

THE LIBRARY
COLLEGE OF EDUCATION
BANGKOK THAILAND

การเจรจาและข้อตกลงระหว่างรัฐบาลสยามกับรัฐบาลอังกฤษ
เกี่ยวกับหัวเมืองชายแดนล้านนาไทยและพม่า สมัย
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ระยะ พ.ศ. ๒๔๒๔ - ๒๔๓๔

ปริญญานิพนธ์

ของ

นคร พันธุ์วงศ์

เสนอต่อวิทยาลัยวิชาการศึกษา
เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต

๒๑ ธันวาคม ๒๕๑๖

คณะกรรมการที่ปรึกษาประจำตัวนิสิต ได้พิจารณาปริญญานิพนธ์ฉบับนี้แล้ว เห็นสมควร
รับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต ของวิทยาลัยวิชาการ-
ศึกษาได้

..... ส.น. ประธานกรรมการ
..... กรรมการ

ประกาศคุณูปการ

ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงได้ เนื่องจากผู้เขียนได้รับความช่วยเหลืออย่างค้ำจุนจาก
รองศาสตราจารย์สาคร ชวประสิทธิ์ ศาสตราจารย์พิเศษ ดร.ชจร สุขพานิช อาจารย์
คุณวรุณยุพา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา ที่ได้กรุณารับเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาและแนะนำเอกสารที่ใช้
ประกอบการเขียน ผู้เขียนขอกราบขอบพระคุณอย่างสูงไว้ ณ ที่นี้

ขอกราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.พนัส หันนาคินทร์ ดร.เสริมศักดิ์
วิทาลภรณ์ อาจารย์ประจักษ์ สายแสง ที่กรุณาให้คำแนะนำและช่วยเหลือแก่ผู้เขียนตลอดมา

ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่เอกสารตัวเขียน หอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร กอง-
บรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ ที่ได้กรุณาบริการและช่วยเหลือทางด้านเอกสารชั้นต้น

ขอขอบคุณ คุณวิทยา จิระเคชากุล คุณสมชาย ชัยชนกุล คุณปราโมทย์ ประเสริฐ
คุณทองหล่อ วงษ์อินทร์ คุณกวีลักษณ์ วัฒนสอน เพื่อน ๆ น้อง ๆ ที่ได้ช่วยเหลือการทำ-
ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้โดยตลอด

ขอขอบคุณ คุณณรินทร์ ยาสมุทร คุณเสริม พักชุมพร ที่กรุณาช่วยเหลือในการพิมพ์
ปริญญานิพนธ์ และขอขอบพระคุณคณบดีสถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ที่กรุณาจัดสรร
เงินอุดหนุนในการทำปริญญานิพนธ์ครั้งนี้

นคร พันธุ์รงค์

สารบัญ

บทที่		หน้า
	บทนำ	๑
๑	ภูมิหลังประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างลานนาไทยกับพม่า	๗
	ความสัมพันธ์ระหว่างลานนาไทยกับพม่าราชวงศ์มังราย	๘
	ความสัมพันธ์ระหว่างลานนาไทยสมัยกรุงธนบุรีกับพม่าราชวงศ์อลองพญา	๑๔
	ความสัมพันธ์ระหว่างลานนาไทยสมัยกรุงรัตนโกสินทร์กับพม่าราชวงศ์ อลองพญา	๑๘
	การปกครองของหัวเมืองชายแดนลานนาไทยกับพม่า	๒๘
	สภาพทางภูมิศาสตร์และหัวเมืองชายแดนที่สำคัญ ๆ	๓๑
๒	ความสำคัญของหัวเมืองชายแดน	๓๗
	นโยบายของไทยในการยึดครองหัวเมืองชายแดนลานนาไทยกับพม่า	๓๗
	วิธีการของฝ่ายลานนาไทยและฝ่ายพม่าในการขยายอำนาจไปยัง หัวเมืองชายแดน	๔๒
	วิธีการในการเข้าควบคุมเจ้าฟ้าไทยใหญ่ต่าง ๆ	๔๔
	วิธีการในการเข้าไปปกครองหัวเมืองชายแดน	๕๔
	วิธีการในการเข้าดูแลช่วยเสวยอำนาจและการทำป่าไม้	๖๐
	วิธีการใช้อำนาจและการสร้างความนิยมของพลเมืองบริเวณ หัวเมืองชายแดน	๖๗
	เหตุผลที่รัฐบาลอังกฤษในพม่าต้องการยึดดินแดนหัวเมืองชายแดน	๗๓
	จุดประสงค์ทางการเมืองเศรษฐกิจ	๗๓
	จุดประสงค์ทางการเมืองการเมือง	๘๐
	จุดประสงค์ทางการเมืองการทหาร	๘๔
	จุดประสงค์ในการขยายอิทธิพลเข้าไปในหัวเมืองที่อยู่ในระหว่าง การพิพาท	๘๕

๓	ความขัดแย้งระหว่างลานนาไทยกับรัฐบาลอังกฤษในทศวรรษระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๒๔ - ๒๔๓๐	๔๕
	พหุสมัยตกอยู่ภายใต้การปกครองของอังกฤษและปัญหาความยุ่งยาก ในเมืองพม่าที่มีเขตแดนติดต่อกับลานนาไทย	๔๕
	✓ พระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นพิเชษฐปรีชากรเสด็จขึ้นไปปรับปรุงการ ปกครองหัวเมืองชายแดนในปี พ.ศ. ๒๔๒๔	๔๗
	การเอาใจใส่ตรวจตราเขตแดนของลานนาไทยและพม่าในบังคับ อังกฤษ	๑๐๗
	การเอาใจใส่ตรวจตราเขตแดนของลานนาไทย	๑๐๗
	การเอาใจใส่ตรวจตราเขตแดนของพม่าในบังคับอังกฤษ	๑๑๔
	ปฏิกิริยาของประชาชนตามชายแดนที่มีต่ออังกฤษและลานนาไทย	๑๒๐
๔	ปัญหาและการเจรจาเพื่อยุติข้อขัดแย้งระหว่างรัฐบาลสยามกับรัฐบาลอังกฤษ	๑๒๔
	หัวเมืองเงี้ยวทั้งห้า	๑๒๔
	หัวเมืองกะเหรี่ยงตะวันออก	๑๕๑
	✓ การเจรจาเพื่อหาหนทางให้ชาหลวง เขตแดนประชุมตกลงกันครั้งแรก	๑๖๐
	การสำรวจเขตแดนทางหัวเมืองกะเหรี่ยงตะวันออกของรัฐบาลสยาม กับรัฐบาลอินเดียน	๑๖๖
	การสำรวจเขตแดนของชาหลวงฝ่ายไทย	๑๖๔
	การสำรวจเขตแดนของชาหลวงฝ่ายอังกฤษ	๑๗๑
	การสำรวจเขตแดนทางหัวเมืองเงี้ยวทั้งห้าของรัฐบาลสยามและการ เข้ามาเกี่ยวข้องกับของอังกฤษ	๑๗๔
๕	การสำรวจเขตแดนทางเมืองเชียงใหม่ต่อกันเมืองเชียงตุงของรัฐบาล สยามและรัฐบาลอินเดียน	๑๘๑
	การสำรวจเขตแดนตอนเหนือบริเวณเมืองสิง	๑๘๕

๕	การเจรจาและการตกลงเรื่อง เขตแดนระหว่างรัฐบาลสยามกับรัฐบาล อังกฤษ ระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๓๒ - ๒๔๓๕	๑๔๔
	การตัดสินปัญหาเขตแดนของรัฐบาลอังกฤษ	๑๔๔
	การเจรจาทกลงเรื่อง เขตแดนระหว่างรัฐบาลสยามกับรัฐบาลอังกฤษ	๑๔๔
	การเจรจาเรื่องเขตแดนของราชทูตสยามที่ลอนดอนกับรัฐบาลอินเดีย	๒๐๒
	การเจรจาของรัฐบาลทั้งสองฝ่ายที่นำไปสู่ผลของการตกลงปักปัน เขตแดน	๒๐๔
	การปักปันเขตแดนระหว่างรัฐบาลสยามกับรัฐบาลอังกฤษ	๒๑๔
	การถอนตัวของเจ้าหน้าที่ฝ่ายไทยออกจากหัวเมืองที่เป็นข้อพิพาท	๒๑๔
	การปักปันเขตแดนที่ตกลงแล้ว	๒๑๖
	การปักปันเขตแดนไปทางเมืองเชียงแสน	๒๒๒
	การปักปันเขตแดนไปทางเมืองแจ้	๒๒๔
	เขตแดนทางเมืองสิง (เชียงแขง)	๒๒๖
๖	สรุป	๒๓๓
	บรรณานุกรม	๒๓๔
	ภาคผนวก	๒๔๐

บทนำ

หัวเมืองชายแดนที่เป็นข้อพิพาทกันระหว่างรัฐบาลสยามกับรัฐบาลอังกฤษ ในระยะปี พ.ศ. ๒๔๒๔ - ๒๔๓๔ นั้น ไคแกบริเวณดินแดนตั้งแต่ชายพระราชอาณาเขตของเมืองแม่ฮ่องสอน เมืองเชียงใหม่ เมืองเชียงราย เมืองน่าน ซึ่งรวมอยู่ในมณฑลพายัพหรือมณฑลตะวันตกเฉียงเหนือของกรุงสยามกับบริเวณรัฐกะเหรี่ยง (Karenni) รัฐน่าน (Shan States) ของพม่าในบังคับอังกฤษ

การที่ผู้เขียนเลือกศึกษาประวัติศาสตร์เรื่องการเจรจาและข้อตกลงระหว่างรัฐบาลสยามกับรัฐบาลอังกฤษ เกี่ยวกับหัวเมืองชายแดนล้านนาไทยและพม่าสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๔๒๔ - ๒๔๓๔) เพราะว่า หัวเมืองชายแดนล้านนาไทยและพมานั้นเป็นบริเวณที่มีพื้นที่กว้างใหญ่ พลเมืองประกอบด้วยชนหลายเผ่า หลายภาษา ถือว่าเป็นดินแดนที่ทั้งล้านนาไทยและพม่าต่างแก่งแย่งแสวงหาอำนาจมาแต่อดีต เป็นดินแดนที่ไม่สามารถจะกล่าวได้ชัดเจนว่าอยู่ในความปกครองของฝ่ายไหน โดยเหตุที่ดินแดนหัวเมืองเหล่านี้มีป่าไม้สักอุดมสมบูรณ์^๑ คนอังกฤษและคนในบังคับอังกฤษเข้ามาทำการค้าขาย ทำป่าไม้มากและเพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับ จนถึงกับมีการทำสนธิสัญญาระหว่างรัฐบาลสยามกับรัฐบาลอินเดีย เพื่อขจัดข้อพิพาท และเพื่อส่งเสริมการค้าติดต่อทางพาณิชย์ระหว่างพม่าและอังกฤษกับอาณาเขตของเมืองเชียงใหม่ ลำปาง และลำพูน (สัญญาเชียงใหม่) ลงนาม ณ เมืองกัลกัตตา เมื่อวันที่ ๑๔ มกราคม ค.ศ. ๑๘๙๔ (พ.ศ. ๒๔๑๖)^๒ จากการที่พม่าต้องรบพุ่งกับอังกฤษครั้งที่ ๓ นั้น มณฑลพายัพก็ได้รับความ

ม.ล.มานิจ หุมสาบ "เชียงใหม่กับอังกฤษ" วารสารมนุษยศาสตร์ ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๒ ๒๕๑๓ หน้า ๔.

^๒ กระทรวงการต่างประเทศ กรมสนธิสัญญาและกฎหมาย สนธิสัญญาและความตกลงทวิภาคีระหว่างประเทศไทยกับต่างประเทศและองค์การระหว่างประเทศเล่ม ๒ (พ.ศ. ๒๔๑๓-๒๔๖๒) หน้า ๓๑.

กระทบกระเทือนจากความวุ่นวายทางหัว เมืองไทยใหญ่และหัว เมืองกะเหรี่ยงของพม่าด้วย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเกรงว่า อังกฤษจะแผ่อิทธิพลเข้ามาแย่งชิงเอาดินแดนส่วนนี้ไปเสีย จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นพิชิตปรีชากร * ขึ้นไปปรับปรุงหัว เมืองชายแดนลานนาไทยในปี พ.ศ. ๒๔๒๗ และการป้องกันรักษา เมืองต่าง ๆ ทางมณฑลพายัพขึ้น ทำให้สยามต้องมีข้อพิพาทกับอังกฤษในดินแดนพม่า

ควยเหตุนี้ผู้เขียนจึงเห็นว่า การเจรจาและข้อตกลงระหว่างรัฐบาลสยามกับรัฐบาลอังกฤษเกี่ยวกับหัว เมืองชายแดนลานนาไทยและพม่า สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๔๒๕ - ๒๔๗๕) เป็นการยุติข้อพิพาทที่ขึ้นมาแต่อดีต เป็นการจัดรูปแบบเขตแดนสมัยใหม่ จึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจมาก และถือเป็นช่วงประวัติศาสตร์ทางลานนาไทยที่สำคัญยิ่ง สมควรจะคนควาเผยแพร่ต่อไป

แต่เป็นที่น่าเสียดายว่า ผู้เขียนไม่สามารถที่จะใช้เอกสารของฝ่ายอังกฤษได้ เพราะมีอุปสรรคเรื่องเอกสารซึ่งส่วนใหญ่มิได้อยู่ในประเทศไทย อย่างไรก็ตามเอกสารที่เป็นของไทยบางฉบับก็แปลมาจากเอกสารฝ่ายอังกฤษ ถึงแม้ว่าผู้เขียนจะไม่สามารถหาเอกสารให้ครบบริบูรณ์ทั้งสองฝ่ายได้ แต่ก็ได้พยายามเขียนวิเคราะห์เรื่องราวและเหตุการณ์จากเอกสารภาษาไทย และภาษาอังกฤษเท่าที่พอหาได้ในประเทศนี้ ซึ่งก็หวังที่จะเขียนเรื่องราวและเหตุการณ์ของประวัติศาสตร์ในระยะนี้ให้ถูกต้องมากที่สุดเท่าที่จะสามารถทำได้

ความมุ่งหมายของการคนควา

๑. เพื่อศึกษาการเจรจาของรัฐบาลสยามในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นและผลของการตกลงระหว่างรัฐบาลสยามกับรัฐบาลอังกฤษ เรื่องหัว เมืองชายแดนคานพม่าที่ติดต่อกับลานนาไทย
๒. เพื่อศึกษาสาเหตุที่พม่าและอังกฤษในพม่า มีส่วนเกี่ยวข้องกับในความวุ่นวายตาม-

* ได้รับสถาปนาเป็นกรมหมื่นพิชิตปรีชากร เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๒ แล้วเลื่อนเป็นกรมหลวงพิชิตปรีชากร เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๕

ชายพระราชอาณาเขตลานนาไทยเสมอ ๆ

๓. เพื่อศึกษาชีวิตความเป็นอยู่ ปฏิบัติของคนไทยฝ่ายเหนือและคนตามหัวเมืองชายแดนที่ถูกต่างชาติเขามาปกครอง

๔. เพื่อศึกษาลักษณะความสัมพันธ์ดั้งเดิม ระหว่างลานนาไทยกับพม่าบริเวณเมืองชายแดน

๕. เพื่อรวบรวมข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างลานนาไทยกับพม่าบริเวณหัวเมืองชายแดน

ความสำคัญของการค้นคว้า

๑. ผลจากการศึกษาค้นคว้า จะให้ความรู้เรื่องการเจรจาและข้อตกลงระหว่างรัฐบาลสยามกับรัฐบาลอังกฤษ เกี่ยวกับหัวเมืองชายแดนลานนาไทยและพม่าในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ขึ้น

๒. ผลจากการศึกษาค้นคว้า จะทำให้ทราบปัญหาที่เกิดขึ้นทางด้านการปกครองของหัวเมืองลานนาไทย และของรัฐบาลสยาม

๓. ผลจากการศึกษาค้นคว้า จะทำให้เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับอังกฤษ (รวมทั้งฝรั่งเศส) เกี่ยวกับเมืองชายแดนที่มีอาณาเขตติดต่อกัน

๔. ผลจากการศึกษาค้นคว้าจะทำให้เข้าใจชีวิตความเป็นอยู่ ขนบธรรมเนียมท้องถิ่นของหัวเมืองชายแดนที่ขึ้น

๕. ผลของการศึกษาค้นคว้า จะนำไปใช้อ้างอิงในการสอนวิชาประวัติศาสตร์ไทยในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย ระดับประกาศนียบัตรวิชาการศึกษาและระดับอุดมศึกษา

ขอบเขตของการค้นคว้า

๑. จะศึกษาค้นคว้าถึงความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลสยามกับรัฐบาลอังกฤษทางชายแดนลานนาไทยที่ติดต่อกับพม่าตั้งแต่ต้นจนถึง พ.ศ. ๒๔๘๔ โดยสังเขป เพื่อเป็นพื้นฐานสำหรับ -

พิจารณาเหตุการณ์ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

๒. จะศึกษากันว่าถึงลักษณะความสัมพันธ์ ระหว่างลัทธิชาตินิยมไทยกับพม่าบริเวณหัวเมืองชายแดนระยะปี พ.ศ. ๒๔๒๔ - ๒๔๓๔ อย่างละเอียด

๓. จะศึกษากันว่าเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของหัวเมืองต่าง ๆ ที่มีต่อรัฐบาลสยาม วิธีการแก้ปัญหา และผลของการแก้ปัญหาของรัฐบาลสยาม

วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า

การศึกษาค้นคว้าเรื่องนี้จะใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ (Historical Approach) และเสนอรายงานแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical Description) ข้อมูลที่ใช้ศึกษาค้นคว้าจะใช้ข้อมูลที่เป็นหลักฐานชั้นหนึ่ง (Primary Sources) เป็นหลักและกองอาศัยข้อมูลที่เป็นหลักฐานชั้นสอง (Secondary Sources) ประกอบด้วย

แหล่งศึกษาค้นคว้าที่สำคัญคือ

๑. กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ
๒. กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร
๓. หอสมุดแห่งชาติ (ห้องไมโครฟิล์ม)
๔. หอสมุดกรมพระยาคำรงราชานุภาพ
๕. หอสมุดวิทยาลัยวิชาการศึกษาประสานมิตร และแหล่งอื่น ๆ

สำหรับเอกสารนั้นจะใช้เอกสารดังนี้

๑. เอกสารที่เป็นหลักฐานชั้นหนึ่ง (Primary Sources) ได้แก่

- ๑.๑ เอกสารตัวเขียน (Manuscript Sources) เช่น

- โตราเลขพระยามนตรีสุริยวงษ์ ฯ กราบทูลกรมหลวงเทเวธวงษ์โรประการเรื่อง ชักชวนเมืองขึ้น เป็องตวน เมืองสาคร เมืองหาง เมืองท่า เมืองจวด มาขึ้นแก่ไทย
- ความเห็นเจ้าพระยาวิเทศสันนิต ฯ ขอพระราชทานกราบบังคมทูลเรื่อง -

อังกฤษจับเจ้าเมืองทวนไปและจะจัดการเมืองเชียงคอง เชียงแขง เมืองสิบสองปันนา เมืองแรม

- รายงานการเซอเวเชกแดนของหลวงศรีทวยานุการ
- สำเนาหนังสือมีไปมาระหว่างชาวหลวงใหญ่รักษาหัวเมือง ณ เมืองนคร-

เชียงใหม่กับผู้ว่าการรองกงสุลอังกฤษประจำเชียงใหม่

- หนังสือสัญญา เช่น หนังสือสัญญาเชียงใหม่กับเจ้าเมืองยางแคง
- ประกาศต่าง ๆ เช่น หมายประกาศเมืองพม่าฝ่ายเหนือไม่มีเจ้าพม่า (แต่มี)

พระนางควีนเป็นเจ้าครอมกรองเมืองทั้งสิ้น

๑.๒ เอกสารที่เป็นหลักฐานชั้นหนึ่ง (Primary Sources) ที่ตีพิมพ์แล้ว

(Printed Primary Sources) ได้แก่

- ราชกิจจานุเบกษา
- เอกสารในหอไมโครฟิล์ม หอสมุดแห่งชาติ ถ่ายจาก Public Record-

Office, กรุงลอนดอน

- เอกสารในหนังสือ , History of Anglo-Thai Relations ของ ม.ล.มานิจ ชุมสาย คัดมาจาก Public Record Office, กรุงลอนดอน

- Boundary between Siam and Upper Burma being Memorandum (November 1888) and supplementary Memorandum (April 1889) presented by the Siamese Legation in London to the British Foreign Office on Siam's claim to certain trans-Salween Shan States.

๒. เอกสารที่เป็นหลักฐานชั้นสอง (Secondary Sources) ได้แก่

๒.๑ หนังสือต่าง ๆ เช่น

- ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๓ พงศาวดารเมืองเชียงใหม่ ลำปาง และ ลำพูน
- ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๑๐ พงศาวดารเมืองน่าน
- ไทยสิบสองปันนา
- คนไทยในพม่า

- เที่ยวเมืองเชียงตุงและแคว้นสาละวิน
- พงศาวดารโยนก
- พงศาวดารไทยใหญ่
- The Shan States and the British Annexation
- Gazetteer of Upper Burma and the Shan States
- A History of Burma
- History of Anglo - Thai Relations เฉพาะขอเขียนของ

ม.ล.มานิจ หุมสาย

- ๒.๒ วารสาร (Periodicals) ต่าง ๆ เช่น
- วารสารมนุษยศาสตร์
 - วารสารสังคมศาสตร์ปริทัศน์
 - วารสารการปกครอง

ภูมิหลังประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างลานนาไทยกับพม่า

ในระยะต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๘ อาณาจักรลานนาไทยเป็นอาณาจักรที่มีความสำคัญของไทยควบคู่กับอาณาจักรสุโขทัย เรื่องราวของอาณาจักรนี้มีความเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับอาณาจักรไทยทางใต้อย่างลึกซึ้ง มีทั้งการเป็นพันธมิตรและศัตรูกัน ชาวลานนาไทย* หรือที่เรียกอีกชื่อว่าไทย - ยวน** นั้นอาศัยอยู่ทางตอนเหนือของประเทศไทย ลานนาไทยตั้งแต่อดีตถือเป็นอาณาจักรอิสระ มีเจ้าผู้ครองนครซึ่งเป็นเสมือนพระมหากษัตริย์ปกครอง มีการดำเนินการบริหารบ้านเมืองเป็นของตนเอง ความสำคัญของลานนาไทยนั้นคือ เป็นดินแดนที่ถือว่าเป็นจุดยุทธศาสตร์ที่สำคัญต่ออาณาจักรไทยทางใต้—เพราะเชื่อพม่าซึ่งเป็นชาติกบฏลานนาไทยไคแล้ว กองทัพพม่าได้อาศัยเสบียงอาหารและพาหนะเมืองเชียงใหม่ พร้อมทั้งกำลังผู้คนยกลงมาตีกรุงศรีอยุธยาได้ถึงสองครั้ง จะเห็นว่า—

* ลานนาไทย หมายถึงดินแดนทางภาคเหนือของประเทศไทย หากจะคิดเนื้อที่กันตามส่วนจังหวัดตั้งที่กรมศิลปากรแบ่งเขตราชการจัดเป็นหน่วยศิลปากรคุ้มครองรักษาและค้นคว้าทางศิลปะโบราณสถานหรือทางประวัติศาสตร์จะโบราณคดีแล้ว ภูมิภาคของภาคเหนือแห่งประเทศไทยนี้กรมศิลปากรจัดตั้งหน่วยศิลปากรที่ ๔ ขึ้นเป็นเจ้าภาพที่ดำเนินการอยู่ในขอบเขต ๙ จังหวัด คือ จังหวัดเชียงราย ลำปาง ลำพูน เชียงใหม่ แพร่ น่าน และแม่ฮ่องสอน ดังนั้นคำว่าลานนาไทยก็ควรหมายถึงดินแดน ซึ่งรวมอยู่ในเขต ๙ จังหวัดทางเหนือของประเทศไทยตามที่กล่าวนี้และหากจะพิจารณากันจริง ๆ ถึงอาณาจักรลานนาไทยแต่ครั้งโบราณ ก็อาจจะกว้างกว่าปัจจุบันนี้มาก คือ ดินเนื้อที่เข้าไปถึงดินแดนส่วนหนึ่งของสหภาพพม่าทางตะวันตกของอำเภอแม่สะเรียงจนจดลำแม่น้ำสาละวินเรื่อยไปจนเหนือสุดถึง เชียงตุง เชียงรุ้ง ในเขตพม่า

** ไทยยวน หรือ ไทยโยน มาจากคำว่า ยูน แปลงเป็นโยนก เป็นนามนกรหลวงของท้องถิ่นมีอาณาเขตตั้งแต่แม่น้ำสาละวินจนถึงแม่น้ำโขง ในระดับเส้นรุ้งที่ ๒๐ องศาเหนือและใกล้ - เกียง

เมื่อใดก็ตามที่เกิดสงครามระหว่างไทยกับพม่าแล้ว ประเทศทั้งสองพยายามจะแย่งเอาดินแดน ลานนาไทยไว้ก่อน ดังนั้นดินแดนลานนาไทยจึงตกเป็นของพม่าและบางที่ก็ตกตกมาเป็นของไทย สยาม จนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ก็เป็นที่ยอมรับว่าดินแดนหัวเมืองต่าง ๆ ทางลานนาไทยเป็น ประเทศราชของไทย และมีเจ้าผู้ครองนครซึ่งมีอิสระในการปกครองภายในบ้านเมืองของตนเอง

การที่ลานนาไทยซึ่งเป็นอาณาจักรอิสระแยกมาออกจากไทยสยามทางตอนเหนือนี้เอง ถือเป็นจุดสำคัญของความสัมพันธ์ระหว่างพม่ากับไทยสยาม นอกจากนี้ในระหว่างอาณาจักรลานนา ไทยกับพม่า ก็ยังมีดินแดนของพวกไทใหญ่หรือเงี้ยวคั่นกลางอีก^๒ ดังนั้นความสัมพันธ์ระหว่าง ลานนาไทยกับพม่าจึงมีสาเหตุสืบเนื่องมาจากการที่พวกไทใหญ่ก่อความวุ่นวาย เมื่อพม่ายกกองทัพ ออกปราบปรามพวกไทใหญ่แถวนี้ต่าง ๆ แล้ว ก็มักจะมากระทบกระเทือนถึงลานนาไทยเสมอ

๑. ความสัมพันธ์ระหว่างลานนาไทยกับพม่าราชวงศ์เรณอง

ความสัมพันธ์ระหว่างลานนาไทยกับพม่านั้นทั้งสองฝ่ายไม่ได้ไปมาค้าขายติดต่อกันเลย ต่างถือเป็นศัตรูซึ่งกันและกัน ดังนั้นจึงไม่มีพระราชไมตรีระหว่างกษัตริย์ของอาณาจักรทั้งสอง ทั้ง สองฝ่ายพยายามรักษาเมืองของตนปลอดภัยเขตแดนอยู่เสมอ^๓ เมื่อบุเรงนองทำพิธีราชาภิเษก เป็นพระเจ้าหงสาวดีเมื่อปีชญา ๒๐๔๒ แล้ว ก็มีพระประสงค์จะยกกองทัพมาปราบกรุงศรีอยุธยา การสงครามระหว่างกรุงศรีอยุธยากับพม่า โดยที่ฝ่ายลานนาไทยเข้ามาเกี่ยวของเป็นครั้งแรก คือ

จักรกฤษณ์ นรนิติติกุลการ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาคำรงราชานุภาพ
กับกระทรวงมหาดไทย หน้า ๖๔๑

^๒ สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ ไทยรบพม่า แพร่พิทยา ๒๕๑๔ หน้า ๒

^๓ กองบรรณสาร, กระทรวงการต่างประเทศ หมายเหตุจดหมายเหตุ หมายเหตุ Letter-
book เล่มที่ ๒ จดหมายพระยาราชสมบัติการกร ถึง มิสเตอร์ อี.บี.กุลด์ ลงวันที่ ๑๔ กันยายน
พ.ศ. ๑๘๘๔

สงครามในสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิหรือที่เรียกว่าสงครามช้างเผือก (พ.ศ.๒๑๐๖) พม่าเข้ามาตีทางล่านนาไทยก่อน กล่าวคือ

..... พระเจ้าหงสาวดีบุเรงนอง ประสงค์จะเข้ามาตีกรุงศรีอยุธยา แต่พวกข้าราชการพากันพูดทักท้วงว่า กรุงศรีอยุธยามีกำลังมาก ที่ตั้งพระนครก็เป็นชัยภูมิคัมภีร์มั่นคงมีแม่น้ำล้อมรอบ ครั้นพระเจ้าตะเบ็งชเวตี้มาตีก็เสียที่..... ขอให้ปราบปรามบ้านเมืองใกล้เคียงให้ราบคาบ รวบรวมกำลังให้ได้มากกว่าไทยเสียก่อนจึงค่อยมาตี -

เอากรุงศรีอยุธยา พระเจ้าหงสาวดีเห็นชอบด้วย จึงยกกองทัพขึ้นไปตีเมืองพม่าได้เมืองอังวะ.... แล้วไปตีเมืองไทยใหญ่ (คือเงี้ยว) ต่อขึ้นไป ครั้นได้เมืองไทยใหญ่แล้วจึงเข้ามาตีเมืองเชียงใหม่^๑

การที่พม่ายกกองทัพมาตีเมืองเชียงใหม่คราวนี้ตรงกับสมัยพระเจ้าเมกุฏิปกครองเมืองเชียงใหม่เป็นอิสระอยู่ ดังนั้นพระเจ้าหงสาวดีจึงเร่งให้หนัณฑิตและกำแหง เค็ม เป็นทูตมาทูลให้พระเจ้าเชียงใหม่อ่อนน้อมโดยยอมออกไปถวายบังคมพระเจ้านางคิบุเรงนอง แต่พระเจ้าเมกุฏิไม่ยอมกระทำตาม เพียงแต่ให้พระสงฆ์เป็นทูตออกไปเฝ้าพระเจ้าหงสาวดี เพื่อที่จะทำให้เกิดการคลายความตึงเครียดลง เพราะพวกพม่าก็มีความเลื่อมใสพระพุทธศาสนาเป็นอันมากด้วย เมื่อเป็นเช่นนี้พระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองจึงให้ยกทัพเข้าโจมตีเมืองเชียงใหม่ จนกระทั่งเอาเมืองเชียงใหม่ได้ ดังที่ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่กล่าวความตอนนั้นว่า

".... เมื่อวันที่เดือน ๘ ขึ้น ๘ ค่ำ (พ.ศ.๒๑๐๑) พระเจ้าหงษาจึงยกทัพมาหยุดที่บ่อน้ำกรรณิกา ระเบียบเจ้าแก้ว * จึงนิมนต์สมเด็จพระศรีนันทะวัดพระสิงห์และมหาสังฆราชาวัดไชยพระเกียรติ พระรัตนปัญญาวัคคัมภี พระมหาพุทธนิมา หมื่นมหาแม่ - หมากเล็ก และเจ้าพระยาแขกซุนนิมา เจ้าแสนทวนญาคะเสถียร หมื่นสามแขกยาย วชิรปัญญา

^๑ สมเด็จพระมหาพรหมหาราชานุภาพ ไทยรบพม่า หน้า ๒๕

* เป็นชื่อที่พวกเงี้ยวเรียกกันคือ พระเจ้าเมกุฏิ

ออกไปเฝ้าพระเจ้าหงสาวดี พระเจ้าหงสาวดีตรัสว่า ให้พระเป็นเจ้าเมืองพม่าร
 เชียงใหม่ออกมาตั้งรวมอาสาเราเถิด หากทำดังนี้ก็จะเป็นสุขแก่รัฐประชาราม
 หังปวง ชาวเจ้าหงหลายก็มาแจ้งแก่พระเป็นเจ้าแมกุ แต่พระเป็นเจ้าแมกุก็หา
 ออกไปไม่ พระเจ้าหงสาวดีจึงเสด็จเสียบคุมเมืองเชียงใหม่ เดือน ๘ ขึ้น ๑๒ ค่ำ
 วันศุกร์ราชขึ้นปีมะเมีย สัปดาห์ที่ ๓ จุลศักราช ๘๒๐ พระเจ้าหงสาวดียกทัพมาตั้งอยู่
 ที่ทุ่งช้าง แล้วแยกเข้าที่เมืองเชียงใหม่ ๓ วัน ๓ คืน ครั้นถึงวันเดือน ๘ เพ็ญ
 วันเสาร์ ยามก่อนงาย * ก็ยกเข้าเมืองเชียงใหม่ได้" ๑

เมืองเชียงใหม่ไม่สามารถต้านทานอำนาจของพม่าได้ละยอมอ่อนน้อมนั้นทำให้พม่า
 เอาหัวเมืองต่าง ๆ ในอาณาจักรล้านนาไทยได้อีกเป็นอันมาก ดังนั้นพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนอง
 จึงเรียกประชุมบรรดาหัวพระยาหัวเมืองหังปวงใหม่พร้อมกัน เพื่อจะดูว่ามีหัวเมืองใดที่ขัดขึ้น
 พระราชอำนาจของพระองค์อีก วิธีการนี้ถือเป็นการปกครองและควบคุมหัวเมืองของพม่า ถ้าหาก
 ทราบว่าใครยังขัดขึ้นก็จะยกกองทัพไปปราบโค่นทันที การกระทำเช่นนี้บรรดาหัวพระยาทั้งปวงก็
 ไก่มาเฝ้าโดยพร้อมเพรียงกัน ยิ่งนักแต่เจ้ากระมลผู้เป็นเจ้าวงศ์ซึ่งครองเมืองเชียงใหม่
 ที่ไม่ไ่มาเฝ้าและหนีไปเมืองแสนหัว ๒ พระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองจึงมีบัญชาให้เจ้าเมืองเชียง-
 แสง** ไปตามเอาตัวเจ้ากระมลลงมาได้ เมื่อจัดการบ้านเมืองในล้านนาไทยเรียบร้อยแล้ว พระ
 เจ้าหงสาวดีก็ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ทำพิธีราชาภิเษกพระเจ้าเมกุวิชัยเป็นพระเจ้าเชียงใหม่ ส่วน
 เจ้ากระมลนั้นก็ให้ไปครองเมืองเชียงใหม่แสนตามเดิม ๓ วิธีการปกครองของพม่าเช่นนี้ก็เพื่อจะเป็น

* ก่อนรับประธานอาสารมิดเข้า

๑ คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี ตำนานพื้นเมือง
เชียงใหม่ หน้า ๘๘-๘๘ และ สงวน ใจติสุวรัตน์ ประชุมตำนานล้านนาไทย หน้า ๓๗๒-๓๗๓

๒ ประชุมพงสาวดารภาคที่ ๕ พงสาวดารโยนก สำนักพิมพ์ภาวหนา หน้า ๕๑๓

** เมืองเชียงแสนเป็นเมืองอยู่ในความดูแลของเมืองเชียงตุง มีอาณาเขตรวมถึงเมือง
 บู เมืองจัน เมืองมะ เมืองวะ เมืองหลวง

๓ สงวน ใจติสุวรัตน์ สารคดีจากลานทอง หน้า ๒๓๑

การเอาใจหัวเมืองลานนาไทย เป็นหลักจิตวิทยาประการหนึ่ง เพราะต้องการให้หัวเมือง
 ลานนาไทยช่วยเหลือในการสู้รบกับกรุงศรีอยุธยาด้วย แต่อย่างไรก็ตามในปี พ.ศ. ๒๑๐๙ พระเจ้า
 เมกุฏิกับเจ้ากระเมจก็คิดแข็ง เมืองกตมาซึ่งก็ถูกพม่าปราบปรามทันที ดังนั้นพระเจ้าหงสาวดีบุเรง
 นอง จึงโปรดเกล้าฯ ตั้งให้ราชเทวีวันมีเชื้อสายพระเจ้าเชียงใหม่ซึ่งทรงพระนามว่า นางวิสุทธิ-
 เทวี ครองเมืองเชียงใหม่ต่อมา

การปกครองเมืองเชียงใหม่สมัยพระนางวิสุทธิเทวีนี้จะเห็นว่าพม่ามีอำนาจบังคับบัญชา
 ทางการเมืองต่าง ๆ ตลอด พระนางยังเป็นเจ้าครองเมืองมีสภาพเป็นเสมือนหุ่นสำหรับพม่าเข้าในการ
 ปกครองเท่านั้น เพราะเมื่อพม่ารวบรวมหัวเมืองไทยใหญ่เรียบร้อยแล้ว ก็ได้จัดกองทัพที่จะมาโจมตี
 พระนครศรีอยุธยา ถึง ๙ ครั้ง ซึ่งมีกองทัพของล้านนาไทยรวมอยู่ด้วย^๑ ดังนั้นในการยกกองทัพ
 เข้าตีกรุงศรีอยุธยาในปี พ.ศ. ๒๑๑๑ นั้น เมืองต่าง ๆ ทางล้านนาไทยต้องยกมาโจมตีไทยด้วยกัน
 เอง พระนางวิสุทธิเทวีทรงเปิ่ืองเชียงใหม่มาถึงปี พ.ศ. ๒๑๒๐ หลังจากนั้นพระเจ้าหงสาวดี
 บุเรงนองก็ได้แต่งตั้งให้มังฆวนระวามังคย ราชบุตรมาครองเมืองเชียงใหม่แทน ทำให้เมือง -
 เชียงใหม่และหัวเมืองล้านนาไทยมีความสัมพันธ์กับพม่ามากและถูกพม่าเกณฑ์มาช่วยรบกับกรุงศรี-
 อยุธยาในสมัยต่อมา ดังปรากฏปี พ.ศ. ๒๑๒๔ พระเจ้าเชียงใหม่ได้ยกกองทัพมารบกับสมเด็จพระ
 นเรศวรและกองค่ายแตกยับไป เมื่อสมเด็จพระนเรศวรถูกอิสรภาพและบรรณพระมหาอุปราช
 ในคราวสงครามยุทธหัตถีแล้ว ก็เริ่มโจมตีพม่าบ้าง ด้วยความกลัวว่าจะถูกตีกระหนาบจากทั้งพม่า
 กรุงศรีสัตนาคนหุตและกรุงศรีอยุธยา พระเจ้าเชียงใหม่จึงแต่งทูตให้เชิญราชสาส์นกับเครื่องราช
 บรรณาการมายังกรุงศรีอยุธยา ขอมอบยอมต่อสมเด็จพระนเรศวรขอเป็นข้าขอบขัณฑสีมาและ
 ขอกองทัพขึ้นไปช่วยรบป้องกันเมืองด้วย^๒ ในปี พ.ศ. ๒๑๒๔ สมเด็จพระนเรศวรก็ทรงพระกรุณา
 โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเอกาทศรถเสด็จขึ้นไปจัดการปกครองหัวเมืองล้านนาไทย ในครั้งนี้
 พระเจ้าเชียงใหม่ได้ลงมาเฝ้าถวายบังคมที่เมืองลำพูนและทำพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาที่พระมหา-
 ราชูปถัมภ์ จึงเป็นอันว่า หัวเมืองล้านนาไทยเป็นอิสระจากพม่าและกลับมารวมกับกรุงศรีอยุธยา
 ชั่วคราวหนึ่ง จะเห็นได้ว่าทางฝ่ายพม่าและกรุงศรีอยุธยา เข้าไปปกครองหัวเมืองล้านนาไทย

^๑ สมเด็จพระนเรศวรฯ คำทรงราชานุญาต ไทยรบพม่า หน้า ๕๕ - ๕๖

^๒ ก. หน้า ๑๖๐

นั้น ได้ใช้วิธีการปกครองที่ต่างกันไป กล่าวคือ พม่าในระยะเริ่มแรกยอมให้เจ้านายเมืองเชียงใหม่และหัวเมืองอื่น ๆ ของลานนาไทยปกครองกันเอง แต่เนื่องจากเจ้านายฝ่ายลานนาไทยไม่ยอมอยู่ใต้อำนาจ พม่าจึงพยายามหาทางลดอำนาจ โดยการให้สตรีขึ้นปกครองและหลังจากนั้นก็ส่งเจ้านายของพม่ามาปกครองลานนาไทย เพื่อจะได้ควบคุมบังคับการ เกิดขาด ส่วนการปกครองของฝ่ายกรุงศรีอยุธยาเป็นเพียงแต่ให้เจ้าเมืองเชียงใหม่ยอมอ่อนน้อมถือน้ำพระพิพัฒน์สัถยาจะขอสัถยก็เพียงพ้องวิธีการเช่นนั้น ทำให้ลานนาไทยสามารถตั้งตัวเป็นอิสระได้ง่าย ๆ ถ้าหากมีกำลังเข้มแข็งขึ้น

พระเจ้าเชียงใหม่องค์สำคัญที่ปกครองต่อมาคือ เจ้าศรีสองเมือง สมัยนี้เมืองเชียงใหม่ได้ประกาศตัวเป็นอิสระไม่ยอมขึ้นต่อกรุงศรีอยุธยาและพม่า แต่ปกครองได้ชั่วระยะเวลาหนึ่งเท่านั้น พอถึงปี พ.ศ. ๒๑๒๗ พระเจ้าสุทโธทรมหาราชมังแกเจอลาของพม่าได้ยกกองทัพออกไปปราบปรามหัวเมืองต่าง ๆ ทางลานนาไทย ได้เมืองเชียงใหม่ เมืองเชียงทอง เมืองน่าน เมืองเชียงแสน เมืองฝาง และได้ยกเข้าล้อมเมืองเชียงใหม่จนสามารถยึดเชียงใหม่ได้ในปี พ.ศ. ๒๑๓๔ พม่าจับตัวเจ้าศรีสองเมืองไปคุมขังยังกรุงอังวะและได้แต่งตั้งเจ้าเมืองมาปกครองแทน ลานนาไทยจึงกลับไปอยู่ใต้อำนาจการปกครองของพม่าอีก ต่อมาถึงสมัยสมเด็จพระนารายณ์ครองกรุงศรีอยุธยาทรงเห็นว่า หัวเมืองลานนาไทยที่ตกอยู่ใต้อิทธิพลของพม่ากำลังวุ่นวายด้วยเรื่องเงินช่อ* จะยกมาตีพม่าและเชียงใหม่ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ยกกองทัพกรุงศรีอยุธยาขึ้นไปตีเมืองเชียงใหม่และเชียงแสน กองทัพไทยฝ่ายใต้ตีเมืองทั้งสองได้ในปี พ.ศ. ๒๑๐๕ และมีการแต่งตั้งท้าวพระยาผู้ใหญ่ที่มีความสามารถเป็นพระยาเชียงใหม่ พร้อมทั้งให้กองทัพพระยาสุรหาร-เคไชยย์ ตั้งอยู่ช่วยรักษาเมืองคย แต่อีก ๖ ปีต่อมา พม่าก็กลับมาตั้งตัวแถบเมืองเชียงแสนอีก และหลังจากนั้นก็ขยายอำนาจปกครองลานนาไทยทั้งหมดสามารถที่จะแต่งตั้งเจ้าเมืองต่าง ๆ ได้ จะเห็นจากข้อความตอนหนึ่งว่า

* "เงินช่อ" ตามความหมายทั่วไป หมายถึงเงินที่มาจากขุนนาง แต่ความหมายเฉพาะในเรื่องนี้ หมายถึงเงินที่มาจากปากกึ่ง และการวุ่นวายครั้งนี้นักบริษัทยุทธศาสตร์ของราชวงศ์หมิง สัตว์มากองอังวะเป็นการลัทธิไม่ใช้รุกราน.

".... ในจุลศักราช ๑๐๙๙ ปีมะแม สัปตศก * สร้างกอบสระเกียะสะแพ็ก เมืองเชียงแสนลงไปเผ่ากษัตริย์กรุงอังวะเอาอะมินตอมาทหานตุก ** เจ้าอินเมืองไปกินเมืองน่าน แต่มากายเสียที่เมืองเชียงใหม่.... ภายหลัง กษัตริย์เจ้าอังวะให้อะมินตอขึ้นมา ถึงไ้หนองเจ้าอินเมืองช่อ ชัตติยวงศ์ให้เป็นที่นาขวา เจ้าพุทธวงศ์ หนองเป็นนาซ้าย แล้วให้แบ่งอกาย เมืองไร่ เมืองแคน เมืองมะยาก กะแลว เมืองลาบ เมืองหลวงปู่กา เป็นทัพ้อง *** กับเมืองเชียงแสน...." ๑

การที่พม่าเข้ามามีอิทธิพลทางศาสนาไทยและกึ่ง มังแรนรา มาปกครองเมืองเชียงใหม่ มังแรนราได้ทำการปกครองวางทหารดู ชาวเมืองเมื่อได้รับการกดขี่ข่มเหงก็มีความเจ็บแค้น และพวกที่มีความรักชาติบ้านเมืองก็จับกลุ่มกันคิดอ่านที่จะกู้อิสระภาพให้หลุดพ้นจากการกดขี่ของพม่า ในขณะเดียวกันนั้นพม่าก็รวมกันไม่คิดจะถอนกำลังลงมา **** พวกพม่าที่มาปกครองเมืองเชียงใหม่ ก็ปกครองเป็นอิสระไม่ขึ้นต่อกรุงอังวะ เมื่อเหตุการณ์เป็นเช่นนี้ก็มีบุคคลสำคัญที่คิดกู้เอกราชของล้านนาไทยคือ เทพสิงห์ เจ้าเมืองยอง เทพสิงห์เป็นหัวหน้ายกเขาคีพมาในปี พ.ศ. ๒๒๙๐ และขับมังแรนราปกครองเมืองเชียงใหม่มาเสีย ๒ เทพสิงห์ได้ยกกำลังออกขับไล่พม่าไปจนถึง

*พ.ศ. ๒๒๕๔

**เวาทองครามาไ..

***เป็นเมืองขึ้น

๑สงวน โชติสุรวัณท์ ประชุมตำนานล้านนาไทย หน้า ๓๔๒ - ๓๔๓

****เนื่องจากถูกกองทัพมอญรุกรานและคอมกรุงอังวะเมื่อ พ.ศ. ๒๒๕๔ และที่ใดกรุงอังวะในปีถัดมา เป็นอันสิ้นสุดราชวงศ์มังรายของไท่ลื้อครอบครองประเทศพม่ามาแต่ พ.ศ. ๒๒๕๔ (จาก-Harvy: A History of Burma, 1925 p. 216) ทางล้านนาไทยจึงปลดปล่อยจากการรุกรานของพม่าจนถึงรัชกาลพระเจ้ามังลอกแห่งราชวงศ์อลองพญา

๒ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๕ พงศาวดารโยนก หน้า ๕๒๑.

เมืองเชียงแสนตีพม่าแตกหายไป จากการที่เทพสิงห์ได้กระทำทารุณต่อชาวมอญและพม่าในเมือง
เชียงใหม่นำให้เจืองก่นก* มีกบฏขึ้นมากและความมั่งคั่งอำนาจจากเทพสิงห์ได้ เจืองก่นกขึ้น
ปกครองเมืองเชียงใหม่ทรงพระนามว่าเจืองคักคำ ในสมัยนี้พม่าพยายามจะยกกองทัพมาตีเอา
เมืองเชียงใหม่นี้ได้ จนถึงปี พ.ศ. ๒๒๗๖ พม่าก็ยึดเอาเมืองเชียงแสนซึ่งเป็นเมืองสำคัญได้
กษัตริย์พม่าได้ตั้งกองตราไว้เก็บส่วยแก่กษัตริย์อำนาจปกครองเมืองแพร่ เมืองน่าน เมืองลำปาง เมือง
ฝาง เมืองสาคร เมืองเชียงทอง เมืองเทิง เมืองเหล่าน้อยในอำนาจการปกครองของเชียงแสน
ทั้งสิ้น ส่วนเชียงใหม่นั้นตั้งเป็นอิสระอยู่

ตอนปลายราชวงศ์กรุงธนบุรี เมืองพม่าวุ่นวายมาก เนื่องจากกษัตริย์ที่ปกครองอ่อน-
แอและพวกมอญเริ่มเข้มแข็งขึ้นมอญได้ตั้งตัวเป็นอิสระจนกระทั่งมีอำนาจปกครองพม่าด้วย ในช่วง
นี้เชียงใหม่นำให้การสนับสนุนพวกมอญและมีสัมพันธไมตรีกันเป็นอย่างดีถึงกับทางเมืองเชียงใหม่นำ
สิ่งทิพย์ให้กับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเป็นกษัตริย์มอญทรงพระนามว่าพุทธะละ (พ.ศ. ๒๒๕๐ - ๒๓๐๐) ส่วน
ทางพม่าก็หยุดการรบเมืองเชียงใหม่นี้ในระยะนี้

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า ความสัมพันธ์ระหว่างล้านนาไทยกับพม่าราชวงศ์กรุงธนบุรีได้เป็น
ไปในลักษณะที่พม่าพยายามขยายอำนาจมาควบคุมหัวเมืองล้านนาไทยไว้ ส่วนล้านนาไทยนั้นก็
พยายามดิ้นรนต่อสู้เพื่อจะไต่ปกครองตัวเอง จนในระยะสุดท้ายของราชวงศ์กรุงธนบุรีพม่าเริ่มอ่อน
กำลังลงเนื่องจากถูกพวกมอญรุกราน เมืองเชียงใหม่และหัวเมืองล้านนาไทย ทั้งหมดจึงตั้งตัวเป็น
อิสระได้อีกระยะเวลาหนึ่ง

๒. ความสัมพันธ์ระหว่างล้านนาไทยสมัยกรุงธนบุรีกับพม่าราชวงศ์คองหงู

เมื่อพม่าเปลี่ยนราชวงศ์ใหม่มาเป็นราชวงศ์คองหงูนับแต่ปี พ.ศ. ๒๒๕๕ แล้ว ในสมัย
พระเจ้ามังลอกทรงขัดเคืองระเจ้าเชียงใหม่ที่กำลังไปช่วยเจ้าชเวตมอญ จึงได้เกณฑ์กองทัพมี
จำนวนพล ๓๕๐๐ คน ให้ยกมาตีเป็นเมืงที่พม่าตีเชียงใหม่เมื่อปีมะเถิง พ.ศ. ๒๓๐๔ พวกเจ้า-

เจ้าเจืองก่นกเป็นผู้เชื้อสายทางล้านช้าง

สงวน ไชยสุพรรณ ประชุมตำนานล้านนาไทย หน้า ๓๕๑

น้อยพรมแพะทองอาวุธทาบในทึบ^๑ ในปี พ.ศ. ๒๓๐๕ เมื่อพระเจ้ามังระโปรดให้เนเมียว-
สีหบดีหรือโปสพลาเป็นแม่ทัพ ยกกองทัพใหญ่มาตีกรุงศรีอยุธยา โปมะยง่วนไม่ปรากฏหลักฐานว่า
ลงมาควยและพอเสร็จศึกปราบกรุงศรีอยุธยาได้แล้ว โปสพลา ก็กลับไปกรุงอังวะ โปมะยง่วนก็ยัง
รักษาเมืองเชียงใหม่ตามเดิม

เมื่อโปมะยง่วนมีอำนาจปกครองเมืองเชียงใหม่และลานนาไทยมากเข้าก็ทำการตรอน
อำนาจและผลประโยชน์ของพวกท้าวพระยาทางลานนาไทยลงกว่าแต่ก่อน จะเห็นได้จากพระยา
จำบ้าน กับโปมะยง่วนเกิดวิวาทบาดหมางกัน รบกันขึ้นกลางเมืองเชียงใหม่^{*} พระยาจำบ้าน
มีกำลังน้อยไม่อาจต้านทานได้ก็พาพรรคพวกหนีไปหาโปสพลา^๒ ซึ่งพระเจ้าอังวะให้คุมทัพมารบรวม
ทัพลปราบสมเด็จพระเจ้าตากสิน นอกจากนั้นโปมะยง่วนยังกล่าวโทษพระยาภาววิละอีก^๓ ดังนั้น
เมื่อพระเจ้าตากสินโปรดให้ยกกองทัพขึ้นไปตีเมืองเชียงใหม่ในปี พ.ศ. ๒๓๑๓ พระยาภาววิละ
กับพระยาจำบ้านจึงคบคิดกันจะกอบกู้เอกราชของลานนาไทย โดยพระยาจำบ้านได้รับอาสา
โปสพลาเป็นกองหน้ายกนำไปก่อน พอได้โอกาสก็ลอบฆ่าฆ่า เจ้ายว ๗๐ คนที่มาควยตายสิ้น แล้วรีบ
ลงไปยังเมืองกำแพงเพชร เข้าไปหากองทัพเจ้าพระยาจักรีขอตัววิมุกดี^๔ แล้วจากนั้นพระยา
จำบ้านก็นำกองทัพไทยฝ่ายใต้ยกขึ้นไป ส่วนพระยาภาววิละก็ได้ทำอุบายแต่งให้เจ้าคำสม^{**} เป็น
แม่ทัพคณฑไทย เจ้ายว ยกไปสู้รบกับกองทัพไทยเพื่อมิให้พม่ามีความสงสัย เหลือแต่จังกายศิริจอส
กับพม่า เจ้ายวอีกเล็กน้อยอยู่รักษาเมืองนครลำปาง พระยาภาววิละกับพวกจึงร่วมมือกันยกเข้าตีกำแพงพม่า

^๑ ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๕ พงศาวดารโยนก หน้า ๕๓๑

^{*} เพราะวว่าพระยาจำบ้านเคยเป็นหัวหน้าชาวลานนาไทยคนหนึ่งที่ได้ช่วยป้องกันกรุงอังวะ
พ.ศ. ๒๓๑๒ และมีความดีความชอบได้รับพระราชทานสารตราสุคติจากพระเจ้ามังระ รายละเอียด
ดู "พญาภาววิละ" ขุนนุจุฬา ๒๓ ตุลาคม ๒๕๑๖ หน้า ๒๔

^๒ ก. หน้า ๕๓๑ - ๕๓๒

^๓ สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงราชอาณาพ ไทยรบพม่า หน้า ๔๕๓

^๔ ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๕ ล.ก. หน้า ๕๓๔

^{**} เจ้าคำสม เป็นน้องชายคนโตจากพระยาภาววิละ //

จักกายศิริจรูญถึงแก่ความตาย^๑ เมื่อกองทัพไทยยกขึ้นไปถึงเมืองลำปาง พระยาภาววิละก็นำ
เอาบรรณาการและเสบียงอาหารออกมาต้อนรับเจ้าพระยาจักรีแล้วไ้คนำกองทัพไทยขึ้นไปตีเมือง
เชียงใหม่ ฝ่ายโปสุพลา โปมะยง่วน ไม่สามารถจะคานทานกองทัพไทยได้ก็พากันหลบหนีออกจาก
เมืองไป เมื่อเสร็จสงครามกอบกู้เอกราชของล้านนาไทยแล้ว สมเด็จพระเจ้าตากสินไ้เสด็จไป
ประทับอยู่ ณ พระตำหนักริมน้ำ เมืองเชียงใหม่ ณ วันพฤหัสบดี เดือนยี่ แรม ๓ ค่ำ (พ.ศ. ๒๓๑๓)
ทรงพระกรุณาตรัสว่า

"...พระยาลาวมีชื่อว่ามีภักดีเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารไ้ทำราชการ
ช่วยรบพม่ามีความชอบ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระแสงปืนยาว ปืนสั้น
หอก เสือฉา แก่พระยาจามานไ้ถือพระราชอาชญาสิทธิไ้เป็นพระยาวิเชียรปราการครอง
นครเมืองเชียงใหม่ พระราชทานพระแสงปืนยาว เสือฉาแก่พระยาวัชรพรหมหลานไ้
เป็นพระยาอุปราชฝ่ายหนานนครเชียงใหม่ พระราชทานพระแสงปืนยาว เสือฉา แก่น้อยโพธิ
เป็นราชวงศ์ พระราชทานพระแสงปืนยาว ปืนสั้น หอก เสือฉาแก่พระยาลำพูนไ้ถือพระราช
อาชญาสิทธิไ้เป็นพระยาอัยยงศ์ ครองนครหริภุญชัย พระราชทานพระแสงปืนยาว เสือฉา
แก่ตอมตอญนองไ้เป็นพระยาอุปราชฝ่ายหนานนครหริภุญชัย พระราชทานพระแสงปืนยาว
พระแสงหอก เสือฉา แก่กาวิละ ไ้ถือพระราชอาชญาสิทธิไ้เป็นพระยาภาววิละครองนคร
ลำปาง พระราชทานเสือน้อยขรรณญนอง ไ้เป็นพระยาอุปราชฝ่ายหนานนครลำปาง
พระราชทานเสือน้อยแก่นายสม

^๑ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๕ พงศาวดารโยนก หน้า ๕๓๘

- ตำแหน่งเจ้านายเมืองเชียงใหม่ – พระยาเชียงใหม่
- พระยาอุปราช
 - นายภิมสาร
 - พระยาราชวัง (ราชวงศ์)
 - พระยารัตนเมืองแก้ว
 - พระยาราชบุตร

นายทองทิพ นายมูลา นายคำฝั้น นายบุญมาบุญนงเป็นราชวงศ์ให้จัดแจงตั้งแต่ง
พระหลวง แสน ชุน หมื่น ชื่นไว้แต่ในแวนแควนเมืองเชียงใหม่ เมืองหริภุญชัย เมือง
นครลำปาง เมืองแพร่ เมืองเถิน บ้านเกาะ คอกเหล็ก บ้านนา ตามรีดตามกองร้าง-
เมืองครองเมืองเชียงใหม่ เมืองหริภุญชัย เมืองนครลำปาง เมืองแพร่ เมืองเถิน
ตามบุรุษประเพณีสืบมา" *

เมื่อกองทัพไทยถอยกลับลงมาแล้ว พม่าซึ่งแตกไปตั้งที่เมืองเชียงแสนก็พยายามกลับเข้ามา
ที่เอาเมืองเชียงใหม่อีก พม่าเห็นว่าไทยได้ชิงเอาหัวเมืองในแควลานนาไทยไปเกือบหมดจึงเหลือ
เป็นของพม่าอยู่แต่หัวเมืองในลุ่มแม่น้ำโขง คือ เมืองเชียงรายและเมืองเชียงแสน ถ้าปล่อยไว้ไทย
คงพยายามชิงเอาหัวเมืองในแวนแควนลานนาไทยเสียทั้งหมด ๒ การที่พม่าจะอาศัยเชียงใหม่เป็นที่
มั่นโจมตีไทยฝ่ายใต้และแถบหลวงพระบาง เวียงจันทน์ คงจะลำบากยิ่งขึ้น ดังนั้นพระเจ้าจิงกูจา
จึงโปรดเกล้าฯ ให้ อ๋ามลอกหุน เป็นแม่ทัพนำพล ๒๐๐๐ คน มาสมทบกับกองทัพโปมะยวงวั้นซึ่งตั้ง
อยู่ที่เมืองเชียงแสน พร้อมกันยกมาตีเมืองเชียงใหม่ในปี พ.ศ. ๒๓๑๕ แต่ฝ่ายลานนาไทยก็สู้รบป้องกัน
กันจนในที่สุดก็ตีพม่าแตกจากเมืองเชียงใหม่ไปได้ จากการสู้รบครั้งนี้ฝ่ายลานนาไทยเห็นว่ายากที่จะ
ตั้งบ้านเมืองได้ อึ้งผู้คนก็ไม่เพียงพอจึงปล่อยให้เมืองเชียงใหม่ร้างไว้ชั่วระยะหนึ่งเป็นเวลาราว
๒๐ ปี ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า ในสมัยกรุงธนบุรีนี้ลานนาไทยพยายามตั้งตัวเป็นอิสระจากการปกครอง

-
- * ตำแหน่งเจ้านายเมืองลำปาง - พระยานคร
- พระยาอุปราชา
- พระยาราชวัง (ราชวงศ์)
- พระยาราชบุตร

* กรมศิลปากร ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๕ พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี ฉบับพันจันทนุมาศ-
(เจิม) หน้า ๕๔ - ๖๐

๒ สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ไทยรบพม่า หน้า ๕๒๔ - ๕๒๕

ของพม่า โดยอาศัยกำลังทางกรุงธนบุรีและกรุงเทพฯ ขึ้นมาช่วยเหลือเสริมสร้างในคราวจำเป็น

๓. ความสัมพันธ์ระหว่างลานนาไทยสมัยกรุงรัตนโกสินทร์กับพม่าราชวงศ์อลองพญา

เมื่อสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้เสด็จขึ้นครองราชสมบัติแล้ว พระยาภาวดีจะได้ลงมาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทถวายสิ่งของและครัวเชลยที่ได้นำมาจากเมืองเชียงแสน* ด้วยความดีความชอบครั้งนี้จึงโปรดเกล้าฯ ให้พระยาภาวดีขึ้นเป็นพระยาวชิรปราการ เจ้าเมืองนครเชียงใหม่ แต่ตอนนั้นเชียงใหม่เป็นเมืองร้าง พระยาภาวดีวชิรปราการจึงได้รวบรวมผู้คนไปตั้งที่เวียงป่าซาง** ก่อนจากการที่ลานนาไทยถกพม่าเข้าปกครองและยกกองทัพมาโจมตีบ่อยครั้ง ทำให้ผู้คนแตกหนีเข้าป่าไม่เป็นที่มั่นเป็นเมือง ดังนั้นงานสำคัญในสมัยพระยาเชียงใหม่องค์นี้ก็คือการรวบรวมหัวเมืองลานนาไทยเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน การขับไล่พม่าออกจากลานนาไทยและการขยายอาณาเขตของลานนาไทยออกไป^๑ สิ่งเหล่านี้ทำให้ลานนาไทยกับพม่าต้องมีเรื่องรบพ่วงกันอยู่เสมอ

ในการรวบรวมหัวเมืองต่าง ๆ ของลานนาไทยและหัวเมืองชายแดนเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันนี้ วิธีการที่พระยาเชียงใหม่ได้กระทำคือ

๑. การแต่งคนออกไปเกลี้ยกล่อมเจ้าเมืองต่าง ๆ ถือว่าเป็นยุทธวิธีที่ฉลาด เพราะสามารถได้เมืองต่าง ๆ มาอยู่ในอำนาจได้โดยไม่ต้องใช้กำลังสู้รบ การใช้วิธีการเช่นนี้จะเห็นได้จากปี พ.ศ. ๒๓๒๒ พระยาวชิรปราการได้แต่งคนออกไปเกลี้ยกล่อมหัวเมืองชายแดน ได้เมืองบริเวณลุ่มแม่น้ำสาละวิน ทางตะวันตกบดละทางตะวันตกเฉียงเหนือของเมืองเชียงใหม่ คือ เมืองผาปูน เมืองจวด มาอยู่ในพระราชอาณาเขต ดังปรากฏข้อความในพงสาวดารโยนกว่า

* พระยาภาวดีรับอาสาพระเจ้าตากไปตีเวียงแสน พอตีได้ก็เปลี่ยนแผ่นดิน จึงลงมาเฝ้าสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกถวายเชลย รายละเอียดยุ "พญาภาวดี" ชุมแสงจุฬา ๒๓ ตุลาคม ๒๕๑๖ หน้า ๒๔

** อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูนในปัจจุบัน

^๑ ประชุมพงสาวดารภาคที่ ๕ พงสาวดารโยนก หน้า ๕๔๓ - ๕๕๒

"....พระยาวชิรปราการแต่งหนังสือเป็นคำเกลี้ยกล่อม ฟ่านอยหมวกเมืองหลวง* และจัดด้วยลาอย่าง ๓๐ ใบ เสื้อแพรชิ้นหนึ่ง ให้ขุนมีชื่อไปเกลี้ยกล่อม กาง-
 แสนหลวงบางหัวตานเกรียง** ฝ่ายปากตะวันตกแม่น้ำคง ขางกางแสนหลวงยอมสมัคร
 จึงมีหนังสือไปถึงฟ่านอยหมวก ฟ่านอยหมวกยอมสามิภักดิ์.... ไทน้อยจีนาชาว น้อยชิ-
 นาคำ หมอสุก ถือหนังสือไปเกลี้ยกล่อมพระยามาลาเมืองจวค พระยามาลาเมืองจวค ก็
 สามิภักดิ์...." ๑

การที่เมืองเชียงใหม่สามารถเกลี้ยกล่อมเมืองชายแดนต่าง ๆ เข้ามาไว้ในพระราชอาณา
 เขตได้ก็เพราะว่าเมืองพมก่าลังวุ่นวายด้วยการแย่งชิงราชสมบัติระหว่างพระเจ้าจิงกูจา มังหมอง
 และพระเจ้าปดุง จนในที่สุดพระเจ้าปดุงขึ้นมามีอำนาจ (พ.ศ. ๒๓๒๔ - ๒๓๖๒) เมืองพมก่ายังไม่ค่อย
 สงบ ทางฝ่ายล้านนาไทยจึงมีโอกาสนจะขยายอำนาจได้มากกว่า ดังนั้นพมก่าจึงมีหนังสือออกไปเกลี้ยกล่อม
 เมืองต่าง ๆ จึงยอมอ่อนน้อม

๒. การแต่งกองทัพออกไปโจมตีหัวเมืองต่าง ๆ เป็นวิธีการที่เห็นว่าเมื่อเกลี้ยกล่อมไม่
 สำเร็จแล้วจึงต้องยกกองทัพไปปราบปรามรวบรวมหัวเมืองนั้นมาไว้ในพระราชอาณาเขตดังแผนการ
 ที่ ".... พระยาวชิรปราการแต่งให้นายจันทราชาญหลานกับขุนมีชื่อ คุมก่าลังบ่าวไพร่ไปตี
 บานพาดดาฝั่งปากตะวันตกแม่น้ำคง โคตัวพมก่า เมืองกุ พมก่าเมืองกิติ พมก่าเมืองยวน อาจารย์นันโท กวาด
 ครว้อพบพมก่ามาสู่บ้านเมือง" ๒ การที่พระยาภาวฉะวชิรปราการกับญาติพี่น้องพากันแสวงหา
 ไพรพลมาเพิ่มเติมบ้านเมืองและรวบรวมหัวเมืองชายแดนต่าง ๆ กับทั้งชาวสุวาทิไทยมีชัยชนะ

*เมืองฉะบอง

**กะเหรี่ยง ดูพงศาวดารหน้า ๑๕๒

๑ ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๕ พงศาวดารโยนก หน้า ๕๔๔

๒ ดู หน้า ๕๔๔

พระเจ้าปดุงในปีพ.ศ.๒๓๒๔ ทำให้หัวเมืองประเทศราช ลื้อ เชน เจี้ยว ซึ่งเป็นเมืองขึ้นของพม่า คำนวณวันออกเฉียงเหนือ คือเมืองเชียงรุ่ง เมืองเชียงตุง เมืองสาค เมืองปู และหัวเมืองทาง ลานนาไทยคือเมืองฝาง เมืองพร้าว เมืองเชียงราย พากันกระด้างกระเดื่องและแข็งเมือง พระ- เจ้าปดุงทรงเกรงว่าหัวเมืองเหล่านี้จะมาสามีภักดีกับลานนาไทยเสียหมด จึงโปรดเกล้าฯ ให้กอง- ท้าใหญ่ยกมาปราบปราม ในปี พ.ศ.๒๓๓๐ โดยมีทูลนั้ยมหาชัยสุระ เป็นแม่ทัพคุมพลออกมาตีทาง หัวเมืองใหญ่ใหญ่ ส่วนดินแดนลานนาไทยนั้นจอของนรธาโคคุมพล ๕๐๐๐ คน ยกเข้าตีเมืองฝาง เพื่อตั้งมั่นทำนาสะสมเสบียงอาหาร* กว๋ยหวังจะเตรียมรอกองทัพใหญ่ของทูลนั้ยมหาชัยสุระเพื่อ รวมกันเข้าตีเมืองลำปาง แต่กองทัพพม่าเหล่านี้ก็ถูกกองทัพไทยตีแตกกลับไป

กว๋ยเหตุที่พม่าชอบมารุกรานลานนาไทยอยู่เสมอ ทำให้พระยาภาววิละวรจักรปราการ* เริ่มรวบรวมผู้คนเมื่อใดจำนวนมากพอแล้วจึงไต่ย้ายจากเมืองป่าซางขึ้นไปตั้งเมืองเชียงใหม่ ในปี พ.ศ.๒๓๓๔ เพื่อเตรียมการป้องกันการรุกรานของพม่า ซึ่งเหตุการณ์ก็เป็นไปตามที่คาด - หมายไว้ กล่าวคือ ปี พ.ศ.๒๓๔๐ พม่าได้ยกกองทัพมาตีเมืองเชียงใหม่อีก สาเหตุเป็นเพราะ ว่า พระเจ้าปดุงคิดเสียคายดินแดนที่เป็นอาณาเขตของลานนาไทย จากผลของการรบพุ่งระหว่าง ลานนาไทยกับพม่าในปี พ.ศ.๒๓๔๐ และ พ.ศ.๒๓๔๕ ทำให้พม่าต้องถอยทัพกลับไปและกองทัพ ลานนาไทยก็เริ่มยกออกไปตีพม่าที่เมืองเชียงแสนซึ่งก็สามารถตีเอาเมืองเชียงแสนได้ หลังจาก นั้นเมืองเชียงใหม่อีกก็เริ่มแต่งกองทัพออกไปโจมตีหัวเมืองชายแดนต่าง ๆ ซึ่งปรากฏว่าตีได้เมืองนั้น เมืองทองกาย เมืองตวน บ้านฉิกชม บ้านสคอยสอยโร บ้านวังลู่ วังกาด เมืองปู เมืองสาค

*เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ พงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ ๑ หน้า ๑๔๐

*เมื่อพระยาภาววิละได้รับพระราชทานยศเป็นพระยาวชิรปราการ ในปี พ.ศ.๒๓๒๕ แล้ว ต่อมาก็ได้รับสถาปนาขึ้นเป็นเจ้าประเทศราชมีนามถักดีสมญาว่า "พระบรมราชาธิบดีศรีสุริยวงศ์องค์- อินทรสุริยศักดิ์สมญามหาชาติดิยราช ชาติราไชยสวรรค เจ้าชั้นที่สามพระนครเชียงใหม่ ราชธานีเป็น ใหญ่ในลานนา ๔๙ หัวเมือง" เมื่อปี พ.ศ.๒๓๔๔

เมืองแจก เมืองกุน และเมืองอื่น ๆ * และอาณาเขตของลานนาไทยตอนเหนือในสมัยพระเจ้า
เชียงใหม่กวัดไคได้ขยายออกไปกว้างขวางโดยรวมถึงเมืองหลวย เมืองกาย เมืองแร เมืองของ
เมืองเชียงขวาง เมืองวะ เมืองหลวง เมืองซุน เมืองแซ เมืองร่าย เมืองเจง ทาลอ เมืองพาน
เมืองมา เมืองลา เมืองวัง เมืองยาง เมืองภาค เมืองสูง สิบสองปันนา เมืองเชียงรุ่ง ๒ กล่าว
ได้ว่าอาณาเขตของลานนาไทยในสมัยนี้ขยายออกไปกว้างขวางมากยิ่งขึ้นกว่าสมัยที่ผ่านมา

นอกจากนั้นแล้วการเตรียมการป้องกันการรุกรานของพม่าทางตะวันตก พระเจ้าเชียงใหม่
กวัดไคได้โปรดให้ น้อยธรรม* ออกไปตรวจตราดูพระราชอาณาเขตด้านตะวันตกเมืองเชียง -
ใหม่จนถึงแม่น้ำสาละวิน ในปี พ.ศ. ๒๓๕๒ เมื่อเห็นว่าเมืองยางแดงอยู่ห่างจากตะวันตกแม่น้ำสาละวิน
ไม่ไกลขึ้นกับเมืองพม่า น้อยธรรมจึงเกลี้ยกล่อมและชักจูงให้เจ้าเมืองยางแดงเป็นไมตรีกัน จุดประ-
สงค์เพื่อจะให้คนแควส่งข่าวว่าพม่าจะยกมาเมื่อใด ละปล่อยเจ้าเมืองยางแดงจะไ้มาบอกให้เมืองเชียง-
ใหม่ทราบ ๓ ครั้นตกลงเป็นไมตรีกันแล้วจึงได้ตั้งพิธีสัตย์สาบานตามจารีตอย่างแดงที่ท่าสยา ริม
แม่น้ำสาละวินห่างจากตะวันตกโดย

".... ลมกระปือลงตัวหนึ่งแล้วก็เลี้ยงกัน ครั้นแล้วจึงเอาเขากระปือผ่าออก
เป็นสองซีก ซีกหนึ่งให้เมืองยางแดงรักษาไว้ อีกซีกหนึ่งให้เมืองเชียงใหม่รักษาไว้ ได้
ตั้งสัตย์ปฏิญาณต่อกันว่า ให้เอากลางน้ำแมคงเป็นเขตแดน แมสรพรสิ่งใด ๆ ไหลน้ำแมคง
มาทางตะวันออกก็ให้เชียงใหม่เอาเป็นประโยชน์ ถ้าไหลน้ำแมคงมาทางทางตะวันตกก็ให้

* กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แผนที่ ๔.๑ ผนวกสนธิสัญญาตอนที่ ๓
จดหมายเหตุพระราชกิจ การทูตกรมหลวงเทเวศร์วโรปการ ลงวันที่ ๓๐ กันยายน ร.ศ.

๑๐๔ และประชุมพงศาวดารภาคที่ ๕ พงศาวดารโยนก หน้า ๔๔๙ - ๔๕๒

๒ ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๕ พงศาวดารโยนก หน้า ๔๔๕ - ๔๔๖

* พระเจ้าเชียงใหม่ข้างเผือก พระเจ้าเชียงใหม่องค์ที่ ๒

๓ สวงน โชติสุรัตน์ คนดีเมืองเหนือ หน้า ๑๙๑

ยางแดงเอาเป็นประโยชน์ ถ้าไหลมาตรงกลางก็ให้แบ่งฝ่ายละกึ่ง ทรายใต้น้ำ
แมคงบหาย เขาควายขลิบ ถ้าข้างเผือกขยุบ เมืองเชียงใหม่กับเมืองยางแดง
ทั้งสองฝ่ายก็ไม่ขาดไมตรีกัน...." *

ตั้งแต่นั้นมาจนสิ้นสมัยพระเจ้าปดุง ลานนาไทยก็ว่างเว้นจากการรุกรานของพม่าโดยที่
ฝ่ายพม่าได้ถูกขับไล่ออกจากดินแดนของลานนาไทย อย่างไรก็ตามพม่าก็พยายามที่จะกลับมายึดครอง
ลานนาไทยอยู่เสมอ ดังจะเห็นได้จากสมัยพระเจ้าจุกกาเยน (พ.ศ.๒๓๒๒ - ๒๓๔๐) ได้เตรียม
การจะมารุกรานไทยสยามถึงกับมีการแต่งทูตไปชักชวนพระเจ้าเวียตนามมินมางของญวนให้มาร่วม
รบด้วย * การจะตีสยามของพม่าก็ต้องผ่านทางลานนาไทยด้วย แต่เนื่องจากเหตุการณ์ความไม่สงบ
เกิดขึ้นในดินแดนพม่าถึงกับต้องยกกองทัพไปปราบปรามโดยเฉพาะที่เมืองมณีปุระ และจากเหตุการณ์
นี้ได้ชักจูงให้อังกฤษและพม่าพิพาทกันขึ้น จนถึงกับเริ่มทำสงครามกันในปี พ.ศ.๒๓๖๖ ด้วยเหตุนี้ความ
สนใจเหตุการณ์ทางชายแดนตะวันตกและความจำเป็นในการป้องกันตัวเองของพม่าจึงมีมากกว่าที่จะ
คิดรุกรานทางลานนาไทย จากสัญญาสงบศึก ยันดาโบ (Yandabo) ที่ลงนามเมื่อ วันที่ ๒๔ กุมภาพันธ์
พ.ศ.๒๓๖๘ ๒ ทำให้พม่าต้องมีปัญหาการจัดการเกี่ยวกับดินแดนที่ต้องเสียให้อังกฤษไป มาก
กว่าจะสนใจดินแดนทางลานนาไทย ดังนั้นจึงทำให้ไทยสยามและลานนาไทยปลอดภัยจากการรุกราน
ของพม่า

ลานนาไทยกับพม่าได้มีส่วนสัมพันธ์กันอีกครั้งหนึ่งก็คราวศึกเมืองเชียงตุง(พ.ศ.๒๓๘๒ -

* กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๘.๒ ตอนที่ ๒ รายงานหลวงวิจิตร-
สรศาสตร์ หลวงรอนนอริราช กราบทูลเรื่องเมืองแจะ

* ราชสาส์นพระเจ้าจุกกาเยนทรงมีไปถึงพระเจ้ามินมางชักชวนให้ญวนมารบสยาม
ปรากฏในพระราชพงศาวดารรัชกาลที่ ๒ ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ หน้า ๑๔๕-๑๖๐(ฉบับคุรุสภา)

๒ D.G.E. Hall A History of South East Asia St.Martin's Press,
New York 1968. p. 599

๒๓๕๓) ซึ่งตรงกับสมัยพระเจ้าฟุกามมิน * ของพม่าและสมัยพระเจ้ามโหตรประเทศพระเจ้าเชียงใหม่ องค์ที่ ๕ ตึกเมืองเชียงใหม่ มูลเหตุของการรบพุ่งระหว่างล้านนาไทยกับพม่าที่รักษาเมืองเชียงใหม่ ก็ เพราะว่า เกิดความวุ่นวายทางเมืองเชียงรุ่ง ในปี พ.ศ. ๒๓๔๒ ฝ่ายล้านนาไทยได้ยื่นมือเข้าไปเกี่ยวของคือ เมื่อหมอมมหาไชยฝ่ายคิดการกบฏอพยพครอบครัวเมืองพงลงมาอาศัยอยู่เมืองหลวงภูคา ปลายแดนเมืองน่านประมาณคนหมื่นเศษ ° และฝ่ายไทยก็ได้ส่งพระยาศรีสองเมืองขึ้นไปรับครอบครัวของหมอมมหาไชยลงมา ๒ การที่ฝ่ายล้านนาไทยยื่นมือเข้าไปเกี่ยวข้องปัญหานี้เอง ล้านนาไทยก็กลัวว่าพม่าจะยกมาโจมตีอีกเพราะทางเมืองเชียงใหม่ได้แต่งคนออกไปสืบข่าวถึงเมืองยางแคง ได้ทราบ ว่า "....พม่าตียางแคงได้หลายบ้าน.... อ้ายพม่าจะตียางแคงให้สิ้น แล้วจะมาตีเมืองเชียงใหม่ เชียงราย " ๓ ด้วยเหตุนี้ หัวเมืองฝ่ายเหนือจึงคิดการตั้งเมืองเชียงรายเป็นเมืองหน้าด่านป้องกันพม่าและคอยระวังรักษาเขตแดนทางเหนือจึงจะเห็นจากจดหมายเหตุความว่า

"....ให้นายหนานธรรมลังกา น้องนายพิมพ์สารขึ้นไปเป็นเจ้าเมืองเชียงราย ให้นายน้อยคำแสน น้องพญาอุปราชทางมารดาเป็นที่ราชวงศ์ เมื่อขึ้นไปถึงนั้นได้รวบรวมชายฉกรรจ์ ทำสำมะโนครัวได้ ๑๕๐๐ เศษ จัดแจงทำค่าย....แล้วให้พญาแม่เมือง คุมไพรพล ๑๐๐ คนเศษ ขึ้นไปตั้งอยู่ที่ศรีะโป่ง** ต่อแดนเมืองไร (ของพม่า) ให้ลาดตระเวนฟังข่าวข้างเมืองเชียงรุ่ง" ๔

จากปัญหาความวุ่นวายที่เกิดขึ้นที่เมืองเชียงรุ่งนี้ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

* ครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. ๒๓๔๔ - ๒๓๔๖

° เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ พงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓ หน้า ๓๒๔

๒ จดหมายเหตุ รัชกาลที่ ๓ จ.ก. ๑๒๐๖ เลขที่ ๕๓

๓ จดหมายเหตุ รัชกาลที่ ๓ จ.ก. ๑๒๐๗ เลขที่ ๒๓๕

** หัวโป่ง

๔ จดหมายเหตุ รัชกาลที่ ๓ จ.ศ. ๑๒๐๗ เลขที่ ๒๓๖

ทรงพระราชดำริเห็นว่า การที่พมามีอำนาจในเมืองเชียงรุ่งก็เพราะพม่าได้อาศัยเมืองเชียงตุงซึ่ง
อยู่ต่อแดนสิบสองปันนาทางคันทะวันตก เหมือนอย่างพม่าอาศัยเมืองเชียงใหม่จึงมีอำนาจต่อไปถึง
เมืองหลวงพระบางและเวียงจันทน์ ถ้าหากพม่าไม่ได้เมืองเชียงตุง เป็นที่อาศัยแล้วก็ต้องปล่อย
เมืองเชียงรุ่งและสิบสองปันนา^๑ ดังนั้นเมื่อพม่าอ่อนกำลังลงแล้วควรจะต้องเอาเมืองเชียงตุงมาไว้ใน
พระราชอาณาเขตเสีย^๒ แต่เรื่องการศึกษาสงครามเป็นเรื่องใหญ่จะเชื่อฟังเอาถ้อยคำบอกเล่า
ต่อ ๆ กันมาไม่ได้ ด้วยเหตุนี้ราชการสงครามทางเมืองเชียงตุงจึงต้องเป็นหน้าที่ของทางเจ้านาย
ลานนาไทย ดังจะเห็นจากข้อความในจดหมายเหตุดังนี้

"....เป็นการไกลพระเนตรพระภรณ์และเมืองเชียงใหม่ เมืองลคอร^{*}
เมืองลำพูน มีรพฬหารเป็นอันมาก แต่ก่อน ๆ มาเคยยกกองทัพไปกระทำกับบ้าน
เมืองเขตแดนของอ้ายพม่าครั้งใด ก็มีชัยชนะได้ผู้คนครอบครัวมาใส่บ้านเมืองทุกครั้ง
ราชการครั้งนี้พม่าเชียงใหม่ได้แต่งผู้คนไปสืบสวนรู้เหตุผลตนปลายเห็นการไกลการ
จะกระทำตามใดประการใดที่สุดแต่พม่าเชียงใหม่ พญาอุปราชญาติพี่น้องจะปรึกษาหา-
หรือให้พร้อมมูลกัน ถ้าเป็นไฉนจริง เหมือนหนึ่งว่าทั้งสี่ฝั่งอาหารมิได้ขัดสนแล้ว
ไม่เสียดเสียเปรียบ มีแต่ไฉนตายเดียวเป็นแน่แท้ จะไปทำกับเขาก็ทำเอาชัยชนะให้
จงได้จึงดี อย่าให้พลาดพลั้งเสียที่อ้ายพม่าและมหาชนาร^{**} มัน" ^๓

จะเห็นได้ว่าสงครามไทยพม่าทางเมืองเชียงตุงนี้ ต้องตกเป็นหน้าที่ของเจ้านายทาง
ลานนาไทยที่จะช่วยกันคิดวางแผนสงครามเพราะว่าลานนาไทยอยู่ใกล้เมืองเชียงตุงและเคยสอด

^๑ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นจันทบุรีสุรนาถ ใบบอกพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หน้า ๙๔๔

^๒ กรมศิลปากร ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๓๓ หน้า ๓๙๓

* เมืองลำปาง

** เจ้าเมืองเชียงตุง

^๓ จดหมายเหตุนานาชาติ ๓ จ.ก. ๑๒๑๑ เลขที่ ๒๕

แนมรูชาวคราวต่าง ๆ คืออยู่แล้ว จึงเป็นการถูกต้องที่ฝ่ายไทยสยามจะทำเช่นนั้น ในการทำสงครามกับเมืองเชียงตุงของเจ้านายฝ่ายล้านนาไทย ซึ่งรับอาสาจะไปราชการทัพครั้งนี้ เมื่อทราบความตามพระราชดำริแล้ว จึงเกณฑ์กองทัพเมืองเชียงใหม่ ๕๐๐๐ คน แล้วเกณฑ์เมืองนครลำปาง ๑๐๐๐ คน เมืองลำพูน ๑๕๐๐ คน ปรีक्षाพร้อมกันให้พระยาอุปราชเมืองเชียงใหม่เป็นแม่ทัพใหญ่กองหนึ่ง พระยารัตนเมืองแก้วกองหนึ่ง นายหนานธรรมปัญญากองหนึ่ง นายน้อยขาวเรืองเมืองลำพูนกองหนึ่ง รวม ๔ กอง ยกขึ้นไปทางเมืองเชียงราย พระยาราชบุตรกองหนึ่ง นายน้อยพรหม นายหนานสุริยวงศ์กองหนึ่ง นายน้อยมหาวงศ์กองหนึ่ง นายน้อยมหาพรหมกองหนึ่ง นายน้อยเทพวงศ์กองหนึ่ง เมืองลำพูนพระยาอุปราชกองหนึ่ง พระยารัตนเมืองแก้วกองหนึ่ง พระยาราชบุตรกองหนึ่ง รวม ๔ กอง ยกขึ้นไปทางเมืองสาคร ยกไปเดือน ๓ แรม ๔ ค่ำ กำหนดให้ถึงพร้อมกันที่เมืองเชียงตุง ๗ เดือน ๔ ขึ้น ๑๕ ค่ำ (พ.ศ. ๒๓๕๒) ^๑ กองทัพจากเมืองเชียงใหม่ เมืองลำปาง และเมืองลำพูน ได้ประสบความสำเร็จในการรุกเข้าไปถึงชนเมืองเชียงตุง ^๒ แต่จากการที่เจ้านายเมืองเชียงใหม่ที่ยกกองทัพไปไม่ปรองดองกัน ก่อให้เกิดความไม่พร้อมเพรียงประกอบกับขาดแคลนกระสุนดินดำ และเสบียงอาหารกองทัพต่าง ๆ ของลาลอยลงมา

เมื่อเปลี่ยนรัชกาลใหม่ทางกรุงเทพฯ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชสมบัติในปี พ.ศ. ๒๓๕๔ ฝ่ายไทยสยามก็ยังไม่วางใจความคิดเค็มที่จะตีเมืองเชียงตุงด้วยเกรง คนทั้งหลายจะลงความเห็นว่าเพราะเปลี่ยนแผ่นดินใหม่ และรัฐบาลในรัชกาลใหม่อ่อนแอไม่กล้าหาญแข็งแรงเหมือนรัชกาลก่อน จึงเกรงว่าจะเป็นการเสียพระเกียรติยศจึงโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงวงศาธิราชสนิทเป็นแม่ทัพหลวง ให้เจ้าพระยาบวรราชเป็นแม่ทัพหน้าคุมไพร่พลกองทัพกรุง กองทัพหัวเมือง นาย ไพร หมื่นเศษยกขึ้นมาราชการสงคราม พร้อมด้วยกองทัพเมืองเหนือของเมืองเชียงใหม่ เมืองลำปาง เมืองลำพูน เมืองแพร่ เมืองน่าน ^๓ การที่

^๑ วอลเตอร์ เอฟ เวลดา แผ่นดินพระนั่งเกล้า หน้า ๑๘๔

^๒ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาเทววงศ์วโรปการ ไทยรบพม่า หน้า ๓๕๐

^๓ จดหมายเหตุ รัชกาลที่ ๔ จ.ศ. ๑๒๑๔ เลखที่ ๓๔

กองทัพกรุงและกองทัพลานนาไทย จะยกไปทำศึกกับเชียงใหม่ด้วยกันนี้ ก็เกิดปัญหาความขัดแย้งแย่งชิงผลประโยชน์จากสงครามกัน ดังจะเห็นจากข้อความในจดหมายเหตุน่า "...ครั้งนี้พญาเชียงใหม่จะจัดทัพใหม่ครุหลานยกไปพร้อมกองทัพกรุงเพราเลา ก็เห็นที่จะกลัวว่า จะต้องเป็นกองทัพหน้าอย่างหนึ่ง ผลประโยชน์แม่ทัพนายกองฝ่ายไทยจะแย่งชิงเอาเสีย ทั้งความชอบชื่อเสียงก็จะมีกับทัพกรุง พวกเมืองเชียงใหม่ที่จะต้องเข้าไปสู้รบก่อนได้ความลำบากยากเหนื่อยก็จะเป็นลัมพัยไป เพราะฉะนั้นจึงได้บอกชาวขัติยวงเสียบึงอาหารให้คนมานอกเมือง" * เมื่อมีปัญหาเรื่องแย่งความดีความชอบและผลประโยชน์จากการรบและปัญหาเรื่องการขาดเสบียงอาหาร ดังจะเห็นจากการเกณฑ์ชาวนาส่งขึ้นไปจากเมืองเชียงใหม่ เมืองเชียงราย เมืองน่าน เมืองลำพูน เมื่อเวลากองทัพยกขึ้นไปพร้อมกันเมืองต่าง ๆ ส่งข้าวรวมแล้ว ๑๔,๙๐๐ ถึง แต่ยังคงจำนวนเกณฑ์ถึง ๑๐,๓๐๐ ถึง^๒ ดังนั้นเมื่อกรมหลวงวงศาธิราชสนิทเสด็จขึ้นไปถึงเมืองเชียงใหม่ ได้ทอดพระเนตรชัยภูมิแล้วก็เห็นข้อเสียเปรียบหลายประการ เห็นว่าจะไม่มีทางตีเมืองเชียงใหม่ได้ประกอบกับใกล้ฤดูฝนจึงรับสั่งให้ถอยทัพกลับมาในปี พ.ศ.๒๓๔๕ และมาเตรียมการที่จะยกไปตีเมืองเชียงตุงต่อไป การศึกเมืองเชียงตุงครั้งสุดท้ายในปี พ.ศ.๒๓๔๖ ถึงแม้ว่าไทยจะพยายามแก้ไขขอขมพร่องทางคานเสบียงอาหาร กำลังคน เรื่องอาหารของสัตว์พาหนะและอาวุธแล้ว เมื่อยกขึ้นไปตีเมืองเชียงตุงอีก คราวนี้ทางฝ่ายเมืองพม่าพระเจ้ามินดงได้ขึ้นกรอกราชสมบัติ (พ.ศ.๒๓๔๖ - ๒๔๒๑) และได้เลิกทำสงครามกับอังกฤษ เมื่อเจ้าเมืองเชียงตุงขอกำลังกองทัพพม่าไปช่วยป้องกันเมือง พระเจ้ามินดงจึงโปรดให้กองทัพพม่า ๓๐๐๐ คน ไปช่วยรักษาเมืองและเกณฑ์พวกไทใหญ่อีก ๖๐๐๐ คนไปช่วยด้วย ^๓ กองทัพไทยล้อมเมืองเชียงตุงได้ ๒๑ วัน พระเจ้านองยาเชอกรมหลวงวงศาธิราชสนิท ทรงเห็นว่าถา

* จดหมายเหตุ รัชกาลที่ ๔ จ.ศ. ๑๒๑๔ เลขที่ ๓๓

^๒ สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ไทยรบพม่า หน้า ๙๔๓ - ๙๔๔

^๓ ม.ร.ว.แสงโสม เกษมศรี และ วิมล พงศ์พิพัฒน์ "ประวัติศาสตร์สมัยกรุงรัตนโกสินทร์" แถลงงานประวัติศาสตร์ เอกสารโบราณคดี ปีที่ ๑ เล่ม ๒ พฤษภาคม ๒๕๑๐ หน้า ๑๓๙

ตั้งทัพอยู่ต่อไปแล้วอาจจะเสียที่แกพม่าได้ด้วยชนตทหนักและผู้คนเจ็บป่วยมาก ดังนั้นจึงถอยทัพกลับลงมาในปี พ.ศ. ๒๓๔๓ จึงเป็นอันสิ้นสุดสงครามเมืองเชียงใหม่

หลังจากนั้นแล้วความสัมพันธ์ระหว่างล้านนาไทยกับพม่า มักจะเป็นการติดต่อกันระหว่างล้านนาไทยกับอังกฤษ ซึ่งยึดครองพม่าตอนกลางมากกว่า จะเป็นการติดต่อค้าขายไม่ชอบสักกัน ส่วนเมืองพม่านั้นกำลังอยู่ในสมัยที่เริ่มปรับปรุงบ้านเมือง ในสมัยพระเจ้ามินดงจึงไม่ได้มายุ่งเกี่ยวกับดินแดนล้านนาไทยอีก การติดต่อค้าขายระหว่างล้านนาไทยกับอังกฤษที่ยึดครองพม่าตอนกลางมีปัญหาต่าง ๆ มาก จนถึง ปี พ.ศ. ๒๔๑๖ จึงได้มีการทำสัญญาทางพาณิชย์ที่เรียกว่าสัญญาเมืองเชียงใหม่ขึ้น จึงกล่าวสรุปได้ว่าความสัมพันธ์ระหว่างล้านนาไทยกับพม่านั้น ไม่ได้เป็นไปในลักษณะที่มีสัมพันธ์ไมตรีอันดีต่อกันแต่จะเป็นการรบพุ่งกันเป็นส่วนใหญ่ ถึงแม้จะเสร็จสิ้นจากสงครามเมืองเชียงใหม่แล้ว หัวเมืองชายแดนทั้งสองฝ่ายยังมีความขัดแย้งกันอยู่เสมอ

๔. การปกครองของหัวเมืองชายแดนล้านนาไทยกับพม่า

หัวเมืองชายแดนระหว่างล้านนาไทยกับพม่า ส่วนมากเป็นเมืองที่เป็นอิสระในการปกครอง เนื่องจากตั้งอยู่ไกลการคมนาคมและยากแก่การติดต่อ แบบแผนในการปกครองเมืองเงี้ยวต่าง ๆ จะมีลักษณะคล้ายกัน หลวงประชาติกิจเขียนรายงานกราบบังคมทูลได้กล่าวถึงตำแหน่งการปกครอง แบ่งเป็นดังนี้

"....ตำแหน่งการปกครองในเมืองเงี้ยวทั้งหลายนั้นมี หัวเมือง ซึ่งเรียกว่าเจ้าหัวเป็นประธานาธิบดีและอำมาตย์ใหญ่หรือมหาอำมาตย์สี่คนแต่ไม่มีกรม หรือตำแหน่งว่าการพร้อมกันทั่วไป ถัดนั้นฝ่ายพลเรือน "เหงิง" เป็นตำแหน่งรอง -

* เหิง แปลว่า พัน

อำมาตย์คล้ายพระยา รองเท้านี้เป็นกาง รองกางเป็นแก จเรหรือสะเย * ลาม**
 มากน้อยหากกำหนดมิได้ ฝ่ายทหารนั้นมีโป *** คานคำเป็นโปใหญ่ชั้นในถือเป็นผู้
 รักษาตัวเจ้าฟ้าไต่บั้งกับบัญชาทหารของค**** ๑๖ หมวก และหมวก หมวกเป็น
 ดูกเขียว ดูกแดง สำหรับหน้าตามเจ้าฟ้า ขวบลามโปเป็นนายทหารใหญ่ฝ่ายนอก
 ไต่บั้งกับบัญชาทหารหัวเมืองหัวบ้าน ภายนอกทั้งปวงต่อไปและมีโปใหญ่ โปน้อย
 รอง ๆ เป็นหลั่นกันลงมาเป็นอันมาก.... ฝ่ายในราชการมีคณปฏิบัติรับใช้ของ
 เจ้าฟ้า หมอผู้ชายเรียกว่า โกลาหม หมอผู้หญิงเรียกว่า ขวบลาม" ๖

จะเห็นได้ว่าการปกครองบ้านเมืองของพวกเจ้านั้น อำนาจสิทธิ์ขาดอยู่กับเจ้าเมือง
 เติ้ง อำมาตย์ ขุน แสน จเร ทั้งหลายเมื่อปรึกษาลองความเห็นพร้อม ๆ กัน จึงดำเนินการ
 ต่อไปส่วนในตำบลหรือบ้านหนึ่งนั้นจะมี ซึ่ง **** คนหนึ่ง โปและจเรมากน้อยไม่กำหนด เมื่อราษฎร
 ลูกบ้านมีคดีวิวาทถกเถียงกันบุคคลทั้งสามพวกนี้มีอำนาจจากลาวตัดสินและลูกบ้านต้องฟังบังคับบัญชา
 ภาเวลามีการรบเกิดขึ้นคนบ้านใดต้องเป็นลูกมือไปบ้านนั้น โปมีอำนาจเรียกไปรบพุ่งบังคับบัญชาลง
 อาญาได้เต็มอำนาจ

เกี่ยวกับกฎหมายในการปกครองหัวเมืองชายแดนหาไม่มีกฎหมายไม่ จะใช้วิธีเอาความ
 ปรึกษาหารือกันเห็นสมควรอย่างไรก็ปฏิบัติไปอย่างนั้นในการตัดสินคดีความ แต่อย่างไรก็ตาม
 ราษฎรพวกเจ้านี้ก็อยู่ด้วยกันอย่างดี เป็นหมู่สามัคคีไม่แตกร้างกันถึงจะมีงานก็กกองเสพสุราเมามาย

* เสมียน

** พนักงานหรือนักการ

*** นายทัพ

**** หมอคาบคำ

กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ท.๔๐/๓ รายงานหลวงประกาศกิจกรรณพลเกี่ยวกับ
การปกครองของเจ้านาย หน้า ๑๔

***** นายอำเภอรือนนายแควน

ประการใดก็ไม่วิวาทกัน ในเมืองเงี้ยวการวิวาทตีกันไม่มี ถ้าคิดเถียงกันก็ชักดาบฟันกันหรือรบกัน
ทีเดียว ° ฆ่ากันตายแล้วก็หนีไปเสีย

ส่วนการบำรุงเลี้ยงหรือค่าตอบแทน เติ้ง อำมาตย์ โป่ ชุน ผู้ซึ่งทำการงานให้แก่เจ้า
ทั้งหลายนั้นก็ใช้วิธีแบ่งปันนา บาน หรือส่วยให้เป็นเครื่องเลี้ยงชีพมากน้อยตามตำแหน่ง ๒ กล่าวคือ

๑. อำมาตย์ใหญ่ทั้งสี่ ไคบ้านส่วยคนละ ๒๕ - ๓๐ หลัง เว้นตามถนน เมืองมากน้อยได้ที่
นาจุข้าวตั้งแต่ ๔๐ - ๕๐ ตาราง ตามที่มีมากหรือน้อย

๒. เติ้ง ไคบ้านส่วยคนละ ๑๕ - ๒๐ หลัง เว้นและไคที่นาจุข้าวปลูกตั้งแต่ ๒๐ - ๔๐
ตาราง ตามที่มีมากหรือน้อย

๓. กางและซิง ไคบ้านส่วยคนละ ๑๐ - ๑๕ หลัง เว้นและไคที่นาจุข้าวปลูกตั้งแต่
๑๐ - ๑๕ ตาราง ตามที่มีมากหรือน้อย

๔. โป่นายทหารใหญ่ ไคบ้านส่วยคนละ ๑๐ - ๒๐ หลัง เว้นและไคที่นาข้าวเชื้อ
๑๐ - ๑๕ ตาราง

๕. โป่รอง ๆ มา ไคบ้านส่วย ๕ - ๘ หลัง เว้น บ้าง ๓ - ๔ หลัง เว้นบ้าง ไค
ที่นาจุข้าวไค ๓ - ๑๐ ตาราง ตามเมืองซึ่งมีคนและที่นามากหรือน้อย

๖. จเร จาม มหาดเล็ก คนใช้ สำหรับตัวเจ้าฟ้านั้นเก็บเงินค่าหัวเดือนจากราษฎร
เรือนละแฉะ กิ่งแฉะ สลึง เปื่อง ตามผู้ที่มีมีและยากจน เรียกว่าเงิน "ลาตาแดงเจ้าเลงนาย"
เงินนี้เอามาแบ่งแจกเป็นเงินเดือนแก่คนใช้ชายหญิงโดย คนใช้ผู้ชายได้เดือนหนึ่งคนละ ๖ รูปี
ผู้หญิงนางห้าม สาวใช้ ไคเดือนหนึ่งคนละ ๑๐ รูปี

° กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ค.๔๐/๓ รายงานหลวงประจำชาติกิจกรรพทูลเกี่ยวกับ
การปกครองของเงี้ยว หน้า ๑๖

๒. หน้า ๑๔ - ๒๑

สำหรับเมื่อเทศกาลปีใหม่หรือสงกรานต์ครั้งหนึ่ง เมื่อออกพรรษาครั้งหนึ่งจะมีประเพณี
เจ้าฟ้าแจกเสื้อ กางเกง ผ้าโหลก แก้วบรรดาอำมาตย์ โป้ เติ้ง ซึ่ง กาง จเร ลาม ทั้งปวงคนละ
สำหรับ อย่างดี อย่างเลว ตามบรรดากักดีใหญ่หรือน้อย อำมาตย์ โป้ เติ้ง ผู้ใหญ่ได้เครื่องแพร -
ทวนขอ และได้เงินควย ประมาณ ๑๐ - ๕๐ แดง ปีละสองครั้งแบบนี้ทุกปี

เกี่ยวกับการปกครองของหัวเมืองชายแดนโดยทั่ว ๆ ไปแล้วจึงกล่าวได้ว่าเนื่องจาก
หัวเมืองชายแดนนี้อยู่ทางไกลจากการปกครองและการควบคุมของลานนาไทยกับพม่า ดังนั้นเจ้า -
เมืองหรือหัวหน้าหมู่บ้านจึงมีอำนาจบังคับบัญชาปกครองได้สิทธิ์ขาด แบบแผนวิธีการปกครองนั้นไม่
ลึกซึ้งพิสดาร เป็นลักษณะการปกครองของกลุ่มชนที่มีจำนวนน้อยนอกจากเมืองใหญ่ ๆ เท่านั้น ที่มี
ตำแหน่งแยกย่อยออกไป ซึ่งเมืองต่าง ๆ ก็จะมีลักษณะการปกครองที่คล้ายคลึงกันมาก

๕. สภาพทางภูมิศาสตร์และหัวเมืองชายแดนที่สำคัญ ๆ

ดินแดนที่ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของเมืองเมือฮ่องสอน เมืองเชียงใหม่และทางตอนเหนือ
ของเมืองเชียงราย เมืองน่าน ทอเขตแดนบริเวณแควนกะเหรี่ยง แควนดานของพม่านั้น เป็นที่ตั้ง
ของเมืองสำคัญ ๆ หลายเมือง คือ เมืองแจะ เมืองใหม่ แม่สกล เมืองทา เมืองจวด เมืองหาง
เมืองทวน เมืองสาค เมืองเหล่านี้อยู่ติดกับแม่น้ำสาละวิน ซึ่งเป็นแม่น้ำสายสำคัญของพม่าทาง
คานตะวันออก สำหรับป้องกันชาติศึกและไหลลงชุง เป็นทางเดินติดต่อระหว่างพม่าตอนล่างและตอน
บน แดงพวกกะเหรี่ยง เงี้ยว นอกจากนี้ยังมีเมืองยวน เมืองตูม เมืองไฮ เมืองโก ร่องลึก เมือง
เลน เมืองเชียงลาบ เมืองเชียงกก เมืองลอง เมืองสิง เมืองเหล่านี้อยู่ติดกับแม่น้ำโขง
หัวเมืองชายแดนที่ถือเป็นพระราชอาณาเขตระหว่างไทยสยามกับพม่าในบังคับอังกฤษที่เป็นข้อพิพาท
นี้มีความยาวติดต่อกันตลอดประมาณ ๑๔,๔๕๐ เส้น * ดังนั้นดินแดนหัวเมืองเหล่านี้ทั้งลานนาไทย

* กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๓ ตอนที่ ๔ แม่โมเรนคัม -
พระเจ้านองยาเชอกรมหมื่นคำวรงราชานุภาพกราบบังคมทูล เรื่องการปักปันเขตแดน ลงวันที่

และพยายามที่จะเข้าไปมีอำนาจ จึงมักจะรบพุ่งแย่งชิงดินแดนกันอยู่เสมอ

สภาพที่ตั้งของหัวเมืองชายแดนล้านนาไทยกับพม่าเหล่านี้ ส่วนใหญ่เป็นป่าเขา พื้นที่เป็นที่สูง ภูเขา ส่วนที่เป็นแนวสันเขาหรือที่สูงแล้วจะมีความสูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ ๔,๐๐๐ - ๕,๐๐๐ ฟุต^๑ ส่วนที่เป็นที่ราบจะมีความสูงจากระดับน้ำทะเลเฉลี่ยประมาณ ๒,๐๐๐ - ๓,๐๐๐ ฟุต^๒ เนื่องจากพื้นที่เป็นที่สูงและป่าเขาจึงมีแม่น้ำหลายสาย ป่าไม้สำคัญเช่นป่าไม้สัก ไม้สน ไม้สา ขึ้นหนาแน่นอยู่ทั่วไป บริเวณที่ราบนั้นพื้นดินส่วนมากก็เป็นดินทรายท่วนาไม่ค่อยไค้ผล เกี่ยวกับสภาพที่ตั้งของหัวเมืองชายแดนล้านนาไทยกับพม่าที่สำคัญ ๆ ในระยะที่เกิดการพิพาท (พ.ศ. ๒๔๒๔-๒๔๓๔) พอจะกล่าวได้คือ

เมืองแะ เป็นเมืองซึ่งตั้งอยู่ริมแม่น้ำแม่แะ น้ำแม่แะไหลลงสู่แม่น้ำสาละวิน ในเมืองแะมีหมู่บ้านสำคัญ ๓ บ้าน คือ บ้านหลวงมีหลังคาเรือนประมาณ ๓๐ หลัง บ้านกลางมีหลังคาเรือนประมาณ ๑๕ หลัง และบ้านน้ำวางมีหลังคาเรือนประมาณ ๓๐ หลัง ทั้งสามบ้านมีทุ่งนาตลอดถึงกัน^๓ พื้นที่ของเมืองแะส่วนมากเป็นป่าไม้ชนิดสัก พลเมืองของเมืองแะ เป็นพวกกะเหรี่ยงยางแดงและพวกเงี้ยวมีรวมกันประมาณ ๑,๕๐๐ คน

เมืองใหม่หรือเมืองเมา ตั้งอยู่ริมห้วยแม่แหล่มีเขตติดต่อ คือทิศเหนือต่อกับแดนแม่สากุน, เมืองหา มีสันคอยเวียงคั่นอยู่ ทิศใต้ต่อกับแดนเมืองแม่ฮ่องสอนที่บ้านนามน ทิศตะวันออกติดต่อ

^๑ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๓ ตอนที่ ๔ แม่โมเรนคัม - พระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นดำรงราชานุภาพกราบบังคมทูล เรื่องการปักปันเขตแดน ลงวันที่ ๑๑ กันยายน ร.ศ. ๑๑๑

^๒ Sao Salmons Mangrai The Shan States and the British Annexation p.5

^๓ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๒ ตอนที่ ๒ รายงานหลวงวิจิตร - สรสาร หลวงราชวรอนริราช กราบทูลเรื่องเมืองแะ

กับแดนเมืองแมฮ่องสอน ที่บ้านแมระนา ทิศตะวันตกมีแม่น้ำสาละวินเป็นแดน * เมืองใหม่ตั้งอยู่
เชิงเขามีทุ่งนากว้าง พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นป่าไม้ชนิดสนสัก พลเมืองเป็นพวกเงี้ยว ต้องสู้มีประมาณ
๒,๐๐๐ คน

แมสกุณ พลเมืองตั้งบ้านอยู่เป็นหมู่ ๆ อยู่ริมแม่น้ำแมสกุณ น้ำแมสกุณไหลลงสู่แม่น้ำ
สาละวิน แมสกุณมีหมู่บ้านที่สำคัญคือ บ้านแมสกุณ บ้านป่าแฉมหลวง บ้านหนองปรำ บ้านนาบัว
บ้านชาบอน บ้านปางแปลก บ้านห้วยอุ่มปัน มีหลังคาเรือนรวมกันประมาณ ๒๑๑ หลัง ๒

เมืองจวค, เมืองทา เดิมทั้งสองเป็นเมืองเดียวกัน รวมชื่อเมือง จวค สำหรับ
เมืองจวคนี้มีเขตติดต่อดังนี้ ทิศเหนือถึงลำน้ำแม่หางและสันน้ำทางรวมน้ำสาละวิน ทิศใต้มีลำ
น้ำจวคถึงห้วยแกมมารและคอยกิวกอม กิวกอก ท่อเมืองทา ทิศตะวันออกถึงคอยแปหลวง -
มูคเหล็ก ทิศตะวันตกจดแม่น้ำสาละวิน * ส่วนเมืองทานั้นตั้งอยู่ริมแม่น้ำเกาะ ซึ่งไหลไปต่อ
แม่น้ำจวค แล้วตกลงไปลงแม่น้ำสาละวิน เขตแขวงเมืองทามีดังนี้ ทิศเหนือจดห้วยแกมมารและ
แม่น้ำจวคปากไต ทิศใต้จดคอยกิวกอกต่อแขวงเมืองแห่งเหนือและแห่งใหม่ ทิศตะวันออกจดกิวกอม
กิวกอกและคอยถวย ทิศตะวันตกจดลำน้ำสาละวิน พื้นที่ส่วนใหญ่ของเมืองทั้งสองเป็นป่าไม้สัก
การทำนามีบ้างตามริมน้ำ พลเมืองของทั้งสองเมืองเป็นพวกเงี้ยว เมืองจวคมีพลเมือง ๒๕๐๐ คน
ส่วนเมืองทามีพลเมือง ๒,๐๐๐ คน

* กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แผนที่ ๔.๒ ตอนที่ ๒ รายงานหลวง -
วิจิตรสรสาร หลวงราชนรวิราช กราบทูลเรื่องเมืองใหม่

๒ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แผนที่ ๔.๒ ตอนที่ ๒ รายงานหลวง -
วิจิตรสรสาร หลวงราชนรวิราช กราบทูลเรื่องแมสกุณ

* กองกฎหมายแห่งชาติ ร.๕ ค.๔๐/๓ รายงานหลวงประกาศกิจ กราบทูลเรื่อง
เมืองจวคและเมืองทา

เมืองหาง บางทีเรียกเมืองหางหลวงหรือเมืองหลวง ตั้งอยู่ริมฝั่งด้านตะวันตก
แม่น้ำหางมีอาณาเขตติดต่อคือ ทิศเหนือถึงท่าขามงก คอยผาฝั่ง ท่อแขวงเมืองทวน ทิศใต้ถึงแม่น้ำ
บุญติคต่อแขวงเมืองงาย ทิศตะวันออกถึงคอยอุนหรือแม่หางแหง แตะแขวงเมืองฝาง ทิศตะวันตกถึง
สันคอยมูลเหล็กต่อแขวงเมืองจวด ๒ บริเวณสองฟากแม่น้ำหาง เป็นที่ราบมีทุ่งนาป่าแดงและป่า
ไม้ชอบสักยาง ประชาชนชาวเมืองหางเป็นพวกเงี้ยวมีอยู่ประมาณ ๒,๕๐๐ คน

เมืองทวน ตั้งอยู่ริมฝั่งด้านตะวันออกหน้าแม่ทวน มีเขตติดต่อคือทิศเหนือถึงคอยแงม
กัวแกง น้ำแม่สิมเป็นเขตติดต่อเมืองเชียงทอง เมืองปู่ ทิศใต้ต่อท่าขามงก ลำน้ำแม่หางไปถึงท่า
สบหางแม่น้ำสาละวิน ท่อกับแขวงเมืองหางและเมืองจวด ทิศตะวันออกมีแนวเขาผาหมปกต่อเนื่อง
ไปถึงคอยคำ ท่อกับแขวงเมืองฝางและเมืองสาด ทิศตะวันตกมีแม่น้ำสาละวินเป็นแดนต่อกับเมือง
ปั่น เมืองเชียงทอง ๓ บริเวณเมืองทวนนั้นพื้นที่เป็นดินทราย ป่าแดงมีที่ราบสำหรับทำนาเฉพาะ
บริเวณริมน้ำ จากการที่ดินเป็นดินทรายการทำนาไม่ได้ผลประชาชนจึงหันไปทำไร่แทน พลเมือง
เป็นพวกเงี้ยวมีประมาณ ๔,๐๐๐ คน

เมืองสาด ตั้งอยู่ริมแม่น้ำกกมีเขตติดต่อคือ ทิศเหนือถึงตำบลหินก้อนเส้าต่อแขวงเมือง
เชียงตุง ทิศใต้ต่อกับแขวงเมืองยอน ทิศตะวันออกถึงแปดคอยตุงต่อกับแขวงเมืองพยาก เมืองไร
ทิศตะวันตกถึงคอยคำต่อกับแขวงเมืองปู่ เมืองทวน ๔ เมืองสาดมีที่ราบเป็นทุ่งนามากข้าวปลา
อาหารอุดมสมบูรณ์ พลเมืองเป็นพวกเงี้ยวมีประมาณ ๕,๐๐๐ คน

เมืองเชียงแสน ดินแดนของเมืองเชียงแสนกว้างออกไปเกือบถึงเมืองเชียงตุง พื้นที่
เป็นที่ราบลุ่มกับที่สูง เขตแดนเมืองเชียงแสนมีดังนี้ ทิศเหนือถึงสันเขาป่าคา สันเขามังคะโลด
ต่อแดนเชียงตุง ทิศตะวันออก ถึงแก่งแก้งอ้อ ตัดไปถึงพระบาทเมืองกาง ทิศตะวันตกถึงกัวผากัว-

๑ ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๑ พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ หน้า ๑๓๔

๒ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ค.๔๐/๓ รายงานหลวงประกาศกิจกรรณมูลเรื่อง

เมืองทวน

๓ ก.

๔ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ค.๔๐/๓ รายงานหลวงประกาศกิจกรรณมูลเรื่องเมืองสา

ไสด ผาตาแหวน ขุนแมรวก คอแคนเมืองสาคร เมืองเชียงแสนแต่ก่อนรกร้างเป็นป่าอ้อป่าแขม
ในแคนเมืองเชียงแสนนี้มีคนลาวตั้งอยู่ในขณะเดียวกันก็มีพวกเงี้ยวจากเมืองเชียงตุงลงมาตั้งค่าย
เมืองเชียงแสนเป็นเมืองสำคัญด้วยเหตุที่เป็นเมืองหน้าด่านติดต่อกับเมืองเชียงตุง ๒

รองลึก (หรือรองฤก) ตำบลบ้านรองลึกนี้ตั้งอยู่ทางน้ำแมรวกฝั่งใต้ประมาณ ๓๐ เส้น
พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบมีบ้านคนตั้งอยู่ประมาณ ๒๐๐ หลัง เรือนเศษ ๓ พลเมืองเป็นพวกเงี้ยว จีน-
ลื้อ มีประมาณ ๕,๐๐๐ คน

เมืองโก พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบมีทุ่งนาใหญ่ เคยเป็นที่ตั้งฉางข้าวเมื่อกองทัพไทย-
สยามยกไปตีเมืองเชียงตุง พลเมืองเป็นพวกเงี้ยว มูเซอ ตั้งอยู่ประมาณ ๑๐๐ หลัง เรือน ๔ มีคน
ประมาณ ๑,๒๐๐ คน.

เมืองเลน พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นป่าและภูเขา พลเมืองที่อยู่อาศัยตามพื้นราบจะเป็นพวก
จีน และ ลื้อรวมกันประมาณ ๑,๐๐๐ หลัง เรือนเศษ ส่วนบนภูเขาจะเป็นพวก กูย ก่อ มูเซอ มี
เรียงรายกันประมาณ ๒๐๐ - ๓๐๐ หลัง เรือนเศษ ๕ ส่วนพวกเงี้ยวมีอยู่อย่างเล็กน้อย ประมาณ
๑๐๐ คน

๑ กองจดหมายเทศาภิบาล ร.๕ ม.๒ .๒๒ ข./๑ จดหมายหลวงสรสิทธิยานุการ กราบ-
เรียนพระยาไกรโกษา ลงวันที่ ๙ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๐๔

๒ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๓ ตอนที่ ๙ รายงานหลวงสรสิทธิ-
ยานุการ กราบเรียนพระยาไกรโกษา ลงวันที่ ๓ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๐๔

๓ ก.

๔ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๓ ตอนที่ ๙ รายงานหลวงสรสิทธิ-
ยานุการ กราบเรียนพระยาไกรโกษา ลงวันที่ ๒๒ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๐๔

๕ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๓ ตอนที่ ๔ รายงานหลวงสรสิทธิ-
ยานุการ กราบเรียนพระยาไกรโกษา ลงวันที่ ๑๔ มีนาคม ร.ศ. ๑๐๔

เจียงลาบ พื้นที่เป็นที่ราบมีคนลี้ภัยอาศัยอยู่ประมาณ ๙๐ หลังเรือน ส่วนพวกกูย กอ
มูเซอ ตั้งอยู่บนเขามีเรียงรายอยู่เล็กน้อย ทั้งพื้นราบและบนภูเขาเขามีบ้านเรือนประมาณ ๑๐๐ หลัง-
เรือนเศษ ๑

เมืองสิง พื้นที่เป็นที่ราบมีทุ่งนามากตั้งอยู่ปากตะวันออกแม่น้ำโขง ในสมัยกรุงรัตน-
โกสินทร์ตอนต้นเป็นเมืองร้างและเพิ่งจะมีเจ้าจากเมืองเชียงแขง อพยพพามาตั้งใหม่ชาวปลาอาหาร
จึงขาดแคลนแพ่งกว่าทุกเมือง ชาวในนาทำไม้คอยไคผล ๒ แต่การที่ตั้งอยู่ใกล้แม่น้ำโขง จึงเก็บ
ผลประโยชน์จากการค้าจากพ่อค้าเมืองต่าง ๆ ได้ พลเมืองของเมืองสิงเป็นพวกเงี้ยว จีน ลื้อ -
แมว มีอยู่ประมาณ ๒๐๐๐ คน

๑ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๓ ตอนที่ ๔ รายงานหลวงสรสิทธิ-
ยานุการ กราบเรียนพระยาไกรโกษา ลงวันที่ ๑๔ มีนาคม ร.ศ. ๑๐๕

๒ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๓ ตอนที่ ๙ รายงานหลวงสรสิทธิ-
ยานุการ กราบเรียนพระยาไกรโกษา ลงวันที่ ๒๒ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๐๕

UPPER BURMA

2nd Edition

94°

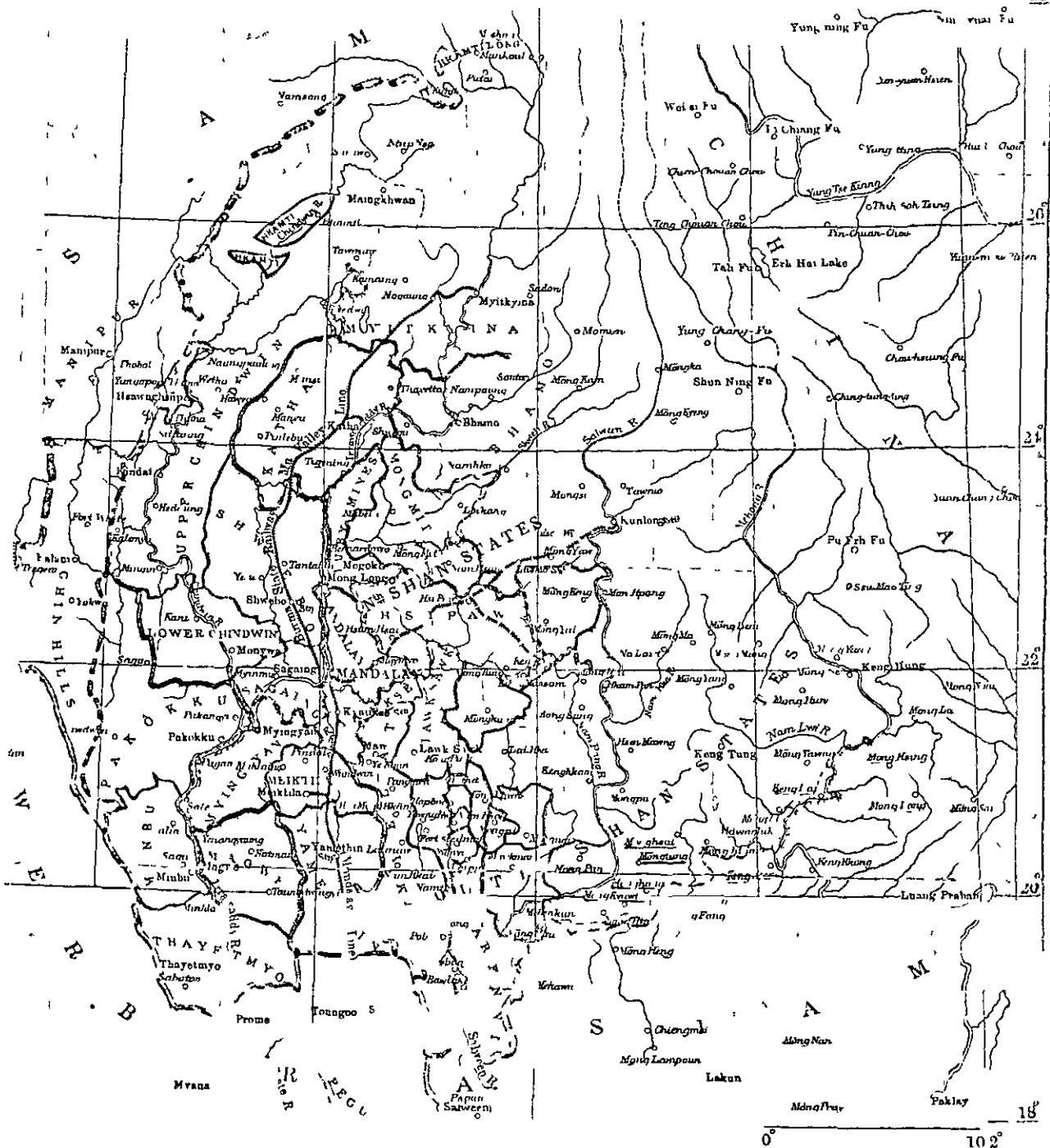
96°

98°

100°

102°

28

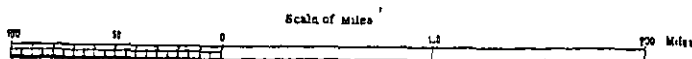

U.D. No. 66-102

Published under the direction of Major General C. Strachan, R.E., Surveyor General of India,
November 1898

Price Uncolored Eight Annas
,, Colored Twelve Annas

No. 514-S. 53.

ความสำคัญของหัวเมืองชายแดน

๑. นโยบายของไทยในการยึดครองหัวเมืองชายแดนลานนาไทยกับพม่า

ด้วยเหตุที่หัวเมืองชายแดนเหล่านี้มีฐานะเป็นรัฐกันชนระหว่างลานนาไทยกับพม่า ความสำคัญของหัวเมืองชายแดนจึงถือว่าเป็นด่านป้องกันความปลอดภัยของลานนาไทยและพม่าไทยฝ่ายใต้ เพราะการทำสงครามระหว่างไทยกับพม่านั้นมักมีสาเหตุเนื่องมาจากความขัดแย้งทางหัวเมืองมอญและหัวเมืองชายแดนลานนาไทยเป็นส่วนใหญ่ พมามักจะใช้ยุทธวิธีแบบคืบืบในการรุกรานไทย ดังนั้นนโยบายของไทยในการยึดครองหัวเมืองชายแดนลานนาไทยก็เพื่อเป็นการเตรียมตัวป้องกันตัวเอง ดังจะเห็นจากรายงานของพระเจ้านองยาเชอกรมหมื่นพิริยปรีชากรกราบบังคมทูลตอนหนึ่งว่า " การซึ่งจะขึ้นไปเอาเมืองทวน เมืองหางนั้นเป็นการจำเป็น ด้วยบัดนี้ทัพเมืองเชียงตุงซึ่งลือว่าจะยกลงมาตีเมืองปู เมืองสาคนันก็ลงมาตีเอาเมืองปูได้ พวกเมืองเชียงตุงลงมานิ่ง* อยู่เมืองปู " ๑

เมื่อนโยบายของไทยที่มีต่อหัวเมืองชายแดนเป็นดังนี้แล้ว ด้วยเหตุนี้ตั้งแต่สมัยพระเจ้าเชียงใหม่กวัดจะเป็นต้นมา ลานนาไทยพยายามจะเข้าไปยึดครองหัวเมืองชายแดนเหล่านี้ไว้ให้นานที่สุด โดยการยกกองทัพออกปราบปรามหัวเมืองต่าง ๆ ซึ่งจะแยกนโยบายการยึดครองหัวเมืองชายแดนของลานนาไทยออกเป็น ๓ บริเวณ คือ

* ยุทธวิธีแบบคืบืบที่พม่าใช้ก็โดยการยกกองทัพเข้าตีไทยสองทางโดยยกเข้ามาทางหัวเมืองมอญทางหนึ่ง และยกมาทางลานนาไทยอีกทางหนึ่ง ซึ่งดูจะมีลักษณะคล้ายคืบจะบีบพวกไทยฝ่ายใต้ ดังเช่นการยกทัพของบุเรงนองและพระเจ้ามังระ เป็นต้น

** มาปกครองเมือง

๑ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ม.๕๔ มณฑลลาวเฉียง เล่มที่ ๔๔ เรื่องรายงานของพระเจ้านองยาเชอกรมหมื่นพิริยปรีชากร จักรพรรดิเมืองเชียงใหม่ ลำพูน และ ลำปาง

ก. บริเวณหัวเมืองชายแดนตะวันตกเมืองแมฮ่องสอนที่ติดต่อกับเมืองยางแดง ทางหัวเมืองเหล่านั้นนโยบายการป้องกันของล้านนาไทยจะเป็นแบบการทำไมตรีกับเจ้าเมืองยางแดง โดยสัญญาเป็นไมตรีกันตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๓๕๒ - ๒๔๒๕ ถึง ๕ ครั้ง* สัญญาที่ทำนี้จะถือเอาแม่น้ำสาละวินเป็นเขตแดนของทั้งสองฝ่าย แต่สัญญาที่กระทำ ๔ ครั้งแรกไม่ได้ทำเป็นลายลักษณ์อักษร เป็นการตกลงด้วยคำพูดเท่านั้น

ข. บริเวณหัวเมืองชายแดนพุกเจี้ยว หัวเมืองเหล่านี้ถือว่ามีความสำคัญต่อการป้องกันเมืองเชียงใหม่มาก เพราะเป็นเขตที่ติดต่อกับเมืองเชียงตุงของพม่า พระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นพิชิตปริชากรได้ถวายความเห็นเกี่ยวกับการยึดครองหัวเมืองเจี้ยวว่า จะเป็นการขยายอาณาเขตของล้านนาไทยทางเหนือออกไปได้อีกมากและจะเป็นการป้องกันพระราชอาณาเขตด้วย ดังจะเห็นจากรายงานของพระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นพิชิตปริชากร ตอนหนึ่งว่า "เรื่องเมืองเชียงตุงนั้นเสียตายนึก ทางไปก็ไกลกว่าที่พม่าจะมา ขาว น้ำ ก็บริบูรณ์ทางเท่ากับเมืองตาก เวลานี้ยังคืนก็เพราะพม่าก็คงไม่ช่วยใคร ใครก็คงไม่ช่วยพม่า ถ้าได้เชียงตุงก็เหมือนได้ ๔ - ๕ ร่อไป เาของพระเจ้าเชียงใหม่เชื่อเชียงตุงไปรักษาก็ได้คิดจะไปเอง" *

เมื่ออังกฤษสามารถเอาชนะพม่าได้ในปี พ.ศ. ๒๔๒๔ และส่งตัวพระเจ้าธีรบุไปไว้ยังประเทศอินเดีย** แล้วบ้านเมืองพม่าก็มีแต่ความวุ่นวายอยู่ถึง ๕ ปี อังกฤษต้องเสียทหารและเงินทองในการปราบปรามผู้คน ที่แข็งขบถต่ออังกฤษในพม่าเป็นอันมาก ส่วนทางหัวเมืองไทยใหญ่นั้นไม่ได้ตกอยู่ในอำนาจพม่าพยายามตั้งตัวเป็นอิสระ ด้วยเหตุนี้พระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่น -

* รายละเอียดโปรดดูที่ภาคผนวก ข.

ก. กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ม.๕๔ มณฑลลาวเฉียง เลขที่ ๔๔ รายงานพระเจ้า-
 น้องยาเธอกรมหมื่นพิชิตปริชากร เรื่องจักราษาการเมืองเชียงใหม่ คำพูด และ คำปาง

* คือเนรเทศไปไว้จนสิ้นพระชนม์ที่เมืองบอมเบย์ ส่วนพระนางสุภยาดีติ รัฐบาลอังกฤษอนุญาตให้กลับมายังเมืองร่างกุ้งได้

พิชิตปรีชากรทรงเห็นว่าจะเป็นอันตรายจึงโปรดให้พระยาราชสัมภารากรข้าหลวงใหญ่รักษาราชการ
ณ เมืองเชียงใหม่หนังสือไปถึงเจ้าเมืองเชียงตุง เมืองหมอกไหม เมืองนาย เมืองปู เมืองสาต
เมืองเชียงคำ และเมืองอื่น ๆ เพื่อไม่ให้ยกกองทัพรุกไล่เขตแดนเมืองเชียงใหม่เข้ามา ดังข้อความ
ต่อไปนี้

" ในเขตแขวงเมืองหางและแม่หางเหล่านี้เป็นแขวงเชียงใหม่ เป็นอาณาเขต
กรุงเทพฯ แต่พวกเงี้ยวเข้ามาตั้งอาศัยทำกินอยู่ฝ่ายเมืองเชียงใหม่เห็นว่าไม่มีอันตรายก็
ยังนิ่ง ๆ อยู่ไม่ได้ขับไล่ออกน บัดนี้เมืองเชียงตุงตั้งแข็งขึ้นเป็นเอกราช มิได้เป็นเมือง
ขึ้นแก่องวะเหมือนแต่ก่อน ยกกองทัพเข้าตีเอาเมืองที่เป็นเมืองขึ้นมาได้หลายบ้านหลาย
เมืองชาวเชียงตุงมีกำลังแลกองทัพเครื่องศาสตราวุธดี ๆ มีมากเห็นพม่าจะเอาชนะมิได้
บัดนี้ก็เข้ามาตีเอาเมืองปูซึ่งตั้งอยู่เขตแดนเชียงใหม่ได้ เกรงจะสำคัญใจว่าเมืองทวน -
เมืองหางเป็นเมืองฝ่ายพม่าก็จะเข้ามาทำศึกกับทวนพระราชาอาณาจักรกรุงเทพฯ เมือง-
เชียงใหม่ จึงจำเป็นต้องแต่งกองทัพออกมาตั้งรักษาเมืองทวน เมืองหาง อันเป็นอาณาเขต
กรุงเทพฯ ไว้ ขออย่าให้เจ้านายทั้งสองฝ่ายยกทัพเข้ากระทำการศึกกันหรือล่วงเขตแดน
กรุงเทพฯ เข้ามาไม่ทันกำหนด หรือเมืองใดมีใจขึ้นยกเอากำลังเข้ามาเราจะถือว่า เป็น
การกำเริบย่ำยี พระราชาอาณาจักรจะต้องจำทำศึกกับเมืองนั้น เพื่อจะรักษาพระราชอาณาจักร
เขตกว่าจะถึงแพแดชนะ*"

ค. บริเวณหัวเมืองชายแดนทางเหนือของเมืองน่านต่อเขตแดนพม่า การที่เมืองสิง
เมืองนัง ถูกเจ้าเมืองเชียงแขงเข้ามาปกครองและเมืองเชียงแขงก็ยอมสวามิภักดิ์ต่อไทยสยามเพื่อ
เป็นการป้องกันรักษาเมืองสิง เมืองนัง และหัวเมืองชายแดนใกล้เคียง เจ้านันทวรภทติเดชเจ้า
เมืองน่าน จึงได้คิดตั้งเมืองหลวงภูคำขึ้นมาเพื่อจะได้คอยดูแลควบคุมหัวเมืองชายแดนเหล่านี้และจะ

*โปรดดูรายละเอียดในภาคผนวก ข.

* กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ม.๕๘ มณฑลลาวเฉียง เลขที่ ๔๔ รายงานพระเจ้า-
นองยาเชอกรมหมื่นพิชิตปรีชากร เรื่อง จักรการการเมืองเชียงใหม่ ลำพูน และ ลำปาง

เป็นการแสดงให้เห็นถึงความเป็นเจ้าของด้วย ดังนั้นนโยบายการปกครองหัวเมืองชายแดนทางเหนือของเมืองน่านก็จะเป็นไปตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่มีพระราชทานไปยังเจ้าอนันตวรฤทธิเดช ความว่า

" เมืองสิง เมืองนัง เป็นดินแดนในพระราชอาณาเขตเดิม แต่เมืองเชียงแขง เป็นดินแดนเดิมของฝ่ายพม่า หัวเจ้าเมืองเชียงแขงกับทั้งครอบครัวซึ่งเข้ามาตั้งอยู่ในเมืองสิง เมืองนัง ก็เป็นคนมีเชื้อชาติแลเกิดในเมืองเชียงแขงซึ่งเป็นดินแดนของพม่า ต่อมาภายหลังจึงไต่ยกเข้ามาอาศัยเมืองสิง เมืองนังอยู่ ครั้นเมื่อกลัวเราจะขับไล่เสียมิให้ตั้งอยู่ในเมืองสิง เมืองนังซึ่งเป็นพระราชอาณาเขตจึงไต่ขอน้อมยอมเป็นข้าขอบ-
 ขันรเสมายกเมืองเชียงแขงซึ่งเป็นเมืองเดิมอยู่ในดินแดนฝ่ายพม่าที่อยู่ในความปกครองของเจ้าเมืองเชียงแขงแล้วนั้นมาเป็นข้าขอบขันรเสมาด้วย การซึ่งเป็นดังนี้ก็คล้ายกันกับที่ฝ่ายเราเห็นการว่าตาปลอยให้เจ้าเมืองเชียงแขงมาตั้งอยู่ในเมืองสิง เมืองนังไม่ขับไล่ให้ออกไปเสียให้พ้น ถ้าไต่ขอน้อมยอมเป็นข้าขอบขันรเสมา เจ้าเมืองเชียงแขงก็จะพาเอาดินแดนเมืองสิง เมืองนัง ไปควมในชื่อเมืองเชียงแขงเข้าเป็นของพม่าเสียด้วยจึงไต่บังคับขึ้นมาให้จัดการที่ไต่จัดมาแล้วนี้ * เจ้าเมืองเชียงแขงก็ยอมอ่อนน้อมเป็นปกติเรียบร้อยไปได้แล้วยังไม่เป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัย ด้วยเมืองพม่าทุกวันนี้ไม่ได้เป็นของพม่าเหมือนแต่อย่างก่อน ถ้าเป็นเมืองของพม่าก็จะไม่เป็นการยากอันใด ด้วยเป็นเมืองปัจเจกมิตร เมื่อมีข้อถกเถียงอันใดขึ้นก็ใช้สาตราอาวุธต่อสู้กันเอาชัยชนะตกลงไต่กาย แต่ฝ่ายอังกฤษเป็นเมืองมีพระราชไมตรีเป็นสัมพันธมิตร ฝ่ายอังกฤษก็คิดจัดการ-
 การที่จะรวบรวมเมืองขึ้นเมืองออกของพม่าแต่เดิมให้ท้าวอยู่ ถ้าเขาจัดการมาถึงเมือง

* คือการที่เจ้าเมืองเชียงแขงซึ่งตั้งอยู่ที่เมืองสิง เมืองนัง กับท้าวพระยาเป็นข้า-
 ขอบขัตติเสมากรุงเก่า มีหนังสือแจ้งให้พระยาราชไมตรี ราชพรหมภา แสนราชวัง นำคนไม้ทอง
 คนหนึ่ง ทองหนัก ๑๐ บาท คนไม้เงินคนหนึ่ง เงินหนัก ๓๐ บาท มาแลกค่า ๓ ตัว พร้อมทั้งเครื่อง
 บรรณาการลงมาถึงเมืองน่าน เมื่อวันที่ ๒ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๐๔

เชียงตุง เชียงแขง เขาก็คงจะถือว่าเมืองเชียงแขงเป็นเมืองขึ้นพม่า จะให้มาว่า
 กล่าวเจ้าเมืองเชียงแขง เจ้าเมืองเชียงแขงเกรงกลัวอำนาจอังกฤษก็จะกลับไป
 ขอนนอมตออังกฤษ เมื่อเป็นเช่นนั้นเมืองสิง เมืองนัง ซึ่งเจ้าเมืองเชียงแขง มา
 ตั้งอยู่ก็จะพลอยมีชื่อตกอยู่ในหนังสือขอนนอมตออังกฤษ เหมือนหนึ่งเมืองเชียงแขง
 มาพลอยมีชื่อตกอยู่ในหนังสือขอนนอมตอเราฉะนั้นถ้าการเป็นเช่นนั้น ก็คงจะมีข้อถุ-
 ม์เถียงกันขึ้นในระหว่างอังกฤษกับกรุงสยาม เพราะฉะนั้นจึงทรงพระราชดำริเห็นว่า
 การซึ่งเจ้าอนันตวรฤทธิเดชจักจะตั้งเมืองหลวงภูคาขึ้นให้เป็นบ้านเป็นเมืองนั้นเป็น
 การขอด้วยราชการยิ่งนักจะได้เป็นเมืองที่หักสำหรับรักษาการเมืองสิง เมืองนัง
 แต่ซึ่งจะให้แต่เจ้านายเชื้อสายพวกเมืองหลวงภูคาซึ่งเป็นแต่คนเล็กน้อยไม่มีกำลัง
 สติปัญญาสามารถรอบรู้ในราชการขึ้นไปตั้งอยู่ก็มิสู้เป็นประโยชน์อันใดนัก เมื่อมี
 ขอบความเหตุการณอันใดก็ไม่สามารถที่จะพูดโต้ตอบจัดการป้องกันไม่ให้เสีย
 ห่วงที่ไปก่อนใด จะเป็นแต่เป็นผู้นอกเหตุการณมายังนครเมืองน่าน กว่าจะจัดการ
 ขึ้นไปก็จะชักช้าไม่ทันห่วงที่ ควรจะมีเจ้านายซึ่งมีกำลังแลสติปัญญาสามารถรอบรู้ในราชการ
 ผลัดเปลี่ยนเป็นเวรกันขึ้นไปรักษาเมืองหลวงภูคาอยู่ให้ไต่เสมออย่าให้ขาดจึงจะ
 สมควรแก่ราชการ ด้วยทรงพระราชดำริเห็นว่า เมืองสิง เมืองนัง เป็นเมืองล่อ
 หล่มที่จะมีเหตุการณ์อย่างเช่นกล่าวมาข้างตนถาจะทิ้งให้แต่เจ้าเมืองเชียงแขง
 ตั้งอยู่ ก็เปรียบเหมือนหนึ่งบ้านเรือนของเราแต่ละทิ้งให้ผู้อื่นเขาเข้ามาอยู่ ผู้ซึ่ง
 มาพบเห็นจะเข้าใจว่าเป็นบ้านใครคงต้องเข้าใจว่าเป็นบ้านของผู้ซึ่งอยู่ในบ้าน
 เรือนนั้น ถ้าผู้เป็นเจ้าของเดิมจะไปผู้เถียงว่าเป็นบ้านของตัวก็คงจะเสียเปรียบ
 เพราะละทิ้งให้ผู้อื่นเขามาตั้งอยู่ในบ้านเรือนแล้ว " ๖

* กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แท้มที่ ๘.๓ ตอนที่ ๓ สำเนาที่ ๕
 ศุภอักษรมายังเจ้าอนันตวรฤทธิเดชเจ้านครเมืองน่าน ลงวันที่ ๑๐ เมษายน ร.ศ. ๑๑๐

จากนโยบายของไทยทางหัวเมืองชายแดนทางตะวันตก ทางตะวันตกเฉียงเหนือและทางตอนเหนือเหล่านี้แสดงให้เห็นได้ว่าไทยเราเข้าไปจัดการยึดครองก็เพื่อเป็นการป้องกันตัวเองและเพื่อป้องกันเหตุการณ์ร้ายแรงที่จะเป็นข้อถกเถียงกันต่อไปภายหน้า

๒. วิธีการของฝ่ายลานนาไทยและฝ่ายพม่าในการขยายอำนาจไปยังหัวเมืองชายแดน

การที่ไทยและอังกฤษมีความสัมพันธ์ต่อกันเป็นอย่างดีและด้วยเหตุที่เมืองเชียงใหม่มีความสำคัญต่อไทยในการดูแลหัวเมืองชายแดนที่ติดต่อกับพม่าทางเหนือ เมื่อมีการตกลงทำสัญญาไมตรีระหว่างไทยกับอังกฤษที่เรียกว่าสัญญาเมืองเชียงใหม่ หรือ สนธิสัญญาเพื่อส่งเสริมการค้าทางพาณิชย์ระหว่างพม่าของอังกฤษกับอาณาเขตของเมืองเชียงใหม่ ลำปางและลำพูน ลงนาม ณ เมืองกัลกัตตา เมื่อวันที่ ๑๔ มกราคม ค.ศ. ๑๘๘๔ (พ.ศ. ๒๔๑๖) ซึ่งปรากฏความสำคัญเป็นหลายประการนั้น * เรื่องเขตแดนถือว่าเป็นเรื่องสำคัญประการหนึ่งด้วยทั้งข้อตกลงในสัญญาข้อที่ ๑.ว่า " สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามจะให้เจ้าเชียงใหม่ตั้งคานกองตระเวนและให้เจ้าพนักงานกำกับริมฝั่งแม่น้ำสาละวิน ที่เป็นเขตแดนเมืองเชียงใหม่ซึ่งเป็นของฝ่ายสยามแล้วให้มีปลัดตั้งอยู่พอสมควรจะใคร่ระงับห้ามโจรผู้ร้ายและการอื่น ๆ ที่สำคัญ "

ด้วยเหตุนี้ ทางกรุงเทพฯ จึงมีคุณอักษรให้ราชหลวงคือพระพิเรนทรเทพเชิญหนังสือสัญญาขึ้นไปชี้แจงให้เจ้านายฝ่ายเหนือทราบและคุณอักษรเจ้าอินทรวชิยานนท์เจ้านครเชียงใหม่กราบบังคมทูลเกี่ยวกับเรื่องจัดการรักษาเขตแดนให้เป็นไปตามหนังสือสัญญานั้นก็ได้จัดให้เจ้านายท้าวพระยาของลานนาไทย คุมไผ่ออกไปตรวจตราระวังรักษาโจรผู้ร้ายและตั้งคานรักษาหนทางติดต่อระหว่างเมืองเชียงใหม่กับเมืองฝ่ายพม่า ดังปรากฏในข้อความต่อไปนี้.

ด้วยวันที่ ๒๔ เมษายน พ.ศ. ๒๔๑๗ " พระพิเรนทรเทพเจ้ากรมพระตำรวจใหญ่....เชิญคุณอักษรและหนังสือสัญญาขึ้นไปถึงเมืองเชียงใหม่.....

*โปรดดูรายละเอียดในภาคผนวก ก.

.....โปรดให้พระพิเรนทรเทพ เชิญศุภอักษรแลหนังสือสัญญาขึ้นไปชี้แจงให้ข้าพระ-
พุทธเจ้ากับบุตรหลานญาติพี่น้อง แสันทวพระยาลาว ประพฤติการรักษามานเมืองจะ
ไม่ให้มีความเกี่ยวข้องกับคนในบังคับอังกฤษต่อไปนั้น..... ข้าพระพุทธเจ้าจะ
ประพฤติการรักษามานเมืองให้ถูกต้องตามหนังสือสัญญาต่อไป จะไม่ให้มีความชุนเคือง
ใตฝ่าละอองธุลีพระบาท ถ้าไม่ชอบสักในแขวงเมืองนครเชียงใหม่ริมแม่น้ำคงซึ่งเรียก
ว่าแม่น้ำสาละวินต่อเขตแดนเมืองมรแมน เมืองยางแดง ต่อเขตแดน เมืองปู้ เมืองปัน
เมืองสาต มี ๔ ตำบลที่ถูกค่าเดินไปมาค้าขายเป็นทางใหญ่มีอยู่ ๔ ทาง ตั้งแตตรง
พระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ข้าพระพุทธเจ้าเป็นเจ้านครเชียงใหม่ ข้าพระพุทธเจ้าได้
จัดบุตรหลาน ท้าวพระยา คุมไพรไปตรวจตราระวังโจรผู้ร้ายอยู่เนื่อง ๆ โจรผู้ร้าย
ก็สงบเรียบร้อยลงกว่าแต่ก่อน แลทางนอกจากนี้ก็มีอีกหลายทางจะตั้งด่านรักษาไปทุก
ทาง เมืองเชียงใหม่ผลประโยชน์ที่มีแก่บ้านเมืองก็น้อยจะรับพระราชทานให้ไปลี้ศอยู่
รักษาแต่ที่เป็นทางเดินทางใหญ่จะให้ไปลี้ศเดินถึงกัน..... ข้าพระพุทธเจ้าจะ
ให้นายดวงทิพกับไพร่ ๙๕ คน ตั้งตระเวนรักษาที่หาด้าง * ริมแม่น้ำคง ให้นายน้อยกาวิละ
พระยาไชยชนะ กับไพร่ ๙๕ คน ไปตั้งตามตระเวนรักษาที่หาดสองยางริมน้ำแม่ย กับ
เจ้าราชวงศ์เมืองลำพูนว่าจะจ้างคนช่วยรักษา ๕๐ คน ไปรักษาทางหาด้าง ๒๕ คน
หาดสองยาง ๒๕ คน รวมสองตำบลคนเมืองเชียงใหม่ เมืองลำพูน เป็นคน ๒๐๐ คน
กับข้าพระพุทธเจ้าจะเกณฑ์คนเมืองยวมไปรักษาที่ขุนยวมเป็นทางรวมต่อแม่น้ำสาละวิน
๓๐ คน เกณฑ์คนเมืองปายไปตั้งทางโคงหลวง ๓๐ คน ทางเมืองแหงเมืองร่าง
ทางถูกค่าเดินมาแต่เมืองพญาเจ็ดให้คนเมืองกิดไปตั้งตามตระเวน ๕๐ คน ทางทางามงก
ต่อแดนเมืองปู้ เมืองสาต เมืองขึ้นอังวะ จัดคนเมืองหว่าไปตั้งการตระเวนรักษา ๓๐
คน ทางหัวโป่ง เมืองเชียงใหม่ แสน ถอดแขวงเมืองเชียงตุง จัดคนเมืองเชียงรายไปตรวจ

ตระเวนรักษาเดือนละ ๓๐ คน รวมเป็นคน ๓๕๐ คน คนเกณฑ์ ๒๐๐ คน คนจ้าง ๑๕๐ คน " ๑

จึงกล่าวไควาสนธิสัญญาที่ไทยทำกับอังกฤษ ณ เมืองกัลกัตตาเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๑๖ นั้นเมื่อพระเจ้าเชียงใหม่ได้รับคำสั่งจากกรุงเทพฯ ก็พยายามที่จะรักษาเขตแดนให้สงบเรียบร้อยให้ปราศจากโจรผู้ร้ายรบกวนซึ่งในการนี้ถึงกับต้องจ้างคนไปเฝ้ารักษาค่านทางและเกณฑ์ไพร่ของตัวเองรวมไปด้วย

หลังจากการทำสัญญาเมืองเชียงใหม่เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๑๖ แล้ว ทางล้านนาไทยและพวกอังกฤษในพม่าก็เริ่มมีบทบาทในการขยายอำนาจมายังหัวเมืองชายแดน วิธีการต่าง ๆ ที่ใช้มีดังนี้.

๒.๑ วิธีการในการเข้าควบคุมเจ้าฟ้าไทยใหญ่ต่าง ๆ

ก. วิธีการของฝ่ายพม่าในการควบคุมเจ้าฟ้าไทยใหญ่ วิธีการต่าง ๆ ที่ฝ่ายพม่าใช้ในการควบคุมพวกเจ้าฟ้าไทยใหญ่นั้น เราอาจจะแยกกล่าวได้เป็น ๓ ระยะ คือ

๑) ระยะที่พม่ายังตั้งเป็นอิสระอยู่ที่เมืองมัตเทเล จะเห็นได้ว่าในขณะที่ยังตั้งเป็นอิสระอยู่นั้นพม่าได้ใช้วิธีการควบคุมเจ้าฟ้าไทยใหญ่ โดยการแบ่งเขตการปกครองออกเป็นส่วน ๆ และตั้งข้าหลวงไว้สำหรับดูแลบ้านเมือง ทางด้านหัวเมืองชายแดนตะวันออกเฉียงเหนือของพม่านั้นพม่าได้ตั้งเมืองนายเป็นศูนย์กลางการควบคุมที่สำคัญ โดยที่ฝ่ายพม่าจะตั้งข้าหลวงมาประจำที่เมืองนายสำหรับปกครองบ้านเมืองและคักคืบคืบความต่าง ๆ ข้าหลวงนี้มีอำนาจจะตั้งและระคนได้ แต่ต้องปรึกษาไปทางเมืองหลวงก่อน อำนาจการควบคุมหัวเมืองชายแดนของข้าหลวงที่เมืองนายนั้นถึง ๕ หัวเมือง คือ เมืองนาย เมืองไลกา เมืองกิง เมืองป่วน เมืองหนองหมอน เมืองขัน เมืองหมอกใหม่ เมืองเชียงคาน เมืองเชียงทอง เกี่ยวกับการควบคุมหัวเมืองชายแดนของเมืองนายที่

กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ม.๒ ๑๒ ก. ใบบอก(เชียงใหม่) หนังสือเจ้าอินทรวชิยานนท์ เจ้าอุปราช.... กราบบังคมทูล เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทให้จัดการรักษาเขตแดนตามหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรี ลงวันที่ ๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๑๗

ติดต่อกับจวนนาไทย มีหลักฐานที่ปรากฏในจดหมายเหตุความว่า

" เมืองมณฑลไคตั้งข้าหลวงไว้ที่เมืองนายคนหนึ่งเป็นจักกา * สำหรับไคดู
การบ้านเมืองแลตัดสินถอยความเจ้านายท้าวพระยาในเมืองนาย จักกานั้นมีอำนาจสิทธิ์
ขาดตั้งเจ้าเมืองกรมการไค แต่ต้องปรึกษาขออนุญาตจากเมืองมณฑลไคก่อน จักกาซึ่ง
ตั้งอยู่เมืองนายนั้น มีอำนาจไว้ ๕ หัวเมือง คือ เมืองนาย ไคคำ เมืองกิ่ง เมือง
ป่วน เมืองหนองหมอน เมืองมัน เมืองหมอกใหม่ เมืองเชียงคาน เมืองเจงทอง -
เมืองเหล่านี้อยู่ในอำนาจจักกาแห่งเดียว จักกานั้นอยู่ที่เมืองนาย ๔ - ๕ เดือนบ้าง
๑ - ๓ ปีบ้าง ก็มี การเปลี่ยนตัวมาไคคนเก่าก็กลับไปเมืองมณฑลไค เมื่อจักกามา
มีทหารพมามาด้วย ๔๐๐ - ๕๐๐ คน บ้าง มาประจำอยู่ที่เมืองนาย " ๑

จึงกล่าวไควว่าในสมัยที่พม่ายังเป็นอิสระอยู่นั้น พม่าได้ใช้วิธีการควบคุมหัวเมืองไทยใหญ่
อย่างเข้มแข็ง ข้าหลวงผู้ควบคุมเป็นผู้มีอำนาจสิทธิ์ขาดทำหน้าที่ทางพระเนตรพระกรรณแก่ศรัียพม่า
ดังนั้นพม่าจึงสามารถควบคุมหัวเมืองต่าง ๆ ที่ติดต่อกับจวนนาไทยได้อย่างเข้มแข็ง

๒) ระยะที่พม่าทำสงครามกับอังกฤษครั้งที่ ๓ ในปีพ.ศ. ๒๔๒๔ เพื่อเป็นการควบคุม
ไม่ให้เกิดการก่อความวุ่นวายทางหัวเมืองไทยใหญ่ พม่าได้ควบคุมหัวเมืองไทยใหญ่โดยการบังคับ
กดขี่มากขึ้น ดังเช่นการควบคุมเมืองเจียงตุง พม่าได้ตั้งข้าหลวงขึ้นไปควบคุมเมืองเจียงตุง ครั้งละ
หลาย ๆ คน ไคตั้งตามรักษายานเมืองเป็นอันมาก และได้กดขี่ทวงชาวเจียงตุงจนถึงกับต้องก่อการ
วุ่นวายขึ้นกระทั่งเมืองเจียงตุงต้องขอมาเป็นไมตรีกับเมืองเจียงใหม่ จากจดหมายเหตุได้แสดงให้เห็น
เห็นวิธีการควบคุมหัวเมืองไทยใหญ่ของพม่าในระหว่างทำสงครามกับอังกฤษ กล่าวคือ

* จักกา = ปลัด

* กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ม.๒.๑๒ ก/๑๑ เลขที่ ๒๗ ใบบอกพระยาราชสัมภารากร
กราบทูลพระเจ้ายรมวงษ์เธอเจ้าฟ้ามหามาลากรมพระนารายณ์ประจักษ์ผู้สำเร็จราชการมหาดไทย ลง -
วันที่ ๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๒๗

" เมืองเชียงตุงก็เป็นเมืองขึ้นเมืองอังวะสืบ ๆ มา พวกก็มีได้ประพฤติก
ตามจารีตโบราณ ตั้งจะกายหลวงหนึ่งว่าการบ้านเมืองอยู่มาจึงเกิดไปจับขึ้นมา
แล้วเกณฑ์จะกายหลวงขึ้นมาอยู่เป็นสามเป็นสี่แต่งเป็นเมียวอูก และ โปทับ ไป
รักษาคานทางทุกบ้านทุกเมือง..... ชาวเจ้าไพรไทย * ได้รับความลำบากมาจน
ถึงเจ้าเมืองเชียงตุงทุกวันนี้ พวกเมืองเลนทมิโคพร้อมใจกันฆ่าพมามาก ๒๐ - ๔๐
คน พม่าเอาโหมมาชักไล่ให้เจ้าเมืองเชียงตุง เจ้าเมืองเชียงตุงเห็นว่าพวกเมือง
เลนทมิโคคิดลงเินไปแล้ว จะขอให้ศาตี้ระก็ไมเอา ภายหลังเจ้าแสงเมือง
เชียงรุ่ง ถือหนังสือเมืองอังวะมากระทำขมเหงหมิ่นประมาทครั้งหนึ่ง พวกเมือง
เชียงแขงไปค้าขายที่เมืองสิบสองปันนาก็เสีย เหตุนี้จึงได้เกิดรบพุ่งฆ่าฟันกันขึ้น
ฝ่ายพมาวาจะขึ้นไปห้ามก็กลับไปเข้าข้างเจ้าแสงมารบเมืองเชียงตุง เชียงแขง "

๓) ระยะเวลาที่พม่าอยู่ใต้อาณัติของอังกฤษ เมื่ออังกฤษทำสงครามชนะพม่าแล้ว
อังกฤษได้เข้าไปจัดการปกครองบริหารบ้านเมือง เพื่อความสะดวกในการควบคุมหัวเมืองไทยใหญ่
ต่าง ๆ อังกฤษก็คิดจะปราบปรามพวกเงี้ยวฝ่ายตะวันตกแม่น้ำสาละวินให้อยู่ในอำนาจของอังกฤษ
ที่ละน้อยตามเวลาและโอกาสที่อังกฤษจะทำได้ตลอด ** ด้วยเหตุนี้มีสเตอร์อาเซอร์ผู้ว่าการแพนรอน-
กิงส์อังกฤษ ณ เมืองเชียงใหม่ได้ส่งหมายประกาศและแจ้งให้พระยามนตรีสุริยวงษาชาวหลวงใหญ่
เมืองพม่าได้ออกหมายประกาศแจ้งให้ทราบทั่วกันแล้วว่า เมืองพม่าฝ่ายเหนือนั้นถือเป็นอาณาเขตของ
กรุงอังกฤษเป็นเด็ดขาดแล้ว ๒ แต่เนื่องจากพวกคนเงี้ยวด้านตะวันตกแม่น้ำสาละวินเกิดรบพุ่งกัน-

* เจ้านายท้าวพระยาเมืองเชียงตุง

๑ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ม.๒.๑๒ ก/๑๑ เลขที่ ๓๓ ใบบอกพระยาราชสัมภารากร
กราบทูลพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ามหามาลากรมพระยารามประักษ์ ลงวันที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ.

๒๔๒๖

** อังกฤษได้ใช้เวลาในการปราบปรามหัวเมืองไทยใหญ่ให้สงบราบคาบถึง ๕ ปี

๒ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แผ่นที่ ๔.๑ ตอนที่ ๑ เลขที่ ๒ จดหมาย
มิสเตอร์อาเซอร์ ถึง พระยามนตรีสุริยวงษา ลงวันที่ ๒ เมษายน พ.ศ. ๒๔๒๕

ทั่วไป อังกฤษจึงต้องส่งทหารออกปราบปราม ดังเช่นปี พ.ศ.๒๔๓๐ มีชาวอังกฤษ ชื่อ มิสเตอร์
ทอเม่น คูมไพร ๖๐ คน ขึ้นไปตรวจราชการถึงเมืองนาย เมืองไลคา โคหมามปรามหัวเมืองเงี้ยว
ต่าง ๆ ไม่ให้รบพุ่งกันสภาพความวุ่นวายของหัวเมืองไทยใหญ่ก็ค่อยสงบลง *

สิทธิพลของอังกฤษในดินแดนพม่าได้ขยายมายังหัวเมืองชายแดนไทยใหญ่ที่ติดต่อกับลานนา-
ไทยเพิ่มขึ้นทุกทีจะเห็นได้ว่าในปี พ.ศ.๒๔๓๓ อังกฤษได้มีสิทธิพลขยายมาควบคุมถึงหัวเมืองเงี้ยวทั้ง
ห้า* ดังรายงานของหลวงสรสิทธิยานุการข้าหลวงสำรวจเขตแดนหัวเมืองชั้นนอกของฝ่ายสยาม
เขียนไว้ว่า เมื่อตรวจเขตแดนไปถึงเมืองทวนเมื่อวันที่ ๑๙ ธันวาคม พ.ศ.๒๔๓๓ ได้เห็นผู้คนใน
เมืองทวนล้วนแต่หน้าใหม่ ๆ มาจากเมืองปัน (ของพม่า) ผู้คนมีกิริยามีนชากระด้างกระเดื่องเพราะ
อังกฤษถอดเจ้าเมืองเก่าออกและเอาเจ้าคำแดงบุตรเจ้าเมืองปันคนเก่ามาตั้งเป็นเจ้าเมืองทวน ๒
ดังนั้นในระยะที่อังกฤษได้เข้ามาปกครองพม่านั้นการควบคุมหัวเมืองไทยใหญ่ต่าง ๆ อังกฤษได้จัด
เป็นระเบียบเรียบร้อยตามแบบอย่างอังกฤษ สภาพของหัวเมืองไทยใหญ่ของพม่าที่วุ่นวายอยู่จึงค่อย
สงบลง เจ้าฟ้าไทยใหญ่ต่าง ๆ พากันมาอ่อนน้อมต่ออังกฤษยอมอยู่ใต้อการปกครองของอังกฤษทั้ง-
หมด x

ข. วิธีการของฝ่ายลานนาไทยในการควบคุมเจ้าฟ้าไทยใหญ่ วิธีการควบคุมเจ้าฟ้าไทยใหญ่
เมืองต่าง ๆ ของฝ่ายลานนาไทยนั้นกล่าวได้ว่า ตั้งแต่สมัยพระเจ้าเชียงใหม่กาวิละวชิระปราการ
(พ.ศ.๒๓๒๕ - ๒๓๕๔) เป็นต้นมา ลานนาไทยมีอาณาเขตกว้างขวางทั้งนี้เพราะเจ้าอุปราชธรรม-
ลังกาได้เที่ยวปราบปรามหัวเมืองต่าง ๆ ทางทิศเหนือ ได้ดินแดนตลอดไปจนถึงเมืองเชียงขวาง

* กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ม.๒.๑๒๓/๑๕ ใบบอกพระศรีธรรมสาส์น ถึง ท่าน -
สมุหนายก เลขที่ ๖๑ ลงวันที่ ๒๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๓๐

* หัวเมืองเงี้ยวทั้งห้าได้แก่ เมืองทวน เมืองหาง เมืองทา เมืองจวด เมืองสาต

๒ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ม.๒.๑๒๓ ข/๑ รายงานหลวงสรสิทธิยานุการ
กราบเรียนพระยาไกรโกษา ข้าหลวงใหญ่ ลงวันที่ ๑๙ ธันวาคม ร.ศ. ๑๐๔

เชียงใหม่ สิบสองปันนา ส่วนเขตแดนทางตะวันตกนั้น ในสมัยนี้ก็ขยายไปจนจดแม่น้ำสาละวิน หัวเมืองต่าง ๆ ทางตะวันออกแม่น้ำสาละวินก็ตกอยู่ใต้อำนาจปกครองของเมืองเชียงใหม่ทางวาระกัน เช่นเมืองจวค เมืองทา เริ่มตกอยู่ใต้อำนาจเมืองเชียงใหม่ตั้งแต่ ปี พ.ศ. ๒๓๒๖ เมืองทวน พ.ศ. ๒๓๓๓^๒ เมืองสาค พ.ศ. ๒๓๔๕^๓ และเมืองหาง พ.ศ. ๒๔๒๙^๔ เป็นต้น ดังนั้นวิธีการที่ทางฝ่ายล้านนาไทยใช้ในการควบคุมเจ้าฟ้าไทยใหญ่ (พวกเงี้ยว) จึงแยกกล่าวได้ดังนี้.

๑) หัวเมืองไทยใหญ่ที่เป็นชายแดนทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของเมืองเชียงใหม่ หัวเมืองเหล่านี้จะเห็นได้ว่าเมืองเชียงใหม่ไม่ได้มีอิทธิพลควบคุมตลอดไป การควบคุมจะมีลักษณะเป็นแบบว่า เมื่อพม่าเข้มแข็งยกกองทัพมารุกรานล้านนาไทยก็จะตีเอาเมืองชายแดนพวกเงี้ยวเหล่านี้ก่อน พอพม่าถอยกลับเมืองเหล่านี้ก็จะตั้งตัวเป็นอิสระหรือตกอยู่ใต้อำนาจของพม่า แต่ถากองทัพไทยยกไปเมืองเหล่านี้ก็จะยอมอ่อนน้อม ล้านนาไทยได้เข้าควบคุมหัวเมืองพวกเงี้ยวทางทิศตะวันตกเฉียงเหนืออย่างจริงจังคือในปี พ.ศ. ๒๔๒๙ ทั้งนี้ก็เพราะว่าหัวเมืองเงี้ยวฝ่ายตะวันตกแม่น้ำสาละวินเกิดจลาจลรบพุ่งกัน เมืองหมอกใหม่ได้ยกกองทัพมาตีเอาเมืองนั้น เจ้าฟ้าเมืองนั้นได้เกณฑ์พวกเมืองสาค เมืองหาง เมืองทวน เมืองจวคไปช่วยรบหลายต่อหลายครั้งผู้คนล้มตายเป็นอันมาก ไพรบ้านพลเมืองในเมืองเหล่านี้ได้รับความเดือดร้อนเพราะต้องถูกเกณฑ์ไปรบ และเกณฑ์เอาเงินและเสบียงอาหารอยู่เนื่อง ๆ^๕ โดยที่เมืองทวนต้องส่งเงินไปให้เจ้าฟ้าเมืองนั้นเดือนละ ๑๒๐๐ -

^๑ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ต.๒.๒๒ ข/๑ รายงานหลวงประกาศกิจกรรบทูลเรื่องอาณาเขตฝ่ายเหนือ แขวงเมืองนครเชียงใหม่

^๒ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ต.๔๐/๓ พงศาวดารเมืองเชียงใหม่

^๓ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ต.๔๐/๓ รายงานหลวงประกาศกิจกรรบทูลเรื่องเมืองสาค

^๔ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ต.๔๐/๒ รายงานหลวงประกาศกิจกรรบทูลเรื่องเมืองหาง

^๕ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ หมวดจดหมายเหตุอังกฤษ Letter Book.

เล่มที่ ๒ พุทธศักราช ๒๔๒๖ หน้า ๔๖๔ - ๔๖๕

รูปเปียบ * เมืองหางสังเงินเคื่อนละ ๒๐๐ รูปเปียบ ๒ เมืองจวคสังเงินเคื่อนละ ๔๕๐ รูปเปียบ ๓
 ดังนั้นเมื่อทางฝ่ายลานนาไทยแต่งให้พระยามหามหิตวิชงมาเจ้าเมืองฝางกับท้าวอินทราชาทนายคาน
 เมืองงาย ออกไปทั้งขอราชการที่เมืองทวนและไค้ถือหนังสือไปชักชวนเจ้าเมืองทั้งสี่ให้ยอมอ่อนน้อม
 ต่อฝ่ายลานนาไทย และชี้แจงถึงการยกกองทัพออกไปรักษาเขตแดน ทั้งข้อความจากจดหมายเหตุ
 ความว่า

" ให้อยมขึ้นแก่ฝ่ายเรา แลทำให้เมืองเหล่านั้นกลัวโดยกล่าวความว่า เมื่อ
 มีเหตุการณ์ที่เมืองนั้นไค้กระทำสงครามกับเมืองหมอกใหม่อยู่นี้ ฝ่ายเราจำเป็นจะ-
 แต่งกองทัพไปรักษาเขตแดนซึ่งเป็นช่วงที่ทำให้เกิดความลำบากเป็นอันมากแต่เมืองเชียง-
 ใหม่ขึ้น ถ้าพวกเขาจะรักษาการให้เรียบร้อยในเมืองนั้นไค้แล้ว ฝ่ายเราก็จะต้องคิดจัดการ
 เพื่อความจำเป็นที่จะรักษาให้มั่นเมืองของเราเองเรียบร้อยนั้น เป็นการจำเป็นให้เรา
 เข้าไปถือเอาเพื่อการที่จะรักษาแห่งความสงบและความเรียบร้อยในเมืองนั้น แดดาฝ่าย-
 เขาคิดเห็นว่าเป็นการเหลือกำลังของฝ่ายเขาที่จะรักษาเมืองนั้นให้เรียบร้อยไค้ไม่ได้แล้ว
 ฝ่ายเราต้องคิดอ่านกันเองที่จะยอมขึ้นแก่ฝ่ายเราเสียแล้ว เมืองเชียงใหม่จะคุ้มครองปอง-
 กันบ้านเมืองของเขาให้มีความเจริญไปภายหน้า " ๔

* กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ หมวคจดหมายเหตุหนังสืออังกฤษ Letter Book.
 เล่มที่ ๒ ทุตลอนคณ ปี จ.ศ. ๑๒๔๖ หน้า ๔๗๗

๒. หน้า ๔๗๔

๓. หน้า ๔๘๑

* กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แท้มที่ ๔.๑ ตอนที่ ๑ โทรเลขพระยามนตรีฯ
 ถึงพระเจ้าอนงยาเซอ กรมหลวงเทวะวงวโรประการ เรื่องชักชวนเมืองนั้น เมืองทวน เมืองหาง
 เมืองจวค เมืองทา มาขึ้นแก่ไทย ลงวันที่ ๔ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๒๕

การที่ฝ่ายล้านนาไทยแต่งคนออกไปเกลี้ยกล่อมเจ้าฟ้าเมืองเจ็ยว และเจ้าฟ้าเมืองม้น ก็เห็นชอบด้วยโดยการยอมให้เจ้าเมืองเจ็ยวทั้งห้า มายอมสวามิภักดิ์เป็นเมืองขึ้นต่อกรุงเทพฯ และ เจ้าฟ้าเมืองม้นก็จะสวามิภักดิ์เหมือนกัน ครั้น ณ วันที่ ๒๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๒๕ พระยามหามหิทธิ-
วงษากับท้าวอินทราชาจึงได้พาหมอวันทะพ้อเมืองทวน อายบุญพ้อเมืองหาง สามมหางพ้อเมืองจวค
แสนไชยพ้อภาณุ น้อยสุรินทร์ เมืองทา เห่งหัวนา น้อยริยะเมืองสาค กับอำมาตย์ผู้ใหญ่เมืองหาง
เมืองจวค และไพร่ ๒๕ คน เข้ามาขอสวามิภักดิ์เป็นข้าขอบขัณฑสีมาขอเอาเมืองและไพร่ราษฎร
เป็นเมืองขึ้น * ทอพระเจ้าเชียงใหม่และพระยามนตรีสุริยวงษาหลวงใหญ่ที่ทุ่งผวนเมืองเชียง-
ดาว ๒ พระยามนตรีสุริยวงษาจึงมีบัญชาให้พระยามหามหิทธิวงษาเขียนหนังสือยอมสวามิภักดิ์
เมืองละฉับให้พ้อเมืองกรมการทั้งห้าเมืองลงชื่อเป็นหลักฐาน เสร็จแล้วก็ให้นำพระพิพัฒน์สัตยา-
นุสัถยและแจกฉามวงน้ำเงินแก่ และเสื่อราชแปแตนค ฆ่าขาวให้พ้อเมืองทั้งห้าคนละสำหรับให้เงิน
เมืองละ ๑๐๐ รูเปียบ แล้วให้กลับไปรักษาย่านเมืองตามเดิม

กล่าวได้ว่าวิธีการควบคุมหัวเมืองเจ็ยว (ไทยใหญ่) ของฝ่ายล้านนาไทยนั้นจะใช้วิธี
การให้เจ้าฟ้าเมืองต่าง ๆ มาอ่อนน้อม ยอมรับนำพระพิพัฒน์สัตยานุสัถย ยอมเป็นเมืองขึ้นแล้วให้
กลับไปออกปกครองบ้านเมืองตามเดิม ถ้าหากไม่ยอมอ่อนน้อมแล้วก็จะยกกองทัพไปกวาดเอาผู้คน
เข้ามาไว้ในบ้านเมืองเชียงใหม่เสีย

๒) หัวเมืองไทยใหญ่บริเวณตอนเหนือเมืองน่านได้แก่เมืองเชียงแขง เมืองสิง เมือง
นัง หัวเมืองเหล่านี้ล้านนาไทยได้เข้าไปมีอิทธิพลควบคุมมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๓๔๙ โดยการที่ -

* กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ม.๒.๑๒ ก/๑๔ เลขที่ ๑๖ ใบบอกเมืองเชียงใหม่ -
ศุภอักษรพระเจ้าเชียงใหม่ถึงสมุหนายก ลงวันที่ ๒๔ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๒๕

๒ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๓ ตอนที่ ๔ เลขที่ ๑๔ จดหมาย
หลวงสรสิทธิยานุการ กราบเรียนพระยาไกรโกษา ลงวันที่ ๒๕ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๐๘

" เจ้าผู้ครองเมืองนครน่าน จัดการเขตแดนทำสงครามยุทธนาการมีชัยจับตัวเจ้าเมือง
 เชียงแขง ณ ที่บ้านยู เมืองหลวงได้กวาดคนครอบครัวลงมาไว้ยังนครเมืองน่าน.....และ
 ยังได้กวาดครอบครัวในหัวเมืองขึ้นเมืองเชียงแขงกับเมืองที่ใกล้เคียงคือเมืองแะ เมืองหลวง
 เมืองวะ เมืองขัน เมืองเชียงขวาง เมืองสิง เมืองนัง เมืองกาง เมืองลอง เมืองลาบ มาไว้ที่
 เมืองน่านควย " * แต่เนื่องจากหนทางไปมาไม่สะดวกทางเมืองน่านเอาใจใส่ดูแลไม่ทั่วถึง
 หัวเมืองเหล่านี้จึงตั้งเป็นอิสระเรื่อยมา โดยที่ทางเมืองน่านได้ถือเอาว่าเขตแดนเมืองสิง เมือง-
 นัง เป็นเขตแดนของเมืองน่าน

ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๓๓ เจ้านันทวรฤทธิเดชเจ้านครเมืองน่านได้มีหนังสือกราบบังคม
 ทูลเกี่ยวกับหัวเมืองเชียงแขงว่า เจ้าหม่อมมหาศรีสัพเพชกรพุทธรวงษาเจ้าเมืองเชียงแขงได้ลง
 มาตรวจดูที่ท่าในเมืองสิง เห็นเป็นที่อุดมสมบูรณ์แต่ยังว่างเปล่าอยู่ ส่วนเมืองเชียงแขงนั้นแห้งแล้ง
 จึงขออนุญาตเข้ามาอยู่โดยขอยอมสวามิภักดิ์ต่อพระเจ้าอยู่หัวกรุงเทพฯ เพราะถ้าจะอยู่เป็นเมืองขึ้น
 ของพม่าก็ไม่ได้รับความปลอดภัย ความสะดวกสบาย บ้านเมืองมีแต่เรื่องรบพุ่งหาความสงบไม่ได้
 นอกจากนี้พวกเมืองเชียงแขงก็ไม่อยากอยู่ภายใต้การปกครองของอังกฤษด้วยจึงมายอมอ่อนน้อมต่อ
 เมืองน่าน ถึงความในหนังสือเจ้าเมืองน่านกราบบังคมทูลเรื่องหัวเมืองเชียงแขงว่า

"....เจ้าเมืองเชียงแขงพูดกับข้าพเจ้า เจ้าสุริยวงษา ในเขตแขวง
 เมืองเชียงแขงนั้น ก็ผิดเคื่องที่จะทำไรทำนาทำมาหากินก็มีมาก เจ้าหม่อมเมือง-
 เชียงแขงผู้เป็นพี่ก็ไถ่ลงมาลาดตระเวนดูกอง * ที่เมืองสิง เมืองนัง อันเป็นพระ-
 ราชอาณาเขตฝ่ายใต้เป็นที่เปล่าว่างอยู่นั้น ที่ถ่านจะทำไรทำนา ทำมาหากินเป็นที่
 บริบูรณ์อยู่จึงพาเอาครอบครัวแสนหลายลงมาตั้งอยู่ปีหนึ่ง เจ้าพระบุญพระศา

* กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๓ ตอนที่ ๔ เลขที่ ๑๔

จดหมายเหตุหลวงสรสิทธิยานุการ กราบเรียนพระยาไกรโกษา ลงวันที่ ๒๕ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๐๘

* กอง = กู

หลวงนครเมืองน่านก็มีหนังสือแต่งไขขึ้นมามีว่า บั๊ให้ตั้งเมืองสิง เมืองนังนี้เป็น
พระราชอาณาเขตพระเจ้ายู่หัวฝ่ายใต้ ตัวเจ้าหม่อมเมืองเชียงแขงก็มีความยินดี
บเล็กบหนี่ ครั้นต่อมาเจ้าเมืองเชียงตุงตายเสีย เจ้านายท้าวพระยาเมืองเชียงตุง
ก็มาเอาเจ้าหม่อมเมืองเชียงแขงผู้เป็นพี่ขึ้นไปเป็นเจ้าเมืองเชียงตุงเสียแล้วจึงให้
ข้าพเจ้าไคพาท้าวพระยาราชบุตรมาตั้งแต่งเมืองสิง เมืองนังนี้ต่อมา ครั้นต่อมา
เจ้าพระบุพระตาหลวงนครเมืองน่าน ก็มีหนังสือแต่งไขขึ้นมาถึงข้าพเจ้าว่า ถ้าเจ้า
เมืองเชียงแขงจะอ่อนน้อมยอมเป็นข้าสามัคคีกับพระเจ้ายู่หัวฝ่ายใต้นั้นก็ให้แต่งเครื่อง
ราชบรรณาการลงมาโดยเร็ว ถ้าไม่ยอมอ่อนน้อมสามัคคีก็ให้ไคเล็กถอนหนี่ไปเสีย
โดยเร็ว..... เจ้าเมืองเชียงแขงจึงได้ปรึกษากับท้าวพระยาและเจ้าหัวเมืองทั้ง
มวลาว่า เรานี้เป็นข้ามาน * ก็ไคความสบายสักเทื่อ ** บ้านก็แตกเมืองวายอยู่
บขาดเจ้านายกับเอาใจใส่เมืองสืบสองปันนา หอกับมาเอาใจใส่ตั้งข้าหอกับข้ามาน
ก็รบพันกันอยู่ชราด ถึงบ้านแตกเมืองวายก็ปานไค หอแลมานกับมาเอาใจใส่ก็ละทิ้ง
ให้เกิดเป็นศึกเป็นโจรรบพันกันอยู่ชราดเราก็บไคความสบายสักเทื่อ ดังหัวเมืองฝ่าย
ใต้คือเมืองเชียงใหม่ เมืองลำพูน เมืองสุคร เมืองน่าน เมืองแพร่ เพื่อนก็เป็นเมือง
ใหญ่ทั้งมวลา ก็ยังรบพันกันด้วยกันสักเทื่อ ถ้าแลศึกเกิดมีเมืองใต้นั้น พระมหากษัตรา-
ธิราชเจ้าฝ่ายใต้ก็แต่งกองทัพขึ้นช่วยปราบปรามคำชูทุกเมืองบให้เกิดเป็นศึกเป็นโจร
ไปไค อนึ่งนั้นกุลลาอังกณก็ไคอั้งวะแล้วจะให้เราไปเป็นข้ากุลลาอังกณเราก็จะพร้อม
กันน้อมหัวปลงตัวเป็นข้าขอบขัณฑสีมาสามัคคีกับพระเจ้ายู่หัวฝ่ายใต้ให้ไคความสุขสบาย
ต่อไป " °

* มาน = พม่า

** สักเทื่อ = สักครั้งหนึ่ง

° กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ม.๕๘ มณฑลลาวเฉียง เลขที่ ๑๔๔ ศุภอักษรเจ้า-
อนันตวรฤทธิเดชเจ้านครเมืองน่าน กราบบังคมทูล ลงวันที่ ๒๓ เมษายน ร.ศ. ๑๑๐

เมื่อเจ้าเมืองเชียงแขงยอมสามัคคีต่อกรุงเตาเซนจึงได้จัดส่งให้พระยาราชนมตรี
 ราชาคำดา แสนราชวัง นำเครื่องราชบรรณาการมีต้นไม้ทองคำหนึ่งสูง ศอกคืบ ๔ นิ้ว ๔ ชั้น
 ต้นไม้เงินต้นหนึ่งสูงเท่าเทกัน และมาผู้สี่ชาวลาบกำ ๓ ศัว งามาง ช้าง ๒ ตัว มาเฝ้าทูล
 ละอองธุลีพระบาท ๑ นำหนังสืออนนอมเจ้าเมืองเชียงแขงพร้อมทั้งลงชื่อเมืองขึ้นด้วยคือ
 พระยาหลวงจันทวงษา เจ้าเมืองเชียงแขง พระราชวงษาเจ้าเมืองหลวง พระยาหลวงไชยชนะ
 ปราบสงครามเจ้าเมืองวะ พระยาหลวงพรหมจักรเจ้าเมืองยู พระยาหลวงอินทจักรเจ้าเมืองขัน
 พระยาหลวงเทวินเจ้าเมืองและ ๒ ลงมาพร้อมกันด้วย ส่วนทางคานกรุงเตาเซนนั้น พระบาท -
 สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ไปบอกเจ้าเมืองเชียงแขง
 ว่า "การที่เจ้ามาอยู่ในพระราชอาณาเขตนั้นไม่มีความรังเกียจอย่างไร แต่ในเวลานี้เขต
 แดนพม่า อังกฤษปกครองรักษาติดต่อกันอยู่ให้ตั้งใจรักษาพระราชอาณาเขตโดยเข้มแข็ง " ๓

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า ทางหัวเมืองชายแดนทางตอนเหนือเมืองน่านแถบเมืองสิง เมือง-
 นัง เมืองเชียงขวางและเมืองขึ้นทั้งปวงอยู่ในความปกครองของเมืองน่าน โดยที่เจ้านันทวรฤทธิ-
 เกษเจ้าเมืองน่านได้คิดตั้ง เมืองหลวงภูคาและตั้ง เจ้านายออกไปดูแลควบคุมหัวเมืองเหล่านั้นด้วย ๔
 ซึ่งถือว่าเป็นวิธีการควบคุมหัวเมืองชายแดนของไทย

เรื่องเกี่ยวกับวิธีการควบคุมเจ้าฟ้าไทยใหญ่ของฝ่ายพม่าและล้านนาไทยนั้น จะเห็นได้ว่า
 แตกต่างกัน ทางฝ่ายพมามักจะแต่งตั้งชาหลวงมาควบคุมหัวเมืองที่เป็นเมืองใหญ่ตั้ง เช่น เมืองน่าน
 แล้วก็ควบคุมเมืองที่อยู่ในบังคับของเมืองน่านด้วย ส่วนวิธีการของฝ่ายล้านนาไทยนั้นจะใช้วิธีให้

๑ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๓ หน้าเบอร์ ๓๙๔ เสด็จออกแขก
เมืองประเทศราช แผ่นที่ ๔๓ ลงวันที่ ๒๕ มกราคม ร.ศ. ๑๐๔ หน้า ๓๔๔ - ๓๕๐

๒ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ม.๕๔ มณฑลลาวเฉียง เลขที่ ๑๔๔ ศุภอักษรเจ้า-
อนันตวรฤทธิเดช กราบบังคมทูล เรื่องราชการเมืองเชียงแขงแลเมืองสิง เมืองนัง ลงวันที่ ๒๒
 เมษายน ร.ศ. ๑๑๐

๓ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๓ หน้าเบอร์ ๔๕๐ เสด็จออกแขกเมือง
 แผ่นที่ ๔๔ ลงวันที่ ๔ มีนาคม ร.ศ. ๑๐๔ หน้า ๔๔๔

๔ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แผ่นที่ ๔.๓ ตอนที่ ๓ สำเนาที่ ๕ ศุภอักษรไป-
ยังเจ้าอนันตวรฤทธิเดช เจ้านครเมืองน่าน ลงวันที่ ๑๐ เมษายน ร.ศ. ๑๑๐

ยอมสวามิภักดิ์สาบานจะซื่อสัตย์ต่อไทย แล้วก็ให้ออกไปปกครองบ้านเมืองเองตามเดิม ด้วยเหตุที่วิธีการแตกต่างกันเช่นนี้พออังกฤษเข้ามาควบคุมบ้างจึงเกิดปัญหาการบังคับบัญชาเจ้าเมืองเงี้ยวต่าง ๆ ว่าจะอยู่ภายใต้การบังคับการควบคุมของฝ่ายไหน.

๒.๒ วิธีการในการเข้าไปปกครองหัวเมืองชายแดน

ก. วิธีการของฝ่ายพม่าในการเข้าไปปกครองหัวเมืองชายแดน เนื่องจากหัวเมืองซึ่งเป็นเขตแดนระหว่างลานนาไทยกับพม่ามีระยะทางยาวมากจึงจะแบ่งออกเป็น ๒ เขต คือ

๑) หัวเมืองที่ติดต่อกับลานนาไทยทางด่านตะวันตกและตะวันตกเฉียงเหนือ วิธีการที่พม่าใช้ในการปกครองบริเวณนี้คือ แบ่งเขตการปกครองออกเป็น ส่วน ๆ อย่างที่ภาษาพม่าเรียกว่า "หฺน" แต่ละส่วนจะมีเมืองใหญ่เมืองหนึ่งเป็นศูนย์กลางดูแลเมืองเล็กอีกทอดหนึ่งและจะดูแลเป็นทอด ๆ ลงไป ตามธรรมเนียมหัวเมืองเงี้ยวที่ขึ้นต่อพม่านั้น พม่าจะจัดแบ่งออกเป็น ๔ หฺนคือ ทางทิศสุดมีเมืองนายเป็นศูนย์กลาง ถัดขึ้นมามีเมืองยอหฺนเป็นศูนย์กลาง ตอนกลางมีเมืองซีเปาะเป็นศูนย์กลางและตอนเหนือสุดมีเมืองแสนหฺนเป็นศูนย์กลาง แต่ในส่วนดินแดนที่ติดต่อกับลานนาไทยทางตะวันตกและทางตะวันตกเฉียงเหนือแล้ว เมืองนายนับว่าเป็น "หฺน" ที่สำคัญมาก เพราะเมืองนายมีอำนาจจากลาวปกครอง ๔ หัวเมือง คือ เมืองนาย เมืองไล่คา เมืองกั้ง เมืองป่วน เมืองหนองหมอน เมืองขั่น เมืองหมอกใหม่ เมืองเชียงคาน และเมืองเชียงทอง แต่ละเมืองเหล่านี้ก็จะดูแลปกครองเมืองเล็ก ๆ ลงไปอีก แต่ต้องขึ้นกับ "จักกา" ที่เมืองนายแห่งเดียว

เมืองขั่น ซึ่งเป็นเมืองที่ขึ้นต่อเมืองนายนั้นก็มีส่วนในการควบคุมดูแลหัวเมืองทางด้านตะวันออกแม่น้ำสาละวินด้วย คือเมืองหาง เมืองสาค เมืองจวด เมืองทวน นอกจากนี้ยังมีเมืองที่อยู่ในความควบคุมทางด้านตะวันตกแม่น้ำสาละวิน อีก ๙ เมือง ดังข้อความปรากฏในจดหมายเหตุว่า

" เมืองนั้นนี้มีเมืองขึ้นอยู่ทางฝ่ายแม่น้ำคงฟากตะวันออก.....
เมืองหางมีคน ๓๐๐ หลังเรือน เมืองทวนมีคน ๓๐๐ หลังเรือน เมืองสาครมี
คน ๒๐๐ หลังเรือน เมืองจวมมีคน ๑๕๐ หลังเรือน.... เมืองขึ้นทางฟาก
ตะวันตกแม่น้ำคงมี ๗ ตำบล คือ ตำบลชาววาหนึ่งมีคนอยู่ ๓๐๐ หลังเรือน
ตำบลนาบอนบานระณะหนึ่งมีคน ๒๐๐ หลังเรือน ตำบลนาถหนึ่งมีคน ๒๐๐
หลังเรือน ตำบลหนองยางหนึ่งมีคน ๑๕๐ หลังเรือน ตำบลคลองการหนึ่งมีคน
๑๗๐ หลังเรือน ตำบลตาตหนึ่งมีคน ๕๐๐ หลังเรือน ตำบลน้ำทองหนึ่งมีคน
๗๐๐ หลังเรือน กับตำบลงัวลายอีกแห่งหนึ่งมีคน ๔๐๐ หลังเรือน.....
แต่คนในหัวเมืองทั้งสี่ * ทุกวันนี้มากขึ้นกว่าเดิม เพราะราษฎรเมืองบันฝ่าย
ตะวันตกหนีเข้ามาอาศัยอยู่เป็นอันมาก " จ

จึงจะเห็นว่าวิธีที่พม่าใช้ในการปกครองหัวเมืองชายแดนนั้นพม่าจะใช้ให้เมืองใหญ่
ปกครองเมืองเล็กตามลำดับลงมาเป็นทอด ๆ ถ้าหากเมืองไหนขัดขึ้นไม่ยอมฟังคำสั่งแล้วหัวเมือง
ที่ใหญ่กว่าจะใช้อำนาจและกำลังบีบบังคับหรือจะใช้วิธีซื้อ เพื่อให้เมืองต่างๆ กลัวเพื่อจะไต่สะทก
ในการปกครอง วิธีการเช่นนี้จะเห็นได้จากการที่เมืองเชียงตุงมีหนังสือขอให้เมืองทวนยอมอยู่ใต้
บังคับบัญชาและให้ไปทำพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยานุสัยด้วย ถ้าไม่ไปแล้วจะยกกองทัพมาโจมตี ถึง
ปรากฏข้อความในจดหมายเหตุนั้นว่า

" เติมเมืองทวน เมืองสาคร เมืองหาง เมืองกานี้ ก็อยู่ในแม่น้ำ
หลังคืนของเมืองอังวะ เมงซาเจ้าอังวะก็มีรับสั่งไว้กับเจ้าเมืองเชียงตุงว่า
ให้โอบอ้อมระวางรักษาเมืองทวน เมืองสาคร เมืองหาง เมืองกานี้ ให้ได้
เข้ามาเป็นสามัคคีกันด้วย..... ให้พ่อเมืองทวนขึ้นไปถือน้ำสาธุจาวาที่กับ

* คือเมืองหาง เมืองทวน เมืองสาคร เมืองจวม

* กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ หมวดจดหมายเหตุอังกฤษ Letter book
เล่มที่ ๒ ชุดลอนดอน ปี จ.ก. ๑๒๔๖ เรื่องการปกครองของเมืองบัน หน้า ๔๔๔-๔๔๕

ด้วยเจ้าเมืองเชียงตุงเสียโดยเร็ว แต่พอเมืองทวนไม่ขึ้นมาถือน้ำกับเมือง
เชียงตุงเสียในเร็ว ๆ นี้ ฝ่ายเมืองนายก็จะเข้าตีเมืองทวนเสีย " °

กล่าวไควาพมาแยงเขตออกเป็น "หวน" เพื่อให้สะดวกในการปกครองเมืองนาย
เป็นหวนที่สำคัญก็จะบังคับเมืองนั้นและเมื่อเมืองที่อยู่ในบังคับของเมืองนั้นขัดขึ้นไม่ยอมอยู่ใน
บังคับแล้วหัวเมืองใหญ่ใกล้เคียงเช่น เชียงตุง ก็จะมีหนังสือขูและบังคับให้อ่อนน้อม ถ้าไม่ปฏิบัติ
ตาม กองทัพของ "จักกา" ที่เมืองนาย ก็จะยกมาปราบปราม

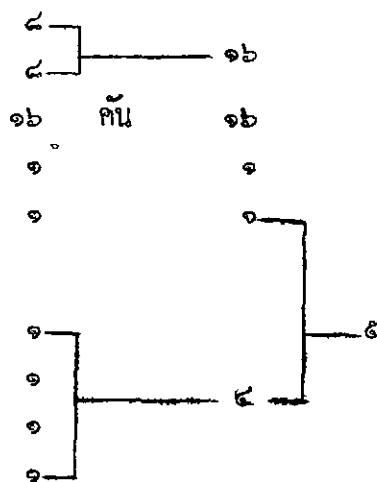
๒) หัวเมืองตะวันออกได้แก่เมืองเชียงแขง วิธีการปกครองหัวเมืองเหล่านี้ พมา
ไควมอยให้เมืองเชียงตุงเป็นธุระเอาใจใส่ดูแลการปกครองในเมืองเชียงแขงด้วย ด้วยเหตุนี้
เจ้าเมืองเชียงตุงจึงได้ชื่อความกว่า "ฟ้าเชียงตุงฟ้าเชียงแขง" ทั้งนี้เพราะ ฟ้าเมืองเชียงตุง
ได้เป็นธุระต่าง ๆ และให้คำปรึกษาหารือกับฟ้าเชียงแขง อีกประการหนึ่งเจ้าฟ้าเชียงตุงและ
เจ้าฟ้าเชียงแขงก็เป็นพี่น้องกันด้วย นอกจากนั้นพมาไควมีหนังสืออนุญาตให้เจ้าเมืองเชียงแขงมี
เครื่องยศสำหรับยศได้ ** แต่หลังจากที่พมาไควอยู่ปกครองของอังกฤษแล้วหัวเมืองเชียง-
แขงก็ตั้งเป็นอิสระซึ่งต้องเป็นภาระของอังกฤษในการรวบรวมขึ้นเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

° กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ม.๒ .๑๒๓/๑๔ เลขที่ ๔๔ หนังสือพระศรีธรรม-
สาส์น ถึงสมุหนายก ลงวันที่ ๙ มีนาคม ร.ศ.๑๐๕

* ตั้งเรน เจ้าเมืองเชียงแขงแจมเมือง เป็นน้องชายของเจ้าเมืองเชียงตุง กองไต

** เครื่องยศ สำหรับยศเจ้าเมืองเชียงแขง (เจ้าหม่อมมหาศรีสัพเพชกรพุทธพรมงษา)
ที่พมาอนุญาตให้ คือ

ดาบฝักทองคำ
ดาบฝักขี้ทอง
รมกระดามปักทอง
คนโททองคำ
แอมทองคำ
เครื่องในทองคำ
- เตาปูน
- อับยา
- อับสีเสียด
- ของหลู

ข. วิธีการของฝ่ายลานนาไทยในการเข้าไปปกครองหัวเมืองชายแดน ด้วยเหตุที่การปกครองของเมืองเชียงใหม่เป็นแบบ "เอปสลุค" * ดังนั้นเจ้าผู้ครองนครจึงมีอิสระในการปกครองการบริหารงานจะดีหรือเลวก็ย่อมขึ้นกับบุคคลคนเดียว ถ้าเจ้าผู้ครองนครเป็นคนดีกิจการต่าง ๆ ก็ดีด้วย แต่ถ้าเจ้าผู้ครองนครประพฤติชั่วกิจการต่าง ๆ ก็ตกอยู่ในมือของผู้ไม่รับผิดชอบและจากการที่พวกเจ้านายเมืองเหนือมีนิสัยชอบแย่งการปกครองจากคนที่เรียกว่า "อาญา" ไม่รู้จักที่จะผ่อนผันให้การเป็นไปตามควรได้ การจัดการปกครองหัวเมืองฝ่ายเหนือก็มักไม่สำเร็จเรียบร้อยได้ ๑ หัวเมืองที่มีความสำคัญต่อการปกครองเมืองชายแดนได้แก่เมืองยวม เมืองขุนยวม เมืองแม่อองสอน เมืองปาย เมืองฝาง เมืองเชียงแสน เมืองเชียงของและเมืองน่าน เมืองเหล่านี้เป็นเส้นทางสำคัญที่พวกกะเหรี่ยง พวกเงี้ยว ซึ่งเป็นโจรผู้ร้ายยกเข้ามารุกรานบ่อย ๆ และทางลานนาไทยก็ใช้หัวเมืองเหล่านี้ปกครองเมืองอื่น ๆ ด้วย วิธีการควบคุมเมืองชายแดนของลานนาไทยพอจะแบ่งได้ดังนี้

๑) ทางหัวเมืองตะวันตกของเมืองเชียงใหม่ ซึ่งได้แก่เมืองปาย เมืองแม่อองสอน จะกล่าวได้ว่าวิธีการที่เชียงใหม่ใช้ทางเมืองปายนั้น เนื่องจากเมืองปายเป็นเมืองชายพระราชอาณาเขตยังไม่มีผู้ใดรักษา เมืองเชียงใหม่จึงส่งคนที่มีสติปัญญาและเป็นคนที่มีความซื่อสัตย์ ดังเช่นการตั้งให้พะกาทะเงี้ยว เกาชาวเมืองนครเชียงใหม่เป็นพระยาคำรงราชสีมา ให้เป็นผู้อารักขาการเมืองปายต่อไป ๒ ส่วนทางเมืองแม่อองสอนนั้นวิธีการปกครองควบคุมพลเมืองของเมืองต่าง ๆ ที่ฝ่ายลานนาไทยกระทำคือ การสักทนายรูปช้างถ้าผู้นั้นจะอยู่ในพระราชอาณาเขตเป็นข้าของฝ่าย

* "เอปสลุค" มาจากคำว่า "Absolute" ซึ่งเป็นการเอาภาษาไทยไปเทียบกับศัพท์ภาษาฝรั่ง เป็นการปกครองแบบอำนาจเด็ดขาดอยู่ที่เจ้าผู้ครองเมืองเชียงใหม่คนเดียว

๑ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ม.๔๔/๔๒ รายงานพระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นคำรงราชานุภาพกราบบังคมทูลเรื่องขอทหารไปรักษาราชการเมืองเชียงแสน ป้องกันโจรผู้ร้าย

๒ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ม.๒๐.๑๒๓/๑๑ เลขที่ ๔๔ หนังสือพระยาสัมภารากรถึงเจ้านครลำปาง ลำพูน แพร่ ลงวันที่ ๑๔ พฤศจิกายน ร.ศ.๑๐๓

สยามแล้วก็ได้มาสักหมายรูปช้างเสีย ๑ ทั้งนี้เพราะการปกครองและอำนาจของฝ่ายสยาม
ยังอ่อนแอมาก และนิสัยพวกเงี้ยวซึ่งถือตัวเองเป็นผู้มีอิสระมีน้ำใจกระตือรือร้น สยามจึง
ใช้วิธีสักหมายรูปช้างเป็นสำคัญ

๒) ทางหัวเมืองตะวันตกเฉียงเหนือ ถือว่าเมืองฝางเป็นเมืองหน้าด่านชั้นนอกที่สำคัญ
มีทางติดต่อกับเมืองทวน เมืองหาง และเมืองเชียงตุง เป็นเมืองที่จะไวใจแก่ราชการไม่ได้ จึง
ต้องหาคนที่เข้มแข็งออกไปปกครองดูแลและเมื่อเห็นว่า พระยาสุริโยยศ เจ้าเมืองฝางเป็นคนชรา
ไม่มีความเข้มแข็งในราชการ จึงตั้งให้นายนอมหางษ์* ไปเป็นเจ้าเมืองฝางแทนด้วยเหตุนี้
หัวเมืองทางด่านตะวันตกออกแม่น้ำสาละวินเมื่อทางฝ่ายล้านนาไทยเข้าไปปกครองครั้งใดก็มักจะมี
"อาญา" และขอปฏิบัติให้เมืองเหล่านั้นประพฤติปฏิบัติตาม ดังเช่นในปี พ.ศ. ๒๔๒๕ พระยามหา-
มพิทธิวงษาได้ตั้ง "อาญา" ให้เมืองทวน เมืองหาง เมืองจวคไปปฏิบัติ ๕ ข้อ เพื่อใช้เป็นหลัก
ในการปกครองบ้านเมือง คือ

" ๑. อย่าให้คนเมืองทวน เมืองหาง เมืองจวค ได้ประมาทด้วยด่าน
ทางอันเป็นที่นาพะงาน** ของเมืองทวน เมืองหาง เมืองจวค ให้เกณฑ์คน
แข็งแรงรักษาอย่าให้ขาด

๒. ซึ่งเป็นเงี้ยวเก่า เงี้ยวใหม่ อันสามีภักดิ์อันนอมตัวเข้ามาเป็น
ข้าขอบขัณฑสีมาไม่ให้ออกไปเยี่ยมพื้นของฝ่ายตะวันตกคงตอนนี้ ครั้นบ้านเมืองดีแล้ว
ขทาน

๓. ห้ามไม่ให้ลูกค้ำเมืองนอกยังนอนละสา และไว้ให้พักยังบ้านทางแก
อำมาต จะเร และพอเมืองให้ใครคนรายคนดี

กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ม.๕๔/๓๑ หนังสือยืนยันไปยังพระยาเทพบารุง-
รัตนชาติ ลงวันที่ ๒๒ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๐๔

* คือพระยามหาพิทธิวงษา

** นาพะงาน = งานในความรับผิดชอบ หน้า

๔. ผู้ที่ไม่มียศหรือตำแหน่งสำหรับตัวเดินทางให้หักถามาใหญ่ที่อยู่กิน บ้านเมือง
ขอเลี้ยงไพร่พล

๕. ซึ่งเป็นเจ้าเมืองจัตวาหรือเจ้าเมืองรองเมือง สิบพันคนยาเสพติดรายาเมา
อยู่ในเมืองทวน เมืองหาง เมืองจวนนั้นห้ามขาด

๖. ห้ามลักทรัพย์ ลักทั้งปวง ครั้นจับได้ให้พอเมืองท่าโพธิ์ถึงตาย

๗. ลัก ส่น ลักเลขป้อม ถ้าอาญาเจ้าจอมนั้นจับตัวได้แน่นอนให้พอ-
เมืองท่าโพธิ์ถึงตาย

๘. ซึ่งเป็นเจ้าเมืองจัตวาและจะยอมสมัครยอมตัวเข้ามาเป็น
ข้าขอบขัณฑสีมาขออยู่เมืองทวน เมืองหาง เมืองจวน เมืองท่า ให้พอเมืองได้
รับรองเอาตามความสมัครแห่งเขา

๙. ครั้นข้าศึกมีมาตีเมืองทวนก็ตี เมืองหางก็ตี เมืองจวนก็ตี แดละ
เมืองไคร่กระเรียลเสียหาชนที่ทวนนั้นรุมฆ่าฝ่ายหน้าจะเอาเมืองนั้นเป็นโพธิ์ " "

จึงกล่าวได้ว่า การออก "อาญา" ของเมืองหน้าด่านไปถึงเมืองอยู่ในบังคับให้ปฏิบัติ
ตามเพื่อเป็นการป้องกันพระราชอาณาเขต ถือว่าเป็นวิธีการปกครองที่ฝ่ายลานนาไทยปฏิบัติอยู่
และเมื่อเมืองใดไม่สามารถปฏิบัติตาม "อาญา" ที่กำหนดได้ก็จะต้องถูกทำโพธิ์

๓) ทางหัวเมืองตอนเหนือของเมืองน่าน ซึ่งได้แก่เมืองสิง เมืองนัง เมืองเชียงแขง
นั้น ลานนาไทยใช้วิธีการปกครองโดยการให้เป็นอิสระในการปกครอง โดยการส่งบรรณาการ
เป็นประจำ แต่ทางฝ่ายลานนาไทยก็ไม่ได้ไว้วางใจมากนัก ยังมีการตั้งเมืองหลวงภูคาขึ้นใหม่
เพื่อจะไถ่กู้กับดูแลเมืองสิง เมืองนัง ท่อไป

กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ม.๒.๑๒๖/๑๔ เลขที่ ๓๒ หนังสือแนบยอมหาวงษ์
ผู้ว่าการเมืองฝ่าย ถึง พระศรีธรรมสาส์น ลงวันที่ ๓ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๐๖

๒.๓ วิธีการในการเข้าดูแลส่วยสาอากรและการทำป่าไม้

ก. วิธีการของพม่าในการเข้าดูแลส่วยสาอากรและการทำป่าไม้ เกี่ยวกับเรื่องนี้จะแยกกล่าวเป็น ๒ ประการ คือ

๑) วิธีการในการเข้าดูแลส่วยสาอากร จะเห็นว่าในขณะที่พม่ายังมีอิสระอยู่นั้นตามธรรมเนียมที่ท้องแขวงหัวเมืองเงี้ยวออกเป็น "หฺนุ" ตามแบบพม่า เพื่อสะดวกแก่การปกครองจะเห็นได้ว่าพื้นที่เมืองนายและเมืองประเทศราชทั้งปวงที่มีต่อพม่าคือ ต้องส่งต้นไม้เงินต้นไม้ทองเครื่องบรรณาการตอกรุงมณฑลปีละ ๒ ครั้ง * คือในเดือนห้าครั้งหนึ่ง ในเดือนสิบเอ็ดครั้งหนึ่งในครั้งหนึ่งนั้นมีต้นไม้เงิน ๑ ถน ต้นไม้ทอง ๑ ถน มา ๒ ถว จอกทองคำครอบคดโพ ๒ ใบ แพรสีต่าง ๆ ๒ ใบ และยังต้องส่งเงินภาษีและเงินคาสมา ** โดยเงินภาษีเก็บจากราษฎรทุกเรือนเรือนหนึ่งเก็บเอาปีละ ๕ สลึง *** เงินคาสมาเก็บเรือนละ ๑ สลึง **** รวมเป็นเงินที่เก็บจากราษฎรส่งเมืองมณฑลปีละ ๑๖,๐๐๐ รุกเปียบ *

แต่ต่อมาในสมัยพระเจ้าธีบอ ได้มีการเปลี่ยนแปลงโดยมีตราตั้งประกาศเรื่องพิทักษ์รักษาหัวพระราชาณาเขตและเมืองประเทศราชให้เก็บเงินภาษีต่าง ๆ ดังนี้ เงินคานา เก็บโดยคิดเอาตามชาวปลูกคือ ชาวปลูก ๔ ถึง ***** เก็บเงินคานา ๑๐ รุกเปียบ เงินคานาขึ้นเรือน เก็บทุกเรือนปีหนึ่งเรือนละ ๗ รุกเปียบ เงินคาสมา ปีหนึ่งเก็บเรือนละ ๘ รุกเปียบ เงินคานาขึ้นสินค้าโคตาง

* อยู่ในสมัยพระเจ้ามินดง

** คูในภาคผนวก จ.

*** รวมเก็บได้ปีละ ๓,๐๐๐ รุกเปียบ

**** รวมเก็บได้ปีละ ๓,๐๐๐ รุกเปียบ

* กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ม.๒.๑๒ ก/๑๑ หนังสือพระยาราชสมบัติการากราษฎรทูลพระเจาบรมวงศ์เธอเจาฯนามหาอาณาจักรพระบาราศปรปัก เลขที่ ๒๗ ลงวันที่ ๑ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๐๓

***** ดังพมาคิดเป็นน้ำหนัก ถึงหนึ่งหนัก ๓,๒๐๐ รุกเปียบ

เก็บตามตัวโค ตัวละ ๓ รูเปีย เงินค่าภาษีลูกหาบคอน ถ้าเป็นสินค้ามีราคาคือพวกผ้าพรรณ
เครื่องนุ่งห่มต่าง ๆ เก็บหาบละ ๔ รูเปีย ถ้าเป็นสินค้าเลวมีของบริโภคต่าง ๆ เป็นต้น เก็บ-
หาบละ ๑ รูเปียบ้าง หาบละ ๒ วินสลิ้งบ้าง เงินค่าภาษีช้าง ช้างเชือกหนึ่งเก็บปีละ ๓๕๐ รูเปีย *
ตั้งนั้นภาษีอากรที่เมืองนายเก็บไคและส่งไปยังเมืองมณฑลเป็นหนึ่งคิดเป็นเงิน ๑๙๔,๐๓๐ รูเปีย ๒
โดยแยกเป็นพวกไคดังนี้

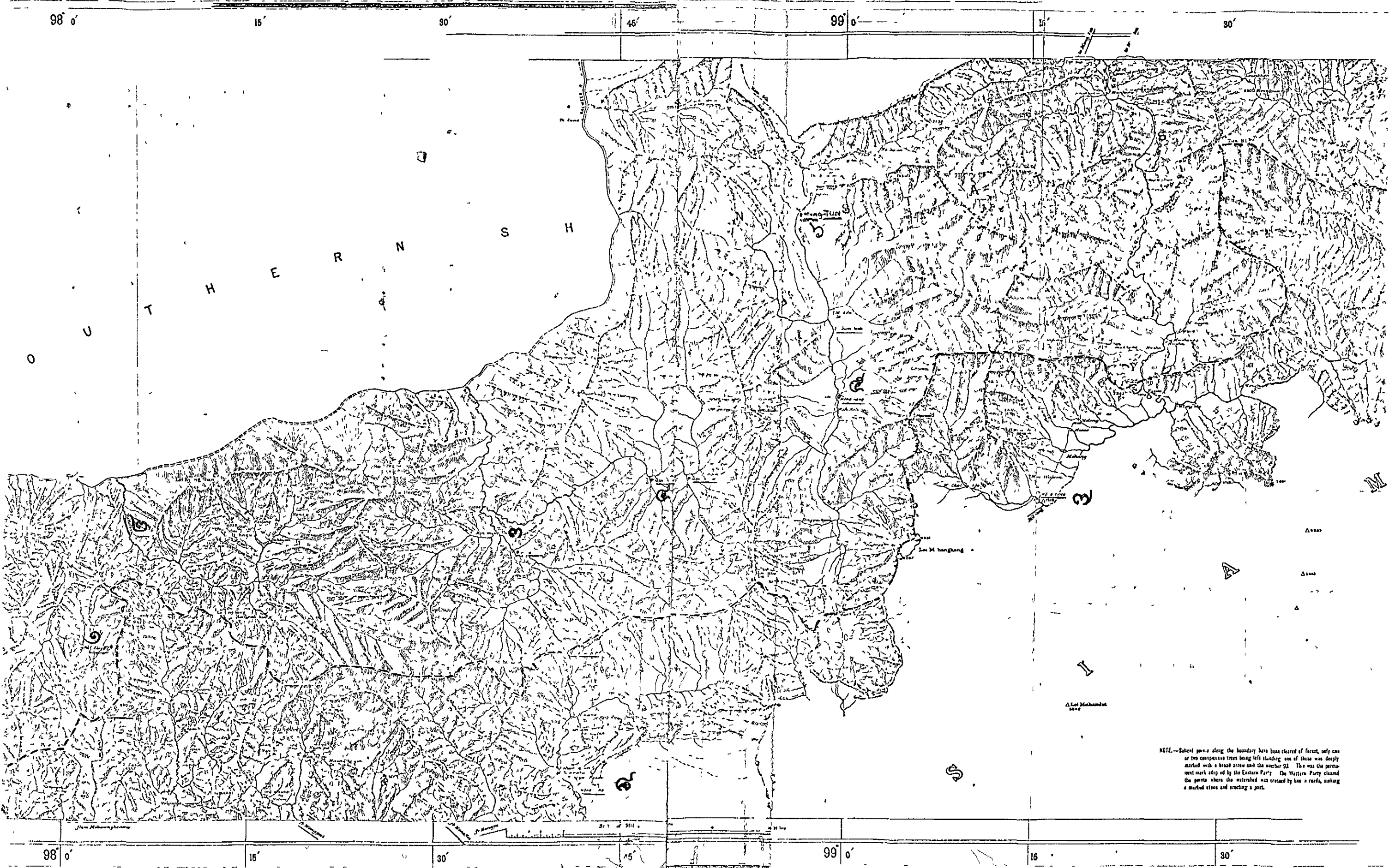
คานา	๑๒,๐๐๐	รูเปีย
คานาเรือ	๒๖,๒๕๐	รูเปีย
คาสมา	๓๐,๐๐๐	รูเปีย
คานาไคต่าง	๒๐,๐๐๐	รูเปีย
คานาช้าง	๙๐,๐๐๐	รูเปีย
คานาหาบคอน	๑๕,๐๐๐	รูเปีย
รวมเป็นเงิน	๑๙๓,๒๕๐	รูเปีย
คิดทั้งค่าบรรณาการอีก	๗๘๐	รูเปีย
รวมเป็นเงินทั้งหมด	๑๙๔,๐๓๐	รูเปีย

ด้วยเหตุที่เจ้าฟ้าเมืองนายต้องส่งภาษีต่าง ๆ รวมทั้งค่าบรรณาการให้แก่กรุงมณฑล
เป็นจำนวนเงินมาก ๆ เช่นนี้ เจ้าฟ้าเมืองนายก็ต้องการหาทางเก็บภาษีอากรเอาจากหัวเมืองเงี้ยว
อื่น ๆ ที่อยู่ในความดูแล เช่นเมืองสาครจะเห็นว่า "เจ้าฟ้าเมืองนายให้หนังสือสัญญาตามับ
หนึ่งว่าให้เจ้าเมืองสาครไปเก็บเงินกับพระยาคีรีพวงมูเซอ ทุกหลังเรือนให้เอาเรือนละ ๑ รูเปีย
แต่พวกเงี้ยวที่ไปจากเมืองสาครไปอยู่กับพวงมูเซอประมาณ รอยครัวแสนก็ให้เก็บเงินเอาเหมือนกัน"^๓

* กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ม.๒.๑๒๖/๑๑ หนังสือพระยาราชสมบัติการ
กราบทูลพระเจาบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ามหามาลากรมพระบำราศนพิต เลขที่ ๒๙ ลงวันที่ ๑
กรกฎาคม ร.ศ. ๑๐๓

๒ ก.

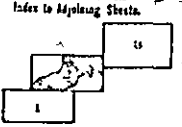
๓ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ม.๒.๑๒๖./๔ ใบบอกเชียงใหม่ ศกัณษะพระเจ้า
อินทวิชชยานนท์ กราบบังคมทูล ลงวันที่ ๑๑ ธันวาคม ร.ศ. ๘๖

NOTE.—Saber posts along the boundary have been cleared of forest, only one or two conspicuous trees being left standing, one of these was deeply marked with a broad arrow and the number 91. This was the permanent mark set up by the Eastern Party. The Western Party cleared the points where the watershed was crossed by the river, sinking a marked stone and erecting a post.

NOTES.—Many Mucho Villages connected by paths are to be found to the hills East of Pakpaya. It has not been thought necessary to show these on the Map, as the sites are continually changing and the paths soon become overgrown.
The Longitudes are referred to the Greenwich Meridian, taking that of Madras Observatory as 80° 11' 21" East. They require a correction of -7 30" to make them accord with the most recent value of that Observatory viz 80° 14' 51" East.

- REFERENCES
- Boundary with Siam
 - Approximate route of Streams
 - Topographical Survey on which Height is taken as the basis of the level
 - Approximate " " "
 - Map and 3 " " " " "
 - Boundary P. for
 - From the P. or the other side
 - From the P.
 - From the P.
- O. B. P.
Stream or River
Hill
Village

CONFIDENTIAL

ส่วนหัวเมืองเงี้ยวขึ้น ๆ ทางค่านะวันออกแม่น้ำสาละวิน คือเมืองหาง เมืองทวน เมืองทา
เมืองจวนั้น ต้องเสียค่าส่วยให้แกพม่า คนหนึ่งตั้งแต่ ๕ รูเปียขึ้นไปถึง ๑๐ รูเปีย นอกจากนั้น
ก็ยังต้องเสียเงินให้แกเจ้าเมืองขึ้นอีกปีละ ๒ ครั้ง ครั้งหนึ่งต้องเสียคนละ ๒ รูเปียบ้าง
๓ รูเปียบ้าง เสียขึ้นไปจนถึงคนละ ๑๐ รูเปีย ตามแต่ที่มีพาหนะมากและน้อย ส่วนตัวพวกพ่อเมือง
นั้นต้องเสียปีหนึ่งตั้งแต่ ๔๐ รูเปีย ขึ้นไปถึง ๓๐๐ รูเปีย ตามแต่ที่มีพาหนะมากหรือน้อย *

เงินค่าสมานั้นเก็บปีละ ๒ ครั้ง เป็นเงินเก็บเฉลี่ยทั่วไปตามกำลังพลเมืองไม่เป็นพิศ
อัตราเล็กน้อยเพียงใด โดยเมืองนั้น เมืองหมอกไหม ได้เคยส่งมานั้นปรากฏว่าเมืองหมอกไหม
ส่งคราวละ ๒๕๐๐ รูเปีย ปีละ ๒ ครั้ง เป็นเงินปีละ ๕,๐๐๐ รูเปีย เมืองบันส่งคราวละ ๑๕๐๐
รูเปีย ปีละ ๒ ครั้งเป็นเงินปีละ ๓,๐๐๐ รูเปีย นอกจากเงินค่าสมาก็เป็นสิ่งที่ของอันเกิดกับพื้น
นาบาง โอทองคำ แอบทองคำ คอกไม้ทองคำบางแล้วแต่เจ้าเมือง ถ้าเจ้าเมืองนั้น ๆ หา
เป็นพิศอัตราไม่ได้ ๒

ส่วนการเก็บส่วยสาอากรทางหัวเมืองตอนเหนือและทางตะวันออกบริเวณเมืองเชียง-
แข เมืองสิง เมืองนัง นั้นพม่าจะส่งคนมาเก็บที่เมืองเชียงแข ซึ่งมีเมืองขึ้น คือ เมืองยู
เมืองวะ เมืองหลวย เมืองและ เมืองชัน และเมืองเหล่านี้จะต้องไ้บรรณาการแก่เมืองอังวะ *
๓ ปี ทุกหนึ่งครั้ง แต่ละครั้งส่ง ๒ ปีทุกหนึ่งครั้งเจ้าอังวะก็ยอม บรรณาการเมืองเชียงแข
ที่เคยส่งกับเมืองอังวะนั้นก็มิทนไม่ของหนักหาบาท ๑ คน คนไม่เงินหนักหาบาท ๑ คน แพรทวน
อย่างดี ๒ มวน ๓

* กองบรรณสารกระทรวงการต่างประเทศ หมวคจดหมายเหตุ อนุอังกฤษ Letter-
Book เล่ม ๒ พฤษภาคมปี จ.ศ. ๑๒๔๖ หน้า ๔๔๖ - ๔๔๗

๒ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ม.๔๐/๓ รายงานหลวงประจำคดีกิจ กราบทูลเรื่อง
การปกครองเมืองเงี้ยว หน้า ๑๔ - ๒๖

* คือเมืองพม่าที่มีเมืองหลวงอยู่ที่กรุงมณฑล

๓ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ม.๕๔/๑๔๔ คำให้การของราชาพรมฤา, เจ้า
ราชวงศ์เมืองน่าน ลงวันที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๐๔

จึงกล่าวได้ว่าวิธีการในการเช่าดูแลและเก็บภาษีอากรของฝ่ายพม่านั้นจะให้เมืองนี้เป็นศูนย์กลางของ "ทูน" เป็นยรวรรวมเงินภาษีอากร ดังนั้นเมืองนายซึ่งเป็นเมืองที่เกี่ยวของทางหัวเมืองชายแดนที่ติดต่อกับลานนาไทยต้องทำหน้าที่รวบรวมเงินตามที่มาได้ออกพิทักษ์ในการเก็บภาษีความสำคัญในการรวบรวมภาษีอากรนี้จึงอยู่ที่ "จักกา" ที่ความคุ่มนั้นจะเข้มแข็งหรือไม่ และจะเห็นวาทะการก็เป็นส่วยสาอากรที่สำคัญประการหนึ่งด้วย

๒) วิธีการในการเช่าดูแลการทำป่าไม้ การทำป่าไม้ของหัวเมืองที่มีป่าไม้ชั้นลึกล้นแต่เดิมพม่าไม่ได้เก็บเป็นค่าต่อไร่ แต่เก็บเป็นค่าหัวช้างตามจำนวนผู้ที่มีช้างมากหรือน้อย ช้างตัวหนึ่งเก็บเป็นเงินเคื่อนละ ๒๕ รูเปีย รวมเก็บปีละ ๓๐๐ รูเปีย เงินค่าหัวช้างนี้ แรกก่อนมาเมืองเจียวเซน เมืองทวน เมืองหาง เมืองจวค เมืองทา และเมืองฟากตะวันตกแม่น้ำสาละวิน ได้เคยส่งพม่าและบรรดาป่าที่พวกเมืองนั้นตัดฟัน เมืองนั้นเก็บเงินส่งเมืองพม่าคราวละ ๑๕๐๐ รูเปีย * เหลือออกจากรั้นเจ้าฟ้าเมืองนั้นเก็บเอาเป็นผลประโยชน์ แต่หลังจากที่อังกฤษเข้ามาครอบครองเมืองพม่าแล้ว รัฐบาลอังกฤษที่อินเดียได้มีส่วนในการเข้าไปเกี่ยวข้อง ส่งวนรักษาป่าไม้ไว้บางส่วน และก็ได้จัดเป็นส่วนการค่าของบริษัทบอมเบย์ส่วนที่เหลือนั้นก็ให้พวกเจ้าฟ้าครอบครอง เจ้าฟ้าเมืองเป็นผู้มีสิทธิในการอนุญาตให้ใครทำป่าก็ได้ แต่ผู้รับสัมปทานจะต้องจ่ายเงินค่าไม้ให้แก่เจ้าฟ้า การเก็บภาษีป่าไม้ก็จะแตกต่างกันไปแต่ละเมือง ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๓๓ ได้มีพวกเจ้าพนักงานป่าไม้เข้าไปสำรวจป่าบริเวณเมืองนั้น เมืองหมอกใหม่ ซึ่งเป็นบริเวณที่มีป่าไม้หนาที่บเหมาะแก่การทำป่าไม้มาก และการให้คนรับสัมปทานป่าไม้ก็แตกต่างกันไปจากเดิมด้วย * จากรายงานของเจ้าพนักงานป่าไม้หลังจากได้สำรวจหาข้อมูลต่าง ๆ ก็ได้เสนอความคิดว่าการจ่ายเงิน ๒๐๐ รูเปียต่อช้างแต่ละตัวนั้นเป็นรายจ่ายที่สูงมาก ควรจะพิจารณาใหม่ ผลที่ออกมาคือ มีการเปลี่ยนแปลงภาษีอากรโดยเมืองหมอกใหม่ลดเป็น ๖๐ รูเปียต่อช้างหนึ่งตัว เมืองนั้น

J.G.Scott Gazetteer of Upper Burma and the Shan States Part I

Vol. II pp. ๓๑๒ - ๓๑๔

* ผู้ขอสัมปทานป่าไม้ต้องขออนุญาตจากเจ้าฟ้าของแต่ละเมืองโดยมีเงื่อนไขว่า จะต้องจ่ายเงิน ๒๐๐ รูเปีย สำหรับช้างแต่ละตัวที่ใช้งานในป่า และต้องปฏิบัติตามกฎหมายป่าไม้ด้วย.

จ่ายเงิน ๑๐๐ รูปีต่อข้างหนึ่งตัว * และการเก็บเงินจากผู้สัมปทานป่าไม้โดยคิดตามจำนวน
ข้างโดยยกเลิกในปี พ.ศ. ๒๔๓๖ โดยมีการใช้นโยบายการกะจำนวนเงินที่ตายตัวลงไป ซึ่งคิดเอา
จากยอดกำไรที่เจ้าป่าได้รับจริง ๆ ดังนั้นจำนวนเงินภาษีอากรก็เพิ่มมากขึ้น คือที่เมืองนาย
เมืองนั้น เพิ่มถึง ๑๐,๐๐๐ รูปี ต่อปี ส่วนเมืองเชียงคำเพิ่มถึง ๑๐๐๐ รูปี ต่อปี ๒ X

ข. วิธีการของลานนาไทยในการเข้าดูแล้วยสาอากร ทางค่านานาไทยนั้นภาษีอากร
ที่เก็บจากพวกเมืองชายแดนก็มักจะหนักไปทางเรื่องของคาไม้ขนสีก กาป่าฝั่ง ส่วนผลประโยชน์
ทางค่านอื่น ๆ มีน้อย เมืองสำคัญที่ลานนาไทยเข้าไปควบคุมการเก็บภาษีอากรและผลประโยชน์
มากคือ เมืองฝาง ดังจะเห็นได้จากจดหมายเหตุบอกของ หลวงกิลปสารสรวุช หลวงสรสิทธิ-
ยานุกการ ขาหลวงสำรวจเขตแดน กล่าวไว้ความว่า

"เมื่อข้าพระพุทธเจ้า พักอยู่เมืองฝางนั้นได้ถามเจ้าเมืองฝาง**
ด้วยเรื่องสินค้าเป็นต้น ที่ราษฎรทำมาหากินอยู่ทุกวันนี้ มีผลประโยชน์แก่ราษฎร
และผลประโยชน์แก่แผ่นดินกันยังไม่เป็นผลประโยชน์แผ่นดินมีประการใดบ้าง
เจ้าเมืองฝางตอบว่า

๑. มีป่าฝั่ง ได้ตรวจเมื่อศักราช ๑๒๔๔*** มี ๕ ตำบลปีหนึ่งเก็บรวมขึ้น
ได้หนัก ๒๓๐ ชั่ง มีพนักงานเมืองเชียงใหม่เก็บส่งพระเจ้านครเชียงใหม่

๒. ราษฎรทำนาปีหนึ่งสองครั้ง ได้ชาวพรวบประทานไม่ต้องเสียค่านา
เพราะเป็นเมืองหน้าด่าน เก็บทางข้าว ๑๐๐ กระบุง เก็บ ๒ กระบุงไว้สำหรับ
ใช้ราชการ

* J.G.Scott. Gazetteer of Upper Burma and the Shan States Part I
Vole II pp. ๓๑๒ - ๓๑๔

๒ Ibid pp. ๓๑๒ - ๓๑๔

* หลวงกิลปสารสรวุช หลวงสรสิทธิยานุกการ

** คือพระยามหามหิทธิวงษา

*** ปีจุลศักราช ๑๒๔๔ = พ.ศ. ๒๔๒๔

๓. ราษฎรปลูกฝ้าย พริก ยา สามอย่างนี้ได้ขายไปต่างเมืองบ้าง
ต่าง ๆ ซื้อมาขายในบ้านเมือง

๔. มีป่าไม้ชอบสัก ตลอดจนห้วยแม่แฝด ยังไม่มีผู้รับเช่าสักกัน เมื่อ
ข้าพระพุทธเจ้าเดินทางไปเห็นป่าไม้ชอบสักทำที่หมายไว้ทุกตำบล ป่าไม้ชอบสัก
นี้ตกรางว่างเปล่า ยังไม่เป็นผลประโยชน์แผ่นดินแลบ้านเมือง

๕. ที่ตำบลคงรักหมื่น มีบ่อน้ำมันดิน ข้าพระพุทธเจ้าได้ไปตรวจเห็นเป็น
ที่บึงกลาย ๆ ในบึงนั้นมีกระบี่หนาประมาณ ๑ ศอก หลังกระบี่ คนเดินได้เป็น
ของแห้งหนึ่ง มีน้ำมันตกลอยอยู่ข้างบนพอตักได้มีน้ำมันอยู่พื้นล่าง ได้เอาไม้ยาว
ประมาณ ๖ ศอกหยั่งลงไปข้างล่างเป็นดินเหลว ๆ แล้วตักน้ำมันมาลองจุดไฟ
ก็ติดไฟ

๖. ในลำห้วยแม่ใจที่ผ่านเข้าในกลางเมืองฝาง ครั้นพระเจ้ากาวิโลรส
ให้ลาวเมืองหลวงพระบางมารอบไต่ทองคำเนื้อดี สันฐานคล้ายกับเม็ดมะเขือ
ข้าพระพุทธเจ้าเกณฑ์คนลงรอบก็ได้สันฐานเม็ดมะเขือ แต่จะจัดเอาเป็นทองคำ
เนื้อดีคงกลาวนั้นยังสงสัยอยู่

๗. ในป่าแขวงเมืองฝางตามทางที่ข้าพระพุทธเจ้าไปนั้นมีต้นรักชุกชุม แต่
ไม่มีใครมีคนสับขาย " "

จากจดหมายเหตุนี้กล่าวได้ว่าเมืองฝางมีความสำคัญทางเศรษฐกิจหลายประการ
และยังเป็นเมืองที่ส่งส่วยสาอากรให้แก่เมืองเชียงใหม่ที่สำคัญด้วย อนึ่งป่าไม้ที่ฝั่งจับทำรัง
ในแขวงเมืองเชียงแสน ชาวเมืองเชียงใหม่ ก็เคยเก็บทำมาและส่งเป็นภาษีอากรให้แก่
ทางราชการด้วย ๒

* กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ม.๒ .๑๒ก./๔๑ หนังสือหลวงพิไลสารตราข
หลวงสรสิทธิยานุการ กรมมิ่งคมพุทธพระเจาของยาเธอพระองค์เจ้าโสณบัณฑิต ลงวันที่ ๔
กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๐๓

๒ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ม.๒ .๑๒ก./๑๑ เลขที่ ๓๒ ใบบอกพระยาราชน
สัมภาราการ ถึงผู้สำเร็จราชการมหาดไทย ลงวันที่ ๒๑ สิงหาคม ร.ศ. ๑๐๓

นอกจากนี้ก็ยังมีการเก็บภาษีเป็นแบบค่านา โดยเมืองชายแดนที่ไม่ได้เป็นเมืองหน้าด่าน ต้องเสียให้แก่เจ้าเมืองโขง เมืองเชียงรายต้องเรียกเก็บข้าวค่านาจากราษฎร * ส่วนทางเมือง แดงตอนเหนือเมืองน่านก็มีการเก็บภาษีอย่างอื่นด้วย ตัวอย่างเช่นที่เมืองลองได้มีการส่งหนังสือ เตือนให้เจ้าเมืองลองชำระเงินค่าทอไม้และเงินส่วยผลปรากฏว่า "ขุนสันตการโกศลมีหนังสือให้ แสงธานี แสงคำปัน เมืองลอง นำเงินค่าทอไม้ เหล็กส่วยมาส่งข้าพระพุทธเจ้าได้ให้ขังนับรับไว้ ได้เนื้อเหล็กส่วยจำนวนปีวอก เหล็กหนัก ๔ หาบ ๓๐ ชั่งจีน เงินค่าทอไม้จำนวนปีวอก เงินบาท ๓๔๗ บาท เงินรูเปีย ๔๔๔ รูเปีย" ๒

นอกจากภาษีอากรสิ่งของต่าง ๆ แล้ว ลานนาไทยยังเข้าควบคุมการติดต่อกะหว่าง ชายแดนด้วย คือทางแถบเมืองแม่ฮ่องสอนได้ "ตั้งรักษาด่านอยู่ที่สบบายฝ่ายแม่น้ำสาละวินก็ได้ เรียกเก็บอากรด้วยยางแดงแลลูกคาเหมือนกันกับฝ่ายยางแดง" มาทำดังนี้ด้วย" ๓

อย่างไรก็ตามเกี่ยวกับเรื่องการเสียภาษีอากรของหัวเมืองชายแดนก็มักจะมีการหลบ เลี่ยงเสมอ ๆ ผลประโยชน์ต่าง ๆ ที่ควรจะได้ก็น้อย ดังจะเห็นจากจดหมายเหตุตอนหนึ่งว่า "พวกเงี้ยวเข้ามาตั้งบ้านเรือน ทำไร่นา ทำมาหากินอยู่ในเขตแขวงเมืองใด ก็มีได้เสียส่วย -

* กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ม.๕๔/๓๔ หนังสือพระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นดำรง-
ราชานุภาพ กราบทูลพระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นสมมตอมรินทร์ ลงวันที่ ๑๑ พฤศจิกายน ร.ศ.๑๑๔

๒ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ม.๒. .๑๖๓/๑๑ หนังสือพระยาราชสัมภารากร ถึง
ผู้สำเร็จราชการมหาดไทย ลงวันที่ ๑๖ มกราคม ร.ศ.๑๐๓

* ยางแดงเก็บเรือลูกคาขึ้น-ลง ทั้งขาเข้า ขาออก ขาเข้าเรือขึ้นลำละ ๓ รูเปีย
คนในเรือเก็บทั้งขาขึ้นชาลงแต่ยวละ ๓ สลึง ส่วนคนเดินทางไปมามีสินค้าและไม่มีสินค้าเก็บ
คนละ ๑ สลึงเช่นกัน

๓ กองบรรณสารกระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๔ ตอนที่ ๑๒ สำเนาที่ ๑๓
หนังสือหลวงกำจัดไพรินทร กราบเรียนพระยาไกรโกษา ลงวันที่ ๒๗ กุมภาพันธ์ ร.ศ.๑๑๑

ธานีอากร แยกบ้านเมืองซึ่งเป็นเจ้าของที่ " นอกจากจะไม่ยอมเสียภาษีแล้วพวกนี้ก็ยังเข้ามา
ตั้งท่าไรชาวและตัดฟันเผาป่า ปืนหนึ่ง ๆ เสียหายหลายสิบป่า เสียผลประโยชน์แก่การทำป่าผึ้งและ
ป่าไม้อื่น ๆ ควณ *

๒.๔ วิธีการใช้อำนาจและการสร้างความนิยมของพลเมืองบริเวณหัวเมืองชายแดน

ก. วิธีการของฝ่ายพม่า พม่าจะแยกแยะไว้ดังนี้

๑) วิธีการใช้อำนาจ พม้ามักจะใช้วิธีการแสดงอำนาจโดยการขู่ให้หัวเมืองต่าง ๆ
ที่อยู่ชายแดนลानนาไทยกับพม่ากลัวซึ่งจะทำให้เมืองต่าง ๆ เหล่านี้ยอมรับในความยิ่งใหญ่ของพม่า
วิธีการขู่นี้จะเห็นจากตัวอย่างเช่น ในกรณีเมืองเชียงตุง เพื่อจะให้หัวเมืองเงี้ยวต่าง ๆ มาอยู่
ใต้อำนาจเมืองเชียงตุงใช้วิธีผูกจาเกลี้ยกล่อมในทำนองชู้สาวถ้าไม่เข้าเป็นพรรคพวกหรือยอมอ่อน
น้อมแล้วจะยกกองทัพไปโจมตีถึงความในจดหมายเหตุน่า

" พระยาเชื่อนคำ พระยาไชยปราการ พระยาเมืองวาน คุณไพร่ประมาณ
๑๐๐ คน เข้ามายังอยู่ที่ตำบลแม่อาย แม่แรง แม่อาบ แขวงเมืองปาง แล้วเจ้าเมือง
เชียงตุงมีหนังสือมาถึงพระยาทั้งสามใจความว่า ให้สามพระยาไปผูกจาเกลี้ยกล่อม
เจ้าเมืองยอน เจ้าเมืองสาค ให้เขาเป็นพรรคพวกด้วยเจ้าเมืองเชียงตุง ถ้าเจ้าเมือง
ยอน เมืองสาค ไม่เขาคายก็ให้สามพระยายกกำลังเข้าโจมตีจับเอาตัวเจ้าเมืองยอน
เจ้าเมืองสาคตัดศีรษะเสีย ถ้าไม่ได้ศีรษะเจ้าเมืองยอน เจ้าเมืองสาค เจ้าเมือง
เชียงตุงก็จะตัดศีรษะสามพระยาเสีย ครั้นสามพระยาได้ทราบในหนังสือเจ้าเมืองเชียง-
ตุงแล้วก็ยกขึ้นไปเกณฑ์เอาพวกมูเซอ พระยาตีรี พระยาปาปะเข้าเป็นพวกกองทัพ ยกขึ้น
ไปตีเมืองยอน เมืองสาค....." ๒

* กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ม.๕๔/๗๗ รายงานพระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นคำรง-
ราชานุภาพ กราบบังคมทูล ลงวันที่ ๒๖ สิงหาคม ร.ศ.๑๑๒

๒ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ม.๒.๑๒๓/๑๑ เลขที่ ๓ หนังสือพระยาราชสมบัติการากร
กราบทูลพระเจ้านบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลากรมพระยาราศปรัักษ์ ลงวันที่ ๑ มิถุนายน ร.ศ.๑๐๒

๒) วิธีการให้ความช่วยเหลือ บางครั้งพม่าก็มักจะสร้างความนิยมโดยการให้การสนับสนุนในการตั้งบ้านเรือน ดังจะเห็นได้จากการที่เมืองปั่นได้ให้ความช่วยเหลือทางด้านอาหาร และเงินทองแก่เมืองเจียวทางด่านตะวันตกนอกแม่น้ำสาละวินในการตั้งตัว เมื่อให้ความช่วยเหลือแล้วพวกเมืองเหล่านั้นก็ยอมอ่อนน้อมนับถือดังเช่นเมืองหาง เมืองจวค เมืองทวน ได้รับการช่วยเหลือจากเมืองปั่น มีข้อความจากจดหมายเห่กุลาว่าสนับสนุนว่า

"....เดิมเมื่อพ่อเมืองหาง จะมาตั้งเมืองหางนั้น พ่อเมืองปั่นออกเงิน ให้พ่อเมืองหางมาทำทุนเป็นเงิน ๔๕๐ รูเปีย กับข้าวเปลือก ๖๐๐ ถึง ครั้นอยู่มาได้ ๔ - ๕ ปี พ่อเมืองหางก็เอาเงิน ๔๕๐ รูเปียนั้นไปส่งคืนให้พ่อเมืองปั่น.... เมืองจวคก็ตั้งมาได้ ๑๐ ปีเหมือนกัน ดังราวเดียวกันกับเมืองหาง พ่อเมืองปั่นลงทุน ให้พ่อเมืองจวค ๓๐๐ รูเปีย เมืองทวนตั้งมาได้ ๓๐ ปี พ่อเมืองปั่นออกทุนให้พ่อเมืองทวน ๖๐๐ รูเปีย แก่เมืองสาคนั้นเป็นเมืองใหญ่ตั้งเดิม ตั้งมาได้ประมาณ ๖๐-๗๐ ปี แล้ว พ่อเมืองปั่นยกเอาเมืองสาคนั้นมาขึ้นเสียกับ เมืองทวน หมอวันณะเมืองทวนได้บังคับกับสิทธิขาดทั้งสองเมือง " ๖

ถึงอย่างไรก็ตาม เมื่อทางฝ่ายพม่าให้ความช่วยเหลือตั้งตัวได้แล้วก็มักจะกดขี่เก็บภาษีอากร ถ้าเมืองไหนไม่ยอมก็จะยกกองทัพเข้าข่มเหงซึ่งเมืองต่าง ๆ มีกำลังน้อยกว่าก็มักจะยอมอยู่เรื่อย ๆ

ข. วิธีการของฝ่ายฉานนาไทย

จะเห็นได้ว่าวิธีการต่าง ๆ ที่ฝ่ายฉานนาไทยใช้เพื่อสร้างความนิยมของพลเมืองตามหัวเมืองชายแดนนั้นเป็นแบบฉุนนวลมากกว่า โดยการพยายามให้ความช่วยเหลือทางด้านต่าง ๆ

เพื่อชักจูงหัวเมืองชายแควมาอ่อนน้อม การให้ความคุ้มครองอยู่อย่างสงบปราศจากโจรผู้ร้าย การสร้างความอบอุ่นใจเป็นสิ่งที่สำคัญมาก ดังนั้นจะแยกวิธีการต่าง ๆ ที่ล้านนาไทยใช้ ได้ดังนี้

๑) วิธีการโฆษณาเกลี้ยกล่อม เป็นวิธีการที่ใช้ขณะที่สถาปนาการของหัวเมืองชายแควที่ล้านนาไทยอยากจะเข้าไปควบคุมนั้นคือครอน วุ่นวายด้วยการศึกสงครามผู้คนระส่ำระสาย ฝ่ายล้านนาไทยจะเข้าไปผูกจาล้อมโยนแสงความเห็นอกเห็นใจและเสนอให้ความช่วยเหลือทางค่านอาหาร ที่อยู่อาศัยพร้อมทั้งชักชวนให้เข้ามาอยู่ใตการปกครองของไทยสยาม วิธีการเช่นนี้ใช้โดยผลมาก เพราะเป็นการสร้างความอบอุ่นทางใจให้แก่พลเมืองหัวเมืองชายแควได้เป็นอย่างดี วิธีการโฆษณาหาความนิยมเช่นนี้จะเห็นได้จากหนังสือพระยาราชสมบัติการกร - ขาหลวงใหญ่เมืองเชียงใหม่ไปถึงเจ้าฟ้าเมืองหนาย เจ้าฟ้าเมืองหนอง เจ้าฟ้าเมืองจิด เจ้าฟ้าเมืองลอกจอก เจ้าฟ้าเมืองเปียง ความว่า

" ซึ่งท่านทั้งหลายอุสาหมักก็มีคำอันควรชื่นชมมาดวยนั้น ทรงยินดีเป็นอันมาก ขอให้เจ้าฟ้าเมืองหนาย เมืองหนอง เมืองจิด เมืองลอกจอก เมืองเปียง มีใจหวังในพระมหากรุณาบารมีในพระบาทสมเด็จพระบรมมหาราชเจ้ากรุงเก่า อันทรงพระคุณธรรมอันมหาประเสริฐ โดยมีนใจเกิดว่าเมื่อนักก* เมื่อหน้ากิดี จะมีทุกขร้อนประการใด น้ำมีกิน ดินมีอยู่ ไม่มีใครจะเลี้ยงแล้ว จะหันมาพึ่งพระมหากรุณาบารมีเมื่อใดก็คงจะไม่เป็นที่หมายแปล่า ไร่นาป่าไม้ในเขตแขวงบ้านเมืองมีอยู่เป็นอันมากน่าจะให้กิน ดินจะให้อยู่ เป็นใจทั้งพวกพ้องไพร่ไทยใหญ่น้อยทั้งมวล มาเท่าใดก็มีให้อัดคักดี และบัดนี้ก็มีความรักพระทัยในความทุกข์ยากแห่งท่านทั้งหลายจะเจริญยังยืนอยู่ซาตหน้าโลกทั้งหลายนั้นก็หาหนีได้ หากจะมีอันตรายไปเอง ท่านทั้งหลายก็จะคอยไคความสุขตามธรรมคาบากเจ็ดที มีเจ็ดครั้ง ตามกรรมกรรมเกิดมาเป็นบาปและพระเจ้านองยาเชอ

กรมหมื่นพิชิตปรีชากรได้มีรับสั่งขอทรงอวยชัยให้พรว่าให้ท่านทั้งหลายได้สำเร็จ
ประโยชน์ความสุขตามประสงค์ทุกประการ " °

๒) วิธีการกระทำคนให้เป็นที่ยิ่งของเมืองต่าง ๆ เมื่อเกิดความวุ่นวายเนื่องมาจาก
สงคราม ผู้คนตามหัวเมืองชายแดนจะแตกตื่นหลบหนีไปทางเมืองที่สงบ ดังนั้นเมื่อหัวเมืองพม่ารบ
พุ่งแย่งชิงอำนาจกันโดยเฉพาะในระยะปี พ.ศ. ๒๔๒๖ - ๒๔๓๐ ทางฝ่ายล้านนาไทยได้กระทำคน
เป็นที่ยิ่งของเมืองต่าง ๆ โดยการให้ความช่วยเหลือผู้คนที่หนีรอนมาพึ่งเป็น ช่วยเหลือเลี้ยงดูแก่
ไพร่พล เมืองซึ่งพวกที่หลบหนีมานี้ก็ได้ยอมสวามิภักดิ์ ดังเช่นคนเงี้ยวฝ่ายพม่าอพยพครอบครัวและ
สัตว์เลี้ยงเข้ามาขอตั้งอาศัณอยู่ ณ เมืองปาย พระยาคำรงราชสีมาได้เอาเงินออกจ่ายเลี้ยงพวก
คนเงี้ยวที่อพยพมาและได้เกลี้ยกล่อมให้ยอมอ่อนน้อมก็จะเห็นความจากจดหมายเหตุน่า

เมื่อ วันที่ ๑๔ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๒๗ พระยาคำรงราชสีมาเจ้าเมืองปาย มีหนังสือแจ้ง
ขอราชการเข้ามา ณ เมืองเชียงใหม่ใจความว่า

" คนครัวเงี้ยวฝ่ายเมืองพม่าอพยพครอบครัวเข้ามาอาศัยพึ่งพระบรม
โพธิสมภารพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกรุงเทพมหานคร รวมคนชาย-หญิง
ใหญ่-น้อย ๑๖๔๕ คน ขอตั้งทำมาหากินอยู่ ณ เมืองปาย พระยาคำรงราชสีมา
ได้ให้ท่านผู้ข้าอาชุขแลข้าง โท กระบือของคนครัว อาวุธมีปืนคาบศิลา ๕๓ กระ-
บอก คาน ๕๔๔ เล่ม ข้างพลาย ข้างพัง ๔๖ เชือก กระบือ ๓๕ ตัว โคต่าง
๔๕ โค..... ประการหนึ่งคนครัวเมืองหมอกใหม่เข้ามาขออาศัยพึ่งพระบรม-
โพธิสมภารตั้งบ้านเรือนแลไร่นาทำมาหากินอยู่ ณ เมืองปายอีกพวกหนึ่ง เงี้ยว
คนครัวที่มาขออาศัยหากินกลับออกไปรับเอาบุตรภรรยาถึงเมืองหมอกใหม่อีก
๑๐๐ ครัว จะเข้ามาถึงเมืองปายในท้องเดือนหน้า พระยาคำรงราชสีมาเร่งจัด-

° กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ม.๒ .๑๖๓/๑๑ เลขที่ ๕๓ หนังสือพระยาราช-
สมภารกราบทูลถึงเจ้าฟ้าเมืองหนาย เจ้าฟ้าเมืองหนอง เจ้าฟ้าเมืองจิจ เจ้าฟ้าเมืองลอกจอก
เจ้าฟ้าเมืองเปียง ลงวันที่ ... ปีมอก ฉศก (จุลศักราช) ๑๒๔๖

การบ้านเมืองอยู่.... พระยาคำรงราชสีมากลัวจะเลื่อมพระเกียรติยศพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จึงเอาเงินของพระยาคำรงราชสีมาออกจ่ายเลี้ยงพวกคนครัวสิ้นไป ๓๐๐๐ - ๔๐๐๐ รูปี..... พระยาราชสีมการากรไกล่สังการว่า ถาคนครัวนี้รอนเข้ามาพึ่งเป็นนุบ้านโคแลหัวเมืองใด ให้เจ้าเมืองแลนายคาน พุกจาเกลี้ยกล่อมคนครัวไว้ออกไปจากเขตแดนใด แล้วให้นำตัวนายครัวเข้ามา ณ เมืองนครเชียงใหม่ จะได้ให้นายครัวกระทำสัตยาณุสัจเสียก่อน จึงจะให้กลับไปอยู่บ้านเมืองที่คนครัวนี้เข้ามาอาศัยอยู่ตามเดิม" ๑

วิธีการเช่นนี้พอบ้านเมืองทางฝ่ายพม่าสงบ หัวเมืองชายแดนที่อพยพมาพึ่งพาอาศัยลานนาไทยก็นึกถึงบุญคุณ มักจะยอมสวามิภักดิ์ต่อลานนาไทยต่อไปอีก

๓) วิธีการให้ความช่วยเหลือป้องกันศัตรู นอกจากกระทำคนเป็นที่พึ่งแก่หัวเมืองชายแดนต่าง ๆ ตามที่ยกตัวอย่างมาแล้ว ลานนาไทยยังต้องให้ความช่วยเหลือในการป้องกันศัตรูด้วยเมื่อเกิดการรบกวนหรือสถานการณ์ทางการเมืองไม่คอยดีการให้ความช่วยเหลือในการป้องกันศัตรูนั้นอาจจะให้เป็นอาวธักได้ เช่นการที่พระยาสিংหนาทเจ้าเมืองชุนยวม ให้คนเข้ามาขอซื้อปืนนกสับที่เมืองนคร เชียงใหม่ พระยาราชสีมการากรชาหลวงใหญ่เมืองนคร เชียงใหม่กับพระเจ้านคร เชียงใหม่ปรึกษากันเห็นว่า พระยาสিংหนาทเจ้าเมืองชุนยวมก็เป็นผู้ได้รับราชการรักษาพระราชอาณาเขตชั้นนอกอยู่ไม่ควรจะให้พระยาสিংหนาทหาซื้อปืนเอง จึงให้จ่ายปืนสำหรับราชการให้พระยาสিংหนาทไป ๑๐๐ กระบอก ๒ นอกจากนี้ใช้วิธีส่งกำลังขึ้นไปช่วยเหลือเมื่อถูกรุกราน ดังเช่น เมื่อตัวเทิกรนลูกเขยเมืองควนมาขอกำลังเมืองงายขึ้นไปช่วย

๑ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ม.๒ .๑๒๓/๑๔ เลขที่ ๒๓ ศุภอักษรของพระเจ้าเชียงใหม่ถึงผู้ว่าการมหาดไทย ลงวันที่ ๓๑ มีนาคม ร.ศ. ๑๐๓

๒ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ม.๒ .๑๒๓/๑๑ เลขที่ ๑๕ หนังสือพระยาราชสีมการากรกราบทูลพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าวรวงศา กรมพระบวรราชปักษ์ ลงวันที่

ป้องกันเมืองทวน ๑๐๐ คน เจ้าน้อยคำตันเจ้ากรมทหารจึงได้จัดกำลังคนเมืองงาย ๓๐ คน
เมืองเชียงดาว ๓๐ คน เมืองแกนเหนือ เมืองแกนใต้ ๔๐ คน รวมไพร่ ๑๐๐ คน นาย ๓ คน
คือ ท้าวอินเมืองงาย ท้าววงศ์เชียงดาว พระยาอินตะเมืองแกน ขึ้นไประวางรักษาเมืองทวน *

๔) วิธีการให้ของกำนัล การสร้างความนิยมของล้านนาไทยในบริเวณหัวเมืองที่อยู่
ทางไกลออกไปนั้นมักจะใช้วิธีการให้ของกำนัลดังเช่น เมืองเชียงใหม่จะเอาใจพวกเมืองเชียง-
ตุง ในระยะปี พ.ศ. ๒๔๒๗ ต้องการให้เมืองเชียงตุงมาเป็นพรรคพวกและเลิกรุกรานหัวเมือง
ชายแดน จึงให้เป็นเป็นของกำนัลตอบแทนในไมตรีที่เมืองเชียงตุงเสนอมารับอาณัติให้ให้
แก่เพียงเล็กน้อย เพียงเพื่อเป็นการล่อใจเท่านั้น ดังความในจดหมายเหตุดังนี้

".....ของตอบแทนที่จะให้เจ้าเมืองเชียงตุงนั้นเห็นว่าจะต้องให้อาวุธไปล่อ
ใจมันเล่นบ้าง ให้ไว้เป็นเฮนริมาตีที่มีปลายทวนคันจิหรืออม ๑ กระบอก ปักขีป็น-
เฮนริมาตี ๕๐๐ นัด ราคา ๑๕๕ ปืนโรมิงตันมีปักตัน ๒๐๐ นัด ราคา ๑๒๐
ปืนวินเซตเตอร์มีปักตัน ๔๐๐ นัด ราคา ๑๕๐ ปืนว็อลเวลลันจันทน์ค้ำมางา
ตัวกาไหล ๒ กระบอกมีปักตัน ๒๐๐ นัด ราคา ๑๒๕ กระบี่ปักหนึ่งเล่มหนึ่งราคา
๑๔๕ กระบี่ปักทองเหลืองเล่มหนึ่งราคา ๑๓๕ ของทั้งนี้แล้วแต่กรมหมื่นพิชิต-
ปรีชากรจะเห็นสมควรให้มากแล่น้อย " ๒

จึงกล่าวได้ว่าวิธีการต่าง ๆ ที่สร้างความนิยมของพลเมืองหัวเมืองชายแดนของ
ฝ่ายล้านนาไทยและฝ่ายพม่าขึ้นติดกัน เพราะพม่านั้นมักใช้วิธีการที่แรงกระด้าง เป็นการให้ -

* กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ม.๒ .๑๒๖/๑๕ เลขที่ ๔๔ หนังสือพระศรีธรรม-
สาส์นถึงสมุหนายก ลงวันที่ ๓ มีนาคม ร.ศ. ๑๐๕

* ราคา ๑๕ บาท

๒ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ม.๒ .๑๒๖/๑๐ สารตราเจ้าพระยาจักรีถึงพระยา
ราชสมบัติการกร ร.ศ. ๑๐๓

อำนาจบีบบังคับซึ่งจะใช้วิธีการให้ความช่วยเหลือบ้าง เล็กน้อยเท่านั้น ส่วนวิธีการของฝ่ายลัทธิ-
ไทยจะเป็นแบบนุ่มนวล เป็นการสร้างความนิยมที่พลเมืองหัว เมืองชายแดนนิยมเลื่อมใสจริง ๆ
แต่ว่าวิธีการของฝ่ายลัทธิไทยจะใช้กับบริเวณหัว เมืองที่มีความวุ่นวาย มีการเปลี่ยนแปลงหัวหน้า
บ้านเมืองอยู่เสมออันนั้นจะไม่ค่อยได้ผล จึงเป็นปัญหาที่ลัทธิไทยได้ประสบอยู่เสมอว่าเมืองที่เคย
สวามิภักดิ์ได้เปลี่ยนไปยอมขึ้นกับฝ่ายพม่ากั๊ก เช่น เมืองทวน เมืองหาง เป็นต้น

๓.๑. เหตุผลที่รัฐบาลอังกฤษในพม่าต้องการยึดคืนแคว้นหัว เมืองชายแดน

จากสภาพทางและลักษณะภูมิประเทศของหัว เมืองชายแดนทางทิศตะวันตก ทิศตะวันตก-
เฉียงเหนือ และทิศเหนือของลัทธิไทยเป็นที่สูง พื้นที่ส่วนใหญ่ประกอบด้วยภูเขาป่าไม้เขตรักษา
และจากการที่เมืองใหญ่ เมืองแจระแม่มกุน เมืองทวน เมืองหาง เมืองจวด เมืองหาง เมืองสาคร
เมืองเลน เมืองคูน เมืองยอน เมืองคอง เมืองสิง เมืองนัง เป็นเมืองชายพระราชอาณาเขต
ความใกล้ชิดกับพม่าในบังคับอังกฤษอยู่แล้ว ความสำคัญของหัว เมืองเหล่านี้ก็มากขึ้น กังนั้นจึง
ที่รัฐบาลอังกฤษในพม่าพยายามจะอ้างเอาหัว เมืองชายแดนเหล่านี้เป็นของตนอาจพิจารณาจาก
เศรษฐกิจการเมือง การทหาร และจุดประสงค์ในการขยายอิทธิพลเข้าไปในหัว เมืองใกล้เคียง

๓.๑.๑ จุดประสงค์ทางการเมืองเศรษฐกิจ

อังกฤษเริ่มเปิดการค้ากับเมืองเชียงใหม่นั้นเป็นครั้งแรกเมื่อโธมัส ซามูเอล (Thomas
Samuel) ผู้แทนจากบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษเข้ามาติดต่อทางการค้าในคริสต์ศตวรรษ
ที่ ๑๙ ต่อจากนั้นก็ปรากฏว่ามีการติดต่อกันอีกนานจนถึงรัชกาลที่ ๓ มีเจ้าหน้าที่รัฐบาลอังกฤษ
เดินทางเข้ามาถึงเมืองเชียงใหม่อีกสองคน ก็นายแพทริค ริชาร์ดสัน (Richardson) และ
พันเอกแมคเลอด (Macleod) แต่เมื่ออังกฤษเริ่มเข้ามาทำสนธิสัญญากับ

* Thomas Samuel เข้ามาในกรุงเทพฯ ตั้งแต่ปี ค.ศ. ๑๖๑๒ (พ.ศ. ๒๑๕๕)

และขึ้นไปเมือง เชียงใหม่ เพื่อติดต่อทางการค้ากับทางอังกฤษ

(พ.ศ. ๒๓๖๔) แล้ว การเกี่ยวของระหว่างลานนาไทยกับอังกฤษก็มากขึ้นโดยเฉพาะเมื่อมีการเห็นความสำคัญของป่าไม้เขื่อนสัก^๑ ป่าไม้สักนั้นมีในเมืองพม่าและเมืองไทยมากกว่าที่อื่น ๆ และโดยเฉพาะบริเวณลุ่มแม่น้ำสาละวินแล้วยังมีป่าไม้สักอุดมสมบูรณ์มากโดยเฉพาะบริเวณเมืองท่า เมืองจวค เมืองหาง เมืองทวน ในบริเวณเมืองเหล่านี้ป่าไม้สักที่มีชื่อเสียงได้แก่ บริเวณตอนเหนือคือน้ำแม่หาง สบแม่หาง ห้วยแห่งหลวง ห้วยแมยอน ห้วยน้ำอุ้นตอนน้ำแม่หาง ห้วยมารค่อน้ำจวค น้ำท่าค่อน้ำจวค แม่โมก แม่สของค่อน้ำคิง ค่ายลสามคก ค่ายลสามป่อง เมืองกาง และโจ่งน้ำส้ม^๒ โดยเฉพาะดินแดนเมืองหางนั้นมีไม้เขื่อนสักชุกชุมมาก คนใหญ่ งามกว่าไม้ข้างไค^๓ ล้วนป่าไม้สักบริเวณหัวเมืองทิศตะวันตกแถบเมืองแจะนั้นมีป่าไม้ที่สำคัญ อยู่บริเวณ ห้วยสยาหลงค่อน้ำคิง ห้วยทะเลงค่อห้วยสยา ห้วยแม่สะเปาะลงค่อน้ำคิง ห้วยเลื่อลง ค่อห้วยสะเปาะ ห้วยปูลาหลงค่อห้วยสะเปาะ ห้วยโป่งเลาหลงค่อห้วยสะเปาะ ห้วยม่วงลงค่อ ห้วยโป่งเลา ห้วยน้ำพล่งค่อแม่แจะ ห้วยแม่แจะลงค่อน้ำคิง ห้วยน้ำบางลงค่อแม่แจะ ห้วยน้ำ พองลงค่อห้วยน้ำบาง ห้วยพื้ลงค่อห้วยน้ำบาง ห้วยยอนลงค่อห้วยน้ำบาง ห้วยทะเลงค่อห้วยน้ำ บาง ห้วยยอกลงค่อห้วยน้ำบาง^๔ ดังนั้นด้วยเหตุที่บริเวณหัวเมืองเหล่านี้มีป่าไม้สักอุดมสมบูรณ์ อังกฤษจึงให้ความสนใจมาก

๑ ดร. แกมสุข ทุมมพันธ์ "อิทธิพลทางการเมืองและเศรษฐกิจของอังกฤษในเชียงใหม่" รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์และโบราณคดี (ครั้งที่ ๑ : ลานนาไทย) คณะมนุษยศาสตร์ - มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ๒๕๑๑ หน้า ๑๓๔

๒ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ต.๔๐/๓ รายงานหลวงประกาศคึกิจกรามมูล
ว่าด้วยภูมิประเทศแลสินค้าการค้าขาย

๓ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ม.๒ .๒๒๖/๑ จดหมายเหตุหลวงสรสิทธิยานการถึง -
พระยาไกรโกษา ลงวันที่ ๑๒ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๐๔

๔ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ม.๕๔/๓๑ รายงานการตรวจราชการภาคเหนือ
(แม่อองสอน) หน้า ๔๒

ตาราง ๑ จำนวนป่าไม้เมืองนครเชียงใหม่ได้เก็บค่าตอบแทนตามบัญชี คือ ๑

ชื่อป่า	เจ้าของ
๑ ป่าเมืองป่าไม้เก็บค่าตอบแทน ๑ ละ ๒ แฉะ	ของเจ้าทิพเกษรไคร้รักษาอยู่ใกล้เคียงกับแม่สองสอนข้างทิศตะวันตกเฉียงเหนือ
๒ ป่าท่าคาฝั่งเก็บค่าตอบแทน ๑ ละ ๓ แฉะ	ของเจ้าราชบุตรไคร้รักษาอยู่ใกล้เคียงกับท่าคาฝั่งริมแม่น้ำสาละวินด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้
๓ ป่าแม่แยะเก็บค่าตอบแทน ๑ ละ ๓ แฉะ	ของเจ้าราชบุตรไคร้รักษาอยู่ใกล้เคียงกับแม่น้ำสาละวินเยื้องเมืองยอนคานเหนือทิศตะวันตก
๔ ป่าแม่สะเคิมเก็บค่าตอบแทน ๑ ละ ๓ แฉะ	ของเจ้าราชบุตรไคร้รักษาอยู่ใกล้เคียงกับแม่น้ำสาละวินตรงเมืองยอนคานทิศตะวันตก
๕ ป่าแม่เมยเก็บค่าตอบแทน ๑ ละ ๒ แฉะ	ของพระเจ้าเชียงใหม่ไคร้รักษาอยู่ใกล้เคียงต่อแดนเมืองตากเหนือขึ้นมาทิศใต้
๖ ป่าแม่จางูเงินเก็บค่าตอบแทน ๑ ละ ๒ แฉะ	ของเจ้าทิพเกษรไคร้รักษาอยู่ใกล้เคียงกับเมืองปอนด้านทิศตะวันตก
๗ ป่าเมืองยวมเก็บค่าตอบแทน ๑ ละ ๒ แฉะ	ของเจ้าราชสัมพันธ์ เจ้าไชยสงคราม พระยาอุตรการ เจ้าจอมเมือง เจ้าทิพเกษร เจ้าทิพโสตา ทั้ง ๖ ได้รักษาใกล้เคียงตรงเมืองยวมด้านเหนือถึงแม่น้ำกระคานใต้สบแม่ยวมลงไปต่อแม่น้ำสาละวิน

จากตาราง ๑ จะแสดงให้เห็นลักษณะการทำไม้และควบคุมป่าของทางล้านนาไทย คือ หัวเมืองทางตะวันตกได้แก่เชียงใหม่ ลำปางและลำพูน เจ้าผู้ครองนครจะเป็นผู้ให้สัมปทานป่า-

โดยตรง โดยผู้ที่รับสัมปทานตัดไม้ทองเสียบเงินเป็นค่าต่อแล้วแต่ละป่าไป และป่าแถบเมืองปาย
 ป่าหาคาต้าง ป่าแม่แยะ ป่าแม่สะเคิม ป่าแม่เมย ป่าแม่จาลูนิ และป่าเมืองยวม ก็มีอาณาเขต
 อยู่ใกล้เคียงแม่น้ำสาละวินทั้งสิ้น ค่าต่อที่เก็บก็มีราคาสูงถึงคอละ ๖ - ๗ แฉก ป่าไม้สักที่ตัด
 บริเวณลุ่มแม่น้ำสาละวินนี้มักจะส่งไปเลื่อยทำเป็นไม้สำเร็จรูปทางแถบเมืองมะละแหม่งในเขต
 พม่าตอนใต้ ดังนั้นในระยะเวลาต่อมาก็มักจะมีคนพม่า มอญ เจียว หรือคนในบังคับของอังกฤษ
 เขามาขอสัมปทานป่าไม้อยู่เสมอและธุรกิจการทำป่าไม้ก็มักจะตกอยู่ในมือของคนพวกนี้มากขึ้น
 จากสถิติคนเอเซียในบังคับอังกฤษโดยเฉพาะประเทศสยามในปี พ.ศ. ๒๔๓๕ มีประมาณ -
 ๑๐,๐๐๐ คน แต่ในปี พ.ศ. ๒๔๓๘ มีถึง ๑๑,๔๐๐ คนแบ่งออกตามแถบต่าง ๆ ได้ดังนี้

ทางตะวันออกและตะวันออกเฉียงเหนือ	๓,๓๐๐	คน
ฉาน	๔๐๐	คน
✓ เชียงใหม่ ลำปาง	๕,๐๐๐	คน
ทางลุ่มแม่น้ำปิง	๔๐๐	คน
กรุงเทพฯ	๑,๔๐๐	คน *

จะเห็นได้ว่าคนในบังคับอังกฤษในสยามส่วนใหญ่จะอาศัยอยู่มากทางแถบลานนาไทย
 และมีอาชีพทำป่าไม้มาก ดังจะแสดงให้เห็นจากตารางบัญชีดังต่อไปนี้

*ดร. แกมสุข นุ่มนนท์ "อิทธิพลทางการเมืองและเศรษฐกิจของอังกฤษในเชียงใหม่"
รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์และโบราณคดี (ครั้งที่ ๑ : ลานนาไทย) คณะมนุษยศาสตร์
 มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๑๑ หน้า ๑๔๑

ตาราง ๒ หนังสือบริคณส์ัญญาป่าไม้ ข้าราชการใหญ่รักษาการห้าหัวเมืองประทับ
ตราเรศไฟ *

วัน เดือน ปี	ชื่อผู้ให้	ชื่อผู้รับ	ชื่อเมือง	กำหนดปี
๕ ๑ ๑๒, ๑๒๔๖	เจ้าราชบุตรเมือง เชียงใหม่	มองป๋อกคนในมังคัม อังกฤษ	นครเชียงใหม่	๖
๕ ๑ ๑๒, ๑๒๔๖	เจ้าราชบุตรเมือง เชียงใหม่	มองป๋อกคนในมังคัม อังกฤษ	นครเชียงใหม่	๖
๓ ๑ ๔, ๑๒๔๖	พระเจ้านครเชียงใหม่	มองขุนจ้อ พระยาศิริสงครามเมือง มองทอ อ้ายคนใน มังคัมอังกฤษ	เมืองขอม ขึ้นเมือง นครเชียงใหม่	๓
๔ ๑ ๓, ๑๒๔๗	เจ้าราชบุตรเมือง- เชียงใหม่	พกาทอง เจี้ยวใน มังคัมอังกฤษ	เมืองพร้าว ขึ้นเมือง นครเชียงใหม่	๖
๕ ๑ ๓, ๑๒๔๗	เจ้าราชบุตรเมือง- เชียงใหม่	ข้างสุเจี้ยวคนใน มังคัม	เมืองพร้าว ขึ้นเมือง นครเชียงใหม่	๖

* กองจกหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ม.๔๔/๑๑๕ การปกครองบริเวณเชียงใหม่ตะวันตก

แล เมืองแม่อองสอน

วัน เดือน ปี	ชื่อผู้ให้	ชื่อเมือง	กำหนดปี
๔ ๓ ๗, ๑๒๔๗ ๑๓	เจ้าราชบุตรนครเข็ ม	พกาต้องเงี้ยวใน บังคับอังกฤษ	แม่ขอม เมืองขอม ขึ้นนครเข็ม- ม
๔ ๓ ๗, ๑๒๔๗ ๑๓	เจ้าราชสัมพันธ์วงษ์ ขุนทอง	จีนชงหินคนในบัง- คับอังกฤษ	แม่คำ เมืองขอมขึ้น นครเข็มม
๔ ๓ ๗, ๑๒๔๗ ๔	พระเจ้านครเข็ม- ม	มองบันโยคนใน บังคับอังกฤษ	แม่ปิง แม่ปาย แม่ปอย เมืองงาย เข็มคาว เมืองนคร, เข็มม
๒ ๓ ๘, ๑๒๕๓ ๓	เจ้าราชบุตรนคร- เข็มม	พระยาภิรมย์สองเมือง คนในบังคับอังกฤษ	แม่แ่ง ท่าตาฝั่ง เมืองขอม ขึ้นเมืองนคร- เข็มม
๐ ๒ ๓ ๘, ๑๒๕๓ ๓	เจ้าราชบุตรนคร- เข็มม	จีนเคียดิน	แม่จู แม่พะ แม่พะ เมืองเข็ม- คาวขึ้นนคร เข็มม
๑ ๒ ๓ ๘, ๑๒๕๓ ๓	เจ้าราชบุตรนคร เข็มม	พระยาภิรมย์สองเมือง คนในบังคับอังกฤษ	แม่ขอม เมืองขอมขึ้น- นครเข็มม
๒ ๓ ๘, ๑๒๕๔ ๔	เจ้าอุปราชนครเข็ม- ม	น้อยสุกคนในบังคับ อังกฤษ	แม่ออน นครเข็มม
๓ ๓ ๘, ๑๒๕๔ ๔	เจ้าราชบุตรนคร เข็มม	พระยาขมภูคนใน บังคับอังกฤษ	แม่ปิง ขึ้นนครเข็ม- ม

จากการงานนี้แสดงให้เห็นถึงค่าของป่าไม้ไม่ชอบสักหนาแน่นและคนในบังคับอังกฤษ
ชาติต่าง ๆ เข้าไปจับสัมปทานไว้ ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่สำคัญที่อังกฤษ
ต้องการหัวเมืองชายแดนอยู่ที่ปัญหาเรื่องไม้สักและในปี พ.ศ. ๒๔๑๔ เจ้านายเมืองเชียงใหม่เกิด
มีคดีกับกงสุลอังกฤษ เมื่อมีการร้องเรียนถึงเสนาบดีว่าการทางประเทศ พระบาทสมเด็จพระเจ้า-
อยู่หัวก็ทรงโปรดเกล้าฯ ให้พระราชมารดา พระยาจาแสนบดี พระยามหามุนี ข้าราชการ
ผลของการพิจารณาปรากฏว่า ให้ยกฟ้องโทษเสีย ๒๑ เรื่อง และให้จำเลยแพคดี ๑๑ เรื่อง ซึ่ง
เจ้านายเมืองเชียงใหม่จะต้องถูกปรับและชดเชยเงินถึงสี่พันทั้งเศษ หรือประมาณ ๓๒๐,๐๐๐ บาท
คดีนี้ถือว่าสำคัญมากและเรื่องที่ฟ้องร้องกันก็เกี่ยวกับป่าไม้ทั้งสิ้น

การที่เกิดปัญหาการทะเลาะกันเรื่องป่าไม้ก็เกิด ปัญหาเรื่อง โจรผู้ร้ายก็ทำให้รายได้
ของอังกฤษจากการ เก็บภาษีไม้ที่เมืองมะละแหม่งซึ่งเก็บต้นละ ๓ รูปีลดลง อังกฤษถือว่าเป็น
การเสียผลประโยชน์มากและเป็นเพราะไทยจัดการปกครองเมืองเชียงใหม่ไม่ดี จากรายงาน
ของมิสเตอร์ แอปลิน (Mr. Applin) และมิสเตอร์ เอ อี รอส (Mr. A.E. Ross) กล่าวว่า
มีจำนวนไม้ซุงที่ต้องไปขายที่เมืองมะละแหม่ง ปี พ.ศ. ๒๔๓๓ - ๒๔๓๔ ถึง ๗๕,๔๓๑ ต้น แต่
ต้องลดลงในระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๓๔ - ๒๔๓๕ เหลือเพียง ๕๔,๕๔๑ ต้น * ดังนั้นอังกฤษจึงต้อง
การควบคุมเมืองเหล่านี้อย่างดี เพื่อผลประโยชน์ของอังกฤษเอง

✓ ความสำคัญของป่าไม้ของอังกฤษมีความต้องการมาก ทางฝ่ายไทยเองก็ทราบ -
ความต้องการของอังกฤษ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงกับทรงตรัสว่า "ฉันเห็น-
ว่าความปรารถนาของอังกฤษแต่เรื่องผลประโยชน์ถ้าใครมอบหมายให้ป่าไม้ที่ต้องการแล้วเห็นจะ
ไม่สู้เอื้อเฟื้อโยกโยกในการจะปักปันจนถึงกองหินกองขวานใด" ๒ และหลวงประจักษ์ศิลปาคม ข้าราชการ
สำรวจเขตแดนกล่าววิจารณ์ความต้องการของอังกฤษในเรื่องป่าไม่ว่า "ฝ่ายปากตะวันออก -

* J.G.Scott Gazetteer of Upper Burma and the Shan States Part I
Volume II p. ๓๑๔

๒ กองจุฬามายแห่งชาติ ร.๕ ท.๔๐/๓ พระราชทัณฑ์เลขาของพระบาทสมเด็จพระ-
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงพระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ ลงวันที่ ๑๔ กันยายน
ร.ศ. ๑๑๑

(แม่น้ำคง) นั้นเป็นต้นไม้ที่แต่ป่าฝั่งและป่าไม้ขนสลักในแขวงเมืองปู้ เมืองกัง เมืองทวน เมือง-
หาง เมืองจวต เมืองทา แม่น้ำคง ตลอดจนภาคใต้และภาคเหนือ ซึ่งชาวตะวันตกตัวสันมันใจอยู่ทุกวันนี้
ก็เพื่อประโยชน์อันนี้ " ๑

๓.๒ จุดประสงค์ทางการเมือง

สาเหตุที่อังกฤษสนใจหัวเมืองทางลานนาไทย ก็เนื่องมาจากความสำคัญของลานนาไทย
ทางด้านการเศรษฐกิจอันมีผลต่อความรุ่งเรืองทางด้านการเศรษฐกิจ การทำป่าไม้นั้นจึงให้อังกฤษต้อง
สนใจทางการเมืองด้วย แต่อย่างไรก็ตามอังกฤษก็ปล่อยให้ไทยได้มีบทบาททางการเมือง -
บริเวณลานนาไทยได้เต็มที่ ๒ เราจะเห็นได้ว่านโยบายที่สำคัญของอังกฤษในการขยายเขตแดน
ที่เป็นอาณานิคมทางภาคตะวันออกก็คือ การหลีกเลี่ยงที่จะมีเขตแดนติดต่อกับฝรั่งเศส โดยการ
ที่อังกฤษพยายามหลีกเลี่ยงการสูญเสียความสนใจในเรื่องทางการเมืองที่เกี่ยวกับฝรั่งเศส ดังนั้น
นโยบายเดิมของอังกฤษก็คือจะไม่รุกรานแม่น้ำสาละวิน เพราะถือว่าแม่น้ำสาละวิน เป็นพรมแดน
ธรรมชาติเป็นที่ซึ่งกำลังอังกฤษไม่ควรรุกรานเกินไปมากกว่านี้ ถ้าหากจะมีข้าศึกยกมาทางตะวันออก
แล้วจะรุกรานเข้ามาทางตอนในของพม่าก็ลำบาก เนื่องจากมีภูเขากั้นขวางอยู่และแม่น้ำสาละวินก็มี
กระแสน้ำไหลเชี่ยว มีเกาะแก่งมาก ถือว่าไม่มีอะไรจะเป็นเครื่องกั้นเขตแดนได้ดีเท่ากับแม่น้ำ
อีกประการหนึ่งเหตุที่ในระยะแรก ๆ อังกฤษไม่อยากจะขยายดินแดนออกไปก็เพราะว่ามีปัญหาทาง
พรมแดนที่ติดต่อกับจีนยังไม่ได้ตกลงกันเรียบร้อย ซึ่งอังกฤษเห็นความสำคัญของจีนมาแต่เดิมถึงกับ
มีบุคคลสำคัญ ๆ ทางการเมืองของอังกฤษกล่าวว่า "จีนในไม่ช้าจะมีอำนาจมากที่สุดและความ -

กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ค.๔๐/๓ รายงานหลวงประเทศกิจกรามหลวงเรื่อง
เขตแดนเมืองเชียงใหม่ ฝ่ายตะวันตกเฉียงเหนือ

๒ ดร.แกมสุข นุมนนท์ "อิทธิพลทางการเมืองและเศรษฐกิจของอังกฤษในเชียงใหม่"
รายงานสัมมนาประวัติศาสตร์และโบราณคดี (ครั้งที่ ๑ : ลานนาไทย) คณะมนุษยศาสตร์ มหา-
วิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๑๑ หน้า ๑๔๓

-- Sao Saimong Mangrai : The Shan States and the British

Annexation p. ๕๑๔

ตลอดภัยของอำนาจอังกฤษในอินเดียก็ขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์กับจีน " ๑ ดังนั้นอังกฤษจึงพยายาม
ทุกวิถีทางที่จะไม่ให้ดินแดนของพม่ากับจีนเกิดปัญหากระทบกระทั่งกันได้

แต่จากการที่ฝรั่งเศสขยายตัวมาประชิดกับพม่าของอังกฤษทางตะวันออกของแม่น้ำโขง
ไกลจากเขตแดนพม่าเพียง ๒๐๐ ไมล์เท่านั้น ตามความคิดเห็นของนักการเมืองอังกฤษนั้นเห็นว่า
ฝรั่งเศสเป็นประเทศที่เข้มแข็งสามารถจะเข้ายึดครอง เมืองไทยเมื่อไหร่ก็ยอมทำได้ตามที่ต้องการ
ด้วยเหตุนี้เจ้าหน้าที่ของอังกฤษที่ปกครองอยู่ใกล้ชิดกับเหตุการณ์ทั้งในพม่าและทางลานนาไทย ก็มี
ความคิดเห็นที่แตกต่างไปจากนโยบายเดิม คือ การไม่รุกรานแม่น้ำสาละวินโดยเจ้าหน้าที่เหล่านี้
พยายามจะยึดครอง เอาหัวเมืองชายแดนซึ่งอยู่ทางด่านตะวันออกของแม่น้ำสาละวินไว้ในอำนาจ
ของอังกฤษด้วย ในขณะที่เดียวกันก็พยายามส่งเสริมให้ไทยเข้มแข็งเพื่อป้องกันฝรั่งเศส นั่นคือนโยบาย
ให้ไทยเป็นรัฐกันชน (Buffer State) ระหว่างฝรั่งเศสและอังกฤษ นโยบายของเจ้าหน้าที่
เหล่านี้จะเห็นได้จากการที่มิสเตอร์วิลเลียม คิลฟอก บัลเกรฟ ราชทูตอังกฤษประจำกรุงเทพฯ
กล่าวไว้ว่า "ทางภาคตะวันออกเห็นว่าไทยนั้นเป็นเมืองสำคัญที่อังกฤษควรอุดหนุนให้แข็งแรงเพื่อ
จะกันชาติอื่น เพราะไทยเป็นเมืองที่ตั้งอยู่ในระหว่างเขตแดนอังกฤษ กับเขตแดนของชาติอื่น" ๒
ดังนั้นเหตุผลทางด้านการเมืองที่อังกฤษต้องการยึดครองหัวเมืองชายแดนลานนาไทยกับพม่าไว้ก่อน
นั้นอาจพิจารณาได้ดังนี้

ประการแรก อังกฤษมีผลประโยชน์ทางด้านการค้าไม่อยู่ในบริเวณสองฟากแม่น้ำสาละวิน
อังกฤษต้องการที่จะเข้าควบคุมการใช้แม่น้ำสาละวินทั้งสองฝั่งโดยตลอด ซึ่งหมายถึงจะได้ควบคุม

๑ Sao Saimong Mangrai The Shan States and the British
Annexation p. ๒๐๔ .

* ในที่นี้หมายถึงฝรั่งเศส

๒ หอสมุดแห่งชาติ ร.๕ ๑๐/๒ เรื่องมิสเตอร์วิลเลียม คิลฟอก บัลเกรฟ ขอแก้ไขสัญญา

ปี จ.ศ. ๑๒๔๑

จากเหตุผลต่าง ๆ เหล่านี้ถ้าเรามาศึกษาตามสภาพการณ์เดิมที่เป็นอยู่ระหว่างเมืองเชียงใหม่กับพวกหัวเมืองเงี้ยว ฝ่ายขวาเช่นเมืองเชียงตุงหรือเมืองด้านตะวันตกแม่น้ำสาละวินจะเห็นได้ว่าจะไม่มีหนังสือสัญญาเขตแดนแก่กันที่แน่ชัด เพียงแต่ตกลงซึ่งแรงด้วยคำพูดตามความคิดของทั้งสองฝ่ายนั้นเห็นว่าหนังสือสัญญาไม่จำเป็น ซึ่งก็เป็นลักษณะเฉพาะของประเทศทางคานตะวันออก โดยทางฝ่ายตางยอมรับในข้อตกลงซึ่งกันและกัน เมื่อพวกอังกฤษเข้ามาไม่เข้าใจสภาพการณ์เช่นนี้จึงเกิดปัญหา อังกฤษต้องการให้มีการปักปันเขตแดน สัญญาที่เมืองเชียงใหม่ทำโดยไม่มีหนังสือสัญญานี้มีมาก ดังเช่น การที่เมืองเชียงใหม่กับเมืองเชียงตุงได้สัญญาถือใจเป็นไมตรีเป็นบ้านพี่เมืองน้องไม่ห้ามคนไปมาอาศัยทำมาหากิน เป็นทางเงินทางทองคำขายกันโดยสะดวก * ปัญหาไทยจะเสียเปรียบเมืองเชียงตุง เพราะเมื่อภายหลังพวกเชียงตุงอ้างเอาว่า เมื่อคนเงี้ยวไปตั้งอยู่ถึงไหน เขตแดนของถึงนั้น ๒ ส่วนทางคานตะวันตกที่ติดต่อกับพวกขางแคงนั้นเมืองเชียงใหม่ก็ตกลงกับพวกขางแคงแบ่งเขตแดนโดยใช้ลำน้ำสาละวินเป็นหลักและในระยะแรก ๆ ก็ไม่มีหนังสือสัญญามีแต่เพียงเขาควายซีกหนึ่งที่รักษาไว้ เมื่อไม่มีสัญญาเขตแดนที่แน่ชัดการรุกรานเขตแดนจึงมีอยู่เสมอ โดยเฉพาะเขตแดนทางคานเมืองเชียงตุงต่อคานเมืองเชียงแสน สิ่งนี้เองที่ก่อให้เกิดปัญหาโจรผู้ร้ายการปล้นทรัพย์ การขโมยไม้ซุง ขโมยช้างและฆ่าฟันกันอยู่เสมอ เมื่อทำความเข้าใจแล้วก็เห็นไปอยู่ฝั่งตรงข้ามทางฝ่ายบ้านเมืองจึงไม่สามารถปราบปรามได้

จากปัญหาที่เป็นอยู่เช่นนี้จึงอาจกล่าวได้ว่า จุดประสงค์ทางการเมืองที่อังกฤษต้องการยึดครองหัวเมืองชายแดนล้านนาไทยติดต่อกับพม่าก็เพื่อจะขจัดปัญหาเรื่องโจรผู้ร้ายของการค้าส่งบรรดา ความปลอดภัยเพื่อจะทำไปไม่ได้โดยสะดวกและต้องการที่จะมีอิทธิพลครอบคลุมนาน้ำสาละวินทั้งสองฝั่ง เพื่อผลประโยชน์ในคานเศรษฐกิจด้วย *

* กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ม.๒ .๒๐ ข/๑ จดหมายเหตุหลวงสรสิทธิยานการ
ชาหลวงสำรวจเขตแดนถึงพระยาไกรโกษา ลงวันที่ ๑๔ มกราคม ร.ศ.๑๐๘

๓.๓ จุดประสงค์ทางการเมืองการทหาร

เดิมในระยะแรกกองทัพอังกฤษในอินเดียนั้นไม่ค่อยสนใจที่จะขยายอำนาจมาทาง
ดินแดนไทยใหญ่ ทั้งนี้เพราะว่าการที่จะใช้กำลังทางทหารเข้ายึดดินแดนตอนเหนือของพม่าต่อไป
อีกนั้น กลายเป็นสิ่งซึ่งไม่คุ้มค่าเสียแล้ว * ดังนั้นตามความคิดของฝ่ายทหารจึงไม่ค่อยจะยินดี
นักที่จะต้องขยายเขตรับพิชิตบนอกเหนือไปจากแม่น้ำสาละวิน ฝ่ายทหารให้เหตุผลว่าแม่น้ำ
สาละวินเป็นเขตแดนธรรมชาติที่ดีที่สุดที่จะป้องกันข้าศึกที่ยกมาทางตะวันออก ข้าศึกจะไม่สามารถ
ผ่านทางอันทุรกันดารของภูเขาและข้ามแม่น้ำสาละวินที่ไหลเชี่ยวได้ รัฐฉาน (Shan States)
จึงมีบทบาทในการป้องกันการรุกรานจากทางทิศตะวันออกเข้าสู่ลุ่มแม่น้ำอิรวดีได้ จากหนังสือ
สัญญาเขตแดนระหว่างกรุงสยามกับอังกฤษ ซึ่งลงวันที่ ๔ กุมภาพันธ์ ค.ศ. ๑๘๖๘ (พ.ศ. ๒๔๑๐)
ก็กำหนดพลากรายของแม่น้ำแม่เมย * เป็นเขตแดนทิศตะวันออกเฉียงเหนือของเมืองตะนาวศรี **
ของอังกฤษ ทางลุ่มน้ำแม่เมยนั้นตั้งแต่มณฑลทิศตะวันออกเฉียงใต้ไปจนถึงทิศตะวันตกเฉียงเหนือ แล้ว
ไหลลงแม่น้ำสาละวินนั้นก็แม่น้ำสาละวินจะเป็นเขตแดนที่ต่อเนื่องไปทางเหนือ ๒ และเมื่ออังกฤษ
สามารถเอาชนะพม่าได้ในปี พ.ศ. ๒๔๒๔ ก็มีพื้นที่ในการปกครองตั้งแต่รัฐฉานไปจดอินเดียกว่า
๑๒๐,๐๐๐ ตารางไมล์แล้ว ถ้าหากจะมีดินแดนอีกเกือบ ๒๐,๐๐๐ ตารางไมล์มาอยู่ใน
อีกก็จะเกิดปัญหามาก เนื่องจากดินแดนหัวเมืองชายแดนล้านนาไทยกับพม่าจะเป็นอุปสรรค
การบริหารการปกครองและโดยเฉพาะอย่างยิ่งอังกฤษไม่มีทุนที่จะป้องกันหรือปรับปรุงดินแดน
เหล่านั้นได้ หรือตามความเป็นจริงแล้วอังกฤษไม่มีความจำเป็นที่จะต้องมาทุ่มเทกำลังทหารทาง

Sao Salmong Mongrai The Shan States and the British Annexation P. ๑๑

* ภาษาพม่าเรียกว่า Thoungyeng

** Tenasserim

๒ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ หมวดจดหมายเหตุอังกฤษ Letter-
Book เล่มที่ ๒ ชุดลอนดอนปี ๑๒๔๖ Memorandum: Boundary Between Siam and
Upper Burmah.

หัวเมืองเหล่านี้เลย^๑

แต่จากการที่ฝรั่งเศสได้เข้ามามีอิทธิพลทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงในระยะปี พ.ศ. ๒๔๒๕ ฝรั่งเศสสามารถผนวกเอาหัวเมืองลาวไว้ในอำนาจ ซึ่งบริเวณเหล่านี้ก็อยู่ใกล้เคียงกับหัวเมืองเชียงแตงซึ่งเป็นของพม่ามาแต่เดิม จึงทำให้ฝ่ายทหารและเจ้าหน้าที่พลเรือนฝ่ายอังกฤษซึ่งทำหน้าที่อยู่ในดินแดนพม่าและล้านนาไทยมีความวิตกในการป้องกันพม่าและอินเดียมาก ฝ่ายทหารคิดว่าหากได้เมืองทางด่านตะวันออกแม่น้ำสาละวินมาไว้ในอำนาจก็จะเป็นเมืองหน้าด่านคอยป้องกันพม่าอีกชั้นหนึ่งและปัญหาที่พวกฝรั่งเศสจะเข้ามาเอาใจพวกหัวเมืองต่าง ๆ เหล่านี้ก็จะหมดไปเพราะถ้าหากรัฐต่าง ๆ ชื่นชอบกับฝรั่งเศสแล้วเมื่อเกิดเหตุร้ายก็หลบหนีเข้าไปอาศัยอยู่ในดินแดนฝรั่งเศส ซึ่งจะเป็นการชักจูงให้มหาอำนาจทั้งสองมีเรื่องบาดหมางกันได้ ด้วยสาเหตุนี้เองเจ้าหน้าที่อังกฤษจึงให้มีการเคลื่อนกำลังทหารและอาวุธอย่างช้า ๆ เข้าไปในดินแดนล้านนาไทย

๓.๔ จุดประสงค์ในการขยายอิทธิพลเข้าไปในหัวเมืองที่อยู่ระหว่างการพิพาท

เมื่อฝ่ายทหารและเจ้าหน้าที่ของอังกฤษที่ปฏิบัติหน้าที่อยู่ทางภาคตะวันออกเห็นความสำคัญของหัวเมืองชายแดนล้านนาไทยกับพม่าที่จะไปป้องกันอิทธิพลของมหาอำนาจที่จะมาทางตะวันออก จึงพยายามส่งทหารเข้ารุกรานและปราบปรามหัวเมืองใกล้เคียง ในระยะแรก ๆ จุดประสงค์เพื่อสร้างความสงบเรียบร้อยของบ้านเมืองและเป็นการสร้างอิทธิพลของอังกฤษไว้เป็นพื้นฐานด้วยกล่าวคือ "ในฤดูแกลง พ.ศ. ๒๔๓๐ มีสเตอร์ฮิล เคอแมร์นส์ ได้ยกเป็นกองทัพบก

^๑ Sao Scimong Mangrai The Shan States and the British Annexation

ตอนช้างใหญ่ไปเที่ยวเลียบหัวเมืองใหญ่ใหญ่อย่างไกลพอ ดูผ่านไปจนหัวเมืองใหญ่ใหญ่ทั้งปวง
ภายในแม่น้ำสาละวินเข้ามาเกินเวลากว่า ๕ เดือน และไปสุดทางลง ณ กรุงมณฑลโดยปราศ-
จากภัยอันตราย มีตอชิงเป็นขามนุษย์สักบ้างเดียว (ชานกเนื้อและว่าไม่ถูก) ตามทางที่เดินขบวน
ทัพเลียบเมืองไปนั้น มีศุภะอริศ เคอแบรนต์ได้รับเจ้ามาและเจ้าทำออน ทั้งปวงมายอมตัวอาณ-
นอมและอนุญาตให้เจ้าผู้ครองเมืองเหล่านั้นกลับไปเป็นเจ้าครองเมืองขึ้นต่ออังกฤษที่เมืองไท-
วีวาทันท์ เมืองไทโดยกรณีเหตุอย่างใด ก็วินิจฉัยเด็ดขาดสุดแต่ให้เล็กแล้วตอกัน สมานไมตรี
ฉันท์มิตรภาพทั้งต่อรัฐบาลอังกฤษและตอกันและกันโดยราบคาบ" * เมืองที่มีความสำคัญต่อ
อังกฤษมากที่สุดที่จะใช้เป็นแหล่งอ้างเพื่อเข้าครอบครองหัวเมืองของชาวไทใหญ่เมืองหมอกไหม
เมืองปัน และเมืองเซียงตุง

ทางคานเมืองหมอกไหมซึ่งมีอาณาเขตติดต่อกับล้านนาไทยทางเมืองแม่ฮ่องสอน
ปัญหาคือความไม่สงบทาง ^๒ ~~เมืองมาจากความต้องการที่จะมีอำนาจของสอละปอ เจ้ากะเบง~~
พักแม่น้ำสาละวินตะวันออก ซึ่งกอบสงญกนเข้ามา ~~เมืองหมอกไหมอยู่เสมอ อังกฤษพยายามหา~~
ทางอ้อมยอมกับสอละปอทางคานต่าง ๆ แต่ไม่ใคร่ผล จึงจำเป็นต้องส่งกองทัพใหญ่เข้าไป ~~เข้าโจมตี~~
ภายใต้การนำของ เยนเนอราล เอช. คอลเลตต์ ยกไปจากป้อมสเตตแมนกองหนึ่งและอีกกองทัพ
หนึ่งยกมาจากพม่าตอนล่าง ผลของการรบอังกฤษสามารถยึดเมืองสอลันได้ สอละปอแตกหนี
ไปและในการเลือกเจ้ากะเบงใหม่ สอละวี ผู้ซึ่งมีความซื่อสัตย์และเต็มใจจะทำงานให้แก
อังกฤษก็มีอำนาจต่อมา กล่าวได้ว่า การที่อังกฤษสามารถเข้าควบคุมหัวเมืองทางเมืองหมอกไหม
ได้เริ่มที่จะเรียกครองเอาเมืองไทและเมืองแมสกัน เพราะถือว่าเมืองทั้งสองเป็นเมืองที่อยู่ใน
อำนาจของเมืองหมอกไหม ^๒ การขยายอิทธิพลมาทางหรรณสาละวินเห็นได้ชัดเจนคือการที่
อังกฤษส่งกองทัพข้ามแม่น้ำสาละวิน จากรายงานของนายหนานจอมคำและมะนางเมียะ ผู้รักษา

* คือเมียวซา (Myosa)

๒ พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ พงศาวดารไทยใหญ่ เล่ม ๒

ราชการเมืองเมือสองสอน แวงราชการเข้ามาในเมืองเชียงใหม่ "เมื่อวันที่ ๓ มกราคม ร.ศ. ๑๐๔ พวกฝรั่ง ๓๐๐ เศษ ข้ามแม่น้ำสาละวินมาพักอยู่ที่ท่าสพายฝ่ายแม่น้ำสาละวิน ตะวันออก " * โดยที่พวกอังกฤษพยายามอ้างเหตุผลที่ยกทหารเข้ามาว่าเป็นการเข้ามา ตรวจดูเขตแดน เพราะพวกข่างแคงเหล่านี้ก็ขึ้นกับอังกฤษแล้ว ดังนั้นเขตแดนเหล่านี้ก็ต้อง เป็นของกะเหรี่ยงข่างแคงด้วย ๒

ในขณะที่เดียวกันทางหัวเมืองชายแดนทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของล้านนาไทยนั้น อังกฤษต้องใช้เวลาปราบปรามตะเหวกงาลู ผู้ก่อความไม่สงบเป็นเวลานานกว่าจะปราบได้ และการที่อังกฤษมาปกครองเมืองนั้นก็อ้างสิทธิที่จะปกครองเมืองเล็ก ๆ ๔ เมืองคือ เมือง-ทวน เมืองหาง เมืองทา เมืองจวคด้วย ๓ นอกจากนั้นการปราบปรามเมืองเจียงคองซึ่งมี อาณาเขตกว้างขวาง อังกฤษก็ก้าวเข้ามามีอิทธิพลที่เมืองสาคซึ่ง เป็นเมืองที่มีที่ราบทุ่งนามาก มีข้าวปลาอาหารสมบูรณ์ถือเป็นศูนย์กลางการค้าขายในหมู่เมืองเงี้ยว ซึ่งมีความเจริญกว่า เมืองอื่นมาก ๔ นอกจากเมืองสาคแล้วอังกฤษก็เริ่มจะอ้างสิทธิทางหัวเมืองตะวันออก คือเมืองเจียงแคงด้วย

* กองบรรณสารกระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔๒ ตอนที่ ๔ หนังสือผู้รักษา -
ราชการเมืองเมือสองสอนถึงพระศรีเสนาปลัดบัญชา กรมมหาดไทยฝ่ายเหนือ ลงวันที่ ๔
มกราคม ร.ศ. ๑๐๔

๒ กองบรรณสารกระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๒ ตอนที่ ๔ หนังสือนายร้อยตรี
นายริน ถึง พระศรีเสนาปลัดบัญชา กรมมหาดไทยฝ่ายเหนือ ลงวันที่ ๑ มกราคม ร.ศ. ๑๐๔

๓ พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ พงศาวดารไทยใหญ่เล่ม ๒
หน้า ๑๖๔ - ๑๖๕

๔ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ต.๔๐/๓ รายงานหลวงประจำคดีกิจการทูต
ว่าด้วยภูมิประเทศแลสินค้าการค้าขาย

*สรุปแล้วจุดประสงค์ที่อังกฤษต้องการยึดดินแดนหัวเมืองชายแดนล้านนาไทยกับพม่า นั้นความสำคัญประการแรกอยู่ที่เศรษฐกิจ ส่วนปัญหาทางการเมือง ทางทหารและเรื่อง การขยายอิทธิพล เป็นเรื่องทีตามมาภายหลัง ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะว่าอังกฤษได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับล้านนาไทยก็เนื่องมาจากรื่องการค้าขาย การทำป่าไม้ขนอสัก อังกฤษจึงได้เห็นผลประโยชน์ของป่าไม้ขนอสักของป่าบริเวณหัวเมืองชายแดนว่ามีประโยชน์ต่ออังกฤษในการเก็บภาษี ที่เมืองมะละแหม่งมาก และก็จะเป้นประโยชน์ต่อกันในบังคับของอังกฤษด้วย ผลจากปัญหาทาง เศรษฐกิจ เกิดการขัดแย้งกัน ปัญหาทางการเมืองจึงตามมา ด้วยเหตุนี้อังกฤษจึงต้องการหัวเมือง ชายแดนเหล่านี้ไว้ในความควบคุมมากที่สุด *

ความขัดแย้งระหว่างลัทธิไทยกับรัฐบาลอังกฤษในพม่า
ระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๒๔ - ๒๔๓๐

๑. พม่าสมัยตกอยู่ภายใต้การปกครองของอังกฤษและปัญหา
ความยุ่งยากในเมืองพม่าที่มีเขตแดนติดต่อกับลัทธิไทย

พม่าก่อนที่จะตกเป็นเมืองขึ้นของอังกฤษนั้นถือตัวเองเป็นชาติมหาอำนาจชาติหนึ่งในคาบสมุทรอินโดจีน การแสดงอำนาจของพม่าจะเห็นได้จากการที่พม่ายกกองทัพเข้ามารุกรานกรุงสยามหลายครั้ง นอกจากนั้นยังมีเรื่องทะเลาะกับจีนทางเหนือและอังกฤษทางทิศตะวันตก ในการแสดงอำนาจของพม่าต่อเพื่อนบ้านเช่นนี้เอง หัวเมืองที่อยู่ใต้การปกครองของพม่าก็ต้องถูกราวปรามอย่างราบคาบโดยเฉพาะหัวเมืองไทยใหญ่ ขณะที่พม่ามีอำนาจนั้นทางหัวเมืองไทยใหญ่พม่าได้แบ่งเขตการปกครองออกเป็นส่วน ๆ เรียกว่า "หฺนุ" แล้วก็ส่ง "จักกา" ออกไปดูแลปกครองแทนที่บริษัทยาอีกทอดหนึ่ง การที่ "จักกา" ใช้วิธีการปกครองที่เข้มงวดและกดขี่พลเมืองเจ็วของไทใหญ่เป็นอันมาก โดยเฉพาะการกระทำต่อเมืองเชียงตุงจะเห็นได้ว่าในสมัยพระเจ้าเมงคังมิน * ได้ปกครองเมืองเชียงตุงเข้มงวดมาก นอกจากนี้พม่ายังชอบหาเรื่องให้เจ้าฟ้าเชียงตุงเคืองครอนอยู่เสมอ

* พระเจ้าเมงคังมินครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. ๒๓๙๖ - ๒๔๒๑ เป็นกษัตริย์ครอง - สุธาทยของราชวงศ์อลองพญา

ขณะเดียวกันเจ้าฟ้าเมืองเชียงตุงก็ไม่พอใจพระเจ้าเมณฑมินที่ทรงแต่งตั้งเจ้าฟ้าแสนหรือผู้หนึ่ง * ให้มาครองเมืองเชียงรุ่งโดยมิได้ปรึกษาหารือเจ้าฟ้าเมืองเชียงตุง ดังนั้นพอมาถึงสมัยพระเจ้าชิบอ** ขึ้นมาเป็นกษัตริย์ปกครองเมืองพม่า เมืองพม่าก็มีแต่เรื่องของการฆ่าฟันกันและยังกดขี่เมืองเชียงตุงด้วย ทำให้เจ้าฟ้าเมืองเชียงตุงไม่ยอมอยู่ใต้อำนาจของพม่า และหันมาเป็นไมตรีกับลานนาไทย เพื่อป้องกันการกระทบกระทั่งทั้งสองฝ่าย เจ้าฟ้าเมืองเชียงตุงจึงมีหนังสือขอเป็นไมตรีกับลานนาไทยและบอกเล่าความขัดแย้งกับพม่า ดังปรากฏความในจดหมายเหตุดังนี้

" เมืองเชียงตุงก็เป็นเมืองขึ้นเมืองอังวะ*** สืบ ๆ มาพม่ามิได้ประพฤติตามจารีตโบราณทั้งจะกายหลวงผู้หนึ่งว่าการบ้านเมือง อยู่มาจึงเกณฑ์ไปจับขึ้นมาแล้วเกณฑ์จะกายหลวงขึ้นมาอยู่เป็นสามเป็นสี่ แต่งเป็นเมียลูกและไปห่มไปรักษาคานทางทุกบ้านทุกเมืองเก็บเอาเงินเหลือเกิน ข้าพเจ้าไพร่ไทยได้รับความลำบากยากใจมาจนถึงเจ้าเมืองเชียงตุงทุกวันนี้ พวกเมืองเลนพนมิได้พร้อมใจกันฆ่าพม่าตาย ๒๐ - ๔๐ คน พม่าเอาโทษมาชัดใส่ให้เจ้าเมืองเชียงตุง เจ้าเมืองเชียงตุงเห็นว่าพวกเมืองเลนทำความผิดล่วงเกินไปแล้วจะขอไต่คดีระงับไม่เอา ภายหลังเจ้าแสงเมืองเชียงรุ่งถือหนังสือเมืองอังวะมากระทำข่มเหงหมิ่นประมาทครั้งหนึ่ง พวกเมืองเชียงแขง**** ไปค้าขายที่เมืองสิบสอง-

* คือเจ้าฟ้า จีหลี่

** พระเจ้าชิบอครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๒๑-๒๔๒๔ เป็นกษัตริย์องค์สุดท้ายของราชวงศ์อลองพญา

*** หมายถึงกรุงมันทเล เมืองหลวงพม่าสมัยราชวงศ์อลองพญานั้นเอง

**** พวกเชียงตุงถือว่าเมืองเชียงแขงเป็นเมืองที่เชียงตุงปกครองดูแลด้วย

บันดาก็มาเสีย เหตุนี้จึงได้เกิดรบพุ่งฆ่าฟันกันขึ้น ฝ่ายพม่าว่าจะขึ้นไปห้าม
ก็กลับไปเขาขวางเจ้าแสงมารบเมืองเชียงตุง เมืองเชียงแขง กองทัพเมือง
เชียงตุง ก็ฆ่ามาพม่าตายลงอีก ๒๐๐ - ๓๐๐ คน ดังนี้ พม่าว่าเจ้าเมือง
เชียงตุงมีความผิด คิดเข้าอุกมิได้โทษสิ่งใด เพราะพม่ากระทำการล่าเอียง
จึงไคฆ่าเสีย " ๑

การที่เมืองเชียงตุงไม่ยอมอยู่ใต้อำนาจและหันมาไม่ตรีกับล้านนาไทยนี้พม่าก็ไม่
สามารถจะปราบปรามได้ ในขณะเดียวกันพม่าก็ปกครองกच्छิห์เมืองอื่น ๆ อีก เช่นที่เมือง-
นาย พม่ามีทองคำออกไปเรียกเก็บเงินค่าส่วยบ่อย ๆ และเป็นจำนวนครั้งละมาก ๆ ทำให้
เจ้าฟ้าเมืองนายไม่พอใจเมื่อความทราบถึงพระเจ้าชัยอภัยโปรดให้เจ้าฟ้าเมืองนายลงมาเฝ้า
ที่กรุงมณฑล เจ้าฟ้าเมืองนายก็เอยเสียเพียงแต่ให้พี่สาวลงไปเฝ้าแทน พอพี่สาวฟ้าเมืองนาย
ลงไปเฝ้าพระเจ้าชัยอภัยโปรดให้นำตัวไปฆ่าเสีย ๒ ด้วยเหตุนี้เมืองนายก็ตั้งแข็งเมืองต่อพม่า
โดยชักชวนฟ้าเมืองหนอง ฟ้าเมืองลอกจอก เขารวมควยจับพม่าซึ่งมารักษาอยู่ ณ เมืองนาย
ไปประหารชีวิตเสียถึง ๔๐๐ คน ๓ แล้วก็ยกกองทัพไปที่เมืองเชียงทอง แต่เนื่องจากหัวเมือง
เงี้ยวเหล่านี้อยู่ไกลพม่าทางไปมาก็สะดวก กองทัพเขารวมทั้งทัพของฟ้าเมืองไลคา เมืองยอง-
ห่วย ก็ยกไปปราบปรามและสามารถเอาชนะเจ้าฟ้าเมืองนายได้ เจ้าฟ้าเมืองนายและเจ้าฟ้า
ต่าง ๆ ที่รวมควยของหนีข้ามแม่น้ำสาละวินไปอาศัยเจ้าฟ้าเมืองเชียงตุงในปีพ.ศ. ๒๔๒๗ ดังนั้น

๑ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ม.๒ .๑๒๓/๑๑ เลขที่ ๒๓ หนังสือพระยาราชน-
สัมภารากรกราบทูลสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมหมื่นนครสวรรค์วรพินิต ลงวันที่
๒๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๒๒

๒ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ม.๒ .๑๒๓/๑ เลขที่ ๑๒ หนังสือเจ้าบุรีรัตน -
เมืองเชียงใหมกราบทูลสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมหมื่นนครสวรรค์วรพินิต
ลงวันที่ ๒๕ มกราคม พ.ศ. ๒๔๒๕

จึงกล่าวได้ว่าในขณะที่พมามีความวุ่นวายในราชสำนักและการทำสงครามกับอังกฤษอยู่นั้น หัวเมืองไทยใหญ่ซึ่งเป็นประเทศราชของพม่าได้แตกแยกออกเป็นสองพวก คือ

๑. พวกที่ไม่ยอมอยู่ใต้อำนาจพม่าและหนีไปอาศัยอยู่กับเจ้าฟ้าเมืองเชียงตุง มี เจ้าฟ้าเมืองนายน เมืองหมอกไหม เมืองจีต (เมืองสิต) เมืองปอน (เมืองบั้ง) เมืองหนองหมอน (เมืองหนองวอน) เมืองน้ำคก (เมืองน้ำโลก) เมืองวานเหยน (เมืองว้ยยีน) เมืองสะโง (เมืองสะโง) เมืองหนอง เมืองเจียงคำ *

๒. พวกที่วางตัวเป็นกลางไม่ใคร่ร่วมมือกับเจ้าฟ้าเชียงตุงมีเมืองนั้น เมืองเชียงทอง เมืองยงหวาย (ยงชวย) เมืองไลคา *

การที่พวกเจ้าฟ้าไทยใหญ่ต่าง ๆ แยกแยกกันเช่นนี้จะเป็นต้นเหตุของความวุ่นวายจากการสู้รบกันเองซึ่งเป็นปัญหาของพม่าฝ่ายเหนือหลังจากที่อังกฤษมาปกครองมาก

จากการที่พม่าครองรบพุ่งกับอังกฤษจนกระทั่งต้องเสียเอกราชในปี พ.ศ. ๒๔๒๔ นั้น พม่าได้ส่งกองกองทัพตั้งรักษาการหรือประจำอยู่ทางหัวเมืองไทยใหญ่ออกทั้งหมด การถอนกองทัพพม่าออกครั้งนี้จึงเป็นการเปิดโอกาสให้พวกเจ้าฟ้าทั้งหลายกระทำการต่าง ๆ ตามที่ตั้งใจไว้ได้เต็มที่ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาความยุ่งยากภายในหัวเมืองไทยใหญ่ของพม่าอย่างแท้จริง การที่เจ้าฟ้าเมืองนายนและเจ้าฟ้าเมืองอื่น ๆ หนีพม่าไปอาศัยอยู่ที่เชียงตุง ก็ได้ร่วมกับเจ้าฟ้าเมืองเชียงตุงคิดประทุษร้ายต่อพม่า เพื่อที่จะโค่นล้มตำแหน่งและอำนาจกลับคืนมา เจ้าฟ้าเมืองต่าง ๆ จึงคิดหาอุบายที่จะเป็นใหญ่โดยการชักชวนกันเชิญเจ้าพม่าซึ่งเป็นเจ้าในราชวงศ์ของพม่าพระองค์หนึ่งทรงพระนามว่า "พระลิมเบงมินทรา" ได้ลักลอบออกจากเมืองมะละแหม่ง ก่อนที่อังกฤษจะตีพม่าได้ขึ้นไปทางหัวเมืองไทยใหญ่แล้วพวกเจ้าฟ้าไทยใหญ่ทั้งหลายก็อัญเชิญขึ้นเป็นหัวหน้า ดังปรากฏข้อความในจดหมายเหตุตอนหนึ่งว่า

* กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ท.๔๐/๓ สำเนาที่ ๒๒๓๐ จดหมายเหตุหลวงพระบาง
คดีกิจการบาดหลวง เรื่อง เมืองเงี้ยวฝ่ายพม่า

" เมงชา ซึ่งเป็นราชบุตรเจ้าอังวะลงไปมีบุตรภรรยาอยู่ที่เมือง
มรแมนต์ ครั้นภายหลังอยากจะขึ้นไปเมืองเชียงตุง ครั้นไปถึงบ้านรองฤก
แขวงเมืองเชียงตุง จึงสำแดงตัวบอกชาวบ้านรองฤกว่าเป็นเมงชาราชบุตร
เจ้าอังวะอิงแะสวยคิมปิน * ครั้นเมงชาขึ้นไปถึงเมืองเชียงตุงแล้ว
เจ้านายฝ่ายเมืองตะวันตกก็พากันมาหา เมงชาจึงรู้จักแนว่าเมงชาราชบุตร
เจ้าอังวะ เจ้าเชียงตุงจึงได้เกณฑ์คนพิทักษ์รักษาแะเมงชาไปหาเจ้าเมือง
ทั้งหลาย " ๑

กล่าวไคว่าเจ้าฟ้าไทยใหญ่ทั้งหลายได้ปรารภณาทิจะสถาปนาพระลิมเบงมินทราขึ้น
เป็นพระเจ้าแผ่นดินในแว่นแคว้นไทยใหญ่ ดังนั้นจึงต้องให้เจ้าฟ้าเมืองต่าง ๆ มาสวามิภักดิ์
ให้คำสัตย์ปฏิญาณจะคอยการเติมใจหรือการบังคับก็แล้วแต่ การเกี่ยวของกันของเจ้าฟ้าไทย
ใหญ่เมืองต่าง ๆ ในระยะนี้โดยมากมักจะเกี่ยวของกันทางสายโลหิตหรือทางการวิวาห์ ๒
ส่วนเมืองอื่น ๆ ที่อยู่ไกลก็ถึงกลัวการอยู่เปล่าเปลี่ยวก็ต้องเข้ามารวมด้วย ดังนั้นฝ่ายกองการ
กบฏจึงมีกำลังกล้าแข็งขึ้น ครั้นสะสมกำลังอาวุธไคมากแล้ว พระลิมเบงมินทรา ฟ้าชวยจีเมือง
นาย เจ้าฟ้าเชียงตุง พร้อมกับเจ้าฟ้าเมืองต่าง ๆ ที่เขารวมมือกันก็ยกกองทัพข้ามแม่น้ำ -
สาละวินมาตีเมืองนาย เมืองไลคา เมืองหนอง ได้เป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. ๒๔๒๕

* หรือ เอียนเซมินทรผู้เป็นพระอนุชาของพระเจ้าเมงคังมิน

๑ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ม.๒ .๑๒๓/๑๔ เลขที่ ๓๙ ศุภอักษรพระเจ้า
นครเชียงใหม่กราบทูลสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ามหามาลากรมพระบำราบปรปักษ์
ลงวัน ๒ ๖ ๔ จ.ศ. ๑๒๔๙

๒ พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ พงศาวดารไทยใหญ่ เล่ม ๒

นอกจากนั้นในระหว่างเมืองต่าง ๆ ของเมืองไทยใหญ่เองก็ยังมีเรื่องทะเลาะกัน ส่วนตัวโดยกกองทัพออกรบพุ่งกันถึง เช่น เมืองหมอกไหมรบกับเมืองบัน เนื่องจากเป็นศัตรูกัน เพราะเมืองบันวางตัวเป็นกลางไม่ยอมรวมกับฝ่ายเจ้าฟ้าเชียงตุงและเมืองบันก็ไต่รบกับเมือง เชียงทอง เนื่องจากเกิดการขัดแย้งกันเรื่องฟ้าเมืองบันจะขอให้กองทัพของเมืองบันและเมือง เชียงทองรวมกันตีเมืองหมอกไหมก่อน แต่ฟ้าเมืองเชียงทองต้องการให้ตีเมืองนายนก่อน ลักษณะการรบพุ่งแย่งชิงอำนาจกันเช่นนี้มีอยู่ทั่วไปทุกหนทุกแห่งในหัวเมืองไทยใหญ่ตามตะวันตก แม่น้ำสาละวินทุก ๆ หมู่บ้านมีแตรรบราฆ่าฟันกัน ไม่ว่าที่ไหนมีแตรร้องรอยของการถูกไฟไหม ทรัพย์สินสมบัติสิ่งของต่าง ๆ ถูกทำลายหรือถูกริบไปหมดคนก็ลดคนอยดลง จะมีเหลืออีกแต่พวกที่ยัง รบขับเคี่ยวกลางดลายุกันอยู่เท่านั้น เหตุที่เป็นเช่นนี้อาจจะเป็นเพราะว่าอังกฤษยังไม่มีเวลา มาเอาใจใส่หัวเมืองไทยใหญ่ควมมีงานที่ต้องรับผิดชอบก็ได้ เพราะเหตุว่า

" การจัดการในหัวเมืองเงี้ยวหรือไทยใหญ่นั้น รัฐบาลอังกฤษ ไม่มีเวลาที่จะกระทำความเรียบร้อยเลย แทนจะกล่าวได้ว่าแม่แต่เมื่อใดเมืองพม่าตอนบน แล้วก็ยังหอดุกระเจยเหมือนจะตั้งเสียทีเดียวด้วยมีวุ่นปรามรบภายในเมือง- พม่าเองดุกละหุกอยู่ ทั้งเรื่อใจว่าฝ่ายจีนหรือฝ่ายสยามและแม่แต่ฝ่ายฝรั่งเศส ไหนเลยจะกลายใจเข้ามาแย่งเกี่ยวของในหัวเมืองเงี้ยวซึ่งเคยเป็นหัวเมืองขึ้น ของพม่ามาแต่ดั้งเดิม เพราะละควนไค้ไม่เท่าเสียทุกๆ ประการ เมื่อ(เป็น) เช่นนี้ก็เหมือนแรอูอยู่ในขอของอังกฤษแล้ว มีเวลาจะลงมือไรก็ได้ เพราะเหตุ เหล่านี้แหละรัฐบาลอังกฤษจึงวางอารมณ์เรื่อยอยู่ " ๒

ก. กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ต.๘๐/๓ สำเนาที่ ๒๓๓๐ จดหมายเหตุหลวง -
ประกาศกิจกรรพทูตเรื่องเมืองเงี้ยวฝ่ายพม่า

๒. พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ พงศาวดารไทยใหญ่ เล่ม ๒

จากเหตุผลข้อนี้เองพวกเจ้าฟ้าไทยใหญ่ทั้งหลายจึงไม่ค่อยจะหวาดหวั่นต่ออำนาจ
อังกฤษ ควบเชื่อว่าอย่างน้อยอังกฤษยังมิมีภาระที่จะจัดการบ้านเมืองพม่าอยู่สักหนึ่ง เมื่อถึง
เวลานั้นพวกไทยใหญ่ก็คงจะมีกำลังตั้งตัวเป็นเอกราชได้มันคงแล้ว

เมื่ออังกฤษปกครองพม่าได้มีเศษจนกระทั่งถึงเดือนมกราคม พ.ศ. ๒๔๒๕ กองทัพ
อังกฤษซึ่งมีโคโลเนลสเตดแมน (Colonel Stedman) เป็นแม่ทัพและมีมิสเตอร์ เอ.เอช-
ฮิลเดอร์แบรนต์ (Mr. A.H. Hilderbrand) ซึ่งเป็นข้าหลวงผู้ปกครองหัวเมืองไทยใหญ่
ได้ยกขึ้นไปจัดการราชการเกี่ยวกับการปกครองหัวเมืองไทยใหญ่ ได้ปราบปรามพวกที่ก่อความไม่
สงบที่ตั้งชกขวางอยู่ตลอดทางและได้รั้งชัยชนะเรื่อย ๆ ขณะนั้นพวกเจ้าฟ้าเมืองนายน เมือง-
ปอน เมืองหนองผอน เมืองจีค เห็นว่าจะทำการกู้อำนาจของพม่าและสถาปนาแว่นแคว้นไทย
ใหญ่ไม่สำเร็จ ควบอังกฤษโดยกองทัพบกเข้าบังคับรัฐบาลที่ละเมือง เมืองเหล่านี้ก็พากันอ่อนน้อม
ยอมสวามิภักดิ์ต่ออังกฤษและยอมส่งพระลิมเบงมินทราควย *

ปัญหาความวุ่นวายตามหัวเมืองไทยใหญ่ของพม่าที่มาเกี่ยวข้องกับลานนาไทยเนื่อง-
จากการที่มีเขตแดนใกล้ชิดกันและหัวเมืองชายแดนก็มิมีการกำหนดแน่นอนว่าเป็นของใคร
ประกอบด้วยพื้นที่เป็นป่าเขากร้างเหมาะแก่การซ่อนตัว ดังนั้นเมื่อมีเรื่องเดือดร้อนพวกเจ้าฟ้า
ที่พ่ายแพ้มักจะหลบหนีข้ามแม่น้ำสาละวินมาอาศัยตามเมืองชายแดนเหล่านั้นดังเช่น เจ้าฟ้าเมือง
ปั่นหลบหนีมาอยู่ที่เมืองจวค ฟ้าเซียงทองหรือตะเหวกงาลู (Twet Nga Lu) หลบหนีมาอยู่ที่
เมืองกาง เมื่อรวบรวมรหัสไค้ก็กลับไปก่อความเดือดร้อนวุ่นวายอีก จากสาเหตุนี้ประกอบกับ
ความต้องการขยายอำนาจมาทางตะวันออกของเจ้าฟ้าเมืองเจียงตุงต่อหัวเมืองปู้ เมืองสาค
และชายพระราชอาณาเขตลานนาไทย ซึ่งทางลานนาไทยทราบจุดประสงค์ก็ด้วยการแต่งคน
ออกไปสืบราชการถึงเมืองเจียงตุงก็ไค้ความว่า "เห็นเจ้าเมืองเจียงตุงเกณฑ์กองทัพไว้
๓๐๐๐ คน จะให้ฟ้าเมืองหนาย * ฟ้าเมืองหนอง ฟ้าลอกจอก ยกไปตีเมืองสาคทางหนึ่ง ให้

* กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ต.๔๐/๓ สำเนาที่ ๒๒๓๐ จดหมายเหตุหลวงประชา-
คดียกิจกรามพม่าเรื่องเมืองเจียงตุงฝ่ายพม่า

* คือเมืองนายน

เจ้าแถมเมืองของ เจ้ามหาไชยมังเฐื่อน คุมทัพจะยกไปตีทางเมืองปูลหวงทางหนึ่ง " ๑ หรือจากการที่ระยาเขื่อนเพชรเจ้าเมืองงายมีหนังสือแจ้งความว่าไคแต่งคนออกไปสืบข่าวราชการเมืองฝ่ายพม่าตะวันตก เจ้าเมืองเชียงตุงก็สั่งเกณฑ์พวกค่วย มูเซอ จะยกมาตีเมืองสาคร เมืองปูลเมืองทวน ฝ่ายแม่น้ำสาละวินทางตะวันออกซึ่งการก็เป็นจริง ปรากฏว่าเจ้าฟ้าเมืองนายน เจาฟ้าเมืองหนอง เจ้าฟาลอกจอก เจ้าฟ้าเมืองจิต เจ้าฟ้าเมืองกิง เจ้าฟ้าเชียงตุง ไคพร้อมกันคุมกำลังพลรบเป็นอันมากยกมาตีเมืองปูล เมืองสาคร รวมแม่ทัพนายกอง ๑๒ กองและกัศิเมืองปูลไคแล้ว ๒ นอกจากนี้ยังมีปัญหาเรื่องเจ้าฟ้าไทยใหญ่ยกกองทัพเข้ามาแย่งชิงทรัพย์สินสมบัติและสวามิราชสมบัติบริเวณปากแม่น้ำสาละวินฝั่งตะวันออกด้วย เช่นการกระทำของเจ้าฟ้าเมืองนายนและเจ้าฟ้าเมืองปูล ถึงความในจดหมายเหตุดังกล่าว

เมื่อวันอังคารที่ ๒๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๓๐. "พวกเจ้าฟ้าเมืองนายนเมืองปูลคุมกำลังประมาณ ๖๐๐ คน ข้ามแม่น้ำคงมาพักอยู่ที่ท่าศาลาแล้วเที่ยวแย่งชิงเอาทรัพย์สินสิ่งของแลเสบียงอาหารของราษฎรชาวบ้านท่าศาลาและบ้านห้วยแสงเหนือท่าศาลา บ้านปางลึกคอท่าศาลาฝ่ายตะวันออกสามตำบล ราษฎรพากันตั้งบ้านเรือนละภูมิลำเนาหนีเข้ามาในแขวงเมืองนครเชียงใหม่ เที่ยวแอบแฝงซ่อนอยู่ตามเขาตามป่าบางประมาณ ๔๐ หลังเรือนเศษ พระสงฆ์ -

๑ กองจดหมายเหตุดังชาติ ร.๕ ม.๒ .๑๒๖/๑ เลขที่ ๔๑ ศุภอักษรพระเจ้าอินทรวชิยานนท์ กราบทูลสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระบำราบปรปักษ์ ลงวันที่ ๒๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๒๗

๒ กองจดหมายเหตุดังชาติ ร.๕ ม.๒ .๑๒๖/๑๑ เลขที่ ๓๔ หนังสือพระยาราชสัมภารากราบทูลสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระบำราบปรปักษ์ ลงวันที่ ๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๒๗

สาม เณรในอารามบ้านท่าสาละก็พากันละกุฏิวิหารหนีไป ฝ่ายพวกฟ้าเมืองนาย
เมืองนั้น ก็เที่ยวกระทำโจรกรรมแย่งชิงสิ่งของ ๆ ชาวบ้านอยู่ได้ ๓-๔ วัน
แล้วก็พากันแยกไปเที่ยวติดตามหาฟ้าเชียงทอง " จ

* ปัญหาความยุ่งยากบริเวณหัวเมืองไทยใหญ่ของพม่าที่ติดต่อกับลานนาไทย ได้สร้าง
ปัญหาความวุ่นวายให้กับ เมืองหนาคานของลานนาไทยในการป้องกันตัวเองด้วย นอกจากนี้ก็
ยังสร้างปัญหาเรื่องผู้คนอพยพหลบหนีมาทางตะวันออกเข้าเขตลานนาไทยซึ่งฝ่ายลานนาไทย
ต้องให้ความช่วยเหลือ ดังนั้นเหตุการณ์ความวุ่นวายต่าง ๆ เหล่านี้ได้ก่อให้เกิดการปรับปรุง
หัวเมืองหนาคานของลานนาไทยด้วย *

๒. พระเจ้านองยา เสด็จขึ้นไปปรับปรุง

การปกครองหัวเมืองชายแดนในปี พ.ศ. ๒๔๒๓

ประเทศสยามก็มีลักษณะคล้ายกันกับประเทศทางตะวันออกทั่วไปคือมีแนวความคิด
ทางด้าน การปกครอง เมืองขึ้นกล่าวคือ เมื่อยกกองทัพไปตีเมืองใดได้ก็มักกวาดต้อนผู้คนมาไว้ใน
เขตแดนจนหมดสิ้นแล้วทิ้งเมืองที่ไปตีได้ให้ร้างไว้ ขณะเดียวกันก็ยังถือว่าเป็นเขตแดนที่ตน
มีอิทธิพลอยู่ ไม่เคยคิดที่จะเข้าไปปกครองดูแลถึงเช่นประเทศทางตะวันตกในยุคเดียวกันกระทำ
อยู่

ความไม่สงบสุขต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นบริเวณหัวเมืองชายแดนลานนาไทยกับพม่าในระยะ
ก่อนปี พ.ศ. ๒๔๒๓ นั้นเป็นเพราะว่าหัวเมืองไทยใหญ่ต่าง ๆ ของพม่าที่ติดต่อกับลานนาไทย
เกิดรบพุ่งกันและยกกองทัพเข้ามารุกรานหรือปล้นสดมภ์ทรัพย์สินของราษฎรในพระราชอาณาเขต

“ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ม.๒ .๑๒๖/๒๐-๒๑ เลขที่ ๑๖ คู่กับ อักษรพระเจ้า-
อินทรวชิยานนท์ กราบบังคมทูล - ลงวันที่ ๑๔ มกราคม พ.ศ. ๒๔๓๐

อยู่เสมอ จากการที่เจ้านายฝ่ายเมืองเชียงใหม่ไม่เอาใจใส่ในราชการหัวเมืองชายแดน^๑ ทำให้พวกเมืองหาง เมืองทวน หันไปผูกมิตรกับหัวเมืองทางตะวันตกของแม่น้ำสาละวินและพวกเมืองปัน เมืองหมอกใหม่ก็เข้าใจผิดคิดว่าเมืองเหล่านี้ยอมอ่อนน้อม จึงพากันเบียดเบียนเรียกเก็บเอาเงินทองอยู่เนื่อง ๆ^๒ ขณะเดียวกันทางฝ่ายเมืองเชียงตุงก็ได้ตั้งตัวเป็นเอกราชสะสมเสบียงอาหารและผู้คนสามารถต่อสู้เอาชนะพม่าที่กำลังใจหึกเหิมโดยกกองทัพออกปราบปรามเกลี้ยกล่อมหัวเมืองต่าง ๆ ได้เป็นอันมากและสามารถตีเอาเมืองปั้งซึ่งเป็นเมืองชายแดนได้ เมื่อทางเมืองเชียงตุงทราบวาทางเมืองเชียงใหม่อ่อนแอก็ตระเตรียมคนจะยกมาตีเอาเมืองอันเป็นขอบเขตชั้นในของสยามของไทย ค่ายเหตุดังกล่าวนี้พระเจ้านองยาเชอกรมหมื่นพิชิตปรีชากรจึงได้เสด็จขึ้นมาเมืองเชียงใหม่ในปี พ.ศ. ๒๔๒๓ เพื่อระงับความเคียดแค้นวุ่นวายต่าง ๆ ที่ทำให้หมู่คนไทยทางเหนือหวาดกลัวไม่เป็นอันทำมาหากิน ทรงมีรับสั่งให้พระยาราชสัมภารากรข้าหลวงผู้ว่าการเมืองนครเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองนครลำพูน และเป็นผู้บังคับการศาลต่างประเทศ ณ เมืองนครเชียงใหม่ประกาศให้หมู่เจ้าฟ้าไทยเงี้ยว โค้ทราบโดยทั่วถึงกันว่าเขตแดนทางตะวันตกเฉียงเหนือของเมืองเชียงใหม่ถึงแม่น้ำสาละวิน ดังนั้นเขตแดนของเมืองหาง เมืองทวน จึงรวมอยู่ในพระราชอาณาเขตควยไม่ให้เจ้าฟ้าไทยเงี้ยวต่าง ๆ ยกเข้ามารุกราน*

และหลังจากนั้นพระเจ้านองยาเชอกรมหมื่นพิชิตปรีชากรก็ทรงมีรับสั่งให้พระยามหามหิทธิวงษาเจ้าเมืองฝาง ออกไปเกลี้ยกล่อมรวบรวมพวกเงี้ยวที่กระจัดกระจายมาตั้งเป็น

^๑ กองบรรณสารกระทรวงการต่างประเทศ หมวดยจดหมายเทศน์อังกฤ Letter-Book เล่มที่ ๒ ชุดลอนดอนปี ๑๒๔๖ หนังสือประกาศของพระยาราชสัมภารากรถึงเจ้าฟ้าเจ้าเมืองฝ่ายไทยเงี้ยวทั้งหลาย ลงวันที่ ๑๐ กันยายน พ.ศ. ๒๔๒๓

๒ ก.

* ดูรายละเอียดในภาคผนวก ข.

เมืองแห่งเหนือ เมืองแห่งใต้ เมืองนะ เมืองแก่น้อย พระเจ้านองยาเชอกรมหมื่นพิชิตปรีชากร
ยังได้เสด็จขึ้นไปตรวจเขตแดนถึงแม่น้ำยูนแขวงเมืองงายตอเมืองฝางแล้วเรียกหาพ่อเมืองต่างๆ
อันประกอบควย พ่อเมืองทวน พ่อเมืองหาง พ่อเมืองจวด พ่อเมืองทา เขามาฟังโอวาท^๑ ฝ่าย
เจ้านายในเมืองเชียงใหม่ที่มีใ้ใจใส่ในราชการรักษาขอบเขตชั้นหสี่มาและไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน
นั้นมีความนึกแต่โปรดเกล้าให้ภาคทัณฑ์ไว้ นั้น ใ้มีพระราชโองการให้เจ้านายเมืองเชียงใหม่จัด
กันออกไปป้องกันรักษาเขตแดนในเขตเมืองทวน เมืองหาง ไว้ให้มั่นคงอย่าใ้ผู้ใดล่วงล้ำเข้ามา
ได้ เมื่อพระเจ้านองยาเชอกรมหมื่นพิชิตปรีชากรทรงพระราชดำริเห็นว่าหัวเมืองเงี้ยวเหล่านี้
เป็นเมืองหน้าด่านป้องกันเขม่าที่สำคัญทางตะวันตกเฉียงเหนือ จึงโปรดตั้งให้เจ้านายหนอเมือง
เป็นแม่ทัพคุมพลพันเศษ เป็นกองหน้าออกไปตั้งรักษาดินแดนในหมู่บ้านแมทวน น้ำแม่หาง เมืองจวด
น้ำแม่ทา น้ำแม่สกุณ แล้วโปรดเกล้าฯ ตั้งให้เจ้ามหาวงษ์เป็นอุปการครองเมืองเหล่านี้ ทรงตั้งชื่อ
เมืองว่า "เวียงไชยปรีชา"^๒ ให้สร้างป้อม ชูคูดเมืองไว้เป็นที่มั่นป้องกันข้าศึกต่อไป และ
โปรดเกล้าฯ ให้เจ้าราชวงษ์มกุฎหาร ๕,๐๐๐ คน ออกไปตั้งอยู่ที่เมืองงายเพื่อคอยช่วยเหลือแก็-
ไขเหตุการณ์ให้ทันทั่วทั้งที่ ดังนั้นจะเห็นได้ว่าในปี พ.ศ. ๒๔๒๗ หัวเมืองชายแดนเงี้ยวทางด้าน
ตะวันตกเฉียงเหนือบริเวณเมืองทวน เมืองหาง เมืองทา เมืองจวด ได้ถูกรวมเข้ากับเมืองอื่น ๆ
อีกตั้งเป็นเมืองหน้าด่านป้องกันข้าศึกและเหตุร้ายทางตะวันตกเฉียงเหนือมีชื่อรวมกันเรียกว่า
เวียงไชยปรีชา การกระทำการป้องกันตัวของไทยเช่นนี้ เป็นไปตามความต้องการของฝ่าย
กรุงเทพฯ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีรับสั่งเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า "ถ้าเห็น-

๑ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ต.๔๐/๓ รายงานหลวงประจำคดีกิจการมทูลเรื่อง
อาณาเขตฝ่ายเหนือแห่งเมืองนครเชียงใหม่

๒ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ต.๔๐/๓ หนังสือประกาศพระบรมราชโองการ-
ชาหลวง ปี จ.ศ. ๑๒๔๖

ว่าไม่ต้องรบและจะรักษาได้ก็ให้คิดเอาเถิดควยเป็นที่ควรจะเป็นของเราและแตกอนเป็นของเราจริง ๆ เชียงใหม่รักษาออนแอไปพวกเงี้ยวเมืองปั่นจึงรุกแคนข้ามฝั่งแม่น้ำมาได้ และถ้าไม่เอาไว้ครั้งนี้เมืองเชียงตุงก็จะมาเอาเสียควยเขามาที่เอาเมืองปู้ เมืองสาคที่ใกล้เคียงกันข้ามเขานั้นไปแล้ว" ๑

นอกจากนั้นพระเจ้านองยาเชอกรมหมื่นพิชิตปรีชากร ยังทรงดำริเห็นว่า ราชการต่าง ๆ ในหัวเมืองลานนาไทยควรได้รับการปรับปรุงเสียใหม่ เพราะเกิดปัญหาหลายอย่างทางด้านการบริหารงาน โดยเฉพาะปัญหาเรื่องการค้าภาษีอากร ซึ่งเป็นปัญหาใหญ่ พระเจ้านองยาเชอกรมหมื่นพิชิตปรีชากร ได้ทรงมีหนังสือกราบทูลพระเจ้านองยาเชอกรมหมื่นทเวะวงษวโรประการตอนหนึ่งว่า

" ว่าควยการในเมืองเชียงใหม่แลล้าพูน ล้าปาง นั้นน่าจักนึก แต่ถาจะจัดการอะไร ๆ เป็นคนวภาษีอากรก็ชักควยเจ้าเชียงใหม่ เจ้าล้าพูนนัก ควยการภาษีอากรอะไรก็เก็บเต็มที่จะไปลดตอนก็ไม่ได้ ถาทำอะไรให้ไ้เงินน้อยไปก็จักจิตใจและจำเป็นจะตองคิดจัก " ๒

เกี่ยวกับเรื่องภาษีอากร เมื่อครั้งพระยาเทพประจันขึ้นมาจัดการหลังจากการทำสัญญาเชียงใหม่แล้วนั้น เจ้านายทั้งสามเมืองคือเมืองเชียงใหม่ เมืองล้าพูน เมืองล้าปางก็ได้ทำสัญญา

๑ กองบรรณสารกระทรวงการต่างประเทศ หมวดจดหมายเหตุอังกฤษ Letter-Book เล่มที่ ๒ ทูลตอนคองปี ๑๒๔๖ หนังสือกราบทูลในกรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์ ลงวันที่ ๒๐ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๓

๒ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ม.๕๔/๔๔ เรื่องรายงานกรมหมื่นพิชิตปรีชากร เรื่องจัดการราชการเชียงใหม่ ล้าพูน และ ล้าปาง

ไว้ว่าจะแบ่งเงินภาษีอากรและค่าตอไม้ทั้งหมด แบ่งออกเป็น ๓ ส่วน ยกถวายกรุงเทพฯ ส่วนหนึ่ง แต่ก็ได้จัดการต่อไป และเรื่องเกี่ยวกับภาษีอากร การทำป่าไม้ขึ้นไปกระทบกระเทือนกับคนในบังคับอังกฤษ เกิดเป็นถ้อยความในศาลต่างประเทศขึ้นบ่อย ๆ ดังนั้นจึงจำเป็นต้องปรับปรุงการบริหารงานของลานนาไทยควย ซึ่งเรื่องนี้พระเจ้าอนงยา เฮอร์กรมหมื่นพิธิปรีชากร กรมวังกรมทูตถวายความคิดเห็นถึงขอความต่อไปนี้

* ราชการที่เป็น (สิ่ง) สำคัญก็ไม่มีสิ่งใดมีแต่ถ้อยความในศาลต่างประเทศบ้าง แต่ขอความที่ข้าพระพุทธเจ้าจะใคร่จัดเพื่อจะรักษาตามหนังสือสัญญาใหม่ให้เรียบร้อยนั้น เห็นควยเกล้าว่า เป็นการจำเป็นแท้ ที่จะต้องจัดพื้นเมืองเสียก่อน หาไม่ว่าพระพุทธเจ้ากลับคงไปเสียแล้ว เมื่อใดก็คงจะเสียการหมด ควยการบ้านเมืองข้างเหนือนี้เป็นอุปสรรค* แหอย่างเมืองแขก การดีชั่วอยู่กับคน ๆ เดียว ถ้าเจ้าเป็นคนดีก็ดี เจ้าไม่ดีการ เมืองก็ตกอยู่ในมือคนที่มีได้รับผิดชอบ ในราชการซึ่งเป็นคนที่รักของเจ้าถ้าการแลประโยชน์บ้านเมืองจะมีบ้างผู้นั้นก็กินเอาเสีย ถ้าการเสียก็ตกอยู่แก่เจ้าซึ่งเป็นใหญ่เกินที่จะเอาโทษได้ นอกจากโทษใหญ่ ๆ ต้องเป็นโทษแต่การที่ทำกับคนต่างประเทศ บางทีต้องใช้ความเขอาอย่างเดียว แต่การที่ประพฤติดีต่อชาหลวงแลกรุงเทพฯ และเจ้านายท้าวพระยารามฎรแล้ว ไม่มีที่กักกันเลยควยพวกคนโปรดถือและรวากรุงเทพฯ จะไม่กล้าทำโทษเจ้าก็ได้ ขุนยงให้ทำการผิด ๆ เพื่อจะหาประโยชน์ใส่ตนควยความกลามาก อำนาจกรุงเทพฯ มีแต่เสื่อมถอยนอยกลายลงทุกที.... ดังนั้น จึงได้คิดจะจัดเจ้าหน้าที ๒ ตำแหน่ง**

* Absolute

** เจ้าหน้าที ๒ ตำแหน่งใดแก่ กรมมหาดไทย, กรมทหาร, กรมคลัง, กรมยุติธรรม

กรมวัง และ กรมนา

แบ่งพนักงานกันทั่วแล้วเอาคนสำคัญเข้าเป็นเจ้าหน้าที่เสีย ถ้าเจ้าทำผิดลงใน
หน้าที่ใคร กรุงเทพฯเหมือนป่าฎีแมนต๋อคอยตักคอยดูเอา ควรบังคับให้ถอยเสีย
ถ้าเรียกตัวเจ้าหน้าที่ไปกรุงเทพฯ.... แต่การใน ๖ ตำแหน่งนั้น ครั้นจะเกณฑ์
ให้จัดทั้งหมดก็เกียวกวเวลาที่ข้าพระพุทธเจ้าจะได้อยู่ดูแลไม่พอกับการจำเป็นต้อง
เลือกจัดแต่ที่สำคัญ ๆ คือ การมหาดไทยกับยุติธรรมและการหนาทาน นอกนั้นถ้า
มีช่องโอกาสเมื่อใดจึงเตือนเอา " จ

จากรายงานพระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นพิชิตปรีชากร กราบบังคมทูลเพื่อจัดการ
ปรับปรุงการบริหารงานของลานนาไทยเสียใหม่พระองค์ใดเน้นให้เห็นถึงความสำคัญของกรม
มหาดไทย กรมยุติธรรมและกรมทหารมาก ทั้งนี้เป็นเพราะว่าใครทรงเห็นถึงความจำเป็นที่ไทย
เราต้องขจัดปัญหาที่เกี่ยวข้องกับความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง คือความกับชาวต่างประเทศ
และเกี่ยวกับเรื่องความปลอดภัยของลานนาไทยเนื่องจากความวุ่นวายทางหัวเมืองไทยใหญ่
ของพม่าที่ติดต่อกับลานนาไทย สำหรับหน้าที่ที่กรมต่าง ๆ จะต้องปฏิบัติ นั้น พระเจ้าน้องยาเธอ
กรมหมื่นพิชิตปรีชากรไต่ตราพระราชบัญญัติหน้าที่กรมต่าง ๆ ดังนี้ ๒

กรมมหาดไทย

๑. วากลาวหัวเมืองและแคว้นแวง แกะฮาน* ทั้งปวง
๒. รักษาเส้นบาวูชีสามะโนกรัวทั้งแผ่นดิน
๓. รักษาป้อม, กู, เชื้อนเมือง ท้ายน้ำลำคลอง ถนนหนทางและการก่อสร้าง
ซึ่งเป็นของสำหรับแผ่นดิน

* กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ม.๕๔/๔๔ หนังสือพระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่น-
พิชิตปรีชากรกราบบังคมทูล ลงวัน ๖ ๖ ๔ คำ ปี ๑๒๔๖

๒ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ม.๕๔/๔๔ หนังสือนายแบมมหากเล็กช่วย
ราชการหกดตำแหน่งเมืองนคร เชียงใหม่ถึงพระยาเพชรพิไชยชาหลวงใหญ่รักษาการหาหัว-
เมือง ๓ เมืองนคร เชียงใหม่ ลงวันที่ ๑๒ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๓๑

* อยู๋ใหญ่บ้าน

๔. ระวางรักษาผู้จะคิดร้ายคดีภายในบ้านเมืองทั่วไป
๕. มีหน้าที่พนักงานกำกับตรวจตราระวางรักษาอย่างธรรมเนียมพนักงานให้
เป็นไปตามการ ต้องรู้สรรพสารบาณูชีต่าง ๆ ท้าวพระยาผู้ใดจะปิดซ่อนไม่ได้และเป็นหัวหน้าใน
สนาม * ได้ประชุมปรึกษาราชการและการกระทำการทุกอย่างต้องรับผิดชอบในความผิดที่เกิดขึ้น
ในกรมต่าง ๆ ซึ่งตนใครเห็นพอจะแก้กันได้มิได้แก้กันฤาใครทักตรองเฝ้าหรือคบและเป็นผู้สำหรับ
รับหนังสือแลปรึกษาราชการทำการทุกอย่างซึ่งข้าหลวงจะขอใ้หาที่ขอบด้วยราชการ

กรมทหาร

๑. วาการหัวเมืองคานรายรอบอาณาเขต
๒. วาการทหารยุโรปให้มีให้เป็นไปตามทางราชการ
๓. รักษาบาณูชีคนนกรรจ์กำลังเมือง
๔. รักษาอาวุธต่าง ๆ และคิดการทัฟศึก
๕. รักษาขบถและศุภอักษรของตราว่าด้วยการทัฟศึกและแผนที่ยานเมืองที่ติดต่อกับเมืองปัจจามิตร

กรมยุติธรรม

๑. บังกับกองตระเวนโปลิส คานชั้นในซึ่งรักษาโจรผู้ร้ายทั้งปวง
๒. เป็นเจ้าหน้าที่คิดอ่านป้องกันโจรผู้ร้ายมิให้กระทำเบียดเบียนกระทำโทษให้จงได้
๓. เกิดโจรผู้ร้ายขึ้นแห่งใด ต้องคิดอ่านจับเอาตัวโจรผู้ร้ายมากระทำโทษให้จงได้
๔. ตรวจรักษาความยุติธรรมในโรงศาล และหัวเมืองให้เป็นไปโดยชอบโดยควร
๕. แต่งหมายว่าความแผ่นดินและราษฎรหาที่พึ่งมิได้
๖. นั่งฟังชำระความช้แจงอย่างธรรมเนียมฝ่ายลาวแก่ตระลาการในศาลต่าง
ประเทศ
๗. รักษานักโทษและลงโทษแก่ผู้ทำผิด

* ที่ทำการราชการคล้าย ๆ กับศาลากลางจังหวัดในปัจจุบันนี้

กรมคลัง

๑. รักษาเงินและทรัพย์สินของซึ่งเป็นของแผ่นดิน มีบัญชีโดยมั่นคง
๒. เรียกเก็บซึ่งสรรพเงิน ส่วยภาษีอากรทั้งปวงแต่เจ้าจำนวนให้สำเร็จตาม

งวดปี

๓. จ่ายเงินใช้ราชการตามกำหนดแบบแผนโดยเสมอ
๔. รวบรวมสอบตรวจ บัญชีเงินรายจ่ายและขาดเหลือคงในปีหน้า ทูลเกล้าฯ

ถวายบอกส่งกรุงเทพฯ ทุกปี

๕. จัดการผ่อนผันภาษีอากรให้เป็นประโยชน์แก่แผ่นดินยิ่งขึ้นไปนอกจากภาษีอากรที่กักขังและมีพระราชบัญญัติห้าม และไต่ชำระวากลาฬหสรรพการที่เกิดวิวาทควยการภาษีอากรทั้งปวง

กรมวัง

๑. รับราชการในคุ้มพระเจาหลวงและรักษาบัญชี ช่าง ม้า โค กระบือ รักษาของในพระองค์และของแผ่นดินถวาย
๒. เป็นเจ้าพนักงานรับแขกเมืองและจ่ายเสบียงอาหารควย
๓. เป็นผู้ถือบัญชีและคนตาง เมืองมานอกจากคนในบังคับที่มีหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรี

๔. รักษาเกียรติยศ เจ้านายราชตระกูลและว่าความที่เกี่ยวข้องควยเชื่องค์
๕. เป็นผู้จัดการพระราชพิธีต่าง ๆ และรักษาเครื่องบริโภคนทั้งปวง

กรมนา

๑. มีหน้าที่พนักงานรักษาป่าไม้นและบัญชีไร่นา ป่าสวน โค กระบือ
๒. เป็นเจ้าพนักงานออกใบอนุญาต ที่ดินให้ราษฎรทำไร่นาและเก็บของในป่า
๓. ไต่คว้าได้เก็บสรรพากรทั้งปวง
๔. ไต่บังคับมิชญาความอัน เกิดควยที่ดิน
๕. รักษาเสบียงกำลังเมือง

สำหรับเจ้านายท้าวพระยาที่ได้รับมอบหมายให้เป็นผู้บังคับการในหน้าที่กรมทั้งหมดนั้น * จะต้องอยู่ใต้อำนาจควบคุมของเจ้าราชบุตรซึ่งเป็นอธิบดีใหญ่และบังคับการกรมมหาดไทยด้วย จากผลของการปฏิบัติงานตามที่พระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นพิชิตปรีชากรได้จัดราชการไว้นั้น นายแถมมหาดเล็กซึ่งเป็นผู้ช่วยราชการทดแทนงัดไต่ทำรายงาน ** เสนอต่อพระยาเพชร-พิไชยในปี พ.ศ. ๒๔๓๐ ซึ่งเป็นปีที่ ๓ ตั้งแต่เริ่มจัดราชการมาจากรายงานนี้ได้แสดงให้เห็นถึงความบกพร่อง ความยุ่งยาก และปัญหาในการปฏิบัติงานของกรมต่าง ๆ ที่ได้ทำงานการ-ภายในทั้งนี้ก็เพราะเจ้าราชบุตรได้ทำงานเกินหน้าที่ของตนเอง พยายามกีดกันไม่ให้ผู้อื่นมีอำนาจเทียบเคียงได้

* ผู้บังคับการกรมต่าง ๆ ทั้ง ๖ กรม มีดังนี้

๑. กรมมหาดไทย มีเจ้าราชบุตรเป็นผู้บังคับการ
๒. กรมยุติธรรม มีเจ้าน้อยหอเมืองเป็นผู้บังคับการ
๓. กรมทหาร มีเจ้าสุริยจางวาง เป็นผู้บังคับการ
๔. กรมคลัง มีพระยาศรีอักษร เป็นผู้บังคับการ
๕. กรมนา เติมเจ้าน้อยยศ บุตรเจ้าอุปราชเป็นผู้บังคับการ แต่ถึงแก่กรรม เจ้าน้อยสิงห์คำไค้บังคับการต่อมา
๖. กรมวัง เติมเจ้าน้อยลานดอกไม้ เป็นผู้บังคับการแต่ถึงแก่กรรม ทนายนหายศไค้บังคับการต่อมา

** ดูภาคผนวก ๑ รายงานขอราชการที่เจ้านายท้าวพระยาท้าวแสนและเจ้าหน้าที่ได้ประพฤติปฏิบัติตามขอพระราชบัญญัติของพระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นพิชิตปรีชากร.

ในส่วนที่เกี่ยวกับหัวเมืองหน้าด่านชายแดนนั้น พระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นพิชิต-
ปรีชากร ได้ตั้งข้อบังคับสำหรับเมืองหน้าด่านโดยปฏิบัติ ด้วยเกรงอันตรายอันเนื่องมาจาก
ความวุ่นวายทางหัวเมืองใหญ่ของไทยของพม่า ข้อบังคับนั้นก็เกี่ยวกับการตรวจตรากำหนดเขตแดน
แบ่งหน้าที่การทํานุบำรุงรักษาของเมืองหน้าด่าน อันได้แก่เมืองเชียงใหม่ เมืองเชียงราย
เมืองฝาง เมืองงาย เมืองปาย เมืองแม่อองสอน เมืองแจะ เมืองยอมน จากข้อบังคับ
สำหรับเมืองหน้าด่านโดยปฏิบัติในช่วงระยะแรก ๆ เพียง ๒ - ๓ ปี เจ้านายต่าง ๆ ก็เอา
ใจใส่ดูแลราชการกันดีซีกกว่าแต่ก่อน ได้มีการแต่งคนออกไปรักษาด่านทางต่างคนออกไปสืบ
ราชการยังหัวเมืองชายแดนและเมืองหมามิได้ขาด เช่นการตั้งด่านป้องกันเมืองเชียงตุง ๔
ด่านที่สำคัญคือ ทางท่าขี้เหล็กตำบลหนึ่ง ทางหัวคอยตุงตำบลหนึ่ง ทางร่องฤกตำบลหนึ่ง ท่า-
ข้ามริมแม่น้ำของตำบลหนึ่ง * เป็นต้น นอกจากนั้นยังได้นำเอาพ่อเมืองที่อยู่รักษาชายแดน
มาทำพิธีสวามิภักดิ์คือ ในปี พ.ศ. ๒๔๒๔ พระยามหามหิทธิวงษาเจ้าเมืองฝางได้นำตัวหมอ
วันณะพ่อเมืองทวน อ้ายบุญพ่อเมืองหาง ส่างมหางหม่อเมืองจวด แสนไชยพอกาญ น้อยสุรินทร์
เมืองทา เห่งหัวนา น้อยอริยะเมืองสาต และกรมการผู้ใหญ่หัวเมืองลงมาเฝ้าพระเจ้าเชียงใหม่
ใหม่ และท่านชาหลวงใหญ่พระยามนตรีสุริยวงษาที่ทุ่งดอนเมืองเชียงดาว ๒ พระยามนตรีมีบัญชา
ให้พระยามหามหิทธิวงษา เขียนหนังสือยอมสวามิภักดิ์เมืองละมับให้พ่อเมืองกรมการทั้งห้าเมือง
ลงชื่อเป็นหลักฐานและให้รับน้ำพระพิพัฒน์สัตยาบัตย์ เสร็จแล้วแจกตามวงนํ้าเงินแก่และเสื่อราช-
แปะแทนค ฆ่าชาวให้พ่อเมืองทั้งห้าคนละสำหรับไ้เงินเมืองละ ๑๐๐ รูเปี้ย แล้วให้กลับไปรักษา
บ้านเมืองตามเดิม

* ดูรายละเอียดในภาคผนวก ก

* กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ม.๒ .๑๒๖/๑๕ ฉบับที่ ๑๑๕ ใบบอกพระยาราช-
สัณการกรถึงผู้สำเร็จราชการมหาดไทย ลงวันที่ ๑๔ เมษายน พ.ศ. ๒๔๒๔

๒ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ท.๔๐/๓ รายงานหลวงประจำคดีกิจ กราบทูลเรื่อง

เมืองทวน

จึงกล่าวไ้ว่าการที่พระเจ้าอนงยาเชอกรมหมื่นพิชิตปรีชากรเสด็จขึ้นไปปรับปรุงหัวเมืองลานนาไทยในปี พ.ศ.๒๔๒๙ นั้น ก็เนื่องมาจากระบบการบริหารงานต่าง ๆ ที่เมืองเชียงใหม่อุ้จัดการตลอดมาไม่เป็นที่เรียบร้อยประจวบด้วยหัวเมืองชายแดนพม่ากำลังมีเรื่องวุ่นวายเกี่ยวกับการรบพุ่งกัน ดังนั้นพระเจ้าอนงยาเชอกรมหมื่นพิชิตปรีชากรจึงต้องจัดระบบบริหารงานต่าง ๆ เสียใหม่ โดยแบ่งแยกหน้าที่ออกเป็น ๒ กรม มีผู้รับผิดชอบแต่ละกรมไป ส่วนทางหัวเมืองชายแดนที่ติดต่อกับพม่านั้นก็ให้มีการตรวจตรารักษาให้เข้มแข็งยิ่งขึ้น ด้วยเหตุนี้ปัญหาที่ต้องกระทำต่อไปคือ การเอาใจใส่ตรวจตราเขตแดนของฝ่ายลานนาไทย

๓. การเอาใจใส่ตรวจตราเขตแดนของลานนาไทยและพม่าในบังคับอังกฤษ

ก. การเอาใจใส่ตรวจตราเขตแดนของลานนาไทย

การเอาใจใส่ตรวจตราเขตแดนที่ติดต่อกันนั้น เป็นสิ่งสำคัญมาก เพราะว่าหัวเมืองชายแดนมักจะมีเรื่องเคียดแค้นยุ่งยากเสมอ ๆ การรักษาเมืองชายแดนหรือเมืองที่อยู่ใ้ความาจของลานนาไทยนั้นปรากฏว่าเชียงใหม่มักจะปล่อยละเลย ทั้งนี้เพราะว่าเป็นลักษณะที่สำคัญของประเทศทางตะวันออกการรบพุ่งเมื่อชนะก็จัดการกวาดต้อนผู้คนมาไว้ในเขตบ้านเมืองของตนเสีย จะเห็นได้จากบันทึกโต้ตอบระหว่างพระเจ้าอนงยาเชอพระองค์เจ้าโสณบัณฑิตกับมิสเตอร์อาเซอร์ดอนหนึ่งว่า "ธรรมเนียมที่เราเข้าใจกันแต่ก่อน ถ้าเรายกทัพไปตีเมืองใดได้เมืองนั้นกวาดต้อนเอาครอบครัวมาแล้ว ที่แดนดินก็ตองเข้าใจว่าเป็นของเรา" ๑ การกระทำเช่นนี้ต่อมาภายหลังคืนแคว้นบริเวณที่ไปกวาดต้อนครอบครัวมานั้นก็ตั้งตัวเป็นอิสระขึ้นอีก การไม่เอาใจใส่ในการดูแลหัวเมืองชายแดนของเชียงใหม่นี้จะเห็นได้จากการที่เมืองทวน เมืองหางตองไปผูกไมตรีกับพม่าแล้ว คำนวณวันตกแม่น้ำสาละวินไว้คู้กันอันตรายชักจูงกันเข้ามาเป็นกำลังตั้งบ้าน-

๑ กองบรรณสารกระทรวงการต่างประเทศ แจ่มที่ ๔.๒ ตอนที่ ๔ บันทึกของพระเจ้าอนงยาเชอพระองค์เจ้าโสณบัณฑิต กราบทูลพระเจ้าอนงยาเชอกรมหลวงเทเวธวงษ์โรประการลงวันที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๔๓๑.

ตั้งเรือนพยาบาลตอนปรณมิให้ทั้ง เชียงใหม่และเมืองทางตะวันตกคือเมืองปันทะเลาะกัน
 การรักษาเขตแดนมาเข้มแข็งขึ้นมากในคราวที่พระเจ้านองยา เชอกรมหมื่นพิชิตปรีชากรเสด็จขึ้น
 มาปรับปรุงการปกครองหัวเมืองชายแดนในปี พ.ศ. ๒๔๒๗ ถึงกระนั้นเมื่อพระองค์ทรงทราบข่าว
 การรบของหมู่เมืองทางตะวันตกแม่น้ำสาละวินก็ทรงสั่งให้เตรียมพร้อมเสมอ ดังจะเห็นว่าเมื่อ
 พระเจ้าชือโคเตงให้ โปมะงะ คุมไพร่มา ๓๐,๐๐๐ คน จะยกมาทางเมืองนาย กำหนดถึง
 เมืองนายในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๒๗ พวกเงี้ยวจากตะวันตกแม่น้ำสาละวินทางตะวันออก
 กำลังไว้ ทางฝ่ายลานนาไทยพระเจ้านองยาเชอกรมหมื่นพิชิตปรีชากรได้ทรงทราบข่าวก็ไม่ไว้ใจ
 ในราชการ จึงมีรับสั่งให้เกณฑ์คนเมืองนครเชียงใหม่ (มีเจ้าราชวงศ์ พระยาอุตรการ กับเจ้า-
 นายอื่นอีก ๓ คน นำพล ๒,๐๐๐ คน ให้ยกไปทางเมืองงาย ให้นายน้อยหน่อเมือง นายน้อย -
 มหาวงษ์แมริม นำพล ๑,๐๐๐ คน ยกไปทางเมืองเชียงแสน ให้เจ้าราชบุตร พระยาไชยสง -
 ครามกับเจ้านายอื่นอีก ๓ คน นำพล ๒,๐๐๐ คน ให้คอยเป็นกองทัพล่วง) เมืองนครลำปาง
 (ให้เจ้าราชภาคนัยกับเจ้านายอีก ๔ คนนำพล ๒,๐๐๐ คน เป็นทัพที่หนึ่งและให้นายน้อยบุญเลิศ
 กับเจ้านายอีก ๔ คน นำพล ๒,๐๐๐ คนอีกทัพหนึ่ง) เมืองนครลำพูน ๒ (ให้เจ้าบุรีรัตน์พระยา
 ไชยสงครามกับเจ้านายอีก ๔ คน นำพล ๒,๐๐๐ คน ทัพหนึ่ง ให้เจ้าราชบุตรกับเจ้านายอีก ๒
 คน นำพล ๒,๐๐๐ คน อีกทัพหนึ่ง) ไว้ป้องกันมา

ถึงแม้ว่าจะมีการระเฝ้าป้องกันชายแดนอย่างเข้มแข็งก็ตาม แต่เนื่องจากความ
 บกพร่องในการบริหารงานโดยที่กรมมหาดไทยได้เข้ามาทำงานการภายในที่ของกรมทหาร
 ดังนั้นการทำงานต่าง ๆ จึงมีปัญหาอยู่เรื่อย ๆ ขอแยกกล่าวเรื่องการเอาใจใส่ตรวจตราเขต
 แดนของลานนาไทยดังนี้

ก. กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ก.๔๐/๓ รายงานหลวงประกาศกิจกรณมูลเรื่อง
เมืองทวน

๒. กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ม.๒ .๑๖ก/๑๑ เลขที่ ๔๕ หนังสือพระยาราช-
สมภารกราบทูลเจ้าพรหมมาธิพงษ์ราชา เจ้านครลำปาง ลงวันที่ ๔ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๒๗

๑) บริเวณหัวเมืองชายแดนตะวันตกของเมืองเชียงใหม่ได้แก่หัวเมืองกะเหรี่ยง
 ยางแฉง ปัญหาที่สำคัญของหัวเมืองเหล่านี้ คือ พวกยางแฉงได้พยายามยกเข้ามาในพระราช-
 อาณาเขตทางเมืองแฉะ เมืองขุนยวม เมืองแม่อองสอน ความยุ่งยากเกี่ยวกับหัวเมืองเหล่านี้
 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้านองยาเซอ
 พระองค์เจ้าโสมนัสพิทยเสด็จขึ้นไประงับปัญหาความยุ่งยากต่าง ๆ โดยได้เสด็จขึ้นไปเมื่อวันที่
 ๒๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๓๑ และก่อนที่พระเจ้านองยาเซอพระองค์เจ้าโสมนัสพิทยจะเสด็จขึ้นมานั้น
 พระเจ้านครเชียงใหม่และเจ้านายท้าวพระยาฝ่ายเหนือได้เตรียมป้องกันหัวเมืองชายแดนฝ่าย
 ตะวันตกโดยการที่พระเจ้าเชียงใหม่เกณฑ์ให้ เจ้าสุริยจางวางกรมทหาร เมืองนครเชียงใหม่กับ
 ท้าวพระยาหลานนายคุมไพร่ ๒๐๐ คน ยกออกไปทางเมืองขุนยวม เมืองแม่อองสอน ตั้งแต่วันที่
 ๓๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๓๑ และเกณฑ์ให้พระยาวิชิตยุทธนาออกไปตรวจที่ที่จะตั้งนางช้าง
 ตามระยะทางที่จะยกกองทัพออกไป ต่อมาวันที่ ๑๒ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๓๑ พระเจ้านองยาเซอ
 พระองค์เจ้าโสมนัสพิทยเสด็จขึ้นมาถึงเมืองเชียงใหม่แล้ว จึงโปรดให้เจ้านายท้าวพระยาทั้งหลาย
 จัดแจงป้องกันเขตแดนล้านนาไทยโดยการยกออกไปตั้งด่านทางนางช้างตามเมืองชายแดน นาย-
 สิ้นคำภรณ์เมืองนครเชียงใหม่ยกออกไปทำนางช้าง ตามระยะทางที่กองทัพจะยกออกไปเมือง
 ขุนยวม เมืองแม่อองสอน ให้เจ้าราชภาคนัยคุมไพร่ ๑๐๐ คน ยกออกไปรักษานางช้างเมืองขุน-
 ยวมกองหนึ่ง ให้นายน้อยหน่อเมืองคุมไพร่ ๕๐ คน ยกออกไปรักษานางช้างที่ปางยอกกองหนึ่ง
 ให้นายแก้วหาวงคุมไพร่ ๕๐ คน ยกออกไปรักษานางช้างที่ตำบลบ้านวางสองสมกองหนึ่ง พอ
 ถึงวันที่ ๓ มกราคม พ.ศ. ๒๔๓๑ จึงโปรดให้หมื่นไชยภรณ์ เป็นแม่ทัพคุมไพร่เมืองนครลำปาง
 ยกออกไปจัดการทางเมืองแฉะ ๒

*คือการที่อังกฤษ ยกกองทัพออกมาปราบสออะป่อเจ้ายางแฉงและขอให้ไทยช่วยตี
 ขนานทางตะวันออกด้วย

๑ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ม.๒ .๑๒๓/๒๐-๒๑ เลขที่ ๓๕ ศุภอักษรพระ-
 เจ้านครเชียงใหม่ กราบบังคมทูล ลงวันที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๓๑

จะเห็นว่า การเอาใจใส่ตรวจตราชายแดนทางหัวเมืองแม่ฮ่องสอน เมืองแจะ เมืองใหม่ (เมืองเม้า) เมืองขุนยวม เมืองยวม นั้น ปรากฏว่ามีทำซึ่งพวกยวแก่งตั้งตะวันตก แม่น้ำสาละวินจะข้ามมาได้ ๑๐ ทา คือ ทาสทอ ทาแมละยู ทาแก่งปุก ทาซอซอ ทาสอปลาย ทาสยา ทาหวานปลาย ทาหวานทุ่ง บานออง ทาผาจอง ทาจอกยาบ ก็ได้มีการจัดคนออกไป รักษาอย่างรีบด่วน กล่าวคือ

" จมื่นไชยภรณ์จักให้เจ้าน้อยบัววัง พระยาชั้นแก้ว ไพร ๕๐ แล้วเกณฑ์ กำลังเมืองแม่ฮ่องสอนสมทบไปรักษาทาสทอ ทาแมละยู ทาแก่งปุก กองหนึ่ง เจ้าไชยสงครามพระยาจักร ทหาร ๒ โหล ไพร ๒๐๐ คน ไปรักษาทาซอซอ ทาสอปลาย ทาสยา กองหนึ่ง คลองวิจิตรสรศาสตร์ เจ้าสุริยจางวาง ทหาร ๔ โหล ไพร ๔๐๐ คน ไปรักษาทาหวานปลาย ทาหวานทุ่ง บานออง ทาผาจอง ทาจอกยาบ กองหนึ่ง แลให้จัดรักษาเมืองแจะซึ่งราษฎรพากันแตกตื่นหนีกองทัพให้กลับเข้ามาอยู่อาศัยบ้านเรือนตามภูมิลำเนาเดิม " ๒

ขณะเดียวกัน จมื่นไชยภรณ์แม่ทัพหน้าก็ได้รับคำสั่งจากพระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้า โสณภักดีทิพย์ ออกกระบวนสำหรับข้าหลวงกองตรวจในเขตแขวงเมืองแจะ เมืองขุนยวม เมืองยวม เมืองใหม่ เมืองแม่ฮ่องสอน ให้ปฏิบัติตามเป็นส่วน ๆ ไป กล่าวคือในแขวงเมืองแจะ ตลอดเขตเมืองยวมหลวงได้เจ้าจอมเมืองเป็นข้าหลวงกองตรวจ ในแขวงเมืองใหม่ ๓ ตำบล ให้นายร้อยศรีหม่อมหลวงทวนเป็นข้าหลวงกำกับค่าน ในแขวงเมืองยวม (ทาผาจอง ทาจอย-ยวม) ให้นายร้อยศรีนายน้อยเป็นข้าหลวงกำกับค่าน ให้พระยาอุตรการโกศลเป็นข้าหลวงรักษา ราชการอยู่ที่เมืองขุนยวม ให้นายร้อยศรีนายน้อยเป็นข้าหลวงกำกับค่านในแขวงเมืองแม่ฮ่องสอน

"กองบรรณสารกระทรวงการต่างประเทศ แผ่นที่ ๔.๒ ตอนที่ ๔ หนังสือพระราช-
วรินทร์เจ้ากรมพระตำรวจนอกขุนาวาการแทนข้าหลวงใหญ่รักษาราชการหาหัวเมือง ณ เมือง
นครเชียงใหม่ กราบทูลพระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงเทเวธวงษ์โรประการ ลงวันที่ ๖ กุมภาพันธ์

ไควากลาวตกเคื่อนพวกลาว เจี้ยวได้ปฏิบัติราชการให้ถูกต้อง * ข้อปฏิบัติสำหรับพวกลาว เจี้ยว
ที่ปฏิบัติราชการตามชายแดนที่มั่นไซมรณออกคำสั่งโดยได้รับอนุญาตจากพระเจ้านองยาเซอพระ-
องค์เจ้าโสมนังคิตยซึ่งสำเร็จราชการกองทัพใหญ่ถึงนี้

" เมืองแจะ ๒

๑. ในการที่จะตรวจค้นหาทุกตำบล ต้องจัดคนออกเที่ยวลาดตระเวน
ทางใหญ่ตำบลบ้านในแขวงนั้น ๆ ตำบลแลทางคนที่จะลัดตัดห้วยคัตคอบ ทางเส้นโค
ทำไป ตำบลใดให้ชำนาญไวทุกตำบลทุกตำบล

๒. ระวังพวกของเรที่รักษาแลพวกยางแดงแล เจี้ยวที่ได้หมายลักรูปช้าง
ไปแล้วก็ตี อย่าได้ประพบัติการมีวสุมกันเป็นโจรผู้ร้ายขึ้นในที่ ๆ เป็นพระราชอาณาเขต
ได้เป็นอันขาดทีเดียว

๓. ถ้าพวกคานที่จะตรวจเห็นเหตุประหลาดที่เป็นข้อห้ามของเรจะมี
ขึ้นในเขตแขวงของตัวที่รักษาก็คิดกำจัดเหตุนั้นเสียอย่าให้เกิดขึ้นได้ เมื่อเห็นวราเหลือ
กำลังไพร่ที่ประจำการนั้นน้อยตัว ต้องบอกเขาไปยังข้าหลวงเมืองขุนยวมข้าหลวง
เมืองแจะสุดแล้วแต่ทางใดใกล้ ก็บอกเขาไปทางนั้นโดยเร็ว อย่าให้โจรผู้ร้ายกำเริบ
ขึ้นได้เป็นอันขาด

๔. ถ้ามีเหตุที่จับโจรผู้ร้ายก่าสิ่งใดสิ่งหนึ่งได้ในเขตแขวงนั้น ๆ ก็ต้อง
ส่งเขาไปยังเมืองนครเขื่องใหม่โดยเร็วอย่าชักช้าไว้ในที่ ๆ ไม่สมควร

๕. การที่ตรวจระวังรักษานี้เป็นการสำคัญ ต้องเป็นผู้รู้ไวตามรอบคอบ
ไปในที่เขตแขวงของตัวที่รักษาและที่อื่น ๆ ด้วยต้องเลี้ยงที่เป็นหูเป็นตาให้สัตย์ซื่อสุจริต

* กอระจกหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ม.๕๔/๑๑ รายงานการตรวจราชการภาคเหนือ

พ.ศ.๑๐๘ - ส.ศ.๑๐๘ (แปดของสอน) หน้า ๘๐ - ๑๐๑

๒. หน้า ๘๐ - ๘๑

* ไปถึง

ต่อราชการอย่าหลงกลคนพาลที่จะทำลายการของเราให้เสื่อมเสียไป

๖. ถ้าพวกยางแดงต่างชาติที่หลบอยู่ในห้วยแลคอย ก็ให้บอกให้ไล่ไป จครูปพรรณเสียที่ข้าหลวงเมืองขุนยวม ฤๅสะเตแซน* ใหญ่ ด้วยกองทัพโคประ-
ภาคแต่แรกแล้ววาคคนแลช้างซึ่งอยู่ฝั่งตะวันตกนั้นให้ข้ามไปเสีย คนแลช้างซึ่งอยู่ใน
พระราชอาณาเขตนี้ก็ให้เข้าไปจกรูปพรรณเสียให้สิ้น ถ้ากองตรวจตรวจพบเขา
ช่างหนา ช่างถากนไม่มีรูปพรรณสำคัญสิ่งไรจะจับเป็นญราย

๗. ขอกฎหมายสำหรับคนที่ใช้กันอยู่ทุกวันในเมือง นอกเมืองนคร
เชียงใหม่นั้นก็ควรถือเป็นแบบอย่างไว้รักษาการในหน้าที่เหล่านี้ด้วย อย่าให้ขาดก
บกพร่องเสีย ขอให้ที่ใดสิ่งขึ้นใหม่ก็รักษาการจะมีคำสั่งออกมาจนคำสั่งนั้น ไว้ใจ
ว่าการ... พระราชอาณาเขตนี้ เจ้าจอมเมืองก็ตั้งอยู่ในความกตัญญูรู้จักขอ
ราชการอยู่แล้ว คงตลอดไปโดยตามพระราชประสงค์

สั่งแต่ ณ วันพุธที่ ๒๕ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๐๘ "

" เมืองขุนยวม "

๑. ให้พระยาอัครการโกศลข้าหลวงตั้งรักษาราชการอยู่ที่เมืองขุนยวม
เป็นการวิเศษ ครั้งหนึ่งที่จะได้จัดการให้สำเร็จก็จะเรียกกลับไปช่างหน้าในการ
ที่รักษาตรวจตราบังคับบัญชา เรียกร่องกำลังพาหนะในเขตแขวง เมืองขุนยวมได้ตลอด
มีอำนาจเป็นข้าหลวงที่จะจัดการรักษาราชการพระราชอาณาเขตตลอดฝั่งน้ำสาละวิน ซึ่ง
เป็นฝ่ายพระราชอาณาเขตสยาม

๒. ในครั้งนี้ควรระวังเหตุร้ายที่จะมีขึ้นในที่รักษาผู้ตรวจประจำทำ
บอกเหตุมาจนถึงแล้วของ เณรที่กำลังออกช่วยกับพวกรักษาให้ทันทวงทียอย่าให้ศัตรูหมิ่น

* Station

ก. กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ม.๕๔/๓๑ รายงานการตรวจราชการภาคเหนือ

ประมาทแลเสียราชการใดทุกหน้าที่

๓. การเสียบียงอาหารซึ่งจะเป็นกำลังกับไพร่พลประจำค่านตาม
นาคานทุกค่ายลตองเป็นธุระบังคับกำชับผู้วาราชการเมืองแลท้าวขุน จัดส่งอย่า
ให้เป็นทีอคอยากให้เสียราชการละทิ้งหน้าที่เสียได้เป็นอันขาด

๔. ต้องจัดคนออกลาดตระเวนสืบสวนในเขตแขวงให้เสมอ ถ้า
พวกยางแดงของเราได้สักหมายรูปข้างแล้วนั้นจะคบหาพวกอื่นเข้ามาทำโจร
กรรมในพระราชอาณาเขตรู้เหตุแน่แล้วตองจับส่งเขาไปเมืองนคร เชียงใหม่
โดยเร็วอย่าให้พวกคนร้ายประพฤติกบหากันทำโจรกรรมขึ้นได้

๕. คำที่กองทัพบกประกาศแลสั่งไว้แต่ในระหว่างกองทัพตรวจการ
แต่แรกนั้นตองระวังรักษากำชับอย่าให้เสื่อมทรามเสีย เป็นคนว่า สักหมายรูปข้าง
กว่าจะมีคำสั่งใหม่ออกจากเมืองนคร เชียงใหม่

๖. การที่จะตองทำจะตองรักษาตามหน้าที่ทุก ๆ พนักงานในพระยา
อุตรการหมื่นตรวจตราไ้หูกตลอดทั้งสันมีเหตุขัดข้องอย่างใดก็บอกหาพาเข้าไปที่
เมืองนคร เชียงใหม่คงจะตลอดไปตามทางราชการ

คำสั่งนี้มีไว้ใจความว่า พระยาอุตรการคงจะทำการไปได้ตลอดทุกที
กว่าคำสั่งนี้อีก ด้วยเหตุที่พระยาอุตรการนั้นคงอยู่ด้วยความกตัญญู รักษาราชการ
โดยสุจริต หวังใจว่าพระยาอุตรการจะไม่ประพฤติดิจจากทางราชการโดยแท้ "

" เมืองใหม่ เมืองยวม เมืองแม่อองสอน "

๗. ตองระวังห้ามปรามอย่าให้พวกลาวแลเงี้ยวที่เป็นผู้รักษาค่าน
ประพฤติกการเป็นพาลได้เป็นอันขาด ถ้าผู้ใดไม่ฟังบังคับลักลอบทำการที่ไม่สุจริต
สืบได้ความจริงให้จับตัวส่งไปให้หลวงราญรอนอรัราช ถาษาหลวงที่ตั้งอยู่ที่ใด
ใกล้ส่งไปที่นั่น

ก. กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ม.๕๔/๓๑ รายงานการตรวจราชการภาคเหนือ

พ.ศ. ๑๐๘ - ศ.ศ. ๑๐๘ (แม่อองสอน)

หน้า ๔๒ - ๔๔

๒. ต้องจัดคนฉลัดเปลี่ยนกันออกสืบราชการผลตรวจทางที่ผู้ร้ายจะชุมนุม
นอนอยู่ในที่ไกลเคียงเขตแขวงนั้น ๆ ให้เสมอ ถ้าจะจัดเป็นเวรให้วนหน้ากันก็
แต่วันหนึ่งต้องมีเวลาตรวจอย่างน้อยเพียงครั้งหนึ่ง ต้องอ่านข้อบังคับพระราช-
บัญญัติให้คนเหล่านั้นเข้าใจเพียงวันละ ๔ - ๕ ข้อ พอดูการทุก ๆ วัน

๓. ต้องให้คนลาวแลเงี้ยวที่ประจำรักษาราชการนั้นเข้าใจในการที่
จะใช้อาวุธเป็นต้นว่า ต้องยิงปืนที่มีอยู่ประจำคานนั้นได้ เพื่อว่ามีเหตุการณ์สิ่งใดขึ้น
จะได้ใช้ได้ทันที่ ต้องบอกกล่าวกับคานที่อยู่ไกลเคียงกันนั้นโดยเร็วตามเหตุที่มี
ขึ้น อย่าให้เสียราชการได้

๔. การที่จะรักษาก็มีแจ้งอยู่ในพระราชบัญญัติที่ให้คัดมาแลคำสั่งที่ได้
สั่งไปในที่ทั้งปวงได้กักส่งให้มานั้นแล้ว ต้องรักษาตามพระราชบัญญัติทุกประการ แต่
เวลานี้เป็นครั้งแรกที่ได้จัดการยังไม่เต็มตามประสงค์ของราชการ เมื่อการรักษานั้น
เรียบร้อยก็จะมีข้อบังคับขึ้นไปเป็นลำดับให้เต็มตามพระราชบัญญัติ สั่งไว้แต่ ณ วันที่
พฤษภาคมที่ ๓๐ พ.ศ. ๑๐๘ "

กล่าวได้ว่าปัญหาการเอาใจใส่ดูแลเขตแดนทางตะวันตกของลานนาไทยบริเวณเมือง
แม่อองสอน เมืองแจะ เมืองใหม่ เมืองยวม เมืองขุนยวม นั้นถึงแม้ว่าจะมีข้อบังคับสำหรับพวก
ลาว เงี้ยว ที่ปฏิบัติราชการชายแดนอยู่ แต่การทางก็ไม่ค่อยเรียบร้อย ปัญหาที่พบบ่อยคือปัญหา
คนหนีราชการ เช่น แส่นพรม แส่นบุญญา ซึ่งเป็นคนในกรมทหารเมืองนครเชียงใหม่ ซึ่งควบคุม
ดูแลตามแดน ทาตอมอ ไคพาคนและทหารละทิ้งหน้าที่หนีเข้ามาเมืองแม่อองสอน โดยอ้างว่า
ไม่มีข้าวพอกิน เป็นต้น แต่การรักษาเขตแดนโดยทั่วไปก็เรียบร้อยและเอาใจใส่ดีขึ้นกว่าแต่
ก่อน

กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ม.๕๔/๓๑ ที่ ๔๔/๔ หนังสือขึ้นไต่ถามถึง
พระศรีเสนาปัลลียาณูสี กรมมหาดไทย ฝ่ายเหนือ ลงวันที่ ๓ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๓๒

๒) บริเวณหัวเมืองชายแดนตะวันตกเฉียงเหนือ ซึ่งเป็นเมืองที่ติดต่อกับเมืองไทยใหญ่ของพม่า นั้น เมื่อพระเจ้านองยาเซอพระองค์เจ้าโสมมัญญิตยเสด็จขึ้นมามีจักรการนั้น ได้โปรดให้เจ้าบุรีรัตนกุมไพร ๓๐ คน ออกไปตั้งนางขาวที่เมืองแกนตำบลหนึ่ง ให้พระยาอินทอมาตย์กุมไพร ๒๐ คน ออกไปตั้งนางขาวที่เมืองพราวตำบลหนึ่ง ต่อมาในวันที่ ๒๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๓๑ หลวงสรสิทธิยานุการ หลวงศิลปสารสุราช นายทหารไค้คุมไพรเมืองนครเชียงใหม่ ๒๒๔ คน เมืองนครจำปูน ๒๑๒ คน ช่าง ๒๒ เชือก ยกออกจากเมืองนครเชียงใหม่ไปเมืองฝาง เกี่ยวกับการรักษาเขตแดนทางหัวเมืองตะวันตกเฉียงเหนือ นั้นข้าหลวงทั้งสองได้แต่งให้พระยามหาหมัทธิวงษาออกไปเกลี้ยกล่อมพระยาภูมเทศศิริขรรค์พ้อเมืองหาง อำมาตย์จันทรา ซึ่งอพยพครอบครัวแตกตื่นหนีอังกฤษออกจากเมืองหางมาชุมนุมอยู่ในป่าเขตแขวงเมืองฝางเข้ามาอยู่ในเมืองฝาง ๒ และเกลี้ยกล่อมพ้อเมืองทวน เมืองจวค เมืองทาไห้ยอมสวามิภักดิ์โดยเรียกพ้อเมืองออนเมืองหาง เทิกถนเมืองทวน ชุมโนรมย์ ชุมช้อเมืองจวค พระยาพิเศคเมืองทา มาพร้อมกันรับพระราชทานน้ำพระพิพัฒน์สัตยาภิเมืองฝาง ๓ แล้วมีอาญาให้ข้าข้อปฏิบัติเหล่านี้ ๔ ไปทำการรักษาเขตแดนเมืองทวน เมืองหาง เมืองจวคให้มั่นคง คือ

ข้อ ๑. ให้ประกาศและเกณฑ์คนในเมืองหาง เมืองทวน เมืองจวค ออกดูแลรักษา
 คานทางของเขตแดนเมืองหาง เมืองทวน เมืองจวค ให้เรียบร้อย

^๑ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ม.๒ .๑๒ก/๒๐-๒๑ ศุภอักษรพระเจ้านครเชียงใหม่
กราบบังคมทูล ลงวันที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๓๑

^๒ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ม.๒ .๒๒ข/๑ รายงานหลวงศิลปสารสุราช
กราบทูลถวายขอราชการ

^๓ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ค.๔๐/๓ รายงานหลวงประจำคดีกิจ กราบทูล
เรื่องเมืองหาง

^๔ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ม.๔๔/๔๖ หนังสือหลวงสรสิทธิยานุการถึงเจ้าเมือง
เงี้ยวทั้งสี่ ลงวัน ๙ ๕ ค่ำ ศักราช ๑๒๕๐ ปีชวด สัมฤทธิศก

ข้อ ๒. เมื่อคนต่างบ้านต่างเมืองซึ่งตั้งอยู่ภายนอกพระราชอาณาเขตจะเดินทางเข้ามาในเขตแดนเมืองหาง เมืองทวน เมืองจวค เป็นจำนวนมากกวาการค้าขายตามปกติ ก็ให้สืบถามหนังสืออนุญาตที่ออกจากเมืองนครเชียงใหม่ ถ้ามีหนังสือมาก็ให้ปล่อยเข้ามาได้ ถ้าไม่มีก็ให้ห้ามปรามอย่าให้เข้ามาได้

ข้อ ๓. ถ้าผู้คนที่กล่าวขานขึ้นจะล่วงล้ำเข้ามาในพระราชอาณาเขตก็ต้องสู้รบจนสุดความสามารถ

ข้อ ๔. คนในบ้านเมืองใดก็ตามที่ล่วงเข้ามาในเขตแดนเมืองหาง เมืองทวน เมืองจวค มาชุมนุมอยู่จะเป็นอันตรายแก่บ้านเมือง เมื่อสืบสวนไต่ความแล้วควรจับกุมตัวไว้ก่อนแล้วมีหนังสือแจ้งจำนวนคนและอาวุธเข้ามาที่เมืองฝ่ายจะได้บอกทดลองมาเมืองเชียงใหม่โดยเร็ว

ครั้นเสร็จจากพิธีรับพระราชทานน้ำพิพัฒน์สัตยาที่เมืองฝ่ายแล้ว หลวงทูลปสาทรราชวุธ ไทพาทย์เจ้าเมืองเงี้ยวเหล่านี้นลงมาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทพระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์เจ้า โสณมณีนิจซึ่งเป็นผู้สำเร็จราชการกองทัพใหญ่และทรงจัดราชการหัวเมือง ณ เมืองนครเชียงใหม่รับพระราชทานบำเหน็จรางวัลและพระบรมราโชวาทแล้วโปรดให้กลับไปปกครองบ้านเมืองตามเดิม

ส่วนหัวเมืองชายแดนอื่น ๆ นั้นหลวงทูลปสาทรราชวุธ ได้มีคำสั่งให้นายท้าวปฏิบัติตามข้อบังคับต่าง ๆ ที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหมื่นพิศุขปริชากรได้ตั้งไว้ * และได้เพิ่มเติมข้อปฏิบัติสำหรับหัวเมืองชายแดนที่ติดต่อกับหัวเมืองไทยใหญ่ของพม่าในบังคับอังกฤษ อีกดังนี้

" ข้อ ๑. ให้ผู้ว่าราชการเมืองกรมการจัตเจ้านาย ท้าวพระยา นลัดเปลี่ยนกันเป็นผู้สำหรับตรวจทานทุกตำบลเดือนละ ๒ ครั้ง จะให้ผู้ว่าราชการรายปีที่ปัจจุบันจะเข้ามาทำอันตรายบ้านเมือง

* ฎรายละเอียดยกข้อบังคับที่ภาคผนวก ฎ

ข้อ ๒. ผู้รักษาคำบลหนึ่งคำบลใดมีเหตุการณ์ร้ายที่ประการใด
แต่ไม่มีเหตุการณ์สิ่งใดก็ดีแล้วให้ทำรีโปคส่งเข้ามาเดือนละ ๒ ครั้ง ถ้าการร้าย
แรงเกิดขึ้นควยอย่างหนึ่งอย่างใดก็ดียังไม่ถึงกำหนดรีโปคนั้นก็ให้นำเอาความ
ลงมาไหวษาเจ้านายกรมการที่เมืองเชียงแสนโดยรีบเร็ว อย่าให้อำความไว้ให้
เนิ่นช้าให้ลงเวลาไปเป็นอันขาด

ข้อ ๓. เพราะจะให้รู้ว่าผู้รักษาคำนกระทำขมเหงแก่ไพร่ให้ใดความ
เค็ดครอนควยอย่างหนึ่งอย่างใดก็ดี ผู้ตรวจคานวากลาวตั้งสอนนายคานใหญ่ณิดแล
ขอบอย่างหนึ่งอย่างใด

ข้อ ๔. ถ้าเป็นการสำคัญร้ายแรงประการใดให้ผู้รักษาคำนตรวจคาน
นำเอาความมาแจ้งต่อผู้รักษามืองทุก ๆ ครั้ง

ข้อ ๕. ให้ผู้รักษามืองทำรีโปค ขาวราชการส่งลงมาที่ชาวหลวงใหญ่
ในเมืองนครเขื่องให้พบเสมอเดือนละครั้งอย่าให้ขาด " จ

และเพื่อเป็นการป้องกันข้าศึกที่จะยกเข้ามารบกวตหลวงศิลปสารสรวุชก็ได้ประชุม
พร้อมควยเจ้าเมืองฝาง เจ้าเมืองเชียงแสน เจ้านายท้าวพระยาทั้งหลายปรึกษาเห็นพร้อมกัน
ที่จะตั้งคานขึ้นใหม่อีกคือ คานทางคำบลแมชลอง, บานจอง บานชาวปู บานสันป่าจิว ฟากแม่น้ำ
ของตะวันออก สะพานข้ามแม่น้ำสาละวิน อันเป็นทางรวมเข้าเมืองเชียงแสน ๒ และยังได้ตั้ง
เป็นคานใหญ่เพิ่มอีกคือที่บ้านแมค้ำวลหนึ่ง บ้านสบรวกคำบลหนึ่ง และที่ป้อมท่าขี้เหล็กคำบลหนึ่ง ๓

๑ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ม.๒ .๑๒๓/๔๑ ใบบอกเมืองฝาง เมืองเชียงแสน
เมืองเชียงราย เมืองเขื่องใหม่

๒ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ม.๒ .๑๒๓/๔๑ ที่ ๓/๓๕ จดหมายเหตุศิลปสาร-
สรวุชถึงพระศรีเสนา ลงวันที่ ๑๒ เมษายน พ.ศ. ๒๔๓๒

๓ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ม.๒ .๑๒๓/๔๑ ที่ ๖/๓๕ จดหมายเหตุศิลปสาร-
สรวุชถึงพระศรีเสนา ลงวันที่ ๒๒ เมษายน พ.ศ. ๒๔๓๒

ซึ่งการตั้งด่านป้องกันข้าศึกเช่นนี้ ก็เป็นผลดีสำหรับหัวเมืองชั้นนอกที่อยู่ตามชายพระราชอาณาเขต เพราะเป็นการปลอดภัยจากการรุกรานเนื่องจากโจรผู้ร้ายและสงครามทางปากแม่น้ำสาละวิน ตะวันตก แต่หัวเมืองเจียวที่เข้ามาสวามิภักดิ์นั้นต่อมาภายหลังก็ขาดการเอาใจใส่ดูแลจากทาง เมืองฝางและเชียงแสน ทำให้มีคนที่ปากแม่น้ำสาละวินฝ่ายตะวันตกเข้ามาอาศัยอยู่มาก ขณะเดียวกันอังกฤษก็แผ่อิทธิพลเข้ามาควบคุมด้วย เมื่อคราวหลวงสรสิทธิยานุการออกไปสำรวจเขตแดนนั้น เมื่อไปถึงเมืองทวน วันที่ ๑๗ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๓๓ ได้กล่าวถึงสภาพของบุคคลว่า "คนในย่านใน เมืองเห็นแต่หน้าใหม่ ๆ มาแต่เมืองมีมากดูท่าทางมีนชากระด้างกระเดื่องอยู่ " ดังนั้นเรื่องการเขตแดนจะเห็นได้ว่าอาณาไทยได้พยายามจะป้องกันหัวเมืองชั้นนอกของเราให้เข้มแข็ง แต่หัวเมืองที่อยู่ในอิทธิพลการปกครองของข้า... ออกเช่น เมืองทวน เมืองหาง เมืองจวด เมืองท่า ซึ่งเมืองฝางควบคุมอยู่เราไม่ จะปกครองตัวเอง หลวงสรสิทธิยานุการได้... สภาพบุคคลที่เมืองเจียวเหล่านี้ว่า "การเขตแดนถ้า... เปรียบที่ละน้อย ๆ รั่วไป เพราะการตั้งด่านและตรวจรักษาฝ่ายเดียว เอาพอได้แล้วก็ถอนเลิกไปทิ้งไว้ให้ยุ่งยากภายหลัง " ๒

ข. การเอาใจใส่ตรวจตราเขตแดนของพม่าในบังคับอังกฤษ

พม่าในบังคับของอังกฤษนั้นมีการเอาใจใส่ตรวจตราเขตแดนอยู่เสมอ ก่อนที่อังกฤษ จะเข้ามามีอิทธิพลทางหัวเมืองไทยใหญ่นั้น เมืองเชียงตุงก็มักจะส่งคนลงมาสอดแนมเหตุการณ์ อยู่เสมอ ดังจะเห็นจากการที่เจ้าไชยสงครามซึ่งขึ้นไปตั้งด่านท่าค้ายที่เขตแดนเมืองเชียงแสน

กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ม.๒ .๒๒๕/๑ รายงานหลวงสรสิทธิยานุการ
หาหลวงสำรวจเขตแดนถึงพระยาไกรโกษาชาหลวงใหญ่ ณ เมืองนครเชียงใหม่ ลงวันที่ ๑๔
ธันวาคม ร.ศ. ๑๐๔

มีหนังสือมาถึงเจ้าสุริยวงวรกรมทหาร เมืองนครเชียงใหม่ใจความว่า "เจ้าเมืองเชียง-
 ทุง แดงคนลงมาสอดแนมสืบฟังอยู่มิได้ขาด การที่จะตั้งค่ายทัพป้อมค่ายกำหนดเขตแดนลงนั้นหมุ่คน
 เงี้ยวและพวกเมืองเชียงตุงที่มาตั้งอยู่เหนือเมืองเชียงแสนเป็นอันมาก เห็นจะไม่ยอมให้ฝ่ายเรา
 ทัพป้อมตั้งค่ายลงโดยสะดวก " * ต่อมาเมื่ออังกฤษขยายอำนาจมาควบคุมทางหัวเมืองไทย-
 ใหญ่ เราจะเห็นว่าเมื่ออังกฤษขยายเขตแดนออกไปถึงไหนมีอาณาเขตกว้างขวางอย่างไร ฝ่าย
 เขาก็คิดที่จะจัดการปกครองให้เรียบร้อย การรักษาเขตแดนก็ปฏิบัติดูแลสม่ำเสมอ ในเรื่องการ
 เอาใจใส่ตรวจตราเขตแดนของฝ่ายพม่าในบังคับอังกฤษนั้นหลวงสรสิทธิยานุการได้กล่าวชมว่า
 " ฝ่ายอังกฤษคิดตรวจดูแลหมายอยู่ทุกฤดูแล้งไม่เห็น แก่ความยากกันดาร สู้ของตนไปเพราะเขา
 เห็นเป็นคุณประโยชน์ ทุกครั้งเขาไปทำงานรวมกันไม่ปิดขอราชการต่อกัน ช่วยกันตามยุติธรรม" ๒
 และปัญหาทางเขตแดนนั้นอังกฤษมักจะกระตือรือร้นในการป้องกันเขตแดนอยู่เสมอ จะเห็นได้จาก
 การที่พระยาศรีสิงห์เทพทราบมูลเป็นรายงานว่า "เป็นธรรมดาของคนอังกฤษคิดเอาเปรียบ
 อยู่เสมอ ถึงจะบังคับขึ้นไปจัดการรักษาด่านทางให้เป็นที่มั่นคงลงที่ตำบลใดก็ยังไม่เป็นที่ตกลงกัน
 ใดของมิตราบังคับขึ้นไปว่า เคยจัดการรักษาอยู่ที่ตำบลใดก็ให้จำกัดลงออกไปรักษาดูก่อน จนกว่า
 เจ้าพนักงานกรมท้าวจะไต่พูกจากตกลงกัน " ๓ การที่อังกฤษเอาใจใส่เช่นนี้เอง ถือเป็นเรื่องที่
 อังกฤษนำมาอ้างและถือเป็นข้อได้เปรียบไทยมากเมื่อเกิดข้อถกเถียงกันเรื่องเขตแดน

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าในการรักษาเขตแดนของลานนาไทยนั้น ลานนาไทยสนใจรักษา
 เพียงเมืองหน้าด่านที่เข้มแข็งเท่านั้น ส่วนเมืองที่อยู่ใต้อำนาจเมืองหน้าด่านลานนาไทยไม่ได้เอา

* กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ม.๒ .๑๒๓/๑๕ ที่ ๑๑๕ ใบบอกพระยาราชสัมภารากร
ถึงผู้สำเร็จราชการมหาดไทย ลงวันที่ ๑๔ เมษายน พ.ศ. ๒๔๒๔

๒ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ม.๒ .๒๒๒/๑ รายงานหลวงสรสิทธิยานุการข้าหลวง
สำรวจชายแดนถึงพระยาไกรโกษา ข้าหลวงใหญ่ ณ เมืองนครเชียงใหม่ ลงวันที่ ๑๔ ธันวาคม
 ร.ศ. ๑๐๔

๓ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ม.๒ .๒๒๒/๑ รายงานพระยาศรีสิงห์เทพทราบ-
บังคับมูลเรื่องเขตแดน

ใจใส่ดูแลมากนักจึงเกิดการเปลี่ยนแปลงผู้ควบคุมง่าย ส่วนอังกฤษนั้นเขาเอาใจใส่ดูแลราชการ
ชายแดนอยู่เสมอคอยเรามองเห็นความสำคัญของปัญหาชายแดนมากและอาจเป็นเพราะอังกฤษ
ได้ประสบปัญหาผู้ร้ายข้ามเขตแดนทางหัวเมืองไทยใหญ่เสมอ ๆ จึงต้องตรวจตราและต้องการ
จัดปัญหาชายแดนให้เรียบร้อย

๔. ปฏิกริยาของประชาชนตามชายแดนที่มีต่ออังกฤษและลานนาไทย

เมื่ออังกฤษได้เข้ามาปกครองพม่าหลังจากชนะสงครามครั้งที่ ๑ ในปี พ.ศ. ๒๔๒๔
นั้น สภาพหัวเมืองพม่าทางแคว้นไทยใหญ่หรือเงี้ยวมีแต่การจลาจลวุ่นวายจากการรบกวนตลอด
เวลา สิ่งนี้ก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ประชาชนผู้อาศัยอยู่ในบริเวณแคว้นไทยใหญ่ รวมทั้ง
พวกที่อาศัยอยู่ตามหัวเมืองชายแดนลานนาไทยก็พม่าภายในบังคับอังกฤษด้วย ประชาชนหลาย
หัวเมืองไม่มีความมั่นคงในเรื่องความปลอดภัยของตนเองเลย ต้องอาศัยอยู่แบบระมัดระวัง
คอยหลบหนีเข้าป่าเมื่อมีศัตรูมา ดังนั้นปฏิกริยาของประชาชนตามหัวเมืองชายแดนที่มีต่ออังกฤษ
และลานนาไทยนี้จะแยกกล่าวเป็นบริเวณ ๆ ดังนี้

๔.๑ หัวเมืองชายแดนตะวันตกเฉียงเหนือของเมืองเชียงใหม่ อันได้แก่พวกชนชาติ
เงี้ยวทั้งหลายปรากฏว่าหัวเมืองเหล่านี้ได้รับความกระทบกระเทือนจากความวุ่นวายทางเขตแดน
ของพม่ามากก็มีหลายเมืองที่หนีมาขอพึ่งลานนาไทย เช่น เมืองทวน เข้ามายอมสวามิภักดิ์เพราะ
ถูกพวกโจรผู้ร้ายเบียดเบียน หากความสงบสุขมิได้ ก็ยอมรับความคุ้มครองจากลานนาไทย ดัง
ปรากฏความในจดหมายเหตุดังนี้

" เมืองทวนซึ่งมาตั้งมีภักดิ์ขอพึ่งกรุงเทพฯ นั้น เพราะด้วยเหตุเกิด
โจรผู้ร้ายเข้ามาเบียดเบียน ชาวหลวงที่เมืองเชียงใหม่จึงได้จัดให้พระยามหาหมื่น-
ชิงงาช้างไปช่วยระงับโจรผู้ร้ายนั้น ก็ได้ถอยกลับลงมาจากเมืองทวนเพราะโจร-

ผู้รายนันสงบแล้ว " ๑

การที่ฝ่ายไทยให้ความช่วยเหลือหัวเมืองเจ็ยวที่อยู่ชายแดนเหล่านี้ รัฐบาลสยามไม่ได้คิดที่จะทำการรุกรานรัฐฉานแต่อย่างหนึ่งอย่างใด ๒ เพียงแต่เป็นการแสดงความเอื้อเฟื้อช่วยเหลือป้องกันศัตรูต่อเมืองที่มาอ่อนน้อม นอกจากจะช่วยป้องกันศัตรูแล้วพอทราบว่าเมืองทวนซัดสนใจเสบียงอาหาร ฉานนาไทยยังได้ยอมอนุญาตให้ราษฎรเอาข้าวออกไปขายได้ควย ซึ่งแต่ก่อนมานานห้ามขายทั้งนี้เพื่อต้องการไม่ให้ประชาชนนอกอยาก การที่หัวเมืองเจ็ยวทั้งห้ามาอ่อนน้อมต่อฉานนาไทยในปี พ.ศ. ๒๔๒๕ นั้นก็ด้วยความเต็มใจและด้วยความยินดี ๓ ของเจ้าเมืองนั้นเพราะเมืองนั้นเกิดรบพุ่งกับเมืองหมอกใหม่ไม่สามารถดูแลให้ความคุ้มครองหัวเมืองเหล่านี้ได้ แต่เมื่ออังกฤษสามารถปราบปรามหัวเมืองไทยใหญ่ทั้งหมดแล้ว อังกฤษได้ขยายอำนาจมาปกครองเมืองนั้นตั้งเจ้าเมืองนั้นคนใหม่ ๆ ก็ไม่พอใจที่เมืองต่าง ๆ เหล่านี้มาขึ้นต่อฉานนาไทย และด้วยการที่ฉานนาไทยไม่ค่อยเอาใจใส่หัวเมืองชายแดนที่มาอ่อนน้อมเท่าที่ควร จึงทำให้มีพวกคนเจ็ยวเมืองนั้นมาอาศัยอยู่ทางตะวันออกแม่น้ำสาละวินมากขึ้นและเที่ยวก่อปัญหาความวุ่นวายเมื่อข้าราชการฝ่ายฉานนาไทยจะทำอะไรรุนแรงไปก็มักจะเกิดวิวาท ซึ่งจะเป็นการชักนำให้สยามกับอังกฤษเกิดกรณีพิพาทกัน ซึ่งถือเป็นปัญหาของเจ้าหน้าที่ฝ่ายสยามมาก คงจะเห็นข้อความจากจดหมายเหตุความวุ่นวาย

๑ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๑ ตอนที่ ๑ จดหมายพระยา -
ภาสกรวงษ์ ผู้ว่าการมณฑลยูนนานถึงว่าการต่างประเทศถึงมิสเตอร์ อี.บี. ภูดุต ว่าการแบ่งกึ่งภู -
เยเนราลอังกฤษ ลงวันที่ ๑๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๓๐

๒ ก.

๓ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๑ ตอนที่ ๑ โทรเลขพระยา -
มนตรีถึงกรมหลวงเทเวศร์วังหลวง เรื่องชักชวนเมืองนั้น เมืองทวน เมืองสาต เมืองหาง
เมืองจวด เมืองทา มาขึ้นแก่ไทย ลงวันที่ ๔ เมษายน พ.ศ. ๒๔๒๕

"เวลานี้คนเมืองนั้นซึ่งมาอยู่เมืองหางกำเริบ เพราะมีกองแผนที่อังกฤษ
เข้ามาอยู่ ครั้นข้าพระพุทธเจ้าจะเข้าไปเมืองหาง พร้อมกับฉวยมีเหตุว่าหากจะต้อง
ต่อสู้ เมื่อเป็นถึงนั้นก็จะเป็นช่องให้อังกฤษหาความทาง ๆ ลงรายเอาฝ่ายเดียว
ครั้นได้ไปแล้วจะกลับถอยเสียไม่ตลอดไปได้ ศัตรูก็จะมีใจกำเริบหมิ่นประมาทเป็นที่
เสื่อมเสียพระเกียรติยศพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้งจะเป็นที่หาวคหวั่นแกพวก
เงี้ยวฝ่ายไทยที่ตกใจกลัวเมืองขึ้น " จ

นอกจากนั้นพวกเมืองนั้นยังแสดงอำนาจกับประชาชนหัวเมืองเงี้ยวเหล่านี้ด้วย ดังจะ
เห็นได้จากการที่พวกเมืองนั้นได้กวาดต้อนผู้คนชายหญิง เด็กและผู้ใหญ่ของเมืองหางไปสิ้น ชาว
ปลาอาหารที่เอาไปไม่หมดก็จุดไฟเผาเสีย และยังได้ตัดฟันต้นไม้ไรสวนยับเยินอีกด้วย ๒ การที่
พวกเมืองนั้นทำกับเมืองหางเช่นนี้ปรากฏว่าประชาชนในเมืองหางได้หลบหนีเข้าป่าเป็นอันมาก
ดังนั้นเมื่อหลวงสรสิทธิยานุการข้าหลวงสำรวจฝ่ายสยามเดินทางไปถึงเมืองหาง ชาวเมืองหาง
จึงมีความยินดีต้อนรับ หลวงสรสิทธิยานุการได้บันทึกสภาพบ้านเมืองและปฏิกิริยาของพวกประชาชน
ตามหัวเมืองชายแดนนี้ว่า "ข้าพเจ้าก็เดินทางเข้าเมืองหาง ตรวจดูเห็นบ้านเมืองรันทดลาด
รวงโรย คนในเมืองนอกเมืองอพยพหลบหนีทิ้งภูมิลำเนาไปประมาณ ๒ ส่วน คงอยู่ ๑ ส่วน คน
ในเมืองเห็นคนไทยไปมีความยินดีชื่นชมมาก " ๓ แต่จากการกระทำของพวกเจ้าหน้าที่ยัง

* กองบรรณสารกระทรวงการต่างประเทศ แท้มที่ ๔.๒ ตอนที่ ๕ หนังสือหลวงประชา-
คคีกิจกราทูลพระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าโสณบัณฑิตย ลงวันที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๓๒

๒.๓.

* กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แท้มที่ ๔.๓ ตอนที่ ๘ รายงานหลวง -
สรสิทธิยานุการกราบบเรียนพระยาไกรโกษาข้าหลวงใหญ่ ณ เมืองนครเชียงใหม่ ลงวันที่ ๑๔
ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๓๓

ที่มีต่อพื่อเมืองทวนได้สร้างความระส่ำระสายและความกลัวให้แก่พวกอำมาตย์ ขุน ท้าวพระยา
ประชาชนเมืองทวนมาก ดังเช่นการที่พวกทหารซีปอยของอังกฤษจับพื่อเมืองทวนและอำมาตย์
มัดมือมัดเท้าออกจากเมืองทวนไป ทำให้พรรคพวกของพื่อเมืองทวนเกรงกลัวอพยพหลบหนีไป
เป็นอันมากจะเห็นจากจดหมายเหตุว่า

" เวลาค่ำ* ฝ่ายกองทัพอังกฤษมีทหารซีปอยและพลฉกรรจ์เจี้ยวแยกกัน
ไปตั้งกองล้อมที่อุทยานพระพุทธรเจ้าไว้รอบเป็นกอง ๆ เป้าหวีดถึงกันทั่วแล้วสงบอยู่
ในคว้านั้นช่วยลามไปเมืองขึ้นกับพวก ๔ - ๕ คน ชักดาบเข้าไปหาพระยาต่าง
พระยาต่างกันน้อยคำตันผูนอง น้อยแก้วมูล เมืองผู้บุตรตกใจกลัวจะครอบครว้าวไฟ
เล็ดลอดหนีไปแต่ตัวในเวลากลางคืน พวกบ่าวพระยาต่าง ๑๓๐ คน รูว้านายหนึ่งก็พา
กันขึ้นกระจัดกระจายไปหมด พื่อเวลาใกล้รุ่งไคยบินเสียงฆ้องที่หนึ่ง เห็นทหารซีปอย
วิ่งไขว่กันอยู่ในเวียงเมืองทวน ครุหนึ่งก็จับเอาตัวพระยาทัฬหสีมาเจ้า เมืองทวนกับ
อำมาตย์ ไปขุนมีชื่อรวม ๔ คน มัดมือมัดเท้าติดกันห่อผ้าดำ หามออกจากเมืองทวน
ทหารแขกประมาณ ๔๐ คน พาไปค่ายอังกฤษกับทั้งคนที่ถูกอาวุธลำบากหลายคน แสน-
อินทวิไชยเกษานนามะเคื่อยซึ่งไปกับข้าพระพุทธเจ้า แต่ไปเยี่ยมญาติที่ในเวียงพลอย
ถูกแหงควยปลายเป็นที่ชาแผลหนึ่ง แต่หนีรอดไปได้ ปู่เทิกลนกับ อำมาตย์ขุนแสนหลาย
นายกับทั้งพล เมืองที่เป็นฝ่ายพระยาทัฬหสีมา หากันอพยพหลบหนีระส่ำระสายไปใน
เวลาเชาว์นั้น " ๑

การกระทำของเจ้าหน้าที่อังกฤษ เช่นนี้ถือเป็นการแสดงออกถึงการใช้อำนาจของพวก
อังกฤษทางตะวันออกในสมัยการแสวงหาอาณานิคมอย่างมาก นอกจากนั้นแล้วมิสเตอร์ -

* วันที่ ๑๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๓๒

กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แผนที่ ๔.๒ ตอนที่ ๕ รายงาน -

หลวงประกาศกิจ กราบทูลพระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าโสณมิตรพิชัย ลงวันที่ ๑๖ มีนาคม

เน อิลเลียส (Mr. Ney Elias) กับมิสเตอร์อาเชอร์ (Mr. Archer) ยังได้ทำการขบไล่หลวงประจำคดีกิจ ที่ทำหน้าที่พิจารณาเขตแดนของไทยพร้อมทั้งคณะออกจากเมืองทวนพร้อมทั้งไขถอยคำขบไล่ที่รุนแรงซึ่งปรากฏในคำสนทนาของหลวงประจำคดีกิจกับมิสเตอร์เน อิลเลียส จากถ้อยคำที่ข้าหลวงฝ่ายไทยและเจ้าหน้าที่ของอังกฤษสนทนากันนี้ได้แสดงให้เห็นถึงการใช้อำนาจของอังกฤษและเป็นการกระทำที่ผิดสัญญาที่ข้าหลวงทั้งสองฝ่ายยอมมีสิทธิที่จะเข้าไปสำรวจดินแดนที่พิพาทได้ การแสดงอำนาจของอังกฤษที่เมืองทวนนี้ก่อให้เกิดการเกรงกลัวประชาชนได้พากันหลบหนีเข้าไปเนื่องจากกลัวภัยและเมื่อพวกอังกฤษเข้ามากระทำอำนาจตามหัวเมืองชายแดนมาก ทำให้คนเมืองนั้นข้ามแม่น้ำสาละวินมาอาศัยตามหัวเมืองชายแดนของลานนาไทยมากยิ่งขึ้น ความผูกพันที่เคยมีต่อลานนาไทยก็ลดลง ถึงจะเห็นว่าคนเมืองทวนไม่ค่อยจะยินดียัก เมื่อข้าหลวงฝ่ายไทยเข้าไปสำรวจเขตแดน ซึ่งปรากฏในจดหมายเหตุน่า "ครั้นถึงเมืองทวนตรวจดูคนในบานในเมืองเห็นแต่หน้าใหม่ ๆ มาแต่เมืองนั้นมาก ดูหาทางมีนชากระดางกระเถืองอยู่ เพราะอังกฤษถอดเจ้าเมืองเก่า เอาเจ้าคำแดงบุตรเจ้าเมืองนั้น คนเก่ามาตั้งเป็นเจ้าเมืองทวนอยู่ทุกวันนี้ " *

ส่วนปฏิกิริยาของประชาชนหัวเมืองชายแดนจะมีปฏิกิริยาต่อการแสดงอำนาจของอังกฤษคือกลัวและหลบหนี ดังจะเห็นจากจดหมายของแสนอินตะวิไชยผู้รักษาด่านแม่น้ำเคียวกล่าวว่า " มาเดี๋ยวนี้ข้าเจ้าทั้งหลายก็ไม่ใช่คนที่ทำการอะไร ข้าเจ้ากับหมู่แม่เฒ่าแม่หญิง ก็ได้ชวนเข้าของครอบครัวเพราะว่าอยู่เรือนคนมอควา ปรังทวงหมู่เมืองนั้นก็มาหลายเพื่อนจะมาถึงตัวถ้าตัวไม่หนีก็เพื่อนฆ่าเสียให้หมด " ๒ จะเห็นว่าหัวเมืองชายแดนมีความเกรงกลัวภัยจากพวก-

* ฎีกายละเอียดของการสนทนาในภาคผนวก ฐ

๑ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๓ ตอนที่ ๗ รายงานหลวงสรสิทธิ-
ยานุการกราบเรียนพระยาโกโรโกษาข้าหลวงใหญ่ ณ เมืองนครเชียงใหม่ ลงวันที่ ๑๔ ธันวาคม
พ.ศ. ๒๔๑๓

๒ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๒ ตอนที่ ๕ หนังสือแสนอินตะวิไชย
ถึงพระยาภาพเมืองงาย ลงวันที่ ๒๗ มกราคม พ.ศ. ๒๔๑๒

เจ้าหน้าที่อังกฤษมากเพียงแค่ว่าชาวเราจะยกมาเท่านั้นที่แตกหนีเข้าป่าหมด

๔.๒ หัวเมืองชายแดนตะวันตกของเมืองแมฮ่องสอน ปรากฏว่าพอเมืองต่าง ๆ เกรงกลัวต่อการแสดงอำนาจของเมืองทางตะวันตกแม่น้ำสาละวินและพวกอังกฤษมาก จึงมักจะมีการส่งคนออกไปสอดแนมสืบราชการลับอยู่เสมอคงเช่น แสนพอเมืองใหม่ส่งคนออกไปสืบราชการลับ พอไคชาวว่าพวกหัวเมืองทางตะวันตกจะยกกำลังเข้ามาก็ตกใจกลัวผู้คนระส่ำระสายหลบหนีเข้าป่า จะเห็นไคจากความในจดหมายเหตุซึ่งเป็นการไปสืบราชการมาว่า

" ฝ่ายฝรั่งกับพม่าหมอกใหม่ปรึกษากันว่าจะมาจับเอาตัวข้าพเจ้า แสนพอเมืองใหม่ไป..... พวกทหารฝรั่งแลทหารพม่าหมอกใหม่ก็มีกำลังเป็นอันมาก ฝ่ายราษฎรในเมืองใหม่ก็ตกใจ พุคปรึกษากันว่าจะหนีอยู่เพราะเป็นฉนั้น ข้าพเจ้าขอคุณหลวงราษฎรอนอริราชพิจารณาจะเห็นสมควรประการใดไปข้างหน้า ไคข้าพเจ้าแสนพอเมืองใหม่ทราบด้วย แต่บัดนี้เด็กลอยอยู่ถึงก็จะหนีหมดแล้ว "

จากข้อความที่ยกมากล่าวอย่างนี้แสดงให้เห็นว่า หัวเมืองชายแดนทางตะวันตกของเมืองแมฮ่องสอนนั้นมีปฏิกิริยาต่อชาวล้อมาก ชาวบ้านชาวเมืองเพียงแต่ไคทราบข่าวเท่านั้นก็จะพากันหลบหนีเข้าป่าไปควยความเกรงกลัว ทั้งพอเมืองเองก็มีความเกรงกลัวอำนาจของอังกฤษ เป็นการแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของอังกฤษ บริเวณหัวเมืองนี้มาก จากการที่อังกฤษสามารถปราบปรามเมืองต่าง ๆ ได้ ชาวพื้นเมืองเห็นว่าเป็นผู้มีอำนาจก็พากันเกรงกลัวมาตั้งแต่ต้น ในขณะเดียวกัน เจ้าพม่าเมืองหมอกใหม่ก็เริ่มจะอ้างเอาดินแดนแถบเมืองใหม่ แมสกุน เป็นเขตแดนของตนโดยการส่งหนังสือเตือนมายังเจ้าหน้าที่ฝ่ายลานนาไทยความว่า เมืองใหม่ แมสกุนนี้ เป็นเขตแดนของเมืองหมอกใหม่แล้วการที่จะให้คน (หรือทหาร) มารักษาทางห้วยโป่งและคงหลวงของเมืองใหม่

กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แจ่มที่ ๔.๒ ตอนที่ ๕ หนังสือแสนพอเมืองใหม่ถึงหลวงราษฎรอนอริราช ลงวันที่ ๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๓๒

นี่เป็นการไม่ถูกต้อง การที่เจ้าฟ้าเมืองหมอกใหม่อ้างว่าเขตแดนเมืองใหม่แมสทูนเป็นของเมืองหมอกใหม่ เชนนี่ก็เป็นการหาทางชี้ให้เจ้าหน้าที่รักษาเขตแดนระล่ำระสายหลบหนีหน้าที่ หลังจากนั้นแล้วอังกฤษและกำลังเมืองหมอกใหม่ก็ยกเข้ามาที่เมืองใหม่ ราษฎรชาวเมืองที่เคยไคยีนไค้ทราบอำนาจของอังกฤษอยู่แล้วก็เกรงกลัว หลบหนีเข้าป่าไปเป็นอันมาก ดังจะเห็นได้จากจดหมายเหตุน่า "เจ้าพนักงานอังกฤษกับเจ้าหมอกใหม่คุมกำลังเข้ามาตั้งที่เมืองใหม่ซึ่งเป็นพระราชอาณาเขตสยาม แลราษฎรในบ้านคงหลวงในที่ไกล เคียงมีความตกใจพากันอพยพทิ้งครอบครัวหนีเข้าป่าคงไปเป็นอันมาก " ๒ ดังนั้นเมื่อกองข้าหลวงไทยออกไปสำรวจเขตแดนอุสสาหภูมิประเทศของหัวเมืองเหล่านี้ ในปี พ.ศ. ๒๔๓๓ สภาพบ้านเมืองยังอยู่ในลักษณะเดิมคือเงียบเหงา ประชาชนยังเกรงกลัวอำนาจของผู้นกต่างถิ่นที่เข้าไปอยู่ ดังรายงานของพระยาอัครราชนาถภักดี ถึงพระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าโสณบัณฑิตยผู้สำเร็จราชการกองทัพใหญ่แสดงสภาพบ้านเมืองผู้นกที่อพยพหลบหนีเข้าป่าว่า

" เมื่อ ณ วันที่ ๑๑ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๐๔ นายพันตรีหลวงวิจิตรสาครไค้พร้อมด้วยพระวิภาคภูบาล ยกออกจากเขาช้างมาถึงบ้านผาแว ณ วันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๐๔ ที่บ้านผาแวมีบ้านเรือนราษฎรอยู่ประมาณ ๓๔ หลังเรือน แลราษฎรพากันอพยพหลบหนีไปอาศัยในป่าเขาทั้งสิ้น หลวงวิจิตรสาครจึงสืบถามพวกราษฎรว่ามีความเคียดแค้นประการใดจึงไค้อพยพหลบหนีไปจากบ้านเมือง พวกราษฎรแจ้งความกับหลวงวิจิตรว่า มีความกลัวเจ้าพนักงาน

๑ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แผ่นที่ ๔.๒ ตอนที่ ๕ หนังสือเจ้าฟ้าหมอกใหม่ชื่อ คำโพพระณะวังสะสีหะมหาธรรมราชเจ้าหลวงถึงเสนาอำมาตย์ไทยลาว ลงวันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๓๒

๒ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แผ่นที่ ๔.๒ ตอนที่ ๕ หนังสือพระยา - มหาเทพ ถึง มิสเตอร์สตริงเงอ ลงวันที่ ๒ มีนาคม ร.ศ. ๑๐๔

อังกฤษที่ยกเข้ามาในพระราชอาณาเขต และในที่เหล่านั้นจะไม่ไ้ทำมาหากิน
ต่อไป " *

ไม่เพียงแต่ประชาชนที่อาศัยอยู่ตามชายแดนเท่านั้นที่มีปฏิกิริยาต่อการกระทำของ
เจ้าหน้าที่อังกฤษ แต่เจ้าหน้าที่ของไทยก็แสดงความคิดเห็นว่าการที่เจ้าหน้าที่อังกฤษกระทำ
สิ่งต่าง ๆ ไปนั้นไม่สมควร ไม่เป็นลักษณะที่เคยพบเห็นในอังกฤษดังเช่นการแสดงความคิดเห็น
ของพระเจ้านองยา เฮอร์องก์เจ้าโลมบัลลิตยกล่าววว่า

" ฉันยอมรับว่าเมื่อก่อนนั้น ก่อนที่ฉันจะกลับจากอังกฤษฉันจะยอมรับ
ว่าชาติอังกฤษเป็นมหาอำนาจที่มีความยุติธรรมที่สุดในโลก และในคำฉันตัวเอง
ก็เคยชอบนิสัยของชาวอังกฤษมาก เท่าที่เขາเหล่านั้นเคยมีความเมตตาต่อฉัน
แต่ในปัจจุบันนี้ทั้งฉันได้เห็นข้าราชการอังกฤษพยายามจะทำให้ชาวพื้นเมือง
แถบนี้ " เป็นแบบอินเดีย " แล้ว จึงทำให้ฉันรู้สึกวว่าชาวอังกฤษนั้นจะมีมนุษยธรรม
และเมตตากรรมวก็ต่อเมื่อเขาลำเนาอยู่ในประเทศของเขาเท่านั้น... ซึ่ง เมื่อ
เขาอยู่ตอนปลายตาของคณองเขาเท่านั้น แต่เมื่อคนพวกนี้มาอยู่ในดินแดนนี้
เขาก็จะทำทุกอย่างที่เขาต้องการ เช่น ทุบตีคนซึ่งแม่แต่คนไทยเองแย่งชิงดินแดน
มาจากเมืองเล็ก ๆ ไม่ยอมฟังเหตุผลของการร้องแแบบเป็นมิตรของเรา และฉัน
เองอาจกล่าวทุกโกอย่างถูกต้องวว่าคนเหล่านั้นได้กระทำต่อเราไม่ผิดอะไรจากสิ่งที่
เราพบเห็นมาจากชาวลอนดอนตะวันออกอังกฤษวว่า " ๒ "

๑ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๒ ตอนที่ ๕ รายงานพระยา-
อัครราชทูตมกิดา กราบทูลพระเจ้านองยาเฮอร์องก์เจ้าโลมบัลลิตย ลงวันที่ ๔ เมษายน
พ.ศ. ๒๔๓๓

๒ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๔ ตอนที่ ๑๑ Confidential:
จดหมายพระเจ้านองยาเฮอร์องก์เจ้าโลมบัลลิตย ถึงมิสเตอร์เวอร์นี (Verney) ที่ปรึกษาชาว
อังกฤษประจำสถานทูตที่ลอนดอน ลงวันที่ ๑๗ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๓๓

* จึงกล่าวได้ว่าปฏิกริยาของประชาชนที่อาศัยอยู่ตามชายแดนที่มีต่ออังกฤษ และหัวเมืองทางตะวันตกแม่น้ำสาละวินนั้น เป็นแบบถอยหนีจากอำนาจของพวกอังกฤษเข้าไปอาศัยหลบซ่อนในป่า แต่จากการที่ฝ่ายลานนาไทยให้ความช่วยเหลืออยู่เสมอ เมื่อมีเหตุร้ายหรือความวุ่นวายเกิดขึ้นพวกประชาชนตามชายแดนก็มักจะมาขอความช่วยเหลือจากไทย และมีความยินดีที่ได้เห็นคนไทย อย่างไรก็ตามพวกเจ้าหน่อกษัตริย์ของลานนาไทยก็แตกต่างกันคือ พวกนายคานเล็ก ๆ ที่อยู่ตามชายแดนมักจะเกรงกลัวอำนาจของอังกฤษด้วย แต่เจ้านายผู้ใหญ่จะเป็นบุคคลที่ต่อสู้และตอบโต้การกระทำของอังกฤษ วิธีที่ฝ่ายสยามได้กระทำอยู่อย่างมากมายที่สุด คือ นโยบายทางด้านกาจรณาการทุก

ดังนั้น จากปัญหาความยุ่งยากตามหัวเมืองชายแดนของพม่าที่ติดต่อกับลานนาไทย เป็นเหตุให้ไทยต้องส่งพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหมื่นพิริยประภากร เสด็จขึ้นไปปรับปรุงการปกครองและระเบียบของหัวเมืองชายแดนในปี พ.ศ. ๒๔๒๗ และจากปัญหาความวุ่นวายคราวนี้ ทำให้ลานนาไทยและพม่าในบังคับอังกฤษต้องเกิดกรณีพิพาทกันเรื่อง เขตแดนขึ้น *

ปัญหาและการเจรจาเพื่อยุติข้อขัดแย้งระหว่าง
รัฐบาลสยามกับรัฐบาลอังกฤษ

๑. หัวเมืองเงี้ยวทั้งห้า*

การที่เกิดความวุ่นวายทางหัวเมืองชายแดน อันเนื่องมาจากเมืองเชียงตุงขยายอำนาจลงมาทางใต้มาตีเอาเมืองปู้ เมืองสาค ได้ในปี พ.ศ. ๒๔๒๗ ทำให้เกิดความเดือดร้อนกระทบกระเทือนต่อลานนาไทยมาก ด้วยเหตุนี้พระเจ้าอนงยาเชอกรมหมื่นพิชิตปรีชากรต้องเสด็จขึ้นมাজักราชการหัวเมืองชายแดนถึงเมืองเชียงใหม่ถือว่า เป็นจุดแรกของปัญหาชายแดนที่ทำให้ลานนาไทยเริ่มมีความสัมพันธ์กับอังกฤษในเชิงการทูต ตามประกาศของพระยาราชสมภารากร** ที่ได้รับคำสั่งจากพระเจ้าอนงยาเชอกรมหมื่นพิชิตปรีชากรนั้นถือเป็นการประกาศว่าเขตแดนทางตะวันตกเฉียงเหนือของลานนาไทยขยายไปกระทั่งถึงแม่น้ำสาละวิน ซึ่งการประกาศเช่นนี้ได้รวมเอาเนื้อที่บริเวณหัวเมืองเงี้ยวทั้งห้ามาเป็นของไทยด้วย และจากการที่ไทยยกกองทัพออกไปป้องกันตัวถึงแม่น้ำแม่ทางนั้น มีสเตอร์กูลด์ (Mr. E.B. Gould) ผู้ว่าการแทนรองกงสุลอังกฤษที่เมืองเชียงใหม่ก็แสดงท่าทีไม่เห็นด้วยเพราะกลัวว่าการกระทำของไทยเช่นนี้จะไปกระทบกระเทือนและขัดต่อผลประโยชน์ของลูกค้าที่ไปมาค้าขายระหว่างลานนาไทยกับเมืองมะละแหม่ง อันที่จริงในปัญหาเรื่องเขตแดนนี้ถ้าเราพิจารณาจากสภาพของหัวเมืองชายแดน สภาพการติดต่อกับค้าขายระหว่างลานนาไทยกับพม่าแล้ว จะเห็นได้ว่าไทยกับพม่าได้ตั้งตัวเป็นศัตรูซึ่งกันและกันอยู่เสมอ การค้าขายการติดต่อสัมพันธ์กันก็ไม่มี และถ้าใครมีอำนาจก็จะยกกองทัพไปตีเอาหัวเมืองอีกฝ่ายหนึ่งอยู่เสมอ

* ได้แก่เมืองควน เมืองหาง เมืองทา เมืองจวด เมืองสาค

** คูในรายละเอียดยุทธภาคผนวก ข.

ดังนั้นการอ้างสิทธิในหัวเมืองชายแดนนั้นขึ้นอยู่กับการณ์ที่ฝ่ายไหนจะแสดงอำนาจยกเข้าไปทำการ
ยึดครอง สภาพเช่นนี้มีปรากฏอยู่ในจดหมายเหตุ ดังความว่า

" ไทยกับพม่าแตกกันมาทุกปี ทุกวันนี้นัก ทั้งสองฝ่ายยอมถอยกันเป็นศัตรู
ไพร่เมืองทั้งสองฝ่ายไม่ได้ไปมาค้าขายถึงกันแลมิได้มีทางไมตรีติดกันอย่างหนึ่ง—
อย่างใดเลย ทั้งสองฝ่ายรักษาเมืองนาค่านปลายแดนเป็นเมืองที่กำลังทำศึกกัน
อยู่เสมอเป็นนิจ เมืองค่านฝ่ายพม่ายอมตั้งด่านรักษาตรวจราหามปรามมิให้คน
ฝ่ายพม่าออกมาทางเมืองฝ่ายไทยได้ และคอยระวังจับกุมมิให้คนฝ่ายไทยเข้าไป
ค้าขายเข้าไปในเมืองฝ่ายพม่าได้ การเป็นเช่นนี้อยู่เสมอใคร่รู้ด้วยกันทั้งสอง
เมื่อถึงฤดูแล้งเมืองเชียงใหม่ต้องยกกองทัพออกไปรักษาเมืองค่านทางที่เมืองอังวะ
ฝ่ายเมืองอังวะมีการรบกันเสมอทุกปี ฝ่ายพม่าก็แต่งกองทัพใหญ่ออกมาช่วยยี่เปียด—
เปียดพวกไทยเงี้ยวเสมอทุกปีมิได้ขาด อย่าให้ถึงการไปมาค้าขายจะมีได้เลย
แต่เพียงไพร่ราษฎรจะหากินใส่ปากใส่ท้องก็เหลือยากการจึงเป็นอยู่เสมอดังนี้เพราะ
เหตุที่ต่างคนต้องรักษาดินแดนอย่าง เช่น เมือง เป็นศึกคอยทวงที่กันอยู่เสมอเช่นนี้ ฝ่าย
ไทยและพม่าทั้งสองฝ่ายต่างถือว่ามิอำนาจเดิมที่จะยึดจะจับจะตีเอาบ้านเมืองเขตแดน
ทั้งสองฝ่าย เมื่อเห็นเป็นท่วงที่จะทำไคร้รักษาได้ ไม่ต้องอาศัยยกเอาเหตุผลอันอื่น
เหตุใดเหตุหนึ่งนอกจากการที่ไทยกับพม่าเป็นเมืองที่เป็นข้าศึกกำลังรบกันอยู่นั้นเลย
เพราะฉนั้นข้าพเจ้าต้องแจ้งแก่ท่านเป็นความชัดว่า เมื่อฝ่ายไทยเห็นได้ท่วงที่จะได้
เขตแดนบ้านเมืองฝ่ายพม่าโดยสะดวกสบายเมื่อใด คงจะคิดอ่านตีเอาเสมอไม่ว่า
เสียเป็นเท่าไร เว้นไว้แต่ไม่มีเวลาจะทำเอาไม่อยากจะทำศึกเท่านั้น " ๑

กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ หมวกจดหมายเหตุ หม่องอังกฤษ Letter
Book เล่มที่ ๒ จดหมายเหตุพระยาราชสัมภารากร ถึง บิสเคอร์กุลล์ ลงวันที่ ๑๔ กันยายน
ค.ศ. ๑๘๘๔ (พ.ศ. ๒๔๒๗)

จึงเห็นได้ว่าสภาพที่แท้จริงของหัวเมืองชายแดนนั้นไม่มีความปลอดภัยจากศัตรูเลย ถ้าหากพวกขี้ฉ้อฉลของไทยทำศึกกันแล้วประชาชนที่อาศัยในหัวเมืองเหล่านี้จะเดือดร้อนมาก และหัวเมืองเหล่านี้ก็จะตกอยู่ภายใต้อำนาจของฝ่ายที่แสดงอำนาจเท่านั้น ผลจากความวุ่นวายทางหัวเมืองไทยใหญ่ของพม่า ฝ่ายไทยจึงถือเป็นโอกาสที่จะเข้าไปยึดครองและแสดงอำนาจทันที การประกาศอ้างเอาดินแดนเหล่านี้ตามหนังสือประกาศของพระยาราชสัมภารากร มีเหตุผลที่พระเจ้านองยาเธอกรมหมื่นพิชิตปรีชากร กล่าวอ้างในการยึดครองดินแดนเหล่านี้เพราะว่าอำนาจของพวกเงี้ยวทางฝั่งตะวันตกแม่น้ำสาละวินก็ลดน้อยไปด้วยการรบราฆ่าฟันกันผู้คนที่หลบหนีกันไปมาก พม่าก็ยกกองทัพมาปราบปราม พวกหัวเมืองเงี้ยวทั้งห้าก็อยากจะโค่นมาคุมครอง ดังนั้น "ถ้าเรายกขึ้นไปเพียง ๑๐๐ - ๒๐๐ คน (เรา) ก็จะยืมที่เข้ากับเราทั้งสิ้น ฝ่ายเมืองเชียงตุงเล็กก็กลับเป็นศัตรูพม่าไป แล้วที่รายนี้* ก็มีราคาถึงปีละแสนรูเปี้ยๆ พันชั่งเศษ ทั้งอยู่เปล่าๆ เป็นที่ที่จะโค่นง่าย ดังนั้นจะปล่อยก็เสียค่ายจำต้องลงเคลม** คุณพิทหนึ่ง จะโค่นไม่ได้แล้ว แต่การจะเป็นไป ไม่ต้องขาดทุนขาดรอนอะไร เมืองพม่าถ้าเมืองป๋นอะไรๆ จะมาชักชวนนั้น เป็นอันไม่มีเป็นแท้ " ๑ การที่หัวเมืองเหล่านี้เป็นบริเวณที่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจด้วยเหตุที่ป่าไม้มาก ประกอบกับบ้านเมืองกำลังระส่ำระสาย ฝ่ายไทยก็เริ่มที่จะอ้างสิทธิก่อน ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับป่าแม่หางนั้นตามความเป็นจริงแล้วป่าแม่หางเป็นของเมืองป๋นถึง ๓ ส่วน และเป็นของฝ่ายลานนาไทยอ้างเอาไว้แต่ก่อน ๑ ส่วน บริเวณที่ป่าแม่หางนี้เองที่พะซอ (Pasaw) คนในบังคับอังกฤษได้ขออนุญาตจากเจ้าฟ้าเมืองป๋นตัดฟันอยู่

การที่ฝ่ายลานนาไทยยกกองทัพออกไปถึงป่าแม่หางนั้น มีสเตอร์กูลด์ก็กลัวจะทำให้เกิดความเดือดร้อนแก่พะซอ จึงแจ้งความมายังพระยาราชสัมภารากรว่า จะยกกองทัพออกไปป่า

*ได้แก่หัวเมืองเงี้ยวทั้งห้า

**Claim

๑ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ม.๕๔/๔๔ รายงานกรมหมื่นพิชิตปรีชากร เรื่อง
จัดการเมืองเชียงใหม่ ลำพูน และลำปาง

แม่ทางจริงหรือ ? และมีเหตุอะไร เกิดขึ้นจึงต้องยกกองทัพออกไป * การที่มีสเตอรูกลัดตามมา เช่นนี้แสดงตัวที่จะเป็นผู้อยู่และขอและกล่าวป้องกันป่าแม่ทางควย อังกฤษก็ควาบริเวณนี้ที่ - หัวเมืองเหล่านี้ยังไม่มี การตกลงกันไทยก็ไม่สมควรจะเข้าไปยุ่งเกี่ยว ซึ่งในเรื่องนี้พระยาราช- สัมภารากรก็ตอบกลับไปโดยให้เหตุผลว่า หัวเมืองเหล่านี้เป็นของเชียงใหม่มาแต่เดิมก็จำเป็นที่จะ ต้องรักษาให้สุดความสามารถและสัญญาป่าไม้ที่พะซอทำไว้นั้นฝ่ายไทยจะไม่รับผิดชอบ ทั้งจะเห็น จากจดหมาย เหตุความว่า

" ในที่ตำบลแม่ทางนี้เมืองเชียงใหม่ถือว่าเป็นเขตเมืองเชียงใหม่แต่เดิมมา คอเวอนแมนของพระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามจะไปยอมรับเลยว่าผู้ใด ๆ จะ มีอำนาจในการป่าไม้ในเขตแขวงของกรุงสยาม นอกจากได้รับอนุญาตจากเจ้าพนักงาน ซึ่งคอเวอนแมนของพระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามได้ตั้งไว้สำหรับอนุญาตในการ ป่าไม้นั้น แลในป่าแม่ทางนี้กรุงสยามถือว่าเป็นเขตแขวงของกรุงสยามแลตระเตรียม ตัวพร้อมที่จะต่อสู้รักษาอำนาจอันนี้โดยแข็งแรงที่สุดจนถึงจะต้องรักษาด้วยคมอาวุธ เมื่อ ชาติใดจะถือเอาป่าไม้ที่เขตแขวงเหล่านี้ว่าเป็นของเมืองใด ถ้าจะทำสัญญาให้แก่ผู้ใด นั้นฝ่ายเราจะไม่รับผิดชอบไม่ยอมเป็นอันขาดทีเดียว " ๒

ดังนั้นจึงกล่าวได้อย่างเต็มที่ว่าในระยะเดือน กันยายน พ.ศ. ๒๔๒๗ ทางลานนาไทยได้อำนาจสิทธิในการเข้าควบคุมดูแลดินแดนหัวเมืองเงี้ยวทั้งห้าหรือดินแดนหัวเมืองฟากตะวันออกแม่น้ำสาละวินไว้หมดแล้ว ตามข้อกล่าวอ้างของลานนาไทยถ้าจะพิจารณาทางด้านสภาพภูมิศาสตร์แล้ว

กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ หมวดจดหมายเหตุ หมู่อังกฤษ Letter Book เล่มที่ ๒ หนังสือมีสเตอรูกลัดถึงพระยาราชสัมภารากร ลงวันที่ ๑๒ กันยายน ค.ศ. ๑๘๘๔

กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ หมวดจดหมายเหตุ หมู่อังกฤษ Letter Book เล่มที่ ๒ หนังสือพระยาราชสัมภารากร ถึง มีสเตอรูกลัด ลงวันที่ ๑๔ กันยายน พ.ศ.

ก็กล่าวได้ว่า แม่น้ำสาละวินเป็นเขตแดนธรรมชาติและมีความจำเป็นต่ออาณาเขตของสยามทางทิศตะวันตก^๑ และจากหนังสือสัญญาเขตแดนระหว่างกรุงสยามกับอังกฤษ ลงวันที่ ๒ กุมภาพันธ์ ค.ศ. ๑๘๖๘ (พ.ศ. ๒๔๑๐) ได้กำหนดให้ปากชายของแม่น้ำแม่เมย (Thoungyeng) เป็นเขตแดนทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของ เมืองตะนาวศรีของอังกฤษ ทางลำน้ำแม่เมยนั้นตั้งแต่ทิศตะวันออกเฉียงใต้ไปถึงทิศตะวันตกเฉียงเหนือแล้วไหลลงแม่น้ำสาละวิน ลานนาไทยจึงได้อธิบายว่าลำน้ำสาละวินเป็นเขตแดนด้วย นอกจากนั้นหนังสือสัญญาเชียงใหม่ที่ทำกับอังกฤษในปี พ.ศ. ๒๔๑๖ ก็ได้แสดงให้เห็นว่าแม่น้ำสาละวินเป็นเขตแดนระหว่างเชียงใหม่ซึ่งขึ้นอยู่กับแผ่นดินสยาม และเมืองพม่าฝ่ายอังกฤษ จากสัญญานี้ก็ได้มีการบังคับบัญชาดูแลรับผิดชอบให้มีความเรียบร้อยของทั้งสองฝ่ายซึ่งเหตุการณ์ก็เรียบร้อยตลอดมา นอกจากนั้นถ้าหากจะพิจารณาทางด้านภาษาแล้วก็กล่าวได้ว่า แม่น้ำสาละวินเป็นเขตแดนของภาษาไทยดีกว่าได้ โดยทางทิศตะวันตกไปจนถึงแม่น้ำสาละวินก็ใช้ภาษาไทยแต่เป็นสำเนียงบ้านนอกซึ่งผิดกับภาษาพม่าโดยสิ้นเชิง^๒ ขณะเดียวกัน ลานนาไทยยังกล่าวอ้างว่ายังได้มีความแตกต่างทางด้านวัฒนธรรม การแต่งกาย ลักษณะทาง การดำรงชีวิตประจำวัน ค่ายเหล่านี้น่าที่จะถือเอาแม่น้ำสาละวินเป็นเขตแดนระหว่างลานนาไทย กับพม่า ตามความคิดของฝ่ายลานนาไทยจึงเป็นการถูกต้องที่สุด

จากข้ออ้างของลานนาไทยที่กล่าวมานี้ เราจะเห็นว่าข้ออ้างของฝ่ายลานนาไทยทางด้าน ภาษา วัฒนธรรม การแต่งกาย การดำรงชีวิตประจำวันนั้น ประชาชนที่อยู่ทางปากแม่น้ำสาละวิน ตะวันตกและปากแม่น้ำสาละวินตะวันออกมีความแตกต่างกันน้อยมาก และโดยเฉพาะประชาชนก็เป็นชนชาติเงี้ยว ซึ่งมีวัฒนธรรมประเพณีต่าง ๆ คล้ายคลึงกันมาก การจะถือเอาแม่น้ำสาละวินเป็น-

^๑ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ หมวกจดหมายเหตุ หมู่อังกฤษ Letter Book เล่ม ๒ Memorandum: Boundary Between Siam and Upper Burmah.

^๒ ดูข้อความในหนังสือสัญญาข้อที่ ๑ ในภาคผนวก ก.

เขตแดนของวัฒนธรรมนั้นเป็นการไม่ถูกต้องนัก อย่างไรก็ตามการที่ฝ่ายลานนาไทยได้อ้างสิทธิในหัวเมืองเงี้ยวทั้งห้าและได้ยกกองทัพออกไปถึงป่าแม่ทางนั้น มีสเตอร์กุลคักได้แจ้งความเป็นข้อที่จะขอร้องให้ทางฝ่ายเจ้าพนักงานสยามกระทำการโดยไม่ให้ถกในบังคับอังกฤษเสียผลประโยชน์ จึงถือเป็นการยอมรับการกระทำของไทยไปด้วย และการกล่าวอ้างสิทธิเหนือหัวเมืองเงี้ยวทั้งห้าก็ได้เกิดขึ้นก่อนที่อังกฤษจะได้เข้าปกครองเมืองพม่าปีหนึ่ง* ด้วย

เมื่อลานนาไทยอ้างสิทธิในหัวเมืองเงี้ยวปากตะวันตกแล้วก็มีกำลังทหารซึ่งเกณฑ์จากเมืองต่าง ๆ รักษาการอยู่ แต่พอเหตุการณ์ต่อมาความรุนแรงลงกองทัพเหล่านั้นก็ได้เลิกถอนตัวกลับลักษณะเช่นนี้ถือเป็นลักษณะที่สำคัญของหัวเมืองฝ่ายเหนือของไทยที่จะไม่มีกองทัพตั้งอยู่ประจำ ถ้าหากมีความจำเป็นจะต้องใช้ทหารแล้วก็จะเกณฑ์พวกเจ้าเมือง เจ้าแขวง และกำลังของตำบลต่าง ๆ ไปรบ พอหมดความจำเป็นในการรบหรือความวุ่นวายนั้นสงบแล้วก็จะเลิกเกณฑ์ทหารเสีย ดังนั้นเมื่อพระยามนตรีสุริยวงษ์ขึ้นไปเป็นข้าหลวงใหญ่ที่เมืองเชียงใหม่ในเดือน พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๒๔ ก็พยายามคิดปรับปรุงกองทัพ และเมื่อมีนายคานูรักษายาแค้นเข้ามาแจ้งความถึงเรื่องเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นทางชายแดนว่า อาจจะมีข้าศึกยกข้ามแม่น้ำสาละวินเข้ามาได้ ทานข้าหลวงใหญ่ก็มีความคิดเห็นว่าเป็นความจำเป็นที่จะต้องตระเตรียมตัวไว้ต่อต้านพม่าโดยเต็มกำลังด้วยเหตุนี้ในเดือน กันยายน พ.ศ. ๒๔๒๔ พระยามนตรีสุริยวงษ์จึงได้ตระเตรียมที่จะไปตรวจราชการตามหัวเมืองชายแดนเพื่อจะได้ทราบเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นโดยตรง การขึ้นไปตรวจราชการของพระยามนตรีสุริยวงษ์ครั้งนี้กระทำหลังจากที่อังกฤษสามารถตีกองทัพพม่าแตกและพม่ายอมแพ้ในปี พ.ศ. ๒๔๒๔ แล้ว ซึ่งก็เป็นการจะไปขัดกับข้อประกาศของพม่าที่ประกาศว่า หัวเมืองฝ่ายเหนือบริเวณเมืองไทยให้อยู่ในอำนาจพม่าหมดแล้ว และจากการที่พระยามนตรีสุริยวงษ์ขึ้นไปครั้งนี้ก็ได้มีคำสั่งไปถึงเจ้าเมืองต่าง ๆ ตามชายแดนเกณฑ์ทหารให้ได้ ๘๐๐๐ คน แต่จะคิดมาเป็นทหารประจำการ ๑๐๐๐ คน ที่เหลือก็ให้ตระเตรียมตัวไว้พร้อม * เมื่อพระยามนตรีสุริยวงษ์อยู่ที่ -

* ประกาศผนวกดินแดนของกษัตริย์มอเข้าไว้ในกาปกครองของอังกฤษโดยอุปราชอินเดียนลงวันที่ ๑ มกราคม ค.ศ. ๑๘๘๖ (พ.ศ. ๒๔๒๔)

* กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ หมวดจดหมายเหตุ หมายเหตุอังกฤษ - Letter Book เล่ม ๒ Memorandum : Boundary Between Siam and Upper Burmah.

เมืองงายนั้นก็ได้จัดแต่งคนออกไปชักชวนยังเมืองงิ้วต่าง ๆ มาอ่อนน้อมด้วย^๑ เหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นที่เมืองงายและหัวเมืองใกล้เคียงนี้ เมื่อมีสเตอรอาเซอร์ผู้ว่าการแพนรองกงสุลอังกฤษ ณ เมืองเชียงใหม่มารับแจ้งความมายังพระศรีธรรมสาส์นชาหลวงที่สองผู้ว่าราชการแพนแทน ชาหลวงใหญ่เมืองนครเชียงใหม่เป็นความว่า " ค้วยเมื่อข้าพเจ้าอยู่เมืองงายข้าพเจ้าได้ข่าวว่า ในเวลานั้นเจ้าเมืองงายอยู่ที่เมืองตวน รักษาบ้านเมืองซึ่งใกล้เคียงอยู่ตะวันออกแมคง แล้วข้าพเจ้า ได้ข่าวว่าไคส่งทหารเมืองนครเชียงใหม่ไปถึงเมืองตวนค้วย ซึ่งข้าพเจ้าได้ข่าวนี้จะเป็นความจริง ฤาประการใด ขอท่านไคแจ้งให้ข้าพเจ้าทราบค้วย " ^๒ การที่มีสเตอรอาเซอร์ตามมาเช่นนั้น แสดงให้เห็นว่าอังกฤษเริ่มที่จะเอาใจใส่หัวเมืองชายแดนเหล่านี้และไม่อยากจะให้ไทยเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับหัวเมืองงิ้วค้วย ซึ่งการเรื่องนี้พระศรีธรรมสาส์นก็ได้ตอบไปเป็นความว่า เมืองตวน เมืองสาค เมืองหาง เมืองจวก เมืองหา สมักรเข้ามาเป็นข้าขอบขัณฑสีมากรุงเทพฯ ขอเป็นเมืองขึ้นกับเมืองนครเชียงใหม่ ภายหลังมีโจรพวกเมืองนายมาย้ายเมืองตวน เจ้าเมืองตวนมีหนังสือมาขอกำลังเมืองเชียงใหม่ขึ้นไปช่วย ทางเมืองเชียงใหม่เห็นว่าเมืองตวนก็สมักรเข้ามาเป็นข้าขอบขัณฑสีมากรุงเทพฯ มีโจรผู้ร้ายเกิดขึ้นจะนิ่งเสียก็มิได้จึงให้กำลังเมืองงาย เมืองฝาง ขึ้นไปช่วย แด่อย่างไรก็ตามครั้นโจรผู้ร้ายสงบเรียบร้อยแล้วกองทัพเจ้าเมืองงาย เจ้าเมืองฝาง ก็กลับมารักษาราชการที่บ้านเมืองตามเดิม ^๓ การที่ฝ่ายลานนาไทยกล่าวป้องกันหัวเมืองชายแดนเหล่านี้เพราะถือว่าเป็นเมืองคี่มาอ่อนน้อมจำเป็นต้องให้ควบคุมครองค้วย

^๑ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๑ ตอนที่ ๑ โทรเลขพระยามนตรีสุริยวงษ์ถึงกรมหลวงเทเวธวงษ์โรประการ เรื่องชักชวนเมืองป๋น เมืองกวน เมืองสาค เมืองหาง เมืองจวก เมืองหา มาขึ้นแก่ไทย ลงวันที่ ๔ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๒๘

^๒ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๑ ตอนที่ ๑ หนังสือมิสเตอร์อาเซอร์ถึงพระศรีธรรมสาส์น ลงวันที่ ๑๕ เมษายน พ.ศ. ๒๔๓๐

^๓ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๑ ตอนที่ ๑ หนังสือพระศรีธรรมสาส์นถึงมิสเตอร์อาเซอร์ ลงวันที่ ๑๖ เมษายน พ.ศ. ๒๔๓๐

ในระบายนี้อเองได้มีการติดต่อเจรจาเรื่องหัวเมืองชายแดนเงี้ยวมิไค้ขาด ทางฝ่ายอังกฤษ
 มีสเตอร์อาเซอร์ก็พยายามที่จะกล่าวป้องกันไม่ให้เมืองเหล่านี้อยู่ในความคุ้มครองของไทย โดย-
 อ้างว่าเป็นดินแดนที่ยังตกเฉียงกันอยู่ จะส่งทหารหรือขุนนางไทยเข้าไปรักษาไม่ได้ การเรื่องนี้
 รัฐบาลอังกฤษกับรัฐบาลสยามยังไม่ได้ปรึกษากันอย่างหนึ่งอย่างใดให้รู้แน่ว่าเมืองเหล่านี้ต่อไป
 ภายหน้าจะขึ้นกับฝ่ายใด ๑ นอกจากนั้นมิสเตอร์กุลด์ก็ดูว่าการกงสุลอังกฤษก็ได้อ้างว่าสนับสนุน-
 มีสเตอร์อาเซอร์โดยอ้างถึงคำพูดของมิสเตอร์ชาเตาผู้ว่าการกงสุลอังกฤษคนก่อนที่พูดกับพระเจ้า
 นองยาเชอกรมหลวงเทวะวงษ์วโรประการว่า บรรดาอำนาจของพระเจ้าแผ่นดินพม่าในการปกครอง
 หัวเมืองลาวนั้นตกเป็นของรัฐบาลของสมเด็จพระนางเจ้ากรุงอังกฤษทั้งสิ้น และไม่เป็นการสมควรที่
 แผ่นดินสยามจะคิดมีอำนาจอย่างหนึ่งอย่างใดในพื้นที่พรมแดนที่ยังตกเฉียงกันอยู่ก่อนที่อังกฤษจะได้
 จัดการ ๒ อย่างไรก็ตามปัญหาที่เกิดขึ้นนี้ฝ่ายไทยเองก็เกรงว่าอังกฤษในพม่าจะเข้าใจ
 ผิดคิดว่าฝ่ายลานนาไทยจะยกเข้าไปรุกรานแคว้นไทยใหญ่ พระยาภาสกรวงษ์ผู้ว่าการแทนเสนาบดี
 ว่าการต่างประเทศจึงได้แจ้งความไปให้มิสเตอร์กุลด์ได้ทราบไว้ว่า " หัวเมืองทั้งห้านี้มาสวามิภักดิ์
 ขึ้นต่อกรุงเทพฯ เองเพราะโจรผู้ร้ายมาเบียดเบียนและกองทัพเมืองเชียงฯ หมกไค้ถอยกลับมาเมื่อ
 เหตุการณ์สงบลง ฝ่ายไทยไม่ได้คิดรุกรานรัฐฉานแต่ประการใด" ๓ การกระทำของไทยครั้งนี้
 ก็เพื่อป้องกันหัวเมืองเงี้ยวที่ฝ่ายไทยได้ไปกล่าวอ้างสิทธิและพวกพ้องเมืองที่มาสวามิภักดิ์เท่านั้น
 อย่างไรก็ตามปัญหาความขัดแย้งระหว่างลานนาไทยกับพม่าในบังคับอังกฤษก็ไม่มีทางที่
 จะยุติลงได้ ดังนั้นเพื่อเป็นการแก้ไขข้อขัดแย้งนี้ทางฝ่ายอังกฤษจึงเสนอว่าควรจะได้มีการประชุม

๑ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๑ ตอนที่ ๑ หนังสือมิสเตอร์-
อาเซอร์ถึงพระศรีธรรมสาส์น ลงวันที่ ๑๗ เมษายน พ.ศ. ๒๔๓๐

๒ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๑ ตอนที่ ๑ หนังสือมิสเตอร์-
กุลด์ถึงพระยาภาสกรวงษ์ ลงวันที่ ๑๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๓๐

๓ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๑ ตอนที่ ๑ หนังสือพระยา-
ภาสกรวงษ์ถึงมิสเตอร์กุลด์ ลงวันที่ ๑๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๓๐

ระหว่างข้าหลวงของฝ่ายไทยกับฝ่ายอังกฤษเพื่อตกลงปัญหาอันโดยเสนอให้มีการประชุมที่เมืองบัน
 ในวันที่ ๑๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๓๐^๑ ทางฝ่ายไทยพระยาเพชรพิไชยข้าหลวงใหญ่เมืองเชียงใหม่
 ได้รายงานเรื่องการที่อังกฤษเสนอการประชุมนี้ลงมากรุงเทพฯ ในที่สุดฝ่ายไทยก็ได้ตอบตกลง
 โดยจัดข้าหลวงออกไปร่วมประชุมด้วย ข้าหลวงฝ่ายไทยที่ไปคือ หลวงรามรักษา หลวงสรสิทธิยา-
 นุกาญ นายแย้มมหาดเล็ก และเจ้าสุริยจางวางเมืองนครเชียงใหม่ พร้อมด้วยไพร่พลทหารได้
 ยกออกจากเมืองนครเชียงใหม่ไปตั้งแต่วันที่ ๑๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๓๐^๒ ฝ่ายข้าหลวงอังกฤษก็มี
 มิสเตอร์อาเชอร์ผู้ว่าการแหมรองกงสุลอังกฤษ ณ เมืองเชียงใหม่ก็ไปร่วมประชุมด้วย แต่เนื่องจาก
 หนทางที่ข้าหลวงทั้งสองฝ่ายเดินทางไปในนั้นไกลและยากลำบากกว่าจะพร้อมกันได้ก็เลยกำหนดเวลา
 การประชุมที่เกยนัดหมายไปมาก* จากการประชุมกันครั้งนี้ ข้าหลวงทั้งสองฝ่ายจะยอมรับตาม
 ข้อตกลงที่เมืองบันนั้นไปพลางก่อนจนกว่าจะมีการสำรวจเขตแดนและรัฐบาลทั้งสองฝ่ายต้องตกลงกัน
 อีกครั้งหนึ่ง การตกลงปัญหาเรื่องหัวเมืองเงี้ยวทั้งห้าข้าหลวงทั้งสองฝ่ายได้ตกลงกันทำสัญญา
 กันนี้

" หัวเมืองทั้งห้าซึ่งเป็นข้อเถียงกันนั้นจะให้คงอยู่ในความปกครองที่มีอยู่ใน
 เดียวกันคือ เมืองสาครอยู่ในความบังคับเมืองเชียงตุง เมืองควน เบื่องหาง เมืองจวค
 เมืองทา อยู่ในความบังคับเมืองเชียงใหม่ และยังมีข้อสัญญาอีกคือ

ประการที่ ๑ ถ้าตเวงกาลยังอยู่ในพื้นเบื่องซึ่งมีอำนาจบังคับอยู่นั้นถ้า
 กลับเข้ามาในเขตแดนก็จะจับกุมตัวไว้

ประการที่ ๒ ข้าหลวงรับว่าบันดาสำเภาอังกฤษและผู้ซึ่งหลบหนีเข้ามา
 อาศัยอยู่ในเขตแดนถ้าประสงค์จะกลับไปก็จะอนุญาตให้ไป

^๑ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๑ ตอนที่ ๑ จดหมายมิสเตอร์-
กุลถึงพระยาภาสกรวงษ์ ลงวันที่ ๑๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๓๐

^๒ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๑ ตอนที่ ๑ โทรเลขพระยา-
เพชรพิไชยกราบบังคมทูลกรมหลวงเทเวศร์ไชยโรประการ ลงวันที่ ๑๒ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๓๐

* เลื่อนมาประชุมในเดือน มกราคม พ.ศ. ๒๔๓๐

ประการที่ ๓ จะขอให้คอเวอนแมนส์สยามห้ามมิให้อนุญาตผู้ใดทำป่าไม้ฤๅ
ตัดฟันไม้ในป่าเมืองนั้นกว่าจะได้รับคำสั่งเกิดขาด

ประการที่ ๔ ข้าหลวงรับว่าเจ้าพนักงานเมืองเชียงใหม่จะตรวจตราระมัด-
ระวังรักษาความเรียบร้อยในพื้นที่นั้นและห้ามกันมิให้ขุนนาง เจ้าพนักงานราษฎรอื่นใด ๆ
ก่อการวิวาทขึ้นในหัวเมืองตนซึ่งขึ้นกับอังกฤษ " ๑

ตามข้อตกลงที่เมืองนั้นถึงแม้ว่าเมืองตวน เมืองหวง เมืองจวค เมืองทาจจะไคมาอยู่
ภายใต้การปกครองของเมืองเชียงใหม่ก็ตาม แต่ตามข้อสัญญาปลีกย่อยอีก ๔ ประการนั้นได้มี-
บังคับกับเชียงใหม่เป็นอย่างมาก เพราะผลต่าง ๆ ถ้าเชียงใหม่ปฏิบัติตามแล้วอังกฤษจะเป็นฝ่ายได้
ประโยชน์มาก จากสัญญานี้ทำให้เจ้าหน้าที่ของไทยและอังกฤษ ได้มีจุดหมายติดต่อกันอยู่เสมอ
และอังกฤษได้ถือสัญญาปลีกย่อยนี้เป็นเรื่องสำคัญมาก เพราะอังกฤษต้องการที่จะรักษาความสงบ-
เรียบร้อยของเขตแดนเพื่อผลประโยชน์ทางการปกครองและเพื่อผลประโยชน์ทางด้านการเศรษฐกิจ
โดยเฉพาะการทำป่าไม้ ถ้าพิจารณาตามข้อสัญญาปลีกย่อย ๔ ประการแล้ว อังกฤษได้กล่าวหาว่า
ลานนาไทยกระทำผิดสัญญาที่เมืองนั้นดังนี้

๑. ในประการแรกเกี่ยวกับตะเหวกงาลู (Twek Nga-Lu) หรือที่เรียกว่าฟ้า-
เชียงทองนั้น อังกฤษได้กล่าวหาว่าไทยกระทำผิดสัญญาโดยให้ความช่วยเหลือและอุดหนุนตะเหว-
กงาลูให้กลับเข้าไปทำการก่อกวนในหัวเมืองของพม่าในบังคับอังกฤษ ดังนั้นถึงเรื่องตะเหวกงาลู
ที่อังกฤษส่งมาให้ไทยความว่า

" ในกายของตะเหวกงาลูในครั้งที่สุดท้ายได้พบหนังสือหลายฉบับเป็นที่สำคัญ
ว่าเจ้าเมืองกรมการเมืองตวน (Muang Tuen) ซึ่งตั้งมาจากเมืองเชียงใหม่กับ
ขุนนางเมืองเชียงใหม่อื่น ๆ ก็ได้ถือเอาตะเหวกงาลูในความคิดที่จะตั้งตัวขึ้นเป็น-
เจ้าเมืองเชียงทองและได้รับว่าทำการไม่สำเร็จจะหนีที่อาศัย ตะเหวกงาลูจะไป

กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แผ่นที่ ๔.๑ ตอนที่ ๑ รีโปคมิสเตอร์-
ฮิลเคอแบรนต์ที่มีสเตอร์กุลดส่งมาให้ ลงวันที่ ๑๐ เมษายน พ.ศ. ๒๔๓๑

เมืองเชียงตุงก็ไม่ได้ แลในเวลานี้ก็เห็นจะชุมนุมอยู่ในเมืองต่วนแอบอาศัยอยู่กับพวก
เมืองเชียงใหม่ " ๑

บันทึกเรื่องตะเหวกงาลูที่อังกฤษส่งมาขึ้น อังกฤษได้ถือว่าลานนาไทยได้คิดสัญญาเมือง
ป็นประการแรกและประการที่สี่ โดยไม่ยอมจับตะเหวกงาลูและพวกขุนนางเจ้านายของลานนาไทย
ก็เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับเรื่องรารัฐนของอังกฤษด้วย โดยการสนับสนุนตะเหวกงาลูในการตีเมืองป็น
และกำลักลักเลียง เมื่อวันที่ ๔ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๓๐ ภัยเหตุนี้มีสเตร์กูลจึงมีหนังสือมาเตือน
รัฐบาลสยามเป็นความสองประการคือ

ประการแรก ว่าเก็บได้หนังสือหลายฉบับในค่ายของตะเหวกงาลู-
และตามหนังสือนั้นก็แสดงให้เห็นว่าเจาพนัก

ประการที่สอง ว่าเจาพนักงานใน
ตะเหวกงาลูไว้ ตามความเป็นจริงที่เป็นอยู่จะเห็น
จึงจำเป็นต้องขอให้รัฐบาลสยามได้มีคำสั่งไปถึงเมือง
ตะเหวกงาลูไม่ว่าจะเป็นทางตรงหรือทางอ้อม และถ้าหาก
แม่น้ำสาละวินมาในพื้นที่เมืองเชียงใหม่มากให้จับกุมทันที ๒

เกี่ยวกับเรื่องของตะเหวกงาลูซึ่งพาดพิงถึงเรื่องความสงบเรียบร้อย
หัวเมืองชายแดนนี้ มีสเตร์กูลก็ยังได้ขอร้องให้ไทยได้ปฏิบัติตามข้อสัญญาที่กระทำ
ความเกรงครัดด้วย ฝ่ายอังกฤษได้อำนาจของรัฐบาลอังกฤษที่อื่นเคยชี้ทางฝ่ายไทยว่า
อังกฤษที่อื่นเคยสามารถที่จะใช้อำนาจบังคับให้รัฐบาลสยามให้รับรองว่าหนังสือสัญญาที่ลงนามลงไว้

๑ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๘.๑ ตอนที่ ๑ เมมมอเรนคำ
ในเรื่องตะเหวกงาลู ลงวันที่ ๑๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๓๑

๒ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๘.๑ ตอนที่ ๑ หนังสือมีสเตร์-
กูลคูลมายังกรมหลวงเทวะวงษ์วโรปการ ลงวันที่ ๒๖ เมษายน พ.ศ. ๒๔๓๑

ได้กระทำแล้วที่เมืองป็นันรัฐบาลสยามควรต้องถือตามนั้น จนกระทั่งปัญหาเรื่องเมืองเงี้ยวทั้งห้า
นี้จะโคตกกลงกันระหว่างรัฐบาลทั้งสอง *

๒.* เรื่องการให้อนุญาตทำป่าไม้ ตามสัญญาประการที่ ๓ กล่าวว่าอังกฤษได้ขอให้รัฐบาล
สยามห้ามมิให้อนุญาตแก่ผู้ใดทำป่าไม้หรือตัดฟันไม้ในป่าแม่ทางจนกว่าจะได้รับคำสั่งเด็ดขาด แต่ใน
เรื่องนี้ปรากฏว่าพอเมืองหางซึ่งตามสัญญาเมืองป็นันถือเป็นคนในความปกครองของเมืองเชียงใหม่
ได้ทำหนังสืออนุญาตให้โกจันยูนทำป่าไม้แม่ทางได้ ซึ่งการกระทำเช่นนั้นไปขัดผลประโยชน์ของ
มองปาซอกันในบังคับของอังกฤษเข้า เพราะหนังสือที่พอเมืองหางออกให้แก่โกจันยูนนั้น มีสเตอร์
อาเซอร์เห็นว่าผิดพระราชบัญญัติเพราะโคตกกลงกันตัดสินแล้วว่าหนังสือสัญญาทำป่าไม้ซึ่งยังไม่ได้
รติไฟ (Ratify)* นั้นรัฐบาลสยามกับรัฐบาลอังกฤษก็คงถือว่ายังใช้ไม่ได้ ๒ ดังนั้นควรจะมี
การตีตราและอายุค้ำใบที่เป็นของทางฝ่ายไทยและฝ่ายอังกฤษไว้ก่อน การเรื่องนี้ทางฝ่ายลานนา
ไทยซึ่งได้บำรุงรักษาหัวเมืองเงี้ยวทั้งสี่ ไม่ได้ห้ามในเรื่องการทำป่าไม้ด้วยกลัวว่าจะทำให้ราษฎร
เดือดร้อนระส่ำระสายและเสียผลประโยชน์ของบ้านเมือง การกระทำของไทยเช่นนี้อังกฤษถือว่า
เป็นการทำผิดสัญญาเมืองป็นันอย่างมากและคนในบังคับของอังกฤษก็เสียผลประโยชน์ด้วย

ด้วยเหตุเหล่านี้เองอังกฤษจึงถือเอาเป็นข้อที่จะอ้างในการเข้าไปมีสิทธิในหัวเมืองเงี้ยว
เหล่านั้นด้วย โดยมีสเตอร์กุลด์ไคมีหนังสือแจ้งความมายังพระเจ้าอนองยาเชอกรมหลวงเทวะวงษ-
วโรประการเป็นความว่า *

* กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๑ ตอนที่ ๑ หนังสือมิสเตอร์-
กุลด์กุลม้ายังกรมหลวงเทวะวงษวโรประการ ลงวันที่ ๙ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๓๑

* ก็คือการรับรองโดยรัฐสภาหรือกษัตริย์ว่าสนธิสัญญาที่ผูกพันของประเทศไปลงนามไว้แล้ว
นั้นเป็นอันใช้ได้

๒ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๑ ตอนที่ ๒ หนังสือมิสเตอร์-
อาเซอร์ถึงพระยาเพชรพิไชย ลงวันที่ ๑๖ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๓๑

* ที่ว่าการราชทูตแลกงสุลเยเนราลอังกฤษ *

๒๕ June ๑๘๘๘ (๒ ๖ ๔ คำ ปีชวศัสมุทธศัศก ๑๒๕๐)

บิสเตอร์บีกุลตผู้ว่าการแทนกงสุลเยเนราลอังกฤษหุลมายังพระเจ้านองยาเซอ
กรมหลวงเทเวธวาชโรประการผู้ว่าการต่างประเทศ

ด้วยข้าพเจ้าได้รับหนังสือจากลอร์ดซอลิสเบอรี (Lord Salisbury) แจ้ง
ความว่า คอเวอนแมนซ์ของสมเด็จพระนางเจ้าไคพิเคราะห์เหตุการณ์ที่ข้าหลวงได้ไต่สวน
ในข้อปัญหาด้วยเรื่องอำนาจอังกฤษในหัวเมืองเงี้ยวต่าง ๆ ซึ่งอยู่ในเขตข้ามแม่น้ำ-
สาละวินมาคือ เมืองตวัน เมืองหาง เมืองจวด เมืองทา เบืองสาต ลอร์ดซอลิสเบอรี
แจ้งว่าการที่ข้าหลวงได้ไต่สวนสืบการเรื่องนั้นได้ความชัดว่า ราษฎรชาวเมืองทั้งปวง
นี้ เป็นชาติพม่าเงี้ยวมาแต่เดิมแลคอเวอนแมนซ์สยามมิได้อำนาจปกครองเมือง เหล่านี้
เลยจนกระทั่งถึงเดือน September ๑๘๘๖

อนึ่งเมื่อเวลาที่อังกฤษได้ราชอาณาจักรมาขึ้นหัวเมืองทั้งสี่คือ เมืองตวัน
เมืองหาง เมืองจวด เมืองทา เป็นหัวเมืองของเมืองปันฟากแม่น้ำสาละวินฟากหนึ่ง
ซึ่งผู้ครองเมืองปันไคยกให้กับเจ้านายบุตรหลานปกครองเมืองปันเอง ก็เป็นเมือง-
บรรณาการต่อพระราชอาณาจักรพม่า เมืองสาตบักขึ้นต่อเมืองเชียงตุงซึ่งเป็นชาติ
พม่าเงี้ยว และคอเวอนแมนซ์ของสมเด็จพระนางเจ้าเห็นความชัดว่าเมืองสาตหาได้
อยู่ไต่ความปกครองของกรุงสยามแลกรุงสยามจะร้องเอาเขตแดนของหัวเมือง
เหล่านั้นไม่ได้

อนึ่งลอร์ดซอลิสเบอรี ได้กล่าวว่าคอเวอนแมนซ์สยามก็มิมีช่องโอกาสเป็น
อันมากแล้วที่จะแผ่ชติยะอำนาจในหัวเมืองเงี้ยวทั้งห้าแลคอเวอนแมนซ์สยามก็มิ-
สามารถจะพิสูจน์ว่ามีอำนาจเช่นนั้นไม่ คอเวอนแมนซ์ของสมเด็จพระนางเจ้าไคมี
ความประสงค์แจ้งที่จะเอาหัวเมืองทั้งห้าไว้ในความปกครองของอังกฤษเหตุนี้จึง
ได้มีคำสั่งประกาศแล้ว

กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๑ ตอนที่ ๒ หนังสือมิสเตอร์-
กุลกรรพหุลกรมหลวงเทเวธวาชโรประการ ลงวันที่ ๒๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๓๑

บัดนี้ โดยการบนอบต่อคำสั่งของลอร์ดซอร์สเบอรี ข้าพเจ้าขอแจ้งความให้
ท่านทราบความประสงค์ของคอเวอนแมนต์ของสมเด็จพระนางเจ้าในการเรื่องนี้

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าปัญหาทางหัวเมืองเงี้ยวทั้งห้าที่รัฐบาลอังกฤษได้อื่นเสียได้ส่งข้าหลวง
ออกสำรวจหาเหตุผลหลังจากที่มีการประชุมที่เมืองป๋นแล้ว จากเหตุผลที่มีสเตอร์กู๊ดคลอมาตาม
จดหมายข้างบนและการนิคสัญญาที่กระทำที่เมืองป๋นของฝ่ายไทย ทำให้อังกฤษอ้างสิทธิที่จะเข้ามา
มีอิทธิพลในหัวเมืองเหล่านี้อยู่ เพราะไทยเคยอ้างแล้วแต่ก็ไม่สามารถแสดงให้เห็นว่าได้เข้าไปมี
อำนาจการปกครองดินแดนเหล่านี้อย่างแท้จริง *

การเจรจาเพื่อหาทางตกลงปัญหาเรื่องหัวเมืองเงี้ยวทั้งห้า

การที่อังกฤษได้ส่งข้าหลวงออกสำรวจเขตแดนและได้กล่าวอ้างเอาหัวเมืองเงี้ยวทั้งห้า
ไปเป็นของอังกฤษ ตามจดหมายของมิสเตอร์กู๊ดคลอมาตามพระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงเทเวธวงษ-
วโรประการลงวันที่ ๒๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๓๑ นั้น ไทยเราถือว่าเป็นการตัดสินใจเอาแต่ฝ่ายเดียว
โดยไม่ได้มีการฟังเหตุผลจากฝ่ายไทยเลย ซึ่งการเรื่องนี้พอมิสเตอร์อาเซอร์ได้แจ้งความมาให้
พระยาเพชรพิไชยข้าหลวงใหญ่ซึ่งรักษาราชการ ณ เมืองเชียงใหม่ทราบ พระยาเพชรพิไชยก็ได้
ตอบมิสเตอร์อาเซอร์ไปว่า ปัญหาเรื่องหัวเมืองเงี้ยวทั้งห้าที่รัฐบาลอังกฤษได้ตัดสินใจไปแล้วนั้น
รัฐบาลสยามจะตัดสินใจประการใดก็ยังไม่ทราบได้ เพราะฉะนั้นต้องยังถือว่าเมืองเหล่านี้เป็นกลาง
อยู่ตามเดิม * เพื่อให้เป็นไปตามข้อตกลงกันที่เมืองป๋น ขณะเดียวกันนั้นพระเจ้าน้องยาเธอ-
กรมหลวงเทเวธวงษวโรประการเสนาบดีว่าการต่างประเทศก็มีคำสั่งให้พระยามนตรีสุริยวงษ-
ราชทูตไทย ณ กรุงลอนดอนพูดจาชี้แจงแก่เสนาบดีว่าการต่างประเทศของอังกฤษเพื่อแก้ไขปัญหานี้

กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๑ ตอนที่ ๒ จดหมายพระยา-
เพชรพิไชยถึงมิสเตอร์อาเซอร์ ลงวันที่ ๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๓๑

หัวเมืองเหล่านี้ หลักฐานที่พระยามนตรีสุริยวงษาอ้างในการชี้แจงนั้น ก็ยกเอาตามพงศาวดาร
จดหมายเหตุสำหรับเมืองเชียงใหม่มาอ้าง มีรายละเอียดที่เมืองเชียงใหม่ยกไปปราบบรามหัวเมือง
ต่าง ๆ * และกล่าวว่าหัวเมืองเงี้ยวทั้งห้านี้เป็นเมืองขึ้นแก่เมืองนครเชียงใหม่มาแต่โบราณ
ประมาณร้อยปีเศษแล้ว * จะเห็นได้ว่าหลักฐานที่พระยามนตรีสุริยวงษาไปกล่าวอ้างนี้อังกฤษ

*รายละเอียดที่พระยามนตรีสุริยวงษาจะกล่าวอ้างตามพงศาวดารก็คือ

(๑) เมื่อถึงราช ๑๑๕๐ ปีมะเมียสัมฤทธิ์ศก (พ.ศ. ๒๓๓๑) เมืองนครเชียงใหม่ยก
กำลังไปตีเมืองปั่นและเมืองทองกายได้เมืองทั้งสองครั้งหนึ่ง ได้ครอบครว้และเจ้าฟ้าหน่อคำเมืองปั่น
มาไว้ควย

(๒) เมื่อถึงราช ๑๑๕๒ ปีวอกโทศก (พ.ศ. ๒๓๓๓) เมืองนครเชียงใหม่ได้ยกกำลัง
ไปตีเมืองตวนบ้านห้วยคอกเมืองจายและเมืองปุครั้งหนึ่ง เจ้าเมืองปุค่ายควยอาวูช ได้กวาดเอา
ครอบครว้มาไว้

(๓) เมื่อถึงราช ๑๑๖๔ ปีจอจัตวาศก (พ.ศ. ๒๓๔๕) เมืองนครเชียงใหม่ได้ยกกำลัง
ไปตีเมืองสาค ได้ตัวเจ้าฟ้าจอมหงษเมืองสาคมาไว้

(๔) เมื่อถึงราช ๑๑๗๐ ปีมะโรงสัมฤทธิ์ศก (พ.ศ. ๒๓๕๑) เมืองนครเชียงใหม่ได้ยก
กำลังไปตีเมืองเชียงแสนได้เมืองสิบสองปันนา ซากิล้อควย

(๕) เมื่อถึงราช ๑๒๐๐ ปีจอสัมฤทธิ์ศก (พ.ศ. ๒๓๘๑) เมืองนครเชียงใหม่ยกกำลัง
ไปตีเมืองสาค เมืองตวน แดกแล้วเจ้าฟ้าเมืองตวนได้อ่อนน้อมยอมเป็นเมืองขึ้นเมืองนครเชียงใหม่
 และได้ตัวเจ้าเมืองสาคมาไว้ควย

(๖) เมื่อถึงราช ๑๒๐๓ ปีฉลูตรีศก (พ.ศ. ๒๓๘๔) เมืองนครเชียงใหม่ได้ยกกำลังไปตี
เมืองสาค เมืองตวนอีกครั้งหนึ่ง ได้กวาดเอาครอบครว้มาได้

กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๑ ตอนที่ ๒ จดหมายเหตุหลวง
เทวะวงษาโรประการถึงพระยามนตรีสุริยวงษา ลงวันที่ ๓๐ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๓๑

ไม่ยอมรับทั้งนี้เพราะไทยก็เคยกล่าวอ้างว่าหัวเมืองชายแดนเหล่านี้เมื่อฝ่ายไหนมีอำนาจก็จะเข้าไปปกครอง* ดังนั้นเมืองเชียงใหม่มิจะอ้างว่าเป็นของเชียงใหม่มาตั้งแต่โบราณไม่ได้ ขณะเดียวกันนี้เองมีสเตอร์กุลด์ก็ได้รับคำสั่งมาจากรัฐบาลอังกฤษที่อินเดีย เพื่อที่จะแจ้งให้แกรัฐบาลสยามได้ทราบ ว่ารัฐบาลของสมเด็จพระนางเจ้ากรุงอังกฤษไม่เห็นเหตุผลควรอันใดเลยซึ่งจะให้เปลี่ยนความมุ่งหมายของรัฐบาลอังกฤษในเรื่องหัวเมืองเงี้ยวทั้งห้า ° ฉะนั้นรัฐบาลอังกฤษจึงได้ให้อำนาจแกรัฐบาลที่อินเดียได้จัดการเรื่องนี้ โดยการให้เจ้าเมืองนั้นเป็นผู้จัดการปกครองในเมืองหาง เมืองจวค เมืองทา เมืองควน และขอให้รัฐบาลสยามได้สั่งให้เจ้าพนักงานและทหารไทยออกจากหัวเมืองเหล่านั้นก่อนวันที่ ๑๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๓๑ ๒

การที่รัฐบาลอังกฤษที่อินเดียขอให้เจ้าหน้าที่และทหารไทยออกจากหัวเมืองเงี้ยวทั้งห้านี้ มีสเตอร์อาเชอร์รองกงสุลอังกฤษ ณ เมืองเชียงใหม่ได้แจ้งความไปให้พระยาเพชรพิไชยข้าหลวงใหญ่ทราบและให้ทางลานนาไทยปฏิบัติตาม ทางฝ่ายพระยาเพชรพิไชยจึงตอบมาว่าการเรื่องนี้รัฐบาลสยามจะคัดค้านอย่างไรยังไม่ทราบ เพราะฉะนั้นจึงจำเป็นต้องถือว่าเมืองเหล่านี้ยังเป็นกลางอยู่ตามเดิม ขณะเดียวกันพระเจ้าอนงยาเชอกรมหลวงเทวะวงษ์วโรประการก็ได้ชี้แจงให้มิสเตอร์กุลด์ได้ทราบเป็นความว่า รัฐบาลสยามไม่สามารถที่จะถือว่าเมืองพมามีอำนาจอันชอบธรรมที่จะปกครองหัวเมืองเงี้ยวทั้งห้าตามที่ได้อ้างมา และถ้าหากว่ารัฐบาลอินเดียบังอาจล่วงเกินเข้ามาจัดการในตำบลที่ราษฎรยังอยู่โดยปกติเรียบร้อยและมีความสวามิภักดิ์ซื่อสัตย์กตัญญูต่อรัฐบาลสยามแล้ว ฝ่ายสยามจะไม่รับผิดชอบต่อเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้น ๓

* ดังจะเห็นปรากฏในจดหมายพระยาราชสัมภารากรถึงมิสเตอร์กุลด์ ลงวันที่ ๑๔

กันยายน พ.ศ. ๒๔๒๙

ก. กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แผนที่ ๔.๑ ตอนที่ ๒ จดหมายมิสเตอร์-
กุลด์กราบทูลกรมหลวงเทวะวงษ์วโรประการ ลงวันที่ ๑๔ กันยายน พ.ศ. ๒๔๓๑

๒. ข.

๓. กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แผนที่ ๔.๑.๒ จดหมายกรมหลวง-
เทวะวงษ์วโรประการถึงมิสเตอร์กุลด์ ลงวันที่ ๑๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๓๑

จึงกล่าวได้ว่าเหตุการณ์ต่าง ๆ ทางชายแดนลานนาไทยกับพม่าในบังคับอังกฤษกำลังรุนแรงทั่วเมืองเงี้ยวทั้งห้าก็ได้เตรียมและเกณฑ์ผู้คนไว้ ส่วนฝ่ายเมืองปั่นก็เตรียมการมาปกครอง การที่เป็นเช่นนี้อาจจะก่อให้เกิดการรบพุ่งกันได้ ด้วยเหตุนี้จึงโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าโสมบัณฑิตย์ เสด็จขึ้นไปจัดการเกี่ยวกับปัญหาความยุ่งยากทั้งหลาย การที่จะป้องกันการรุกรานของเมืองปั่นก็พอจะเห็นช่องทางที่จะต่อสู้ ๒ ประการ คือ

ประการแรก จะต้องรักษาปากช่องทางข้ามแม่น้ำสาละวินไว้ให้มั่นคง เพราะเมืองปั่นกับเมืองเงี้ยวทั้งสองอยู่คนละฟากแม่น้ำ

ประการที่สอง จะต้องใช้กองทัพชูไว้ตามค่านทาง เพราะว่าคนอังกฤษที่อยู่ในเมืองหลวงไม่ได้คิดการที่จะเอาเมืองทางตะวันออกแม่น้ำสาละวินแต่เป็นความคิดเห็นของชาวอังกฤษที่อยู่ตามชายแดน ถ้าจะรบกันคนในเมืองซึ่งมีความยุติธรรมพอคงจะไม่เอาด้วย *

ขณะเดียวกันทางฝ่ายมิสเตอร์กูดก็ขอร้องให้รัฐบาลสยามหยุดยั้งการกระทำเช่นนั้น เพราะถ้าเกิดเหตุอะไรขึ้นแล้วทางฝ่ายรัฐบาลสยามจะต้องเป็นผู้รับผิดชอบอีกประการหนึ่งทางฝ่ายผู้ว่าราชการหัวเมืองเงี้ยวของอังกฤษ ** ก็ได้ออกประกาศแล้วว่าอังกฤษจะมีสิทธิในการปกครองหัวเมืองเงี้ยวทั้งสี่คือ เมืองตวน เมืองหาง เมืองทา เมืองจวด และจะมาปกครองในเร็ว ๆ นี้ โดยได้ออกประกาศเป็นภาษาเงี้ยวทั่วไปหมดแล้ว ***

ส่วนการดำเนินงานทางด้านการทูตของไทยที่กรุงลอนดอนนั้น ท่านราชทูตคือพระยามนตรีสุริยวงษ์และมิสเตอร์เวอร์นันทปรีชา ก็พยายามที่จะกล่าวป้องกันหัวเมืองเงี้ยวทั้งห้าไว้โดยได้ชี้ให้อังกฤษเห็นถึงนโยบายของกรุงสยามที่จะตั้งตัวและประพฤติกการเป็นกลางต่อกรุงอังกฤษและกรุงฝรั่งเศส เกี่ยวกับนโยบายนี้มิสเตอร์เวอร์นันทก็ชี้แจงให้เซอร์เฮนรี รอลินสัน เกี่ยวกับ-

*พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าโสมบัณฑิตย์ เสด็จขึ้นมาถึงเชียงใหม่วันที่ ๒๕ ตุลาคม

พ.ศ. ๒๔๓๑

กอบบรมสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๑ ตอนที่ ๒ หนังสือกรมหลวงเทเวธวงศ์โรประการถึงพระยาเพชรพิไชย ลงวันที่ ๔ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๓๑

** คือ — Mr. Hilderbrand

*** คุรายละเอียดที่ภาคผนวก ๗.

นโยบายของอังกฤษที่มีต่อสยามว่า " การเมืองของอังกฤษโดยเสมอมนั้นได้เคยส่งเสริมตอกรุงสยามที่จะให้คำปรึกษาความเป็นอิสระและการที่มีให้พระราชอาณาจักรของกรุงสยามแยกออกไปฝรั่งเศสนั้นได้มีความปรารถนามากอยู่อย่างเดียวกันแต่ที่จะอยากใหกรุงอังกฤษเปิดช่องให้เขาใช้นโยบายทางการเมืองที่จะเอาแผ่นดินเท่านั้น แต่ลำพังตัวกรุงสยามเองนั้นจะต้านทานต่อการที่กรุงฝรั่งเศสจะล่วงล้ำเข้ามาในกาบสมุทรอินโดจีนไม่ได้ การล่วงล้ำนั้นนานไปคงจะเป็นความพิบัติอันยิ่งต่อผลประโยชน์ของอังกฤษในเมืองนั้น" ๑ เมื่อเป็นเช่นนี้ทางฝ่ายไทยก็คิดว่ารัฐบาลอังกฤษคงจะไม่ล่วงล้ำเขตแดนไทยเข้ามาทางตะวันตกเพราะจะเป็นช่องทางให้ฝรั่งเศสจะทำบางทางคานตะวันตก ในเรื่องนี้ท่านพระยามนตรีสุริยวงษ์ได้ยกตัวอย่างให้เห็นว่าเมื่อครั้งท่านยังเป็นข้าหลวงอยู่ที่เมืองเชียงใหม่ รัฐบาลฝรั่งเศสได้ส่งมองซิเออปาวิไปหลวงพระบาง แต่ ม.ปาวิหาได้ไปทางตรงไม่กลับขึ้นไปทางเชียงใหม่ที่เป็นเช่นนี้เพราะรัฐบาลฝรั่งเศสต้องการที่จะทราบวาทที่เมืองเชียงใหม่รัฐบาลอังกฤษกับรัฐบาลสยามจะทำอย่างไรกัน เพื่อจะได้เป็นตัวอย่างแก่ฝรั่งเศสทางคานตะวันตก ๒

ในการเจรจากันที่ลอนดอนนี้ ลอร์ดซอลส์เบอรีก็ได้กล่าวตอบว่าที่บริเวณเมืองที่ยังถกเถียงกันนั้นเป็นที่ป่า ทะเลทรายอังกฤษไม่ต้องการ แค้นเป็นธุระของรัฐบาลอินเดียที่ส่งมาให้ทางรัฐบาลที่อังกฤษทำ ๓ และก็เห็นว่าที่ทางสยามเสนอมาถูกต้องเพราะเรื่องฝรั่งเศสนั้นเป็นเรื่องสำคัญแต่ความที่เถียงกันนี้เกิดขึ้นไกลจากกรุงอังกฤษมาก จำเป็นจะต้องให้ไปตกลงกับรัฐบาลที่อินเดียอีกประการหนึ่งพวกเจ้าหน้าทีที่เกี่ยวข้องอยู่ภายใต้การบังคับบัญชาของรัฐบาลที่อินเดียด้วย อย่างไร

๑ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๑ ตอนที่ ๒ เมมโมเรอคำ
มิสเตอร์เฟรดเทอริกเวอร์นี ในเรื่องการปกครองบังคับหัวเมืองเงี้ยวทั้งห้าซึ่งเกี่ยวกันอยู่เคียง

๒ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ หมวดจดหมายใหญ่ หมู่อังกฤษ Letter
Look เล่มที่ ๒ เมมโมเรอคำสนทนาระหว่างราชทูตสยามกับมาควิสออลี ซอลิสเบอรี ลงวันที่
๑๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๓๑

๓ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ หมวดจดหมายใหญ่ หมู่อังกฤษ Letter
Book เล่มที่ ๒ จดหมายพระยามนตรีฯ ถึงกรมหลวงเทเวธวาทราชประการ ลงวันที่ ๒๓
พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๓๑

ก็ตามการที่จะให้ไปตกลงกันที่อินเดียนี้ราชทูตไทยไม่เห็นด้วยอยากจะให้ว่ากล่าวตกลงกันเสียให้เสร็จที่กรุงลอนดอน การเสนอไปให้ไปตกลงที่อินเดียของลอร์ดชอลส์บอรีนั้น มีสเตอร์เวอร์นที่ปรึกษา ราชทูตไทยแสดงความเห็นว่าลอร์ดชอลส์บอรีก็อาจจะไม่เอาหัวเมืองเหล่านี้แต่ก็พูดไม่ได้ อยากจะให้ไปตกลงกันที่อินเดียเพราะที่อินเดียนั้นท่านลอร์ดแลนสโตน เป็นผู้ที่มีอำนาจมากเป็นอันดีและ—
ยุติธรรมด้วย * ซึ่งก็อาจจะให้ความยุติธรรมแก่สยามได้

และในการเจรจากับเซอร์เฮนรี รอลินสัน ซึ่งเป็นคนสำคัญคนหนึ่งในสภาที่อินเดีย ท่านก็ได้แสดงความคิดเห็นว่า ถ้ากรุงสยามคิดจะโต้เถียงในเรื่องนี้จริง ๆ แล้วก็ควรที่จะต้องแสดงตัวเพื่อที่จะครอบครองแผ่นดินในหัวเมืองเงี้ยวทั้งห้าตั้งแต่หลายเดือนแล้ว แต่เป็นเพราะนโยบายที่ชักจูงชักยักของกรุงสยาม จึงได้ปล่อยไว้เวลาที่สมควรจะลงเลยไปเสีย ทำให้เห็นได้ว่าดูเหมือนว่ากรุงสยามจะไม่คิดนำพาเอาหัวเมืองเงี้ยวทั้งห้าเป็นของกรุงสยาม ๒ ดังนั้นหัวเมืองเหล่านี้ อังกฤษจึงได้เอาไปภายใต้การปกครองของอังกฤษเสียแล้ว

ขณะเดียวกันทางบ้านกรุงเทพฯ พระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงเทวะวงษ์วโรปการก็ได้มีคำสั่งให้พระยามนตรีสุริยวงษ์ทำการเจรจาที่ลอนดอนให้สำเร็จ อย่าได้ให้มาตกลงกันอีกที่อินเดีย เพราะฝ่ายสยามจะเป็นฝ่ายเสียเปรียบทั้งนี้ก็เพราะว่าฝ่ายอินเดียอยู่ใกล้ชิดเหตุการณ์ย่อมเห็นความจำเป็นของดินแดนเหล่านั้นมากกว่าทางฝ่ายอังกฤษที่ลอนดอนจึงจะเอาดินแดนให้ได้ ถ้าตกลงกันที่อังกฤษแล้วก็มีขุนนางในสภามากมายไม่เห็นด้วยและสนับสนุนการโต้เถียงของไทยอยู่และได้เล่าให้เห็นถึงเหตุการณ์ทางชายแดนซึ่งกำลังรุนแรงด้วย ทั้งข้อความจากคำโทรเลขของพระเจ้า—
น้องยาเธอกรมหลวงเทวะวงษ์วโรปการความว่า

กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ หมวดยกหมายเหตุ หนังสือนอกเลข Letter Book เล่มที่ ๕ พุทธศักราช ๒๔๔๖ หน้า ๔๗๐

กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ หมวดยกหมายเหตุ หนังสือนอกเลข Letter Book เล่มที่ ๒ เมมโมเรอรัม มีสเตอร์เวอร์นในเรื่องการปกครองบังคับหัวเมืองเงี้ยวทั้งห้า ซึ่งได้ยื่นขึ้นอยู่ด้วย ลงวันที่ ๒ มกราคม ค.ศ. ๑๘๘๔

" ถ้าท่านพูดความนั้นที่ลอนดอนไม่ได้ก็ไม่มีคุณอันใดเลยที่จะว่ากล่าวที่อื่นเสีย
 ทหารอังกฤษ ๕๐ พมา ๓๐๐ มาที่สี่หัวเมืองแล้วได้ประกาศว่า เขาไม่มีความมุ่งหมาย
 ที่จะทำอันตรายกับเขาได้ทำให้ราษฎรเชื่อว่าในเร็ว ๆ นี้จะมีการประชุมในระหว่าง
 เจ้าพนักงานอังกฤษกับสยามที่จะให้มีความตกลงเพื่อว่าอำนาจของเราจะได้ห้ามราษฎร
 ไม่ให้ชักขึ้นต่อไปอีก พอเมืองหลายคนมาเชียงใหม่เพื่อจะหลีกเลี่ยงความลำบาก โสณ-
 บันฑิตยถึงเชียงใหม่แล้วแลได้กำลังระวังการทุกสิ่งทุกประการอยู่ที่เมืองฝาง เพื่อจะกัน
 ความเบียดเบียนอีกต่อไป ให้ท่านลองคิดอ่านอย่างใดที่จะทำให้ความตกลงเสียให้ได้
 ที่ลอนดอน" ๑

ทั้งนี้การเจรจาที่ลอนดอนจะช่วยให้ไทยได้เปรียบมากกว่าที่อื่นเสีย แต่เมื่อพระยา-
 มนตรีสุริยวงษทราบก็ไม่สามารถจะปฏิบัติตามได้เนื่องจากการเจรจาที่กรุงลอนดอนนั้นไม่ว่าจะ
 เจรจากับใครความหวังต่าง ๆ แทบไม่มี เมื่อเป็นเช่นนั้นก็โทรเลขตอบมาถึงพระเจ้าน้องยาเธอ-
 กรมหลวงเทวะวงษ์วโรปการว่า ได้ทราบเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นตามชายแดนแล้วเห็นว่าสิ่งที่จะต้อง
 ทำอย่างใดก็ควรที่จะให้รู้แทนที่มีอำนาจเต็มและมีพยานครบบริบูรณ์ไปว่ากล่าวกับรัฐบาลอังกฤษ
 ที่อื่นเสียโดยเร็ว ๒ ขณะเดียวกันพระยามนตรีสุริยวงษ์ก็ไปเจรจากับลอร์ดคอลลิสเบอร์และชี้
 ให้เห็นว่าขณะนั้นทหารอังกฤษกับทหารพม่าได้ล่วงล้ำเขตแดนเข้าไปและการสั่งให้ทหารเข้าไปใน
 คินแดนสยามนี้ ฝ่ายไทยก็ไม่มีโอกาสที่จะได้พูดจาตามแบบอย่างประเทศที่มีไมตรีกัน และพระยา-
 มนตรีสุริยวงษ์ก็โดยยกเอาสนธิสัญญาที่ทำในปี ค.ศ. ๑๘๒๖ ข้อที่ ๓ มาพิจารณา สัญญาข้อนี้ความ
 มุ่งหมายของประเทศที่สัญญากันได้โดยชัดแจ้งว่า ถ้าเกิดการเถียงกันอย่างใดอย่างหนึ่งในเรื่อง
 เขตแดนในระหว่างประเทศขึ้นในกาลข้างหน้าจะจัดให้ตกลงกันโดยทางองทางการทูตและทาง-

๑ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ หมายเหตุ หมายเหตุ หนังสือ Letter
 Book เล่มที่ ๒ โทรเลขกรมหลวงเทวะวงษ์วโรปการถึงพระยามนตรีสุริยวงษ ลงวันที่ ๒
 มกราคม พ.ศ. ๒๔๓๑

๒ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ หมายเหตุ หมายเหตุ หนังสือ Letter
 Book เล่มที่ ๒ โทรเลขพระยามนตรีสุริยวงษ์ถึงกรมหลวงเทวะวงษ์วโรปการ ลงวันที่ ๔
 มกราคม พ.ศ. ๒๔๓๑

โมตรี และการที่ทหารอังกฤษกับทหารพม่าได้วิ่งไล่เข้าไปในแผ่นดินซึ่งเป็นเรื่องที่ยังจะต้องกล่าวอยู่ครั้งนี้เป็นการไม่เป็นไปตามสัญญา^๑ และรัฐบาลสยามจะพูดเรื่องนี้ให้ถึงที่สุด ในเรื่องจะส่งผู้แทนไปประชุมที่อื่นเดี่ยวนั้นมิสเตอร์เวอร์นิกได้กล่าวสนับสนุนว่าควรจะทำ แต่วิธีการที่ดีที่สุดนั้นคือในชั้นแรกจะต้องว่ากล่าวกับลอร์ดแลสตันเสียก่อน และเพื่อจะป้องกันไม่ให้ทางฝ่ายรัฐบาลอังกฤษพูดกระหนาบได้ในระหว่างนั้นก็จะต้องเอาผู้แทนในสภาผู้แทนและสภาขุนนางที่เป็นคนที่วางใจได้มาไว้เป็นพวก เพราะความเห็นของพวกผู้แทนเหล่านี้จะว่ากล่าวชมการกระทำของกระทรวงการต่างประเทศอังกฤษได้^๒ ในเรื่องนี้มีสเตอร์เวอร์นิกยืนยันว่ามีผู้แทนในสภาและพวกหนังสือพิมพ์ที่ไม่เห็นด้วยกับการเบียดเบียนการแสดงอำนาจของอังกฤษทางตะวันออกนั้นมาก และการจะไม่ไปประชุมที่อื่นเดี่ยก็จะมีลอร์ดเวอร์นิกได้ยกเอาความคิดเห็นของลอร์ด-ชอลส์สเบอรีที่ได้พูดจากันและแสดงความคิดเห็นว่า

" การที่จะกำหนดเส้นเขตแดนให้ตกลงกันนั้น หากเป็นความที่เป็นข้อหลักฐานไม่แต่เป็นความละเอียดเบ็ดเสร็จและจะตกลงกันได้แต่เฉพาะที่ในทันทีนั้นเป็นที ๆ จะใช้แผนที่กับเก็บรวบรวมแลซึ่งก็ถ้าพยายามในทางจดหมายเหตุทางหนังสือต่าง ๆ และทางพูดตอบปากได้ จะขอรองไต่ทานต่อหน้าลอร์ดชอลส์เบอรีได้ทั้งขึ้นขึ้นด้วยอย่างหนึ่งอย่างใดไม่ได้เลย และไม่มีสิ่งอันใดที่นั้นจะชักไม่ให้เขาเปลี่ยนแปลงเสียได้ เพราะฉะนั้นจึงเป็นความเห็นชัดอยู่แล้วว่าการใด ๆ ที่กรุงสยามทำตามนั้นก็สมควรที่จะเลิกเสีย จากการทำว่ากล่าวจัดการนั้นถ้ากรุงสยามไม่ยอมใช้ความแนะนำของลอร์ดชอลส์เบอรีที่จะ

๑ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ หมวกจดหมายเหตุ หมู่อังกฤษ Letter Book เล่มที่ ๒ หนังสือพระยามนตรีสุริยวงษ์ถึงลอร์ดชอลส์เบอรี ลงวันที่ ๑๔ มกราคม พ.ศ. ๒๔๓๑

๒ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ หมวกจดหมายเหตุ หมู่อังกฤษ Letter Book เล่มที่ ๒ โทรเลขกรมหลวงเทวะวงษ์วโรประการถึงพระยามนตรีสุริยวงษ์ ลงวันที่ ๘ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๓๑

จัดการว่ากล่าวความละเอียดเบ็ดเสร็จกับไพร่พลเมืองอินเดียนแล้วจะทำการที่เป็นคุณ โดยตัวอย่างหนึ่งอย่างใดไม่ได้เลย.... อีกประการหนึ่งการที่ไม่เต็มใจจะว่ากล่าว จัดการกันตามอย่างธรรมเนียมนั้นทำให้ความปราชัยในยุโรปอ่อนแอทยอยลง เสมอกับที่มี ความพร้อมใจที่จะว่ากล่าวจัดการกันนั้นจะทำให้แข็งแรงมั่นคงขึ้น " ๑

จากบันทึกความเห็นของมิสเตอร์เวอร์นิกเป็นการชี้ให้เห็นว่าการตกลงต่าง ๆ จะทำที่ ลอนดอนไม่ได้เพราะหลักฐานพยานต่าง ๆ มีอยู่ทางตะวันออกหมด และการเรื่องนี้เป็นเรื่องที่ ต้องใช้ความละเอียดไมใช่จะยืนยันด้วยหลักฐานทางพงศาวดาร ดังนั้นมิสเตอร์เวอร์นิกเสนอให้ ราชทูตไทยยอมรับจะไปตกลงกันที่อินเดียน แต่อย่างไรทางฝ่ายกรุงเทพฯ พระเจ้าน้องยาเธอ- กรมหลวงเทวะวงษ์วโรปการยังยืนยันความเห็นเดิมที่จะให้มีการประชุมตกลงที่ลอนดอนโดย พระองค์ได้กล่าวว่า "เป็นการเห็นได้โดยตัวเองว่าไม่มีประโยชน์เลยที่จะให้ความนั้นตกลงกันที่ อินเดียน เขาก็มีแต่ที่จะคัดค้านความเอาตามที่เขาจะได้เปรียบเท่านั้นต้องให้ความนั้นแล้วไปที่- ลอนดอนให้ได้" ๒ อย่างไรก็ตามพระยามนตรีสุริยวงษ์ราชทูตไทยก็ทำการเจรจาติดต่อกับ บุคคลสำคัญในกรุงลอนดอนให้ช่วยเหลือแต่ก็ไม่สามารถที่จะทำได้ กาลเวลาก็จะยืดยาวออกไป อีก ด้วยเหตุนี้มิสเตอร์เวอร์นิกจึงได้เสนอต่อราชทูตไทยว่า "ในเรื่องข้อปัญหาเขตแดนระหว่าง กรุงสยามกับเมืองพม่าฝ่ายเหนือ นั้น ข้าพเจ้าเห็นว่าตามการที่จะเป็นอยู่ในเวลานี้เป็นที่ควรจะ แนะนำเพื่อให้ฝ่ายกรุงสยามเสนอการที่จะให้มีการตั้งข้าหลวงเขตแดนโดยถูกต้องด้วยกันทั้ง

๑ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ หมวดจดหมายเหตุ หน่ออังกฤษ Letter Book เล่มที่ ๒ เมมโมเรอคำความเห็นของมิสเตอร์เวอร์นิกทำขึ้นเสนอต่อท่านราชทูตสยาม ในเรื่องการจัดการว่ากล่าวในเรื่องหัวเมืองเงี้ยวที่ได้เถียงกันอยู่ ลงวันที่ ๑๖ มกราคม พ.ศ.

๒๔๓๑

๒ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ หมวดจดหมายเหตุ หน่ออังกฤษ Letter Book เล่มที่ ๒ โทรเลขกรมหลวงเทวะวงษ์วโรปการถึงพระยามนตรีสุริยวงษ์ ลงวันที่ ๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๓๑

สองฝ่าย เพื่อว่าข้าหลวงจะได้พิจารณาในการที่จะกำหนดเส้นเขตแดนในระหว่างกรุงสยามกับเมืองพม่าของกรุงอังกฤษโดยตลอดเส้นเขตแดน" และเมื่อการติดต่อเจรจากับลอร์ดชอลส์เบอรีในเดือน เมษายน พ.ศ. ๒๔๓๒ ซึ่งท่านลอร์ดไคยีนันว่าไม่มีประโยชน์อันใดที่จะตกลงที่ลอนดอน ๒ เพราะเหตุการณ์เหล่านี้อยู่ทางตะวันออกจึงทำให้ฝ่ายไทยต้องคิดในเรื่องที่จะมีข้าหลวงเขตแดนขึ้น

จึงกล่าวได้ว่าการเจรจาของไทยทั้งในกรุงเทพฯ และลอนดอนในระยะแรกนั้นไม่ได้ผลเนื่องด้วยฝ่ายไทยอ้างแต่เรื่องของจดหมายเหตุและพงศาวดาร แต่การเรื่องนี้เน้นความที่ละเอียดมากจะตกลงที่อังกฤษไม่ได้ ดังนั้นการกระทำที่ถูกต้องที่จะช่วยแก้ไขความที่โต้เถียงได้ก็คือต้องมาประชุมและสำรวจเขตแดนอย่างจริงจังเท่านั้น

๒. หัวเมืองกะเหรี่ยงตะวันออก*

ดินแดนบริเวณลุ่มแม่น้ำสาละวินทางด้านตะวันตกของเมืองแม่ฮ่องสอนนั้นเป็นถิ่นที่อยู่ของชาวกะเหรี่ยงซึ่งมีอยู่สองพวกคือ กะเหรี่ยงแดงหรือกะเหรี่ยงยางแดงเป็นพวกป่าเถื่อนดุร้าย นิสัย

* กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ หมวดจดหมายเหตุ ภาษาอังกฤษ Letter Book เล่มที่ ๒ ความเห็นของมิสเตอร์เวอร์นทำขึ้นเสนอต่อราชทูตสยามในเรื่องที่จะตั้งข้าหลวงสำหรับเขตแดน ลงวันที่ ๒๖ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๓๑

๒ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ หมวดจดหมายเหตุ ภาษาอังกฤษ Letter Book เล่มที่ ๒ จดหมายลอร์ดชอลส์เบอรีเสนอต่อกองการต่างประเทศอังกฤษถึงพระยามนตรีสุวิทย์วงศ์ ลงวันที่ ๓๐ เมษายน พ.ศ. ๒๔๓๒

* เมืองที่เป็นข้อพิพาทกันไต่ยกเมืองใหม่ (เมืองเม่า) เมืองแจะ เมืองแม่สกุณ ซึ่งตั้งอยู่ปากตะวันออกแม่น้ำสาละวิน อาณาเขตทางตะวันออกติดต่อกับเมืองแม่ฮ่องสอนของจันทนาไทย ส่วนทางตะวันตกติดต่อกับเมืองหมอกใหม่ เมืองนายของพม่า

ของพวกนี้ชอบแต่การทะเลาะวิวาทรบราฆ่าฟันกัน ส่วนมากจะอาศัยอยู่ทางปากแม่น้ำสาละวิน ตะวันออก อีกพวกหนึ่งคือกะเหรี่ยงยางขาวพวกนี้ชอบความสงบอาศัยอยู่ทางปากตะวันตกของแม่น้ำสาละวินและดินแดนทางตอนใต้ลงไป สำหรับปัญหาความขัดแย้งระหว่างลานนาไทยกับพม่าในบังคับอังกฤษทางหัวเมืองกะเหรี่ยงตะวันออกนี้ เราอาจตั้งข้อสมมุติฐานได้ว่าสืบเนื่องมาจากความอุดมสมบูรณ์ ความหนาแน่นของป่าไม้บริเวณหัวเมืองกะเหรี่ยงทางตะวันออกเป็นเหตุให้พวกกะเหรี่ยงยางแดงซึ่งเป็นคนในบังคับของเมืองหมอกใหม่ เมืองนาย ชามแม่น้ำสาละวินมาขออาศัยตัดฟันป่าไม้และล่ามาหากิน ในระยะแรกที่เชียงใหม่ให้อนุญาตนั้นก็ไม่มีปัญหาขัดแย้งอะไร เพียงแต่จะเกิดโจรผู้ร้ายปล้น ลักทรัพย์กันเท่านั้น แต่เมื่ออังกฤษขยายอำนาจมาถึงเมืองหมอกใหม่แล้ว เจ้าเมืองหมอกใหม่ก็เริ่มอ้างสิทธิ์ว่าเคยปกครองหัวเมืองกะเหรี่ยงตะวันออก การแย่งชิงอำนาจกันถือว่าเป็นข้อขัดแย้งระหว่างลานนาไทยกับพม่าในบังคับของอังกฤษ

ความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้ของลัทธิ กล่าวได้ว่าเกือบทุกห้วยและแม่น้ำที่ไหลลงสู่แม่น้ำสาละวินนั้นมีแต่ป่าไม้ของลัทธิโดยเฉพาะบริเวณเมืองแจะนั้นมีป่าไม้ของลัทธิขึ้นหนาแน่นทั่วไป หลวงวิจิตรศาสตร์ หลวงราชนนอรราช ข้าหลวงสำรวจเขตแดนทางหัวเมืองตะวันตกได้ทำรายงานกล่าวถึงไม้สักเมืองแจะว่า "ในบริเวณเมืองแจะทั่วไปนี้มีไม้ของลัทธิขึ้นสี่ทิศ ห้วยใหญ่ที่ไม้ไหลลงสู่แม่น้ำคงนั้นคือห้วยแม่แจะ ห้วยน้ำพะ ห้วยสบเปาะ ห้วยไชยยา และยังมีห้วยน้อยไหลลงต่อห้วยใหญ่อีกหลายห้วย มีไม้ของลัทธิทุกห้วย" ๑ ด้วยเหตุที่มีไม้ของลัทธิขึ้นชุกชุมนี้เองทำให้ประชาชนหลายพวกอยากเข้าไปอาศัยตามหัวเมืองกะเหรี่ยงตะวันออกเพื่อทำป่าไม้ เกี่ยวกับการช่วยเหลือให้ออกไปตั้งตัวของเมืองเชียงใหม่ และเมืองหมอกใหม่ของพม่าทางหัวเมืองกะเหรี่ยงทางตะวันออกนี้ จะเห็นได้ว่าที่เมืองไพบูลย์นั้นผู้ออกไปตั้งรกรากตอนแรกคือ "อุคีสรี" ผู้ซึ่งเคยเป็นคนในบังคับของฟ้าโกหรันเมืองหมอกใหม่ในสมัยที่ฟ้าโกหรันยังมีความนับถือพระเจ้ากาวิโรสุริยวงศ์พระเจ้านครเชียงใหม่ ดังนั้นอุคีสรีก็เลยได้รับอนุญาตจากพระเจ้านครเชียงใหม่ให้ออกไปตั้งบ้านเมืองในเขตหัวเมืองกะเหรี่ยงตะวันออกซึ่งเมืองเชียงใหม่ถือว่าเป็นเมืองในอาณาเขตได้ ๒ ขณะเดียวกัน

๑ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ. แผ่นที่ ๘.๒ ตอนที่ ๒ รายงานหลวงวิจิตร-
ศาสตร์ หลวงราชนนอรราช กราบทูลเรื่องเมืองใหม่

ทางแม่สุกนั้น เมืองเชียงใหม่ถือว่าเป็นเขตแดนของตนมาแต่ดั้งเดิมและยกให้อยู่ใต้การปกครอง
ของเมืองแม่ฮ่องสอน ซึ่งแต่ก่อนนั้นหาได้ตั้งเป็นบ้านเป็นเมืองไม่พึงจะมาตั้งเป็นเมืองขึ้นเมื่อ-
แสนธานีพิทักษ์ ชาวเมืองนครเชียงใหม่หลบหนีอำนาจเมืองนครเชียงใหม่ไปอาศัยในปี พ.ศ.
๒๔๐๖ ส่วนที่เมืองแจะนั้นแต่เดิมมากก็เป็นที่อยู่อาศัยของพวกกะเหรี่ยงย่างชาวคนที่อยู่ในบังคับ
ของเมืองนครเชียงใหม่ แต่คนพวกนี้ไม่ชอบอยู่เป็นที่ชอบแต่เร่รอนไปในที่ต่าง ๆ เพราะฉะนั้นจึง
ไม่สามารถตั้งหลักฐานบ้านเมืองได้ ทำให้คนพวกกะเหรี่ยงกลุ่มอื่นโดยเฉพาะพวกย่างแดง
ข้ามแม่น้ำสาละวินเข้ามาอาศัย และยึดครองดินแดนปากตะวันตกออกเป็นจำนวนมาก ดังนั้นจึงเห็น
ได้ว่าเมืองเชียงใหม่ได้อ้างหลักฐานที่จะแสดงสิทธิในหัวเมืองกะเหรี่ยงตะวันตกโดยใช้หลักฐาน
ตามพงศาวดารจดหมายเหตุประกอบกับข้อมูลที่ได้จากการออกสำรวจในระยะหลัง ขณะเดียวกัน
ทางฝ่ายเมืองหมอกใหม่ก็อ้างสิทธิในหัวเมืองกะเหรี่ยงตะวันตกนี้ โดยถือเอาจากการที่ประชาชน
ส่วนใหญ่ที่อาศัยอยู่ในบริเวณเหล่านั้นซึ่งข้ามมาจากเมืองหมอกใหม่เป็นหลักฐาน

✓การที่อังกฤษหันมาสนใจดินแดนหัวเมืองกะเหรี่ยงตะวันตกนั้นก็เพราะเหตุว่าอังกฤษเริ่มมี
ดินแดนขยายมาประชิดแดนเมืองเชียงใหม่ ภายหลังจากที่อังกฤษได้ดินแดนทางภาคใต้ของเมืองพม่า
ทั้งหมดขึ้นมาจากกระทั้งถึงเมืองพะโก หรือเมืองหงสาวดีเมื่อปี พ.ศ. ๒๓๕๕ อังกฤษก็เริ่มที่จะติดต่อ
ค้าขายขยายขึ้นมาทางหัวเมืองกะเหรี่ยงตอนเหนือ และจากการที่ไม่ชอบสักต้องลงลงมาขายทาง
แถบปากแม่น้ำสาละวินซึ่งตกอยู่ใต้อิทธิพลของอังกฤษนั้นทำให้อังกฤษเริ่มมีรายได้เป็นจำนวนมากโดย
อังกฤษได้ตั้งด่านเก็บภาษีไม่ถึงคนละ ๓ รูเปีย แต่เมื่อปรากฏว่าพวกกะเหรี่ยงย่างแดงมักจะยกคน
ข้ามแม่น้ำสาละวินไปขโมยช้าง ปล้นทรัพย์และทำลายไม้ซุง นอกจากนั้นยังฆ่าคนที่อยู่ใต้อังกฤษ
เสมอ ๆ การที่พวกกะเหรี่ยงย่างแดงก่อความไม่สงบขึ้นเช่นนี้ เกี่ยวกับการตัดไม้ การล่องซุงของ
พวกพ่อค้าผู้ขอทำป่าไม้ก็ต้องหยุดชะงัก ก่อให้เกิดความเสียหายแก่คนในบังคับอังกฤษและกระทบ-
กระเทือนต่อภาษีที่อังกฤษตั้งด่านเก็บที่เมืองมะละแหม่งปีละมาก ๆ เหตุการณ์สำคัญที่สร้างความ

๑ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๒ ตอนที่ ๖ รายงานหลวงวิจิตร-
สรสาร หลวงราชนรองอธิราช กราบทูลเรื่องแม่สุก

๒ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๒ ตอนที่ ๖ รายงานหลวงวิจิตร-
สรสาร หลวงราชนรองอธิราช กราบทูลเรื่องเมืองแจะ

ไม่พอใจแก่อังกฤษเป็นอันมาก กล่าวคือในปี พ.ศ. ๒๔๐๕ หัวหน้ากะเหรี่ยงที่เมืองโปโค (Po Khai) ได้ยกสมัครพรรคพวกเข้าปล้นบริษัทฮาร์เปอร์ (Harper Company) ในดินแดนอังกฤษ พวกกะเหรี่ยงได้ปล้นเอาทรัพย์สินและช้างของบริษัทไปพวกอังกฤษตามมาพบที่เมืองโปโคก็เกิดการสู้รบกับพวกกะเหรี่ยง ผลการปะทะพวกกะเหรี่ยงตายไปประมาณ ๒๐ คน ที่เหลือก็แตกหนีข้ามไปฝั่งเจ้ากะเหรี่ยงทางตะวันออก * และพวกกะเหรี่ยงที่แตกหนีไปจากเมืองโปโคนี้ได้ยุยงให้เจ้ากะเหรี่ยงทางตะวันออกคอยรังควานอังกฤษ และก่อให้เกิดความไม่สะดวกแก่พวกพ่อค้าอังกฤษที่เดินทางมาค้าขายทางล่านนาไทย จากเหตุการณ์นี้เองทำให้อังกฤษไม่พอใจในการกระทำของพวกยว่งแคงมาก เพราะว่าได้ก่อให้เกิดความไม่สงบเรียบร้อยขึ้น ขณะเดียวกันทางฝ่ายเมืองเชียงใหม่กับหัวเมืองกะเหรี่ยงก็มีเรื่องทะเลาะวิวาทกันด้วย กล่าวคือฝ่ายเมืองเชียงใหม่ได้อ้างเขตแดนตะวันตกของแม่น้ำสาละวิน ดังนั้นป่าไม้ขนสักทางหัวเมืองกะเหรี่ยงตะวันออก เมืองเชียงใหม่ก็มีสิทธิที่จะเก็บค่าตอแก่ผู้ขออนุญาตตัดฟัน และพวกกะเหรี่ยงยว่งแคงบางพวกก็ตั้งตัวเป็นเจ้าเก็บค่าตอด้วยจึงก่อให้เกิดความเคืองแค้นแก่ผู้ขออนุญาตตัดฟันป่าไม้ที่จะต้องเสียค่าตอถึงสองครั้ง ถ้าไม่ยอมเสียก็อาจจะไม่ปลอดภัย ดังปรากฏในจดหมายเหตุตอนหนึ่งที่ว่าถึงเหตุการณ์ที่พวกกะเหรี่ยงยว่งแคงเข้ามาเก็บค่าตอไม่ว่า

" เมื่อ ๗ วัน ๒๕ เดือนค่ำ ๑๒๔๖* ได้ให้หนานวงศ์กับโปลิศบ้านแม่ลา น้อยไปตรวจดูถึงบ้านตะนะกะเหรี่ยง ซึ่งเป็นผู้ใหญ่บ้าน ๗ เมืองแจะ แขวงเมืองยวม ตะนะกะเหรี่ยงแจ้งความแก่หนานวงศ์ว่า เมื่อ ๗ เดือน ๕ เดือน เจ้าละแจะคุมไพร่ ยว่งแคง ๑๐๐ คน เข้ามาจะเก็บค่าตอไม้ค่าบลป่าแบะแยะ ได้ผูกจ่าโก้ตอบกับตะนะกะเหรี่ยงว่าถ้าไปตัดเงินค่าตอไม้ก็จะจับริบข้างมาน ช้างยางไป ตะนะกะเหรี่ยงตอบว่าเงินค่าตอไม้ห่วยกองขอ เก็บไปแล้ว ๕๔๐ รูเปีย ถ้าจะเก็บเงินค่าตอไม้ป่าแบะแยะอีก

*ม.ล.มานิจ ชุมสาย "เชียงใหม่กับอังกฤษ" วารสารมนุษยศาสตร์ ปีที่ ๑

ฉบับที่ ๒ ๒๕๑๓ หน้า ๑๕

*ตรงกับวันที่ ๑๒ เมษายน พ.ศ. ๒๔๒๓

ตะนะกะเหรี่ยงจะต้องไปบอกเจ้าพนักงานที่เมืองยวมก่อน พวกยางแดงก็เอากระดูกไก่
ปักลง แล้วตอบว่ากรังนั้นคนมีน้อย อีก ๔ เดือนจึงจะยกมาให้มาก แล้วพวกยางแดง
ก็พากันกลับไป " ๑

จะเห็นได้ว่าในขณะที่หัวเมืองกะเหรี่ยงตะวันออกอยู่ในความดูแลของเมืองยวมซึ่งขึ้นกับ
ฝ่ายล้านนาไทยแล้วนั้น พวกกะเหรี่ยงยางแดงก็ยังยกกำลังเข้ามาแสดงอำนาจและขอเก็บเงินค่า
ต่อไม้สักด้วย เรื่องนี้มักเป็นสาเหตุให้เกิดการรบพุ่งกับเมืองเชียงใหม่เสมอ ๆ เหตุการณ์ดัง-
กล่าวมานี้รัฐบาลอินเดียนเห็นถึงความบกพร่องของการบริหารงานของฝ่ายล้านนาไทยจึงได้ติดต่อมา
ยังรัฐบาลสยาม เพื่อขอความร่วมมือในการจัดระเบียบหัวเมืองชายแดนเหล่านี้ให้เรียบร้อย ซึ่ง
เรื่องนี้ทางฝ่ายเมืองเชียงใหม่ก็ตกลงยอมส่งคนออกไปปราบปรามโจรผู้ร้ายและมีการตั้งกองตำรวจ
ชั้นรักษาความเรียบร้อยตามชายแดนตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๑๖ และเพื่อเป็นการสร้างความสะดวกทาง
ด้านการค้าขายระหว่างเมืองเชียงใหม่กับเมืองมะละแหม่ง ดังนั้นจึงได้มีการทำสนธิสัญญาระหว่าง
รัฐบาลสยามกับรัฐบาลอินเดียน เพื่อส่งเสริมการค้าติดต่อทางพาณิชย์ระหว่างพม่าของอังกฤษกับอาณาเขต
ของเมืองเชียงใหม่ เมืองลำปาง เมืองลำพูน เมื่อวันที่ ๑๔ มกราคม พ.ศ. ๒๔๑๖ หรือที่เรียกว่า
สัญญาเชียงใหม่* สัญญานี้จึงถือเสมือนเป็นการยอมรับของฝ่ายอังกฤษที่จะให้ล้านนาไทยได้จัดการ
ดูแลเขตแดนทางฟากตะวันออกของแม่น้ำสาละวิน และให้มีกองตำรวจป้องกันโจรผู้ร้ายด้วย ๕

ความขัดแย้งทางหัวเมืองกะเหรี่ยงตะวันออกภายหลังจากอังกฤษได้ปกครองเมืองพม่า

หลังจากอังกฤษชนะพม่าในปี พ.ศ. ๒๔๑๔ แล้วก็ได้เริ่มรวบรวมหัวเมืองเงี้ยว กะเหรี่ยง
ที่อยู่ทางตะวันออกเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับแผ่นดินพม่าในการรวบรวมหัวเมืองเหล่านี้ อังกฤษ

* กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ม.ป.๖๒๓/๑๕ ฉบับที่ ๑๐๔ หนังสือพระยาราชน-
ัฒนารากรกราบบังคมทูลเจ้าพระยาจักรีราชการมหาไศย ลง ๓-๖-๕๓ ค่ำปีวอก ฉศก ๑๒๔๖

* คุรายละเอียดยของสัญญาที่ภาคผนวก ก.

ได้ตั้งศูนย์กลางควบคุมอยู่ที่เมืองยงหัวย และตั้งเป็นกองทหารอยู่ที่ป้อมสเตดแมน (Stedman) ในระยะปี พ.ศ. ๒๔๓๐ เกิดความวุ่นวายขึ้นทางหัวเมืองกะเหรี่ยงเนื่องมาจากการที่สอละปอ (Sawlapaw) เจ้ากะเหรี่ยงตะวันออกได้ยกกองทัพรวบรวมเขตแดนโดยยึดเอาเมืองสาถอยไว้ในเขตแดนและยังคุกคามเมืองหมอกใหม่ด้วย ความวุ่นวายต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นนี้มีสาเหตุเนื่องมาจากพวกกะเหรี่ยงยางแดงคิดว่าอังกฤษไม่สามารถจะขยายตัวมาปกครองทางหัวเมืองตะวันออกได้ จึงทำให้พวกกะเหรี่ยงยางแดงยกเข้าปล้นและตีเมืองหมอกใหม่จนแตก พรรคพวกของสอละปอได้ตั้งให้ขุนน้อยแก้วซึ่งเป็นเชิวงค์ของเมืองหมอกใหม่ขึ้นครองเมืองแทน จากความไม่สงบนี้ กองทัพอังกฤษจึงได้ยกออกไปปราบปรามทั้งทางหัวเมืองเงี้ยวและทางเมืองหมอกใหม่ พรรคพวกของขุนน้อยแก้วกับพวกกะเหรี่ยงยางแดงทั้งหลายต้องหนีเข้ามาอาศัยอยู่ทางเขตแดนฟากตะวันออกของแม่น้ำสาละวินซึ่งถือเป็นเขตแดนของเมืองเชียงใหม่ การที่พวกกะเหรี่ยงได้รับความสนับสนุนจากสอละปอก่อความวุ่นวายเช่นนี้ ฝ่ายอังกฤษจึงต้องหาทางปราบให้สำเร็จโดยเร็ว อังกฤษได้วางแผนการปราบสอละปอโดยการจะให้กองทัพของสองฝ่ายตีกระหนาบคือ ทางตะวันตกเป็นกองทัพของอังกฤษ ส่วนทางฟากตะวันออกแม่น้ำสาละวินอังกฤษได้ขอร้องให้เมืองเชียงใหม่ช่วยเหลือ กองทัพของอังกฤษได้ยกมาตีสอละปอแตกพ่ายไปเรื่อย ๆ จนถึงตอนปลายปี พ.ศ. ๒๔๓๑ ก็ได้ไปเบียดเบียนสกโล้น และได้ตกลงเลือกหัวหน้าพวกกะเหรี่ยงขึ้นมาใหม่คือสอละวี (Saw W1) ๒

ในเรื่องที่เกี่ยวกับเมืองเชียงใหม่นั้น เมื่ออังกฤษจะยกกองทัพมาตีดินแดนของพวกกะเหรี่ยง อังกฤษได้ขอร้องให้ทางฝ่ายเมืองเชียงใหม่ช่วยเหลือ ซึ่งฝ่ายลานนาไทยก็ให้ความช่วยเหลือ ดังจะเห็นจากจดหมายहेकुตอนหนึ่งว่า "คอเวอนแมนต์อังกฤษมาขอให้จัดกองทัพยกออกไปปราบปรามพวกยางแดง ซึ่งรุกแหล่เข้ามาตั้งบ้านเรือนในเขตแดนเมืองนครเชียงใหม่

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ พงศาวดารไทยใหญ่ เล่มที่ ๒

หน้า ๑๓๓

๒ หน้า ๑๔๐-๑๔๑

ฝ่ายแม่น้ำสาละวินฝั่งตะวันออกก็เป็นการสมควรอยู่ จำเป็นจะต้องจัดกองทัพขึ้นไปรักษาเขตแขวง
บ้านเมืองและปราบปรามพวกยางแคง.... จึงโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้านองยาเธอพระองค์เจ้า
โสมบัณฑิตย์ เสด็จขึ้นมาสืบแจงข้อราชการปฎิบัติการทั้งปวง" ๑ ในการให้ความช่วยเหลือ
อังกฤษนั้นพระเจ้านคร เชียงใหม่ก็ส่งเกณฑ์ให้เจ้าสุริยจางวางกรมทหารเมืองนครเชียงใหม่คุมไพร่
๒๐๐ คน ออกไปช่วยและเมื่อพระเจ้านองยาเธอพระองค์เจ้าโสมบัณฑิตย์ขึ้นไปถึงเมืองเชียงใหม่
แล้วก็ส่งเกณฑ์ให้ "สัปตุคเตอแนน คุณนายสิงห์คำกรมนาเมืองนครเชียงใหม่ยกไปทำฉางข้าวตาม
ระยะทางทัพที่จะยกออกไปเมืองขุนยวม เมืองแม่ฮ่องสอน ให้เจ้าไชยสงคราม เจ้าราชภาคนิย
กุมไพร่ ๑๐๐ คน ออกไปรักษาฉางข้าวเมืองยวม ให้นายน้อยหน่อเมืองกุมไพร่ ๕๐ คน ออกไป
รักษาฉางข้าวปางยอก ให้นายแก้วมหารวงษ กุมไพร่ ๕๐ คน ออกไปรักษาตำบลบ้านวางสองสบ
ให้หลวงวิจิตรสรสารถกองทัพหน้ากุมไพร่เมืองนครลำพูน ๕๐ คนยกออกไปหัวเมืองชายแดน ให้
จมนไชยภรณ์เป็นแม่ทัพกุมไพร่เมืองนครลำปางยกไปจัดการราชการทางเมืองแจะ" ๒ จะเห็นได้ว่า
ได้มีการส่งกรมออกไปเก็บสะสมเสบียงอาหารสำหรับกองทัพใหญ่ที่จะยกไปราชการก่อน แล้วก็
มีกำลังทหารเพื่อจะรักษาฉางข้าวที่ทำไว้ซึ่งทั้งเป็นระยะ ๆ ตลอดทาง หลังจากนั้นแล้วกองทัพ
ทั้งหมดจึงจะยกออกไป การที่กระทำเช่นนี้แสดงให้เห็นวิธีการในการจะยกกองทัพไปทำศึกสงคราม
ของฝ่ายล้านนาไทย จากการที่ฝ่ายล้านนาไทยยกกองทัพออกไปตามคำขอร้องของอังกฤษชามาก
กว่าจะไปถึงอังกฤษก็สามารถปราบสอละปอได้แล้วตั้งแต่วันที่ ๔ มกราคม พ.ศ. ๒๔๓๑ การที่ฝ่าย
ล้านนาไทยยกไปถึงชานี้ก็เนื่องจากเราต้องส่งเกณฑ์กำลังไพร่พลอยู่ และการคมนาคมของเราไม่

๑ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ม.๒ ๑๒ ก/๒๐-๒๑ เลขที่ ๓๓ ศุภอักษรพระเจ้านคร-
เชียงใหม่กราบบังคมทูล ลงวันที่ ๙ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๓๑ อ้างจากศุภอักษรที่ ๑๕๔-๑๕๖ ลงวันที่
๑๐ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๓๑

๒ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ม.๒ ๑๒ ก/๒๐-๒๑ เลขที่ ๓๕ ศุภอักษรพระเจ้านคร-
เชียงใหม่กราบบังคมทูล ลงวันที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๓๑

* ประมาณวันที่ ๒๔ ธันวาคม ถึง ๓ มกราคม พ.ศ. ๒๔๓๑

สะดวก นิดกับฝ่ายอังกฤษมีทหารเตรียมพร้อมอยู่แล้ว พอได้รับคำสั่งกองทหารก็เคลื่อนที่ไต่พื้นที่ไม่ต้องเสียเวลาในการเกณฑ์ อนึ่งอังกฤษก็ไต่ราบปรามหัวเมืองต่าง ๆ อยู่เส้นทางในการเดินทางนั้น จึงต้องทำให้ดีเพื่อจะได้สะดวกในการปราบปรามพวกที่ไม่ยอมอ่อนน้อม

★ การที่พวกอังกฤษปราบกะเหรี่ยงได้เรียบร้อยเช่นนี้ จึงเป็นโอกาสอันดีของฝ่ายลานนาไทยที่จะได้เข้าไปจัดการปกครองดูแลหัวเมืองกะเหรี่ยงตะวันออกได้ก่อนอังกฤษ โดยลานนาไทยได้จัดส่งคนออกไปประจำรักษาด่านทางป้องกันพวกกะเหรี่ยงทางด่านตะวันตกแม่น้ำสาละวินที่จะยกมาก่อความวุ่นวาย ได้ปราบปรามโจรผู้ร้ายขณะเดียวกันก็เข้าไปจัดการเรื่องป่าไม้ด้วย โดยการออกประกาศของเจ้าสุริยวง วาอธปิกรมทหารเมืองนครเชียงใหม่ ประกาศให้พวกราษฎรชาติพม่าเงี้ยว, ทองสุ, ลวะ, ชมุ, ยางขาว, ยางแคง คนชาติใดภาษาใดก็ตามที่จะเข้ามาตัดฟันป่าไม้ทางปากตะวันออกแม่น้ำสาละวินต้องปฏิบัติตามนี้

ข้อ ๑. ถ้าผู้ใดมีไม้ซุงสักท่อนในเขตแดนสยามนี้ จะเรียกเอาเงินค่าตอบแทนตามอย่าง-
ธรรมเนียมต้นละ ๑๐ แดบ* ถ้าได้ขายเงินแล้วจะได้ซื้อขายกันตามธรรมดาไม่ให้เดือดร้อน
ดังนั้นใครมีไม้ซุงสักท่อนให้มาเสียค่าตอบแทนโดยเร็ว กำหนดให้ในระยะวันที่ ๑ กรกฎาคม ถึงวันที่ ๔
กันยายน พ.ศ. ๒๔๓๒ รวม ๒ เดือน

ข้อ ๒. ถ้าผู้หนึ่งผู้ใดเป็นเจ้าของไม้ยังไปเอาเงินมาเสียค่าตอบแทนตามกำหนดดังกล่าว
ถ้าพ้นกำหนดไปแล้วจะรับไม้ซุงสักท่อนนั้นเป็นของหลวง *

การที่ฝ่ายลานนาไทยมีโอกาสจัดการเรื่องป่าไม้ทำให้เกิดผลประโยชน์แก่ฝ่ายลานนาไทย
มาก ถือว่าเป็นการประกาศสิทธิในหัวเมืองกะเหรี่ยงตะวันออก การกระทำของฝ่ายลานนาไทยเช่นนี้
สอดคล้องกับผู้ปกครองพวกกะเหรี่ยงคนใหม่ได้พอและกล่าวโทษไปยังอังกฤษ ดังนั้นพออังกฤษจัดการ

* ๑๐ แดบ คือ ๑๐ รูเปีย (แดบคือผ้าแดบสำหรับเคียนพุง โดยเอาเงินรูเปียใส่เป็นถุงยาว
แล้วเคียนพุงไว้ เพื่อเก็บรักษาติดตัวในเวลาเดินทางหรืออพยพ)

กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ม.๕๔/๓๑ หนังสือเจ้าสุริยวง วาอธปิกรม
ลงวันที่ ๑๖ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๐๔

หัวเมืองกะเหรี่ยงตะวันตกเรียบรอย ก็เริ่มที่จะสนใจดินแดนเมืองใหม่ เมืองแม่สกุณ เมืองแจ และอ่าง มายังรัฐบาลสยามว่า เมืองหมอกใหม่เกยเข้าไปปกครองตั้งแต่สมัยฟ้าโกหรันเมื่อเป็น เช่นนี้ฝ่ายไทยจะคิดจัดการในเขตแดนฝั่งแม่น้ำสาละวินปากตะวันออกอย่างไร ๑ การเรื่องนี้— พระเจ้านองยาเชอกรมหลวงเทวะวงษาโรประการก็ตอบไปอย่างชัดเจนว่า ฝ่ายไทยได้เข้าไปตั้ง อยู่ในที่สำคัญทั้งปวงในเขตแดนนั้นแล้ว ได้ออกกฎหมายและประกาศต่าง ๆ ที่จำเป็นในการที่ ฝ่ายไทยจะรักษาเขตแดนในที่นั้น ๒ และตามหนังสือสัญญาที่เกยทำกับพวกยางแดงมาแต่ก่อนนั้น พวกยางแดงก็ยอมรับแต่ถือว่าที่เขตแดนแห่งหนึ่งที่ฝั่งแม่น้ำสาละวินปากตะวันออกนั้นเป็นของเมือง เชียงใหม่ แต่ทว่าเมืองเชียงใหม่นั้นอนุญาตให้ยางแดงรักษา จากข้ออ้างของฝ่ายไทยเช่นนี้ฝ่าย- อังกฤษก็ไม่ยอมฟังเสียง มีสเตอร์กุลคก็อ้างเหตุผลมาอีกว่ารัฐบาลอินเดียนั้นมีความเห็นว่าอยากจะให้ ทหารไทยถอยออกจากที่ ๆ ได้ยกกองทัพเข้าไปตั้งอยู่ข้างแม่น้ำสาละวินปากซึ่งเป็นตำบลที่พวก- กะเหรี่ยงยางแดงตั้งอยู่ จุดประสงค์ก็เพื่อที่จะหลีกเลี่ยงให้พ้นจากการที่พวกเจ้ากะเหรี่ยงยางแดง จะก่อเหตุร้ายกับทหารไทยได้ ๓ แต่การขัดแย้งเหล่านั้นนั้นถ้าพิจารณาตามหลักฐานต่าง ๆ ที่มีอยู่ ก็เห็นได้ว่าทั้งแก้อังกฤษขอร้องให้ไทยเข้าไปช่วยปราบเจ้าสอละปดตั้งแต่วันที่ ๓๐ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๓๑ มาจนถึงวันที่ ๒๓ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๓๒ นั้น ทหารไทยได้เข้าไปตั้งกองทัพอยู่ ก็เป็นการ ตกลงกับอังกฤษแล้วว่าฝ่ายไทยจะได้เข้าตั้งอยู่ทางปากตะวันออกแม่น้ำสาละวิน แก่ทหารที่เข้าไป ตั้งนั้นก็ไม่ได้ต่อสู้กับใครเลย เพียงแต่ตั้งรักษาความสงบเรียบร้อยและก็ได้ปกครองบังคับบัญชาคน ทั่วไปทางปากตะวันออกแม่น้ำสาละวิน การกระทำเช่นนี้เป็นการทำให้อังกฤษปราบสอละปดได้

๑ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๑ ตอนที่ ๒ หนังสือกรมหลวง- เทวะวงษาโรประการถึงมีสเตอร์กุลค ลงวันที่ ๑๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๓๑

๒ ก.

๓ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๑ ตอนที่ ๒ จดหมายมีสเตอร์- กุลคถึงกรมหลวงเทวะวงษาโรประการ ลงวันที่ ๒๒ เมษายน พ.ศ. ๒๔๓๒ อ้างจากจดหมาย กรมหลวงเทวะวงษาโรประการถึงมีสเตอร์กุลค ลงวันที่ ๒๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๓๒

สะกวก แต่อังกฤษก็คิดว่าไทยไม่ได้ช่วยเหลือในการปราบสละพอแล้วจะมายึดเอาดินแดนของเมืองหมอกใหม่ไปเฉย ๆ เป็นการที่ไทยได้เปรียบมากเกินไป อังกฤษจึงได้เน้นไว้อย่างหนักแน่นว่าคำบดทักกล่าวมาตั้งแต่ต้นเป็นดินแดนของเมืองหมอกใหม่กับเมืองปากแม่น้ำสาละวินฝั่งตะวันตกซึ่งผู้ว่าราชการหัวเมืองเงี้ยวเขียนรายงานไปยังรัฐบาลอินเดียว่าไทยได้ลวงลำดินแดนของเมืองหมอกใหม่^๑ ขณะเดียวกันทางฝ่ายไทยก็ไม่ยอมรับว่าเมืองหมอกใหม่มีอาณาเขตไปถึงไหน ความขัดแย้งต่างที่ไต่ถกเถียงกันนี้ทำให้รัฐบาลอินเดียยอมทำการตกลงกับฝ่ายไทยว่าถ้าหากรัฐบาลสยามยอมถอนทหารออกจากเขตคนหัวเมืองเหล่านี้แล้ว อังกฤษยอมให้มีการตั้งข้าหลวงเขตแดนขึ้นมาพิจารณาปัญหาเรื่องเขตแดนต่อไป^๒

การจะยุติข้อพิพาททางหัวเมืองกะเหรี่ยงตะวันออกซึ่งฝ่ายสยามตั้งกองทหารบังคับกับดูแลอยู่นั้น ผลจากการที่การเจรจาติดต่อกันเรื่อยมา อังกฤษจึงยอมให้มีการตั้งข้าหลวงเพื่อกำหนดเขตแดนกันอีก การกระทำครั้งนี้เป็นการตกลงพร้อม ๆ กันกับเรื่องหัวเมืองเงี้ยวทั้งห้าด้วย ซึ่งจะไต่กล่าวในตอนต่อไป^๓

๓. การเจรจาเพื่อหาทางให้ข้าหลวงเขตแดนประชุมตกลงกันครั้งแรก

การที่เกิดปัญหาขัดแย้งทางหัวเมืองชายแดนระหว่างลานนาไทยกับพม่าในบังคับอังกฤษบริเวณหัวเมืองเงี้ยวทั้งห้า และหัวเมืองกะเหรี่ยงตะวันออกนั้น ผลจากการเจรจาชั้นต้นมาจนถึงเดือน เมษายน พ.ศ. ๒๔๓๒ ไม่ประสบผลสำเร็จ ด้วยเหตุที่พระเจ้านองยาเธอกรมหลวงเทเว-
วงษ์วโรประการได้กล่าวอ้างต่ออังกฤษถึงเขตแดนทางเหนือของไทยว่าเขตแดนทางเหนือของเมือง

^๑ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๑ ตอนที่ ๒ จดหมายมิสเตอร์คูลด์ ถึงกรมหลวงเทเววงษ์วโรประการ ลงวันที่ ๓ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๓๒

^๒ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๑ ตอนที่ ๒ จดหมายมิสเตอร์คูลด์ ถึงกรมหลวงเทเววงษ์วโรประการ ลงวันที่ ๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๓๒

เชียงใหม่อยู่ในราวเส้นรุ้งที่ ๒๐^๐ องศาเหนือ แต่ว่าเขตแดนเมืองน่านทางฝั่งตะวันออกแม่น้ำโขงนั้นอยู่สูงขึ้นไปกว่าเส้นรุ้งนี้กล่าวคือไครวมเอาเมืองพง เมืองลา และเขตแดนเมืองหลวงพระบางด้วย * แต่การกล่าวอ้างของไทยนี้เราไม่ได้ทำเป็นลายลักษณ์อักษรเป็นการกล่าวขึ้นมาลอย ๆ ด้วยเหตุนี้สืบเสาะผู้รู้จึงขอร้องให้รัฐบาลสยามทำหนังสือเป็นลายลักษณ์อักษรกล่าวอ้างส่งไปให้รัฐบาลอินเดียด้วย ๒ * เพื่อที่รัฐบาลอินเดียนั้นจะได้เข้าใจเขตแดนที่ไทยกล่าวอ้างได้ชัดเจนยิ่งขึ้น เพราะเท่าที่ผ่านมาสืบเสาะผู้รู้ได้เข้าใจในเรื่องเขตแดนที่ฝ่ายไทยกล่าวอ้างว่าคงจะกำหนดจากแม่น้ำสาละวินผ่านมาทางตะวันออกตลอดไปตามเส้นรุ้งที่ ๒๐^๐ องศาเหนือ จนถึงแม่น้ำโขงซึ่งไครวมเอาตำบลแม่น้ำทั้งปวงซึ่งไหลลงแม่น้ำโขงใต้เมืองเชียงแสนลงมา ซึ่งติดกันกับฝ่ายไทยกล่าวอ้างมาก และในจดหมายของพระเจ้าอนงยาเธอกรมหลวงเทวะวงษ์วโรประการ ฉบับลงวันที่ ๓๐ เมษายน พ.ศ. ๒๔๓๗ ก็ได้เสนอการแต่งตั้งข้าหลวงไปตรวจเขตแดนเพื่อที่จะให้เป็นประโยชน์แกทั้งอังกฤษและไทยจะได้จัดการเขตแดนให้เรียบร้อยไปได้ แต่ไทยก็สงวนสิทธิบางอย่างว่าการจะมีการแต่งตั้งข้าหลวงเขตแดนไปนั้น ควรจะต้องเป็นไปตามพระราชหัตถ์ของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฝ่ายไทยด้วย ซึ่งการเรื่องนี้สืบเสาะผู้รู้เห็นชอบด้วยเพราะจะเป็นการแก้ไขความซึ่งจะก่อให้เกิดความเข้าใจผิดต่อไปในภายภาคหน้า ๓ แต่ทั้งสองฝ่ายก็ไม่ได้จัดการเรื่องการตั้งข้าหลวงเนื่องจากเกิดความขัดแย้งทางหัวเมืองบางแควอยู่จนกระทั่งถึงวันที่ ๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๓๗ สืบเสาะผู้รู้ได้มีจดหมายทูลมายังพระเจ้าอนงยาเธอกรมหลวงเทวะวงษ์วโรประการว่า

* กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๑ ตอนที่ ๒ หนังสือกรมหลวงเทวะวงษ์วโรประการถึงสืบเสาะผู้รู้ ลงวันที่ ๓๐ เมษายน พ.ศ. ๒๔๓๗

๒ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๑ ตอนที่ ๒ หนังสือสืบเสาะผู้รู้ทูลมายังกรมหลวงเทวะวงษ์วโรประการ ลงวันที่ ๑๕ เมษายน พ.ศ. ๒๔๓๗

* การอ้างในเชิงอรรถ ๑ และ ๒ อ้างมาจากเอกสารรวมอันเดียวกัน

๓ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๑ ตอนที่ ๒ จดหมายสืบเสาะผู้รู้ทูลมายังกรมหลวงเทวะวงษ์วโรประการ ลงวันที่ ๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๓๗

ถ้าฝ่ายไทยจะยอมปฏิบัติตามข้อความที่รัฐบาลอินเดียกำหนดต่อไปนี้แล้ว ทางฝ่ายอังกฤษก็จะยอมตั้ง
ข้าหลวงไปตรวจเขตแดนด้วย สิ่งอังกฤษเสนอมาก็คือ

ประการแรก ปัญหาที่จะยกขึ้นมาพิจารณานั้นจะต้องรวมพิจารณาถึงการกล่าวอ้างของไทย
ที่จะรวมเอาดินแดนของเมืองกะเหรี่ยงทางคานตะวันออกแม่น้ำสาละวิน เมืองกัง แม่สกล เมืองใหม่
เมืองต่วน เมืองหาง เมืองจวด เมืองทา และดินแดนตำบลอื่น ๆ หรือเมืองใดเมืองหนึ่งซึ่งได้
ถกเถียงกันในการเป็นเจ้าของด้วย

ประการที่สอง ข้าหลวงจะต้องพิจารณาคัดสินปัญหาทั้งปวงซึ่งคนในบังคับอังกฤษได้ฟ้องร้อง
เพื่อเรียกเอาค่าเสียหายซึ่งเกิดจากการกระทำของฝ่ายไทย รวมทั้งค่าผลประโยชน์ที่ได้เสียไปเพราะ
การที่ฝ่ายไทยได้เข้าไปแทรกแซงเกี่ยวกับการค้าไม้ในเมืองกะเหรี่ยงด้วย *

ตามข้อเสนอของฝ่ายอังกฤษที่กล่าวมานี้ทางฝ่ายไทยยอมรับตามข้อเสนอประการแรก แต่
ข้อเสนอที่สองนั้นทางฝ่ายไทยเห็นว่าไม่มีข้อความอะไรที่ฝ่ายพวกกะเหรี่ยงยางแดงจะฟ้องได้ **
รัฐบาลสยามพยายามที่จะกระทำให้สมกับความมุ่งหมายของรัฐบาลอินเดียมากที่สุด แต่ก็เห็นว่า
กองข้าหลวงนั้นไม่ต้องถึงกับพิจารณาเป็นตุลาการที่จะตัดสินคำร้องของคนในบังคับอังกฤษได้ เพราะ
ควรจะเป็นหน้าที่ของรัฐบาลทั้งสองที่จะร่วมกันพิจารณาต่อไป นอกจากนั้นพระเจ้าอนงยาเธอ-
กรมหลวงเทเวศรวรโรประการก็ได้ตกลงใจแล้วว่า จะเรียกทหารเชียงใหม่มารับเข้ามายังบ้านเมือง*
ถ้าหากการที่รัฐบาลสยามยอมถึงขั้นนี้แล้ว รัฐบาลสยามก็หวังใจว่าจะได้จัดการแต่งตั้งกองข้าหลวง
ทั้งสองฝ่ายไปพบปะตกลงกันที่เมืองเชียงใหม่หรือที่แห่งใดแห่งหนึ่งตามที่เห็นสมควรตกลงกัน ***

* กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๑ ตอนที่ ๒ จดหมายมิสเตอร์กุลด์
ทูลมายังกรมหลวงเทเวศรวรโรประการ ลงวันที่ ๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๖๒

** กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๑ ตอนที่ ๒ จดหมายกรมหลวง-
เทเวศรวรโรประการถึงมิสเตอร์กุลด์ ลงวันที่ ๙ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๖๒

* กองทัพอากาศกลับเข้ามาในวันที่ ๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๖๒

จากที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่าปัญหาของการเจรจาตกลงกันไม่ค่อยได้ผลเนื่องมาจากต่างฝ่ายพยายามที่จะอ้างเอาในสิ่งที่ถกเถียงกันให้ได้ผลประโยชน์แก่ตนเองมากที่สุด เมื่อฝ่ายไทยจะกล่าวอะไรขึ้นมา ทางมิสเตอร์กุลคผู้รักษาการในตำแหน่งราชทูตอังกฤษ มักจะกล่าวป้องกันหมด และจะเห็นว่ากรณีที่ฝ่ายไทยเสนอให้มีการประชุมพบปะกันที่เมืองเชียงใหม่หรือที่แห่งใดแห่งหนึ่งนั้น ก็เป็นการยินยอมเพื่อที่จะแก้ปัญหาความขัดแย้งให้หมดสิ้นไป

การที่ฝ่ายไทยเปิดโอกาสว่าจะมีการประชุมที่เชียงใหม่หรือที่แห่งใดก็ได้ นั้น ทางฝ่ายรัฐบาลอินเดียก็เสนอให้มีการประชุมกันที่เมืองหนาย^๑ และยังแนะนำอีกว่าให้ข้าหลวงไทยเดินทางไปที่เมืองร่างกุ้งทางทะเลให้ทันเวลาที่จะไปถึงเมืองหนายในวันที่ ๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๓๖ การที่จะประชุมกันครั้งนี้รัฐบาลอินเดียแสดงความคิดเห็นว่าควรจะแยกข้าหลวงทั้งสองฝ่ายออกฝ่ายละหนึ่งคน เพื่อให้ใครส่วนข้อความที่จะฟ้องร้องกล่าวหากัน ปัญหาเรื่องนี้กรมหลวงเทเวศร์วัชรโรประการได้นำเรื่องราวปรึกษาทางฝ่ายรัฐบาลแล้วเห็นควรว่า กองข้าหลวงทั้งสองฝ่ายควรจะมาพบปะกันในพระราชอาณาเขตสยามและที่ที่ควรจะไปร่วมประชุมคือที่ท่าคาฝั่งซึ่งอยู่ตรงกันข้ามกับเมืองฉะบับ^๒ และฝ่ายไทยก็แสดงความคิดเห็นว่าไม่ควรจะให้มีการแยกไปพิจารณาคำร้องของคนในบังคับอังกฤษอีก อย่างไรก็ตามทางฝ่ายรัฐบาลอินเดียก็แข็งเป็นข้อจำเป็นว่าควรจะให้มีการประชุมกันครั้งแรกในที่ ๆ มีการติดต่อกันทางโทรเลขได้ เพื่อจะบอกรายงานแก่รัฐบาลทั้งสองได้ ดังนั้นข้าหลวงทั้งสองฝ่ายจะต้องพบกันที่เมืองร่างกุ้ง หรือจะมาพบกันที่เมืองชเวเก็น (Shwegeen) ซึ่งตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำสะโตงก็ได้^๓ ขณะเดียวกันรัฐบาลสยามก็ตอบปฏิเสธที่จะไป

^๑ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๑ ตอนที่ ๓ จดหมายมิสเตอร์กุลค
ทูลมายังกรมหลวงเทเวศร์วัชรโรประการ ลงวันที่ ๑๔ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๓๖

^๒ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๑ ตอนที่ ๓ จดหมายกรมหลวง-
เทเวศร์วัชรโรประการถึงมิสเตอร์กุลค ลงวันที่ ๒๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๓๖

^๓ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๑ ตอนที่ ๓ จดหมายมิสเตอร์กุลค
ทูลมายังกรมหลวงเทเวศร์วัชรโรประการ ลงวันที่ ๒ กันยายน พ.ศ. ๒๔๓๖

ประชุมในเขตแคนพม่าและไคยีนัยตามความต้องการเดิมว่ากองข้าหลวงไทยพร้อมที่จะไปทางบก ไปพบข้าหลวงอังกฤษ ณ ที่แห่งใดแห่งหนึ่งก็ได้ ที่อยู่ในอาณาเขตของสยามและก็ตกลงว่าในที่ที่จะไป ประชุมนั้นต้องมีการติดต่อทางโทรเลขไปถึงด้วย ดังนั้นก็เสนอให้มีการประชุมที่ลำแม่เมย *

จากการเจรจาเพื่อตกลงในการเลือกสถานที่ประชุมครั้งแรกของไทยและอังกฤษนั้นจะ เห็นได้ว่าทั้งสองฝ่ายพยายามที่จะให้มีการประชุมในเขตแคนของตน ทั้งนี้ก็เพราะเหตุว่าถ้าหาก มีการประชุมในเขตแคนของฝ่ายตนเองแล้ว ผลประโยชน์หรือความได้เปรียบของฝ่ายที่เป็นเจ้าของ สถานที่ย่อมมีมากกว่าซึ่งในการเจรจาเรื่องนั้นฝ่ายไทย ก็คิดว่ารัฐบาลอินเดียคงจะยอมปฏิบัติตาม ดังนั้นจึงได้มีการจัดเตรียมพาหนะไว้สำหรับกองข้าหลวง พร้อมกันนั้นเองก็ได้ตั้งข้าหลวงเขตแคน รวม ๒ นาย คือ พระยาอรรณภรณานภักดิ์ พระวิภาควรรณกุล หลวงราชนรอนริราช ขุนประชา- กตกิจ นายบัญชาภูมิสถาน และมิสเตอร์คอลลิน (Collin) ^๒ อย่างไรก็ตามการที่ไทยนักให้ มาประชุมที่ลำน้ำแม่เมยก่อนน้ำสาละวินนั้น ทางฝ่ายรัฐบาลอินเดียก็ได้สืบทราบมาว่าในที่แห่งนี้ไม่มี สายโทรเลขไปถึงและไม่มีเรือกลไฟสำหรับใช้ติดต่อให้รัฐบาลทราบได้เลย เกี่ยวกับสถานที่ประชุม ครั้งแรกนั้นท่านอุปราชที่อินเดียได้ย้ำตามความเห็นของท่านว่าเมืองร่างกุ้งและเมืองชวบีในดินแดน พม่าสองแห่งนั้นท่านที่รัฐบาลอินเดียจะยอมให้มีการประชุมในขั้นต้นได้ ^๓ และถ้าหากรัฐบาลสยาม จะไปตกลงแล้วทางฝ่ายรัฐบาลอินเดียจะจัดการเรื่องเขตแดนและเรื่องอื่น ๆ โดยลำพัง

การกระทำของอังกฤษเช่นนี้เป็นการสร้างความฉีกหวังให้แก่รัฐบาลสยามเพราะนอกจาก อังกฤษจะไม่ตกลงแล้วยังขู่ฝ่ายไทยอีกด้วย กรมหลวงเทวะวงษ์วโรประการก็ได้ตอบไปยังรัฐบาล อินเดียเป็นความว่า รัฐบาลสยามไม่สามารถจะตั้งกองข้าหลวงไปประชุมที่เมืองร่างกุ้งและเมือง

* กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๑ ตอนที่ ๓ หนังสือกรมหลวง- เทวะวงษ์วโรประการถึงมิสเตอร์กุล

^๒ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๑ ตอนที่ ๓ สำเนาที่ ๑๔๑/๔๖๐๔ หนังสือพระยาพิพัฒน์โกษาฯ ถึงพระยาตรีสิงหเทพฯ ลงวันที่ ๑๔ กันยายน พ.ศ. ๒๔๓๒

^๓ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๑ ตอนที่ ๓ หนังสือมิสเตอร์กุลถึง ทูลม้ายิ่งกรมหลวงเทวะวงษ์วโรประการ ลงวันที่ ๑๔ กันยายน พ.ศ. ๒๔๓๒

ช่วยคืนได้ นอกจากนั้นยังได้เสนอความเห็นเพิ่มเติมอีกว่าถ้าหากรัฐบาลของสมเด็จพระนางเจ้ากรุงอังกฤษมีความคิดเห็นว่าการประชุมครั้งนี้ไม่จำเป็นที่จะประชุมกันในที่แคบต่อแคบแล้ว รัฐบาลสยามก็จะยอมให้มีการประชุมที่กรุงเทพฯ หรือเมืองเชียงใหม่^๑ ในที่สุดฝ่ายอังกฤษเห็นว่าการถกเถียงนี้ยังไม่มีทางตกลงกันได้ และเรื่องนี้เป็นเรื่องที่ควรจะต้องตกลงกันโดยเร็วที่สุด เพราะถ้าปล่อยช้าไปแล้วจะเกิดผลเสียแก่ดินแดนที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้ ดังนั้นรัฐบาลอินเดียนจึงได้แจ้งความมายังรัฐบาลสยามอีกครั้งหนึ่งว่า กองข้าหลวงเขตแดนฝ่ายอังกฤษจะประชุมที่เมืองร่างกุ้งในวันที่ ๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๓๒ ถ้าหากฝ่ายกรุงสยามไม่ยอมรับตามคำหาหรือของรัฐบาลอินเดียนแล้ว รัฐบาลอินเดียนก็มีความประสงค์ที่จะแจ้งให้ทราบว่า จะถอนคำหาหรือทั้งเสียและไทยจะอ้างว่าเมืองทวน เมืองหาง เมืองจวด เมืองทา เป็นของไทยไม่ได้ นอกจากนั้นอังกฤษจะได้แต่งตั้งข้าหลวงออกไปยังชายแดนเพื่อรับคำฟ้องของของกะเหรี่ยงตะวันออกแถบเมืองกัง (Muang Kang) แม่สกุ (Me Sakou) และเมืองเมา (Muang Mau)^๒ และอาณาเขตอื่น ๆ ที่ยังเป็นข้อถกเถียงอยู่ให้รู้ว่าเป็นเขตแดนของใครแน่

จากการที่ได้มีการเจรจาตกลงกันเพื่อจะหาสถานที่ประชุมกันครั้งแรกตั้งแต่ต้นมานั้น กล่าวได้ว่ารัฐบาลทั้งสองฝ่ายพยายามเลือกสถานที่ประชุมในเขตแดนของตน ดังนั้นจึงตกลงกันไม่ได้ ความต้องการที่จะหาทางคุ้มครองผลประโยชน์ของฝ่ายตนเองโดยไม่พยายามพิจารณาเรื่องอื่น ๆ โดยเฉพาะสิ่งที่รัฐบาลสยามทำไปเพื่อจะให้มีการประชุมกันในเขตแดนสยาม ก่อให้เกิดความล่าช้าในการเจรจา ถึงแม้ว่าอังกฤษจะขึ้นมาเป็นคำขาดก็ตาม การที่ไทยอ้างว่าไปประชุมไม่ได้เพราะขัดกับนโยบายที่ตั้งไว้และกับข้าหลวงบางคนรออยู่ที่เชียงใหม่แล้ว ในขณะที่เดียวกันทางฝ่ายรัฐบาลอินเดียนก็ไม่ยอมทำตามความต้องการของฝ่ายสยาม ดังนั้นการเจรจาเกี่ยวกับการประชุมของข้าหลวงทั้งสองฝ่ายชั้นต้นจึงไม่ประสบความสำเร็จ เมื่อการเป็นเช่นนี้

^๑ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๑ ตอนที่ ๓ หนังสือกรมหลวง-
เทวราชวงษ์โรประการถึงมิสเตอร์กุลด์ ลงวันที่ ๒๐ กันยายน พ.ศ. ๒๔๓๒

^๒ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๑ ตอนที่ ๓ หนังสือมิสเตอร์กุลด์
ทูลมายังกรมหลวงเทวราชวงษ์โรประการ ลงวันที่ ๒๖ กันยายน พ.ศ. ๒๔๓๒

วิธีที่จะแก้ปัญหาความขัดแย้งได้คือการที่รัฐบาลทั้งสองฝ่ายต่างส่งข้าหลวงแยกออกไปสำรวจเขตแดนเองโดยไม่ได้อภิปรายกัน

๔. การสำรวจเขตแดนทางหัวเมืองกะเหรี่ยงตะวันออกของรัฐบาลสยามกับรัฐบาลอินโดจีน

การแก้ปัญหาความขัดแย้งโดยการส่งข้าหลวงออกสำรวจเขตแดนนี้ ข้าหลวงทั้งสองฝ่ายได้นัดมาพบกันที่หัวเมืองกะเหรี่ยงตะวันออกในเดือน ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๓๖ สำหรับการเข้ามาสำรวจชายแดนที่เป็นอยู่ในขณะนั้นแล้วจะเห็นได้ว่า ถึงแม้ฝ่ายไทยจะถอนกองทัพลานนาไทยออกจากหัวเมืองกะเหรี่ยงตะวันออกตั้งแต่วันที่ ๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๓๖ แล้วก็ตาม แต่ตามคำแนะนำตามชายแดนนั้นเราก็มักจะเจาหนาทรักษาอยู่เสมอ ด้วยเหตุนี้เมื่อแสนไชยณรงค์พาเมืองใหม่ได้รับหนังสือจากหัวเมืองหมอกใหม่ในวันที่ ๙ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๓๖ ว่า "อะเยแซง" กับกงสุล-เวียงจะมว่าความด้วยเรื่องเขตแดนที่ติดต่อกันขอให้แสนพาเมืองใหม่ออกไปต้อนรับด้วย จากหนังสือของหัวเมืองหมอกใหม่ฉบับนี้แสดงให้เห็นว่าเมืองหมอกใหม่ได้อ้างเอาเขตแดนทางตะวันออกแม่น้ำสาละวินคือเขตเมืองใหม่ เขตเมืองแม่สกุณเป็นของเมืองหมอกใหม่แล้ว ส่วนทางฝ่ายเมืองเชียงใหม่นั้นเมื่อได้ทราบข่าวว่าข้าหลวงอังกฤษจะมาสurvey เขตแดนแล้วแต่ว่าการรักษาราชการปลายเขตแดนยังไม่เข้มแข็ง ดังนั้นพระเจ้าอนงยาเชอพระองค์เจ้าโสมบัณฑิตยจึงโปรดให้นายพันตรีหลวงราชณภักษ์เป็นข้าหลวงขึ้นไปจัดราชการรักษาเขตแดนทางหัวเมืองตะวันตกและได้รับสั่งให้ช่วยจัดนายร้อยตรีคนใดคนหนึ่งไปรักษาราชการที่เมืองใหม่ เพื่อจะห้ามปรามไม่ให้พวกอังกฤษเอาทหารข้ามมาวนวายในเขตแดน เมื่อข้าหลวงฝ่ายอังกฤษเข้ามาแล้วก็ให้จัดที่พักรับรองตาม-

กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ พิมพ์ที่ ๔.๒ ตอนที่ ๘ หนังสือหนานจอมคำ
น้อยสุขเกษมข้าหลวงเมืองแม่ฮ่องสอนถึงพระศรีเสนาปลัดบาญชีกรมมหาดไทยฝ่ายเหนือ ลงวันที่

๑๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๓๖

กรรมเนียมอย่าให้เสียพระเกียรติยศได้^๑

การที่กองข้าหลวงเขตแดนอังกฤษได้ยกเข้ามาทางหัวเมืองกะเหรี่ยงตะวันตกนั้น ถ้าพิจารณาดูให้ก็จะเห็นได้ว่ามีแยกเป็น ๒ กอง คือ กองทหารและกองสำรวจเขตแดน สำหรับกองทหารนั้นเริ่มยกข้ามแม่น้ำสาละวินมาตั้งแต่วันที่ ๔ มกราคม พ.ศ. ๒๔๓๒ โดยมี พอร์อน็อตฟี เป็นข้าหลวงใหญ่ มีกัปตันเป็นนายทหารควบคุมทหารแขก ๔๐ คน กับคนพวกเงี้ยว ยาง ฮ่อ อีกประมาณ ๗๐ คนเศษ^๒ ส่วนข้าหลวงกองสำรวจเขตแดนนั้นมีมิสเตอร์อาเชอร์นายทหาร และพนักงานแผนที่รวม ๖ นาย มีทหารแขกอินเดียนอยู่ในบังคับประมาณ ๓๐ คน พวกกุลี ๗๐ คนเศษ^๓ ยกข้ามแม่น้ำสาละวินมาตั้งแต่วันที่ ๕ มกราคม พ.ศ. ๒๔๓๒ การที่ข้าหลวงพวกทหารและกองสำรวจยกเข้ามาไม่พร้อมกันนี้เป็นการแสดงให้เห็นว่าอังกฤษได้ใช้กำลังทางทหารเพื่อรักษาความทางให้ตกใจกลัวเสียก่อน และที่ทหารเข้ามามาก ๆ นั้น พวกทหารได้อ้างเอาว่าที่เขตเหล่านี้เป็นของกะเหรี่ยงอย่างแรงซึ่งอยู่ในบังคับเมืองหมอกใหม่ จากการที่ข้าหลวงฝ่ายอังกฤษยกเข้ามาทางเขตแดนก่อนที่ข้าหลวงไทยจะไปถึงยังเมืองแม่ฮ่องสอน* พร้อมกันหมดเช่นนี้ เราอาจจะกล่าวได้ว่าอังกฤษพยายามที่จะหาหนทางให้ได้เปรียบไทยทุกประการ คงจะเห็นได้จากการยกกองทหารและกองสำรวจไปถึงหัวเมืองที่เป็นข้อพิพาทตามที่ไต่ถามมาแล้ว

ส่วนกองข้าหลวงเขตแดนของฝ่ายไทยขึ้นมาถึงเมืองเชียงใหม่ราว ๆ กลางเดือน ธันวาคม

^๑ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๒ ตอนที่ ๔ หนังสือพระศรีเสนา
ถึงหลวงราชนรินทร์ ลงวันที่ ๑๗ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๓๒

^๒ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๒ ตอนที่ ๔ หนังสือนายร้อยตรี-
นายรินถึงหลวงราชนรินทร์ ลงวันที่ ๔ มกราคม พ.ศ. ๒๔๓๒

^๓ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๒ ตอนที่ ๕ หนังสือหลวงราชนรินทร์
อริราชถึงหลวงวิจิตรสาร ลงวันที่ ๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๓๒

* ข้าหลวงฝ่ายไทยยกไปถึงเมืองแม่ฮ่องสอน วันที่ ๒๔ มกราคม ๒๔๓๒

และเริ่มออกเดินทางไปยังชายแดนตั้งแต่วันที่ ๘ มกราคม พ.ศ. ๒๔๓๒^๑ ซึ่งขณะที่ข้าหลวงฝ่ายไทยกำลังออกจากเมืองเชียงใหม่ ข้าหลวงฝ่ายอังกฤษได้ขามน้ำสาละวินเข้ามา กล่าวได้ว่า ความเสียเปรียบของฝ่ายไทยเริ่มตั้งแต่ตอนแรกแล้ว สำหรับกองข้าหลวงฝ่ายไทยนั้นมีทั้งสี่คือ หลวงวิจิตรศาสตร์ เป็นผู้บังคับบัญชาคนในกองข้าหลวงทั่วไปและบังคับการที่เกี่ยวข้องกับหัวเมือง ทั้งปวงด้วย พระวิภาคภูบาลจะเป็นผู้บังคับบัญชากรมแผนที่มีสิทธิขาดในการที่จะทำแผนที่ และ จดหมายขอราชการทั้งปวง นอกจากนั้นก็มีนายบัญชาภูมิสถาน หลวงราชนรอนริราช เจ้าน้อย-ปัญญและไพร่คนรับใช้อีกเป็นจำนวนมาก หน้าที่สำคัญของข้าหลวงไทยชุดนี้ก็คือการทำแผนที่พระ-ราชาณาเขตให้ชัดเจนและหาหลักฐาน จดหมายเหตุ ข้อสำคัญทั้งปวงด้วย แนวทางเขตแดนที่จะ ปฏิบัติกันคือจะต้องไปทางเมืองแม่อองสอน ขึ้นไปเมืองปาย เมืองน้อย ไปบรรจบเมืองจวด แล้วตัด ลงริมแม่น้ำสาละวิน ตลอดมาลงทางทิศใต้ทุกแห่งทุกตำบลจนถึงท่าในเขตเมืองยวม^๒ และในการ ที่ข้าหลวงไทยออกไปคราวนี้พระเจ้าอนงยาเชอพระองค์เจ้าโสมบัณฑิตย์ก็มีรับสั่งให้หลวงวิจิตร ศาสตร์ พระวิภาคภูบาล ปฏิบัติตามคำสั่ง* ที่มีไปแก่เมืองเชียงใหม่อย่างเคร่งครัดด้วย

๔.๑ การสำรวจเขตแดนของข้าหลวงฝ่ายไทย

ตามคำสั่งของพระเจ้าอนงยาเชอพระองค์เจ้าโสมบัณฑิตย์ให้หลวงวิจิตร ศาสตร์ พระ-วิภาคภูบาล ข้าหลวงสำรวจเขตแดนยักก็ถือเป็นข้อปฏิบัตินี้มีข้อความตอนหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึง นโยบายการส่งข้าหลวงออกไปครั้งนี้คือ ให้ทำการเฉพาะสำรวจเขตแดนไม่ให้เจรจาความที่

^๑ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๒ ตอนที่ ๔ หนังสือหลวงวิจิ-
ตรศาสตร์ หลวงราชนรอนริราชกราบทูลพระเจ้าอนงยาเชอพระองค์เจ้าโสมบัณฑิตย์ ลงวันที่ ๒๕
มกราคม พ.ศ. ๒๔๓๒

^๒ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๒ ตอนที่ ๔ คำสั่งของพระเจ้า-
อนงยาเชอพระองค์เจ้าโสมบัณฑิตย์ ลงวันที่ ๕ มกราคม พ.ศ. ๒๔๓๒

*ดูในภาคผนวก ญ.

เป็นข้อขัดแย้งทั้งนี้ก็เป็นเพราะว่าทางฝ่ายไทยต้องการที่จะทราบหนานหลักฐานต่าง ๆ ตามความเป็นจริง ซึ่งก็คิดว่าหัวเมืองกะเหรี่ยงตะวันออกนี้เคยอยู่ในอำนาจของเมืองเชียงใหม่ แต่ก็มีบางข้อความที่ส่งเสริมการประกาศเอาดินแดนหัวเมืองเหล่านั้นมาเป็นของไทย ดังนั้นจากจดหมายเหตุที่สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวจะพิจารณาได้ว่าการที่รัฐบาลสยามส่งข้าหลวงออกไปสำรวจเขตแดนนั้นมีความมุ่งหวังแยกเป็น ๒ ประการคือ การสำรวจและทำแผนที่พระราชอาณาเขตให้ชัดเจนรวมทั้งการหาหลักฐาน จดหมายเหตุต่าง ๆ ด้วย และการทำหลักฐานการเป็นพลเมืองของฝ่ายสยามโดยการสักรูปช้างที่แขนของประชาชน

ประการแรก เกี่ยวกับการสำรวจและทำแผนที่พระราชอาณาเขตให้ชัดเจนรวมทั้งการหาหลักฐาน จดหมายเหตุนั้นได้มีการแบ่งแยกหน้าที่กันทำการสำรวจดังนี้คือ

ก. ให้นายบัญชาภูภิสถาน กับนายทองสุข นายเล็ก เดินทางไปเมืองใหม่ เมื่อถึงเมืองใหม่แล้ว เจ้าพนักงานกองนี้จะจัดการขึ้นไปสำรวจถึงปากแม่น้ำที่ต่อแม่น้ำสาละวินแล้วลงเรือล่องแม่น้ำสาละวินมาขึ้นที่ท่าเมืองแะ สสำรวจเมืองแะแล้วล่องแม่น้ำสาละวินไปถึงเมืองยวมหลวงแล้วให้แยกย้ายออกไปทำการในแขวงเมืองยวมหลวง ให้คอยพระวิภาควุธคลที่นี้^๑

ข. ให้นายผาดเกินไปทางเมืองใหม่แล้วตัดมาที่ท่าตอมอกกลับมาเมืองแม่ฮ่องสอนแล้วล่องน้ำปายไป ตัดไปทางเมืองแะมาทางเมืองขุนยวมแล้วไปเมืองยวมหลวง พักคอยพระวิภาควุธคลที่นี้^๒

ค. ให้หลวงราชูรอนอริราชไปที่เมืองใหม่^๓

^๑ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๒ ตอนที่ ๔ จดหมายเหตุพระวิภาควุธคลถึงหลวงวิจิตรสถิต ลงวันที่ ๒๔ มกราคม พ.ศ. ๒๔๓๒

๒ ก.

^๓ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๒ ตอนที่ ๔ จดหมายเหตุหลวงราชูรอนอริราชถึงหลวงวิจิตรสถิต ลงวันที่ ๓๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๓๒

ง. ให้นายแสง แยกสำรวจจากเมืองปายตลอดไปถึงท่าสี่ *

จ. หลวงวิจิตรสรสาร^๑ พระวิภาควรรณ จะยกออกจากเมืองแม่ฮ่องสอนไปทางเมืองปายขึ้นไปจนถึงเมืองนอย แล้วคักมาทางเมืองใหม่ขึ้นไปจนถึงท่าสี่หรือเขตแดนที่ติดต่อเมืองจวค แล้วจะกลับมาเมืองใหม่ กรววจบาตามค่านทางเมืองแม่ฮ่องสอนแล้วกลับเมืองแม่ฮ่องสอน ลองแม่น้ำปายลงไปตรวจหาในแขวงเมืองแะ แล้วคักเข้าเมืองแะลงไปตรวจเขตแขวงท่าเมืองยวม คักเข้าเมืองยวม ^๒

การที่กำหนดเส้นทางในการสำรวจเช่นนี้ เพราะเห็นว่า เป็นเส้นทางที่จะสะดวกที่สุดสำหรับกองข้าหลวงฝ่ายไทย สำหรับหน้าทีและเขตแดนที่แบ่งกันออกไปสำรวจหาหลักฐานนั้นมีการเปลี่ยนแปลงบ้าง ด้วยความจำเป็นทางเวลาและความยากลำบาก ในการออกไปสำรวจของกองข้าหลวงฝ่ายไทยนี้ ปัญหาที่พบมากที่สุดก็ในเรื่องของความยากลำบาก การคมนาคม และเรื่องเสบียงอาหาร ^๓ ส่วนทางด้านสภาพของบ้านเมืองนั้นแทบกล่าวได้ว่าเกือบทุกแห่ง ผู้คนมีแต่ความกลัวภัยที่จะมาจากทั้งฝ่ายไทยและฝ่ายอังกฤษ ราษฎรมักจะทิ้งบ้านเรือนหลบหนีเข้าป่า สำหรับรายละเอียดของเมืองที่เป็นข้อพิพาทกันนั้น ข้าหลวงเขตแดนก็ได้ทำรายงานทูตเกล้าถวาย* แล้ว

ประการที่สอง เกี่ยวกับการทำหลักฐานของการเป็นพลเมืองของฝ่ายไทยโดยการสักรูปข้างที่แขนของราษฎร หน้าทีอันนี้เป็นหน้าที่พิเศษของหลวงวิจิตรสรสารโดยคำสั่งของพระเจ้านองยาเซอพระองค์เจ้าโสมนัสพิทย แล้วหลวงวิจิตรสรสารจะต้องสักรูปข้างและจดบาญชีสำมะโนครัวคนเงี้ยว ยาง ในเขตของฝ่ายไทย (อ่าง) ในที่ต่าง ๆ ซึ่งยังไม่ไคทำ และในเขตของสยามจริง ๆ

^๑ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๒ ตอนที่ ๔ จดหมายหลวงวิจิตรสรสารถึงพระศรีเสนา ลงวันที่ ๗ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๓๖

^๒ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๒ ตอนที่ ๔ จดหมายหลวงวิจิตรสรสารถึงพระวิภาควรรณ ลงวันที่ ๒๕ มกราคม พ.ศ. ๒๔๓๖

^๓ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๒ ตอนที่ ๔ จดหมายหลวงวิจิตรสรสารถึงพระวิภาควรรณ ลงวันที่ ๒๔ มกราคม พ.ศ. ๒๔๓๖

*ดูรายละเอียดในภาคผนวก ข.

เช่นเมืองปาย เป็นต้น การสักรูปช้างนี้ปรากฏที่ได้กระทำไปที่เมืองปายนั้น พระยาคำรงราชเสนา
เจ้าเมืองปายได้ชี้แจงให้ราษฎรทราบมีคนมาสักในระยวันที่ ๓-๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๔๗๒ ถึง
๑๕๒ คน^๑ และสักไปจนถึงวันที่ ๔ กุมภาพันธ์ ก็ได้จำนวนคนรวม ๖๐๔ คน^๒ ส่วนการออกไป
สักหมายในเมืองที่เป็นข้อพิพาทเช่นเมืองใหม่ นั้น ราษฎรส่วนมากอยู่ใต้อิทธิพลของฟ้าเมืองหมอกใหม่
ทางไทยจะกระทำสิ่งใดไม่ได้เลย

การออกมาสักรูปช้างและจดบัญชีสำมะโนประชากรของฝ่ายข้าหลวงไทยนี้ อาจกล่าวได้
ว่าเป็นการสร้างหลักฐานที่แน่ชัดว่าราษฎรพวกนี้เป็นคนของฝ่ายไทย และเมื่อคนพวกนี้ไปอยู่ถึงที่ไหน
ดินแดนเหล่านั้นก็ควรจะเป็นของไทยด้วยหรือไม่ก็เป็นการกันเขตแดนที่ฝ่ายอังกฤษจะกล่าวอ้างลงลำ
เข้ามาอีก

จากการที่ฝ่ายข้าหลวงไทยออกไปทำงานสำรวจเขตแดนหาหลักฐานทำแผนที่นี้ เป็นการ—
ทำงานโดยเอกเทศไม่ปะปนกับฝ่ายข้าหลวงอังกฤษและกองข้าหลวงฝ่ายแผนที่ไทยก็ได้เดินทางกลับ
ไปถึงเมืองเชียงใหม่ในวันที่ ๗ มีนาคม พ.ศ.๒๔๗๒

๔.๒ การสำรวจเขตแดนของข้าหลวงฝ่ายอังกฤษ

ความสนใจของอังกฤษเกี่ยวกับเขตแดนทางหัวเมืองกะเหรี่ยงตะวันออกนั้นจะเห็นได้จาก
การที่กองข้าหลวงของอังกฤษได้เข้ามาในบริเวณที่เป็นข้อขัดแย้งกันก่อนที่ข้าหลวงไทยจะไปถึง
เป็นเวลาเกือบหนึ่งเดือน และสิ่งนี้ก็เป็นการแสดงอำนาจของอังกฤษด้วย ในส่วนที่เกี่ยวกับวัตถุ-
ประสงค์ของอังกฤษที่เข้ามาสำรวจเขตแดน ก็อาจแยกพิจารณาได้ ๒ ประการคือ เกี่ยวกับการ
สำรวจเขตแดนการหาหลักฐานให้รัฐบาลอินเดียเพื่อคัดสิทธิความขัดแย้งและการแสดงอำนาจทาง
การเมืองของอังกฤษ

^๑ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๒ ตอนที่ ๔ จดหมายหลวง—
วิจิตรสรสาครถึงพระศรีเสนา ลงวันที่ ๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๔๗๒

^๒ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๒ ตอนที่ ๔ จดหมายหลวง—
วิจิตรสรสาครถึงพระศรีเสนา ลงวันที่ ๗ กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๔๗๒

ประการแรก เกี่ยวกับการสำรวจหาหลักฐานพยาน การหาแผนที่เพื่อเสนอต่อรัฐบาล

อันเคยในการพิจารณาปัญหาความขัดแย้งนั้นจะเห็นได้ว่า ข้าหลวงที่เกี่ยวข้องกับการสำรวจมีบุคคลสำคัญในกองข้าหลวงคือ มีสเตอร์เน อิลเลียสข้าหลวงใหญ่ มีสเตอร์เมโรเมเยอหมออังกฤษ มีสเตอร์อาเซอร์^๑ นอกจากนั้นก็มีพลทหารประมาณ ๓๐ คน คนใช้สอยประมาณ ๗๐ คน เงี้ยวเมืองหมอกใหม่ทั้งกับฟ้าหมอกใหม่อีกประมาณ ๔๐ คนเศษ อย่างไรก็ตามการสำรวจเขตแดนของอังกฤษนั้นไม่ได้เป็นไปในลักษณะที่เป็นรูปแผนที่ของการสำรวจ* แต่มีลักษณะคล้ายกับการเข้ามาดูสถานที่เมืองต่าง ๆ และการจะออกไปไหนนั้นก็ไม่ได้ได้รับความสะดวกเนื่องจากเขตแดนปากตะวันออกแม่น้ำสาละวินนั้นป่าอยู่ไทยถือว่าอยู่ในความดูแลจึงสั่งให้คนติดตามและชักจูงอยู่เสมอ ๆ^๒ หัวเมืองที่อังกฤษมาตั้งพักอยู่คือที่เมืองใหม่และมีการออกมาสำรวจถึงเมืองแม่สกุญด้วย

ประการที่สอง เกี่ยวกับการแสดงอำนาจของอังกฤษนั้นเป็นจุดประสงค์ที่สำคัญประการหนึ่ง

เพราะกองข้าหลวงอังกฤษเข้ามานั้นมีกองทหารเข้ามาเป็นจำนวนมาก มีเหตุการณ์ที่ได้แสดงให้เห็นว่ากองข้าหลวงอังกฤษได้ใช้อำนาจทางหัวเมืองกะเหรี่ยงตะวันออกกับสยามและพวกราษฎรทั่วไปคือ

ก. เหตุการณ์นายสิบเอกนายร้น ถูกข้าหลวงอังกฤษตีด้วยไม้เท้าในวันที่ ๕ มกราคม

พ.ศ. ๒๔๓๒^๓ นายสิบเอกนายร้นเป็นทหารรักษาการที่ด่านท่าซาง ปรากฏว่าในวันดังกล่าวพวกกองข้าหลวงอังกฤษได้ข้ามแม่น้ำสาละวินมา นายสิบเอกนายร้นได้ออกไปต้อนรับมีการสนทนาโต้ตอบกัน ทันใดนั้นทางฝ่ายอังกฤษก็เรียกทหารประมาณ ๖๐ คน มีอาวุธปืนคาบกระบี่มาจับตัวนายสิบเอกนายร้นไว้และนายทหารอังกฤษก็นายสิบเอกนายร้นด้วยไม้เท้าหลังที่หนึ่ง หลังจากความวุ่นวายนี้เล็กน้อยก็มีทหารอังกฤษข้ามแม่น้ำสาละวินมาอีก ๕๐ คน เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นในวันที่ ๕ มกราคม พ.ศ.

^๑ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๒ ตอนที่ ๕ หนังสือหลวง-

วิธีตราสาร หลวงราชนอริราชถึงพระศรีเสนาฯ ลงวันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๓๒

* จะเป็นการเข้ามาแสดงอำนาจมากกว่าการสำรวจ

^๒ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๒ ตอนที่ ๕ หนังสือหลวง-

วิธีตราสารถึงหลวงราชนอริราช ลงวันที่ ๑๐ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๓๒

^๓ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๒ ตอนที่ ๕ หนังสือนายร้อยตรี-

นายจำปาถึงนายน้อยสุขเกษมข้าหลวงกองตรวจ ลงวันที่ ๕ มกราคม พ.ศ. ๒๔๓๒

๒๔๓๒ ซึ่งเป็นวันแรกที่อังกฤษข้ามแม่น้ำสาละวินมากก็กระทำการเป็นการข่มขู่ พวกราษฎรยางเงี้ยว ที่รักษาการแล้ว เรืองนั้เมื่อรู้มาถึงราษฎรในเมืองต่าง ๆ ก็เกิดความกลัวอังกฤษเป็นอันมาก

ข. การสนับสนุนให้ฟ้าหมอกใหม่มาเมืองใหม่ การเรืองนั้เสนอเมืองใหม่ได้แจ้งความเข้ามาว่ามีทหารฝรั่งมา ๕๐๐ คน ข้ามแม่น้ำสาละวินมาแล้ว ๔๐๐ คน อยู่ปากตะวันตกแม่น้ำสาละวินอีก ๕๐๐ คน ฟ้าหมอกใหม่ก็มาด้วยมีทหารมา ๑๒๐ คน พวกอังกฤษให้ฟ้าหมอกใหม่เป็นกองหน้าจะมาถึงบ้านโคงหลวงในวันที่ ๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๓๒ การที่เสนอเมืองใหม่แจ้งความมาเช่นนี้แสดงให้เห็นว่าอังกฤษได้สนับสนุนฟ้าหมอกใหม่ให้ขยายตัวมาทางตะวันออก จุดประสงค์อาจจะเป็นการให้ฟ้าหมอกใหม่ทำการเกลี้ยกล่อมราษฎรคนเมืองใหม่ หรืออาจจะเข้าบีบบังคับเสนอเมืองใหม่ถวายเรื่องเขตแดน หรืออาจจะเข้ามาก่อความวุ่นวายก็ได้ ซึ่งผลของการที่อังกฤษกระทำเช่นนี้ทำให้ราษฎรที่เมืองใหม่หนีหมด ๒ ตามความเห็นของหลวงวิจิตรสรศาสตร์แล้ว เห็นว่าการซึ่งอังกฤษคุมกำลังเข้ามาในพระราชอาณาเขตถึง ๔๐๐ คนนี้ กับทั้งพาตัวฟ้าหมอกใหม่มาด้วย อังกฤษคงจะหมายเอาเมืองใหม่เป็นเมืองขึ้นของเมืองหมอกใหม่แน่ ๓ ซึ่งการก็เป็นจริงจะเห็นว่าในวันที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๓๒ พวกเมืองหมอกใหม่ได้จัดกระบวนแห่ขบวนไปบุคคลซึ่งฟ้าหมอกใหม่ตั้งเป็นพ่อเมืองใหม่ ๔ ให้ไปขึ้นเรือนพ่อเมืองคนเก่า กระบวนแห่ทำ-

๑ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๒ ตอนที่ ๕ หนังสือหลวงราชวรอน-
อริราชถึงหลวงวิจิตรสรศาสตร์ ลงวันที่ ๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๓๒

๒ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๒ ตอนที่ ๔ หนังสือหลวงราชวรอน-
อริราชถึงนายพันตรีหลวงราชณภักษ์ ลงวันที่ ๑๐ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๓๒

๓ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๒ ตอนที่ ๕ หนังสือหลวงวิจิ-
ตรสรศาสตร์ถึงพระศรีเสนา ลงวันที่ ๑๐ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๓๒

๔ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๒ ตอนที่ ๕ หนังสือนายร้อยตรี
นายจำปาถึงหลวงราชณภักษ์ ลงวันที่ ๒๐-กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๓๒

อย่างเป็นพิธีการ กล่าวคือมีคนถือตราตั้งใส่กระบอกลมผ้าสักหลาดแดงนำกระบวน แล้วมีกระบวนเป็นประมาณ ๔๐ กระบอก มีหอกยาว ๔ เล่ม ตัวพ่อเมืองขี่ม้าแดง ไปมีชื่อคนหนึ่งขี่ม้าขาวถือปืน-บั้งเงินกระบอหนึ่ง ออกจากวัดหัวหมันไปทางตลาดครั้นถึงเรือนพ่อเมืองแล้วกลับปืน ๓ ที่

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าอำนาจของเมืองหมอกใหม่ได้ขยายมาควบคุมเมืองใหม่ทั้งหมด ถึงแม้ว่าฝ่ายไทยจะคัดค้าน แต่ฟ้าหมอกใหม่ก็อ้างว่าเขตแดนเมืองใหม่เป็นของเมืองหมอกใหม่^๑ จึงเห็นได้ว่าปัญหาเขตแดนทางหัวเมืองกะเหรี่ยงตะวันออกที่เกิดขึ้นกลายเป็นข้อถกเถียงกันมาตั้งแต่ต้นนั้น

ข้าหลวงทั้งสองฝ่ายก็ได้เข้ามาทำการสำรวจเก็บหลักฐานต่าง ๆ ในระยะเดือน มกราคม ถึงเดือน กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๓๒ เพื่อนำไปให้รัฐบาลของตนพิจารณาตัดสิน เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นระหว่างที่ข้าหลวงทั้งสองฝ่ายกำลังทำการสำรวจนั้นก็คือ การยกกองทหารของอังกฤษข้ามแม่น้ำสาละวินเข้ามาทางตะวันออกมากเกินไป ซึ่งเหตุการณ์นี้ได้สร้างความไม่พอใจให้แก่ฝ่ายไทยมาก ด้วยเกรงว่าจะเป็นอันตรายและเกิดวิวาทกันได้ พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าโสมสวลีทิพย์ได้ทรงขอร้องไปยังเจ้าหน้าที่ปกครองเมืองพม่าแล้ว แต่พวกอังกฤษที่ปกครองเมืองพม่าก็อ้างว่าได้ให้น้ำทหารเข้ามาแค่เพียงจำนวนเล็กน้อยเพื่อให้ความคุ้มครองความปลอดภัยแก่กองข้าหลวงสำรวจเขตแดน ซึ่งในเรื่องนี้ได้มีการติดต่อทางการทูตระหว่างรัฐบาลทั้งสองด้วย

๕. การสำรวจเขตแดนทางหัวเมืองเงี้ยวทั้งห้าของรัฐบาลสยาม และการเข้ามาเกี่ยวของของอังกฤษ

ขณะที่ข้าหลวงสำรวจเขตแดนทางหัวเมืองกะเหรี่ยงตะวันออกกำลังเดินทางไปสำรวจเขตแดนนั้น กองข้าหลวงไทยอีกกองหนึ่งก็เตรียมตัวที่จะเดินทางไปสำรวจเขตแดนทางหัวเมืองเงี้ยวทั้งห้า จุดประสงค์ของกองข้าหลวงไทยพวกนี้เพื่อสำรวจภูมิประเทศ ทิวทัศน์ที่สำรวจ -

^๑กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๒ ตอนที่ ๕ หนังสือฟ้าหมอกใหม่ถึงเสนาอำมาตย์ไทยลาว ลงวันที่ ๑๖ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๓๒

สามะโนประชากร และรวบรวมจดหมายเหตุการณ์ต่าง ๆ เพื่อให้รัฐบาลพิจารณาตัดสินความ
ขัดแย้ง สำหรับเจ้าหน้าที่ออกไปทำการครั้งนี้มี หลวงประชาคึกิจ มิสเตอร์คอลิน เป็นผู้ -
ควบคุมการหาแผนที่ ๑ กองข้าหลวงได้ออกเดินทางจากเมืองเชียงใหม่ไปตั้งแต่วันที่ ๒๑ มกราคม
พ.ศ. ๒๔๓๒ ตักไปทางเมืองเขียวคาว ในขณะที่กองข้าหลวงชุดนี้เดินทางอยู่ในพระราชอาณาเขต
สยามนั้นได้วางแผนทำงานต่าง ๆ ก่อนถึงเมืองที่เป็นความขัดแย้งกัน สิ่งที่ไต่กระทำให้มีดังนี้

ก. การสืบราชการชายแดน การเรื่องนี้ถือว่ามีความสำคัญมากเพราะจะเป็นการ
ทราบความเคลื่อนไหวต่าง ๆ ของฝ่ายหัวเมืองชายแดนและฝ่ายข้าศึกได้ ดังนั้นเมื่อหลวงประชา-
คึกิจหัวหน้ากองสำรวจเดินทางไปถึงเมืองเขียวคาว ได้ให้พระยาปราบพลหนุ เมืองงาย แต่งคน
ไปสืบราชการที่เมืองหางก็ได้ทราบว่า เมืองปั่นได้แต่งคนเข้ามาตั้งอยู่ในเมืองหาง ๒๐๐ คนเศษ
และตำบลหมู่บ้านต่าง ๆ ตั้งแต่บ้านโป่งป่าเขมขึ้นไปแตกร้างหมด ๒ จากการที่หลวงประชาคึกิจ
ทราบเหตุการณ์ที่เมืองที่เป็นข้อขัดแย้งก่อนว่าคงตกอยู่ในอำนาจของเมืองปั่น จึงคิดเตรียมการ
เรื่องการส่งเสบียงอาหารนั้นเพื่อให้เพียงพอและกีดกันว่ากล่าวกับพวกเมืองปั่น สำหรับเรื่อง
เสบียงอาหารนั้นหลวงประชาคึกิจก็ขอรับพระราชทานข้าวที่เมืองเขียวคาว เมืองงาย ให้คอยขึ้น
ไปส่งถึงเมืองหาง ขอคนเมืองเขียวคาว ๕๐ คน เมืองงาย ๕๐ คน คุมเสบียงอาหารไปส่ง
และนำไปในการสำรวจเขตแดนด้วย กล่าวได้ว่ากาการแต่งคนขึ้นไปสืบราชการนั้นได้ก่อให้เกิดการ
เตรียมตัวหลายด้าน ซึ่งถือเป็นประโยชน์แก่ทางราชการมาก

ข. การแต่งคนออกไปรักษาด่านทาง ด้วยเหตุที่พวกเงี้ยวเมืองปั่นได้มาตั้งมั่นอยู่ที่
เมืองหาง และคุมกำลังยกลงมาถึงแม่น้ำยูนตอแขวงเมืองงายนั้นถือว่าเป็นอันตรายต่อแผ่นดิน

๑ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๒ ตอนที่ ๕ จดหมายกรมหลวง
เทวะวงษ์วโรประการถึงพระศิริการภักดีผู้ว่าการแทนราชทูตสยาม ณ กรุงลอนดอน ลงวันที่ ๑
มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๓๓

๒ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๒ ตอนที่ ๕ จดหมายหลวง-
ประชาคึกิจถึงพระยามหาเทพฯ ลงวันที่ ๒๗ มกราคม พ.ศ. ๒๔๓๒

เพราะการที่พวกเงี้ยวเมืองนั้นกระทำเช่นนี้อาจจะเป็นอุบายให้เมืองหางกับเมืองในพระราชอาณาเขตบาทหมากกันมากยิ่งขึ้นอาจถึงสู้รบกันได้ การที่ฝ่ายล้านนาไทยได้ปล่อยปลະละเลยราชการการรักษาคานทางนั้น หลวงประชาคดียกิจเห็นว่าจะไว้อใจแก่พวกชาวบ้าน ๒-๓ หลังเรือนที่ตั้งอยู่ไม่ได้ ด้วยกลัวว่าพวกเงี้ยวเมืองนั้นจะยกมาปล้นเผา คังตำบลบ้านโป่งป่าเขม คังนั้น หลวงประชาคดียกิจจึงเกณฑ์คนเมืองเชียงดาว เมืองงาย ได้ ๑๐๐ คน ให้แสนเชื่อนแก้ว หนานเกชะคุมกำลังขึ้นไปรักษาคานนาแม่เคือยและทางที่จะไปเมืองนะไว้อี้ให้มีการรบพุ่งกันขึ้น °

ก. การสำรวจสามะโนครัวและการไต่ถามข้อราชการ เมื่อหลวงประชาคดียกิจเดินทางขึ้นไปถึงเมืองเชียงดาว เมืองงายแล้วก็มีคำสั่งให้พระยาไชยชนะมงคล เมืองเชียงดาว พระยาปราบพลหาญเมืองงาย และพระยามหาหมัทธิวิชาเมืองฝาง ทำการสำรวจทำบาญชี - สามะโนครัว จำนวนพลทั้งสี่ สัตว์เลี้ยง และอาชุ อันมีอยู่ในเมืองทั้งสามให้ทราบจำนวนแน่นอน ทั้งนี้เพราะว่าหัวเมืองทั้งสามนี้ คือ เมืองงาย เมืองฝาง เป็นเมืองชายพระราชอาณาเขตซึ่งจะต้องลงกำลังและเสบียงอาหารไปบำรุงผู้รักษาคานทางชายแดนได้ และที่เมืองงายนั้นก็ให้มีการสู้รบฆ่าฟันที่แสนของพวกคนเงี้ยวที่สวามิภักดิ์ต่อสยาม ในการทำบาญชีสำรวจสามะโนประชากรนั้น พอยกมากล่าวอ้าง ได้ดังนี้

° กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๒ ตอนที่ ๕ จดหมายหลวง-
ประชาคดียกิจถึงพระยามหาเทพา ลงวันที่ ๒๕ มกราคม พ.ศ. ๒๔๓๒

ตาราง ๓ บัญชีสำมะโนครัวเมืองเชียงดาว เมืองฝาง เมืองงาย สัรวจปี พ.ศ.

๒๔๓๓^๑

เมืองฝาง

๑. ตำบลบ้าน	๗ ตำบล	๑ ตำบล	๓๕ ตำบล
๒. จำนวนเรือน	๑๘๒ หลังเรือน	๑๘๕ หลังเรือน	๑๒๘๔ หลังเรือน
๓. จำนวนคน	๘๓๖ คน	๗๐๐ คน	๔๒๘๑ คน
- อุม	ชาย ๖๔ หญิง ๔๔	ชาย ๓๔ หญิง ๕๔	ชาย ๓๕๐ หญิง ๓๕๔
- จุง	ชาย ๓๕ หญิง ๕๗	ชาย ๓๕ หญิง ๒๕	ชาย ๒๘๗ หญิง ๓๑๔
- แลน	ชาย ๕๗ หญิง ๔๓	ชาย ๘๕ หญิง ๗๔	ชาย ๕๒๓ หญิง ๔๘๗
- นครรจ	ชาย ๑๗๔ หญิง ๒๖๓	ชาย ๑๖๔ หญิง ๑๔๔	ชาย ๗๖๓ หญิง ๖๕๔
- ชรา	ชาย ๑๕ หญิง ๒๔	ชาย ๒๑ หญิง ๒๔	ชาย ๒๑๒ หญิง ๒๓๒
- พิการ	ชาย ๓๗ หญิง ๒๑	ชาย ๑๑ หญิง ๑๐	ชาย ๑๒ หญิง ๕
๔. อาวุธ			
- ปืน	๑๐๘ กระบอก	๑๑๕ กระบอก	๖๑๔ กระบอก
- หอก	-	๓ เล่ม	๗๑ เล่ม
- คาน	๓๒ เล่ม	๒๐๕ เล่ม	๕๓๓ เล่ม
๕. ช้าง	๔ เชือก	๑๒ เชือก	๒๕ เชือก
๖. ม้า	-	-	๑๒ ตัว
๗. กระบือ	๒๕๕ ตัว	๒๕๔ ตัว	๑๐๘๑ ตัว
๘. โค	๑๑๗ ตัว	๑๕ ตัว	๑๐๐๐ ตัว

- ๑ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ม.๔๐/๓ รายงานหลวงประกาศกิจกรรมาบทูลเรื่อง
บัญชีสำมะโนครัวหัวเมืองชายแดน

จากตารางกล่าวได้ว่าเมืองฝางนั้นเป็นเมืองใหญ่ มีจำนวนคนจนที่จะเป็นประโยชน์แก่ราชการมาก มีสัตว์เลี้ยงที่พอจะเป็นเสบียงอาหารถ้าหากมีการรบพุ่งเกิดขึ้น ดังนั้นการสำรวจสำมะโนประชากรก็ถือเป็นการทราบกำลังของเมืองชายแดนใกล้เคียงกับเมืองที่เป็นข้อขัดแย้ง และพอจะเรียกเกณฑ์ไถ่ขายถ้าเกิดเหตุร้าย สิ่งนี้ถือเป็นความรอบคอบของหลวงประชาคคิจมาก

ส่วนการสืบเสาะหาพงศาวดารจดหมายเหตุของเมืองฝาง เมืองงาย เมืองเชียงดาว และเมืองเงี้ยวทั้งห้า นั้น หลวงประชาคคิจก็กระทำอยู่เสมอ เมื่อสำรวจเดินทางไปถึงตำบลใดก็จะเรียกผู้ใหญ่บ้านมาถามทำเป็นกัณฑ์ให้การหรือจัดคนออกสำรวจทำแผนที่ทุกระยะหมู่บ้านตลอดทางไป

ง. การแจ้งข่าวการออกบาสารวจให้หัวเมืองต่าง ๆ ทราบ ในการออกสำรวจเขตแดนของข้าหลวงนั้นเป็นการทำงานที่ต้องอาศัยแรงคนเข้าช่วยเป็นอันมาก ดังนั้นกองข้าหลวงจึงมีเจ้าหน้าที่ คนรับใช้ ทหารป้องกันตัว รวมกันเป็นจำนวนมาก การจะยกออกไปโดยไม่ได้แจ้งข่าวให้ทราบนั้นจะไม่เหมาะสม ค่ายบ้านเมืองที่ผ่านไปและหัวเมืองที่ขัดแย้งไม่ทราบเหตุเห็นคนมามากก็จะตื่นตกใจ ค่ายเขตหลวงประชาคคิจจึงได้แจ้งข่าวออกไปยังเมืองต่าง ๆ จุดแรกก็เป็นการแจ้งให้เมืองคันทราบ โดยที่หลวงประชาคคิจมีหนังสือไปถึงแสนอินตะวิไชย ผู้รักษาคานแมนวาคือให้บอกแก่คนในหมู่บ้านซึ่งตนควบคุมอยู่นั้นให้รู้ทราบ นอกจากนั้นก็ยังได้แจ้งข่าวให้พ่อเมืองออนเมืองหาง และมีแกงวุ่น ผู้ดูแลเมืองหางให้รู้ทราบด้วย และยังได้ชี้แจงให้พวกเมืองเหล่านนี้ทราบด้วยว่าจุดประสงค์ที่ยกออกมาครั้งนี้เพื่อจะมาทำการสำรวจ ไม่ได้คิดมาเบียดเบียนแต่ประการใด

สำหรับการสำรวจเขตแดนที่เป็นความขัดแย้งกันนั้น หลวงประชาคคิจทำหน้าที่เป็นผู้ให้การสนับสนุนทางคานเสบียงอาหาร โดยมีมิสเตอร์คอลินเป็นเจ้าหน้าที่แผนที่ เส้นทางที่เดินไปสำรวจส่วนมากไม่ได้แยกกันสำรวจ แต่จะทำงานรวมกันเป็นคณะไปคือ การสำรวจบนคอยถวย

กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๒ ตอนที่ ๔ หนังสือหลวง-
ประชาคคิจถึงแสนอินตะวิไชย ลงวันที่ ๒๔ มกราคม พ.ศ. ๒๔๓๒

เมืองหาง เมืองกวน คอยผ่าหมปก^๑ คอยหนอก คอยผามัน คอยแง่ม เมืองกาง เรือลงไป
ถึงสนน้ำนิม ล่องแม่น้ำสาละวินจนถึงท่าศาลา^๒ ในการเดินทางสำรวจนั้นปัญหาที่พบก็เกี่ยวกับ
สภาพภูมิอากาศ เช่นหมอกลงจกทำการสำรวจสองกลองไม่เห็น ปัญหาเรื่องเสบียงอาหารที่จะต้อง
ส่งให้ชาหลวงสำรวจเขตแดนตามกำหนดเวลาและที่สำคัญคือเรื่องของหัวเมืองเจียวต่าง ๆ ไม่ยอม
ให้มีการสำรวจ

ตามความนึกเห็นของหลวงประจำคดีกิจ และมีสเตอร์กอลินชาหลวงสำรวจเขตแดน ตามที่
ได้ไปประสบกับเหตุการณ์ตลอดเวลาที่ทำการสำรวจนั้นเห็นว่า การที่พวกหัวเมืองเจียวเหล่านี้
กำเริบแสดงอำนาจขึ้นมากเพราะมีกองข้าหลวงอังกฤษเข้ามาตั้งอยู่เบื้องหลังคอยให้ความสนับสนุน
ในเรื่องต่าง ๆ และในเรื่องเขตแดนเมืองเจียวทั้งหลาย เห็นว่าเมืองกวนเป็นเมืองที่สำคัญกว่า
ทุกแห่ง ถ้าควบคุมเมืองกวนได้แล้วก็จะไต่เมืองอื่น ๆ อนึ่งการทำแผนที่บริเวณใกล้เมืองสำคัญ
ต่อแดนเชียงตุงนั้น ก็เป็นปัญหามากเพราะกลัวการเข้าใจผิด ซึ่งเรื่องนี้ ก็แก้ไขโดยการส่งพระ-
ภิกษุสงฆ์ที่มีสติปัญญาไปพูดจากับพระภิกษุผู้ใหญ่ในเมืองเชียงตุงชี้แจงเหตุผลให้ฟัง^๓ การก็เรียบร้อย
ได้ จะเห็นได้ว่าคนชาวเจียวถึงแม้จะมีใจร้ายอย่างไรก็ตาม พวกเขาก็น่าเลื่อมใสในพระพุทธ-
ศาสนาอยู่เสมอ

ส่วนการที่อังกฤษเข้ามายุ่งเกี่ยวในบริเวณหัวเมืองเจียวทั้งหลายในระบายนี้นี้ก็เป็นกรณีที่รัฐบาล
อินเดียนส่งข้าหลวงมาสำรวจเขตแดน แต่ข้าหลวงของอังกฤษนั้นมักจะมาสร้างอิทธิพลบริเวณหัวเมือง
เจียวโดยการสนับสนุนพวกเจียวเมืองนั้นให้อำนาจเหนือหัวเมืองเจียวปากตะวันออกแม่น้ำสาละวิน

^๑ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๒ ตอนที่ ๕ หนังสือหลวงประจำ-
คดีกิจกราบทูลพระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าโสมบัณฑิตย ลงวันที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๓๒

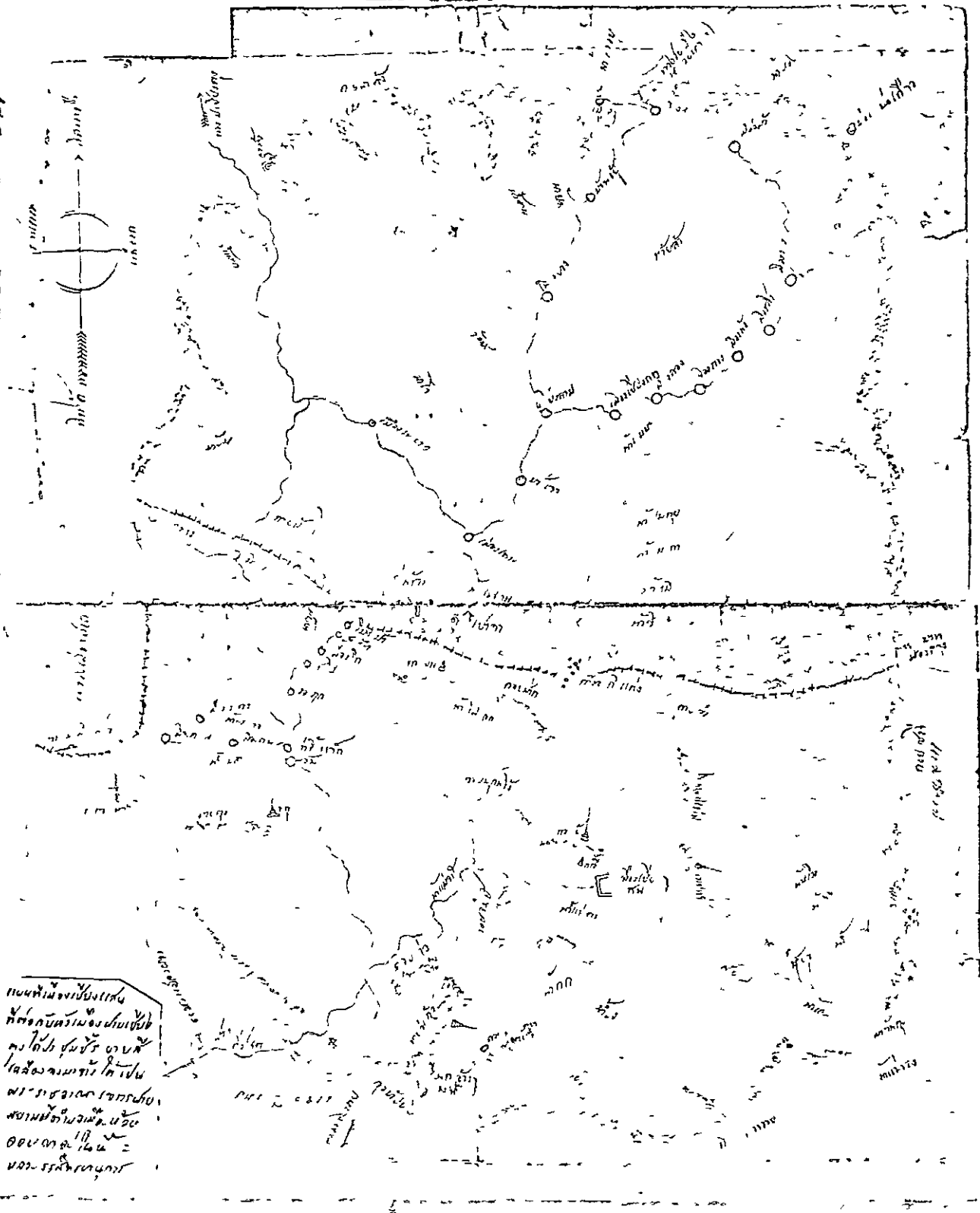
^๒ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๒ ตอนที่ ๕ หนังสือหลวงประจำ-
คดีกิจกราบทูลพระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าโสมบัณฑิตย ลงวันที่ ๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๓๒

^๓ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๒ ตอนที่ ๕ หนังสือหลวงประจำ-
คดีกิจถึงพระยามหามหิทธิวงษาเจ้าเมืองฝาง ลงวันที่ ๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๓๒

ลักษณะการกระทำก็จะคล้ายคลึงกับที่ทำบริเวณหัวเมืองกะเหรี่ยงตะวันออก และการที่กองข้าหลวง
สำรวจเขตแดนของอังกฤษมาถึงที่เมืองหางนั้น ทำให้ประชาชนเมืองหางกระด้างกระเดื่องกับสยาม
มาก ตามสนธิสัญญาที่กระทำที่เมืองปันแล้ว หัวเมืองเงี้ยวทั้งสี่จะอยู่ในความควบคุมของไทยแก่อังกฤษ
ได้ละเมิดสัญญา^๑ เหตุการณ์ที่สำคัญของการแสดงอิทธิพลของอังกฤษบริเวณหัวเมืองเหล่านี้คือการ
ยกกองทัพซึ่งมีกำลังพลเป็นทหารอินเดียน ๒๐๐ คน เจ้าน้ำที่อังกฤษ ๓ คน มีปืนใหญ่ ๒ กระบอก
ลาดาง ๑๐๐ ตัว โกลดาง ๑๓๔ ตัว พลกำลังพวกเงี้ยวเมืองปันอีกประมาณ ๓๐๐ คน ยกมาถึงเมือง
ทวน วันที่ ๑๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๓๒^๒ เวลาเช้า พอถึงเวลามายให้คนมาไล่หลวงประชาคคิจ
ออกจากเมืองและเวลาเช้าตรู่ของวันที่ ๑๒ มีนาคม ก็ให้ทหารอินเดียนบุกเข้าจับพระยาทัพพีหิมาเจ้า
เจ้าเมืองทวนกับอำมาตย์ไปขุนมีชื่ออีก ๕ คน มัดมือมัดเท้าห่อผ้าคำหามออกจากเมืองทวนไป หลัง-
จากนั้นก็ใช้อำนาจขับไล่หลวงประชาคคิจออกจากเมืองทวนด้วย จากถ้อยคำที่สนทนาระหว่าง
หลวงประชาคคิจกับบิสเตอร์ เน อิลเลียส, บิสเตอร์อาเซอร์* แสดงให้เห็นการใช้อำนาจและ
การกระทำที่ป่าเถื่อนต่อข้าราชการของฝ่ายสยามด้วย ดังนั้นการสำรวจเขตแดนของไทยโดยมี
บิสเตอร์กอลินเป็นหัวหน้าก็ไม่สำเร็จ เนื่องจากขบวนเร่คนจับคนทางด่านเสบียงอาหารจากหลวง
ประชาคคิจและหลวงประชาคคิจกองหนีออกจากเมืองทวน เหตุการณ์ทางฝ่ายรัฐบาลสยาม
ได้ทำการประท้วงซึ่งจะได้นำกล่าวถึงในการเจรจาต่อไป

^๑ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๘.๒ ตอนที่ ๕ หนังสือหลวงประชา-
คคิจกราบทูลมายังพระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์เจ้าโสณบัณฑิต ลงวันที่ ๑๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๓๒

* ดูในภาคผนวก ฐ และ บานิจ ชุมสาย : History of the Anglo-Thai
Relation pp. 214-215

แผนที่แสดงเส้นทาง
การคมนาคมของพื้นที่
นี้ โดยเส้นสีแดง
แสดงเส้นทางหลัก
และเส้นสีดำแสดง
เส้นทางรอง
ขนาด 1:100,000
กรมแผนที่ทหาร

๖. การสำรวจเขตแดนทางเมืองเชียงใหม่ต่อแดนเมืองเชียงตุง
ของรัฐบาลสยามและรัฐบาลอินเดียน

ในขณะที่หลวงประชากรกิจกำลังปฏิบัติหน้าที่อยู่ในเมืองต่วนนั้น ทางเมืองฝางได้เกิดเรื่องวุ่นวายขึ้นเนื่องจากนายหนานเตชะผู้ซึ่งหลวงประชากรกิจตั้งให้เป็นผู้รักษาค่านาแม่เคียบมีความดีความชอบได้เป็นถึงพระยาปราบสงคราม ได้คิดประทุษร้ายต่อบานเมืองโดยได้เกลี้ยกล่อมพวกเงี้ยวจากเมืองเชียงตุงได้ประมาณ ๓๐๐ คน ยกเข้าตีเมืองฝาง ฝ่ายอินตะขอผู้รักษามืองฝาง* กล่าวพระยาปราบสงครามจึงยอมเชิญให้เข้าเมือง หลังจากนั้นพระยาปราบสงครามได้มีหนังสือมาเกลี้ยกล่อมเจ้าเมืองเชียงตุง โดยการหาข่าวลือว่าพวกฮ่อจะยกลงมาช่วยอีก ๒๐,๐๐๐ คน พวกเงี้ยวเมืองหางจะยกมาช่วยอีก ๒,๐๐๐ คน และได้มีหนังสือไปบอกแก่ญาติพี่น้องในเมืองเชียงใหม่ด้วย ° ค่ายใหญ่พระเจ้านองยาเธอพระองค์เจ้าโสณบัณฑิตยจึงโปรดให้หลวงภูวนารตนฤบาลคุมทหารกรุงเทพฯ ๒๐ คน เจ้าราชบุตรเมืองนครลำปางคุมคนเมืองนครลำปาง เมืองนครลำพูน ๒๐๐ คน นายแก้ว นายน้อยมหาวงบคุมคนเมืองนครเชียงใหม่ ๒๐๐ คน ยกขึ้นไปจับตัวพระยาปราบสงคราม ได้ออกจากเมืองเชียงใหม่ตั้งแต่วันที่ ๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๓๒ ๒ และยังโปรดให้เกณฑ์คนเมืองนครลำปาง ๑๐๐๐ คน เมืองนครลำพูน ๕๐๐ คน เมืองแพร่ ๕๐๐ คน เมืองตาก ๒๐๐๐ คน เมืองกำแพงเพชร ๒๐๐๐ คน ยกหนุนขึ้นไปอีกด้วย เพื่อที่จะปราบอ้ายหนานเตชะพระยาปราบสงครามให้ได้

การที่ไทยยกกองทัพขึ้นไปปราบพระยาปราบสงครามผู้ก่อความวุ่นวายและหลบหนีไปอยู่เมืองเชียงตุงนั้น มีสเตอร์สตรึงเกอร์ รองกงสุลอังกฤษประจำเมืองเชียงใหม่ทราบข่าวจึงได้แจ้งความมายังพระยามหาเทพา ข้าหลวงใหญ่รักษาราชการ ณ เมืองเชียงใหม่ว่า บัดนี้เมืองเชียงตุง

*รักษาการแทนพระยามหาเทพาซึ่งไปราชการ ณ เมืองต่วน

° กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๘.๒ ตอนที่ ๕ หนังสือพระยามหาเทพาถึงหลวงประชากรกิจ ลงวันที่ ๑๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๓๒

ก็อยู่ใตการปกครองของอังกฤษแล้ว และก็ไ้กล่าวกันว่าแม่น้ำแม่สายเป็นเขตแดนระหว่างไทยกับเมืองเชียงตุง กองทัพเมืองเชียงใหมจะข้ามแม่น้ำไปไม่ได้ ๑ ทั้งนี้มีสเตอร์สตรึงเออไ้อ้างเอาจากคำที่ไ้สนทนากับพระเจ้านองยาเชอกรมหลวงเทวะวงษ์วโรประการ แต่เหตุผลที่อ้างมานี้ไม่เป็นความจริงแก่ประการใด ๒ ฝ่ายไทยไม่ยอมรับว่าแม่น้ำแม่สายเป็นเขตแดน แต่จะยึดถือตามความเป็นจริงซึ่งไ้มีการยินยอมระหว่างเมืองเชียงตุงกับเมืองเชียงใหม่ว่า คอยมั่งกะโล แม่ป่าคาเป็นเขตแดน กองทัพเมืองเชียงใหมจะไม่ล่วงเกินตำบลเหล่านั้นไป ๓

เกี่ยวกับปัญหาเขตแดนระหว่างเชียงใหมกับเชียงตุงนั้น ตามสภาพการที่เป็นอยู่แล้ว เมืองเชียงใหมกับเมืองเชียงตุงไม่มีหนังสือสัญญาเขตแดนต่อกันเพียงแต่ตกลงใจด้วยคำพูด เมืองเชียงใหมและเชียงตุงไ้สัญญาถือใจเป็นไมตรีเป็นบ้านพี่เมืองน้อง ไม่ห้ามคนไปมาอาศัยทำมาหากิน เป็นทางเงินทางทองค้าขายกันโดยสะดวก ๔ ดังนั้นจึงมีคนเชียงใหมอยู่กระจ่ายไปถึงแดนเมืองเชียงตุง และขณะเดียวกันพวกเงี้ยวเมืองเชียงตุงก็อยู่กระจ่ายลงมาทางใต้ด้วย จะกำหนดว่ากองทัพเมืองเชียงใหมจะยกล่วงเกินตำบลที่กั้นในบังคับสยามตั้งอยู่นั้นจะเอาเกณฑ์อะไรมาวัดไ้ได้ ปัญหาเรื่องเขตแดนก็เริ่มขึ้นเมื่อฝ่ายอังกฤษอ้างว่าพวกเมืองเชียงตุงไม่ยินยอมเอาคอยมั่งกะโล แม่ป่าคาเป็นแดน และมีสเตอร์สตรึงเออ ก็ถือเอาว่าเขตแดนระหว่างเมืองเชียงใหมกับเชียงตุงยังไ้ไ้กำหนด ๕ ดังนั้นกองทัพเมืองเชียงใหมจะล่วงเกินแม่น้ำสายไปไ้ไ้

๑ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๒ ตอนที่ ๕ จดหมายมิสเตอร์-สตรึงเออถึงพระยามหาเทพา ลงวันที่ ๑๒ เมษายน พ.ศ. ๒๔๓๓

๒ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๒ ตอนที่ ๕ จดหมายพระยามหาเทพาถึงมิสเตอร์สตรึงเออ ลงวันที่ ๑๕ เมษายน พ.ศ. ๒๔๓๓

๓ ก.

๔ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ม.๒ .๒๒ ข/๑ จดหมายหลวงสรสิทธิยานุการข้าหลวงสำรวจเขตแดนถึงพระยาโกษาข้าหลวงเมืองนครเชียงใหม่ ลงวันที่ ๑๔ มกราคม พ.ศ. ๒๔๓๓

๕ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๒ ตอนที่ ๖ หนังสือมิสเตอร์-สตรึงเออถึงพระยามหาเทพา ลงวันที่ ๒๔ เมษายน พ.ศ. ๒๔๓๓

การติดต่อระหว่างข้าหลวงเมืองนครเชียงใหม่กับรองกงสุลอังกฤษยังกระทำติดต่อกัน เพื่อโต้ตอบเรื่องราวที่ต่างฝ่ายต่างกล่าวอ้าง จนกระทั่งตกลงที่จะส่งข้าหลวงออกไปสำรวจเขตแดนที่ติดต่อกันระหว่างเมืองเชียงใหม่กับเมืองเชียงตุง โดยที่ฝ่ายอังกฤษนั้นมิสเตอร์โยนส์ราชทูตอังกฤษประจำกรุงเทพฯ ได้แจ้งความว่า รัฐบาลอินเดียได้ตกลงให้มิสเตอร์อาเซอร์เป็นผู้บังคับการสำรวจเขตแดนตามเขตแดนสยาม เมืองสาคร เมืองเชียงตุง และเมืองเกียงเซียง^๑ ในการไปครั้งนี้ ลอร์ดแลมมิงตันขออนุญาตไปเดินเที่ยวเล่นด้วย^๒ ฝ่ายสยามนั้นก็แต่งตั้งข้าหลวงคือ หลวงสรสิทธิยานกุล นายน้อยมหาไชย พระยาแก้วมณีจักร^๓ ขณะเดียวกันก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระวิภากรวุฒกุล กับพนักงานกรมแผนที่ขึ้นไปด้วย^๔

การออกสำรวจเขตแดน

การออกสำรวจเขตแดนของข้าหลวงครั้งนี้แตกต่างไปจากการไปสำรวจทางหัวเมืองกะเหรี่ยงตะวันตกและหัวเมืองเงี้ยวทั้งห้า เพราะการสำรวจเขตแดนซึ่งเป็นปัญหาระหว่างเชียงตุงกับเมืองเชียงใหม่ กองข้าหลวงทั้งสองฝ่ายร่วมเดินทางไปด้วยกันตั้งแต่ต้นและข้าหลวงก็สามารถจะพูดจาโต้ตอบเรื่องเขตแดนได้ ดังจะเห็นจากมีการประชุมตกลงกันถึง ๒ ครั้ง ที่เมืองเวียงแก้วและที่บ้านร่องตุง จากการสำรวจซึ่งใช้เวลาตั้งแต่วันที่ ๑๐ ธันวาคม ถึง วันที่ ๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๓๓ นี้ จะขอแยกกล่าวออกเป็น ๓ ระยะคือ

^๑ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ค.๔๐/๔ หนังสือหลวงเทเวทรวงษาโรประการกราบบังคมทูล ลงวันที่ ๒๗ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๓๓

^๒ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๒ ตอนที่ ๖ โทรเลขกรมหลวงเทเวทรวงษาโรประการถึงพระยาไกรโกษา ลงวันที่ ๒๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๓๓

^๓ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๒ ตอนที่ ๕ โทรเลขพระยาไกรโกษาทูลมายังกรมหลวงเทเวทรวงษาโรประการ ลงวันที่ ๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๓๓

^๔ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ม.๒ .๒๒๗/๑ หนังสือพระยาไกรโกษาส่งพระเจ้าอินทรวชิรยานนท์ฯ ลงวันที่ ๒๔ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๓๓

✓ ก. ระยะทางตั้งแต่เมืองเชียงใหม่ถึงเมืองต่วน*

ในการออกสำรวจเขตแดนในระยะแรกนี้ไม่ได้เป็นจุดหมายของการสำรวจเลย เป็นแต่เพียงเส้นทางเดินผ่าน การเดินทางในระยะนี้เพื่อจะไปพบกับข้าหลวงอังกฤษอีกกลุ่มหนึ่งที่เมืองต่วน ด้วยเหตุนี้จึงใช้ระยะเวลาเดินทางไม่มากนักถึงสถานที่ข้าหลวงทั้งสองฝ่ายแวะพักหรือผ่านที่สำคัญคือ แม่สา เมืองงาย เมืองหาง และก็ตรงไปเมืองต่วนเลย ดังนั้นในการเดินทางจึงไม่มีการสำรวจอะไรเพียงแต่ვაგონข้าหลวงฝ่ายไหนจะจับบันทึกเหตุการณ์ต่าง ๆ ไปประกอบการทำรายงานเท่านั้น

เกี่ยวกับการบันทึกของข้าหลวงไทยนั้น จะเห็นได้ว่าหลวงสรสิทธิยานุการได้บันทึกเหตุการณ์ของหัวเมืองเงี้ยวที่เป็นเมืองพิพาทโดยบันทึกตั้งแต่ออกจากเมืองงายไป ในส่วนที่เกี่ยวกับป่าไม้ขอนสักนั้นก็เป็นการชี้ให้เห็นถึงความอุดมสมบูรณ์ ความหนาแน่นของป่าไม้ขอนสักในเมืองเงี้ยวทั้งหมด เช่นบันทึกตอนหนึ่งว่า "...เมื่อเดินทางเข้าแดนเมืองหาง มีไม้ขอนสักชุกชุมมาก ต้นใหญ่งามกว่าทุกป่าที่ได้เห็น (ผ่าน) มาแล้ว " * จากความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้ขอนสักนี้เองที่เป็นข้อยืนยันสาเหตุในการขยายอิทธิพลมาทางตะวันออกของอังกฤษ บริเวณนี้ก็เพื่อผลประโยชน์ทางค้าแร่เศรษฐกิจ นอกจากนั้นหลวงสรสิทธิยานุการก็ได้บรรยายสภาพบ้านเมืองที่พบเห็นว่าส่วนใหญ่อยู่ในสภาพว่างเปล่าเพราะถูกไฟไหม้ อันเนื่องมาจากการรบราฆ่าฟันของพวกเงี้ยว กล่าวถึงลักษณะกิริยาของคนในเมืองเหล่านี้ด้วยคือ ทั้งที่มีความชื่นชมยินดีที่เห็นคนไทยไปและบางพวกก็แสดงกิริยาอาการกระด้างกระเดื่อง สิ่งเหล่านี้เราอาจจะนึกเห็นสภาพของเหตุการณ์ด้านต่าง ๆ ของหัวเมืองเงี้ยวว่าไม่มีความสุข ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๒๓ เป็นต้นมา และเมื่อฝ่ายลานนาไทยหรือเมืองเงี้ยวต่าง ๆ มีอำนาจก็มักจะขยายอิทธิพลไปยังกับควบคุมอยู่เสมอ ๆ

การเดินทางของข้าหลวงไทยในระยะแรกนี้ก็ถือได้ว่าเป็นการเก็บรวบรวมเอกสารตำนาน จดหมายเหตุของเมืองต่าง ๆ ไปด้วย เช่น การที่หลวงสรสิทธิยานุการมีหนังสือส่งไปยัง

* ระหว่างวันที่ ๑๐-๒๒ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๓๓

° กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ม.๒ .๒๒๖/๑ จดหมายเหตุหลวงสรสิทธิยานุการกราบเรียน-
พระยาโกโรโกษา ลงวันที่ ๑๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๓๓

พระยามหามหิตวิงษาเจ้าเมืองฝาง ให้นำรวบรวมตำนาน จดหมายเหตุของเมืองสาครและเมือง
ใกล้เคียงให้ถวาย^๑ เพื่อที่จะนำไปประกอบเป็นหลักฐานโต้แย้งกับฝ่ายข้าหลวงอังกฤษ นอกจาก-
นั้นก็เป็นระยะของการสั่งการเตรียมเสบียงอาหารเพื่อใช้ให้เพียงพอในระหว่างการสำรวจเขตแดน
ถวาย

จากการที่ได้เดินทางร่วมไปกับกองข้าหลวงสำรวจเขตแดนของอังกฤษนี้ หลวงสรสิทธิยา-
นาการได้ลอบสังเกตวิธีการทำงานของอังกฤษ ได้เห็นว่ามิสเตอร์อาเซอร์ได้ร่วมปรึกษาเรื่องเขตแดน
กับลอร์ดแลมมิงตันเสมอ ๆ และจากสภาพของบ้านเมืองที่ผ่านไป หลวงสรสิทธิยานุการจึงได้แสดง
ความเห็นเกี่ยวกับการรักษาเขตแดนไว้ว่า

" การเขตแดนถ้าไม่รับทำดารักษาตามทางให้เข้มแข็ง ก็จะเสียเปรียบทีละ-
น้อย ๆ ทั่วไป เพราะการตั้งและตรวจของฝ่ายเชียงใหม่ไม่เสมอเหมือนเขา (อังกฤษ)
มีเคยูหยิบ ๆ เอาพอได้* ก็เลิกถอนไปทิ้งไว้ให้ยากให้ยุ่งข้างหลัง ฝ่ายอังกฤษนั้นคิด
ตรวจแลหมยอยู่ทุกฤดูแล้ง ไม่เห็นแก่ความยากกันคานก็สู้ออกทนไปเพราะเขาเห็นเป็นคุณ
ในตัวเขาทุกครั้ง ดูเขาไปทำการร่วมกัน ไม่ปิดข้อราชการต่อกัน ช่วยกันความยุติธรรม" ๒

จากความเห็นของหลวงสรสิทธิยานุการนี้จะเห็นได้ว่า อังกฤษเป็นชาติที่ทำงานไม่เห็นแก่
ความยากลำบาก เจ้าหน้าทีของอังกฤษจะสู้ออกทนทำงานทุกอย่าง เมืองงานนั้นจะก่อให้เกิดผล -
ประโยชน์แก่ประเทศชาติ ถวายเหตุปัญหาเรื่องเขตแดนที่เกิดขึ้น อังกฤษจึงมักจะเป็นฝ่ายได้
เปรียบไทยอยู่เสมอ

^๑ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ม.๒ .๒๒๗/๑ จดหมายเหตุหลวงสรสิทธิยานุการถึง-
พระยามหามหิตวิงษา ลงวันที่ ๑๓ ธันวาคม พ.ศ.๒๔๓๓

* ใ้แก่การกระทำของหลวงพิลิปสารสุราษฎร์ ในปี พ.ศ.๒๔๓๐-๒๔๓๑

^๒ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ม.๒ .๒๒๗/๑ จดหมายเหตุหลวงสรสิทธิยานุการกราบเรียน-
พระยาไกรโกษา ลงวันที่ ๑๔ ธันวาคม พ.ศ.๒๔๓๓

ข. ระหว่างตั้งแต่เมืองทวนถึงเวียงแค*

การออกเดินทางสำรวจเขตแดนตั้งแต่เมืองทวนเป็นต้นไปถือเป็นระยะที่มีการสำรวจอย่างแท้จริง ขณะที่กองข้าหลวงทั้งสองฝ่ายเดินทางมาถึงเมืองทวนและหยุดพักรอกองแผนที่อังกฤษที่เดินทางมาจากเมืองนายนัน มีสเตอร์อาเซอร์ก็ไปปรึกษากับหลวงสรสิทธิยานุการเกี่ยวกับการสำรวจว่า จะแบ่งพนักงานสำรวจออกเป็น ๓ กองคือ

กองที่ ๑ จะให้ไปสำรวจในแดนเมืองสาค

กองที่ ๒ จะให้ไปสำรวจที่ท่าคอน เวียงแค และบริเวณตอนเหนือของเมืองฝาง

กองที่ ๓ จะให้ไปสำรวจทางเมืองตูม ท่าแม่คี่ ชุนน้ำแม่คำ แล้วเลยขึ้นไปถึงตอนเหนือของเมืองเชียงแสน^๑

เมื่อแบ่งหน้าที่พนักงานสำรวจแล้วก็จะให้กองข้าหลวงทั้ง ๓ กองนี้แยกไปสำรวจตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย การที่มีสเตอร์อาเซอร์เสนอแบ่งกองข้าหลวงเช่นนี้ หลวงสรสิทธิยานุการก็เห็นชอบด้วยแต่ได้กล่าวแย้งว่ากองที่ ๒, ๓ ที่จะไปสำรวจนั้นคือ บริเวณท่าคอน เวียงแค บ้านแม่คี่ ชุนน้ำแม่คำ เป็นเขตแดนของเมืองฝาง เมืองเชียงแสนจะไปสำรวจไม่ได้^๒ มีสเตอร์อาเซอร์ก็ได้อ้างตามคำกล่าวของเงี้ยวเมืองเชียงตุงที่ว่า "เมืองเชียงตุงอ้างถึงไหน เขตแดนก็ต้องไปถึงที่นั่น" จึงเกิดเป็นปัญหาคถึกถ่วงกันระหว่างกองข้าหลวงทั้งสองฝ่าย ระยะทางการสำรวจตั้งแต่เมืองสาคไปจนถึงเวียงแค ได้ร่วมกันสำรวจผ่านจุดที่สำคัญคือ เมืองสาค ริมฝั่งน้ำแม่กกระวันออกเมืองยอน ท่าคอน และเวียงแค ในระหว่างการเดินทางนี้มีการส่งคนหาหลักฐานพงศาวดารการทำแผนที่ไปด้วย

*ระหว่างวันที่ ๒๒ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๓๓ ถึง วันที่ ๒๓ มกราคม พ.ศ. ๒๔๓๓

^๑กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ พิมพ์ที่ ๔.๓ ตอนที่ ๙ หนังสือพระยา-
ไกรโกษากรายบัณฑุกมูล ลงวันที่ ๒๒ มกราคม พ.ศ. ๒๔๓๓

^๒ข.

เมื่อมาถึงที่เวียงแก้วแล้ว ในวันที่ ๑๒ มกราคม พ.ศ.๒๔๓๓ กองข้าหลวงเขตแดนทั้งสองฝ่ายจึงได้ประชุมกันเรื่องเขตแดนของเมืองฝาง การประชุมนี้ได้โต้ตอบกันเป็นข้อความถึง ๑๓ ข้อ* จากการโต้เถียงกันนั้นข้าหลวงอังกฤษก็มีมติเตอร์อาเซอร์กัได้อ้างเขตแดนของเมืองเชียงตุงลงมาถึงห้วยแม่สาวซึ่งอยู่ทางตอนเหนือของเมืองฝาง ทั้งนี้ในระหว่างที่พักอยู่ที่เวียงแก้วจึงมีการส่งเจ้าหน้าที่ออกไปสำรวจบริเวณ คอยมูเซอ คอยผาหมปก ห้วยแม่หลง ห้วยแม่สาว ที่แดนเกี่ยวข้องกับเมืองฝาง ๑ ขณะเดียวกันในระหว่างที่ทำการสำรวจในระยะนั้น หลวงสรสิทธิยานุกการ เห็นว่าจะป็นอันตรายต่อความปลอดภัยของเมืองฝาง จึงได้สั่งให้ตั้งด่านขึ้นที่เวียงแก้วบริเวณฝั่งน้ำแม่กกตะวันตกและที่ท่าตอน ๒ นอกจากนั้นแล้วก็ให้คนมาตั้งบ้านเรือนริมแม่น้ำแม่กกอีกสองตำบลคือที่ห้วยเมืองน้อยและที่ท่าปาง ซึ่งก็อยู่ไม่ไกลจากเวียงแก้วเท่าใดนัก

กล่าวไ้วาระยะการสำรวจเขตแดนครั้งนี้ เป็นการออกมาเห็นสภาพภูมิประเทศเขตแดนที่ถกเถียงกันจริง ๆ ซึ่งข้าหลวงทั้งสองฝ่ายก็ได้ประชุมโต้เถียงกันไปแล้ว และขณะที่พักอยู่ที่เวียงแก้ว มีสเตอร์อาเซอร์กัมาพบกับหลวงสรสิทธิยานุกการว่าจะไปตรวจเขตแดนที่เชียงแสนกล่าวอย่างไรอีก

ค. ระยะตั้งแต่เวียงแก้วถึงร่องฤก*

กองข้าหลวงทั้งสองฝ่ายได้ยกออกจากเวียงแก้วไปตั้งแต่วันที่ ๒๓ มกราคม พ.ศ.๒๔๓๓ ไปตามระยะทางที่ผ่าน เมืองงาม กัวไสตะ ห้วยโป่งแป้น บ้านแม่จัน จากนั้นก็เลยไปถึงป้อมริมน้ำแม่สาย จนกระทั่งถึงบ้านร่องฤก เกี่ยวกับดินแดนของเมืองเชียงแสนนี้ หลวงสรสิทธิยานุกการ

*ดูรายละเอียดที่ภาคผนวก พ.

๑ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ม.๒ .๒๕๗/๑ จดหมายเหตุหลวงสรสิทธิยานุกการกราบเรียนพระยาไกรโกษา ลงวันที่ ๒๐ มกราคม พ.ศ.๒๔๓๓

๒ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ม.๒ .๒๕๗/๑ จดหมายเหตุหลวงสรสิทธิยานุกการกราบเรียนพระยาไกรโกษา ลงวันที่ ๑๕ มกราคม พ.ศ.๒๔๓๓

**ตั้งแต่วันที่ ๒๓ มกราคม ถึง ๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๔๓๓

ได้กล่าวว่า เป็นแดนที่มีคนเชียงตุงมาตั้งบ้านเรือนอยู่มากหลายตำบล ซึ่งก่อให้เกิดการวิวาทแย่งชิงป่าฝั่ง และกระทำโจรกรรมลักโค กระบือ^๑ จึงเป็นปัญหามาก หลวงสรสิทธิยานการได้กล่าวแสดงความเห็นว่าสภาพของเมืองเชียงแสนนี้เป็นเมืองหน้าด่านตลอดแหลมคออันตรายที่จะได้รับจากพวกเงี้ยวเชียงตุงมาก

ในส่วนที่เป็นปัญหาเกี่ยวของกันระหว่างเชียงตุงกับเชียงแสนเรื่องการอ้างสิทธิเขตแดนนั้น ในวันที่ ๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๓๓ กองข้าหลวงทั้งสองฝ่ายจึงได้มีการประชุมเกิดการโต้เถียง—เป็นข้อความถึง ๒๕ ข้อ* การกล่าวอ้างเขตแดนตอนนี้มีสเตอร์อาเซอร์ยังได้อ้างว่าเขตแดนของเชียงตุงขยายลงมาทางใต้จนถึงกั๊วทัยงไต เมืองเชียงแสนด้วย

การเดินทางสำรวจเขตแดนที่ขัดแย้งกันระหว่างเชียงใหม่กับเมืองเชียงตุงของข้าหลวงทั้งสองฝ่ายตั้งแต่ครั้งนั้น จะเห็นได้ว่าในระยะแรกเป็นระยะของการเดินทางเพื่อจะรวบรวมกันเป็นกองอันหนึ่งอันเดียวกันที่เมืองค่วน แต่การสำรวจเขตแดนจริง ๆ มาเริ่มตั้งแต่แยกออกจากเมืองค่วนเป็นต้นไปจนกระทั่งถึงร่องตูก การสำรวจครั้งนี้ถือว่าเป็นการสำรวจที่เกิดจากความร่วมมือของข้าหลวงทั้งสองฝ่าย สำรวจไปด้วยกันมีการประชุมปรึกษาหารือเรื่องเขตแดนโดยที่ข้าหลวงได้รับอำนาจด้วย อย่างไรก็ตามผลของการสำรวจครั้งนี้ไม่ใช่ว่าจะถือเป็นข้อตกลงเรื่องเขตแดนได้เลย แต่จากรายงานการสำรวจเขตแดนของข้าหลวงทั้งสองฝ่ายที่ทำเสนอต่อรัฐบาลของตนนั้น จะช่วยให้รัฐบาลทั้งสองตัดสินใจหาข้อขัดแย้งได้ดียิ่งขึ้น ซึ่งก็นับว่าเป็นประโยชน์ในเรื่องของการแก้ปัญหาความขัดแย้งระหว่างรัฐบาลสยามและรัฐบาลอินเดียได้มาก

^๑กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๓ ตอนที่ ๗ จดหมายหลวง—สรสิทธิยานการกราบบังคมทูลพระยาไกรโกษา ลงวันที่ ๓ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๓๓

*ดูภาคผนวก ข.

๓. การสำรวจเขตแดนตอนเหนือบริเวณเมืองสิง

หลังจากที่ได้มีการประชุมโต้ตอบเกี่ยวกับเขตแดนเมืองเชียงแสนแล้ว มีสเตอร์อาเซอร์ ได้พบกับหลวงสรสิทธิยานุการว่า วันที่ ๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๔๓๓ จะยกออกจากร่องตึกไปยัง เมืองนัง เมืองสิง เพื่อจะคุยเกี่ยวกับเขตแดนต่อไป การจะไปเมืองนัง เมืองสิงของมีสเตอร์ อาเซอร์นี้ ถ้าปล่อยให้กองข้าหลวงอังกฤษไปแต่ลำพังก็จะเป็นการเสียหายเพราะพวกอังกฤษจะได้ กระทำอำนาจทำให้เมืองสิง เมืองนัง เมืองเชียงแขงหวาดกลัวได้ แต่เนื่องจากคำสั่งที่ได้รับมานั้น จะเห็นว่าหน้าที่การสำรวจเขตแดนของหลวงสรสิทธิยานุการมีถึงแค่ร่องตึก ด้วยเรื่องนี้เป็นเรื่อง สำคัญ ดังนั้นหลวงสรสิทธิยานุการจึงตัดสินใจจะไปเมืองสิงด้วย เพราะเห็นว่าเมืองเชียงแขง เมืองนัง เมืองสิง เป็นเมืองอยู่ในความปกครองของฝ่ายไทย และก็เป็นราชการสำคัญที่จะทำการ ชิงพิริบไหว ท่วงทีของกันและกันถ้าจะรอคำสั่งหรือเจ้าพนักงานก็เกรงว่าจะไม่ทันการ ” ด้วย- เหตุนี้กองข้าหลวงที่ยกออกมาสำรวจเขตแดนตั้งแต่เมืองเชียงใหม่ต้องเลยเดินทางออกไปจนถึง เมืองสิงด้วย

แต่การเดินทางในช่วงนี้คือตั้งแต่ร่องตึกไปจนกระทั่งถึงเมืองสิง เจ้าหน้าที่กองสำรวจ เขตแดนทั้งสองฝ่ายต่างรีบเร่งเดินให้เร็วที่สุด และไม่ได้มีการสำรวจนอกเหนือไปจากเส้นทาง ที่เดินผ่านไป ทั้งนี้ก็เพราะว่าส่วนใหญ่เป็นเส้นทางที่อยู่ตอนเหนือของคอยมั่งคะโล และคอย ป่ากา สำหรับเมืองสำคัญที่คณะกองสำรวจเขตแดนเดินผ่านก็คือ หัวโป่ง เมืองโก ป่าหัด โป่งเป้า คอยป่าคา น้ำสา เมืองเลน ป่าแลว เชียงลาบ ข้ามแม่น้ำโขงไปเมืองเชียงกก เมืองลอง เมือง กาง เมืองนัง และถึงเมืองสิงเมื่อวันที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๔๓๓ ขณะที่ออกเดินทางนั้นทาง- ฝ่ายหลวงสรสิทธิยานุการก็ได้มีหนังสือมาแจ้งขอราชการให้ทางเมืองเชียงใหม่และเมืองน่านทราบ อยู่เสมอ ดังนั้นเมื่อเดินทางถึงเมืองเชียงลาบก็มีเจ้าพนักงานเมืองน่านคือนายหนานบุญสาร

กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แผ่นที่ ๔.๓ ตอนที่ ๓ จดหมายเหตุหลวง-
สรสิทธิยานุการกราบเรียนพระยาไกรโกษา ลงวันที่ ๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๔๓๓

พระยาอินทจักร มาคอยพบข้าหลวงไทย * ทำให้ฝ่ายไทยได้คิดการเตรียมหาหลักฐานเขตแดนไว้และมีการชักข้อม เพื่อกำลังจะมีการเจรจาโต้ตอบกันขึ้น เกี่ยวกับเขตแดนเมืองสิง เมืองนัง เมืองเชียงแขงนี้ หลวงสรสิทธิยานุกรได้สืบทราบและเห็นว่าเมืองทั้งสามเป็นพื้นดินเขตแดนอันเดียวกัน แต่มีการโยกย้ายเป็นบางครั้งเท่านั้น

เมื่อกองข้าหลวงทั้งสองฝ่ายเดินทางไปถึงเมืองสิงแล้ว เจ้าเมืองสิงจึงให้เจ้าองค์คำ บุตรแก้วตัวเต็มยศออกจากเมืองสิงมารับกองข้าหลวง และในวันที่ ๒๑ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๓๓ เจ้าเมืองสิงจึงได้ออกเยี่ยมเยียนกองข้าหลวงอังกฤษและกองข้าหลวงไทย เกี่ยวกับฐานะที่จะเป็นอยู่ต่อไปนั้น เจ้าเมืองสิงได้ขอร้องให้หลวงสรสิทธิยานุกรได้แจ้งความแก่รัฐบาลสยามและกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวว่า "ขอให้ช่วยรับเมืองเชียงแขงเขตแดนเมืองเชียงแขงไว้ให้ได้จะมีความเย็นใจมาก" ๒ เมื่อกองข้าหลวงทั้งสองฝ่ายได้หยุดพักผ่อนแล้ว ต่อมาวันที่ ๒๓ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๓๓ จึงได้มีการประชุมโต้ตอบเรื่องเขตแดนกันเป็นข้อความถึง ๑๕ ข้อ* เกี่ยวกับเรื่องความเป็นมาของเมืองสิงและฐานะของเมืองสิงในสมัยนั้น

สำหรับข้อประชุมนี้กองข้าหลวงทั้งสองฝ่ายได้ทำเป็นรายงานเสนอต่อรัฐบาลเพื่อใช้ในการพิจารณาปัญหาข้อขัดแย้งต่อไป หลังจากที่ได้มีการประชุมแล้วมีสเตอร์อาเซอร์และกองข้าหลวงก็จะเดินทางกลับ โดยที่มิสเตอร์อาเซอร์จะกลับทางเมืองหลวงพระบางแล้วลงเรือกลับ ส่วนฝ่ายกองข้าหลวงอื่น ๆ ให้เดินทางมาทางเมืองไผ่ เมืองเชียงทอง เมืองเชียงแสน เมืองเชียงราย เมืองฝาง แล้วก็ถัดตรงไปเมืองทวนต่อไป ฝ่ายมิสเตอร์สก็อตข้าหลวงเมืองเงี้ยวจะนำทหารเลยไปทางเชียงรุ่ง สิบสองปันนา แล้วก็ถัดตรงไปเมืองเชียงตุง

เมื่อเสร็จจากการประชุมเขตแดนเมืองสิงแล้ว หลวงสรสิทธิยานุกรก็ยังอยู่เยี่ยมเยียนเจ้าเมือง ประชาชน จนถึงวันที่ ๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๓๓ จึงได้ยกกองข้าหลวงออกจากเมืองสิง

* กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๘.๓ ตอนที่ ๗ จดหมายเหตุหลวงสรสิทธิยานุกรกราบเรียนพระยาไกรโกษา ลงวันที่ ๒๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๓๓

๒.๒.

* คุรายละเอียดในภาคผนวก ฉ.

มาทางเชียงลาว ป่าแลว เมืองเลน และถัดมาเมืองเชียงแสนและหยุดพักตรวจราชการค่านทาง
ที่เมืองเชียงแสนด้วย

กล่าวได้ว่าการเดินทางต่อไปสำรวจเขตแดนเมืองสิงของกองข้าหลวงฝ่ายไทยกองนี้
เป็นการทำงานที่เกินหน้าที่ ๆ ได้รับมอบหมาย ด้วยข้าหลวงไทยกลัวว่าจะเกิดการเสียเปรียบ
แก่ฝ่ายอังกฤษได้ จึงถือเป็นการตัดสินใจที่ถูกต้องของหลวงสรสิทธิยานุการ และถ้าพิจารณาการ
ออกเดินทางต่อมาครั้งนี้ ก็สมควรฐานะของไทยที่ฝ่ายเจ้าเมืองสิงจะให้ความเชื่อถือมากยิ่งขึ้น

การยอมอ่อนน้อมของเมืองสิง

การที่ไทยพยายามจัดการปรับปรุงและป้องกันหัวเมืองชายแดนในระยะที่พระเจ้าอนงยา-
เธอพระองค์เจ้าโสมบัณฑิตยขึ้นบาเป็นข้าหลวงพิเศษ* ที่เมืองเชียงใหม่ นั้น ฝ่ายราชการทาง
ตอนเหนือเมืองน่านพระเจ้าอนงยาเธอพระองค์เจ้าโสมบัณฑิตยกก็โปรดให้เจ้าสุริยวงษผู้ว่าที่ราชวงษ
เมืองน่าน นายน้อยบัวเรียว คุณไพร่พลเชิญเอาตราตั้งพระราชทานขึ้นไปเมืองสิง เพื่อให้เจ้า-
เมืองเชียงแขงเจ้านายท้าวพระยาหัวเมืองชั้นของเมืองเชียงแขงมีความสามัคคีปรองดองกัน
ด้วยเหตุนี้เจ้าเมืองเชียงแขงจึงมีความยินดีในเดชพระบารมีพระบรมโพธิสมภารของพระเจ้าอยู่หัว
ณ กรุงเทพฯ ขออ่อนน้อมยอมสวามิภักดิ์ถวายเมืองและเขตแดน ต่อมาเมื่อครั้งหลวงสรสิทธิยา-
นุการไปราชการเขตแดน ณ เมืองสิง ก็ได้พูดจาว่ากล่าวเรื่องเขตแดน และรับสั่งจะทูลพระบาท
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวถึงความต้องการของเจ้าเมืองสิงที่อยากอยู่ในอาณาเขตสยาม การที่เมืองสิง
ต้องการอยู่ในอาณาเขตสยามนี้ก็ด้วยเหตุความวุ่นวายทางเมืองเชียงตุงที่ถูกอังกฤษเข้ายึดครอง
เมืองเชียงแขงแต่เดิมก็อยู่ใต้การปกครองของพม่า เมืองเหล่านี้ไม่ยากอยู่ใต้การปกครองของ
อังกฤษ ด้วยเหตุนี้หัวเมืองเชียงแขง (เมืองสิง) ยอมอ่อนน้อมเช่นนั้นทางฝ่ายกรุงเทพฯ จึงจัด

* ระหว่างวันที่ ๒๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๓๑ ถึงวันที่ ๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๓๓

* กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ม.๔๔/๑๔๔ เลขที่ ๗๕ กุฎอักษรเจ้านันทวรฤทธิเดช-
เจ้านกรนานกราบบังคมทูล ลงวันที่ ๒๗ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๓๓

ให้เจ้าอนันตวรฤทธิเดชช่วยปกครองดูแลเพราะการที่เจ้าเมืองเชียงใหม่แขงขอมมาตั้งอยู่ที่เมืองสิง
ซึ่งอยู่ในเขตสยาม ถ้าไม่ดูแลบังคับต่อไปก็จะเป็นปัญหา ดังพระราชปรารภของพระบาทสมเด็จพระ
พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า "เมืองสิง เมืองนัง เป็นเมืองล่อแหลมที่จะมีเหตุการณ์อย่างเช่น
ใดกลาวมาแล้วข้างต้น* ถ้าจะทิ้งให้แต่เจ้าเมืองเชียงใหม่ตั้งอยู่ก็เปรียบเหมือนหนึ่งบ้านเรือน
ของเราแต่ละทิ้งไว้ให้ผู้อื่นเขาเข้ามาอยู่ ผู้ซึ่งมาพบเห็นจะเข้าใจว่าเป็นบ้านใคร คงต้องเข้าใจ
ว่าเป็นบ้านของผู้ซึ่งอยู่ในบ้านเรือนนั้น" ๑ ดังนั้นการที่เมืองเชียงใหม่แขงขอมมาตั้งอยู่เมืองสิงและ
ขออ่อนน้อมควรจะมีเจ้านายขึ้นไปดูแลราชการโดยการตั้งเมืองหลวงภูคาช่วยดูแลเมืองสิงและ
ชายแดนด้วย

แต่เมืองเชียงใหม่เคยอยู่ใต้อำนาจการดูแลของพม่า ฝ่ายทางเมืองเชียงใหม่อยู่เมืองอังกฤษ
ไต่เมืองเชียงใหม่แล้วก็อ้างเขตแดนเมืองเชียงใหม่ด้วย ดังนั้นเมื่อเดือน เมษายน พ.ศ. ๒๔๓๔
พระวิภาคภูบาลได้ขึ้นไปทำแผนที่ทางเหนือถึงเชียงแสน เรื่องนี้ทางรัฐบาลสยามก็เห็นควรว่า
จะให้พระวิภาคภูบาลไปทำแผนที่เขตแดนทางหัวเมืองเชียงใหม่ให้เสร็จพร้อมกันไปด้วย ๒ อย่าง-
ไว้ก็ตามปัญหาเขตแดนทางเมืองสิง (เชียงใหม่) ก็ยังเป็นที่ถกเถียงยังไม่ตกลงกันได้

จึงกล่าวได้ว่าปัญหาทางเมืองเชียงใหม่หรือเมืองสิงก็เป็นปัญหาที่ทางฝ่ายรัฐบาลสยาม
กับรัฐบาลอินเดียนยังไม่ตกลงเป็นการสำเร็จเรียบร้อย และแม้ว่าจะมีกองข้าหลวงเขตแดนมีอำนาจ
ประชุมโต้ตอบเรื่องเขตแดนได้ก็ตาม แต่ปัญหาที่ขัดแย้งนั้นมีหลายจุดจึงจะต้องเป็นเรื่องที่รัฐบาล
สยามและรัฐบาลอินเดียนจะต้องตกลงกันถึงปัญหาเขตแดนทั้งหมด ตั้งแต่หัวเมืองกะเหรี่ยงตะวันออก
หัวเมืองเงี้ยวทั้งห้า เมืองฝาง เมืองเชียงแสน และเมืองสิง สรุปแล้วปัญหาและการเจรจาเพื่อ

* เหตุการณ์เมืองต่วน

๑ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๓ ตอนที่ ๗ ศุภอักษรมายังเจ้า-
อนันตวรฤทธิเดชเจ้านครเมืองน่าน ลงวันที่ ๑๐ เมษายน พ.ศ. ๒๔๓๔

๒ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๓ ตอนที่ ๗ โทรเลขถึงพระยา-
ไกรโกษา ลงวันที่ ๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๓๔

บุติชอชัคแย้งระหว่างรัฐบาลอังกฤษกับรัฐบาลสยาม เกี่ยวกับเรื่องหัวเมืองเงี้ยวทั้งห้า หัวเมืองกะเหรี่ยงตะวันออก และเริ่มการเจรจาทางด้านการทูต การส่งข้าหลวงออกไปสำรวจเขตแดน ก็ไม่สามารถจะแก้ไขปัญหาคได้ ดังนั้นจึงเป็นเรื่องที่รัฐบาลจะตกลงเป็นขั้นสุดท้ายต่อไป

บทที่ ๕

การเจรจาและการตกลงเรื่องเขตแดนระหว่างรัฐบาลสยามกับรัฐบาล อังกฤษ ระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๓๒-๒๔๓๕

ขณะที่กองข้าหลวงสำรวจเขตแดนของฝ่ายไทยและฝ่ายอังกฤษกำลังแยกกันออกสำรวจเขตแดนทางหัวเมืองกะเหรี่ยงตะวันตกและทางหัวเมืองเงี้ยวทั้งห้าอยู่นั้น ก็ได้เกิดปัญหาความขัดแย้งระหว่างข้าหลวงทั้งสองฝ่าย จากปัญหาเหล่านี้เป็นสาเหตุทำให้รองกงสุลอังกฤษประจำเมืองเชียงใหม่และกงสุลอังกฤษประจำกรุงเทพฯ ได้มีหนังสือโต้ตอบกับรัฐบาลสยามอยู่เสมอ เพื่อหาทางเจรจาตกลงปัญหาเขตแดนที่ติดต่อกันให้เรียบร้อย ซึ่งการเจรจาก็เป็นช่องทางให้รัฐบาลทั้งสองได้พิจารณาเพื่อหาทางตกลงเรื่องเขตแดนด้วย

๑. การตัดสินปัญหาเขตแดนของรัฐบาลอังกฤษ

ในการเจรจาเพื่อหาทางให้กองข้าหลวงเขตแดนมาประชุมกันครั้งแรกของรัฐบาลอินเดียและรัฐบาลสยามไม่สามารถตกลงกันได้นั้น เป็นเหตุให้กองข้าหลวงฝ่ายอังกฤษได้เดินทางไปยังเขตแดนหัวเมืองกะเหรี่ยงตะวันตกและหัวเมืองเงี้ยวทั้งห้าแล้วพำนัก ส่วนเขตแดนที่เหลือก็ได้ร่วมเดินทางไปกับกองข้าหลวงไทย เมื่อการสำรวจเขตแดนของฝ่ายกองข้าหลวงอังกฤษเสร็จสิ้นทุกแห่งแล้ว ก็ได้ทำรายงานเสนอต่อรัฐบาลโดยได้แบ่งเขตแดนที่จะให้ตกลงนั้นออกเป็น ๕ ส่วน คือ

- ก. ดินแดนของกะเหรี่ยงยางแดงฟากตะวันออกแม่น้ำสาละวิน
- ข. ดินแดนฟากตะวันออกแม่น้ำสาละวินของเมืองหมอกใหม่ (เมืองใหม่ แม่สgun)
- ค. ดินแดนฟากตะวันออกแม่น้ำสาละวินของเมืองปัน (เมืองเล็ก ๆ ทั้ง ๔ คือ เมืองหาบือองจวด เมืองหาง และเมืองทวน)
- ง. เมืองสาค
- จ. เมืองเชียงคองและเมืองกาง ๆ ตามลุ่มแม่น้ำโขง

ในการสำรวจนั้น ทางฝ่ายรัฐบาลอังกฤษได้กล่าวอ้างว่ากระทำไปโดยละเอียดและจดจำหลักฐานต่าง ๆ เป็นอันมาก โดยได้พิจารณาข้อความต่าง ๆ นั้นยุติธรรมที่สุด และจากรายงานของข้าหลวงเขตแดนนี้ รัฐบาลอังกฤษก็เห็นเป็นการที่จะตกลงแล้วดังนี้ *

" ก. ดินแดนของกะเหรี่ยงยางแดงพากะวันออกแม่น้ำสาละวิน จากที่ได้สำรวจเขตแดนที่ตำบลนี้ไม่เป็นที่พอใจของกองสำรวจเขตแดน และไม่เห็นว่าเจ้ากะเหรี่ยงยางแดงแสดงความเป็นเจ้าของดินแดนบริเวณลำแม่แ่งกับลำแม่ตะ หรือป่าไม้ข้อสักในบริเวณนั้น เมื่อเหตุการณ์เป็นอย่างนี้ รัฐบาลอังกฤษจึงไม่มีความประสงค์ที่จะส่งเสริมหรืออุดหนุนคำร้องแทนพวกกะเหรี่ยงในดินแดน ๒ ตำบลนี้ เพราะเหตุนี้รัฐบาลอังกฤษจึงยอมให้มีการลากเส้นปักปันเขตแดนในระหว่างพวกกะเหรี่ยงยางแดงกับกรุงสยงคือ ปลายแม่น้ำแจะและดินแดนที่น้ำกลาแม่ปายแล้วตัดไปยังฝั่งกะวันออกแม่น้ำสาละวิน ตรงข้ามพากับเขตแดนอังกฤษและกะเหรี่ยงต่อกัน ณ ฝั่งตะวันตก

ว่าด้วยประชาชนที่อาศัยอยู่ในบริเวณนั้นด้วยแล้ว คนที่อยู่ทางใต้ลำน้ำแม่ปาย และคลองเล็กคลองน้อยทั้งหลายที่ไหลลงแม่น้ำนี้ จะเห็นว่าเป็นคนเงี้ยวต่าง ๆ ปะปนกับพวกกะเหรี่ยงยางขาว และกะเหรี่ยงยางแดง ในตำบลที่อยู่ในลำน้ำแม่ปาย และคลองเล็กคลองน้อยทั้งหลายที่ไหลลงแม่น้ำนี้ข้างเหนือและข้างใต้ นั้น เป็นคนกะเหรี่ยงยางแดงพวกเดียว และได้เข้าไปตั้งในที่นั้นไม่ต่ำกว่า ๓๐-๔๐ ปี ทางทิศเหนือหรือแขวงปิล ที่อยู่ในดินแดนพากแม่น้ำสาละวินตะวันออกของกะเหรี่ยงนั้น คนที่อาศัยอยู่ก็เป็นพวกยางแดงทั้งสิ้น มีหัวหน้าและนายบ้านเป็นพวกยางแดงเอง เป็นผู้รับนับถือเจ้ากะเหรี่ยงว่าเป็นเจ้าเป็นนายของตน

* กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๖ ตอนที่ ๖ บันทึกสำหรับ
แจ้งความต่อรัฐบาลสยามที่ส่งมาพร้อมกับจดหมายมิสเตอร์โยนส์ถึงกรมหลวงเทเวศราชวัง
ประการ ลงวันที่ ๒๔ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๓๓

การที่คนเหล่านี้ได้มาตั้งอยู่ต่อ ๆ กันมาถึง ๓๐-๔๐ ปีแล้ว และคนพวกนั้นก็ให้
การว่าเขาเป็นเจ้าของป่าไม้ทั้งหลายแต่ฝ่ายเดียวตลอดกาลเวลาที่ว่านั้น

คนในพนททั้งสามตำบลเหล่านี้ก็เห็นชอบที่จะอยู่ในบังคับกะเหรี่ยงและมีความ
รอนใจสมัครใจให้คงอยู่ใต้เจ้ากะเหรี่ยง

เพราะเหตุนี้ รัฐบาลอังกฤษจึงตกลงเห็นว่าพรมแดนในระหว่างดินแดนพากแม่น้ำ
สาละวินตะวันออกของกะเหรี่ยงกับกรุงสยามที่ถูกต้อง เป็นไปตามที่กล่าวมาข้างต้น รัฐบาล
อังกฤษมีความเสียใจว่าเป็นเพราะรัฐบาลสยามไม่ยอมที่จะแบ่งข้าหลวงไปพร้อมกันกับพวก
ที่รัฐบาลอินเดียนได้แต่งตั้งไปนั้น จึงจำเป็นที่จะต้องตกลงเห็นความข้อนี้แต่โดยลำพัง แต่
ยังเชื่อว่าความที่เห็นตกลงอันนี้ยังเป็นที่ทำให้รัฐบาลสยามเห็นชอบโดยสมควรได้ อนึ่ง—
เห็นว่าจะจะเป็นประโยชน์สำคัญต่อเมืองทั้งหลายที่อยู่ต่อแดนนั้นที่การตกลงปักปันเขตแดนนี้
ไม่ควรจะชักช้าอีกต่อไป และรัฐบาลอังกฤษมีความหวังว่าด่านฝ่ายไทยที่ยังจะตั้งอยู่ใน
ดินแดนพากตะวันออกแม่น้ำสาละวินของกะเหรี่ยงอย่างแดงจะได้เลิกถอนเสีย

ข. ดินแดนพากตะวันออกแม่น้ำสาละวินของเมืองหมอกใหม่ (คือเมืองใหม่ แม่-
สกุน)

เมืองใหม่นักองข้าหลวงสำรวจได้ไปเห็นว่ามีความทาง ๒ ตำบล คนลาวที่เกณฑ์
ไปอยู่ภายใต้บังคับนายทหารฝ่ายไทย เป็นพวกที่ได้เข้าไปตั้งอยู่ในแขวงนี้ราวเดือน มกราคม
พ.ศ. ๒๔๓๒ ในขณะเดียวกันกับเวลาที่ฝ่ายไทยเข้าไปตั้งอยู่ในดินแดนพากตะวันออกแม่น้ำ
สาละวินของพวกกะเหรี่ยงอย่างแดง คนที่อาศัยอยู่ในเมืองใหม่มีประมาณ ๑๕๐๐ คนก็-
เห็นว่าเป็นคนเงี้ยวทั้งสิ้น และเป็นคนที่เกิดในเมืองหมอกใหม่หรือเป็นลูกหลานสืบต่อมา
ของเงี้ยวเมืองหมอกใหม่ที่เข้าไปตั้งอยู่เป็นอันมาก

แม่สกุนนี้เป็นที่เปลี่ยนนัก มีคนอยู่ในแขวงนั้นบ้างเล็กน้อยมีจำนวนคนสัก ๔๐๐ คน
เท่านั้น ส่วนใหญ่เป็นพวกเงี้ยวและทางฝั่งตะวันตกแม่น้ำสาละวินในแม่สกุนนี้มีด่านไทย
เพียงด่านเดียว เป็นค่ายเล็ก ๆ อยู่ริมฝั่งน้ำสาละวิน และเมื่อเจ้าฟ้าเมืองหมอกใหม่
ไปว่ากล่าว คนที่รักษาด่านนั้นก็เลิกถอนไปรวมทั้งด่านในเมืองใหม่ด้วย

รัฐบาลอังกฤษไม่ทราบที่ทั้งสองตำบลนี้เป็นของสยามได้อ้างไว้หรือโดยความ-
ยุติธรรม คินแดนนี้สยามเป็นเจ้าของและรัฐบาลอังกฤษไม่ได้คิดว่าไทยเข้าไปตั้งอยู่ใน
คินแดนนั้น อนึ่งถ้าจะกล่าวว่าทหารไทยเข้าไปตั้งอยู่เพื่อช่วยระวังรักษาไม่ให้ฟ้าละเผอ
หนีข้ามมานั้นก็ได้ เพราะว่าอังกฤษไม่ได้ขอให้ไทยรักษาคินแดนแห่งอื่น ๆ นอกจาก
คินแดนปากตะวันออกแม่น้ำสาละวินของกะเหรี่ยงและทหารไทยก็เพิ่งเข้าไปตั้งอยู่ในแขวง
ทั้งสองนี้ภายหลังวันที่อังกฤษแจ้งความให้ทราบว่าได้ถอดฟ้าละเผอ* เสียแล้ว และไม่
ต้องการให้ไทยช่วยอีกต่อไปแล้ว

เพราะเหตุฉะนั้น รัฐบาลอังกฤษได้พิจารณาเห็นว่าทั้งสองตำบลนี้เป็นที่ปรากฏ
ชัดว่าเป็นของหมอกใหม่ และเมื่อเป็นเช่นนั้นก็เป็นเมืองบรรณาการขึ้นต่อกรุงอังกฤษด้วย

ค. คินแดนปากตะวันออกแม่น้ำสาละวินของเมืองปั่น (เมืองเล็ก ๆ ทั้ง ๔ คือ
เมืองทา เมืองจวก เมืองหาง และเมืองทวน)

เมืองเหล่านี้องค์สำรวจเขตแดนได้ไปถึงแล้ว และได้จัดการตามที่จำเป็นจะ
ต้องจัดเพื่อจะให้เมืองปั่นเมืองขึ้นของอังกฤษรักษาการบ้านเมือง ตามคำแจ้งความที่
อุปทูตของสมเด็จพระนางเจ้าไค้แจ้งความต่อรัฐบาลสยามลงวันที่ ๒๕ มิถุนายน พ.ศ.

๒๔๓๑ **

บัดนี้รัฐบาลอังกฤษจะไม่ยอมที่จะรื้อฟื้นเรื่องกรุงสยามอ้างว่าที่เหล่านี้นั้นเป็นของ
กรุงสยามขึ้นว่าอีก แต่จะกล่าวไคว่บรรดาคำพยานหลักฐานทั้งปวงซึ่งองค์สำรวจเขต-
แดนได้ทราบนั้นก็ทำให้เห็นว่าการพิทกกลงทั่วไปในเรื่องนี้เป็นการถูกต้องแล้ว และแสดง
ให้เห็นว่าคำที่อ้างว่าเป็นของไทยนั้นไม่มีหลักฐานมั่นคง

ง. และ จ. ว่าด้วยเมืองสาค เมืองเชียงตุง และเมืองอื่น ๆ ในคินแดน
ลุ่มแม่น้ำโขง

*หมายถึง สอละปะอ

**ดูรายละเอียดในบทที่ ๔ หัวข้อ "หัวเมืองเงี้ยวทั้งห้า" หน้า ๑๔๑

ดินแดนของเมืองสาครทั้งหมดหรือส่วนมากตั้งอยู่บนดินแดนลุ่มน้ำสาละวิน ว่าด้วย
ภูมิประเทศแล้ว เมืองสาครอยู่ติดต่อกับเมืองเชียงตุงยิ่งกว่าเมืองอื่น ๆ และถ้าจะ
พูดถึงเรื่องการรักษามือง เมืองสาครก็เกี่ยวข้องกับเมืองเชียงตุงเหมือนกัน นอก-
จากนี้พวกท้าวพระยาเมืองเชียงตุงก็ได้อาศัยอยู่ในเมืองสาครจนถึงเดือน มีนาคม พ.ศ.
๒๔๓๒ เพราะเหตุที่รัฐบาลอังกฤษจึงเห็นสมควรว่าเมืองสาครสมควรจะนับว่าเป็นเมืองขึ้น
ของเมืองเชียงตุง

ในขณะที่กองข้าหลวงอังกฤษกำลังสำรวจเขตแดนอยู่นั้น เมืองเชียงตุงก็ได้ออม
สวามิภักดิ์ขึ้นต่อกรุงอังกฤษและเขตเมืองที่ติดต่อกันกับเมืองเชียงตุงนั้นก็เป็แผนดินซึ่งอยู่
ในความป้องกันของรัฐบาลอินเดีย กองแผนที่ก็ได้ออกไปสำรวจเขตแดนทางทิศเหนือและ
ทิศตะวันออกเฉียงเหนือของเมืองเหล่านี้ และได้สืบสวนเขตแดนของเมืองเล็กแขวงน้อย
ที่เชื่อว่าเป็นเมืองขึ้นของเชียงตุง เมืองเหล่านั้นนอกจากเมืองสาครซึ่งได้กล่าวมาแล้วคือ
เมืองเชียงแสน เมืองเชียงแขง แต่ในเวลาที่ยังทำแผนที่นั้นไม่สำเร็จบริบูรณ์ รัฐบาล-
อังกฤษต้องรักษาด่านในดินแดนหรือในสิ่งอื่น ๆ ซึ่งจะเห็นว่าเป็นของเมืองที่กล่าวนี
ไว้ก่อน เมื่อทำแผนที่มีผลเป็นประการใด ก็จะได้แจ้งความให้รัฐบาลสยามทราบตาม
เวลาอันสมควร "

จากบันทึกของรัฐบาลอังกฤษที่ส่งมาให้รัฐบาลสยามได้ทราบเกี่ยวกับผลของการพิจารณา
เรื่องเขตแดนซึ่งกล่าวได้ว่าอังกฤษได้ถือเอาว่าดินแดนหัวเมืองกะเหรี่ยงตะวันออก หัวเมือง-
เงี้ยวทั้งห้า เป็นของอังกฤษโดยไม่มีข้อที่จะถกเถียงอีก ส่วนเขตแดนทางเมืองเชียงแสน
เชียงแขงนั้นเป็นเขตแดนที่กำลังพิจารณาอยู่ เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วท่านอุปราชและรัฐบาลอินเดีย
จึงได้แจ้งความแก่ข้าหลวงใหญ่ฝ่ายไทยที่เมืองนครเชียงใหม่ว่า ห้ามไม่ให้ใครเข้าไปเกี่ยวข้องกับ
ในเมืองเหล่านั้น " และการเรื่องนี้ พระยาไกรโกษา ก็ตอบว่ารัฐบาลสยามกับรัฐบาลอังกฤษ

กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๒ ตอนที่ ๒ จดหมายมิสเตอร์-
อาเซอร์ถึงพระยาไกรโกษา ลงวันที่ ๑๔ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๓๓

จะตกลงกันเป็นประการใด รัฐบาลสยามก็จะแจ้งมาให้ทราบที่หลัง * ในระหว่างนี้ยังจะยึดถือตามคำที่มิสเตอร์อาเซอร์ส่งมาให้ปฏิบัติกันไม่ได้

จากการที่อังกฤษไคกล่าวอ้างเอาดินแดนหัวเมืองกะเหรี่ยงตะวันออก หัวเมืองเงี้ยวทั้งห้าเป็นของอังกฤษโดยไม่ต้องคัดสินอะไรอีก จึงเป็นการกระทำที่คัดสินเอาฝ่ายเดียว รัฐบาลสยามยังไม่ได้ทราบเรื่อง ทั้งนี้ก็เพราะว่าหัวหน้ากองข้าหลวงฝ่ายอังกฤษคือมิสเตอร์เน อิลเลียส ได้แสดงความเห็นต่อรัฐบาลอังกฤษว่ารัฐบาลสยามอ่อนแอและรัฐบาลอังกฤษไม่ควรจะอ่อนข้อต่อไทยมากเกินไปจึงควรขับไล่พวกเจ้าหน้าที่รักษาด่านออกไปเสีย ถ้าจำเป็นแล้วก็ใช้กำลังเข้าบีบบังคับโดยไม่ต้องประกาศสงครามทางฝ่ายรัฐบาลสยามก็จะไม่สามารถใช้กำลังทหารต่อต้านได้ และคนที่อยู่ตามแดนชายแดนก็จะไม่รู้สึกระไรจะไม่ก็อ่านต่อต้านถ้าไม่รีบจัดการปล่อยให้เขาพูดกันแล้ว พวกคนไทยจะเขียนโต้ตอบและพูดอย่างไม่มีวันสิ้นสุด ๒ ข้อเสนอของมิสเตอร์ เน อิลเลียส ซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่เขตแดนโดยตรง เห็นสภาพการณ์ต่าง ๆ ก็อยากจะขจัดปัญหาต่าง ๆ ให้สิ้นสุดไป และเมื่อประกาศว่าดินแดนเหล่านี้เป็นของอังกฤษแล้วก็ควรจะเข้ายึดครองเสียอย่างใดก็ตาม ในการต่อสู้เรื่องนี้ของฝ่ายไทยก็คงกระทำต่อไปโดยวิธีการทางการทูตที่รุนแรง- ลอนดอน

๒. การเจรจาตกลงเรื่องเขตแดนระหว่างรัฐบาลสยามกับรัฐบาลอังกฤษ

ตามที่มิสเตอร์โยนส์กงสุลอังกฤษประจำกรุงเทพฯ ได้ส่งบันทึกการพิจารณาเรื่องปัญหาเขตแดนทางหัวเมืองกะเหรี่ยงยางแดง เมืองใหม่ แม่สกล เมืองเงี้ยวทั้งห้า ว่าเป็นของอังกฤษโดยไม่มีข้อความที่จะโต้แย้งอีก เพราะว่ารัฐบาลอังกฤษได้พิจารณาอย่างละเอียดและยุติธรรม

* กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๒ ตอนที่ ๒ จดหมายพระยา-
ไกรโกษาถึงมิสเตอร์อาเซอร์ ลงวันที่ ๒๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๓๓

๒. ม.ล.มานิจ ชุมสาย "เชียงใหม่กับอังกฤษ" วารสารมนุษยศาสตร์ ปีที่ ๑
ฉบับที่ ๒ ๒๕๑๓ และ จดหมาย Mr. Elias ถึง Sir. Henry Rawlinson ลงวันที่
๒๔ กันยายน พ.ศ. ๒๔๓๓

ที่สุด การเรื่องนี้เมื่อพระเจ้านองยาเชอกรมหลวงเทวะวงษ์วโรประการได้รับทราบเรื่องราวแล้ว ก็ได้ปรึกษากับรัฐบาลและได้ตอบโต้การกระทำของอังกฤษว่า รัฐบาลสยามได้พิจารณาเรื่องราวเกี่ยวกับการกำหนดเขตแดนของรัฐบาลอังกฤษแล้วรัฐบาลสยามไม่เห็นด้วยกับการตกลงและการตัดสินปัญหาของอังกฤษครั้งนี้ เพราะได้พิจารณาเห็นว่ารัฐบาลอังกฤษไม่ได้ทราบคำพยานและถามเรื่องราวทั้งปวงที่กองข้าหลวงฝ่ายไทยได้รวบรวมไว้ ความคิดที่รัฐบาลอังกฤษเห็นตกลงนั้นก็เป็นการฟังความข้างเดียว^๑ และเมื่ออังกฤษพิจารณาโดยมีพยานหลักฐานเท่าที่กองข้าหลวงอังกฤษรวบรวมมาแล้วฝ่ายไทยเห็นว่าไม่ถูกต้องนัก เมื่อเป็นเช่นนี้รัฐบาลสยามจึงต้องขอให้รัฐบาลอังกฤษพิจารณาความเห็นที่ได้เห็นและตกลงตามจุดหมายเหตุที่กองข้าหลวงไทยเก็บรวบรวมมาบ้าง ซึ่งทางฝ่ายไทยคิดว่าเป็นหลักฐานพยานในการเป็นเจ้าของแผ่นดินที่ตกเถียงกันได้

ในขณะที่อังกฤษประกาศเอาหัวเมืองต่าง ๆ เหล่านี้เป็นของอังกฤษนั้น รัฐบาลอังกฤษได้ขอร้องให้ฝ่ายไทยถอนคนและเจ้าหน้าที่ออกจากบริเวณหัวเมืองเหล่านั้นออกให้หมด ฝ่ายพระยาไกรโกษาข้าหลวงใหญ่เมืองเชียงใหม่ก็เคยปฏิเสธว่าเป็นเรื่องที่ทางรัฐบาลยังไม่ได้แจ้งให้ทราบ ขณะเดียวกันทางฝ่ายกรุงเทพฯ พระเจ้านองยาเชอกรมหลวงเทวะวงษ์วโรประการก็คิดจะถอนคนออกจากบริเวณที่เกิดพิพาทเพื่อขจัดความขัดแย้ง แต่เมื่อไทยปฏิบัติตามแล้วรัฐบาลอังกฤษต้องรับข้อเสนอของฝ่ายไทยไปพิจารณาใหม่ด้วย^๒ การกระทำของไทยเช่นนี้เพื่อจะชักจูงให้อังกฤษได้

^๑ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๓ ตอนที่ ๗ จดหมายกรมหลวงเทวะวงษ์วโรประการถึงมิสเตอร์โยนส์ ลงวันที่ _____ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๓๓

พิจารณาปัญหาเขตแดนโดยการพิจารณาหลักฐาน จดหมายเหตุที่กองข้าหลวงไทยทั้ง ๓ กองรวบรวมมาด้วย* ซึ่งอาจจะทำให้การพิจารณาต่าง ๆ ที่ผ่านมาแล้วนั้นเปลี่ยนแปลงไปได้

ด้วยเหตุที่ฝ่ายอังกฤษถือว่าตนมีอำนาจเหนือหัวเมืองต่าง ๆ ที่กล่าวอ้างมาแล้ว จึงพยายามเจรจาให้ฝ่ายไทยถอนเจ้าหน้าทีออกจากเมืองพิพาทโดยเฉพาะหัวเมืองกะเหรี่ยงยางแดง ก็จะเห็นจากการเคลื่อนไหวของเจ้าหน้าทีป่าไม้และผู้ว่าการเมืองยางแดงของอังกฤษคือ มิสเตอร์ เอช.เอ. ฮอชตอน (H.A. Hoghton) มีมาถึงเจ้าเมืองแม่ฮ่องสอน โดยกล่าวอ้างว่า - เขตแดนยางแดงฝั่งตะวันออกแม่น้ำสาละวินรัฐบาลอังกฤษและรัฐบาลสยามก็ได้ตกลงกันแล้ว เพราะฉะนั้นขอให้ถอนกนในบังคับของฝ่ายไทยซึ่งประจำรักษายูริมน้ำสาละวินฝั่งตะวันออกเสียให้เข้ามาอยู่ในเขตแดนซึ่งตกลงใหม่^๑ ความขัดแย้งเรื่องนี้ พระยาไกรโกษาจึงได้กล่าวโต้ตอบไว้ว่า เขตแดนดังกล่าวนี้รัฐบาลสยามต้องขออารักขาป้องกันไว้ไม่ให้พวกยางแดงล่วงเกินเข้ามาในเขตแดนคานทาเหล่านี้^๒ และเขตแดนคานทาเหล่านี้ เจ้าพนักงานฝ่ายไทยต้องตั้งรักษาอยู่ตามเดิม

การที่เกิดปัญหามากเกี่ยวกับดินแดนทางกะเหรี่ยงยางแดงนี้ ก็เป็นเพราะว่าบริเวณพื้นที่ของดินแดนเหล่านี้ถูกขสมบูรณด้วยป่าไม้สัก อังกฤษต้องการจะเข้าจัดการกับการตัดฟันป่าไม้

* กองข้าหลวงสำรวจเขตแดน ๓ กอง มีดังนี้

๑. การสำรวจทางหัวเมืองกะเหรี่ยงตะวันออก มีหลวงวิศิษฐศาสตร์เป็นหัวหน้า พระวิภาคภูบาล (Mr. McCarthy) เป็นหัวหน้ากองแผนที่
 ๒. การสำรวจทางหัวเมืองเงี้ยวทั้งห้า มีหลวงประชาตักกิจเป็นหัวหน้า มิสเตอร์-คอลลิน (Mr. Collins) เป็นหัวหน้ากองแผนที่
 ๓. การสำรวจทางตอนเหนือดินแดนเชียงแสน เมืองฝาง เมืองสิง คัดต่อกับแดนเชียงคอง มีหลวงสรสิทธิยานุการเป็นหัวหน้า
- ^๑ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๓ ตอนที่ ๔ หนังสือเจ้าพนักงานป่าไม้และผู้ว่าการยางแดงถึงเจ้าเมืองแม่ฮ่องสอน ลงวันที่ ๒๔ เมษายน พ.ศ. ๒๔๓๔
- ^๒ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๓ ตอนที่ ๔ หนังสือพระยาไกรโกษาลถึงมิสเตอร์สตรีนเอบเอ้สไกวรผู้ว่าการแทนรองกงสุลอังกฤษเมืองเชียงใหม่ ลงวันที่ ๓ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๓๔

ชอบสักโดยเร็วที่สุด จึงต้องว่ากล่าวให้เจ้าพนักงานฝ่ายไทยถอนตัวออกและเหตุที่การขัดแย้งกันบริเวณหัวเมืองเหล่านั้นกินเวลามานานมาแล้ว ทำให้รายได้ของการเก็บภาษีอากรค่าไม้ที่เมืองมะละแหม่งของอังกฤษลดลง การเข้าครอบครองดินแดนหัวเมืองกะเหรี่ยงยางแดงได้ตลอดก็เท่ากับเป็นการไถ่ดินแดนที่เป็นแนวทอขึ้นไปจนถึงหัวเมืองเงี้ยวทั้งห้าด้วย ซึ่งอังกฤษได้แสดงอำนาจมาแล้ว และตามสภาพการณ์ที่เป็นจริงเจ้าพนักงานอังกฤษก็ยังเข้าควบคุมอยู่ ปัญหาเรื่องการทำป่าไม้ก็จะลดน้อยลง เมื่อเป็นเช่นนี้จะเป็นการช่วยให้เศรษฐกิจของพม่าตอนล่างดีขึ้น

ส่วนทางหัวเมืองสิ่งนั้นไม่ค่อยมีปัญหาอะไรด้วยอังกฤษมีนโยบายจะให้ป็นรัฐกันชนกับฝรั่งเศสทางตะวันออก ปัญหาที่เมืองสิ่งนี้จึงตกลงได้ง่าย และพวกอังกฤษก็ไม่ได้มีการสังการใด ๆ แต่ในการเจรจอังกฤษยังไม่ยอมให้เป็นของไทยต้องการจะได้เมืองสิ่งไว้เป็นข้อแลกเปลี่ยนกับหัวเมืองทางตะวันตกที่ใกล้ชิดกับแม่น้ำสาละวิน ด้วยเหตุนี้นโยบายของอังกฤษที่จะยึดปฏิบัติทางการทูต อาจพิจารณาจากการล่วงหน้าได้ว่าอังกฤษจะดำเนินนโยบายที่ผ่อนปรน—เอาใจฝ่ายไทยทางดินแดนเมืองสิ่ง เมืองเชียงแขง แต่จะมาก่อสู่การวิวาททางดินแดนริมฝั่งแม่น้ำสาละวินซึ่งอุดมสมบูรณ์ด้วยป่าไม้ขนสัก ดังนั้นจึงต้องว่ากล่าวตกลงทางด้านการทูตของรัฐบาลทั้งสองต่อไปอีก

๒.๑ การเจรจาเรื่องเขตแดนของราชทูตสยามที่ลอนดอนกับรัฐบาลอินเดีย

ในขณะที่อังกฤษได้อ้างเอาดินแดนหัวเมืองกะเหรี่ยงตะวันออกและหัวเมืองเงี้ยวทั้งห้าอยู่นั้นได้มีการเจรจากันระหว่างข้าหลวงใหญ่ซึ่งรักษาราชการ ณ เมืองเชียงใหม่และเสนาบดีว่าการต่างประเทศของไทยกับรองกงสุลอังกฤษที่เมืองเชียงใหม่และกงสุลอังกฤษประจำกรุงเทพฯ ด้วย แต่การเจรจาในระดับนี้ไม่สามารถตัดสินปัญหาความขัดแย้งได้ ด้วยเหตุนี้รัฐบาลสยามจึงมีคำสั่งให้ราชทูตไทยที่ลอนดอนเจรจากับฝ่ายรัฐบาลอังกฤษด้วย ในการทำงานของสถานทูตไทยที่กรุงลอนดอนนั้นกล่าวได้ว่า มีสเตอร์เวอร์เน (Frederick W. Verney) ที่ปรึกษาของสถานทูตได้มีบทบาทในการเจรจาโต้ตอบเป็นอย่างมาก เหตุผลกล่าวอ้างของรัฐบาลสยามที่มีสเตอร์เวอร์เนนำมายกตัวอย่างกล่าวอ้างในการเจรจาพอจะกล่าวได้ดังนี้

ก. เกี่ยวกับการทำงานของคนอังกฤษในเมืองไทย

มิสเตอร์เวอร์นีย์ได้กล่าวชี้ให้เห็นถึงนโยบายของชาวอังกฤษทางภูมิภาคตะวันออกเกี่ยวกับการสร้างความเจริญของประเทศ และการพัฒนาการทางคมนาคมต่าง ๆ ว่าเป็นไปเพื่อให้สอดคล้องกับการปกครองและสันติภาพในภูมิภาคตะวันออก ด้วยเหตุว่าในระยะนี้ชาติต่าง ๆ ทางตะวันตกได้พยายามปรับปรุงฟื้นฟูทางคมนาคมต่าง ๆ อันเนื่องมาจากการพัฒนาและการปฏิบัติทางอุตสาหกรรม ในช่วงเวลานี้เองทางประเทศตะวันออกก็เริ่มปรับปรุงตัวเองด้วย สยามก็เป็นประเทศหนึ่งที่กำลังพัฒนาความเจริญ เพื่อรับอารยธรรมตะวันตก ซึ่งในการนี้ก็ได้มีนายทุนชาวอังกฤษ และมีชาวอังกฤษที่มีความสามารถทางคมนาคมต่าง ๆ เข้ามาสมัครทำงานในสยามเป็นอันมาก เกี่ยวกับการดำเนินงานต่าง ๆ ที่ปรับปรุงใหม่จะเห็นได้ว่ากิจการรถไฟถือเป็นสิ่งที่มีความสำคัญมาก จากเหตุการณ์ความวุ่นวายทางหัวเมืองชายแดนของเมืองเชียงใหม่ ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๒๓ เป็นต้นมา รัฐบาลสยามได้ประสบปัญหาเรื่องการเดินทางติดต่อระหว่างเมืองเชียงใหม่กับกรุงเทพฯ มาก การส่งข้าหลวงพิเศษขึ้นไปตรวจราชการก็อาศัยเรือเป็นพาหนะในการเดินทาง ซึ่งก็เสียเวลาแรมเดือน เมื่อเกิดเหตุการณ์ขึ้นก็ส่งการไม่ทันหวังที่ ด้วยเหตุนี้จึงมีการวางโครงการที่จะสร้างทางรถไฟสายแรกจากกรุงเทพฯ ถึงเชียงใหม่ การสำรวจที่กระทำกันในช่วงระยะเวลา พ.ศ. ๒๔๓๑-๒๔๓๔ นั้น ก็ต้องอาศัยชาวต่างชาติที่มีความชำนาญมาช่วยด้วย และด้วยเหตุที่อังกฤษกับสยามเป็นประเทศที่มีสัมพันธไมตรีกันตลอดมา จึงทำให้นายทุนชาวอังกฤษได้มาช่วยเหลือทางด้านการพัฒนาประเทศโดยการสำรวจเส้นทางรถไฟด้วย

การที่มิสเตอร์เวอร์นีย์ยกเอาเรื่องของนายทุนอังกฤษที่เข้ามาดำเนินกิจการในกรุงสยามขึ้นมากล่าวนั้นก็เพื่อที่จะชี้ให้เห็นว่าหากประเทศอังกฤษไม่มีเรื่องทะเลาะเบาะแว้งกับรัฐบาลสยามทางชายแดนลานนาไทยแล้ว รัฐบาลสยามก็คงส่งเสริมการทำงานของคนอังกฤษด้วย แต่เมื่ออังกฤษได้ประพฤติดนเช่นนี้ได้ก่อให้เกิดผลเสียมาก เช่นการที่บริษัทแมกแทกกราด พันชาร์ด โลเธอร์ (McTaggart Punchard Lowther) ซึ่งเคยได้ทำงานการสำรวจเส้นทางรถไฟของสยามก็ถูกเลิก ก็จะเห็นได้จากจดหมายของร้อยเอกโลเธอร์แห่งราชนาวิกพลวง (Captain Lowther) เขียนถึงมิสเตอร์เวอร์นีย์แสดงถึงความผิดหวังในการทำงานว่า

"ถึงแม้ว่างานที่เขาทำนั้นจะทำได้ด้วยความระมัดระวังอย่างยิ่ง และเต็มไปด้วยความแม่นยำก็ตาม งานสำรวจทางรถไฟเป็นระยะทางร้อย ๆ ไมล์ของเขาในสยามก็ได้รับความไว้วางใจจากผู้ว่าการรถไฟของไทย แต่ไม่นานมานี้เองงานทั้งหมดได้ตกอยู่ในอุ้งมือของชาวเยอรมัน ซึ่งคนเหล่านั้นได้แสดงความเป็นปฏิปักษ์ต่อการทำงานของคนอังกฤษ ยิ่งไปกว่านั้นชาวเยอรมันก็ทำที่ว่าจะได้รับมอบอำนาจให้เป็นผู้ดูแลงานทั้งหมดแทนคนอังกฤษ" *

การที่บริษัทอังกฤษได้รับความเสียหายในการทำงานแล้วยังทำให้รายได้ของอังกฤษลดลงไปด้วย ซึ่งถ้าหากบริษัทอังกฤษเป็นผู้ดำเนินการแล้ว วัสดุการก่อสร้างทางรถไฟจำนวนมากก็จะต้องสั่งมาจากอังกฤษ แต่ผลประโยชน์สิ่งนี้ก็ต้องถูกตัดขาดไป ขณะเดียวกันยังทำให้อิทธิพลของเยอรมันเริ่มเกิดขึ้นในกรุงสยามด้วย เหตุที่เกิดการเป็นไปเช่นนี้ก็เพราะว่าการแสดงความไม่เป็นมิตรและการวางอำนาจของข้าราชการอินเดียที่แสดงต่อชาวไทยนั่นเอง* ผลจากความเกลียดชังและความไม่ไว้วางใจของอังกฤษนี้เองทำให้กระทบกระเทือนถึงการรับคนอังกฤษเข้าทำงานในสยามด้วย เพราะคนอังกฤษที่จะเข้าทำงานนั้นจะต้องผ่านการทดสอบความสามารถและโดยเฉพาะความซื่อสัตย์เพื่อความปลอดภัยของรัฐบาลสยามด้วย

ดังนั้นจึงกล่าวให้เห็นได้ว่า การที่สยามเห็นถึงสภาพความขัดแย้งอย่างรุนแรงตามชายแดนลานนาไทยซึ่งฝ่ายสยามต้องประสบกับปัญหาความสะดวกในการเดินทาง นอกจากนั้นถ้าหากกิจการรถไฟเริ่มขึ้น ไม่ช้าก็คงจะต้องส่งลงมาตามทางรถไฟด้วย จะทำให้รายได้ของรัฐบาลเพิ่มขึ้น เมื่อเป็นเช่นนั้นฝ่ายสยามจึงเริ่มกิจการรถไฟขึ้น แต่ในกิจการรถไฟนั้นคนอังกฤษซึ่งเคยได้รับความ

* กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๘.๘ ตอนที่ ๑๑ เอกสารลับ : จดหมายมิสเตอร์เวอร์นีถึงลอร์ด แลงสทาวน์ (Lord Lansdowne) ลงวันที่ ๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๓๓

* เหตุผลที่ดีถือเป็นเหตุผลหนึ่งที่สำคัญ การที่เยอรมันเข้ามามีบทบาทในสยามยังต้องประกอบด้วยเหตุผลอื่นด้วย

ไว้วางใจมาแต่ก่อนก็ต้องถูกเลิกจ้าง สยามหันมาว่าจ้างชาวเยอรมันแทน สิ่งเหล่านี้ถ้าหากอังกฤษไม่กระทำการรุนแรงกับคนไทยทางหัวเมืองชายแดนลานนาไทยแล้วคงไม่เกิดขึ้นรัฐบาลอินเดียนควรจะรับไว้พิจารณาด้วย

ข. เกี่ยวกับการยึดถือแม่น้ำสาละวินเป็นเขตแดน

ตามรายงานของกองข้าหลวงสำรวจเขตแดนทางหัวเมืองกะเหรี่ยงตะวันออก* ทางฝ่ายลานนาไทยก็ได้อ้างสัญญาที่เจ้ากะเหรี่ยงยางแดงได้กระทำกับพระเจ้านครเชียงใหม่โดยตกลงเอาแม่น้ำสาละวินเป็นเขตแดนถึง ๕ ครั้ง คือ

๑) เมื่อปี พ.ศ. ๒๓๕๑ ในสมัยพระเจ้าเชียงใหม่กาวิละ ได้ให้น้อยธรรม** ออกไปทำสัตยสัญญากับละผ่อเจ้าเมืองยางแดง

๒) ในสมัยพระเจ้าเชียงใหม่ซางเผือก ได้ให้นายหนานมawang*** ออกไปตรวจเขตแดนและทำสัญญากับละผ่อเจ้าเมืองยางแดง

๓) เมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๒ ในสมัยพระเจ้าเชียงใหม่หม่หากากะวรรณธิปราช ได้ให้เจ้าราชวงษ์ พระยาอาโน คู่มุไพรไปตรวจเขตแดนและทำสัญญากับเจ้าพบาง เจ้าเมืองยางแดงที่ตำบลทามานออง

๔) เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๔ ในสมัยพระเจ้าอินทวิชยานนท์ ได้จัดให้นายน้อยปัญญา นายโปลีสเมืองยวม นายหนานฮั่น นายน้อยมawang นายหนานมawang พระยาเกียรติ พระยาขันธคำ ออกไปทำสัตยสัญญากับเมืองยางแดงถึงบ้านอองและเมืองขุนยวม

๕) เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๕ ในสมัยพระเจ้าอินทวิชยานนท์ได้จัดให้เจ้าราชสัมพันธวงษ์ ออกไปทำหนังสือสัญญากับปันเจตแดนกับเมืองยางแดงจนถึงเมืองแม่อองสอนและได้ทำหนังสือสัญญากันด้วย****

*ดูรายละเอียดในภาคผนวก ฐ.

**พระเจ้าเชียงใหม่ซางเผือก

***พระเจ้าเชียงใหม่บโหดประเทศ

****ดูรายละเอียดภาคผนวก ค.

การที่ฝ่ายไทยยึดถือเอาแม่น้ำสาละวินเป็นเขตแดนเช่นนี้ เมื่อเกิดความวุ่นวายเรื่อง
ของสอละป่อขึ้น กองทัพฝ่ายไทยจึงได้เข้ารักษาการตามเมืองท่าตะวันออกแม่น้ำสาละวิน แต่ใน
ระยะเดือนมกราคม พ.ศ. ๒๔๘๒ เจ้าหน้าที่ยุทธ* ก็ถูกเจ้าพนักงานอังกฤษที่มกรกขามแม่น้ำ
สาละวินมาใช้ไม้เท้าตีที่หลังที่หนึ่ง การกระทำของเจ้าพนักงานอังกฤษเช่นนี้ พระเจ้านองยา ขอ
พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ ก็ได้เขียนร้องทูลถึงการทำตัวแบบ "ไม่ใช่คนอังกฤษ" ของชาวอังกฤษ
ตามชายแดน การที่อังกฤษกระทำตนแบบที่เคยกระทำในอดีตและใช้อำนาจตามชายแดนนี้
มิสเตอร์เวอร์นี ได้กล่าวว่า ความจริงแล้วอังกฤษสามารถจะรวมเอาดินแดนทุกแห่งที่อังกฤษต้องการ
จะรวมเป็นของหนไคทกขณะโดยเฉพะบริเวณลุ่มแม่น้ำสาละวิน แต่สิ่งที่ยังอังกฤษไม่สามารถจะทำได้
ก็คือการที่จะพยายามรักษาและดำเนินนโยบายแบบอะลุ่มอล่วยกับสยาม เพื่อรักษาไว้ซึ่งสันพันธ์ไมตรี
อันดีของทั้งสองประเทศ ซึ่งความจริงแล้วถ้าอังกฤษพยายามจะฉวยโอกาสแล้วก็เท่ากับว่าอังกฤษ
จะไม่ได้อะไรเลยนั่นเอง^๑ การกล่าวของมิสเตอร์เวอร์นีเป็นการชี้ให้อังกฤษเห็นว่าการเป็นไมตรี
กับสยามนั้นสำคัญกว่าจะคิดได้ดินแดนเพียงแคบลุ่มแม่น้ำสาละวิน ด้วยเหตุว่าในระยะนี้ประเทศ
เยอรมันกำลังได้รับความนิยมาจากฝ่ายสยามด้วย พวกเจ้าหน้าที่ไทยก็มีชาวเยอรมันเพิ่มมากขึ้น
ด้วยเหตุนี้อังกฤษควรจะรักษาไมตรีกับสยามไว้ก่อน

หลักฐานที่แสดงถึงการตกลงเอาแม่น้ำสาละวินเป็นเส้นกันเขตแดนระหว่างลานนาไทยกับ
พวกกะเหรี่ยงยางแดงทางตะวันตกที่ฝ่ายสยามเห็นว่าสำคัญที่มิสเตอร์เวอร์นียกมากล่าวอ้างก็คือ
การพิพากษาคดีของศาลที่เมืองมะละแหม่งและ เมงกอด โดยตัดสินตามคดีต่าง ๆ กล่าวคือ

ศาลแห่งเมืองมะละแหม่ง คดีเลขที่ ๑๔๐/๑๔๖๖^๒ เป็นคดีพิพาทระหว่างพ่อค้าไม้สัก
คือ หม่องมัท (Moung Muat) โจทย์ กับ ชวบิน (Shoay Bine) จำเลย เกี่ยวกับ

* นายสิบเอกนายวัน.

^๑ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๘.๔ ตอนที่ ๑๑ จดหมายมิสเตอร์เวอร์นีสั่งลอร์ดแลนสทาวน์ ลงวันที่ ๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๗๓

^๒ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๘.๔ ตอนที่ ๑๑ คำพิพากษาของศาล
แห่งเมืองมะละแหม่ง คดีเลขที่ ๑๔๐ ค.ค. ๑๔๖๖.

การอ้างสิทธิและอำนาจในการเข้าครอบครองป่าในดินแดนฝั่งตะวันออกของแม่น้ำสาละวินตอนเหนือ ผลการตัดสินเมื่อวันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ จำเลยเป็นฝ่ายชนะคดีถือว่าป่าไม้ที่อยู่ทาง-
ตะวันออกของแม่สะลิน (Matzalin Creek) เป็นดินแดนที่อยู่ในความปกครองของเมือง
เซียงใหม่ (Zimmay),

ศาลแห่งเมืองมะละแหม่ง คดีเลขที่ ๑๕๕/๑๔๖๖^๑ เป็นคดีพิพาทระหว่างฝ่ายโจทก์
คือ งา มยัค (Nga Myat) และฝ่ายจำเลยได้แก่ งา ปอ ลู (Nga Paw Loo) งุน จี
(Ngn Chee) งุน ย้ง (Ngn Yank) เกี่ยวกับไม้สักจำนวน ๔๑ ท่อน ซึ่งมีค่าถึง ๔๐๕๐ รูเปีย
ผลจากการพิพากษาเมื่อวันที่ ๙ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๑๐ ปรากฏว่าจำเลยเป็นฝ่ายชนะ จากคดีนี้
กล่าวได้ว่าสิทธิและอำนาจของกะเหรี่ยงยางแดงมิได้เคยมีเลยในดินแดนที่เรียกว่า นัมปา (Nampah)
หรือแม่สะลินและไม่มีกรณีใดเลยที่จะส่งเสริมให้หัวหน้ากะเหรี่ยงยางแดงมีอำนาจเต็มที่ในดินแดน
แม่สะลิน

ศาลสูงที่ฟอร์ทวิลเลียมในเบงกอล คดีเลขที่ ๑๗๕/๑๔๖๗^๒ เป็นคดีที่อุทธรณ์มาจากศาล
แห่งเมืองมะละแหม่ง ระหว่างฝ่ายโจทก์คือ หมอง มยัค (Moung Myat)* ฝ่ายจำเลยคือ
หมอง พอน ลู (Moung Pon Loo)** และคณะ เป็นการพิพากษาคดี ๓ คดีคือ คดีเลขที่
๑๕๕/๑๗๖๕ เกี่ยวกับการเป็นเจ้าของไม้จำนวน ๒๖ ท่อน ที่หายไป คดีเลขที่ ๑๕๐/๑๔๖๖
เกี่ยวกับการขอให้ชดเชย (Shoay Bine) ชดเชยค่าไม้สักจำนวน ๑๖ ท่อน และคดีเลขที่
๑๕๕/๑๔๖๖ เกี่ยวกับไม้สักราคา ๔๐๕๐ รูเปีย ผลจากการพิพากษาซึ่งเป็นการสรุปปัญหาทั้งหมด
ถือว่า

^๑ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๔ ตอนที่ ๑๑ คำพิพากษาของ-
ศาลแห่งเมืองมะละแหม่ง คดีเลขที่ ๑๕๕ ค.ศ. ๑๔๖๖

^๒ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๔ ตอนที่ ๑๑ คำพิพากษาของ-
ศาลสูงแห่งฟอร์ทวิลเลียมในเบงกอล คดีเลขที่ ๑๗๕ ค.ศ. ๑๔๖๗ ตัดสินวันที่ ๒๔ มีนาคม พ.ศ.

* คือ งา มยัค

** คือ งา ปอ ลู

"แม่น้ำสาละวินเป็นพรมแดนระหว่างรัฐกะเหรี่ยงกับดินแดนของเมืองเชียงใหม่ และถึงแม้ว่าจะมีชาวกะเหรี่ยงบางกลุ่มที่ได้อพยพแม่น้ำสาละวินมาตั้งรกรากในดินแดนส่วนต่าง ๆ ของเชียงใหม่ให้ถือว่าการกระทำดังกล่าวไม่มีหลักฐานเพียงพอในการจะให้หัวหน้ากะเหรี่ยงมีอำนาจเข้าครอบครองดินแดนดังกล่าวได้ และไม่เป็นการเพียงพอที่จะลดอำนาจและสิทธิการปกครองของเจ้าเมืองเชียงใหม่เหนือดินแดนดังกล่าวได้* เจ้าผู้ครองเมืองเชียงใหม่จึงมีอำนาจอย่างเต็มที่" *

ดังนั้น ผลจากการตัดสินใจของศาลแห่งเมืองมะละแหม่งและศาลสูงแห่งเบงกอลซึ่งได้กล่าวมานี้ จึงเป็นการยืนยันอำนาจของฝ่ายสยามทางด้านตะวันออกของแม่น้ำสาละวิน และการเรื่องนี้สมควรที่รัฐบาลอินเดียจะควรพิจารณาด้วย อย่างไรก็ตามก็จากเหตุผลที่มีสเตอร์เวอร์นี้ที่ปรึกษาของสถานทูตไทย ณ กรุงลอนดอนเคยมาอ้างนัยว่าเป็นสิ่งที่ทำให้รัฐบาลอินเดียเห็นสภาพข้อเท็จจริงบ้างหรืออย่างน้อยที่สุดก็ได้เห็นศาลของรัฐบาลอินเดียตัดสินปัญหาเองแล้วทางฝ่ายรัฐบาลจะมากลางคำพิพากษานั้นอย่างไร

๒.๒ การเจรจาของรัฐบาลทั้งสองฝ่ายที่นำไปสู่ผลของการตกลงปักปันเขตแดน

การเสนอหลักฐานเกี่ยวกับปัญหาของสิทธิทางอาณาเขตของสยามเหนือดินแดนลุ่มน้ำสาละวินฝั่งตะวันออก บริเวณหัวเมืองกะเหรี่ยงตะวันออกขึ้นไปทางเหนือถึงหัวเมืองเงี้ยวทั้งห้า ได้รับการรับรองจากศาลยุติธรรมของอังกฤษมาตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๔๑๑ นั้น มีสเตอร์เวอร์นี้ได้ทำเป็นบันทึกถึงลอร์ดแลนสดาวนอุปราชเมืองอินเดียเพื่อที่จะชี้ให้เห็นความสำคัญของแม่น้ำสาละวินว่า

* ดินแดนบริเวณแม่น้ำสิน

* กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๘.๔ ตอนที่ ๑๑ จดหมายมีสเตอร์เวอร์ถึงลอร์ดแลนสดาวน ลงวันที่ ๒๔ กรกฎาคม พ.ศ.๒๔๓๔ และคำพิพากษาของศาลสูงแห่งพอร์ตวิลเลียมในเบงกอล กคดีเลขที่ ๑๓๕/๑๘๖๓

เป็นเครื่องกันเขตแดนที่สำคัญระหว่างลานนาไทยและพม่าในบังคับอังกฤษ^๑ ด้วยเหตุว่าเป็นแม่น้ำที่มีความยาวเป็นร้อย ๆ ไมล์ และเป็นแม่น้ำที่ไหลเชี่ยวไม่สามารถจะข้ามได้สะดวกนัก นอกจากนี้ยังมีแนวภูเขาด้วย ซึ่งตามชายแดนป่าเขานาทั้งฝ่ายไทยและอังกฤษก็ยอมรับว่าแม่น้ำสาละวินเป็นเส้นกันเขตแดนอยู่แล้ว ดังนั้นการตัดสินของศาลสูงแห่งเบงกอลก็น่าจะเป็นหลักฐานของการแบ่งเขตแดนที่ถูกต้อง

เหตุผลที่สำคัญของฝ่ายไทยก็แสดงให้เห็นว่า ถ้าหากอังกฤษกล่าวลำแม่น้ำสาละวินเข้ามาแล้วจะก่อให้เกิดการกระทบกระเทือนต่อฝรั่งเศส ตามความคิดนี้ได้มีการโต้ตอบระหว่างมิสเตอร์เวอร์นกับลอร์ด แลนสดาวน ถึงความประสงค์ของอังกฤษและไทยที่ต้องการสร้างให้ประเทศไทยเป็นเสมือน "รัฐกันชน" (Buffer State) ในระหว่างมหาอำนาจอังกฤษและฝรั่งเศส จุดประสงค์ของมิสเตอร์เวอร์นก็เพื่อให้อังกฤษหลีกเลี่ยงการผนวกดินแดนทางตะวันตกของไทยเสีย โดยที่มิสเตอร์เวอร์นได้กล่าวถึงเรื่องการแต่งตั้งนายลาเนสซอง (M. de Lanessan) ในตำแหน่งข้าหลวงทั่วไปประจำอินโดจีนของฝรั่งเศส ซึ่งนายลาเนสซองคนนี้เป็นคนฝรั่งเศสที่ต้องการใช้นโยบายรุกรานไทย^๒ ดังนั้นถ้าหากอังกฤษผนวกดินแดนทางตะวันตกของลานนาไทยแล้ว ฝรั่งเศสก็จะถือโอกาสกระทำแก๊สสยามทางตะวันออกบ้าง การปะทะกันระหว่างสองมหาอำนาจก็อาจจะหลีกเลี่ยงไม่พ้น ด้วยเหตุที่นโยบายเดิมของอังกฤษในการขยายอำนาจมาทางตะวันออกนั้นก็ไม่ต้องการที่จะให้มีเขตแดนติดต่อกับมหาอำนาจอื่นด้วย ดังนั้นการเจรจา - ระหว่างพระเจ้าอนงยาเธอกรมหลวงเทเวศร์วัชรโรประการ เสนาบดีต่างประเทศของสยามกับมิสเตอร์โยนส์ถึงสูงสุดอังกฤษประจำกรุงเทพฯ จึงเริ่มขึ้นในกรุงเทพฯ ระยะเวลาเดือน มกราคม พ.ศ. ๒๔๓๔ โดยมิสเตอร์โยนส์ได้เสนอมาก่อนว่ารัฐบาลอินเดียจะยอมยกเมืองเชียงแขงให้สยาม

^๑ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๔ ตอนที่ ๑๑ เอกสารลับ :
บันทึกเสนอคอลลอร์ดแลนสดาวน

^๒ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๔ ตอนที่ ๑๑ จดหมายมิสเตอร์เวอร์นถึงลอร์ดแลนสดาวน ลงวันที่ ๒๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๓๔

และขอแลกเอาเมืองแะไว^๑ ตามความต้องการของอังกฤษในตอนนี้ ก็เพื่อจะได้ครอบครอง
ดินแดนป่าไม้ลุ่มน้ำสาละวินและสร้างเมืองเชียงแขง (เมืองสิง) ให้เป็นรัฐกันชนกับดินแดนของ
ฝรั่งเศส

จะเห็นได้ว่า อังกฤษเสนอในสิ่งที่ตนได้ผลประโยชน์มากและดินแดนที่แบ่งให้แก่สยามนั้น
ก็เพียงเล็กน้อย การเรื่องนี้พระเจ้าอนงยาเชอกรมหลวงเทวะวงษ์วโรประการทรงตอบว่า
ฝ่ายไทยยอมรับตามข้อเสนอแล้ว ทางฝ่ายอังกฤษจะต้องเข้าใจว่าเป็นที่ซึ่งได้แลกเปลี่ยนกันและ
รัฐบาลสยามจะยอมตกลงอีก ๒ เรื่อง ๒ คือ

" ก. เขตแดนที่ติดกับลำน้ำสาละวินทางใต้ ที่รัฐบาลอินเดียนกล่าวอ้างมาครอบ-
คลุมเอาเนื้อที่แม่สุลิน ดินแดนเมืองแะไวไปเป็นของกะเหรี่ยงยางแดงเสีย นั้น ให้เลื่อน
ขึ้นมาทางเหนือเพื่อจะให้ที่เหล่านั้นเป็นของไทย ด้วยได้เสียเงินครั้งเมื่อเป็นความที่ศาล
กงสุล ณ กรุงเทพฯ เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๑๕ และเป็นที่ซึ่งศาลเมืองมะละแหม่งได้ตัดสินเป็น
ที่ของเมืองเชียงใหม่นั้น ให้เอาลำน้ำแม่ปายเป็นแดนต่อกับลำน้ำสาละวินข้างใต้เป็น-
ของไทยทดสอบแม่น้ำแม่ปายแล้วจึงเอาสันเขาที่หมายพรมแดนมาต่ออินเดียนเกี่ยวกับแม่ปาย
แม่น้ำสาละวินปลายน้ำแม่ปายเป็นของไทย

ข. ต้องมีสัญญากันระหว่างไทยกับอังกฤษว่า ถ้าฝ่ายไทยจะมีศึกสงครามกับ
เมืองอื่นที่เป็นไมตรีกับอังกฤษ อังกฤษจะไม่ถือธรรมที่เป็นกลางแท้ที่ไม่เข้าข้างใดแล้ว
ห้ามไม่ให้ส่งสาตราวุธทางแดนที่ติดกับอังกฤษ เหมือนอังกฤษทำสัญญาช่วยป้องกันศัตรู
เพียงส่งเครื่องสาตราวุธทางแดนที่ติดกับอังกฤษเท่านั้น"

^๑ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๘.๓ ตอนที่ ๘ จดหมายมิสเตอร์-
โยนส์ถึงกรมหลวงเทวะวงษ์วโรประการ ลงวันที่ ๔ มกราคม พ.ศ. ๒๔๓๔

^๒ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๘.๓ ตอนที่ ๘ จดหมายบันทึก-
ทูตเกลาดวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ ๒๖ มกราคม พ.ศ. ๒๔๓๔

ความต้องการของไทยในข้อ ข. นี้ ก็เพียงเพื่อต้องการให้อังกฤษช่วยเหลือถ้าหากเกิดการสู้รบกับชาติอื่น และถ้าพิจารณาเหตุการณ์ทางรอบ ๆ แล้ว ก็เห็นได้ว่าฝรั่งเศสเริ่มที่จะคุกคามดินแดนของไทยทางด้านตะวันออก ตามความเห็นของพระเจ้าอนงยาเชอกรมหลวงเทวะวงษ์วโรปการแล้วเห็นว่า การจะรักษาเขตแดนทางแถบแม่น้ำโขงนั้นต้องอาศัยกำลังพลทหารแสดงให้เห็นชัดเจน^๑ จากการที่ฝรั่งเศสได้ประกาศออกมาว่าจะเอาลำน้ำแม่โขงเป็นเขตแดนนี้ ทำให้รัฐบาลไทยรู้สึกเกิดปัญหาหนักใจมากเพราะถ้าฝรั่งเศสทำเช่นนั้นจริง ๆ คงไม่มีทางอื่นนอกจากการรบพุ่ง เมื่อเป็นเช่นนั้น พระเจ้าอนงยาเชอกรมหลวงเทวะวงษ์วโรปการก็อยากจะตกลงปัญหาเขตแดนทางตะวันออกให้เสร็จเสีย

เกี่ยวกับอันตรายที่จะมีมาจากฝรั่งเศสนี้ มิสเตอร์เวอร์นได้คิดวิธีการและเจรจากับลอร์ดชอลส์เบอรี "เรื่องสัญญาฉบับ" จะเห็นได้ว่ามิสเตอร์เวอร์นที่ปรึกษาได้เสนอให้ฝ่ายไทยทำสัญญากับอังกฤษเพื่ออังกฤษจะได้ช่วยป้องกันภัยให้ ซึ่งมิสเตอร์เวอร์นกล่าวว่า ลอร์ดชอลส์เบอรีก็รับว่าจะทำสัญญากับไทย แต่สัญญานี้มีข้อเสียตรงที่ว่า "ฝ่ายไทยจะไม่ยกที่ดินให้แก่ชาติใดก่อนที่จะได้บอกให้อังกฤษทราบ" จึงเท่ากับไทยได้ยอมเป็นเมืองอยู่ในความคุ้มครองของอังกฤษ^๒ การเรื่องนี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้แสดงความไม่เห็นด้วยกับการมีสัญญาเพราะจะหาประโยชน์จากสัญญาได้ยาก ทั้งความในจดหมายเหตุว่า

" เรื่องหนังสือสัญญากับอังกฤษที่คิดนี้เป็นเรื่องที่ปั่นป่วนใจ ทำให้ฉันตรึงตรองอยู่ตั้งแต่รับหนังสือจนวันที่ ๑๔ เกิดวันไหว้ใจไปว่า เมืองใหญ่กับเมืองน้อยทำสัญญาลับรับช่วยอุดหนุนกันเช่นนั้นยากที่จะให้แลเห็นอย่างอื่นนอกจากเห็น โปรเตกชัน* เพราะ—

^๑ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๓ ตอนที่ ๔ หนังสือกรมหลวงเทวะวงษ์วโรปการกราบบังคมทูล ลงวันที่ ๑๗ เมษายน พ.ศ. ๒๔๓๕

^๒ ฎ.

* Protection.

ความจริงก็เป็นเช่นนั้นด้วย ถึงโดยว่าเธอได้ระแวงแล้วในข้อนี้ จึงได้แก้ไขข้อคำที่จะพูดลงไว้ก็ดูไม่สิ้นมลทินนิลโทษ ด้วยความจริงมันไปยืนอยู่ในใจ การซึ่งมีสเตอร์เวอร์นี้ว่า กลัวจะไม่สำเร็จไปได้เพราะฉิอินเตอเนชั่นแนล ลอ* นั้นยกไว้ แต่ฉันเห็นว่าฝ่ายอังกฤษที่จะรับสัญญากับเราเช่นนั้นไม่ได้ประโยชน์ปัจจุบันฤาอนาคตสิ่งใด นอกจากที่จะกันไม่ให้เขตแดนกระทบกันกับฝรั่งเศส เพราะเรายังคงคั่นอยู่ คุณไม่พอปรารภเลย ประโยชน์ปัจจุบันกล่าวคือเงินที่จะเสียการเมืองเหล่านี้ตามที่มิสเตอร์เวอร์นี้ว่าฤาเขตแดนเหล่านี้ตามที่เขาคิดขึ้นมา ประโยชน์ภายนอกคือได้เมืองเราเป็นโปรเตกโตเรต** ตั้งแต่หัวหนังสือสัญญานับนี้ไปเราจะไม่ยอมให้สักอย่างหนึ่ง เมื่อคิดกันว่าถ้าได้หัวหนังสือสัญญานับนี้ไว้แล้ว หากว่าฝรั่งเศสจะรุกเอาเขตแดนเรา อังกฤษก็ควรจะช่วยว่ากล่าวโดยทาง ดีปโลมาติก*** ถ้าไม่ตกลงกันได้ เราต้องรบกับฝรั่งเศส อังกฤษจะเป็นผู้เปิดทางให้อาวุธและคนเข้ามาได้ในเขตแดน การที่จะต่อสู้ฝรั่งเศสในเวลานี้เรายังไม่มีกำลังพอที่จะทานอยู่จนได้รับความอุดหนุนของอังกฤษ ถ้าได้อาศัยทางในแผ่นดินของอังกฤษได้ ถ้าอังกฤษเห็นว่าเราเพลี่ยงพล้ำ ไหนเลยจะนิ่งได้คงต้องพลอยซ้ากันฝรั่งเศสไว้ ผลที่ลงปลายจะมีหนังสือสัญญานับนี้ถ้าไม่มีก็ไม่ผิดอะไรกัน การซึ่งคิดว่าถ้ามีหนังสือสัญญานับนี้จะเป็นที่ให้ฝรั่งเศสเกรงใจขึ้นนั้น ฉันก็ให้หนักหัวนี้ใจกลัวจะกลายเป็นซ้ำไปซ้ำมาให้คลั่ง ถ้าฉันก็อยากลองดูอยากดูขึ้นมา จะกลับพาให้อังกฤษรีบรวบรัดเราหนักเข้ากระมัง การที่จะเกิดวิวาทกันขึ้นในระหว่างอังกฤษกับฝรั่งเศสจนถึงรบพุ่งเพราะจะเอาเราไว้เป็นเบื่องคั่นกลางนั้น ฉันไม่เห็นว่าจะมีจะเป็นได้เลย สัญญาลับในระหว่างเมืองใหญ่กับเมืองน้อยก็ไม่มีใครจะเห็นมีตัวอย่างดี เห็นว่าที่พึ่งที่พำนักและการที่จะป้องกันรักษาตัวของเราได้ในเวลานี้มีอย่างเดียวแยกต้องแค้นตัวของตัวเองให้สูงขึ้นจึงได้ ให้มีกำลังพอที่จะเกรงใจว่าจะต่อสู้ได้เท่านั้น เป็นประกันการรุกรานและรบบพุ่งอันใดได้ทุกอย่าง" °

*International Law

**Protectorate

***Diplomatic

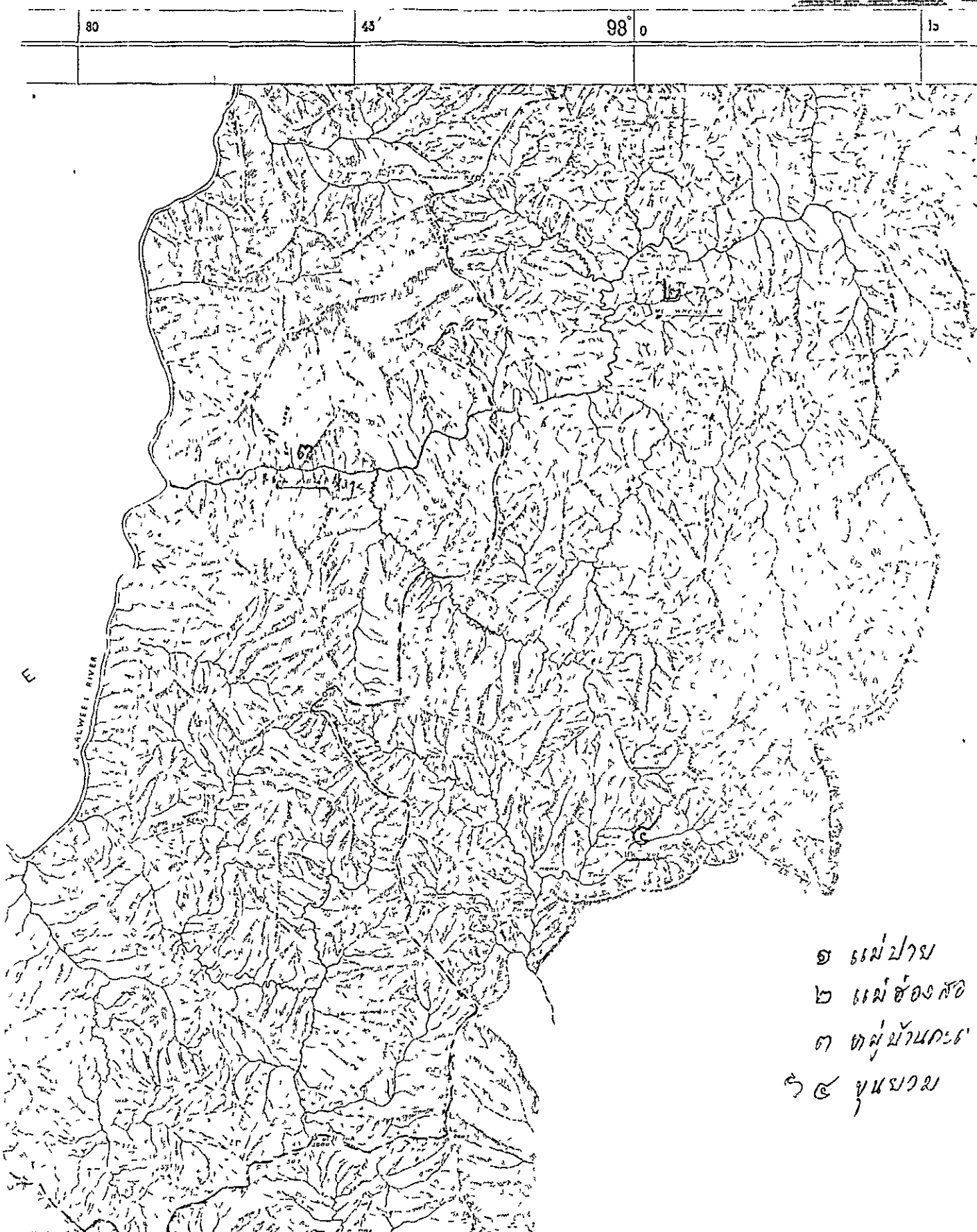
ดังนั้นสัญญาฉบับที่สยามจะทำกับอังกฤษก็ตกลงเสียและให้หันมาปรับปรุงกองทัพของสยามให้เข้มแข็งขึ้นเพื่อจะได้ให้ชาติอื่นเกรงใจบ้าง การกล่าวอ้างสิทธิของฝรั่งเศสเช่นนี้เป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้ฝ่ายไทยต้องรับตกลงเรื่องเขตแดนกับอังกฤษ แต่ฝ่ายไทยก็ยังเกี่ยงเรื่องเขตแดนทางเมืองแะอีก ขอให้เลื่อนเส้นเขตแดนทางใต้ไปถึงลำแม่น้ำปาย^๑ แต่ก็ไม่สำเร็จ ด้วยเหตุนี้จึงเห็นควรจะรับเอาเมืองเชียงแขงที่อังกฤษยอมยกเพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนและพระเจ้าอนุวงศ์เชอกรมหลวงเทวะวงษ์วโรประการทรงเห็นควรว่า "ควรจะจัดการให้ตกลงกันกับอังกฤษเสียให้แล้วกันดีกว่าจะร้งรอไว้ และอังกฤษจะได้อะไรช่วยคิดอ่านให้จีนมาปักปันแดนต่อเสียดกับไทย ข้างทิศเหนือตามแผนที่ซึ่งคิดมานั้นเพื่อว่าฝรั่งเศสจะได้ไม่แย่งเอา"^๒ จึงกล่าวได้ว่า การเจรจาเรื่องปัญหาเขตแดนฝ่ายไทยได้พยายามต่อสู้อย่างสุดความสามารถแต่ก็หมดทางที่จะหวังเห็นด้วยอังกฤษได้ต่อไปอีก ด้วยฝรั่งเศสกำลังคุกคามทางตะวันออก ปัญหาเรื่องเขตแดนระหว่างไทยกับอังกฤษจึงตกลงกันได้ เขตแดนที่ตกลงกันได้ประกาศให้ทราบว่

" ด้วยมีพระบรมราชโองการมา ณ พระบัณฑูรสรสิ่งหนาทคำรัสเหนือเกล้า ฯ สั่งว่า แนวพระราชอาณาเขตต่อกับ เมืองพม่าของอังกฤษ ซึ่งเป็นข้อโต้เถียงยังไม่ตกลงกันมาแต่ก่อนนั้น บัดนี้ได้ปรึกษาปรองคองกันกับราชาธิบดีฝ่ายอังกฤษยอมยกเมืองเชียงแขง แลหัวเมืองฝ่ายตะวันตกเมืองเชียงแสนถวายไว้ในพระราชอาณาเขต จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานหัวเมืองงิ้วและกะเหรี่ยงยางแดง คือที่เรียกว่า เมืองแะ เมืองใหม่ เมืองทา เมืองจวด เมืองหาง เมืองทวน เมืองสาด เมืองยวม เมืองตม เมืองกวาน เมืองไฮ บ้านฮองลิก เมืองโก ให้เป็นของอังกฤษ ตกลงกันดังนี้."^๓

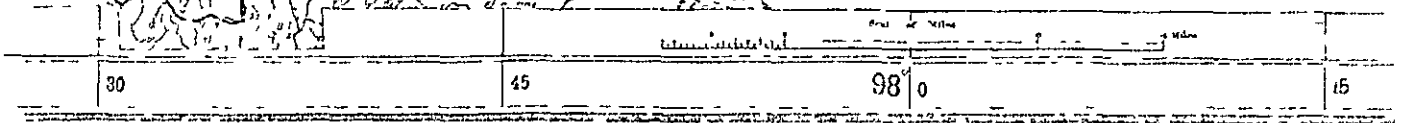
^๑ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๘.๓ ตอนที่ ๘ หนังสือพระเจ้าอนุวงศ์เชอกรมหลวงเทวะวงษ์วโรประการกราบบังคมทูล ลงวันที่ ๒๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๓๕

^๒ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๘.๓ ตอนที่ ๘ หนังสือพระเจ้าอนุวงศ์เชอกรมหลวงเทวะวงษ์วโรประการกราบบังคมทูล ลงวันที่ ๒๔ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๓๕

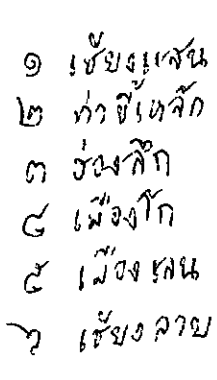
^๓ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ ม. ๔๐/๕ สารตราเจ้าพระยาจักรีฯ ถึงพระยาไกรโกษา ลงวันที่ ๒๗ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๓๕ (นี้คือสารตราสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ : ทรายละเอียด หน้า ๓๔๕)

၁ မြေပေါ်
 ၂ မြေခွေ
 ၃ တွဲမိုက်ကု
 ၄ နယ်လေး

30

Secondary with Sails	
Approximate course of Stream	
Topographical Station and Height as first shown on map is here	2000
Approximate Height	2000
Hale and Ballou Track	
Secondary Pulley	1000
How do this or Pen registers	Stream or River
Let	Mid
How or D & W	N. 1000

ดังนั้นปัญหาขัดแย้งกันทาง เขตแดนลานนาไทยกับพม่าในบังคับอังกฤษจึงมาตกลงกันเสร็จ
เรียบร้อยในปี พ.ศ. ๒๔๓๕ และก็จะได้จัดการปักปันเขตแดนให้แน่ชัดต่อไป

๓. การปักปันเขตแดนระหว่างรัฐบาลสยามกับรัฐบาลอังกฤษ

หลังจากการที่เจรจาปัญหาความขัดแย้งทาง เขตแดนของลานนาไทยได้ตกลงกันระหว่าง
รัฐบาลทั้งสองเรียบร้อยแล้วสิ่งที่จะต้องปฏิบัติต่อไปก็คือ การปักปันเขตแดนเพื่อจะได้ทราบแน่นอน
ว่าอยู่ตรงไหน แต่ปัญหาบางประการทางด้านการรักษาด่านทางแต่เดิมที่อังกฤษต้องขอร้องให้
ไทยถอนคนรักษาด่านทางออกเสียก่อน ดังนั้นเรื่องราวที่จะกล่าวต่อไปนี้จะแยกเป็น ๒ ประการ
คือ การถอนตัวของเจ้าหน้าที่ฝ่ายไทยจากหัวเมืองที่เป็นข้อขัดแย้ง และการปักปันเขตแดน

๓.๑ การถอนตัวของเจ้าหน้าที่ฝ่ายไทยออกจากหัวเมืองที่เป็นข้อพิพาท

การที่อังกฤษต้องการให้ถอนเจ้าหน้าที่ไทยออกจากดินแดนที่ตกเป็นของอังกฤษก่อน
เหตุผลที่สำคัญก็ทางด้านเศรษฐกิจ กล่าวคือหัวเมืองใกล้เคียงแม่น้ำสาละวินที่อังกฤษได้ไปนั้น
ปีไม่ลึกเป็นจำนวนมาก อังกฤษต้องการที่จะเข้าไปจัดการเกี่ยวกับผลประโยชน์ค่านั่นก่อน ดัง-
จะเห็นจากข้อความที่มีสเตอร์โยนส์ทูลมายังกรมหลวงเทเวธวาทโรประการว่า

"ข้าพเจ้าไว้วางใจว่าท่านจะสามารถเห็นทางที่จะจัดการให้คนไทยออกจาก
เขตกะเหรี่ยงยางแดงได้ เพื่อว่าจะได้ยอมให้พวกกะเหรี่ยงนั้นได้มีประโยชน์ในฤดูฝน
ที่จะให้มีการทำป่าไม้และค้าขายไม้ซุงสัก ด้วยการอันนี้ข้าพเจ้าเชื่อว่าเป็นทางสำคัญที่
คนพวกนี้ได้เลี้ยงชีพอยู่ และถ้าเป็นการจะสิ่งที่ำบลนั้นให้แก่เจ้ากะเหรี่ยงได้ก่อนคน
เดือนหนานแล้ว ข้าพเจ้าเห็นเป็นแน่ว่าคงจะมีผลอันดียิ่งนัก"

กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๓ ตอนที่ ๔ จดหมายมิสเตอร์-
โยนส์ทูลมายังกรมหลวงเทเวธวาทโรประการ ลงวันที่ ๓ กันยายน พ.ศ. ๒๔๓๕

การที่อังกฤษต้องการให้ฝ่ายไทยมอบดินแดนที่ตกลงให้กันโดยเร็วก็เพื่อให้คนไทยในบังคับอังกฤษได้เข้าทำป่าไม้และผลประโยชน์ทางด้านภาษีอากรก็จะเป็นของรัฐบาล ซึ่งก็เป็นเงินจำนวนมาก แต่ตามความเห็นของฝ่ายไทยแล้วเห็นว่าจะมีปัญหาในเรื่องความสงบเรียบร้อย เพราะถ้าอังกฤษได้รับมอบแล้วจะจัดการให้คนมารักษายังไง ดังนั้นพระเจ้าอนงยาเชอ-กรมหลวงเทวะวงษ์วโรปการก็ตอบอังกฤษว่า จะรับจัดการให้แต่การที่จะกำหนดว่าจะได้เวลาไหนยังไม่ได้ * ทั้งนี้ก็เพราะเหตุว่าคุณเป็นฤดูฝนโทรเลขที่ใช้ติดต่อกันมักจะเสียและการใช้โทรเลขติดต่อกันก็เข้าใจได้ยาก

จะเห็นได้ว่ากานทางที่ฝ่ายไทยยังคงรักษาอยู่คือทางบริเวณเมืองแะหรือฝั่งตะวันออกของแม่น้ำสาละวินของพวกกะเหรี่ยงยางแดง ทั้งนี้ก็เพราะว่ายังไม่ได้รับคำสั่งให้ถอนตัว เมื่ออังกฤษเห็นว่าไทยยังชักช้าอยู่ มีสเตอร์สตรีกเองก็แจ้งให้มิสเตอร์ไบนส์ทราบว่า การที่ล่าช้านี้ก็เพราะข้าหลวงใหญ่ที่เมืองเชียงใหม่ของฝ่ายไทยไม่ได้รับคำสั่งโดยทงคราจึงไม่ได้ส่งไปยังเมืองต่าง ๆ ดังนั้นมิสเตอร์ไบนส์จึงได้มีหนังสือแจ้งความมายัง เสนาบดีว่าการต่างประเทศของไทยว่ามีความวิตกมากที่ฝ่ายไทยหน่วงเหนี่ยวการถอนคนรักษาด่านเพราะเรื่องเขตแดนก็ตกลงปรองคองกันแล้ว ๒

การที่เกิดการถอนคนรักษาด่านทางเมืองแะ ชักช้า ถ้าพิจารณาแล้วความผิดพลาดอยู่ที่ปัญหาการติดต่อกันทางโทรเลข และการกมนามที่จริงแล้วฝ่ายไทยไม่ได้มีเจตนาที่จะหน่วงเหนี่ยวให้เสียเวลาเลย กลับจะตั้งใจเมื่อปัญหาเขตแดนกับอังกฤษจะยุติไป และพระยาราชวรากุลก็ได้มีโทรเลขเตือนไปถึงพระยาไกรโกษาหลายครั้งแล้ว การที่อังกฤษร้อนใจเช่นนั้นก็เพื่อผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจ และเพื่อได้ปักปันเขตแดนกันโดยเร็วเนื่องจากฝรั่งเศสเริ่มคุกคามสยามทางด้านตะวันออก การชักช้าในเรื่องนี้รัฐบาลอินเดียนั้นก็มีความเห็นว่าฝ่ายไทยถ่วงหน่วงเหนี่ยว

* กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๓ ตอนที่ ๕ หนังสือพระเจ้าอนงยาเชอกรมหลวงเทวะวงษ์วโรปการกราบบังคมทูล ลงวันที่ ๔ กันยายน พ.ศ. ๒๔๓๕

๒ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๔ ตอนที่ ๑๐ จดหมายมิสเตอร์ไบนส์ทูลถามกรมหลวงเทวะวงษ์วโรปการ ลงวันที่ ๒๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๓๕

ดังปรากฏในจดหมายมิสเตอร์โยนส์ว่า รัฐบาลอินเดีย "ปรากฏว่าอ่อนใจในการเล่น ๆ ไม่เป็น
เรื่องราวอะไรเช่นนั้น" * ปัญหาเรื่องการถอนกนรักษาค่านมาอยู่ที่ลงในเดือน พฤศจิกายน พ.ศ.
๒๔๓๘ เมื่อพระยาไกรโกษาข้าหลวงใหญ่ ณ เมืองเชียงใหม่ ได้สั่งให้คนที่รักษาค่านกลับเข้ามา
หมดตั้งแต่วันที่ ๑๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๓๕ ๒ โดยไม่มีการทะเลาะวิวาทกันแต่ประการใด

ดังนั้นปัญหาการถอนเจ้าหน้าที่ของฝ่ายไทยออกจากดินแดนที่อังกฤษได้ไปตามข้อตกลง
จึงสำเร็จเรียบร้อยในเดือน พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๓๕ ซึ่งอังกฤษก็ได้เข้ามาจัดการรักษาและ
ทำป่าไม้ทันที

๓.๒ การปักปันเขตแดนที่ตกลงแล้ว

ปัญหาเขตแดนระหว่างสยามไทยกับพม่าในมัยอังกฤษซึ่งเป็นข้อถกเถียงกันมาตั้งแต่
ปี พ.ศ. ๒๔๒๘ และมาตกลงกันได้ในเดือน กันยายน พ.ศ. ๒๔๓๕ นี้ เป็นเขตแดนที่มีความยาว
เป็นอันมาก ดังนั้นเมื่อตกลงกันเสร็จมิสเตอร์โยนส์ก็รีบติดต่อกับพระเจ้าองค์ยาเชอกรมหลวง—
เทวะวงษาโรประการ เพื่อหาทางที่จะแต่งข้าหลวงมาพร้อมกับและปักปันเขตแดน แต่ต้องมา
เสียเวลาในการเจรจาเพื่อให้เจ้าหน้าที่ไทยเลิกกองกนที่รักษาค่านทางเมืองและอยู่ เกี่ยวกับ
เรื่องการจะออกไปปักปันเขตแดนนี้ ตามความคิดเห็นของทางฝ่ายรัฐบาลสยามแล้วเห็นว่าสิ่งที่
ต้องคิดแก้ไขเพื่อให้เกิดความสะดวกหลายประการคือ

ก. แนวพระราชอาณาเขต ปรากฏว่ามีความยาวทั้งหมดประมาณ ๑๕๔๔๐ เส้น พันที่
ส่วนใหญ่เป็นยอดเขา แนวน้ำตก ซึ่งยากแก่การเดินทาง ดังนั้นการมีเจ้าพนักงานเพียงกองเดียว
จะไม่เพียงพอและงานจะล่าช้า ค่ายเหตุนี้ฝ่ายไทยจึงเสนอให้มีกองข้าหลวงปักปันเขตแดนแยกเป็น
๓ กอง

* กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๔ ตอนที่ ๑๐ จดหมายมิสเตอร์-
โยนส์สู่ลุนายังกรมหลวงเทวะวงษาโรประการ ลงวันที่ ๑๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๓๕

๒ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๔ ตอนที่ ๑๐ โทรเลขพระยา-
ไกรโกษาถึงพระยาราชวรานุกูล ลงวันที่ ๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๓๕

กองที่หนึ่ง ให้ออกจากเมืองนครเชียงใหม่ไปปักปันเขตแดนทางเมืองแจะ

กองที่สอง ออกจากเมืองนครเชียงใหม่ไปปักปันเขตแดนที่ต่อเมืองเชียงใหม่

กองที่สาม ออกจากเมืองน่านไปปักปันเขตแดนทางเมืองเชียงแขง

ข. ระยะเขตแดนที่กำหนดในแผนที่ ปรากฏว่ามีไม่ชัดเจนหลายตอน ทั้งนี้ก็เพราะว่าวิธีการทำแผนที่ของอังกฤษใช้วิธีอย่างใกล้เคียงที่สุด แต่แผนที่ฝ่ายไทยทำแบบสามเหลี่ยม* ดังนั้นความละเอียดต่าง ๆ จึงมีไม่เหมือนกันจะก่อให้เกิดปัญหาความเหลื่อมล้ำทางเขตแดนได้

ค. เกี่ยวกับราษฎรในระยะทางที่ปักปันเขตแดน ด้วยเหตุที่หัวเมืองตะวันตกเฉียงเหนือและเมืองเชียงแขงจะเข้ามาอยู่ในพระราชอาณาเขตนี้ ราษฎรเป็นชาวป่า ชาวเขา ชาตินี้อย่าง ต้องสู้ เชน ยางแคง มูเซอ เป็นพวกมนุษย์ที่ถือเป็นอิสระภาพกึ่งหนึ่งหรือจะเรียกว่าเป็นดินแดนที่ประชาชนอยู่พำนักตามกฎหมายบ้านเมืองก็ได้ จึงไม่น่าไว้วางใจและคนพวกนี้ก็ไม่คุ้นเคยกับคนไทยโดยมาก ควรจะมีกองทหารไปคุ้มและทหารนั้นต้องเป็นทหารไทย

ง. เกี่ยวกับข้าหลวงผู้ซึ่งจะขึ้นไปปักปันเขตแดน ควรจะเป็นผู้ที่คุ้นเคยกับหัวเมืองเหล่านั้นพอสมควร

จ. เกี่ยวกับการประหยักรัพย์ ควรจะใช้อะไรเป็นสิ่งที่กำหนดหมายเขตแดนที่ทำให้หมดเงินของหลวงน้อยที่สุด อาจจะเป็นสีลาก่อเป็นรูปเจดีย์ก็ได้

ฉ. เกี่ยวกับพาหนะที่ใช้ ด้วยเหตุที่แนวสันเขาและตำบลที่จะต้องไปปักปันนั้นสูงจากที่ราบน้ำทะเลประมาณ ๔๐๐๐-๕๐๐๐ ฟุต และไม่มีขอกทาง จะต้องตัดหาของทางเอง ควรจะพิจารณาถึงช้าง ม้า ที่เป็นพาหนะอย่าให้ไ้ขัดสน

อย่างไรก็ตามการที่ฝ่ายไทยคิดการจะไปปักปันเขตแดนกับอังกฤษนี้ต้องมีการปรึกษาร่วมกันด้วย จากการที่ฝ่ายไทยเสนอแก่กองข้าหลวงขึ้นไปปักปันเขตแดนถึง ๓ กองนี้* ทางฝ่ายอังกฤษ

*วิธีการโครงข่ายสามเหลี่ยม (Triangulation) คือวิธีการวางหมุดหลักฐานในการทำแผนที่ของพื้นที่บริเวณใหญ่ในแนวราบ โดยการใช่วิธีการสำรวจรังวัดแบบสามเหลี่ยมหลายรูปต่อกัน

* กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ม.๔๐/๕ หนังสือพระเจ้าอนงยาเธอกรมหมื่นดำรงราชานุภาพกราบบังคมทูล ลงวันที่ ๑๑ กันยายน พ.ศ. ๒๔๓๕

ก็ขอลดมาเหลือ ๒ กอง โดยให้ไปรวมกันที่เมืองหางแล้วให้แยกปักปันมาทางตะวันตกและไปทางตะวันออก * ส่วนเขตแดนทางเมืองเชียงแขงนั้นจะต้องตกลงกับฝ่ายจีนอีกด้วย จึงขอปักปันทางตะวันตกของเมืองเชียงแขงลงมาก่อน

แต่ฝ่ายไทยอยากจะให้มีการปักปันตลอดทั้งหมดด้วยกลัวอังกฤษจะตั้งปัญหาทางเมืองเชียงแขงซึ่งติดต่อกันกับจีนและฝรั่งเศสให้ฝ่ายไทยแก้ปัญหาลอง ส่วนอังกฤษก็จัดการเฉพาะส่วนที่อังกฤษมีผลประโยชน์เท่านั้น และพระเจ้าอนงยาเชอกรมหลวงเทวะวงษ์วโรประการก็มีความเห็นในเรื่องนี้ว่า ฝ่ายอังกฤษนั้นจะคิดปักปันเขตแดนกันก็แต่เฉพาะแดนเมืองเชียงใหม่และเมืองเชียงแสนเท่านั้น * ส่วนเขตแดนเมืองเชียงแขงฝ่ายไทยควรจะแสดงให้ประเทศอื่นทราบด้วยว่าเป็นดินแดนของไทย ปัญหาเรื่องการปักปันเขตแดนที่อังกฤษเสนอให้แยกเป็น ๒ กองนี้เมื่อได้นำความขึ้นกราบบังคมทูลแล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงพระกรุณาเห็นชอบด้วย ด้วยเหตุนี้การส่งเจ้าหน้าที่ออกไปปักปันเขตแดนของไทยต้องปฏิบัติตามข้อเสนอของอังกฤษ โดยการให้กองข้าหลวงทั้งสองฝ่ายไปพร้อมกันที่เมืองหาง ราววันที่ ๒๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๓๕ * แล้วจะแยกเป็นสองกองเพื่อทำการปักปันเขตแดนต่อไป

สำหรับแนวเขตแดนที่จะปักปันนี้ปรากฏตามตราพระราชสีห์ใหญ่ถึงพระยาไกรโกษาข้าหลวงรักษาราชการเมืองลาวเฉียง ณ เมืองนครเชียงใหม่ได้กำหนดไว้ดังนี้

"....(ตั้งแต่) ตำบลปากแม่น้ำเมยต่อกับแม่น้ำกงหรือสาละวินแขวงเมืองยวม
ต่อขึ้นไปตามลำแมงก คนละฟาก ถึงผาจอง ตัดจากแมงกมาทางฝั่งตะวันออก ตามสันเขา

* กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๓ ตอนที่ ๕ จดหมายมิสเตอร์-
โยนส์ทูลมายังกรมหลวงเทวะวงษ์วโรประการ ลงวันที่ ๑๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๓๕

* กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๓ ตอนที่ ๕ หนังสือพระเจ้า-
อนงยาเชอกรมหลวงเทวะวงษ์วโรประการกราบบังคมทูล ลงวันที่ ๑๖ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๓๕

* กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๔ ตอนที่ ๑๐ จดหมายกรมหลวง-
เทวะวงษ์วโรประการถึงมิสเตอร์โยนส์ ลงวันที่ ๒๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๓๕

บันน้ำถึงคอยเส้าหิน คอยขุนแม่แจ๋ คอยขุนแม่สะเปาะ คอยสามง่าม มาลงน้ำแม่สะลิน
ที่ประตูน้ำ ชำแม่น้ำสะลินขึ้นไปตามสันเขาคอยดาล่า แยกสันเขามาลงน้ำแม่ปาย ชำ
น้ำแม่ปายที่ปากห้วยแม่สะอู หวนน้ำแม่สะอูขึ้นไปสู่ลำห้วยแม่สะอู ขึ้นคอยผาตั้ง คอยขุน-
ห้วยตงนี้ คอยสะปือ คอยขุนยอ คอยขุนแม่ละมู คอยมอนใหญ่ ไปตามสันเขาผาบ่านปอคนาง
บ้านคาวหาร บ้านลุ่มช้าง คอยขุนแม่เป็ค คอยสะตอ คอยขุนแม่เกาะ คอยพันคอก คอยถั่ว
คอยอูน คอยห้วยธา ตักลงน้ำแมกก ชำน้ำแมกกถึงคอยขุนแม่คำ คอยตุม คอยขุน ห้วยโจก
ผาคำมวนจอย คอยขุนแม่สะออง แยกไปลงน้ำแม่สาย ลงน้ำแม่สายไปถึงบ้านป้อมคาน-
ท่าซี้เหล็ก ถึงปากน้ำแม่ถ้ายคองน้ำแม่ฮวก ลงน้ำแม่ฮวกจนถึงปากน้ำแม่ฮวกคองแม่น้ำของ
หวนแม่น้ำของไปตามสันเขาหว่างน้ำยองและน้ำแม่หลาย ตักลงที่ปากแม่ไล่ บันจบกับแม่-
เล็มตักขึ้นเขา มาทางตะวันออกจนตกแม่น้ำของ หมดเขตเมืองนครเชียงใหม่ เมืองน่าน
เมืองเชียงแขงเป็นที่สุด* °

การที่กองข้าหลวงฝ่ายไทยจะขึ้นไปปักปันเขตแดนนั้น ทางกรุงเทพฯ ได้มีสารตราของ
เจ้าพระยาจักรีฯ ถึงพระยาไกรโกษาข้าหลวงใหญ่ซึ่งรักษาราชการ ณ เมืองเชียงใหม่ มีศุภอักษร
ถึงพระเจ้าอินทรวชิยานนท์ เจ้าอุปราช เจ้าราชวงศ์ เจ้าบุรีรัตน์ เจ้านายท้าวพระยา เมือง-
นครเชียงใหม่ และมีสารตราเจ้าพระยาจักรีฯ ถึงพระยาสุนทรบุรีรักษาราชการเมือง
น่าน เจ้าราชวงศ์เจ้าอุปราชเมืองน่าน เพื่อที่จะให้เจ้านายและข้าหลวงซึ่งรักษาราชการทางลานนา-
ไทยได้ทราบผลของการตกลงเรื่องเขตแดนกับอังกฤษ และให้เตรียมการให้ความช่วยเหลือกอง-
ข้าหลวงที่จะยกขึ้นไปปักปันเขตแดนด้วย โดยการจัดหาเสบียงอาหาร สัตว์พาหนะ และเจ้านาย
ที่รอบรู้ราชการเขตแดน ให้แก่กองข้าหลวงฝ่ายไทย

* คุรายละเอียดย่าง ๆ ในภาคผนวก ก.

ก. กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ม.๘๐/๕ สารตราเจ้าพระยาจักรีฯ ถึงพระยา-
ไกรโกษา ลงวันที่ ๒๗ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๓๕

สำหรับกองข้าหลวงสยามที่จะขึ้นมาแต่กรุงเทพฯก็มีหลวงกำจัดไพรินทร์เป็นข้าหลวง
หลวงราชณรักษ์เป็นกองทหาร หลวงสากรกิจประมวญ หลวงกำนวรศักดิ์ หม่อมราชวงศ์
ชื่น นายฉิว เป็นพนักงานกองแผนที่ ๑ กองข้าหลวงนี้ได้เดินทางออกจากกรุงเทพฯ ตั้งแต่วันที่
๒๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๓๕ ถึงเชียงใหม่วันที่ ๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๓๕ ทั้งนี้เพื่อจะไปให้ทันการ
ประชุมกองข้าหลวงทั้งสองฝ่าย ณ เมืองหาง ตามที่ฝ่ายอังกฤษนัดไว้ในวันที่ ๒๐ ธันวาคม พ.ศ.
๒๔๓๕

ขณะเดียวกันนี้เองปัญหาเขตแดนระหว่างอังกฤษและสยามทางเมืองเชียงแตงนั้น รัฐบาล
อังกฤษก็ขอร้องให้ฝ่ายไทยรอกการปักปันเขตแดนไว้ก่อนจนกว่าอังกฤษกับจีนจะได้ตกลงกันเรียบร้อย
ก่อน ซึ่งการเรื่องนี้ฝ่ายไทยได้ขอให้รัฐบาลอังกฤษประกาศยอมรับว่าเมืองเชียงแตงเป็นของไทย
ทั้งนี้เพื่อป้องกันเขตแดนที่เราได้มาจากการตกลงกับอังกฤษ แต่ว่าอยู่ใกล้ชกกับการคุกคามของ—
ฝรั่งเศส ส่วนเรื่องการประชุมข้าหลวงปักปันเขตแดนที่เมืองหางนั้น ทางเจ้าหน้าที่ทางเมืองพม่า
ได้แจ้งความขอเลื่อนการประชุมออกไปจนถึงวันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๓๕ ๒

การประชุมกองข้าหลวงปักปันเขตแดน ณ เมืองหาง การประชุมของกองข้าหลวงอังกฤษ
และกองข้าหลวงไทยที่เมืองหางนี้ เพื่อเป็นการแบ่งแยกหน้าที่ในการปักปันเขตแดน" ๑" ของปัญหา
บางอย่างร่วมกันเสียก่อน การประชุมครั้งนี้ใช้เวลา ๒ วัน คือวันที่ ๔-๕ มกราคม พ.ศ. ๒๔๓๕
เกี่ยวกับการแบ่งหน้าที่การปักปันเขตแดนนั้นได้ตกลงกันดังนี้คือ กองข้าหลวงกองที่ ๑ ของอังกฤษ
จะร่วมไปปักปันเขตแดนกับกองข้าหลวงกองที่ ๒ ของไทยทางเมืองเชียงแสน ส่วนกองข้าหลวง
กองที่ ๑ ของอังกฤษจะร่วมไปปักปันเขตแดนทางเมืองยางแดงร่วมกับกองข้าหลวงที่ ๑ ของไทย
สำหรับเจ้าหน้าที่กองปักปันเขตแดนมีดังนี้

๑ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แผนที่ ๔.๔ ตอนที่ ๑๐ หม่อมเจ้าพระยา-
น้อยยาเชอกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ กิ่งข้าหลวงผู้ว่าราชการกรมการเมืองตากและเมืองราชเสนา
ลงวันที่ ๒๗ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๓๕

๒ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แผนที่ ๔.๔ ตอนที่ ๑๐ ไกรเลขาพระยา-
ไกรโกษา ถึงพระยา... ลงวันที่ ๒๗ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๓๕

กองปักปันเขตแดนฝ่ายอังกฤษ *

ก. ทำหน้าที่ปักปันเขตแดนไปทางเมืองเชียงแสน เชียงราย คือ

มิสเตอร์ฮิลเคอแบรนค์	ข้าหลวงที่ ๑	
เคอแนนเอชชอบ	นายพันเอก	} กองแผนที่
มิสเตอร์เกเลอ		

แคบเตนเคเวซ	นายทหาร

ทหารซีปอย	๕๐

ข. ทำหน้าที่ปักปันเขตแดนไปทางเมืองแะ คือ

มิสเตอร์เลบเวอร์ซอน	ข้าหลวงที่ ๒

มิสเตอร์คอร์น	} กองแผนที่
มิสเตอร์ชอ	

กัปตันอัลกเคง	นายทหาร

ทหารซีปอย	๕๐

กองปักปันเขตแดนฝ่ายไทย *

ก. ทำหน้าที่ปักปันเขตแดนไปทางเมืองแะ คือ

หลวงกำจักษ์ไพรินทร์	ข้าหลวงที่ ๑

หลวงสาธิตกิจประมาญ	} กองเชอเว
หมอบราชวงษชน	

นายร้อยเอกหม่อมหลวงสุวรรณ	} นายทหาร กุมทหาร ๕๐ คน
นายร้อยโทนายเล็ก	

* กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ม.๔๐/๖ สำเนาที่ ๒๓๕๔๔

๒ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๔ ตอนที่ ๑๑ หนังสือหลวง-

คำนวณค่านานตกกราบเรียนนายพลโทพระยาสุรศักดิ์มนตรี เสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ

ลงวันที่ ๕ มกราคม พ.ศ. ๒๔๓๕

ข. ทำหน้าที่ปักปันเขตแดนไปทางเมืองเชียงแสน เชียงราย คือ

หลวงสรสิทธิยานุการ	ข้าหลวงที่ ๒
หลวงคำนวณคั่นนาค	} กองเซอเว
นายนิ่ว	
นายร้อยเอกหลวงภูวนารถ	} นายทหาร คุมทหาร ๕๐ คน
นายร้อยตรีนายฝั่ง	

ในการประชุมที่เมืองหางนี้ นอกจากจะได้แบ่งหน้าที่กันแล้วกองข้าหลวงยังได้ประชุม
ตรวจแผนที่และชื่อตำบลเขตแดนที่รัฐบาลทั้งสองฝ่ายตกลงกัน ซึ่งก็ถูกต้องตามที่องค์ตราพระราชสีห์
ทุกประการ * หลังจากนั้นก็ของข้าหลวงที่จะร่วมกันปักปันเขตแดนด้วยกันก็นัดเวลาออกเดิน-
ทาง

การปักปันเขตแดนไปทางเมืองเชียงแสน

จะเห็นว่ากองข้าหลวงทั้งสองฝ่ายออกเดินทาง เมื่อวันที่ ๔ มกราคม พ.ศ. ๒๔๓๕ กอง-
ข้าหลวงปักปันเขตแดนของอังกฤษประกอบด้วยเจ้าหน้าที่กองที่ ๑ กับจำนวนช้าง ๑๑ เชือก โคต่าง
รวมประมาณ ๒๕๐ ตัว ลา ๓๙ ตัว ทหารม้า ๒ คน กูก บอย เลียงช้าง, ม้า, โคต่าง, ลา
ประมาณร้อยเศษ เจ้าเมืองและผู้คนติดตามเจ้าเมืองประมาณ ๕๐ คนเศษ ส่วนกองข้าหลวงปักปัน
เขตแดนฝ่ายไทยประกอบด้วยเจ้าหน้าที่กองที่ ๒ พร้อมกับคนใช้ ๔ คน ช้าง ๑๕ เชือก หมอควาน-
ช้าง ๓๕ คน ท้าวอิน กุมไฟร้ออีก ๑๐ คน ๒ เขตแดนที่กองข้าหลวงไทยกับอังกฤษปักปันไปที่สำคัญคือ

* กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๔ ตอนที่ ๑๑ หนังสือหลวงคำนวณ-
คั่นนาคกราบเรียนพระยาสุรศักดิ์มนตรี เสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ ลงวันที่ ๕ มกราคม
พ.ศ. ๒๔๓๕

๒ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๔ ตอนที่ ๑๒ จดหมายหลวง-
สรสิทธิยานุการกราบเรียนพระยาไกรโกษา ลงวันที่ ๑๒ มกราคม พ.ศ. ๒๔๓๕

ก. ในเขตต่อกับเมืองงาย หลังจากที่ยกออกจากเมืองหางก็เดินทางมาทางห้วยแม่-
หางแห้ง คอยุ่น ในส่วนนี้กองข้าหลวงไค่ซันสำรวจคอยุ่นซึ่งมีความสูง ๓๔๐๐ ฟุต จากระดับ
น้ำทะเล ไค่แบ่งเขตแดนกันโดยการสลักต้นไม้ใหญ่คือ ทางด้านตะวันตกของตนไม่ฝ่ายกองข้าหลวง
อังกฤษมากแล้วสลักเป็นเลขอังกฤษเป็นเครื่องหมาย "7390" ฝ่ายข้าหลวงไทยจึงบอกทางตะวัน-
ออกแล้วสลักว่า "แคนสยาม 111" แล้วเอาตาปูตอกตามรอยตัวหนังสือ ๑ การใช้ต้นไม้ใหญ่เป็น
เขตแดนนี้ ตามความกึกเห็นแล้วคิดว่าที่จะหาหลักปักเป็นระยะ ๆ ไป ถ้าถึงตอนไหนเป็นที่สูงก็จะ
ใช้ลูกศรชี้ แต่ว่าก็มีข้อเสียที่ว่าต้นไม้เนิ่นไม่ทนทานถาวรอาจยุหรือไฟป่าไหม้ได้ สิ่งนี้หลวงสรสิทธิ-
ยานุการก็คิดจะหาพวกที่ลามาถือเป็นหลักอีกครั้งหนึ่ง

ข. เขตแดนต่อกับเมืองฝาง เมื่อเดินทางปักทางบริเวณคอยุ่นแล้ว ก็ทำต่อมาทาง
ปางม่วงชุม คอยผาหมปก คอยห้วยฮ่า บ้านแม่แหลง ท่าตอน ห้วยโป่งช้าง เวียงแก้ว คอยสามเส้า
บ้านน้ำแกว ชุนแม่กำ ๒ การปักเขตแดนในระยะนี้มีการวัดควา, วัดแคค* และสลักหมายไป
ค้วย ซึ่งก็สลักที่ต้นไม้เป็นสำคัญ ทั้งนี้ก็เพราะว่าศิลาที่จะทำหลักเขตแดนนั้นหายาก จึงบาก-
ต้นไม้สักแทน

ขณะที่กำลังหมายเขตแดนอยู่เหนือฝั่งแม่น้ำกกนั้น มีสเตอร์ฮิลเคอแบรนต์ไค่ตั้งกล้องส่อง
ไปตามเขตแดนที่ปักปันผ่านมาแล้วอธิบายว่า "ตั้งแต่คอยุ่นตัดไปคอยผาหมปก เนียงมากอยบ้าน
แม่แหลง ถึงคอยห้วยฮะ เลี้ยวลงมาคอยห้วยฮะถึงริมท่าตอน ฝั่งน้ำแม่กก" เขตแดนเหล่านี้ทั้ง
ฝ่ายอังกฤษและไทยไค่ตกลงว่า คอยุ่น และคอยห้วยฮ่าน ลำน้ำที่ไหลลงมาทางน้ำฝางเป็นแดน
สยาม และลำน้ำที่ไหลลงอีกด้านหนึ่งเป็นแดนเมืองยอน เมืองสาค

ค. เขตแดนต่อกับเมืองเชียงแสนต่อจากชุนแม่กำ ก็เดินทางปักปันเขตแดนมาทาง
ห้วยแมงาม ห้วยแม่จันสองสบ โป่งแป้นหรือโป่งน้ำร้อน บ้านแม่จัน บ้านห้วยไร่ หลังจากนั้นก็เข้า

*กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แผ่นที่ ๔.๔ ตอนที่ ๑๖ จดหมายเหตุหลวง-
สรสิทธิยานุการกราบเรียนพระยาไกรโกษา ลงวันที่ ๑๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๓๕

๒.๒.

*การส่องกล้องดูระยะทางคามวิธีการทางภูมิศาสตร์

สำรวจและปักปันเขตแดนที่ติดกับเมืองเชียงใหม่ โดยการที่กองข้าหลวงขึ้นคอย (ภูเขา) ไปถึง
 วัณน้อยยอกคอยทอดข้ามซึ่งสูงถึง ๕๐๐๐ ฟุต แล้วจึงแบ่งเขตแดนกัน คือ "น้ำย้อยบันคาคจาก
 คอยคุมลงมาห้วยแม่คำ ตกไหลคอยทางนี้เป็นแดนเชียงใหม่" ๑ จะเห็นได้ว่าการปักปันเขตแดนนี้
 จะเอาสันเขาปันน้ำเป็นหลักในการแบ่งเขตแดน เสร็จแล้วก็หาที่สลักหมาก แต่บริเวณนี้ไม่มีต้นไม้
 ใหญ่ "จึงได้ตัดเอาไม้แก่นใหญ่ขนาด ๔ กวา ยาว ๕ วา กีบ ทำปลายบัวมีลูกแก้วปักลงดินตอกค้ำ
 ให้ข้าหลวงอังกฤษเขียนเลขท้ายท้ายท้าย '93' มีแถบข้างบน ๓ แถบ ความแบบที่ทำมาแล้ว ข้าพเจ้า
 ให้นายทหารสลักให้เสร็จ เสร็จแล้วข้าพเจ้าสลักข้างหนึ่งว่า 'แดนสยาม ๑๑๑' มีรัศมี ๕ แถบอยู่
 ข้างบนเป็นสำคัญ" ๒ เสร็จแล้วก็ชวนเอาหินมาปูพื้นดินรอบเสาหลักเขตแดนเพื่อป้องกันหญ้าขึ้นและ
 ไฟไหม้ได้

ต่อจากนั้นก็ปักปันไปถึงบ้านจอม ป้องคานท่าซู่เหลกริมน้ำแม่สาย บริเวณน้ำแม่สายนี้
 หวงสรสิทธิ์ยานการก็เสนอให้เอาสันเขาน้ำย้อยเป็นเส้นแบ่งเขตแดนเพราะถ้าเอาน้ำแม่สายเป็น
 แก่นแล้วจะกันใจอยู่ยากไม่ได้ แต่อย่างไรบริเวณนี้ก็ตกลงเอาน้ำแม่สายเป็นแดน หลังจากนั้น
 กองข้าหลวงก็ยกต่อไปถึงร่องตอก ปักเขตแดนจนสุดแดนเมืองเชียงใหม่

กล่าวได้ว่าการปักปันเขตแดนของกองข้าหลวงที่ยกมาทางเมืองเชียงใหม่นั้นส่วนใหญ่จะ
 ใช้ต้นไม้เป็นหลักเขตแดน แล้วจึงจะหาวิธีหินมาก่อเป็นเสาภายหลัง แต่เขตแดนต่อจากเมือง
 เชียงใหม่นั้นยังไม่เป็นที่ตกลงกันกับทางเมืองพม่า เมืองจีน งานของกองข้าหลวงทางตะวันออกนี้
 จึงต้องรอคอยต่อไปก่อนจนกว่าการทางฝ่ายอังกฤษกับจีนจะตกลงเขตแดนกันตอนเหนือสำเร็จ

การปักปันเขตแดนไปทางเมืองแะ

กองข้าหลวงปักปันเขตแดนของไทยและอังกฤษได้ออกจากเมืองหางไปปักปันเขตแดนทาง
 เมืองแะตั้งแต่วันที่ ๘ มกราคม พ.ศ. ๒๔๓๕ เขตแดนที่กองข้าหลวงปักปันไปพอสรุปได้ดังนี้

กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ พิมพ์ที่ ๔.๔ ตอนที่ ๑๒ จดหมายเหตุหลวง-
สรสิทธิ์ยานการกราบเรียนพระยาไกรโกษา ลงวันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๓๕

ก. เขตแดนเมืองงาย เมืองนะ เมืองหาง ตัดต่อกับเขตแดนเมืองหาง เมืองหาของ
อังกฤษในพม่า จุดสำคัญที่กองข้าหลวงเดินทางผ่านไปมีหัวน้ำขุน คอยด้วย กัวหัวหนองแบน
เมืองนะ หนองเคื้อย ฆาออก หนองอุกใหญ่ ห้วยน้ำริน เมืองแกนน้อย เมืองหางใต้ บ้านแห่งเหนือ
แล้วขึ้นคอยแม่เตาะ บริเวณที่ปักปันผ่านมานี้ให้ทำหลักที่ลาเขตแดนถึง ๕ หลัก โดยการนำเอา
แผ่นศิลาขาวประมาณ ๒๐ นิ้ว มาสลักเป็นอักษรย่อ "ร.ก. ๑๑๑" ส่วนข้าหลวงอังกฤษสลักเป็นรูป
"กางเขน" ลงในแผ่นเดียวกัน แล้วเอาปักไว้มีกองหินล้อมรอบ ๑ หลักเขตแดนที่ปักในระยะนี้
คือ

" หลักที่ ๑-๒ จากแขวงเมืองงายค้ำตะวันออก ต่อแนวเขาเมือง ข้างแดน
เมืองฝางค้ำเหนือ ต่อเมืองหางที่ตำบลฆาออก แนวฆาออกเื่องบาค้ำตะวันตกมันจบ
คอยกัวหัวหนองแบน ที่กัวหัวหนองแบน

หลักที่ ๓ จากแขวงเมืองนะค้ำเหนือต่อแดนเมืองหางและคอยกัวหัวหนองแบน
ต่อเนื่องไปค้ำตะวันตกมันจบเชิงคอยด้วย แนวเขตแดนขึ้น ไปบนสันคอยด้วยเจียงขึ้นไปที่ก
เหนือตะวันตกถึงยอดคอยด้วย

หลักที่ ๔ เป็นเขตเมืองนะค้ำเหนือต่อแดนเมืองหาง ค้ำตะวันตกต่อแดน
เมืองหาและสันคอยด้วย แยกลงมาทางตะวันตกเจียงใต้เงี้ยว เว้นช่องไปถึงกัวก้อ

หลักที่ ๕ จากแขวงเมืองหางใต้ค้ำเหนือ ต่อเขตแดนเมืองหาและแนวกัวก้อ
สูงเป็นเนินเขาเนื่องไปค้ำตะวันตกขึ้นมันจบคอยแม่เตาะ" ๒

๑ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ พิมพ์ที่ ๔.๔ ตอนที่ ๑๑ จดหมายเหตุหลวง-
กำจักษ์ไพรินทรกราบเรียนพระยาไกรโกษา ลงวันที่ ๑๗ มกราคม พ.ศ. ๒๔๓๔

๒ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ พิมพ์ที่ ๔.๔ ตอนที่ ๑๒ รายงานหลวง-
สาภลกิจประมวญถึงพระยาสุรศักดิ์มนตรี ลงวันที่ ๒๗ มกราคม พ.ศ. ๒๔๓๔

ข. เขตแดนที่ติดกับแดนเมืองปาย เมืองแม่ฮ่องสอน ได้ปักปันเขตแดนต่อไปคือที่คอย-
พันคอก คอยแม่เกาะ คอยคอก คอยขุนแม่เป็ด บ้านชุมช้าง บ้านคาหาร บ้านปอกลง คอย-
ม่อนใหญ่ คอยขุนแม่ละมู คอยขุนเยอ กายละบือ คอยขุนห้วยตงนี้ คอยผาตั้ง น้ำแม่สอ น้ำแม่ปาย
เขตแดนในระยะนี้กับการฝัง เจ้าหลักเขตแดนเช่นที่ปักปันมานานมา เป็นการกันเขตแดนทางเมืองปาย
เมืองแม่ฮ่องสอนของสยามกับเมืองใหม่แม่สกุของอังกฤษในพม่า

ค. เขตแดนที่ติดกับเมืองยวม ปักปันตั้งแต่คำบลสอ คอยผาลำ น้ำแม่ละลิน ประตูลา
คอยสามงาม เป็นเขตแดนแก่คอรระหว่างเมืองยวมกับเมืองยางแดง

ง. เขตแดนที่ติดกับเมืองยวม ปักปันตั้งแต่คอยสามงาม คอยขุนแม่สะเปาะ คอยขุนแม่แจ
คอยเสาหิน น้ำสาละวิน เป็นสุดเขตแดนที่ติดต่อกับเมืองยางแดงของอังกฤษ

กล่าวไ้ว่าเขตแดนทางคานตะวันตกที่เป็นข้อพิพาทระหว่างลานนาไทยกับพม่าในบังคับ
อังกฤษได้มีการยุติข้อพิพาทและปักปันเขตแดนเรียบร้อยแล้วถึงแต่ทางตอนใต้คือ เมืองยวมติดต่อกับเมือง
แจจนกระทั่งถึงเมืองเชียงแสน การปักปันเขตแดนนี้ถือเป็นที่สำคัญเพราะจะเป็นการยุติความ
ขัดแย้งทั้งหมด จะเห็นได้ว่าการปักปันเขตแดนนี้ได้ใช้เทคนิคต่าง ๆ สมัยใหม่เข้ามาช่วย เช่น
พวกกล้องส่องทางไกล เครื่องวัดระยะทาง และการแบ่งพื้นที่ก็พยายามยึดถือสันเขาน้ำตกเป็น-
สำคัญด้วย แต่อย่างไรก็ตาม เขตแดนทางเมืองเชียงแสนนั้นก็ยังเป็นปัญหาสำคัญของฝ่ายไทย
อีกด้วย ยังไม่ได้มีการแบ่งปันที่ถูกต้อง ซึ่งจะกล่าวเขตแดนทางต่อไป

๔. เขตแดนทางเมืองสิง (เชียงแขง)

การปักปันเขตแดนระหว่างลานนาไทยกับพม่าในบังคับอังกฤษของกองข้าหลวงอังกฤษ
กองที่ ๑ และกองข้าหลวงไทยกองที่ ๒ ที่ขึ้นไปทางเมืองเชียงแสนนั้น เมื่อทำการปักปัน-
เขตแดนไปจนถึงน้ำแม่สายแล้วก็จะทำการต่อไปยังแม่น้ำของอีก สำหรับการปักปันเขตแดนใน
ระยะทางค่อนจากน้ำแม่สายขึ้นไปนั้น ปรากฏว่าอยู่นอกเหนือคำสั่งของรัฐบาลสยาม แต่กอง-
ข้าหลวงอังกฤษได้แจ้งให้กองข้าหลวงฝ่ายไทยทราบว่า ได้รับคำสั่งจากข้าหลวงใหญ่ผู้ปกครอง

เมืองพม่า ให้กองข้าหลวงขึ้นไปปักปันเขตแดนตอนเมืองสิงห์ต่อกับเมืองเชียงตุง^๑ จึงขอให้กองข้าหลวงไทยขึ้นไปด้วย ปรากฏว่ากองข้าหลวงไทยไม่ได้ขึ้นไปเนื่องด้วยเวลานั้นเป็นฤดูหนาวหมอกลงจืดจะทำการต่าง ๆ ไม่สะดวก และมีสเตอร์สตรึงเออ รองกงสุลอังกฤษประจำเมือง-เชียงใหม่มาก็กลับมาเมืองเชียงใหม่แล้วจึงให้แจ้งการปักปันเขตแดนไว้ก่อน ด้วยเหตุนี้ปัญหาเขตแดนทางเมืองสิงห์จึงไม่ยุติเรียบร้อย อย่างไรก็ตามอังกฤษก็ยอมรับว่าเมืองสิงห์ (เชียงแขง) อยู่ในอำนาจการปกครองของสยามตามข้อตกลงที่ใดกระทำการกันมาแล้ว เมืองสิงห์จึงต้องส่งต้นไม้เงินต้นไม้ทองเป็นบรรณาการมายังสยามต่อไป

เนื่องจากว่าเมืองสิงห์เป็นเมืองที่ตั้งอยู่ปากตะวันออกของแม่น้ำโขง ปัญหาที่เกิดขึ้นในระยะเวลาต่อมาคือการอ้างสิทธิของฝรั่งเศสทางด้านตะวันออกของแม่น้ำโขง จะเห็นได้ว่านโยบายของฝรั่งเศสที่ใช้ในอินโดจีนในระยะนี้เป็นนโยบายการรุกเข้ามาทางตะวันตกเข้าสู่ลุ่ม-แม่น้ำเจ้าพระยา ลักษณะการเป็นชาติที่แสดงอำนาจของฝรั่งเศสจะเห็นได้จากรายงานของ-มองซิเออ ลาเนสซอง (M. de Lanessan) ข้าหลวงทั่วไปอินโดจีนของฝรั่งเศสว่า "ฝรั่งเศสไม่ควรจะลืมการเฝ้ามองถึงความสำคัญในการจะสนับสนุนและการขยายอำนาจเข้าสู่รัฐบาลสยาม"^๒ ดังนั้นจึงมีการอ้างสิทธิของฝรั่งเศสเหนือดินแดนต่าง ๆ จนถึงแม่น้ำโขงโดย มองซิเออ เดลคาสเซ (M. Delcassé) เสนาบดีว่าการหัวเมืองของฝรั่งเศสได้กล่าวขึ้นในที่ประชุมปรึกษาการแผ่นดินของฝรั่งเศส (Chamber of Deputies) ว่ารัฐบาลฝรั่งเศสได้อ้างเอาลำแม่น้ำโขงเป็นเขตแดนด้านตะวันตกของหัวเมืองขึ้นต่าง ๆ ของฝรั่งเศสในอินโดจีนแล้ว^๓ นโยบาย

^๑ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๔ ตอนที่ ๑๒ หนังสือพระเจ้า-
นองยาเธอกรมหมื่นดำรงราชานุภาพทูลมาแจ้งพระเจ้าอนงยาเธอกรมหลวงเทเวธวงษ์โรประการ
ลงวันที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๓๕

^๒ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๔ ตอนที่ ๑๑ จดหมายมิสเตอร์-
เวอร์มิงส์ลอร์ดแลนสทาวน์ ลงวันที่ ๒๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๓๔

^๓ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๒.๔ จดหมายพระยามหาโยธา
ราชทูตสยาม ณ กรุงลอนดอนทูลมาแจ้งกรมหลวงเทเวธวงษ์โรประการ ลงวันที่ ๒๔ กุมภาพันธ์
พ.ศ. ๒๔๓๕

การรุกรมาทางตะวันตกของฝรั่งเศสเช่นนี้ได้นำคนฝรั่งเศสจำนวนมากได้สนับสนุนโดยเฉพาะชาว-
ฝรั่งเศสที่เป็นเจ้าหน้าที่ทางตะวันออกทั้งเช่น บองซีเออ เฟรดเฮอร์ริก แฮส (M. Frederic
Haas) กองสุลฝรั่งเศส ณ เมืองจุงกิง (Choong-king) เห็นว่าอังกฤษเป็นศัตรูการโยไทย
รุกรานเขตแดนของฝรั่งเศสและอังกฤษก็คอยแย่งชิงเอาแม่น้ำโขง ภัยเหตุนี้แม่น้ำโขงต้องเป็น
ของฝรั่งเศสทั้งเช่นแม่น้ำสาละวินเป็นของอังกฤษจึงจะยุติธรรม * นอกจากนี้ความความเห็นของ
มองซีเออ ดาวิก (M. David) รองกงสุลเมืองคองทอยก็ได้ชี้ให้เห็นนโยบายการขยายตัว
เข้ามาทางแม่น้ำโขงว่า การยึดแม่น้ำโขงได้จะทำให้ฝรั่งเศสติดต่อถึงกันได้สะดวกและจะมีบริเวณ
ที่เพาะปลูกอุดมสมบูรณ์ด้วย ทั้งข้อเสนอของมองซีเออดาวิกถึงมองซีเออ ลาเนสของ ใจความว่า

" เป็นเพราะเหตุใด เรา (ฝรั่งเศส) จึงให้ไทยทำการอยู่ตามอำเภอใจและ
ปล่อยแม่น้ำโขงให้แก่ไทย เราได้ส่งเงินจำนวนมากไปเพื่อได้เป็นเจ้าของครอบครอง
มณฑลเหนือ ๆ ของกั้นเกีย แต่เหตุใดเราจึงไม่ทำความพยายามแม้แต่เพียงเล็กน้อย
เพื่อรักษาบริเวณเขตกั้นกว้างใหญ่ ซึ่งมีเนื้อที่ปริมาณหนึ่งในสามของอาณาจักรไว้ และซึ่ง
พลเมือง ณ ที่นั้นก็เอาใจช่วยเราอยู่ เราได้ปล่อยให้ของทางแม่น้ำโขงของเราปิดเรา
อยู่ เราจะไม่เสียเงินเสียทองอะไรเลยทั้งที่เขายึดและทั้งที่เขารักษาไว้ ข้าพเจ้าไม่
เคยนึกเลยว่ารัฐบาลฝรั่งเศสจะมีความึกที่ที่จะปล่อยให้บริเวณเขตกั้นกว้างและที่อุดม
นี้เป็นของไทย " ๒

จะเห็นได้ว่านโยบายการขยายตัวเข้ามาทางตะวันตกจนถึงแม่น้ำโขงของฝรั่งเศสเช่นนี้
ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับฝรั่งเศสไม่มั่นคงนัก เพราะสาเหตุที่ชายแดนพระราชอาณาเขต

* กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๒.๔ จดหมายพระยามหาโยธา
ราชทูตสยาม ณ กรุงลอนดอนทูลมายังกรมหลวงเทเวศร์วังหลวงโรประการ ลงวันที่ ๒๔ กุมภาพันธ์

พ.ศ. ๒๔๓๕

๒๕๕ บุษยานันท์ สังเขปเอกสารประวัติศาสตร์ ร.ศ. ๑๑๒ หน้า ๑๖

ไทยกับญวนของฝรั่งเศสไม่มีเขตแดนที่แน่นอน และบรรดาเมืองชายแดนระหว่างไทยกับญวนก็เป็นเมืองขึ้นทั้งของไทยและญวนมาก่อน* ดังนั้นฝรั่งเศสจึงได้อ้างเอาเมืองขึ้นของญวนและก้ออ้างสิทธิเข้าครอบครองดินแดนเหล่านั้นด้วยเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเช่นฝ่ายไทย พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงพิชิตปรีชากร ได้ทรงทราบถึงความรู้สึกของฝรั่งเศสที่มีต่อดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงก็ เพราะฝ่ายไทยได้หลักฐานที่เขียนเป็นจดหมายส่วนตัวจากกรุงปารีสมีข้อความตอนหนึ่งว่า "...ให้เปรีติเคน คิคิ เอาเมืองกำเกิด เมืองคำมวน** ให้จงได้ว่า เมืองคำเกิด เมืองคำมวน เป็นดินแดนญวนเขตแขวงตลอดมาตั้งแต่แก่งเจ๊ก แม่น้ำหินปูน ถ้าไม่ยอมโดยง่ายจะเอาโดยแรง...." ๑

ด้วยเหตุที่ฝรั่งเศส พยายามขยายอำนาจมายึดครองดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงเช่นนี้ ฝ่ายไทยจึงได้เร่งส่งข้าหลวงไปประจำยังเมืองชายแดน แต่ถึงแม้ว่าฝ่ายไทยจะพยายามเจรจากับฝ่ายฝรั่งเศสอยู่เสมอก็ตกลงกันไม่ได้ จนกระทั่งเกิดการรบพุ่งขึ้นเมื่อวันที่ ๒๖ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๓๖ ฝรั่งเศสจึงได้เคลื่อนกำลังทหารจากดินแดนเขมรขึ้นไปตามลำแม่น้ำโขง แล้วเข้ายึดก้านเสียมโบกเมื่อวันที่ ๓๐ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๓๖ และเข้ายึดเมืองเชียงแตง เมื่อวันที่ ๒ เมษายน พ.ศ. ๒๔๓๖ ๒ จนกระทั่งถึงวันที่ ๒๐ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๓๖ ม. ปาวี ราชทูตฝรั่งเศสประจำกรุงเทพฯ ได้ยื่นคำขาดต่อรัฐบาลสยามให้ทอภายใน ๔๔ ชั่วโมง แต่การเจรจาได้กินเวลานานจนฝรั่งเศสนำเรือรบปิดล้อมอ่าวไทย ฝ่ายไทยจึงได้ยอมรับคำขาดของฝรั่งเศส เมื่อวันที่ ๓ ตุลาคม

*ได้แก่เมืองพิน เมืองตะโปน เมืองนอง เมืองวังคำ เมืองวัง เปื่องผาบั้ง และเมืองฮอม

** เมืองทั้งสองอยู่ในเขตหัวเมืองลาวพวน

๑ ใพบูรย์ มีกุล การปฏิรูปการปกครองมณฑลอีสานสมัยที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ ทรงเป็นข้าหลวงใหญ่ (พ.ศ. ๒๔๓๖-๒๔๕๓) หน้า ๕๓

๒ ใพบูรย์ มีกุล ล.ก. หน้า ๕๔ อ้างจากเดิม สิงห์สุริต ฝั่งขวาแม่น้ำโขงเล่ม ๑

พ.ศ. ๒๔๓๖ ยอมทำสัญญาสงบศึกกับฝรั่งเศส*

การที่ฝรั่งเศสมีชัยในคราว "ร.ศ. ๑๑๒" ** จึงทำให้ดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงถูกฝรั่งเศสยึดครองหมด ซึ่งดินแดนเหล่านี้ติดต่อกับเมืองสิงคบุรี จึงเป็นปัญหาของไทย อังกฤษ และฝรั่งเศสที่จะต้องหาทางแก้ไขต่อไป

ทางด้านเมืองสิงคบุรี หลังจากไทยได้ยอมรับการยึดครองดินแดนตลอดฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง ในปี พ.ศ. ๒๔๓๖ แล้ว ผลจากสัญญาที่ไทยทำกับฝรั่งเศสนี้ ฝรั่งเศสได้เมืองสิงไปจากไทยด้วย ปัญหาทำให้อังกฤษไม่พอใจมาก อังกฤษได้ส่งมิสเตอร์สเติร์ลิง (Mr. Stirling) ไป-

สัญญาสงบศึกระหว่างรัฐบาลสยามกับรัฐบาลฝรั่งเศส เมื่อวันที่ ๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๓๖

ข้อ ๑ รัฐบาลสยามยอมสละซึ่งข้ออ้างว่ามีกรรมสิทธิ์ทั้งสิ้น ทั่วไปในดินแดนบนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง และบรรดาเกาะทั้งหลายในลำแม่น้ำนั้นด้วย

ข้อ ๒ รัฐบาลสยามจะไม่ใช้หรือให้เรือและยานพาหนะที่มีอาวุธใหญ่น้อย เกินไปมาในทะเลสาบเขมรหรือในลำแม่น้ำโขงหรือในลำน้ำที่แยกจากแม่น้ำโขง ซึ่งอยู่ภายในเขตที่กำหนดไว้ในข้อต่อไป

ข้อ ๓ รัฐบาลสยามจะไม่สร้างค่ายมั่นหรือที่อยู่ของทหารในท้องที่เมืองพระตะบองและเสียมราฐ และบนฝั่งขวาของแม่น้ำโขง ซึ่งอยู่ภายในเขตรัศมี ๒๕ กิโลเมตร

ข้อ ๔ ภายในเขตที่ระบุไว้ในข้อ ๓ นั้น กำลังตำรวจจะมีไว้ตามธรรมเนียมโดยใช้พนักงานในจังหวัดนั้น และจะมีได้เพียงจำนวนเท่าที่จำเป็นแท้ ๆ จะไม่บำรุงพลหรืออาวุธอย่างประจำที่ หรือไม่ประจำที่ไว้ ณ ที่นั้นด้วย ฯลฯ

ได้ทำที่ราชวัลลภกรุงเทพฯ ณ วันที่ ๓ ตุลาคม ค.ศ. ๑๘๙๓ (รัตนโกสินทรศก

๑๑๖)

(พระนาม) เหวะวงษาโรประการ

(นาม) เลอมิร เคอวีเลร์ส

** พ.ศ. ๒๔๓๖

แจ้งความแก่เจ้าเมืองสิงว่า อังกฤษได้เปลี่ยนใจล้มเลิกการโอนเมืองสิงไปขึ้นกับฝ่ายไทยแล้ว^๑ การกระทำของอังกฤษเช่นนี้ เจ้าเมืองสิงไม่ทราบจะปฏิบัติตนอย่างไร เพราะบรรณาการก็ไ้ส่งมายังประเทศไทยแล้ว หากจะต้องกลับไปขึ้นกับฝ่ายอังกฤษอีก ฝ่ายอังกฤษควรจะแจ้งให้ฝ่ายไทยทราบเสียก่อน มิฉะนั้นจะเกิดปัญหาแก่เมืองสิง เพราะประเทศไทยนั้นอยู่ใกล้กับเมืองสิงและมีกำลังอำนาจเหนือกว่า ส่วนอังกฤษนั้นอยู่ไกลคงจะให้ความคุ้มครองแก่เมืองสิงไม่ได้^๒

การที่อังกฤษส่งกำลังเข้ายึดครองเมืองสิงเช่นนี้ ก่อให้เกิดความขัดแย้งเรื่องเขตแดนกับฝรั่งเศสขึ้น เพื่อที่จะแก้ปัญหาในครั้งแรกอังกฤษได้เสนอทางแก้ปัญหาว่าให้ถือเมืองสิงเป็นรัฐกันชน (Buffer State) ระหว่างอังกฤษกับฝรั่งเศส โดยให้เมืองสิงอยู่ในความปกครองของฝ่ายไทย แต่มองซิเออ ปาวิ (M. Pavie) ได้กล่าวแย้งว่าเมืองสิงนั้นเป็นของฝรั่งเศส อังกฤษจึงไม่อยู่ในฐานะที่จะมากำหนดให้เป็นรัฐกันชนได้^๓ เพื่อแก้ปัญหาเขตแดนทางตะวันออกของพม่าที่จะติดต่อกับฝรั่งเศส ด้วยเหตุที่นโยบายเดิมของอังกฤษก็ไม่อยากจะมีเขตแดนติดต่อกับเขตแดนฝรั่งเศส^๔ ดังนั้น มิสเตอร์สกอต (Mr. Scott) จึงได้เสนอว่าควรจะให้ดินแดนประเทศไทยทั้งหมดเป็นรัฐกันชนระหว่างดินแดนในการยึดครองของอังกฤษและฝรั่งเศส^๕ แต่มองซิเออ ปาวิ ก็ไม่ได้สนใจข้อเสนอนี้ ด้วยเหตุที่ปัญหาเรื่องเมืองสิงจึงเป็นเรื่องที่รัฐบาลทั้งสองประเทศจะโต้เถียงกัน

ในการพิจารณาปัญหาเรื่องเมืองสิงนี้ ทางฝ่ายรัฐบาลอังกฤษก็ถือว่าอยู่ในอำนาจของเสนาบดีว่าการต่างประเทศคือ ลอร์ด ซอลส์บอรี แต่โดยเหตุที่เสนาบดีท่านนี้ไม่ค่อยทราบเรื่องราวของเมืองสิงโดยละเอียดเหมือนกับมิสเตอร์สกอต ดังนั้นอังกฤษจึงได้ตกลงทำสัญญา

¹ Manich Jumsai, History of Anglo-Thai Relations p.246.

² Ibid p.246.

³ Ibid p.247.

⁴ Sao Saimong Mangrai The Shan States and the British Annexation p.248.

⁵ Manich Jumsai History of Anglo-Thai Relations, p.247.

รับรองเอกราชของไทย ซึ่งลงนามเมื่อวันที่ ๑๕ มกราคม พ.ศ. ๒๔๓๔* สัญญานี้ทำให้เมือง
สิงคโปร์ตกไปเป็นของฝรั่งเศสโดยเด็ดขาด

สนธิสัญญารับรองอธิปไตยของไทยเหนือลุ่มน้ำเจ้าพระยานี้ ได้กำหนดเขตแดนระหว่าง
อังกฤษกับฝรั่งเศสโดยยึดถือแม่น้ำโขงเป็นเขตแดนที่แน่นอนของเมืองขึ้นของฝ่ายฝรั่งเศสตลอด
ขึ้นไปถึงพรมแดนประเทศจีน ด้วยเหตุที่เมืองสิงห์หรือเมืองเชียงแขงฝ่ายตะวันตกตั้งอยู่ริมฝั่ง
แม่น้ำโขงปากตะวันออก จึงทำให้เมืองสิงห์ต้องอยู่ในการปกครองของฝรั่งเศสไป ดังนั้นสนธิ-
สัญญาในปี พ.ศ. ๒๔๓๔ จึงเป็นการยุติปัญหาเขตแดนทางเหนือของไทย อังกฤษ และฝรั่งเศสด้วย

จึงกล่าวได้ว่าปัญหาข้อพิพาทเรื่องเขตแดนระหว่างลานนาไทยกับพม่าในบังคับอังกฤษ
ซึ่งเกิดขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๒๔ เป็นต้นมา ได้มีการเจรจา การสำรวจเขตแดน การโต้แย้งกันทาง
การทูต ปัญหาเหล่านี้มาสำเร็จได้ครั้งหนึ่งในปี พ.ศ. ๒๔๓๕ หลังจากที่ไทยได้ตกลงกับอังกฤษ
มีการปักปันเขตแดนตั้งแต่ทางตะวันตกของเมืองแม่ฮ่องสอน จนกระทั่งถึงทางตอนเหนือเมืองเชียง-
แสน ส่วนปัญหาทางเมืองสิงห์นั้นต้องมีการเจรจากันอีกเพราะการเข้ามาอ้างสิทธิของฝรั่งเศส
จนมีการทำสัญญาระหว่างอังกฤษกับฝรั่งเศสในปี พ.ศ. ๒๔๓๔ ก็เป็นการยุติเขตแดนทางเมืองสิง
และเป็นการยุติปัญหาเขตแดนทางตอนเหนือทั้งหมด ข้อพิพาทต่าง ๆ ที่ถกเถียงกันมาเป็นเวลา
รวม ๑๐ ปีนี้ เมื่อมีการปักปันเขตแดนระหว่างลานนาไทยกับพม่าในบังคับอังกฤษ และการปักปัน
เขตแดนระหว่างอังกฤษกับฝรั่งเศสแล้วถือเป็นการยุติข้อพิพาททั้งหมด เพราะการปักปันเขตแดน
ซึ่งเป็นวิธีการที่แน่นอนเช่นนี้ทำให้ทุกฝ่ายทราบที่หมายเขตแดนของแต่ละฝ่ายให้ชัดเจน เป็นการ
ขจัดปัญหาทางชายแดนที่เคยมีมาทั้งหมดด้วย

*ดูในภาคผนวก ก.

สรุป

หัวเมืองชายแดนลานนาไทยกับพม่าในบังคับอังกฤษ ที่เกิดเป็นปัญหาคัดแย้งระหว่าง
รัฐบาลสยามและรัฐบาลอังกฤษในระยะปี พ.ศ. ๒๔๒๔-๒๔๓๔ นั้นคือ หัวเมืองชายแดนที่ตั้งอยู่
ประมาณเส้นละติจูดที่ ๑๘° ๓๐' ถึง ๒๐° ๓๐' เหนือ และเส้นลองจิจูดที่ ๙๕° ถึง ๙๘° ๓๐'
ตะวันออก ซึ่งได้แก่หัวเมืองกะเหรี่ยงบางแห่งตะวันออกของเมืองหมอกใหม่ (เมืองแจะ เมือง
ใหม่ แม่สกุ) หัวเมืองเงี้ยวทั้งห้า (เมืองต่วน เมืองหาง เมืองจวค เมืองทา เมืองสาต)
หัวเมืองชายแดนเมืองเชียงใหม่ เมืองเชียงแสนติดต่อกับเมืองเชียงตุง (เมืองยอน เมืองตุม
เมืองกวาน เมืองไฮ บ้านร่องตูก เมืองโก) และหัวเมืองเชียงแขง (เมืองสิง เมืองนัง
เมืองกาง เมืองลอง) หัวเมืองทั้งหมดเหล่านี้ตั้งอยู่ทางด่านตะวันออกของแม่น้ำสาละวินทั้งสิ้น

สภาพความเป็นอยู่และการมีอำนาจปกครองตัวเองของหัวเมืองชายแดนเหล่านี้ ขึ้นอยู่
กับการขยายตัวเข้าไปคุ้มครองและการแสดงอำนาจของทั้งพม่าและลานนาไทย การที่ไทยและ
พม่าได้ตั้งตัวเป็นศัตรูต่อกัน เมื่อฝ่ายไหนมีอำนาจมากกว่าก็จะยกกองทัพเข้ารุกรานฝ่ายตรงกัน
ข้ามทันที กวญเหตุนี้นี่เองที่ก่อให้เกิดเขตแดนระหว่างลานนาไทยกับพม่าโดยความถูกต้องแล้วจะกำหนด
ถือเป็นข้อยุติที่แน่นอนไม่ได้ จากประวัติศาสตร์ที่ผ่านมาทำให้เห็นได้ว่า ในสมัยราชวงศ์บุเรงนอง
นั้นอำนาจของพม่าทางหัวเมืองชายแดนเหล่านี้จะรวมทั้งทางบริเวณลานนาไทยด้วยมีมากกว่าทาง
ฝ่ายกรุงศรีอยุธยา แต่พอมาถึงสมัยราชวงศ์อลองพญาแล้ว ทางฝ่ายลานนาไทยซึ่งมีหัวหน้าที่สำคัญ
คือพระเจ้าเชียงใหม่กาวิละ ก็ได้ต่อสู้เพื่อจะให้ลานนาไทยได้ปกครองตัวเองและได้รวบรวม—
หัวเมืองชายแดนเหล่านี้มาเป็นของลานนาไทยด้วย ดังนั้นจะเห็นได้ว่าสภาพความเป็นอยู่แท้จริง
ของหัวเมืองชายแดนลานนาไทยกับพม่าแล้วไม่มีความสงบสุขเลย ประชาชนต้องคอยหลบหนีภัย
อันตราย และต้องยอมอ่อนน้อมต่อฝ่ายที่มีอำนาจที่ขยายตัวมาอยู่เสมอ จะเห็นได้ว่าเมื่อฝ่าย—
ลานนาไทยเข้าไปมีอำนาจทางหัวเมืองชายแดนเหล่านี้ก็มักจะแต่งตั้งให้ชาวพื้นเมืองที่นิยม
ลานนาไทยขึ้นเป็นหัวหน้าและให้ปกครองกันเอง แต่ต้องมีความซื่อสัตย์ต่อไทย โดยเจ้าเมือง—

เหล่านี้นคงยอมรับนำพระพิพัฒน์สัตยาณุสสัย บางเมืองก็จะกำหนดให้ส่งบรรณาการเป็นต้นไม้เงิน
ต้นไม้ทอง เขามาถวาย เช่นเมืองสิง เป็นต้น

*เนื่องจากหัวเมืองชายแดนเหล่านี้อยู่ทางไกลจากพม่าและลานนาไทย การคมนาคมไม่
สะดวก สภาพบ้านเมืองก็เป็นป่าเขาอยู่ แต่เหตุที่ดินแดนเหล่านี้เกิดเป็นข้อพิพาทกันระหว่าง
สยามกับอังกฤษนั้น เมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นได้ว่าหัวเมืองชายแดนเหล่านี้มีความสำคัญทางด้าน
เศรษฐกิจ การเมือง และทางด้านการทหาร จากการที่หัวเมืองเหล่านี้ส่วนใหญ่ตั้งอยู่ทางด้าน
ตะวันออกของแม่น้ำสาละวินซึ่งไหลลงสู่ทะเลอันดามันที่เมืองมะละแหม่ง อังกฤษก็เริ่มเห็นความ
สำคัญทางเศรษฐกิจก่อน กล่าวคือหัวเมืองที่อยู่บริเวณลุ่มแม่น้ำสาละวินปากตะวันออกมีความ
อุดมสมบูรณ์กว่าป่าไม้ของสักซึ่งตัดและล่องไปขายทาง เมืองมะละแหม่งของอังกฤษ ฝ่ายอังกฤษ
ได้ตั้งด่านเก็บภาษีไม้สักถึงต้นละ ๓ รูเปีย ดังนั้นอังกฤษจึงต้องการที่จะควบคุมการใช้แม่น้ำ
สาละวินและการที่จะได้ปกครองดินแดนทางตะวันออกของแม่น้ำสาละวินเพียง ๒-๓ ไมล์ ก็ถือว่า
เป็นผลดีต่ออังกฤษมาก เพราะจะเป็นการป้องกันโจรผู้ร้ายที่มักจะก่อให้เกิดผลเสียหายทางด้าน
การทำป่าไม้ด้วย ขณะที่การเข้ามาปกครองดินแดนปากตะวันออกแม่น้ำสาละวินเป็นผลดีต่ออังกฤษ
นี้ ถ้าพิจารณาทางฝ่ายไทยก็เห็นว่า เป็นผลเสีย เพราะไทยถือเอาแม่น้ำสาละวินเป็นเขตแดน-
ธรรมชาติทางด้านตะวันตกและจะเป็นการเสียพระเกียรติยศชื่อเสียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้า-
อยู่หัวที่กรุงเทพฯ ด้วยเหตุนี้เมื่อเกิดความวุ่นวายต่าง ๆ ขึ้นทางหัวเมืองไทยใหญ่ของพม่าใน
ระยะปี พ.ศ. ๒๔๖๗ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้า-
น้องยาเขตรมหมื่นพิชิตปรีชากร เสด็จขึ้นไปปรับปรุงการปกครองและจัดระเบียบการป้องกัน
หัวเมืองชายแดนใหม่ ขณะเดียวกันเมื่ออังกฤษสามารถเอาชนะพม่าในสงครามครั้งที่ ๓ ในปี
พ.ศ. ๒๔๒๔ แล้ว อังกฤษก็ได้ปราบปรามดินแดนต่าง ๆ ทางตะวันออกและเริ่มพิจารณาปัญหา
หัวเมืองชายแดน ทั้งนี้ในระยะแรกก็เพื่อจะจัดปัญหาโจรผู้ร้ายที่ข้ามไปมาทำความวุ่นวายเช่น
ตะเหวกงาลู แต่พอได้เข้ามาถึงหัวเมืองเหล่านี้แล้วก็เริ่มเห็นความสำคัญทางด้านเศรษฐกิจ
การทำป่าไม้ ดังนั้นปัญหาความขัดแย้งจากการอ้างสิทธิของฝ่ายลานนาไทยและอังกฤษจึงเกิดขึ้น
เรื่องปัญหาความขัดแย้งทางชายแดนนี้พอกล่าวแยกออกเป็น ๔ ระยะ ดังนี้

ระยะแรก เป็นความขัดแย้งทางหัวเมืองเงี้ยวทั้งห้า ปัญหาที่เกิดขึ้นสืบเนื่องมาจากการที่พระเจ้านองยาเชอกรมหมื่นพิชิตปรีชากร ได้เสด็จขึ้นไปจัดการป้องกันหัวเมืองชายแดนให้พ้นจากการรุกรานของเมืองเชียงตุง กองทัพไทยได้ยกออกไปตั้งที่หน้าแม่ทางแขวงเมืองหาง และพระเจ้านองยาเชอกรมหมื่นพิชิตปรีชากร ได้สั่งให้ตั้งเมืองหน้าด่านขึ้นใหม่เพื่อป้องกันการรุกรานของพวกเงี้ยว โดยให้ชื่อเมืองหน้าด่านนี้ว่า "เวียงไชยปรีชา" จากการที่ฝ่ายไทยปรับปรุงหัวเมืองชายแดนและอ้างเอาดินแดนหัวเมืองเงี้ยวทั้งห้าเป็นของไทยเช่นนั้น ได้ก่อให้เกิดผลเสียหายในการทำป่าไม้ของพะขอกคนในบังคับอังกฤษ ดังนั้นอังกฤษจึงกักกันการกระทำของฝ่ายไทยว่าเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้อง และเมื่ออังกฤษได้เข้ามาปกครองที่เมืองนั้นเรียบร้อยแล้ว อังกฤษก็เริ่มอ้างสิทธิการปกครองของเมืองนั้นเหนือหัวเมืองเงี้ยวทั้งห้า ทำให้เกิดเป็นความถกเถียงกันขึ้นถึงแม้จะมีการประชุมตกลงปัญหานี้ครั้งแรกที่เมืองนั้นในปี พ.ศ. ๒๔๓๐ แล้วก็ไม่สามารถยุติความขัดแย้งได้

ระยะที่สอง เป็นความขัดแย้งทางหัวเมืองกะเหรี่ยงตะวันออก ปัญหาที่เกิดขึ้นสืบเนื่องมาจากการที่อังกฤษสามารถปราบเจ้าสอละป่อซึ่งก่อความวุ่นวายทางหัวเมืองกะเหรี่ยงยางแดงเสร็จเรียบร้อยแล้ว อังกฤษก็เข้ามาปกครองดินแดนของเมืองหมอกใหม่ และได้อ้างสิทธิของเมืองทั้งสองซึ่งอดีตเคยข้ามแม่น้ำสาละวินมาปกครองและเก็บภาษีทางเมืองแจะ เมืองใหม่แม่สกุณ จากสภาพความเป็นจริงในขณะนั้นฝ่ายลานนาไทยได้ยึดครองและตั้งด่านรักษาเรียบร้อยแล้ว เมื่อคราวปราบสอละป่อแล้ว การอ้างสิทธิของฝ่ายอังกฤษจะเข้าปกครองขณะเดียวกันฝ่ายลานนาไทยก็ถือเป็นดินแดนของตนและไม่ยอมถอนคนรักษาด่านออก จึงเกิดเป็นปัญหาขัดแย้งกันขึ้น

ระยะที่สาม เป็นความขัดแย้งทางเขตแดนที่ติดต่อกันระหว่างเมืองเชียงใหม่ เมืองเชียงแสนกับแดนเมืองเชียงตุง ปัญหาความขัดแย้งสืบเนื่องมาจากการที่พระยาปราบสงคราม (หนานเทชะ) ผู้รักษาด่านแม่เคื่อยไม่พอใจการปกครองของเมืองเชียงใหม่ จึงก่อความวุ่นวายขึ้นทางชายแดนเมืองฝาง แล้วรวบรวมพวกคนเงี้ยวยกเข้ามาตีเมืองฝางได้ เสร็จแล้วก็หนีหลบซ่อนกองทัพของลานนาไทยอยู่ตามชายแดนที่ติดต่อกับเมืองเชียงตุง เมื่อฝ่ายลานนาไทยยกกองทัพขึ้นไปปราบนั้นมีสเตอร์กูลครองกงสุลอังกฤษประจำเมืองเชียงใหม่ได้คัดค้านและกล่าวห้ามมิให้กองทัพลานนาไทยยกเลยแม่น้ำแม่สายขึ้นไป แต่ฝ่ายลานนาไทยก็อ้างว่าเขตแดนเมือง

เชียงใหม่ที่ติดต่อกับเมืองเชียงตุงได้ถือเอาสันเขาของคอยม้งคะโล คอยแม่ป่าคาเป็นแดนและเมืองเชียงใหม่ก็ได้ตกลงทำสัญญาด้วยคำพูดกับเมืองเชียงตุงแล้ว แต่ต่อมาภายหลังเมืองเชียงตุงไม่ยอมรับข้อตกลงนั้น กล่าวได้ว่าหัวเมืองเหล่านี้เป็นดินแดนที่มีปัญหายังตัดสินไม่ได้ว่าใครเป็นเจ้าของ จึงเป็นหน้าที่ของรัฐบาลทั้งสองจะต้องพิจารณาทกลงกันอีกบริเวณหนึ่ง

ระยะที่สี่ เป็นความขัดแย้งทางเมืองสิง (เมืองเชียงแขงปากตะวันออก) ระหว่างเมืองน่านกับเมืองเชียงตุง ปัญหาความขัดแย้งสืบเนื่องมาจากการที่เมืองน่านได้ถือว่าเจ้าเมืองน่านโดยกกองทัพขึ้นไปตีเมืองสิงได้ และกวาดต้อนเอาผู้คนลงมาไว้ที่เมืองน่าน ดังนั้นเมืองสิงก็ถือว่าเป็นเมืองในเขตแดน แต่เมืองน่านก็ไม่ได้ออกจัดการป้องกันแต่อย่างใด ปล่อยให้เมืองสิงร้างไว้ ต่อมาทางเมืองเชียงแขงเกิดความเคียดแค้นเนื่องจากฝนแล้ง ทำนาไม่ได้ ประกอบกับเจ้าเมืองเชียงแขงมีเรื่องขัดแย้งกับเมืองเชียงตุง จึงได้อพยพผู้คนลงมาอาศัยอยู่ที่เมืองสิง และยอมอ่อนน้อมต่อเมืองน่าน จากการที่อังกฤษได้เข้ามาปกครองเมืองเชียงตุงแล้วอ้างสิทธิการปกครองเมืองเชียงแขง (เมืองสิง) ด้วย ทางฝ่ายไทยไม่ยอมจึงเกิดการโต้เถียงขึ้น

ปัญหาเรื่องเขตแดนนี้กล่าวได้ว่าตั้งแต่ต้นมาจนถึงสมัยรัชกาลที่ ๕ ลานนาไทยกับหัวเมืองใกล้เคียงไม่ได้ทำสัญญาเขตแดนกันเป็นลายลักษณ์อักษร แต่ได้ตกลงด้วยคำพูดและถือเป็นการเข้าใจอันถูกต้องของทั้งสองฝ่าย ทั้งเช่นการตกลงเขตแดนระหว่างเมืองเชียงใหม่กับเมืองยางแคงโดยการถือเอาแม่น้ำสาละวินเป็นเขตแดนและได้ยึดถือเอาเขาค่ายไวกอนละซีกเท่านั้น แต่เมื่ออังกฤษได้เข้าไปปกครองพม่าฝ่ายเหนือตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๒๔ โดยเริ่มปราบปรามเจ้านายพม่าและหมู่ราษฎรที่ไม่ยอมสวามิภักดิ์ต่ออังกฤษ ในไม่ช้าก็มาถึงปัญหาเรื่องดินแดนแม่น้ำสาละวินทางบ้านตะวันออก ซึ่งอังกฤษเคยยอมรับว่าเป็นดินแดนที่เมืองเชียงใหม่ปกครองอยู่ แต่ด้วยเหตุผลทางเศรษฐกิจคือป่าไม้สักและภาษีไม้ที่เก็บได้ที่เมืองท่ามะละแหม่ง อังกฤษจึงหาทางบีบเบียนขอสัญญาที่ทำไว้ ณ เมืองกัลกัตตาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๒ โดยไม่ยอมรับประเพณีการแบ่งเขตแดนที่ไม่มีสัญญา และไต่ห้ำกลางคำตัดสินของศาลชั้นต้นในคดีป่าไม้ที่เมืองท่ามะละแหม่ง และศาลอุทธรณ์ ที่เมืองกัลกัตตาว่า ดินแดนฝั่งตะวันออกของแม่น้ำสาละวินเป็นของไทย อังกฤษได้ชักจูงให้ไทยเซ็น สัญญาข้อตกลงใหม่ที่เมืองปันในปี พ.ศ. ๒๔๓๐ ระหว่างมิสเตอร์ฮิลเคอแบรนต์กับชาหลวงไทย และต่อมาทั้งทางจับผิดทางฝ่ายไทยในฐานะไม่ปฏิบัติตามสัญญาเมืองปัน โดย-

เฉพาะเรื่องการทำป่าไม้ และเรื่องตะเหวกงาลู เมื่อเกิดเป็นข้อพิพาททางเขตแดนระหว่าง
รัฐบาลทั้งสองขึ้น ฝ่ายไทยพยายามอ้างเหตุผลเพื่อไม่ให้อังกฤษเข้ายึดครองดินแดนฝั่งตะวันออก
แม่น้ำสาละวินว่า การกระทำของอังกฤษทางตะวันตกจะก่อให้เกิดฝรั่งเศสกระทำทางคานตะวันออก
บ้าง และการปะทะกันระหว่างมหาอำนาจทั้งสองก็จะเป็นสิ่งหลีกเลี่ยงไม่พ้น นอกจากนั้นฝ่ายไทย
ก็อ้างเหตุผลเรื่องการตัดสินใจของศาลสูงแห่งเบงกอล อังกฤษก็ไม่ยอมฟังเสียง เจ้าหน้าที่ของ-
อังกฤษตามชายแดนบริเวณนี้พยายามจะผนวกดินแดนหัวเมืองชายแดนเหล่านี้ให้ได้

๕. ตัวอย่างที่สาม เมื่อรัฐบาลอังกฤษตัดสินใจที่จะผนวกดินแดนเหล่านี้ไว้ในความ-
ปกครองของตนแล้ว อังกฤษยังรู้สึกตะขิดตะขวงใจในการปฏิบัติขึ้น ๆ ลง ๆ ของตนอยู่ ดังนั้น
จึงได้เสนอเอาหัวเมืองเชียงแขงมาเป็นเครื่องล่อในการแลกเปลี่ยน เมื่ออังกฤษได้ดินแดน-
หัวเมืองปากตะวันออกแม่น้ำสาละวินไปในปี พ.ศ. ๒๔๓๕ แล้ว หัวเมืองเชียงแขงที่อังกฤษนำ
มาเสนอเป็นเครื่องแลกเปลี่ยน ฝรั่งเศสก็กลับเป็นฝ่ายเรียกร้องยึดไปเสีย รัฐบาลสยามไม่ได้
อะไรจากการแลกเปลี่ยนหัวเมืองเชียงแขงและหัวเมืองกะเหรี่ยงตะวันออกเลย ทั้งยังต้องเสีย
ดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงให้แก่ฝรั่งเศสในวิกฤตการณ์ "ร.ศ. ๑๑๒" อีก กณส่วนใหญ่ในประเทศไทย
พากันเพ่งเล็งการเสียดินแดนให้แก่ฝรั่งเศสในปี ร.ศ. ๑๑๒ มาก โดยไม่ได้ทราบกันอย่างแพร่หลาย
ว่าอังกฤษเป็นผู้สร้างความกระตือรือร้นอยากให้แก่ฝรั่งเศส คือทำให้ฝรั่งเศสได้คิดว่าเมื่ออังกฤษผนวก
ดินแดนทางลุ่มแม่น้ำสาละวินได้ เหตุใดฝรั่งเศสจะผนวกดินแดนลุ่มแม่น้ำโขงไม่ได้ ด้วยเหตุนี้-
เรื่องราวของการเจรจาและข้อตกลงกับอังกฤษเกี่ยวกับหัวเมืองชายแดนล้านนาไทยและพม
ร.ศ. ๑๑๑ อาจเป็นชนวนให้ฝรั่งเศสอยากได้ดินแดนจากสยามไปบ้างในปี ร.ศ. ๑๑๒

กล่าวได้ว่าการกระทำของอังกฤษในปี ร.ศ. ๑๑๑ นั้น ถึงแม้จะมีประโยชน์แก่อังกฤษ
ทางด้านการธุรกิจมาก แต่ก็ไม่มีความได้ประโยชน์ทางการเมืองเลย การกระทำของอังกฤษเช่น
นี้ถือว่าอังกฤษเป็นผู้สร้างความชอกช้ำให้แก่ไทยมาก เพราะเป็นตัวอย่างที่ทำให้ฝรั่งเศสได้
ทำตาม ประเทศไทยต้องเสียดินแดนทางคานตะวันออกอีกมากมายตลอดสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๕

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

ก. หลักฐานชั้นหนึ่ง (Primary Sources)เอกสารที่ยังไม่ได้ตีพิมพ์

หอสมุดแห่งชาติ

จดหมายเหตุการณ์ที่ ๓	จ.ศ. ๑๒๐๖	เลขที่ ๑๒
จดหมายเหตุการณ์ที่ ๓	จ.ศ. ๑๒๐๖	เลขที่ ๑๓
จดหมายเหตุการณ์ที่ ๓	จ.ศ. ๑๒๐๖	เลขที่ ๕๓
จดหมายเหตุการณ์ที่ ๓	จ.ศ. ๑๒๐๗	เลขที่ ๒๓๕
จดหมายเหตุการณ์ที่ ๓	จ.ศ. ๑๒๐๗	เลขที่ ๒๓๖
จดหมายเหตุการณ์ที่ ๓	จ.ศ. ๑๒๐๗	เลขที่ ๒๕๒
จดหมายเหตุการณ์ที่ ๓	จ.ศ. ๑๒๐๘	เลขที่ ๑๓
จดหมายเหตุการณ์ที่ ๓	จ.ศ. ๑๒๑๑	เลขที่ ๒๕
จดหมายเหตุการณ์ที่ ๔	จ.ศ. ๑๒๑๔	เลขที่ ๓๓
จดหมายเหตุการณ์ที่ ๔	จ.ศ. ๑๒๑๔	เลขที่ ๓๔

จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง เอกสารรัชกาลที่ ๘ ม.๖ แผนกปกครอง .๑๕ ก. ในบอ-
(เชียงใหม่)

เลขที่ ๑ ในบอเชียงใหม่ (มี.ย. ๕๓ - ๒๐ เม.ย. ๑๑๐)

เลขที่ ๒ ในบอเชียงใหม่ (พ.ย. ๕๓ - ๒๕ พ.ย. ๑๐๘)

เลขที่ ๓ ในบอเชียงใหม่ (ร.ก. ๕๕ - ๑ ก.ค. ๑๑๐)

เลขที่ ๔ ในบอพระยาราชเสนาข้าหลวงเชียงใหม่ (มี.ค. ๕๕ - เม.ย. ๑๐๑)

เลขที่ ๑๑ ในบอพระยาราชสัมภารากรข้าหลวง (ส.ค. ๑๐๒ - มี.ค. ๑๐๖)

เลขที่ ๑๓ พระวิภากรวาท มิกเตอร์หลุย เอน โนเวนล์ หลวงกำจักษ์ไพรินทร์,
หลวงสรสิทธิยานุการ เป็นข้าหลวงเขตเวแผนที่ย้ายเหนือเชียงใหม่
(มี.ก. ๑๐๒ - ๑๑ มี.ค. ๑๑๑)

- ๙ เลขที่ ๑๕ ใบบอกพระยาราชสัมภารากรข้าหลวง (มี.ค. ๑๐๓ - ก.ย. ๑๐๔)
 เลขที่ ๑๖ ใบบอกพระยามนตรีสุริยวงษ์ (ก.ค. - ส.ค. ๑๐๔)
 เลขที่ ๑๘ ใบบอกเมืองนครเชียงใหม่ (ม.ค. ๑๐๔ - ส.ค. ๑๐๖)
 เลขที่ ๑๙ ใบบอกพระศรีธรรมสาส์นเมืองเชียงใหม่ (พ.ย. ๑๐๕ - พ.ย. ๑๐๖)
 เลขที่ ๒๐ ใบบอกพระยาสุริยาพญาข้าหลวงเมืองเชียงใหม่ (พ.ย. ๑๐๖ - ๑๔
 ม.ค. ๑๑๐)
 เลขที่ ๒๑ ศุภอักษรเมืองนครเชียงใหม่ (ม.ค. ๑๐๖ - ค.ค. ๑๒๔)

จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง เอกสารรัชกาลที่ ๕ ม.๒ แผนกปกครอง .๑๒ ก. ใบบอก-
 (เชียงใหม่)

- ๙ เลขที่ ๒๒ ใบบอกเชียงใหม่ (ค.ค. ๑๐๓ - ๑๒ ก.ย. ๑๐๕)
 เลขที่ ๒๓ ใบบอกเชียงใหม่ (ม.ค. ๑๐๓ - ๔ ค.ค. ๑๐๕)
 เลขที่ ๒๔ ใบบอกเชียงใหม่ (ก.พ. ๑๐๓ - ๒๑ ม.ค. ๑๐๔)
 เลขที่ ๒๕ ศุภอักษรเมืองนครเชียงใหม่ (มี.ค. ๑๐๓ - ๑๓ ส.ค. ๑๐๕)
 เลขที่ ๒๖ ใบบอกเชียงใหม่ (๒๔ ค.ค. ๑๐๔ - ๖ ก.พ. ๑๐๕)
 เลขที่ ๒๗ ใบบอกเชียงใหม่ (๕ มี.ค. ๑๐๔ - ๒๒ ช.ค. ๑๑๐)
 เลขที่ ๒๘ ใบบอกพระยาไกรโกษา พระยาสุนทรบุรีข้าหลวงเมืองเชียงใหม่
 (๖ พ.ย. - ๑๒ มี.ค. ๑๐๕)
 เลขที่ ๒๙ ใบบอกพระยาไกรโกษาค้างหลวง (๒ เม.ย. - ๓๑ มี.ค. ๑๑๐)

๙ จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง เอกสารรัชกาลที่ ๕ ม.๒ แผนกปกครอง .๑๒ ก. ใบบอก (น่าน)

- เลขที่ ๒ ใบบอกเมืองน่าน (ก.ค. ๑๐๔ - ๑๕ พ.ค. ๑๑๑)
 เลขที่ ๓ ใบบอกเมืองน่าน (ก.ย. ๑๐๖ - ๑๕ พ.ค. ๑๑๐)

จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง เอกสารรัชกาลที่ ๕ ม.๒ แผนกปกครอง .๑๒ ก. ใบบอกเมืองต่าง ๆ

- เลขที่ ๓๔ ใบบอกเมืองน่าน หลวงพระบาง อุทัยธานี เมืองงอย เมืองแคว เมือง-
 เชียงกง (ช.ค. - ค.ค. ๑๐๗)

เลขที่ ๔๑ ใบบอกเมืองฝาง เชียงแสน เมืองแตง เชียงราย เชียงใหม่ (ม.ค. ๑๐๓ - ๓ ส.ค.๑๐๔)

เลขที่ ๔๕ ใบบอกเมืองเชียงใหม่ แม่ฮ่องสอน เมืองขุนยวม เมืองแจะ เมืองท่าสยา เชียงแสน เชียงราย เชียงตุง (๒๒ เม.ย.๑๐๔ - ๒๔ ก.ค.๑๐๔)

เลขที่ ๔๗ ใบบอกเมืองเชียงใหม่ น่าน เชียงของ เมืองสีง (๑๐ เม.ย.๑๐๔ - ๔ ก.ค.๑๐๔)

เลขที่ ๔๘ ใบบอกเมืองขุนยวม แม่ฮ่องสอน เมืองใหม่ เมืองแจะ เมืองน่าน ลำพูน สวรรคโลก เมืองท่าสยา (๑๐ ธ.ค.๑๐๔ - ๓๐ มี.ย.๑๐๕)

เลขที่-๕๐ ใบบอกเมืองเชียงใหม่ ลำพูน เชียงเงิน น่าน (๒๒ ธ.ค.๑๐๔ - ๑๕ ก.ค.๑๐๕)

จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง เอกสารรัชกาลที่ ๕ ค.๔๐ เขตแดนต่างชาติ (อังกฤษ)

เลขที่ ๒ เขตแดนอังกฤษทางหัวเมืองในมณฑลลาวเฉียง (๒๔ ม.ค.๑๐๔ - ๒๔ เม.ย.๑๐๕)

เลขที่ ๓ เขตแดนอังกฤษทางหัวเมืองในมณฑลลาวเฉียง (๑๒ ส.ค. - ๑๓ ก.ค. ๑๐๕)

เลขที่ ๔ เขตแดนที่ติดกับอังกฤษทางมณฑลพายัพ ปี ร.ศ.๑๐๕

เลขที่ ๕ เขตแดนอังกฤษทางหัวเมืองมณฑลลาวเฉียง (๑๓ - ๒๓ ธ.ค.๑๑๑)

เลขที่ ๖ เขตแดนอังกฤษทางหัวเมืองลาวเฉียง (๑๔ ม.ค.๑๑๑ - ๓๑ ส.ค.๑๑๒)

เลขที่ ๗ รายงานข้าหลวงเมืองน่านเกี่ยวกับเรื่องเขตแดนอังกฤษ (๑๑ - ๑๓ ส.ค.๑๑๒)

จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง เอกสารรัชกาลที่ ๕ ม.๕๔ มณฑลลาวเฉียง (เมืองเงิน, ตรวจราชการภาคเหนือ)

เลขที่ ๓๐ รายงานตรวจราชการภาคเหนือ (มี.ค.๑๐๓ - ๒๕ เม.ย.๑๐๔)

เลขที่ ๓๑ รายงานตรวจราชการภาคเหนือ (๑๑ พ.ค.๑๐๔ - ๒๔ ส.ค.๑๐๔)

- เลขที่ ๓๓ รายงานตรวจราชการภาคเหนือ (๒๑ พ.ค. - ๒๔ ก.ค. ๑๐๔)
- เลขที่ ๓๔ คึกความในหัวเมืองมณฑลลาวเฉียง (ก.พ. ๑๐๖ - ๒๕ ม.ค. ๑๑๐)
- เลขที่ ๓๕ เบิกเกล็ดมณฑลพายัพ (๓๐ มี.ค. ๑๑๑ - ๑๓ ธ.ค. ๑๑๔)
- เลขที่ ๕๗ คึกความต่าง ๆ ทางลาวเฉียง (๓ ก.พ. ๑๑๑ - ๒๖ ก.พ. ๑๑๔)
- เลขที่ ๕๘ พระพรหมสุรินทร์ออกตรวจราชการในมณฑลลาวเฉียง (๔ เม.ย. ๑๑๒ - ๓๑ ม.ค. ๑๑๔)
- เลขที่ ๕๙ ภาษีอากรต่าง ๆ ทางลาวเฉียง (๑๕ เม.ย. ๑๑๒ - ๒๕ ก.พ. ๑๑๔)
- เลขที่ ๖๖ บัญชีงบประมาณรายรับรายจ่ายจวคภาษีอากรต่าง ๆ ทางลาวเฉียง (๑ ก.พ. ๑๑๒ - ๒๐ ก.ค. ๑๑๓)
- เลขที่ ๗๕ อังกฤจะมาที่เมืองเชียงตุง (๒ ธ.ค. ๑๑๑ - ๒๔ ก.ย. ๑๑๔)
- เลขที่ ๗๖ พระยาขึ้นหมื่นเมืองเชียงตุงยกกำลังมาตั้งที่บ้านร่องฤจะหมายคำบล กู้ทัพยางเป็นแดน (๕ มิ.ย. - ๑๐ ก.ค. ๑๑๒)
- เลขที่ ๗๗ เจริญเมืองเชียงตุงเข้ามาตั้งในแขวงเมืองเชียงของและกระทำโจรกรรมต่าง ๆ (๒๕ มิ.ย. - ๒๒ ก.พ. ๑๑๒)
- เลขที่ ๘๐ เมืองเชียงลาภ แลเรื่องเจ้าหม่อมแสงจะมาขอนางประทุมมาบุตรเจ้าเมืองเชียงแขงเป็นเมีย แลโต้แย้งกันด้วยแล้ว (๒๕ พ.ย. ๑๑๒ - ๒๔ ธ.ค. ๑๑๓)
- เลขที่ ๘๑ ขอทหารไปรักษาราชการเมืองเชียงแสนป้องกันโจรผู้ร้าย (๑๐ - ๑๑ มิ.ย. ๑๑๒)

จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง เอกสารรัชกาลที่ ๕ ม.๕๘ มณฑลลาวเฉียง (เชียงใหม่ น่าน แพร ลำพูน ลำปาง)

- เลขที่ ๘๘ รายงานกรมหมื่นพิชิตปรีชากร เรื่องจัดราชการเชียงใหม่ ลำพูน และ ลำปาง (พ.ค. ๑๐๓)
- เลขที่ ๘๙ เบิกเกล็ดเรื่องราชการเมืองเชียงใหม่ ปีรกา สัปตศก ๑๒๔๙ (มิ.ย. ๑๐๔ - ธ.ค. ๑๐๗)

- เลขที่ ๕๐ ฎีกาพระยาเพชรพิไชย (ม.ค. - พ.ย.๑๐๓)
- เลขที่ ๕๑ พระราชวรินทร์ฯ กราบบังคมทูล (มี.ค.๑๐๓ - ๖ พ.ค.๑๐๔)
- เลขที่ ๕๒ พระราชวรินทร์ฯ กราบบังคมทูล (เม.ย.๑๐๓ - ๖ พ.ค.๑๐๔)
- เลขที่ ๕๓ เจ้าพระยารัตนบดินทร์กราบบังคมทูล (๓ เม.ย. - ๖ มิ.ย.๑๐๔)
- เลขที่ ๕๔ พระราชวรินทร์ฯ กราบบังคมทูล (๑๑ เม.ย. - ๒๒ พ.ค.๑๐๔)
- เลขที่ ๕๕ พระราชวรินทร์ฯ กราบบังคมทูล (๑๔ เม.ย. - ๖ พ.ค.๑๐๔)
- เลขที่ ๕๖ พระราชวรินทร์ฯ พระศรีเสนาฯ กราบบังคมทูล (๑๕ เม.ย. - ๑ พ.ค.๑๐๔)
- เลขที่ ๕๗ เจ้าพระยารัตนบดินทร์ฯ กราบบังคมทูล (๓๑ พ.ค. - ๓ ก.ย.๑๐๔)
- เลขที่ ๕๘ หนังสือราชการฝ่ายเมืองนครเชียงใหม่ (๕ มิ.ย. - ๒๖ มี.ค.๑๐๔)
- เลขที่ ๑๐๑ หนังสือมหาดไทยราชการฝ่ายเมืองนครเชียงใหม่ น่าน แพร ลำพูน
ลำปาง (๑๔ ก.ค.๑๐๔ - ๒๕ ก.ค.๑๐๕)
- เลขที่ ๑๐๒ หนังสือกระทรวงมหาดไทย ราชการฝ่ายเมืองนครเชียงใหม่แลเมืองน่าน
แพร่ ลำพูน ลำปาง (๒๗ ก.ค.๑๐๔ - ๒๗ ธ.ค.๑๑๐)
- เลขที่ ๑๐๓ หนังสือราชการปี ๑๐๔, ๑๐๕ พระองค์เจ้าโสมบัณฑิตย์ เรื่องราชการ-
เชียงใหม่และการในพระองค์ (๑๗ พ.ย.๑๐๔ - ๒๕ ก.พ.๑๐๕)
- เลขที่ ๑๐๔ หนังสือราชการปี ๑๐๕ กรมท่า เรื่องราชการเชียงใหม่ในระหว่างกรมหลวง
เทวะวงษาโรประการและพระองค์เจ้าโสมบัณฑิตย์ (๒๗ ธ.ค.๑๐๓ - ๓๐
ธ.ค.๑๑๐)
- เลขที่ ๑๐๕ หนังสือมหาดไทยราชการฝ่ายเมืองนครเชียงใหม่ น่าน แพร ลำพูน ลำปาง
(๑๕ ม.ค.๑๐๔ - ๕ พ.ค.๑๐๕)
- เลขที่ ๑๐๗ หนังสือมหาดไทย ราชการฝ่ายเมืองนครเชียงใหม่ น่าน แพร ลำพูน ลำปาง
(๔ มี.ค.๑๐๔ - ๔ ค.ค.๑๑๐)
- เลขที่ ๑๐๘ ราชการเมืองเชียงใหม่ฝ่ายเจ้าพระยารัตนาธิเบศร์ (๓๐ มิ.ย. - ๑๓ ค.ค.
๑๐๕)

จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง เอกสารรัชกาลที่ ๕ ม.๕๘ มณฑลลาวเฉียง (เชียงใหม่ น่าน
แพร่ ลำพูน ลำปาง)

เลขที่ ๑๐๕ หนังสือมหาคไทย ราชการฝ่ายเมืองนครเชียงใหม่ น่าน แพร่ ลำพูน
ลำปาง (๓๐ มี.ย.๑๑๐ - ๑๖ มี.ค.๑๑๑)

เลขที่ ๑๑๕ ปกครองบริเวณเชียงใหม่ตะวันตกกนแลเมืองแม่ฮ่องสอน (๑๗ ก.ค.๑๑๒ -
๑๑ พ.ค.๑๒๖)

จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง เอกสารรัชกาลที่ ๕ ม.๕๘ มณฑลลาวเฉียง (เมืองเงิน เมืองน่าน
เมืองยวม)

เลขที่ ๑๔๙ เกณฑ์กำลังเมืองน่านไปช่วยราชการ (๑๖ ส.ค. - ๒๑ ธ.ค.๑๑๒)

เลขที่ ๑๔๘ พระยาไชยวงษ์เมืองน่าน กับพระยาแพร่ที่สงสัยว่าจะไปเข้ากับฝรั่งเศส
(๑๒ ก.ค.๑๑๘ - ๒๐ พ.ค.๑๑๕)

เลขที่ ๑๖๕ เจริญเมืองควน เมืองหาง จะมารบเมืองฝาง (๒๔ ก.ย.๑๑๓ - ๕
พ.ค.๑๑๔)

เลขที่ ๑๕๐ อังกฤษทอว่าเรื่องเจริญจะกลับไปเมืองหมอกใหม่ เจ้าพนักงานห้ามไม่ให้
กลับ (๓๑ ก.ค. - ๑๖ มี.ค.๑๑๒)

เลขที่ ๑๕๑ หนังสือสัญญาว่าด้วยการที่เจ้านครเชียงใหม่จะรักษากันเมืองให้เรียบร้อย
(ร.ศ.๘๒)

เลขที่ ๑๕๓ พิกัดภาษีอากรมณฑลพายัพ (ร.ศ.๑๐๓ - ๑๐๔)

เลขที่ ๑๕๔ หนังสือราชการเมืองเชียงแขงและเมืองสิง นัง (๑๔ ก.พ.๑๐๘ -
๑๐ เม.ย.๑๑๐)

เลขที่ ๑๕๕ หนังสือราชการเมืองเชียงแขงและเมืองสิง นัง (๑๐ ก.ค.๑๐๘ -
๕ ก.ค.๑๑๐)

เลขที่ ๑๕๖ หนังสือราชการเมืองเชียงแขงและเมืองสิง นัง (๒๕ ก.พ.๑๐๘ -
๓๑ พ.ค.๑๑๐)

เลขที่ ๑๕๗ หนังสือราชการเมืองเชียงใหม่และเมืองสิง นัง (๒๑ ส.ค.๑๑๑ -
๒๓ พ.ค.๑๑๔)

เลขที่ ๑๕๘ เรื่องราชการทางเชียงใหม่ เชียงของ (๒๔ ก.ค.๑๑๒ - ๑๕ ม.ค.
๑๑๗)

เลขที่ ๒๐๖ เรื่องจัดการคลังและอื่น ๆ มณฑลลาวเฉียง (๒๒ ก.พ.๑๑๒ - ๒ ก.ย.
๑๑๗)

เลขที่ ๒๑๐ เรื่องพระยาทรงสุรเดชไปตรวจราชการในมณฑลลาวเฉียง (๕ ธ.ค.
๑๑๓ - ๕ เม.ย.๑๑๗)

เลขที่ ๒๑๒ หนังสือออกฟเชอเวอร์ลงข่าวเรื่องเมืองเชียงใหม่ (๔ - ๒๕ มี.ค.๑๑๓)

เลขที่ ๒๑๖ ม. อาเธอร์ ไวส์ กงสุลอังกฤษขึ้นไปเมืองน่าน เชียงแสน เชียงราย
(๔ มี.ค.๑๑๔ - ๓ พ.ค.๑๑๕)

บรรณสาร, กอง หมายจดหมายใหญ่ หมู่อังกฤษ Letter Book เล่มที่ ๒ ทุกลอนคองปี
จ.ค.๑๒๔๖

บรรณสาร, กอง Letter Book เลขที่ ๑๑๔ สมัยพระยามหาโยธา (๒๔ พ.ย.๑๔๔๕ -
๒๕ มี.ย.๑๔๔๗)

บรรณสาร, กอง แผนกสนธิสัญญา แฟ้มที่ ๒.๔ เรื่องสัญญาสยามฝรั่งเศส ร.ศ.๑๑๒

บรรณสาร, กอง หมายกสนธิสัญญา แฟ้มที่ ๔.๑ ตอนที่ ๑ - ๓ เรื่องเขตแดนเมืองพม่าฝ่ายเหนือ
พ.ศ.๒๔๒๔ - ๒๔๓๔

บรรณสาร, กอง หมายกสนธิสัญญา แฟ้มที่ ๔.๒ ตอนที่ ๔-๖ เรื่องเขตแดนเมืองพม่าฝ่ายเหนือ
พ.ศ. ๒๔๒๔ - ๒๔๓๔

บรรณสาร, กอง หมายกสนธิสัญญา แฟ้มที่ ๔.๓ ตอนที่ ๗-๘ เรื่องเขตแดนเมืองพม่าฝ่ายเหนือ
พ.ศ.๒๔๒๔ - ๒๔๓๔

บรรณสาร, กอง หมายกสนธิสัญญา แฟ้มที่ ๔.๔ ตอนที่ ๑๐-๑๓ เรื่องเขตแดนเมืองพม่าฝ่ายเหนือ
พ.ศ.๒๔๒๔ - ๒๔๓๔

ข. หนังสือประเภทพงศาวดาร

คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่
 โรงพิมพ์สำนักนายกรัฐมนตรี ๒๕๐๔, ๑๕๐ หน้า.

ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑ รัชกาลที่ ๒
 กลังวิทยา ๒๕๐๕, ๙๕๒ หน้า.

ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓ รัชกาลที่ ๔
 กลังวิทยา ๒๕๐๖, ๔๔๐ หน้า.

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๖๕ พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) พิมพ์เป็น
 อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพหลวงสถมณีสราลักษ์ (เปรม ลางกุลเสน) กอง
 การพิมพ์สลากกินแบ่งรัฐบาล ๒๕๐๖, ๑๕๔ หน้า.

หอสมุดแห่งชาติ ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๓ พงศาวดารเมืองเชียงใหม่ เมืองลำปาง เมือง
ลำพูน (สมัยรัตนโกสินทร์).

หอสมุดแห่งชาติ ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๔ พงศาวดารลาวเฉียงของพระยาประจักษ์จักรจักร
 (พงศาวดารโยนกฉบับแรก) พงศาวดารเมืองหลวงพระบาง (ตามฉบับที่มีอยู่ในศาลา
 ลูกขุน).

หอสมุดแห่งชาติ ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๕ พงศาวดารเมืองเชียงรุ่ง พงศาวดารเมืองแดง
พงศาวดารเมืองเชียงแขง พงศาวดารเมืองไล.

หอสมุดแห่งชาติ ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๑๐ พงศาวดารเมืองน่าน.

หอสมุดแห่งชาติ ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๑๑ พงศาวดารเมืองหลวงพระบาง.

หอสมุดแห่งชาติ ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๒๒ พงศาวดารเมืองหัวพันทั้งห้าทั้งหก.

ค. เอกสารชั้นสอง (Secondary Sources)

กรมศิลปากร เรื่องจังหวัดต่าง ๆ ในประเทศไทย โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร ๒๔๕๑,
๒๖๕ หน้า.

ขจร สุขพานิช เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โรงพิมพ์มหามงกุฎ
๒๔๕๓, ๙๑ หน้า.

คึกฤทธิ์ ปราโมช พม่าเสียเมือง ก้าวหน้า ๒๕๑๒, ๒๗๖ หน้า.

คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์และโบราณคดี
๒๐-๒๓ ตุลาคม ๒๕๑๐ ๒๕๑๑, ๑๕๖ หน้า.

กลอย ทรงบัณฑิตย ปฏิทิน ๑๕๐ ปี โรงพิมพ์ลูก ส. ชรรณภักดิ์ ๒๕๑๑, ๕๑๒ หน้า.

จักรกฤษณ์ นรนิติติกุลการ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพกับกระทรวง
มหาดไทย วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ๒๕๐๖,
๖๐๔ หน้า.

แซน บัจจุลานนท์, พลเรือตรี และสวัสดิ์ จันทน์, นาวาเอก กรณีพิพาทระหว่างไทยกับ-
ฝรั่งเศส และการรบที่ปากน้ำเจ้าพระยา สมัย ร.ศ.๑๑๒ โรงพิมพ์คุรุสภา ๒๕๑๐.

ตำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้า ไทยรบพม่า คลังวิทยา ๒๕๐๕, ๔๐๗ หน้า.

ตอคค์ วิลเลียม คลิฟตัน ไทย โรงพิมพ์พระไพฑูริยา ธนบุรี ๒๕๐๒, ๒๐๐ หน้า.

๔. ทางประเทศ, กระทรวง กรมสนธิสัญญาและกฎหมาย สนธิสัญญาและความตกลงทวิภาคีระหว่าง
ประเทศ โรงพิมพ์พระจันทร์ ๒๕๑๑, ๑๕๓ หน้า.

ทรงศรี อัจจุรณ การแก้ไขสนธิสัญญาว่าด้วยสิทธิสภาพนอกอาณาเขตกับประเทศมหาอำนาจ
ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต
สำนักพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย ๒๕๐๖, ๑๕๗ หน้า.

นราธิปประพันธ์พงศ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระ พระราชพงศาวดารพม่า องค์การคำของ
คุรุสภา ๒๕๐๕, ๙ เล่ม.

นราธิปประพันธ์พงศ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระ พงศาวดารไทยใหญ่ องค์การคำของ-
คุรุสภา ๒๕๐๕, ๒ เล่ม.

- บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ คนไทยในพม่า โรงพิมพ์รามินทร์ ๒๕๐๓, ๒๑๕ หน้า.
 บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ ชาวเขาในไทย โอเคียนสโตร์ ๒๕๐๖, ๒๑๐ หน้า.
 บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ เชียงใหม่และภาคเหนือ คลังวิทยา ๒๕๐๔, ๒๔๓ หน้า.
 บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ ๓๐ ชาติในเชียงราย โรงพิมพ์อุทัย ๒๕๑๓, ๓๖๕ หน้า.
 บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ ไทยสิบสองปันนา คลังวิทยา ๒๕๑๔, ๒ เล่ม.
 บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ ราชอาณาจักรลาว ก้าวหน้า ๒๕๐๓, ๒๑๑ หน้า.
 บุญสิงห์ บุญคำ เที่ยวเมืองเชียงตุงและแคว้นสาละวิน โรงพิมพ์รัตนสุวรรณ ๒๕๑๔,
 ๔๐๗ หน้า.

บ็อค, คาร์ล สมัยพระปิยมหาราช แปลโดยเสฐียร พันธงรังษี และอัมพร จุลานนท์
 โรงพิมพ์เฟื่องนคร ๒๕๐๕, ๕๔๓ หน้า.

ป. จาคูพันธ์ (นามแฝง) จีนไซค์เบอร์มา โอเคียนสโตร์

ปราณี ศิริขรรค์ ณ พัทลุง เพชรล้านนา สุริวงค์

มานิจ ชุมสาย, ม.ล.

เมษายน - พฤษภาคม

กรีกส์, เฟรด คัมเบลล์ ลาว

วิเชษฐวงศ์ และเอก

เวลลา, วอลเตอร์ เอฟ. และ

แห่งประเทศไทย ๒๕๑๔,

สกอตต์, เซอร์ ยอร์ช กฎหมายเพียรบาล

โรงพิมพ์พระจันทร์ ๒๕๑๔, ๓๕ น.

สงวน โชติสุขรัตน์ คนคี่เมืองเหนือ โอเค

สงวน โชติสุขรัตน์ ตำนานเมืองเหนือ โอเค

สงวน โชติสุขรัตน์ ตำนานสิงหวิถิ เมืองโยน

ตำนานเดิมของพื้นเมืองอักษรไทยยาน

สงวน โชติสุขรัตน์ เที่ยวเมืองเหนือและวัฒนธรรมประเพณีของเมืองเหนือ โอเคียนสโตร
๒๕๐๕, ๔๖๔ หน้า.

สงวน โชติสุขรัตน์ ไทยยวน-คนเมือง โอเคียนสโตร ๒๕๐๒, ๓๕๖ หน้า.

สงวน โชติสุขรัตน์ น้ำเที่ยวเชียงใหม่-ลำพูน โอเคียนสโตร ๒๕๐๔, ๔๐๐ หน้า.

สงวน โชติสุขรัตน์ ประชุมตำนานลานนาไทย โอเคียนสโตร ๒๕๐๕, ๖๔๔ หน้า.

สงวน โชติสุขรัตน์ ประเพณีไทยภาคเหนือ โอเคียนสโตร ๒๕๐๒, ๑๔๔ หน้า.

สงวน โชติสุขรัตน์ ประวัติศาสตร์ลานนาไทย โอเคียนสโตร ๒๕๐๓, ๕๔๕ หน้า.

เสฐียร พันธรังษี ราชบัลลังก์พม่า แพร่พิทยา ๒๕๐๔, ๕๔๔ หน้า.

สิทธิสยามการ, หลวง สัญญาทางพระราชไมตรีระหว่างสยามกับต่างประเทศ โรงพิมพ์-
พระจันทร์ ๒๕๐๖, ๓๔๑ หน้า.

อึ้ง บุญยานนท์ สังเขปเอกสารประวัติศาสตร์ ร.ศ.๑๑๒ โรเนียว ๔๕ หน้า.

Crosthwaite, Charles, The Pacification of Burma, London, Frank Cass, 1968, 355 pp.

Harvey, G., History of Burma, London, Frank Cass, 1967, 415 pp.

Jumsai, Manich, History of Anglo-Thai Relations, Bangkok, Chalermnit, 1970, 229 pp.

Mangrai, Sao Saimong, The Shan States and the British Annexation, New York, Department of Asian Studies, Carnell University, 1965, 319 pp.

Scott, J.G., Gazetter of Upper Burma and the Shan States, Part I, Volume II.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก.

สนธิสัญญาระหว่างรัฐบาลสยาม กับ รัฐบาลอินเดีย
เพื่อส่งเสริมการค้าต่อทางพาณิชย์ ระหว่างพม่าของอังกฤษ
กับอาณาเขตของเมืองเชียงใหม่ ลำปาง และลำพูน (สัญญาเชียงใหม่)
ลงนาม ณ เมืองกัลกัตตา เมื่อวันที่ ๑๔ มกราคม ค.ศ. ๑๘๘๔

ด้วยพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ บดินทรเทพยมหามงกุฎ บุรุษยรัตนราชวิวงษ์บรมพงษบริพัตร วรชติยราชินิกโรคม จาตุรันตบรมมหาจักรพรรดิราชสังกาศ บรมชนรมิกมหาราชธิราช บรมนารถพิตร พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เปนพระเจ้าแผ่นดินใหญ่ในรัชกาลที่ห้า ในพระบรมราชวงษ์ซึ่งได้ดำรงรัตนราชไมหัยสรวรบาธิบดี ณ กรุงเทพมหานครอมรัตนโกสินทรมหินทรายุทธยาพระเจ้ากรุงสยาม มีพระราชประสงค์จะดำรงรักษาทางพระราชไมตรีให้วัฒนาถาวรยิ่งขึ้นไป ด้วยเมืองเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูน เป็นของฝ่ายไทย แลเขตแดนซึ่งเป็นกอลอนนีเมืองขึ้นฝ่ายอังกฤษติดต่อกันกับเมืองเชียงใหม่ ลุกคำไปมาค้าขาย เกิดโจรผู้ร้ายแลเหตุต่างๆ จะต้องจัดการระงับโจรผู้ร้ายให้ลูกค้าทั้งสองฝ่ายไปมาค้าขายโดยสะดวก ทานเสนาบดีกรุงสยาม แลคอเวอนแมนตฝ่ายอินเดียเห็นพร้อมกันแล้ว สมเด็จพระเจ้ากรุงสยามจึงโปรดตั้งให้พระยาเจริญราชไมตรีเป็นผู้ใหญ่ได้บังคับการสิทธิขาดในสาละตางประเทศ เปนมินิสเตอเปลนีโปเตนติเออริยที่หนึ่ง พระยาสมุทบุรานุรักษ์ผู้ได้บังคับการเมืองสมุทปราการ เปนมินิสเตอเปลนีโปเตนติเออริยที่สอง พระมหมานตรีศรีธรรมาภิชัย สมุทเจ้ากรมพระตำรวจในขวาเป็นที่ปลุกษานายหนึ่ง กับหลวงสยามานุเคราะห์ทงสุลเมืองราชวงษนายหนึ่ง ฝ่ายท่านเรตสอนเนอเรเปเลทอมมาศยอค แะริงมา - รอนนอตบุรุษที่สแตรคตอน เปนบารนเนต แลเป็นที่ปลุกษาของสมเด็จพระนาง เปนเจ้าแผ่นดินเกรตบริติชแชนแลอายริแลนด์ แลเปนแครนตมาศเตอเคื่องอิกิริยยศชื่อสะคารอินเดียนอย่าง

กรมสนธิสัญญาและกฎหมาย, กระทรวงการต่างประเทศ (หนังสือออกประมวล
 สนธิสัญญาเดิม ๒ พ.ศ. ๒๔๑๑ - ๒๔๒๕) สนธิสัญญาและความตกลงพหุภาคี ระหว่าง
ประเทศไทย กับ ต่างประเทศ และองค์การระหว่างประเทศ หน้า ๓๑ - ๓๖

ที่สุด แลเป็นไวยสรวคเอนเนอเบเนราลอินเคียอยู่ในที่ประชุม จึงได้ตั้งท่านชาเลอัม-
เฟอสทอนเอกจิซอนกอมแปเนียน ซึ่งได้รับเครื่องอิศริยยศอย่างสูง ชื่อสละวาร์อินเคียเปน
เปลนีโปเคนติเอรีย แลผู้ซึ่งมีอำนาจทั้งสองฝ่ายได้ปรึกษาเหินถูกตกลงกันตามข้อสัญญา
ซึ่งจะกล่าวนี้

ข้อ ๑ ว่า สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามจะให้เจ้าเชียงใหม่ตั้งคานกองตระเวน
แลให้เจ้าพนักงานกำกับริมฝั่งแม่น้ำสะระวีลที่เปนเขตแดนเมืองเชียงใหม่ ซึ่งเป็นของ
ฝ่ายสยาม แลให้มิไปลิตตั้งอยู่กอสมการ จะไ้กระงับห้ามโจรผู้ร้ายแลการอื่นๆ ที่เปนสำคัญ

ข้อ ๒ ว่า ผู้หนึ่งผู้ใดเปนโจรผู้ร้ายในเมืองเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมือง
ลำพูนหนีข้ามไปในเขตแดนอังกฤษ เจ้าพนักงานอังกฤษ แลโปลิศจะช่วยติดตามจับผู้ร้าย
โดยแข็งแรง ถ้าใดตัวผู้ร้ายเปนคนในบังคับสยาม ต้องส่งให้เจ้าพนักงานสยามที่เมืองเชียง-
ใหม่ ถ้าเปนคนในบังคับอังกฤษ ให้ขุนนางอังกฤษที่ตั้งอยู่ ณ เขตแดนของสะลินชวาระให้
ถ้าผู้หนึ่งผู้ใดเปนผู้ร้ายในเขตแดนอังกฤษหนีเข้าไปในเขตแดนเมืองเชียงใหม่ เมืองนคร
ลำปาง เมืองลำพูน เจ้าพนักงานฝ่ายสยามกับโปลิศจะช่วยติดตามจับผู้ร้ายโดยแข็งแรง ถ้า
ใดตัวผู้ร้ายเปนคนในบังคับอังกฤษต้องส่งให้ขุนนางที่ตั้งอยู่ของสะลิน ถ้าเปนคนในบังคับ -
สยาม เจ้าพนักงานที่ตั้งอยู่เมืองเชียงใหม่จะชำระให้ ถ้าผู้หนึ่งผู้ใดที่มีหนังสือเดินทางตาม
ในสัญญาข้อ ๔ ถ้าไม่มีหนังสือเดินทาง เปนโจรผู้ร้ายในเขตแดนอังกฤษ เขตแดนสยาม
ถ้าจับตัวผู้ร้ายได้ ไม่ต้องถามว่าเป็นคนชาติของผู้ใด ต้องชำระตัดสินทำโทษตามกฎหมาย -
บ้านเมืองนั้น ถ้าทรัพย์สินของผู้ร้ายลักไป เจ้าพนักงานในเขตแดนฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดชำระ
ได้ทรัพย์สินของมาแล้วต้องส่งทรัพย์สินของให้แก่เจ้าของฝ่ายนั้น

ข้อ ๓ ว่า เจ้าพนักงานสยามที่เมืองเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูน จะ
ต้องช่วยป้องกันคนในบังคับอังกฤษซึ่งไปมาค้าขายและมีธุระอื่นๆ ในเมืองเชียงใหม่ เมือง
นครลำปาง เมืองลำพูนโดยสมควร แลคอเวอนแมนอังกฤษในฝ่ายอินเดียนก็จะต้องช่วยป้อง-
กันคนในบังคับสยาม ซึ่งมาจากเมืองเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูน ไปค้าขายตาม
ธุระอื่นๆ เข้าไปในเขตแดนอังกฤษเหมือนกัน

ข้อ ๔ ว่า คนในบังคับอังกฤษมาแต่เมืองพม่า ฝ่ายอังกฤษเข้าไปเมืองเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูน ต้องมีหนังสือเดินทางสำหรับตัวของผู้ครองเมืองพม่าฝ่ายอังกฤษ ถ้าขุนนางซึ่งผู้ครองเมืองพม่าฝ่ายอังกฤษตั้งให้เป็นเจ้าพนักงานในหนังสือเดินทางสำหรับตัวนั้น ให้ใส่ชื่อแลตำแหน่งมาด้วยขระสิ่งใดๆ หนังสือเดินทางนั้นต้องเปลี่ยนใหม่ทุกครั้ง แลหนังสือเดินทางสำหรับตัวนั้นเจ้าพนักงานซึ่งตั้งอยู่ในเขตแดนชั้นนอกภูเขานี้ ในเมืองเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูน จะเรียกดูต้องใหญ่ ถ้าผู้ที่มีหนังสือเดินทางไม่มีสิ่งของต้องห้ามตามหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรี ซึ่งสมเด็จพระเจ้ากรุงสยามกับสมเด็จพระนางเจ้ากรุงเองแกลนต์ทำไว้ เมื่อวันที่สิบแปด เดือนเอเปริล คณิตศักราช ๑๘๕๕ ปี แลขอเพิ่มเติมซึ่งคอเวอนแมนต์สยามกับกอมมิสเนอฝ่ายอังกฤษ ได้ทำไว้เมื่อวันที่สิบสามเดือนเม คณิตศักราช ๑๘๕๖ ปี มิให้ชักขวางไว้ต้องยอมให้ไปตามระบะทาง ถ้าผู้หนึ่งผู้ใดไม่มีหนังสือ เดินทางสำหรับตัวจะให้กลับก็ได้ แลอย่าให้ทำอันตรายด้วยประการใด

ข้อ ๕ ว่า มีประสงค์ตกลงกันจะระงับความซึ่งคนในบังคับอังกฤษคนในบังคับสยาม ที่อยู่ในเมืองเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูน ซึ่งเป็นฝ่ายของไทยที่จะเป็นความแก่กันต่อไปข้างหน้า มิใช่เป็นความดีพินนิตโทษ สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินกรุงสยามจะตั้งผู้ ซึ่งสมควรให้เป็นตระลาการที่เมืองเชียงใหม่ แลตระลาการนั้นจะมีอำนาจไต่ชำระตัดสินความของคนที่บังคับอังกฤษพ้องคนในบังคับสยามที่เมืองเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูน ถ้าคนในบังคับสยามพ้องคนในบังคับอังกฤษ ซึ่งมาแต่พม่าอังกฤษที่เข้าไปในเมืองเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูน ซึ่งมีหนังสือเดินทางสำหรับตัวตามหนังสือสัญญาข้อ ๔ ถ้าคนในบังคับอังกฤษยอมให้ชำระที่ศาลนั้นจึงชำระตัดสินได้ ถ้าคนในบังคับสยามพ้องคนในบังคับอังกฤษที่มาแต่พม่าฝ่ายอังกฤษเข้าไปที่เมืองเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูน ที่มีหนังสือเดินทางสำหรับตัวตามหนังสือสัญญาข้อ ๔ ถ้าไม่ยอมให้ตระลาการที่เมืองเชียงใหม่ ชำระตัดสิน ก็ต้องให้กงสุลอังกฤษในกรุงเทพฯ ถ้าขุนนางอังกฤษที่ตั้งอยู่ในเขตแดนที่ยองสะลินชำระตัดสิน ถ้าคนในบังคับสยามพ้องคนในบังคับอังกฤษเข้าไปอยู่ที่เมืองเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูน ถ้าไม่มีหนังสือสำหรับตัวตามหนังสือสัญญาข้อ ๔ ความนั้นต้องชำระตัดสินตามกฎหมายเมืองนั้น

ข้อ ๖ ว่า คนในบังคับสยามอยู่ที่เมืองพม่าฝ่ายอังกฤษ ถ้าเป็นความกันเอง จะหา
 มาตรการฝ่ายอังกฤษในคำเวลานั้นให้ชำระความ มาตรการอังกฤษนั้นจะต้องช่วยวากลาให้
 สำเร็จตามไมตรี ถ้าโจทจำเลยยอมกันความนั้นก็แล้วกันไต่ ถ้าคนในบังคับอังกฤษอยู่ที่เมือง
 เชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูน เป็นความกันเอง จะไปหามาตรการที่เมือง
 เชียงใหม่ ซึ่งไต่ตั้งอยู่ตามหนังสือสัญญาขอ ๕ มาตรการที่เมืองเชียงใหม่ต้องช่วยให้สำเร็จ
 ตามไมตรี ถ้าโจทจำเลยยอมกันตามตัดสิน ความนั้นก็แล้วกันไต่

ข้อ ๗ ว่า คนเกิดในฝ่ายอินเดียน ซึ่งอยู่ในบังคับอังกฤษมาแต่พม่าฝ่ายอังกฤษ เข้า
 ไปในเมืองเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูน ที่ไม่มีหนังสือเดินทางสำหรับตัวตาม
 หนังสือขอ ๔ ถ้าหาความผิดในเขตแดนสยาม ต้องชำระตามศาลตามกฎหมายเมืองนั้น
 ถ้าคนเกิดในฝ่ายอินเดียน ซึ่งอยู่ในบังคับอังกฤษอย่างที่ได้กล่าวมาแล้ว ถ้ามีหนังสือเดินทาง
 สำหรับตัวตามหนังสือสัญญาขอ ๔ แล้วหาความผิด ต้องให้กงสุลอังกฤษในกรุงเทพฯ ถ้าให้ขุน-
 นางอังกฤษที่ตั้งอยู่ในเขตแดนของสะลินชำระตามกฎหมายอังกฤษ

ข้อ ๘ ว่า เจ้าพนักงานที่เมืองเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูน ถ้าขุน-
 นางที่ตั้งอยู่เขตแดนของสะลินจากกงสุลในกรุงเทพฯ จะต้องการคำหา คำให้การ คำ
 พยาน แลผู้ที่เป้นพยาน ซึ่งต้องการจะได้ตัดสินความมั่นคงโทษแลความมีไหมหั้นโทษที่
 ยังไม่แล้ว ก็ต้องให้ทุกครั้ง ถ้ามาตรการที่เมืองเชียงใหม่ ต้องการคำหา คำให้การ คำ
 พยาน แลผู้ที่เป้นพยาน ต้องให้เหมือนกันทุกครั้ง

ข้อ ๙ ว่า ความซึ่งขุนนางอังกฤษที่ตั้งอยู่เขตแดนของสะลินชำระก็ดี ภาตระ-
 ลาการที่เมืองเชียงใหม่ก็ดี ซึ่งไต่ตั้งไว้ตามหนังสือสัญญาขอ ๕ นี้ ถ้าคนในบังคับสยามเป็น
 ความเกี่ยวข้องกับคนในบังคับอังกฤษ ถ้าคนในบังคับอังกฤษเกี่ยวข้องกับคนในบังคับสยาม
 เจ้าพนักงานสยาม ถ้าเจ้าพนักงานอังกฤษ ทั้งสองฝ่ายจะไขขุนนางนายหนึ่งไปฟังชำระ -
 ความก็ได้ ถ้าต้องการคำหา คำให้การ คำพยาน เจ้าพนักงานสยาม ถ้าเจ้าพนักงานอังกฤษ
 จะคัดส่งให้ อย่าให้คิดเอาค่าจ้างแต่สิ่งใด

ข้อ ๑๐ ว่า คนบังคับอังกฤษที่มีหนังสือเดินทางสำหรับตัวตามหนังสือสัญญาขอ ๔
 ถ้าผู้หนึ่งผู้ใดจะซื้อไม้ตัดไม้กานไม้ที่ป่าเมืองเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูน ต้อง

ทำหนังสือสัญญาต่อเจ้าของป่าให้มีกำหนดปี หนังสือสัญญานั้นทำเป็นสองฉบับ เอาไว้คนละฉบับต้องประทับตราตราการไทยที่เมืองเชียงใหม่ ซึ่งได้ตั้งไว้ตามหนังสือสัญญาข้อ ๕ และประทับตราเจ้าเชียงใหม่ด้วย และตราการที่เมืองเชียงใหม่ต้องส่งสำเนาหนังสือสัญญาข้อไม้นั้น ให้แก่ขุนนางอังกฤษที่ตั้งอยู่เขตรแดนของสะลินฉบับหนึ่งทุกครั้ง ถ้าผู้หนึ่งผู้ใดที่เป็นคนในบังคับอังกฤษมีหนังสือสำหรับตัว ตัดไม้กานไม้ในป่าตำบลหนึ่งตำบลใด เจ้าของป่าไม่ยอม ถ้าเกินกำหนดหนังสือสัญญาที่ทำไว้แล้วนั้น ต้องใช้ราคาผลประโยชน์ที่เสียไปให้แก่เจ้าของป่าตามกงสุลอังกฤษในกรุงเทพฯ ขุนนางอังกฤษที่เขตรแดนของสะลินเห็นสมควร ถ้าผู้นั้นไม่มีหนังสือสำหรับตัวแล้วต้องชำระตามศาลตามกฎหมายเมืองนั้น

ข้อ ๑๑ ว่า ตราการที่เมืองเชียงใหม่ ซึ่งได้ตั้งไว้ตามหนังสือสัญญาข้อ ๕ และเจ้าเชียงใหม่ต้องห้ามอย่าให้เจ้าของป่าทำหนังสือสัญญาขายไม้ ถ้าป่าไม้ในป่าตำบลเดียวเป็นสองรายสามราย และห้ามอย่าให้ผู้หนึ่งผู้ใดไปยึดตราฉลากตราที่เป็นเจ้าของแต่ใดตัดไม้ได้ และต้องช่วยดูค่าที่ตัดไม้หรือไม่ตามสมควร จะไต่ถามของตัวใด ถ้าเจ้าของป่าไม่ให้ตัดไม้กานไม้ ถ้าไม่ให้ถอยไม้ตามหนังสือสัญญาข้อไม่ว่าไว้ในหนังสือสัญญาข้อ ๑๐ ให้ตราการที่เมืองเชียงใหม่ ซึ่งตั้งไว้ตามหนังสือสัญญาข้อ ๕ กับเจ้าเชียงใหม่บังคับให้เจ้าของป่าเสียค่าช่วยการให้กับผู้ซึ่งได้ทำหนังสือสัญญานั้นพอสมควร ตามกฎหมายฝ่ายสยาม

ข้อ ๑๒ ว่า คนในบังคับอังกฤษซึ่งมาแสพมาฝ่ายอังกฤษเข้าในเขตรแดนสยามสิ่งของต้องพิทักษ์ภาษีต้องเสียภาษีตามธรรมเนียมเมืองนั้น ถ้าคนในบังคับสยามเข้าไปในเขตรแดนอังกฤษ สิ่งของต้องพิทักษ์ภาษี ต้องเสียภาษีตามคอเวอนแมนต์ได้ตั้งไว้

ข้อ ๑๓ ว่า ขุนนางอังกฤษซึ่งตั้งอยู่ที่เขตรแดนของสะลิน จะมีอำนาจตามหนังสือสัญญานี้ และมีอำนาจทุกอย่างเหมือนกงสุลอังกฤษนายหนึ่งตามหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรี สมเด็จพระนางเจ้ากวินกรุงเองแคลนที่โกทำไว้อต่อสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยาม เมื่อวันที่ สิบ - แปด เดือนเอปริล คฤศศักราช ๑๘๕๕ ปี และขอเพิ่มเติมซึ่งคอเวอนแมนต์ฝ่ายสยามกับกอมิต - เนอฝ่ายอังกฤษได้ทำไว้ในวันที่สิบสามเดือน เม คฤศศักราช ๑๘๕๖ ปี

ข้อ ๑๔ ว่า ไม่มีข้อหนึ่งข้อใดในหนังสือสัญญานี้จะยกข้อความหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรี ถ้าหนังสืออื่นๆ ซึ่งให้อยู่ในระหว่างคอเวอนแมนต์อังกฤษ คอเวอนแมนต์สยาม

ปัจจุบันนี้ได้ แคะข้อความที่มีอยู่ในสัญญานี้ ไซ้ได้เฉพาะที่ได้สัญญาตกลงกันเต็มในหนังสือสัญญาใหม่นี้

ข้อ ๑๕ ว่า เมื่อพ้นเจตป็นับถึงถ้วนโคไซ้หนังสือสัญญานี้ ฝ่ายประเทศอังกฤษ ราชอาณาจักรสยาม จะขอตรวจแก้หนังสือสัญญานี้ใหม่ออกลงนามสิบสองเดือน แลตั้งขุนนาง ทั้งสองฝ่ายให้มีอำนาจในการนี้แล้ว จึงได้แก้หนังสือสัญญาได้ตามที่จะเห็นขาดเห็นเกิน ประการใด

ข้อ ๑๖ ว่า หนังสือสัญญานี้ทำไว้เป็นภาษาอังกฤษและภาษาสยามเนื้อความอัน เกี่ยวข้องกัน แต่ผู้ซึ่งมีอำนาจเต็มในฝ่ายอังกฤษไม่รู้ภาษาไทยได้ตกลงกัน ถ้าเป็นเหตุการณ์ ทุมเถียงกันในสัญญานี้ของเอาคำอังกฤษเป็นแน

ข้อ ๑๗ ว่า ท่านไวยสรอยคอเวอนเนอเบเนรอลอินเคีย ได้รื้อพิพาทหนังสือสัญญานี้ ได้ให้ผู้มีอำนาจเต็มฝ่ายสยามทราบแล้ว หนังสือสัญญานี้ขอให้สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยาม รื้อพิพาทแล้ว ให้ส่งให้แก่อะเกรศตารีคอเวอนแมนตฝ่ายอินเคียที่ว่าการต่างประเทศเมืองกา- ละกัตตา ในกำหนดสี่เดือนเข้ามาหนังสือสัญญานี้เมื่อรื้อพิพาทแล้วจึงไซ้ได้ ในวันที่หนึ่ง เดือนยันนุวารี คณศศักราช ๑๘๗๕ ปี ตรงกับวันศุกร์แรม ๔ ค่ำ เดือนอ้าย ปีมะแม จศก. จุลศักราช ๑๒๓๖ ปี แลท่านผู้มีอำนาจทั้งสองฝ่ายได้ลงชื่อประทับตราในหนังสือสัญญาสอง ฉบับเป็นอักษรอังกฤษ อักษรสยามไว้เป็นสำคัญ สัญญานี้ทำที่เมืองกาละกัตตา ลงวันที่สิบสี่ เดือนยันนุวารี คณศศักราช ๑๘๗๕ ปี ตรงกับวันพุธ เดือนนี้ แรมสิบสองค่ำ จุลศักราช ๑๒๓๕ ปีรกา เบญจศก

หนังสือสัญญาฉบับนี้ ได้ลงชื่อ พระยาเจริญราชไมตรี ประทับตราเทวดานั่งแทน ถัดออกว่าพระยาสมุทรานุรักษ์ ประทับตราชื่อตัวมีข้างอยู่กลาง มีศเอศจิซอน ผู้รับอำนาจ เต็ม แลท่านไวยสรอยประทับตราครั้งดวงตรา ชื่อตัวรวมตราสามดวง ได้ประทับไว้ท้าย หนังสือที่อักษรอังกฤษแห่งหนึ่ง ที่อักษรไทยแห่งหนึ่ง ทั้งสองฉบับ หนังสือสัญญานี้รักษาไว้ ณ กรุงเทพฯ ฉบับหนึ่ง ที่ผู้ถูกกระคายหนังสือ สัญญาประทับตราประจำตัว ของมีศเอศจิ- ซอน ฉบับหนึ่ง ที่ผู้ถูกกระคายหนังสือสัญญาประทับตรา ประจำครั้งรูปพระบรมมหารัชมังคลา- ถัดออกไม่ ของพระยาเจริญราชไมตรี รักษาไว้ ณ เมืองกาละกัตตา

จบข้อสัญญา ๑๗ ข้อเท่านั้น.

ภาคผนวก ข.

หนังสือประกาศของพระยาราชสีมการากร^๑

หนังสือพระยาราชสีมการากรข้าหลวงผู้ว่าการ เมืองนครเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง
เมืองนครลำพูน และบังคับการศาลต่างประเทศ ณ เมืองนครเชียงใหม่ เจริญมายังเจ้าฟ้า
เจ้าเมืองฝ่ายไทยเจ้านายทั้งหลายไต่ทราบ

ด้วยพระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นพิชิตปรีชากร อันเป็นพระอนุชาธิราชในสมเด็จพระ-
เจ้าอยู่หัวไคเสด็จโดยขบวนมาบรรดุงเมืองเชียงใหม่ เพื่อจะระงับสรรพทุกข์ภัยพิบัติแห่งไพร่ฟ้า
ชาแผ่นดิน อันควรพึ่งพระบรมราชสมภารทั้งมวลให้ไ้ความสุขเกษมสำราญทั่วหน้ากัน บัดนี้ไ้
ทรงทราบประพจน์เหตุอันเจ้านายหมื่นซึ่งกันแค้น เกี่ยวของไกลเคียงเข้ามาทางนาคานเมือง
เชียงใหม่ อันเป็นแคว้นขอบขันฑ์ที่มากกรุงเทพฯ ทำให้หมู่ไทยไพร่ฟ้าไ้พลอยไ้รับความ
ทุกข์ร้อนสะอึกเสียดใจเป็นอันที่จะทำมาหากิน ด้วยคั้งนี้มีควรรู้กันหนา จึงมีรับสั่งทรงบังคับให้
ข้าพเจ้ามีหนังสือแจ้งความมายังเจ้าฟ้าทั้งหลายไ้ทราบทั่วกันว่า

เขตแดนทางตะวันตกเฉียงเหนือ เสด็จกลางลำน้ำแม่คงเป็นแดนขึ้นไปฝ่ายเหนือ ถึง
คอยสันขุนแมตวน แลเขตแขวงกินแดนในหมู่เข่น้ำหาง แลเมืองทวน เมืองหาง ทั้งเมืองนี้ เป็น
เขตแดนของกรุงเทพฯ คั้งเดิมมาตั้งแต่เมืองเชียงใหม่ แต่เมื่อขณะบ้านเมืองเรียบรอยอยู่ หมู่
ไทยไพร่ฟ้าฝ่ายเหนือ ก็เข้ามาอาศัยพระบรมโพธิสมภาร ตั้งบ้านเรือนทำมาหากินอยู่โดยนอกลู
ฝ่ายเจ้านายในเมืองเชียงใหม่ มีความเมตตากรุณาแก่มุไทย ไ้ไพร่ฟ้าเหล่านั้น จึงยอมไ้ให้อยู่ตั้ง
ทำมาหากินโดยปรกติ มิไ้ได้ปรบกวณขับไล่ด้วยหวังไ้ว่าเมืองดีกวาป่า นาดีกวาพง การก็ไ้เป็น
สุขเรียบรอยสืบมา แต่บัดนี้หมู่เจ้านายฝ่ายเหนือ มิไ้มีความเมตตากรุณาแก่มุไทยยกการยุท
ทำศึกสงครามแก่กัน เบียดเบียนย่ำยีพระพุทธรักษา แลไพร่ฟ้าไ้ไ้ความยากความฉิบหายเสีย
นักหนา ฝ่ายเมืองเชียงตุงก็ตั้งขึ้นเป็นเอกราชไ้เครื่องศาสตราวุธ อันมีอำนาจมาเป็นกำลัง
ตั้งตัวเป็นใหญ่ ไ้ฝ่ายเจ้านายทั้งพวกฝ่ายพม่าก็มีอำนาจปราบปรามทำสงครามต่อสู้ไ้ได้ไม่ เมือง

เชียงใหม่ยกกองทัพออกปราบปรามเกลี้ยกล่อมเมืองฝ่ายตะวันออกได้ไว้มั่งเสียง* แล้ว บัดนั้นก็ยกมาหาตีเอาเมืองซึ่งเป็นฝ่ายเมืองอังวะร้างตะวันตก ได้เมืองบู่ซึ่งเป็นเมืองหน้าด่านต่อแดนเมืองเชียงใหม่แล้ว สำคัญใจว่า เมืองทวน เมืองหาง เป็นเขตแดนฝ่ายอังวะ ครอบงำพม่าพม่าไทยซึ่งตั้งอยู่นั้นเป็นชาติไทยเงี้ยว เหมือนอย่างคนในเมืองข้างฝ่ายแม่น้ำคงฝ่ายตะวันตก และโคหราบว่าเจ้านายฝ่ายเมืองเชียงใหม่ละเลยให้พม่าเมืองบู่ เมืองหมอกไหม มาเบียดเบียนคนเมืองทวน เมืองหาง เรียกเอาส่วยเงินทองเนื่องๆ จึงสร้างทำสำคัญใจว่าเป็นเขตแดนเมืองอังวะตระเตรียมพลโยธาหาญจะเข้ามาหาตีเอาเมืองซึ่งเป็นขอบเขตที่สยามกรุงเทพฯ ในเร็ว ๆ นี้ ความทราบถึงฝ่าพระบาทพระเจ้าอนงยาเธอกรมหมื่นพิชิตปรีชากรก็ทรงพระพิโรธ แก่เจ้านายในเมืองเชียงใหม่ว่าเกียจคร้านไม่เอาใจใส่รักษาขอบเขตที่สยามกรุงเทพฯ และได้เอาใจใส่รักษาไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน มีความฉิบ มีโทษเป็นอันมาก แต่โปรดเกล้าฯ ให้ภาคทัณฑ์ คาคโทษไว้ครั้งหนึ่ง แล้วปลงพระราชอาญาให้เจ้านายในเมืองเชียงใหม่จัดกันออกมาจัดการป้องกันรักษาขอบเขตที่สยาม แต่ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินในเขตแขวงเมืองทวน เมืองหาง ไว้ให้มันคงอย่าให้ผู้ใดล่วงล้ำเกินเขตแดน แลมาหมั้นไพร่ไทยอันเข้ามาตั้งอยู่อาศัยพระบรมโพธิสมภารได้ ถาแลรักษาไว้ไม่ได้ ดังพระราชอาญาจะเอาโทษแก่เจ้านายแม่ทัพนายกองถึงสาหัส การเป็นเช่นนี้ จำเป็นข้าพเจ้าต้องขอแจ้งความแก่ท่านให้ทราบ ว่า แท้ที่ไปขอร้องให้เจ้านายฝ่ายหนึ่งฝ่ายใด ยกกำลังผู้คนลงสู่เขตแดนเมืองทวน เมืองหาง และฝั่งแม่น้ำคงฝ่ายตะวันออก ตั้งแต่คอยชุนแม่ทวนลงมา ซึ่งเป็นเขตแดนกรุงเทพฯ แลเป็นหน้าที่แห่งข้าพเจ้าทั้งหลายรักษาอยู่นี้เลย ถ้าเจ้านายฝ่ายใดมีพั้งขึ้นล่วงล้ำ ยกเอากำลังผู้คนเข้ามา ถาใจคนมาเบียดเบียนไพร่ฟ้า อันใดอยู่อาศัยในเขตแดนเหล่านี้ แม่แทนอยหนึ่งขึ้นไป ฝ่ายเราต้องจำถือว่ามาย้ายี้ ที่พระราชอาณาเขต กรุงเทพฯ ก็ยอมเป็นกรรมแห่งสัตว์ ข้าทั้งหลายจำเป็นต้องกระทำยุทธนาการด้วยเมืองนั้น รักษาชีวิตข้าทั้งหลายให้ถึงแพแลชนะ ถาหากท่านทั้งหลายจะมีคำค้านคำเถียงฉันใดในดินแดนทั้งนี้ ก็ขอให้แต่งทูตเข้าไปกราบทูลแก่พระเจ้าอนงยาเธอ อันเสด็จมาประทับอยู่ ณ เมืองนครเชียงใหม่ นั้นเกิด เป็นธรรมเนียมใดท่านผู้อยู่ในยุติธรรม ก็จะไม่ไ้โดยธรรมอย่าทวนท่าการรุกราน ผลาญชีวิตซึ่งกันและกันให้ชาวเราทั้งสองฝ่ายนี้ ครอบงำใจสั่นสั่นอันเลย

* เสียง = หมก

หนังสือประทับตรา อำนาจแผ่นดินกรุงเทพฯ สำหรับตำแหน่งที่ข้าหลวงใหญ่ผู้ว่า-
ราชการสามหัวเมือง มาเป็นสำคัญ

ประกาศมา ณ วันที่ ๔ ๓ ๑๐ ค่ำ ปีวอก ๑๒๔๖
๒

ภาคผนวก ก

หนังสือสัญญา^๑

ศักราช ๑๒๔๔ เดือน ๔ ขึ้น ๑๓ ค่ำ วัน ๑ * มีเจ้าราชสัมพันธ์ผู้อื่นเป็นคนแทนตัว
เจ้าหัวคำ เจ้าหัวนา เมืองนครเชียงใหม่ กับ ปู่เหงสทอ กับ ยางอายเพ อันเป็นนายแทน
ตัวเจ้าละผ่อ เอาหนังสือเจ้าละผ่อ มาถึงเจ้าราชสัมพันธ์แลพระยาสีหนารถ ใจความว่า เจ้า
เมืองนครเชียงใหม่ แล เจ้าหลวงฟ้างผ่อก็เป็นมหาราชกันมาแต่ก่อนก็แล้วฉันใดก็ดี เสียอน
จะตอนเสียเค้านั้นสุดแต่เจ้าราชสัมพันธ์ แลพระยาสีหนารถ ปู่เหงสทอ แลยางอายเพ ก็ปรึกษา
กันตามดังนี้ ในหนังสือมหาราชเจ้าละผ่อ นั้น เจ้าราชสัมพันธ์แลพระยาสีหนารถกับปู่เหงสทอ
แลยางอายเพ อันเป็นโกลาเล นายแทนตัว ทั้งสองเมือง แลพระยาสีหนารถ เมืองเมือของสอน
แลเจ้าหนานใจเทพ ทาวอินตะ ทาวเตจะ ทาวอุตะ แสนเตจะ ผกากระนะ จองกายาน เกจา-
ที่จะเรสังใจ ผกาแสน มีที่ในทั้งมวญรวมทอนหากัน ปฤกษากันยังที่ศาลาหลวง เมืองเมือของสอน
ควยเสนทา สายทาง ไหระวังรักษาผอกอย ** บุรายนคนโจร อันมาขอนควี *** ถ้าเกิดมีมาที่
ใดก็ดี ให้ได้ปฤกษากันตามหนังสือสัญญานี้ไว้กันทั้งสองฝ่าย

ข้อ ๑. เจ้าหลวงละผ่อจะไคระวังรักษาผอกอย ทางหนใดให้แหว *** บายจองทาง
หนเหนือใดแหวหาตอหม่อ จะระวังรักษา ขให้บุรายนคนโจรไคระขามคงมา ฝ่ายตะวันออก ถ้าบุรายน
คนโจร ลักขวยคนขามคงมาฝ่ายตะวันออก คนฝ่ายตะวันออก จะได้คิดตามเอาบุรายนนั้นให้ไครมา
บอกเจ้าขุนแลทหาร ทางฝ่ายตะวันออกให้ได้คิดตามเอาตัวโคยรับให้ไคร

^๑ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แจ่มที่ ๔.๒ ตอนที่ ๒ สำเนาที่ ๓
หนังสือสัญญา

ตรงกับวันที่ ๒๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๒๕

* ขู แด

** ขู กราน

*** ขู แหว = ถึง

ข้อ ๒. ทหารฝ่ายเชียงใหม่นี้ให้เฝ้าตรวจหาไปถึงแม่แจ่ม, สยา * อันใครว่าให้ตรวจ
ถึงแม่คง ถ้าจะไปพบปะกันกับทหารฝ่ายละฝ่ายแล้วกันผู้รายนั้นมาตรวจอยู่เสมอมีชาคนนั้นผู้รายก็ไม่อาจ
เข้ามาขอควักได้

ข้อ ๓. ถ้าหากคนในเมืองเจาละผ่อ จะเข้ามาทางตะวันออกจะเข้ามาแม่ของสอน
ขุนยวม เมืองยวมหลวงและบ้านลัว บ้านยางที่โคกค้ำให้มีหนังสือเจาละผ่อติดตาม ครั้นถึงบ้านโคกนาโค
กค้ำให้เอาหนังสือตราออกให้เขาออกอยู่แล้ว สักวามาแถมข้างหลัง ** ก็ให้เอาหนังสือใหม่มา
แถม ตัวโคกค้ำนั้น ถ้าหากมีหนังสือเจาละผ่อติดตามนั้นก็ให้กลับคืนเมื่อเสียถ้าห้ามไม่ฟังยังเกิน
เหลืออาชญาผู้ซึ่งเข้าไปนั้น ก็ให้เอาโทษตามกฎหมายเชียงใหม่นี้ไม่ให้อาการร้าย ถ้าหากคนทาง
เชียงใหม่นี้จะเข้าไปทางตะวันตกคงให้มีหนังสือตราเจ้าเชียงใหม่นี้ก็ดี ตราเมืองยวม ตราแม่ของ-
สอน ตรา ๓ หน่วยนี้หน่วยใดก็ถ้าไม่เอาติดตัวเข้าไปให้กลับคืนมาเสีย ครั้นห้ามปรามไม่ฟังให้
เอาโทษตามกฎหมายเมืองละผ่อไปให้ ในรายต่อกัน

ข้อ ๔. ผู้รายนั้น ** เฝ้าสิ่งของครอบครัวในเมืองเชียงใหม่นี้แล้วที่เข้าไปในเมือง
เจาหลวงละผ่อ ถ้าหากคนตะวันออกติดตามเข้าไปชี้ตัวผู้รายให้ได้นั้นให้เจาละผ่อมีอาชญาจับเอา
ตัวผู้รายส่งเข้ามาเมืองเชียงใหม่นี้ ถัดสิ่งของอันมีในมือผู้รายนั้นให้เจาของหนุอันทวย ****
ไปนั้น คนอันเป็นหนึ่งเป็นชาตัวแล้ว ที่เข้าไปในเมืองเจาละผ่อ นั้นถ้าเจาของติดตามไปชี้ตัวให้ได้นั้น
ให้เจาละผ่อมีอาชญาจับ *** สิ่งอันอย่างเดียวกันเป็นทั้งผู้รายนั้นแล้ว ถ้าผู้รายลักเอาสิ่งของ
ครอบครัวก็ก็เป็นหนึ่งเป็นชาใน เมืองเจาหลวงละผ่อก็ให้เข้ามาในแขวงเมืองเชียงใหม่นี้ แลเจาของ
ติดตามตัวมาชี้ตัวให้ได้นั้น เจาหัวเก่าเมืองเชียงใหม่นี้แลเจาหัวหน้า จึงมีอาชญาให้จับผู้รายแลคน
เป็นหนึ่งเป็นชาตามนั้นส่งคืนไปในเมืองเจาละผ่อสิ่งของอันมีในมือผู้รายนั้นให้ส่งคืนเจาของแล้ว

* แม่แจ่ม, ทาสยา

** หากว่าจะมาอีกภายหลัง

*** วังราว

**** คาม

***** ยธิ = จับ

ข้อ ๕. คนในเมืองยางแคงก็ดี คนในเมืองเจียงใหม่ก็ดีเป็นหนี้เป็นสินไถ่ล้างเอา
 เกี่ยวข้องกับกันชอกกับกันไม่ให้หย่าไถ่หมั้นแห่งชิตลากัน ให้ไต่มาบอกกล่าวเจ้าจอมบ้านเมืองจะ
 ได้ตัดสินไต่ตามกฎเกณฑ์แลหนังสือสัญญาถ้าไม่ยอมกันก็ให้ส่งเขามาเมือง จะได้ตัดสินตามกฎ-
 หมายบ้านเมืองเขานั้นด้วย.

จ้ายเท

เลขมัทท้าวอิน

เลขมัทท้าวอุทมะ

เลขมัทแสนเตจะ

เลขมัทท้าวเตจะ

ลุงผกาแสงนี้

จองกายาน

จะเรสังไจย

ผกากระนะ

เลขมัทปู่หงสทอ

เลขมัทอ้ายเพ

หนังสือสัญญา ๕ ข้อที่นี้สี่ไมด้วยกัน

เป็นอักษรไทยฉบับ ๑ เจี้ยวฉบับ ๑

คำนำอันเดียวกันประทับตราเจ้าราช

สัมพันธ์วงษ์ เป็นรูปเทวดานั่งแทน

ถือปีกดวง ๑ ประทับตราชื่อพระยา

สีหนารอดวง ๑

ภาคผนวก ง.

ตาราง ง. บัญชีรายชื่อเมือง ทะเบียนประมาณพลเมืองและที่ดิน *

ชื่อ	ราษฎรเป็นชาติใด	พลเมืองประมาณเท่าใด	มีพื้นที่มากน้อย ไมล์ สี่เหลี่ยม	เป็นอย่างไร
เมืองแะ	เงี้ยว ยางแดง	๑๕๐๐	๔๐๐	ป่าไม้สัก
เขตเมืองชุมชุม	" "	๕๐๐	๒๖๐	"
เขตเมืองแมฮองสอน	" "	๕๐๐	๔๖๐	"
เมืองใหม่	" ทองสุ	๒๐๐๐	๓๐๐	"
เมืองทา	เงี้ยว	๒๐๐๐	๒๔๐	"
เมืองจวก	"	๒,๔๐๐	๓๒๐	"
เมืองหาง	"	๑๕๐๐	๒๔๐	"
เมืองทวน	"	๔๐๐๐	๖๗๒	"
เมืองสาก	"	๕๐๐๐	๔๐๐	ที่ราบมีทุ่งนามาก
เมืองยอน	เงี้ยว มูเซอ	๓๐๐	๑๔๐	ที่ป่าเขา
เมืองตูม	เงี้ยว เขิน มูเซอ	๒๐๐๐	๑๔๔	ที่ราบเป็นทุ่งนามาก
เมืองกวาน	เงี้ยว มูเซอ	๑๐๐๐	๑๔๔	"
เมืองไฮ	" "	๑๐๐๐	๑๔๒	"
เมืองดัก	เงี้ยว	๕๐๐๐	๑๖๒	"
เมืองโก	เงี้ยว มูเซอ	๑๒๐๐	๑๐๐	"
รวมทั้งสิ้นเป็น		๓๐๐๐๐	๔๕๗๒	

* กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ต.๔๐/๕ รายงานคำแปลต่าง ๆ ทั้งรายประมาณทะเบียน
พลเมืองและที่ดินซึ่งฝ่ายไทยกล่าวหาว่าเป็นพระราชอาณาเขตสยาม แต่ตามเส้นกะปันเขตแดนในแผนที่
อังกฤษที่ส่งมานั้นยกเอาตำบลเหล่านั้นไว้ในเขตแดนอังกฤษ

ตาราง ๕ บัญชีรายชื้อตำบล ทะเบียนประมาณพลเมืองและที่ดิน ๑

ชื่อ	ราษฎรเป็นชาติไทย	พลเมืองประมาณเท่าใด	มีพื้นที่ภาคใด- ไมล์ สี่เหลี่ยม	เป็นที่อย่างไร
เขตแพะพรมศิริ	มูเซอ	๕๐๐	๒๔๔	ป่า ภูเขา
เมืองงาม	เงี้ยว มูเซอ	๒๐๐	๖๔	" "
เขตแพะปัง	มูเซอ	๖๖๐	๒๔๐	" "
เขตแสนเกา	มูเซอ	๑๐๐๐	๑๖๐	" "
เขตแพะพรมสงคราม	มูเซอ	๕๐๐	๑๐๐	" "
เขตแพะคำ	มูเซอ	๓๐๐	๔๖	" "
เมืองฮิ	เงี้ยว	๔๐๐	๑๖๐	ป่าเขา มีนาบ้าง
เขตของเมืองเลน	เงี้ยว	๑๐๐	๗๔	ป่า ภูเขา
เมืองกาง	เงี้ยว	๕๐๐	๓๒๐	ป่า ภูเขาสูง
เมืองเชียงกก	เงี้ยว	๓๐๐	๑๕๐	มีทุ่งนามาก
เมืองเชียงแขงฝั่ง-	เงี้ยว จีน ลื้อ	๕๐๐	๕๐๐	มีทุ่งนามาก
ตะวันตกกแม่น้ำของ				
เมืองสิงแลเมืองขึ้น	เงี้ยว จีน ลื้อ	๒๐๐๐	๓๐๐	มีทุ่งนามาก
รวมทั้งสิ้นเป็น		๖๕๐๐	๒๔๕๐	

๑ กองจกหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ค.๔๐/๕ บัญชีรายชื้อตำบลที่ตามในแผนที่อังกฤษ
ยกเข้ามาในพระราชอาณาเขตสยามทั้งรายเทียนพลเมืองและที่ดิน

ภาคผนวก จ.

การบวช

ในหมู่บ้านงิ้ว นาน ๆ จะมีการบวชพระบวชเณรสักครั้งหนึ่ง เนื่องจากหาเวลาว่างไม่ค่อยได้ เพราะพวกเขาจะต้องระวังตัวและเตรียมแต่ที่จะรบราฆ่าฟันกันอยู่เสมอ ถ้ามีเวลาว่างแล้วจะรวบกันมาบวชคราวละ ๕๐-๓๐ คน หรือ ๑๐๐ คนก็มี วิธีบวชนั้น ปลงผมผู้ที่ จะบวช และตกแต่งประดับประดาด้วยเสื้อผ้าอันสวยงาม สอดกลองพวงเงินพวงทอง สรวม- มาลาเคียนนาคเกี้ยว นั่งบนบัลลังก์สัปทน แห่ฆ้องกลองขึงเทียวต่าง ๆ ยิงปืนให้ร้องเป็นโกลาหล โลกเต้นเป็นที่รื่นเริงทุกเวลาเป็น ๓-๗ วัน แล้วจึงแห่เข้าวัด เมื่อเด็กที่อุปสมบทเป็นสามเณร หรือภิกษุแล้วจึงเสร็จ นอกจากนั้นก็มีการกินเลี้ยงและฟังธรรมตั้งแต่วันเริ่มงานจนกระทั่งเลิก

ส่วนการปฏิบัติของพระภิกษุนั้นใช้แบบอย่างพม่าปนลาววนาย การบวชนั้นส่วนมากจะ บวชเป็นสามเณร การที่นิยมบวชสามเณรหรือบวชลูกแก้วนั้นก็โดยเหตุผลที่ว่า เด็กอายุ ๑๑-๑๒ ปี นั้นมีจิตใจบริสุทธิ์ผุดผ่อง ไม่เกี่ยวข้องกับทางโลกีย์ เปรียบได้กับดวงรัตนมณีอันไม่มีรอยแตกร้าว เมื่อนำไปบูชาพระ สัมมาสัมพุทธเจ้าย่อมได้กุศลแรง เมื่อมีการทำบุญทำทานฟังธรรม ก็ให้ ขมารวาสอดนั้งสือเทศนาแทน ผู้เทศนาต้องทำเสียงและทำนองหนักเบา ถ้าใดไม่มีงานบวช และเทศนาแล้วชายหญิงในบ้านนั้นต้องงดเว้นการกระทำทั้งปวง จะมาประชุมกันฟังธรรมตั้งแต่ เข้าจนค่ำ ตั้งแต่ค่ำจนสว่าง ธรรมนั้นก็เทศน์แก่ศุภราภีรสัจเป็นพื้น อนึ่ง คนงิ้วนิยมนับถือผู้ที่ อยู่ในศิลาธิคุณ และผู้ที่เป็นศาสนูปถัมภกก่อสร้างการบำรุงในพระพุทธศาสนา ถือเอาการก่อสร้าง นั้นเป็นเกียรติยศ ผู้ใดสร้างสิ่งใดในพระพุทธศาสนาก็ยกเอานามสิ่งอันสร้างนั้นเป็นต้นชื่อหรือฉายา

กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ค.๔๐/๓ รายงานหลวงประชาคตกิจกราวทูตเรื่อง
หัวเมืองไทยใหญ่ถ้ำงิ้ว หน้า ๑๕

๒. บุญสิงห์ บุญคำ เที่ยวเมืองเชียงตุงและสาละวิน หน้า ๑๖

ของผู้สร้าง หมายถึงเป็นศรีนามนิยมที่นับถือของกันทั้งหลายขึ้นกว่าแต่ก่อน นามนิยมนั้น เช่น

"ผู้เป็นสามเณรแล้ว	เรียก	สร้าง	(สร้าง)
ผู้เป็นภิกษุแล้ว	"	ปุจฉา	(ผู้บวช)
ผู้กราบถดินแล้ว	"	ปุจฉาการ	(ผู้สร้างการ)
ผู้สร้างสวมถาด	"	ปุจฉา	
ผู้สร้างบันได	"	กึ่งสร้างหวาง	
ผู้สร้างตะพาน	"	ปุจฉา	(ผู้ทำ)
ผู้สร้างศาลา	"	ปุจฉา	(ผู้ศาลา)
ผู้สร้างวัด	"	ปุจฉา	(ผู้วัด)
ผู้สร้างพระปฏิมากร	"	พระกา	
ผู้สร้างหนังสือ	"	จากา	
ผู้สร้างตุหนั่งสื่อ	"	ปุจฉา	(ผู้ทำ)
ผู้สร้างธรรมมามาก	"	ปุจฉา	
ผู้สร้างแทนพระ	"	ตั้งแก	(ทางแคว)
ผู้สร้างสถูป	"	ปุจฉา	(ผู้คอย)
ผู้สร้างพระเจดีย์	"	ปุจฉา	(ผู้เจดีย์)
ผู้สร้างโบสถ์	"	ปุจฉา	(ผู้สมา)
ผู้สร้างรางรินรองน้ำฝน	"	ปุจฉา	(ผู้ริน)
ผู้ทานเสากฎิวิหาร	"	ปุจฉา	(ผู้เสา)
ผู้ทานไม้แป	"	ปุจฉา	(ผู้แป)" ๑

การเก็บส่วยสาอากร

การเก็บผลประโยชน์และส่วยสาอากรในหัวเมืองเจียงตาง ๆ ไม่มีพิภพอัตราธรรมเนียม
ที่เก็บจากราษฎร หลวงประกาศกิจข้าหลวงขอเวเขตแดนไค้กล่าวถึงส่วยสาอากรเมืองเจียง
ไว คือ

"ค่านา ถัดตามส่วนข้าวปลูก ถัดนาข้าวปลูกต่างหนึ่ง ก็เก็บภาษีห้าต่างข้าว-
เปลือก ถัดคิดเป็นเงินเอาต่างละแถบก็จะเป็นเงิน ๕ รูเปี้ย

ค่าหัวเดือน สำหรับเลี้ยงเจ้า ขุนนาง ทหาร นายบ้าน ขุนเมือง เก็บเอาจาก
ราษฎรเดือนละครั้ง คนมีมากเสียมาก คนมีน้อยเสียน้อย ตั้งแต่เดือนหนึ่งแถบลงไป
ถึงเฟื้องหนึ่งขึ้นมาเป็นกำหนด

เงินค่าสมา เก็บปีละ ๒ ครั้ง (คือ) เดือนห้าปีใหม่หรือสงกรานต์ครั้งหนึ่ง
เก็บน้ำผึ้ง น้ำอ้อย น้ำมันงา เงินเรือนละ ๒ แถบลงไปสสิ่งหนึ่งขึ้นมาตามมีตามจน ทุก
บ้านทุกเรือน (และ) เดือนสิบเอ็ดคือออกพรรษาอีกครั้งหนึ่งเก็บเผือก มัน ผักผลไม้ต่าง ๆ
ผาคาย ผาไหม แลเงินค่าสมา ครั้งก่อนทั่วทุกบ้านทุกเมืองอีกครั้งหนึ่ง

เงินรายเกณฑ์ราชการ คนที่ไม่ไค้ต้องเกณฑ์ไปใช้ในการเมือง เก็บปีหนึ่งเรือน
ละ ๕ แถบเสมอกัน

เงินค่าตรวจบาญชีสามโนกรัว เมื่อฤดูเดือน ๙-๑ ปีละครั้ง เก็บค่าสำรวจ-
เรือนละสลึง

ค่าธรรมเนียมลูกกาเข้า-ออกเมือง ลูกคาโคตาง, มาตาง, ลาตาง สิ้นค่า
เก็บค่าคืนโค ตีนม้า ตีนลา ตัวละ ๑ รูเปี้ย ลูกหาบ ๆ ละหนึ่งวัน หรือเฟื้องรูเปี้ย
เก็บเอาตามราคาสิ้นค่าสิบชักสองบาง แลลูกคาตางเมืองนั้นเข้าเข้าไม่เก็บ ๆ แตะขาออก
ลูกคามาทาง โคตาง ลาตาง ซึ่งทองเที่ยวซื้อขายกันในเมือง เก็บค่าคืนโค ตีนม้า ตีนลา
สิบตัวเป็นเงินกึ่งแถบ กาจาน* หนังสือเดินทางเบิกค่านออกเมืองใบละสลึง

*กาเขียนหนังสือ

เมืองที่มีไม้ซอสสัก ไม่เก็บค่าตอไม้ แต่เก็บเป็นค่าหัวช้างตามจำนวนผู้มีช้าง
มากและน้อย ช้างตัวหนึ่งเป็นเงินเคียนละ ๕๕ รูเปีย ปีละ ๓๐๐ รูเปีย

บรรดาเงินซึ่งเก็บจากราษฎรนั้น เก็บจากบ้านใดซึ่งทาง* บ้านนั้นได้ส่วนสิบ
ชักหนึ่งบ้าง ชักสองบ้าง ถ้าส่งถึงกรม** กรมได้สิบชักสอง ถ้าส่งถึงอำมาตย์ทั้งสี่คน
ได้สิบชักสอง เหลือนั้นเป็นของเจ้าฟ้า" °

ทางฝ่ายหัวเมืองทางเมืองสิงและเมืองไกล่เคียงก็มีธรรมเนียมไม่เก็บภาษีอากร ใช้เก็บ
หลังคาเรือนแทน ปีหนึ่งเป็นเงินเรือนละ ๙ รูเปีย ที่เป็นหญิงหม้ายขายร้างมีที่ไร่นาทำมาหากิน
ก็เก็บกึ่งหนึ่ง และที่หาเลี้ยงลาวเก็บค่าเรือจ้างไต่ปีหนึ่งรวม ๑๐๐๐ รูเปียเศษ ส่วนเมืองอื่น ๆ
ไกล่เคียง การเก็บก็เป็นแบบเดียวกัน แต่ไม่มีกำหนดแน่นอนแล้วแต่ผู้ใดจะมั่งมีหรือยากจน

* กำนัน

** พ่อเมือง

° กองจดหมายเหตุชาติ ร.๕ ค.๔๐/๓ รายงานหลวงประกาศกิจกรรบทูลเรื่อง
การขอประโยชน์และช่วยส่วยอากรเมืองเงี้ยว หน้า ๑๓-๑๔

ภาคผนวก ฉ.

รายงานหลวงประกาศกิจ ขาหลวงสำรวจเขตแดน

เรื่อง ภูมิประเทศ เขตแดนฝ่ายตะวันตกเฉียงเหนือ เมืองนครเชียงใหม่
และ เมืองทวน เมืองหาง เมืองจวต เมืองทา เมืองสาค และอื่น ๆ

หมวดที่ ๑

ว่าด้วยภูมิประเทศ และสินค้าการค้าขาย

ด้วยพื้นภูมิภาคเมืองทั้งหลายฝ่ายเหนือแห่งเมืองนครเชียงใหม่ ตามซึ่งได้เห็น
และสังเกต มีลักษณะเป็นสามสถาน คือ ตั้งแต่แนวคอยด้วยปากไตขุนน้ำแม่ปิงลงมา ใน
บริเวณที่น้ำไหลลงห้วย อองออง ทั้งหลาย อันมาคือน้ำแม่ปิง แมกวง แม่วัง ซึ่งรวมมาเป็น
ลำแม่น้ำเจ้าพระยานั้น พื้นที่เป็นทรายคาลสูงต่ำพอมัซมิมา มีที่ราบเป็นทุ่ง เป็นนา มาก ที่
ป่าเป็นป่าแดง ป่าปรัง มีไม้เหียง พลวง เค็ง รัง เป็นพื้น ไม้สักมีบ้างตามยอดน้ำเนิน-
เขาเป็นแห่ง ๆ คล้ายป่าทางตะวันตกกราบบุรี

ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตั้งแต่แนวเขาจอมทศ เขาผายาค ผายาย ขุนน้ำจัด
ขุนน้ำปางขึ้นไป และเป็นปากตะวันออก เขามะอากพง เขาอน ถ่านไฟเขียว ผาหมปก
เหล่านี้ บันดาน้ำไหลขึ้นไปรวมลงแม่ปาง แม่ลาว แม่อิงไปคือน้ำแมกก แม่ของนั้น ที่พื้นดิน
ต่ำเป็นทุ่งนาป่าพงคงชฎ เป็นหนองและบึง ป่าห้วยป่าเครือมัง ป่าละเมาะบ้าง เป็นที่
อาศัยแห่งหมูสัตว์ เสือ ช้าง กวาง กระต๊อบและอื่น ๆ เป็นอันมาก เมื่อฤดูฝนทางล่ำมาก
เป็นทม เลน และละมาม น้ำหนองคงตาง ๆ

ในตอนเบื้องตะวันตก ซึ่งน้ำไหลรวมลงสู่แม่น้ำคง ถ้าสาละวินนั้นพื้นดินสูงเป็นภู
เป็นคอย ไม่ใคร่มีที่ราบ ห้วยน้ำลำธารก็เป็นห้วยน้อยน่าน้อยเขิน มักเป็นน้ำคั้น น้ำพุ ลอด
หลอมลงเหวต่างๆ มักเรียกกันว่า น้ำตื้น น้ำตาง ๆ ป่าก็เป็นป่าแดงบนเขาเป็นม่อน เนิน
สูงๆ ต่ำๆ มีไม้สน ไม้สัก ไม้รัก ไม้สา ไม้บง ไม้ไร่ เป็นพื้น แต่ป่าไม้สักซึ่งมีชื่อเสียงพวก

กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ค.๔๐/๓ รายงานหลวงประกาศกิจ กรมหลวง
เรื่องหัวเมืองชายแดนตะวันตกเฉียงเหนือ

เงี้ยว พวกพม่า พวกยางแดงตั้งทัพอยู่นั้น คือ เหนือ คีคน้ำแม่หาง ๑ สมแม่หาง ๑
 ห้วยแห่งหลวง ๑ ห้วยแมยอน ๑ ห้วยน้ำฮุน ๑ ท่อน้ำแม่หางห้วยแกงมารท่อน้ำจวาค ๑
 น้ำทาท่อน้ำจวาค ๑ แม่โมกแมสทองต่อน้ำคง ๑ ตำบลสามศก ๑ ตำบลสามป่อง ๑
 เมืองกาง ๑ โลงน้ำสิม ๑ เหลานี้เป็นที่ป่าไม้สัก

แต่การปลูกสร้างไรนาสวนนั้น ไม่มีผลอุดมเหมือนฝ่ายตะวันออกและส่วนใต้
 เพราะที่ดินเป็นกรวดทรายมาก จะปลูกท่นกันฝาย ก็ไม่ทนไค้ควบทรายมักขยับไปตามกำลัง
 กระแสน้ำ ที่น้ำก็เป็นหย่อมเล็ก หย่อมน้อย ตามเขตเขาชายน้ำทวน ชายน้ำหางและน้ำอื่นๆ
 ทำเลที่อื่นจะหาว่าไค้นั้น เมืองหางเป็นที่ใหญ่ตอนใต้ คือทุ่งนาของมู โป่งป่าแชนนาสิว เมือง
 ทวน คือ ทุ่งแม่แกน ทุ่งนางจิว ทุ่งยอคำ แต่เมืองสาคนั้นว่าที่ไรนามาก ชาวไค้เป็นสินค้า
 ออกจำหน่ายทางเมือง มีลูกค้าทางมาขายเมืองทวนเป็นต้น

การหากินของราษฎรในดินเหล่านี้มีแต่การทำไร ไรนั้นเป็นไรข้าว ไรงา ไรถั่วแระ
 มากกว่าสิ่งอื่น ถัดมากก็เป็นไรอ้อย ไรยาสูบ มักปลูกตามหาดทราย ชายคลอง ต้นผักผลไม้มตาม
 บ้านมี ขนุน กลวยน้ำ หนากขาม หนากละกอ หนากหลอด พุคชา ส้มเกลี้ยง พักเหลียง พัก -
 เชี่ยว แผลง แดงไทย แดงกวา น้ำเต้า พริก ถั่วผักต่างๆ เหลานี้เป็นต้น มะม่วง มะปราง
 น้อยหน่า หัชมิมมีบางเป็นบางเวลา แต่ผักผลไม้ในแถวดินเหล่านี้ไม่มีรส เนื้อกระต้างและจืด
 ค่อนข้างเป็นของป่า ของอันปลูกกับบ้าน ทั้งนี้ไม่เป็นสินค้าซื้อขาย ของที่เป็นสินค้าซื้อขายกันนั้น
 มีแต่ถั่วแระทำเป็นถั่วเน่าผสมเกลือทำแผ่นตากแห้ง (อย่างพุคชาแผ่น) ไชยวิโรคเป็นอาหาร
 (มาจากเตาเจียวจีน) งาเมล็ดและงาน้ำมันงาใช้มาก ยาสูบ น้ำอ้อยแผ่น น้ำรัก กระต๊าก
 เพลา เปลือกสา ฝ้าย พริก ข้าว คนโทกิน บาตรกิน เครื่องหนังฟอก มีแผ่น และรองเท้า
 เป็นต้น ช้าง น้ำผึ้งบ้าง ไม่สนใจทางไค้จุไฟ เป็นสินค้าพื้นบ้านพื้นเมืองอยู่เท่านั้น

การส่งสรไปมาค้าขายกับลูกค้าหาบ ลูกค้าโคตานั้น คือลูกค้าทางเมืองเชียงใหม่
 มากกว่าทางอื่น และทางเมืองเชียงตุง เมืองนายน ไค้คา หมอกไหม เชียงทอง เมืองมัน
 เมืองสาคน เมืองปู้ ลูกค้าเมืองใกล้เคียง ซึ่งจรรไปมาและแวะซื้อ ขาย ราวระยะทางไปมา

สินค้าเมืองสาคน คือ ข้าวสาร ยาสูบ ฝ้าย ช้าง พริก ทอม กระเทียม เลื้อคล้า
 ลูกค้าหาบบ้าง โคตางบาง ปีหนึ่งมาอยู่อย่างน้อย อยู่ใน ๒๐๐ โค ถึง ๔๐๐ ถึง ๕๐๐ โค

ก็มี

สินค้าเมืองน่าย คือ ใบไม้ไผ่วนบุหรี่ ๑ เกลือทรายพมาเป็นเกลือหุง ๑
หมวกทำด้วยกำบง ๑ ปีหนึ่งมาประมาณ ๓ - ๔ หมู หมูละ ๒๐ - ๓๐ หาบ อยู่ในปีละ
๓๐ - ๔๐ หาบ

สินค้าเมืองไคคำ เครื่องเหล็ก พรา มีด จอบ เสียม เครื่องมือต่าง ๆ โอง
แอมลงรัก จำหลักลายสีต่าง ๆ มาปีละ ๕ - ๖ หมู หมูละ ๒๐ - ๓๐ หลังวัว ปีหนึ่งอยู่
ใน ๒๐๐ - ๓๐๐ หลังวัว

สินค้าเมืองหมอกไหม มี น้ำอ้อย ยาสูบ สีเสียด เครื่องภาชนะ ปั้นด้วยดิน
พระแก้วพองน้ำคล้ายศิลาดอน มาปีละ ๓ - ๔ หมู หมูละ ๒๐ - ๓๐ หาบบาง

สินค้าเมืองเชียงทอง มี สมจุก (อย่างการังกานู) ๑ พลุสก พลุ ناب พลุหนึ่ง
มาปีละ ๓ - ๔ หมู หมูละ ๒๐ - ๓๐ หาบบาง โคตางบาง

เมืองเชียงคำ มีแทขาวสาร เมืองปู่ พลุทอนาน ๆ จะมาสักครั้งสองครั้ง
สินค้าทางเชียงตุง มียาฝิ่น ฝิ่นเมืองเลน เมืองลอยแจต ฝิ่นฮ่อ ไหมฮ่อ ไหมลื้อ ผ้า
เครื่องภาชนะทองเหลืองฮ่อ เครื่องภาชนะทองแดงฮ่อ ทวนฮ่อ แพรฮ่อ หมวกสานด้วย
ฟาง ขาวสา ลืออย่างจีนฮ่อ ทางหลังมาบาง ทางหลังลาบาง หาบมาบาง ปีละ ๔ - ๕
พวก พวกละ ๕๐ - ๖๐ เป็นอย่างมาก

นอกจากนี้บรรดาเสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่ม เครื่องภาชนะใช้สอยต่าง ๆ ของบริโภค
หมากแห้ง ปลาเกลื่อ ปลาร้า เกลื่อ ขาวสาร สีเสียด บันทุกจากเมืองนครเขืองใหม่เป็น
พื้น ขาวสารซึ่งทางโคไปจากแขวงเมืองงาย เมืองเชียงคาว เมืองฝาง ปีหนึ่งประมาณ
๓๐๐๐ - ๔๐๐๐ หลังโค เกลือโค ในปีหนึ่งประมาณ ถึงหมื่น หมื่นเศษหลังโค เกลือทราย
หุงมาแต่ฮังวะประมาณปีละร้อย ร้อยเศษหลังโค โคตัวหนึ่งทางโคน้ำหนักเพียง ๓๐ - ๔๐
ซังจีน อยู่ในสามหลังโคตอหามเป็นมัธยม

ราคาสินค้าที่ซื้อขายในปัจจุบันนี้ ขาวสาร ถั่ว งา ถวงได้ ๓ - ๔ แปะ ต่อรูเปีย
แป้นั้นเป็นหนานพม่า คิดเป็นไทย สองแปะโคสามหนานไทย พริกแห้งหนักซังละสลึงหนึ่ง
ยาสูบหนักซังละสองสลึง แตงกาเป็นสลึงเจ็ดองโต ค่าย ผ้ายหนักซังละหนึ่งแถบข้าง แถบกิ่ง

บ้าง เกือบทุกรายหนักซึ้งละสามสิ่ง แดกกาบ้าง แดกหนึ่งบ้าง สีเสียดลาวหนักซึ้งละห้าสิ่ง
 แดกกา ปลาแร่ ปลาหาง หนักซึ้งละแปดบ้าง ห้าสิ่งบ้าง หัวหอมหนักซึ้งละ ๑ วินาทีถักอัฐ
 ใต้ กระเทียมหนักซึ้งละสี่สิ่ง แดกกา ฝ่ายปู่หนักสิบซึ้งต่อแปด ซึ้งหนึ่งหนักซึ้งละสองแปดกึ่ง ใบ
 มันสำหรับมวนบุหรี่ร้อยใบก่อนหนึ่งวัน (๒ อัฐ) หมวกลาวมวง ใบละแปดบ้าง แดกกึ่งบ้าง มาศ-
 แดกดินประสิวหนักสิบบาทาหนึ่งรูเปียบ

ราคาของอันเป็นฝีมือทำ กระดาษเพลาเปลือกสาทำเป็นสามอย่าง อย่างหนึ่งหนา
 แข็ง ก้างศอกคืบ ยาวสามศอกคืบ สำหรับใช้ปูนอน ราคาเงินละหนึ่งวัน อย่างหนึ่งหนาละเอียด
 อ่อนกว้างยาวพอห่มใช้ทางสามนอน ราคาเงินละสี่สิ่งบ้าง สองสิ่งบ้าง อย่างใช้แถมเขียน
 หนังสือกว้างขนาดหนึ่งศอก ยาวขนาดสองคืบ ไม่นานไม่วางนัก ซื่อขายร้อยแผ่นต่อแปดหนึ่งบ้าง
 แปดกึ่งบ้าง รองเท้าหนังคืบ มี ๓ ชนิด ชนิดสำหรับผู้หญิงหุ้มผาสักหลาด ราคาอยู่ละแปดกึ่งบ้าง
 สองแปดบ้าง อย่างสำหรับผู้ชายไม่หุ้มผา ผิวก้นแทนหาและบาง อย่างหนาราคาอยู่ละสามสิ่ง
 แดกกา อย่างบางกึ่งแปดบ้าง สี่สิ่งหนึ่งบ้าง หนังสือฟอกนั้นใช้หนังสือ ๗ ฟอกอ่อนโคเหมือนหนังสือ
 จีนฟอก คนหนึ่งเย็บโคอย่างน้อยวันละ ๕ คู อย่างมากวันละ ๘ - ๑๐ คู

บาตรดิน จานดิน ปิ่นและรวมเป็นสี่ต่าง ๆ มีสีดำ เขียว ขาว เป็นต้น ซื่อขายกัน
 ราคาใบละสี่สิ่งบ้าง กึ่งแปดบ้าง ซางที่ทำสิ่งของเหล่านี้มีแต่เมืองทวนกับเมืองสาคร ค่ายเป็น
 เมืองนี้ว่าใหญ่กว่าเมืองจวัก เมืองท่า เมืองหาง และได้พลเมืองซึ่งแตกหนีมาแต่เมืองฝ่าย
 ฟ้ากตะวันตกแม่น้ำคงมาก จึงได้คนที่เป็นอย่าง ๓ เหล่านี้มา ในคราวเมื่อเงี้ยวจลาจล ตั้ง
 แทศักราช ๑๒๔๕ มาจนบัดนี้

หมวดที่ ๒ เรื่องเมืองทวน

เมืองทวนนั้นตั้งอยู่ริมฝั่งฟ้ากระวันออกหน้าแม่ทวน มีเชิงเนินดิน ด้านริมน้ำยาวไป
 ตามลำน้ำประมาณ ๑๕ เส้น และคานเหนือ คานใต้ คานละน้อย เป็นที่เนินหอรบ ด้าน
 ตะวันออกไม่มีเชิงเนินอาศัยเชิงเขา คอยลงแจ้ง ทวงที่เป็นแต่ท่นองคายทัพแตกอน หาใช้
 ปรากฏล่ำเวียงมาแต่เดิมไม่ เพราะภายในเมืองไม่มีภูมิดาน วัควาอารามเการางอย่าง-

หนึ่ง อย่างใดและพื้นที่แคบน้อยหาสมควรเป็นเมืองไม่

น้ำแม่ทวนนั้นเป็นแม่น้ำใหญ่ไหลลงมาแตกคอยแฉก คอยคำ สันน้ำแม่สิมและสันน้ำแมกก ชู่น้ำทวนเรียกว่าตำบลน้ำสามฤดูเขาเหล่า (สามฤดูลงเหว) คือ น้ำหก น้ำคำ น้ำทวน สามแฉกรวมกันไหลลงเหว แล้วพืดันมาเป็นน้ำทวนแม่เคียว ไหลลงมาทางหวมคอยคำ คอยผาหมปกตานตะวันออก คอยเวียงนาง คอยปลูกพกา ตานตะวันตก ไปคือน้ำแม่หาง น้ำหาง - ไหลไปคือน้ำแมกก ฤๅสาละวิน ในบริเวณเมืองทวนนั้น พื้นที่เป็นดินทราย ป่าแดง มีมอนคอยมอผาใหญ่ผาน้อย ในที่ใกล้ คือ ภูเขาตะวันออกเวียง มีคอยลามัน คอยลงแฉง คอยถ้ำพระ ทางน้ำทวนทางภายในรอยเส้น เขามาตานตะวันตกมีคอยเครือประทุแก้ว คอยหายาม(รางร้าน) ตานใต้มีคอยหนอกวัวเป็นคอยสูง เมืองตั้งอยู่ในวงภูเขาโดยรอบ

เขตแขวงเมืองทวนทิศตะวันออก มีแนวเขาผาหมปกเนื่องไปถึงคอยคำต่อกับแขวงเมืองฝางและเมืองสาค ไกลจากเมืองทวนทางประมาณ ๕ ชั่วโมง ฝ่ายทิศใต้ ถึงท่าขามงกลำน้ำแม่หางไปถึงท่าสบหางน้ำแมกก ต่อกับแขวงเมืองหาง และแขวงเมืองระค ไกลจากเมืองทวนทางประมาณ ๑๒ ชั่วโมง ฝ่ายทิศตะวันตก มีน้ำแมกกฤๅสาละวินเป็นแดนต่อกับแขวงเมืองปั่นและแขวงเมืองเชียงทอง ไกลจากเมืองทวนทางประมาณ ๑๔ ชั่วโมง หักเห็นถ้ำคอยแฉงก็วกแม่น้ำแม่สิมเป็นแดน ต่อกับแขวงเมืองเชียงทองและเมืองปู้ ทางไกลจากเมืองทวน ๓ คืน

ที่ป่าในแขวงเมืองทวนมีที่ราบน้ำเกาะโหมน้ำ ซึ่งเป็นสมุทชัยต่อกัน เพราะชายน้ำทั้งสองมาบรรจบกัน จึงมีเนื้อที่กว้างพอเป็นนาได้ ข้างตอนใต้ที่ทุ่งบ้านแม่แคน คือ ปากน้ำแม่แคน รวมน้ำแม่ทวนฟากตะวันออก มีที่ราบพอทำนาจุข้าวปลูกประมาณ ๑๐๐ ตาราง ตำบลที่สบน้ำแม่นางจั่วตั้งตะวันตกตรงกับเวียงเมืองทวนข้าม ที่ทุ่งพอทำนาจุข้าวปลูกประมาณ... ตาราง แต่ทุกวันนี้ปลูกฝ้ายไม่อยู่ไม่มีผู้ใดทำไร่ ที่สบน้ำแม่นางจั่วฝ่ายตะวันออก น้ำทวนเหนือเวียงหางหนึ่งวัน มีที่ราบพอทำนาจุข้าวปลูกประมาณ ๑๐๐ ตารางเศษ พวกนี้ก็เป็นแต่ไร่

เมืองทวนเป็นท่าทางลูกกาฉานเขาออกไปมาอยู่เสมอมิได้ขาด มีตลาดพसान รื่น-เริงสนุกสนาน ราษฎรพลเมืองอาศัยเสบียงอาหารเสื้อผ้า ภาชนะใช้สอยต่าง ๆ เป็นของต่างเมืองโดยมาก ดังไคกล่าวมาในหมวดคันทัน

เดิมที่ตำบลนี้ เป็นแท่งลำนวนแขวงเมืองเอก เมืองไชย ซึ่งทุกวันนี้เป็นเมืองร้าง อยู่ทิศตะวันออกเฉียงใต้เมืองทวน เรียกเขียนเป็นเมืองเอก เมืองจาย ห้วยอค นาป่าขวาง ตำบล หล่น ยังมีร่องรอย โบสถ์ วิหาร ฐานพระเจดีย์ ปฏิมากรเการ้างอยู่เป็นอันมาก ลักษณะ ฐานเป็นฝีมือไทยเขียนบนผนังหิน หาดูอย่างพม่า อย่างมอญไม่

วัดเการ้างอันมีที่ใกล้ ๆ เมืองทวนนั้น ๔ ตำบล คือ ที่เชิงคอยดำพระเหนือเขียง ตำบลวัง ห้วยนาปากตะวันตกเฉียงตำบลหนึ่ง บ้านจอยคอย (วัดเชิงเขา) ฝ่ายตะวันออก เขียง แห่งหนึ่ง ตำบลป่องทองฝ่ายใต้เขียงแห่งหนึ่ง

เมืองเอก เมืองไชย เป็นธานีใหญ่เมืองเชียงแสนแต่โบราณมาทราบเท่าเลือนมา กัง ชียงใหม่ บันนาศนกร เมื่อจุลศักราชได้ ๖๔ อาณาเขตเมืองเชียงใหม่ฝ่ายตะวันตกและ ฝ่ายตะวันตกเฉียงเหนือ มีลำน้ำแมกเป็นแดนไปถึงน้ำแม่สิมเป็นแดน นามซึ่งเรียกน้ำสิมแปล ว่าน้ำคณาเขต มาจากคำว่าสิมา แทกนไทยเงี้ยวเรียกสิมาว่าสิม เป็นต้นว่านามนิคมแห่ง ผู้สร้างโบสถ์ ถาอุโบสถสิมา ผู้นั้นคือนามว่าผู้สิม (คือผู้สิมา) ฉะนั้นจึงตรงกับความเข้าใจของ ไทยเงี้ยวทั้งหลาย ซึ่งว่าน้ำแม่สิมเป็นแดนเมืองนครเชียงใหม่ และภายใต้คอนต้นน้ำแม่สิม มี เมืองกางตั้งอยู่ ลำน้ำแม่ปะ ถาแม่น้ำแป ภูมถานไม่เป็นเมืองใหญ่หลวง เป็นแต่เจิงเทินเป็น จีนทำนองคายดาป้อมน้อย ๆ เรียกกัน ๒ - ๓ ตำบล เรียกว่า กางน้อย กางหลวง คำว่า กางเป็นภาษาหริภุญไชยภากยซึ่งเงี้ยว ย่าง จาว ไช้ เข้าใจกันในปัจจุบันและตามพงศาว- ดารโบราณก็ตี แปลความว่าคาน ป้อม ถากาย ก็อ อายกาง เพราะฉะนั้นจึงเข้าใจเชื่อได้ว่า เมืองกางเป็นป้อมคานรักษาอาณาเขตของเมืองเชียงใหม่แต่เดิมมา และยังมีเครื่องหมาย สำคัญกันแดนตามสันเขากันแม่น้ำสิมกับน้ำเมืองกาง ตั้งแต่คอยแถมรายไปจนถึงทวนาริม น้ำ แม่คง คือ 'สาสิคา' เสาไม้ และ 'เสาเหล็กปักไว้'

ตามแผนที่ประมาณของเจ้าเมืองกรมการเมืองทวน และถอยคำราษฎรชาวบ้าน พรวานป่า ชาวเมืองทวน เมืองหาง เมืองกางเป็นอันมากยุดีต้องกันคือ เสาสำคัญเขตแดน นั้น มีขนาดกว้าง กว้างสี่เหลี่ยมบ้าง กว้างสี่เหลี่ยมบ้าง ยาวถาสสูง สองศอกบ้าง สามศอก- บ้าง สี่ศอกบ้าง ปักรายกันบนสันคอยกัวแดง ๔ คน ทาขามน้ำเมืองกาง ๒ คน ห้วยป่าไค ๓ คน หนองเขี้ยว ๑ คน สบกบ ๔ คน ชุนเมนาแปล ๑ คน และที่ริมแม่น้ำแม่คงตำบลทวนา

มีเสาปลูกเหล็กเหมือนจะเป็นบ่อป็นใหญ่ บักไว้นบนสันคอย มีผู้พบปะรู้เห็นมากจนเลยเรียกคอยนั้นว่า สันปลูกเหล็กมาจนทุกวันนี้ และยังมีที่สำคัญชั้นภายหลังใน ๒๐ ปีล่วงแล้วมานี้ เมืองเชียงใหม่ได้ปักเสาไม้หลักขนาด ๔ - ๕ กำ สูง ๔ ศอก เป็นจุมคอกบักไว้มากกว่าที่ตำบลปางคองขุนน้ำแมวะ ๓ คน เป็นสำคัญกันแดนในชั้นหลังภายใน ๑๐๐ ปี ที่ ๑๒ แห่งจุลศักราชนี้ สมัยเกี่ยวกับหลักแดนอันต่อกับเขตเชียงใหม่ ที่ฝ่ายเหนือหัวโป่ง เมืองโก๋นั้น แสนเคชะเมืองเชียงใหม่เป็นผู้นำมาตรวจตราปักหมายไว้กาลนั้น

ด้วยเรื่องราวเล่าสำคัญกันแดนนี้ อำมาตย์ข้างจาย กรมการผู้เข้าเมืองทวนแจ้งความต่อหลวงประจำคดีกิจในที่ประชุม พร้อมด้วยมีศุภะคณินต์ พระยาพิชัยมาเจ้าเมืองทวน และแห่งอำมาตย์กรมการผู้ใหญ่ บุญย เมืองทวนหลายนาย ณ เรือนพระยาพิชัยมาเจ้าเมืองทวน เมื่อวันที่ ๑๔ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๐๔ ความว่า อำมาตย์ข้างจายได้ขานจดหมายเหตุพม่าจำเนื้อความไว้ว่า ครึ่งหนึ่งจะเป็นศักราชเท่าใดจำไม่ได้ ยามเมื่อเมืองเชียงใหม่ยังไม่ได้ขึ้นกรุงเทพฯ เมืองเชียงใหม่กับเมืองป๋นและเมืองเชียงทอง วิวาทแย่งชิงเขตแดนกัน เจ้าแผนดินพม่าให้จักกายหลวง ๑ นักขามหลวง ๑ โป่ม ๑ โป้ทัพเย ๑ มาชำระตัดสินเอน้ำแม่สิมเป็นเขตแดนเมืองเชียงใหม่ฝ่ายเหนือ เอน้ำแม่คงเป็นเขตแดนฝ่ายตะวันตก

อีกครั้งหนึ่งมีว่าเมื่อจุลศักราช ๑๑๕๕ พม่าเมืองเชียงทองไปเผ่ากราบทูลเจ้า-แผนดินพม่าว่า " เมืองตะวันออกคงเป็นเมืองนาคัน ต่อแดนทูซา เป็นเดือนเกือเคือไม้แผนดินเชียงใหม่ กลัวเขาไต่มาเขตสาเขตหลาย ข่าเจ้าเขาทั้งหลายให้ไถยวนขามอ - มิ่งคอง (ห้องตราอนุชา) เมื่อตั้งเมื่อแต่เมืองวันออกคงน้ำย่อยสูงกับสันคอยให้ไล่ปักหลักแต่งเสียกำเจ้าชา " ขุนหอคำอังวะจึงให้จักกายหลวงมาปักหลักแต่งกันเขตน้ำหลังดินเมืองเชียงทองกับเมืองเชียงใหม่อีกครั้ง

ครั้นอยู่มาพม่าเมืองป๋นไปเผ่ากราบทูลขุนหอคำอังวะ ทูลพม่าเมืองเชียงทอง ๑ จึงเจ้าแผนดินพม่ามิ่งคอง (ตราสาสน์) มาให้เมืองปักหลักแต่งคองคำ น้ำย่อยแม่สิมพาดไค้ น้ำสิมก็หากเป็นแดน แผนดินเชียงใหม่ แต่เชียงใหม่ไม่มารักษา ก็ให้เมืองป๋นรักษาเมื่อเป็นดังนี้ ภายหลังเมืองเชียงใหม่ก็ยกกองทัพมาตีเมืองป๋นได้ แล้วตั้งด่านทางรักษาและ

บักเส้าไม่สำคัญกันแดนอีกครั้งหนึ่ง

แสนอินทวิไชย เสาความในที่ประชุมรื้อบควยหลวงประกาศกิจ ข้าหลวง
พระยามหามพิทธิวงษาเจ้าเมืองฝาง นายน้อยกำตัน อำมาตย์ข้างขอ และกรมการเมือง
ฝาง เมืองทวนหลายนาย พร้อมกันที่หายพักแรมน้ำจืดเมืองทวน วันที่ ๔ มิถุนายน ร.ศ.
๑๐๘ ความว่า ตัวแสนอินทวิไชย ชื่อเกิม อ้ายเฮื่อน บิดาชื่อหมื่นชุม มารดาชื่อ อีตัก
เป็นน้ำของนางเงิน มารดาพระยาพิทธิวงษาเจ้าเมืองทวน คือเป็นน้องชายยายพระยา
พิทธิวงษา รวมบิดามารดากับปู่ของแสนอินทวิไชยเป็นที่แสนโอกาส คาเป็นที่ท้าวไชย
บ้านเกิมอยู่ตำบลแม่อาวใต้เมืองนครเชียงใหม่

เดิมเมื่อกองทัพเมืองนครเชียงใหม่ขึ้นไปรบได้เมืองปู้ เมืองสาต เมืองทวน
กวาดครัวอพยพพลเมืองกับช้างม้าอภัยเมืองทวน และบุตรภรรยาพาเมืองปูลงไปเมือง
เชียงใหม่สิ้นแล้ว จึงให้แสนเตชะมาตัดไม้รัก บักเส้าเขตแดน และตั้งบ้านด่านรักษาเขต
แดนที่ตำบลสบกบไว้ ท้าวไชยคา แสนโอกาส (ปู้) หนานวงศ์ (ลุง) หมื่นชุม บิดา
ของแสนอินทวิไชยตั้งอยู่รักษา ครั้งนั้นเมืองเชียงใหม่กับเมืองนาย เมืองเชียงทอง เมือง
หมอกใหม่ ได้ตกลงปักปันเขตแดนแขวงกันของใคร ๆ รักษา ฝ่ายเชียงใหม่ให้แสนเตชะ
บักเส้าไม้รัก รูปคอกบัวไว้ยังสันคอยข้างกอก ปูลูกต้นสมโอไว้ที่สบกบ เพราะต้นสมโอไม่เคย
มีพันธุ์ในเมืองเงี้ยว ฝ่ายปากตะวันตกแม่น้ำคงมาก่อนเลย ฟังมีพืชพันธุ์ปรากฏตั้งแต่ครั้งนั้น
มา

แล้วท้าวไชย แสนโอกาส หนานวงศ์ หมื่นชุม ก็พาบุตรภริยา พรหมพวกไปตั้ง
บ้านเรือนแถวทางพงเป็นนา ป่าเป็นไร่ ทำมาหากินอยู่ที่ตำบลสบกบ แด่แสนเตชะนั้นไป
ตรวจตระเวน และส่งเสบียงอาหารอยู่ทุกปี หลายปีมา ครั้นแสนเตชะล่วงไปแล้วก็หาผู้จะ
ทำนุบำรุงต่อไปมิได้ คนเชียงใหม่ไปตรวจตระเวนแต่เพียงท่าขามงก เนื้อเมืองหางใต้
เมืองทวน เพราะฉะนั้นจึงได้จัดจางหางกันไป

อยู่ต่อมาเมืองนายยกกำลังมาขับไล่ คนพวกนี้จึงพากันถอยลงมาตั้งอยู่บ้านต้นทอง
เมืองทวน และข้ามไปค้าขายหากินทางบ้านนาเปาะ ปากตะวันตกแม่น้ำคงบางเนือง ๆ
อยู่ต่อมา อ้ายใจ (ตาไชย) น้องชายพี่อภัยซึ่งเมืองเชียงใหม่กวาดไปจากเมืองทวนนั้น

เป็นพรานป่าเที่ยวไปจากเมืองเชียงใหม่ ไปไถ่หางเงินหลานสาวท้าวไชย เป็นภรรยา
เกิดบุตรชายสองคน คนแรกคือ น้อยสนั่นตะ (พระยาทัพหลีมาเจ้าเมืองทวน) อีกคนหนึ่ง
ชื่อ น้อยเสียม แต่พระยาทัพหลีมาเกิดที่บ้านนาเปาะ ฝากตัววันตกคง เมื่อยามบิดามารดา
ไปเที่ยวล่าขาย จนอายุพระยาทัพหลีมาได้ขวบเศษ จึงได้ขามกลับมาอยูบ้านเดิม อยู่มา
จนพระยาทัพหลีมาอายุได้ ๑๒ ขวบ อายใจบิดาป่วยตายที่บ้านสบเปาะ มารดาพระยา
ทัพหลีมาเป็นมาอยู่ หมอวันฉะหลานฟ้าหนานจันเมืองปู้ เป็นหมอเถื่อน (พรานป่า) มา
ไถ่หางเงินมารดาพระยาทัพหลีมาเป็นภรรยา เกิดบุตรถึง ๓ คน คือ นางแก้ว นางจัน
นางลา หมอวันฉะเป็นคนคล่องแคล่วแคลวกลา

ครั้นสิ้นบุญแสนโอกาส ท้าวไชย หมื่นชุมแล้ว หมอวันฉะก็ได้เป็นผู้ใหญ่ปกครอง
วงศ์ญาติในบานคานนั้นสืบต่อมา อำมาตย์ชาวชอ กรมการผู้เฒ่าเล่าต่อไปว่า เมื่อ ๕๔ ปี
ล่วงมานี้ ขุนพอนอุฟ้าเมืองปิ่น กับ มองพูน บุ๋นอง วิวาทกัน มองพูนหนีพี่ชายมาตั้งอยู่หาศาลา
แขวงเมืองทวน พวกมองพูนเขามาอยู่แมนางัว ๔ เรือน เมืองทวน ๓ เรือน มองพูนของสุ่ม
กำลังพอแล้ว ยกขามคง ไปที่เมืองบันได ฟาพอนอุหนีจากเมืองปิ่นเขามาในแขวงเมืองทวน
มองพูนไซก้างโง่ คุณกำลังมาตามจับฟาเมืองบันได ฟาเมืองบันไดหนีไปอาศัยหมอวันฉะที่บ้านต้น
ทอง หมอวันฉะเอาตัวขุนพอนอุซ่อนไว้ แล้วกลับทำอุบายซ่อนรับก้างโง่และพวกก้างโง่ ครั้น
เวลาดึงส่งก็ลอบฆาก้างโง่กับพวกตาย ๘ คน แล้วส่งฟาพอนอุไปทางเมืองก้าง ฟาพอนอุ
ไปรวบรวมชาวไพร่ สวมกำลังได้ กลับไปรบที่ไคเมืองบันได มองพูนสู้รบถูกปืนถึงแก่ความตาย
ครั้นพอนอุไคเมืองบันไดแล้ว ก็เป็นที่รักใคร่ชอบพูนคุณหมอวันฉะเป็นการติดตอสันทเสนาหากันแต่
นั้นมา

ครั้นอยู่มาผู้คนมั่งคั่งขึ้น หมอวันฉะพาพรรคพวกเข้ามาแผ้วถางตั้งบ้านเรือนอยู่ใน
เวียงเมืองทวน รวม ๘ หลังเรือนเป็นปฐุม พระยามหามหิตธิวงษาเจ้าเมืองฝางเล่าความ
ว่า เมื่อคณะหมอวันฉะเข้ามาตั้งในเมืองทวนนั้น พระเจ้ากาวิโลรสสุริวงษ์ ให้เจ้าบุญหาบิดา
พระยามหามหิตธิวงษา ออกไปตั้งตักชันไม้ขอนสักป่าแมทาง อยู่ ณ เมืองหาง ตัวพระยามหา
มหิตธิวงษา ก็ได้ไปอยู่กับบิดา หมอวันฉะเข้ามาตั้งในเมืองทวนได้ประมาณ ๒ ปี นายบุญหาใช้
ให้พระยามหามหิตธิวงษายูบุตร แต่ยังเรียกชื่อเดิม นายน้อยมหาวงษ์ ออกไปฟังกิจการใน -

เมืองทวน น้อยมหานางห์ออกไปถึงเมืองทวน หมอวันณะก็ต้อนรับอ่อนน้อมโดยดี น้อยมหานางห์
ได้เกณฑ์คนเมืองทวน ๒๕ คน ไปชักไม้สามแฉกนำทางจนเสร็จการ

ฝ่ายเมืองเชียงใหม่ก็เข้าใจว่า เมืองทวนเป็นเมืองขึ้นเชียงใหม่ โดยปกติจึงหา
วากลาวัณย์ไลเหมือนแตกก่อนไม่ หมอวันณะก็ผูกทางไมตรีกับหมอเงี้ยวปากตะวันตกคงไว้คุ้ม
กันอันตราย และชักโยงกันเข้ามาเป็นกำลังตั้งบ้านเรือน เมืองทวนมั่งคั่งสมบูรณ์ขึ้นด้วยวิริยา
บุภาพแห่งคนผดุงปรนมิให้มิวมองทั้งสองเบื้องสองฝ่าย คือ เชียงใหม่และเมืองบัน

แต่เสียงเจ้านายชาวเมืองเชียงใหม่ว่า พวกเมืองบันได้เอาของเงินและสิ่งของ
ต่าง ๆ มาถวายเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ เจ้านครเชียงใหม่ ขออนุญาตเข้ามาตั้งบ้านไม่ลัก
ตามสมน้ำทางและริมคงฝั่งตะวันออก เจ้ากาวิโลรสอนุญาตให้เมืองบัน เมืองบันจึงตั้งเข้ามา

ครั้นล่วงมาถึงจุลศักราช ๑๒๔๖ พระเจ้านองยาเชอกรมหลวงพิชิตปรีชากร (แต่ยัง
เป็นกรมหมื่น) รับพระบรมราชโองการขึ้นไปจัดราชการเมืองนครเชียงใหม่ ทรงตั้งนายน้อย
มหานางห์ บุตรนายบุญหาซึ่งเป็นเจ้าเก่านายเดิมของพ่อเมืองทวน เมืองหาง เมืองจวค
เมืองทา ขึ้นเป็นพระยามหามหิตวิวงษา ครองเมืองฝ่าย และให้เป็นผู้ปกครองหัวเมืองคาน
ชั้นนอกคือ เมืองทวน เมืองหาง เมืองจวค เมืองทา ค่าย

เวลานั้นพระยามหามหิตวิวงษาได้รับเอาคำสั่งพระเจ้านองยาเชอกรมหมื่นพิชิตปรีชา
กร ไปตั้งเมืองแห่งเหนือ แห่ใต้ เมืองนะ เมืองแกน้อย เมืองน้อย และตำบลที่ว่างร้าง
อยู่แต่ก่อนนั้น จักหาผู้คนเข้าตั้งเป็นบ้านเมืองขึ้นแล้วพระยามหามหิตวิวงษาไปพักอยู่แม่น้ำยูน
ในนายน้อยคำตันไปเรียกหาพ่อเมืองทวน พ่อเมืองหาง พ่อเมืองจวค มาพร้อมกันที่น้ำยูน
ฟังอาญาประกาศ พ่อเมืองเหล่านั้นก็พากันมาหาพระยามหามหิตวิวงษาโดยเคารพขึ้นเข้ากับ
เจ้า แต่ยังมีความเกรงกลัวพวกเงี้ยวฝ่ายพม่าจะมากดขี่ข่มเหง จึงสงบบระจันอยู่

มาถึงศักราช ๑๒๔๗ ขุนหลวงฟ้าหมอกใหม่มีหนังสือมาถึงพระเจ้าเชียงใหม่ว่า
ขุนหลวงจะมาตีเมืองบัน เขตแขวงของพระเจ้าเชียงใหม่เพียงใด ให้เกณฑ์กำลังขึ้นไปรักษา
ความประสงค์ของฟ้าหมอกใหม่ หมายจะได้อาศัยทัพเชียงใหม่ช่วยชูชนาบ เพื่อจะตีเมืองบัน
โดยง่าย ฝ่ายเมืองบันก็มีหนังสือถึงพ่อเมือง เมืองทวน เมืองหาง ขุนญาติให้กลับคืนเป็น
ข้าเมืองเชียงใหม่ตามเดิมเถิด ความประสงค์ของเมืองบันคิดจะเอาใจเมืองเชียงใหม่ไว้

ไม่ยากกว่าท เพราะหมายจะตั้งเมืองเชียงใหม่อยู่ ครั้นนั้นพระเจ้านครเชียงใหม่กับท่าน
พระยามนตรีสุริยวงษ์ยกกองทัพพร้อมกันขึ้นไปตั้งอยู่ที่ทุ่งผวนเมืองเชียงคาวทางเชียงใหม่
ทางสองคืน พระเจ้าเชียงใหม่หาตัวพระยามหามหิทธิวงษามาไถถามถึงกิจการแด่หลัง
พระยามหามหิทธิวงษาทูลถวายพระเจ้าเชียงใหม่ตามเหตุผลเดิมมา และขอให้ทำความ
เข้าใจเป็นอย่างอื่น นอกจากไปรบเมืองทวน เมืองหาง แล้วพระยามหามหิทธิวงษาจะไป
เรียกพ่อเมืองทั้ง ๔ - ๕ เมืองนี้มาเฝ้าโดยดี พระเจ้าเชียงใหม่เห็นชอบด้วย จึงให้เกณฑ์
ถนกองทัพนครมาตเรือแม่ปะ ๕๐ ลำ ทำพิธีศัพทว่าไปหามาตเรือ

พระยามหามหิทธิวงษากับชาว ๗ คน ซ่างๆ หนึ่ง ก็ไปยังเมืองหาง บรรดาพ่อ-
เมืองทั้งหลายรู้ว่าพระยาฝ่ายไปถึงเมืองหาง ต่างก็นักพากันมาหาพระยาฝ่าย ณ เมืองหาง
พระยาฝ่ายก็พาตัวหมอวันและพ่อเมืองทวน อายบุญ พ่อเมืองหาง ส่างมหาวงษ์พ่อเมืองจวก
แสนไชยพอกาญ น้อยสุรินทร์เมืองหา เห่งหัวนายน้อยอริยะเมืองสาต และกรรมการผู้ใหญ่ทั้ง
๕ เมือง ลงมาเฝ้าพระเจ้าเชียงใหม่และท่านชาหลวงใหญ่ ที่ทุ่งผวนเมืองเชียงคาว พระยา
มนตรีสุริยวงษ์มีบัญชาให้พระยามหามหิทธิวงษาเขียนหนังสือยอมสวามิภักดิ์ เมืองละฉบับ ให้
พ่อเมืองกรรมการเมืองทั้ง ๕ ลงชื่อเป็นสำคัญ และให้รับน้ำพระพิพัฒน์สัตยานุสัยเสร็จแล้ว
แจกตามวง น้ำเงินแก่ และเสื้อ ราชแปเตนต ย่าขาว ให้พ่อเมืองทั้ง ๕ คนละสำหรับ ผ้า
เสื้อ ๑ ให้เงินเมืองละ ๑๐๐ ฐูปैया ปลอยกลับคืนไปบ้านเมือง แล้วพระเจ้าเชียงใหม่กับ
ท่านชาหลวง ก็เลิกทัพกลับมาเมืองเชียงใหม่

หมอวันและกลับไปเมืองทวนก็รวบเอาเงิน ๑๐๐ ฐูปैया ส่วนของพ่อเมืองสาต
นั้นไว้เสีย หาให้แก่พ่อเมืองสาตไม่ เห่งหัวนากับน้อยอริยะศัตใจกลับไปเมืองสาต ก็พา
กันไปออนนอมยอมยกเมืองสาตขึ้นต่อพ่อเมืองเชียงตุงเสียบตั้งแด่จุลศักราช ๑๒๔๙ นั้น มา
จนถึงปัจจุบันนี้

ต่อมาจุลศักราช ๑๒๔๔ เดือนสาม แรมสองค่ำ เมื่อนายให้ถม เมืองสิน ยก
กำลังเข้ามาตีปล้นเมืองทวนแตกกระจัดกระจายเก็บทรัพย์สินสิ่งของจุตเฝ้าบ้านเรือนเสียสละ
แล้วก็หนีกลับไป จึงพระยามหามหิทธิวงษาเมืองฝาง เกณฑ์กำลัง ๑๕๐ คน พระยาปราบ-
พลมารเมืองงาย ให้หาอินทราชากุมกำลัง ๑๐๐ คน พระยาไชยชนะมงคล เมื่อ -

เชียงดาว ไทหาว เชื้อนเมืองคุมกำลังร้อยคน รวม ๓ เมือง ๓๕๐ คน ยกขึ้นไปช่วยรักษา
เมืองทวนหาหันไมซาคิกหนีไปก่อนแล้ว จึงได้ช่วยกันจัดตั้งบ้านเรือนถนนหนทางคงคั้นเป็น
บ้านเมืองมาตั้งเก่า แล้วเมืองเชียงใหม่ได้เกิดเมืองฝาง เมืองพร้าว เมืองเชียงคา
เมืองงาย ผลักเปลี่ยนกันจัดคนไปรั้งรักษาเมืองทวนสืบมา

ถึงศักราช ๑๒๔๘ หมอวันณะต่อเมืองทวนป่วย ถึงแก่กรรม พระยามหาพิทธิวงศา
จึงหาตัวน้อยสุนันตะ บุตรเลี้ยงหมอวันณะ (คือบุตรอายุใจฉั่วเดิม นางเงิน หลานสาวท้าวไร
เชียงใหม่) ลงมารับที่ตั้งต่อพระเจ้านครเชียงใหม่ ๆ ตั้ง น้อยสุนันตะเป็นที่พระยาพิทธิสม
รักษาเมืองทวนสืบมา

หมวดที่ ๓ เรื่องเมืองหาง

เมืองหางนั้น ตั้งอยู่บนเนินคอยปางเดิมหาง คอยมูลเหล็กริมฝั่งปากน้ำหางฝ่าย
ตะวันตก มีน้ำปางเดิมคานเหนือไหลมาคานำหางคานตะวันออก ไอบมาถึงคานโต เวียงตั้ง
อยู่บนเนินมีเชิงเพินคินสูงสง่ามีชัยภูมิมั่นคง เรียกว่าเวียงหางฮ่อง ถาหางหลวง อันปรากฏ
นามในพระราชพงศาวดารสยามว่า สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าเสด็จไปประทับถึงทิวคค
เมื่อลศักราช ๕๕๕

คำว่าหางฮ่องนั้น บางคนว่าเหตุซึ่งตั้งอยู่บนหางคอย แลฮ่องน้ำไอบอยู่ แต่มีสิ่ง
ซึ่งควรเข้าใจอีกอย่างหนึ่ง คือ ในทิศตะวันตกเมืองหางนี้มีพระพุทธรูป พระธาตุซึ่ง
เป็นที่นับถือสำคัญของประมุขชน ประดิษฐานอยู่บนจอมเขาสูง เรียกว่าพระพุทธรูปทรง
เทว รุ่งทำรังบนจอมเขานั้นอยู่ก่อน ตามสำเนียงเงี้ยวและลาวเรียกรุ่งเป็น (ฮังฮ่อง)
นานมากก็กลายเป็น (หางลูง) (หางโลง) (หางฮ่อง) จึงเห็นวามเมืองและลำน้ำคง
จะมาแต่นามพระพุทธรูปพระธาตุนี้ จงนามเมืองแพรมานามพระธาตุขอแพ ถา จอแฮ
(ชงแพร) ฉะนั้น

น้ำแม่หางนั้น เป็นน้ำพุคั้นออกจากเนินภาคเหนือคอยด้วยและห้วยใหญ่ห้วยน้อย
ทั้งหลาย บรรดาน้ำหลังจากคอยมา อ่างขาว คอยฮ่อน คอยถ่านไฟเขียว เป่องตะวันออก

คอยปางก่อ คอยมูลเหล็กเบื้องตะวันตกรวมกันเป็นแม่น้ำทาง ที่กว้างประมาณ ๒๐ วา ที่แคบประมาณ ๑๐ วา น้ำตกพื้นเป็นศิลาและกรวด น้ำแม่ทางไหลขึ้นเหนือไปถึงท่าขามงก จะไหลเคี้ยวไปทิศตะวันตกตลอดพื้นคอยแม่หลวง เรียบ ก็คน้ำทาง ไหลไปต่อน้ำแม่คง ถ้า สาสะวัน สองฝั่งปากน้ำทางตั้งแคบออกน้ำขึ้นไปจนเห็นอีกก็เป็นที่ราบมีทุ่งนาป่าแดงและป่าไม้ ขอนสักบ้าง ทุ่งนาอันเป็นที่กว้างคือทุ่งโปรง ป่าแถม • นากองมู • ทุ่งแก้วเหนือเวียง • พอท่านาจูขาวปลูกประมาณ รอยทาง ๕๕๕ ๕

เขตแขวงเมืองหางฝ่ายใต้ถึงแม่น้ำยูน ติดต่อกับแขวงเมืองงายทางประมาณ ๑๐ ชั่วโมง ฝ่ายตะวันออก ถึงคอยยูน (คอยอ่างขาง) (แม่ทางแหง) ทอแขวงเมืองฝ่ายทาง ประมาณ ๗ ชั่วโมง ฝ่ายเหนือถึงท่าขามงก คอยฝ่ายตอแขวงเมืองทวนทางประมาณ ๕ ชั่วโมง ทิศตะวันตกถึงสันคอยมูลเหล็ก ติดกับแขวงเมืองจวค ทางประมาณ ๖ ชั่วโมง มี อาณาเขตดังนี้

ในจังหวัดเมืองหาง มีลำน้ำยักำแพงเวียง และเจดีย์พิหารอารามเก๋ร้างหลาย คำล คือภายในเวียงหางฮอง มีเวียงบ้านนาง เป็นเชิงเนินดิน เหมือนจะเป็นลำค้ำยที่ไว้ บุงนาง ลำเลียงเสบียงอาหารในการกองทัพครั้งใดครั้งหนึ่ง แต่โบราณจึงมีนามว่าเวียง บานนาง ไต่เวียงบ้านนางมีเวียงฮ้อ เวียงฮ้อนั้นชุกชุมปลูกประมาณ ๕ วา มีเชิงเนินดินสูง ประมาณ ๑๐ ศอก ๓ วา ทั้งสองฟาก เป็นเชิงเนิน ๒ ชั้น พื้นกลางภายในเวียงมีรอย คออิฐ กอปูน พระเจดีย์ และวัดเก๋ร้างหลายแห่ง แต่มิฉะนั้นทำเลป่าหาผู้คนไม่ได้ เวียง นี้เหมือนจะเป็นฝีมือจีนแต่ก่อน นามที่เรียกเวียงฮ้อ ก็น่าจะเป็นเวียงฮอ

ทิศตะวันออกมีเมืองฮองหลวง อยู่ริมน้ำทางและเชิงภูเขาดำฝั่ง อ่างขางมีเชิง เนินเนินดินและคู้อมรอบกว้างประมาณ ๕ เส้น เหมือนจะเป็นลำค้ำยถาอายุาก(คาน) แต่ครั้งใดครั้งหนึ่งเพราะในเมืองหางเคยสู้รบกับชาวอารามและรองรอยใด ๆ มิได้

ใต้เมืองฮองหลวงมีถ้ำปล่องคออิฐประจวบผา มีพระพุทธรูปใหญ่น้อยต่าง ๆ มีจารึก อักษรว่า นายคำฟูเป็นผู้สร้าง มีมอญจอมแจ้ง ตะวันออกเฉียงเหนือบ้านโป่งป่าแถม มีพระ - เจดีย์ใหญ่องค์หนึ่ง วัดก้ำแพงงามริมเวียงบ้านนางแดงหนึ่ง เบื้องตะวันตก บ้านโป่งน้ำใส มี พระธาตุเจดีย์เรียกจอมแจ้งอันขวาง ปราณนามว่า นายคำเอื้อย บ้านเมืองจายมาสร้าง

นั้น ถวายไปมาค้าขายทางปากตะวันตกน้ำแม่คงชานาน เทียวคลาลงมาแต่เมืองเชียงทอง
เมืองบัน เมืองหมอกใหม่ ลงมาถึงเมืองยางแดง เมืองผาปูน ถูกโจรปล้นเสียทรัพย์ถึง
สินหากันจะค่าต่อไปมิได้ ก็พากันข้ามปากคงกลับมาอยู่กับเจ้าบุญพา ผู้นำในเมืงนคร
เชียงใหม่ กรังนั้นพระยามหามหิทธิวงษา ยังเยาว์อยู่ เจ้าบุญพาให้ให้อายบุญ เป็นพี่เลี้ยง
กับเตเคิมมาจนพระยาผางใหญ่แล้ว อายบุญจึงลาเจ้าบุญพา กลับขึ้นไปบ้านเดิม ณ เมือง
เชียงแสน ภายหลังรู้จักชอบพอกันหมดวันละเมืองทวน จึงชักชวนกันไปอยู่เบื้องทาง อัน
เป็นแขวงทองที่ของเจ้าบุญพาผู้นำ

เหตุด้วยเจ้านายเมืองเชียงใหม่ไม่เป็นภาระปกครองป้องกันชุลเลียง คนพาก
นี้ก็จำต้องผูกรักประจบประแจงเมืองบัน กันภัยเพราะเป็นที่ปลายคานทอดแค้นกับแคนพม่า
ซึ่งเป็นข้าศึกกันยากที่จะรักษาตัวได้ นอกจากที่จะเอาใจฝ่ายผู้ที่เอากำลังมากกว่าไว้
เพราะฉะนั้น เมืองบันจึงเลยเข้าใจผิดคิดถือเอาเป็นคนของตัว แท้จริงเมืองบันจะได้
มาตั้งแ่งเกี่ยวของอย่างหนึ่งอย่างใดก็หาไม่ ครั้นเมื่อเมืองบันและเมืองเงี้ยวฝ่ายตะวันตก
คง ขบถหมายรบพุ่งกันและกัน เลื่อมถอยอ่านาจดลง คนเหล่านี้รู้ว่าเจ้านายของตัวรับอุปการ
บำรุงไม่ผิดเคยเหมือนแต่ก่อน จึงไ้พากันเข้าหาพระยามหามหิทธิวงษา แต่เมื่อจุลศักราช
๑๒๔๖ เมื่อพระเจ้านองยาเชอกรมหมื่นพิชิตปรีชากร ครุฑให้พระยาผางออกไปตั้งเมืองแ
ไต แหงเหนือ เมืองนะ เมืองแกนน้อย ครุฑศักราช ๑๒๔๗ พระยามนตรีสุริยวงศ์ให้พระยา
ผางไปหาตัวพ่อเมืองทั้งหลายนั้นมารับพระราชทานน้ำพระพิพัฒน์สัตยา และรับยศถาบันศักดา
เป็นพอบานขุนเมืองสืบมา

ครั้นมาถึงศักราช ๑๒๔๘ ท่านพระยาเพชรพิไชยจักษุหลวงไปพบปะกับข้าหลวง
อังกฤษ ก่อมีศเตอร์อินเคอร์เบรนซ์ และสก็อช ที่เมืองบันนั้นหาได้ไ้ไ้รสวนเหตุผลตนปล่อย
เหล่านี้ เสียก่อนไม่ เวลานั้นมีศเตอร์อาเชอร์ รืออยู่ว่า นอกจากพระยาผางไม่มีใครหลวง
เหตุการณ์ของเมืองเหล่านี้ เพราะฉะนั้นอาเชอร์จึงสู้กำกับไปกับข้าหลวงไทย คอยคิดหนีบ
เห็นแบบ จนเจ้าราชบุตรไ้ยังเป็นสุริยวงศ์ กับข้าหลวงไทยหมายแนงพระยามหามหิ
ธิวงษา กล่าวโทษมายังเมืองนครเชียงใหม่ ที่ขอพระยาผางคบหาฟ้าเชียงทองอันเป็นผู้ร้าย
ข้ามแดนมา ฝ่ายพระยาผางแสดงว่าตั้งใจจะล่อจับฟ้าเชียงทองไ้คนำเย็น ความเห็น

ต่างคนต่างคิด พระยาฝ่ายภูวาท้อง ทกใจลัวก็หนี หัวบุตรภรรยา บ้านเมือง ไปบวชเป็น
ภิกษุอยู่เมืองแม่อองสร

มีศเคอร์อาเซอพาชาวหลวงไทยไปถึงเมืองนั้น สิ้นเขตรที่จะไต่สวนเนื้อความใด ๆ ได้
แล้ว ชาวหลวงอังกฤษยกอชกรขึ้นถามด้วยเรื่องหาเมือง แต่จำเพาะเมื่อเวลา ๒๕ ปีล่วงมาแล้ว
ว่าเมืองนั้นไต่ตั้งไป ชุม มารักษาหัวเมืองทั้งห้านี้ไม่ใช่ตา ฝ่ายไทยก็หาอันจะคอมมิได้เพราะไม่
รู้เรื่อง มีแต่นายแยมยูเคียวตอบไป ตามโวหารว่า เมืองทั้ง ๕ เป็นของเชียงใหม่แต่ ๑๐๐ ปี
มาแล้ว ฝ่ายอังกฤษเจาะจงถามเอาแต่ในปี ๒๕ ปี ซึ่งเมืองเหล่านี้ แรกมีคนออกไปตั้ง ฝ่ายไทย
ตกลงเป็นไม่รู้ก็ตอบขึ้นคำเท่าที่คิดของเชียงใหม่แต่ความไม่เป็นประมาณ (แจ้งในวิโปตของ
ชาวหลวงครั้งนั้นแล้ว) การก็เป็นสมความคิดแห่งเขาคับ ข้อที่ไม่รับเป็นคนของตัวนั้น

อังกฤษจึงถือว่ากันของอังกฤษ อังกฤษมีอำนาจเต็มในคนเหล่านั้น ครั้นชาวหลวงฝ่ายไทยกลับ
แล้ว ฝ่ายอังกฤษจึงมีหนังสือประกาศเป็นหนังสือ อเยแมน เมืองสอคนับหนึ่ง หนังสือขุนทอก
เมืองนายฉบับหนึ่ง มาถึงเมืองทวน เมืองหาง เมืองจวก เมืองทา ใจความว่า บัดนี้ไทย กับ
อังกฤษไต่ตกลงกัน เมืองทั้ง ๕ นี้เป็นของอังกฤษแล้ว อังกฤษจะได้มาตั้งบ้านแปงเมือง กำหนด
วัน ๔ ๒ คำ ปีชวดสัมฤทธิ์ศก จะข้ามท่าศาลาขึ้น ๕ คำจะพักบ้านนาจ้ว ขึ้นหกคำจะมาเมือง
ทวน ขึ้น ๘ คำมาถึงเมืองหาง ออย่าให้พอเมืองกรมการหลบหลีกไปไหน ให้ยูพาฟังอาชญา
เวลานั้นพระยาภูมเทศคีรีขรรค์ เจ้าเมืองหางถูกโองมาคองคคือยุศาลต่างประเทศเมืองนคร -
เชียงใหม่ โดยโปลีซีของอาเซอร์ กรันอุมาทราบข่าวว่าอังกฤษขามนำกงมาแต่เดือนยี่ขึ้น ๓ คำ
ฝ่ายเมืองทวนมีหนังสือไปถึงเมืองหางว่า (ดูเจ้าทั้งหลายสมัครอย่างใดขอให้รู้ด้วย) อามาคันทา
ผู้รักษาเมืองหาง มีหนังสือตอบไปถึงเมืองทวนใจความว่า เมืองทวนดูเจ้าเป็นฉันทิเหตุหาขุนทวน
ก็เป็นฉันทิ

ครั้งนั้นพระยาพิริยสิทธิ์มาแลหาขุนกรมการ เมืองทวนพากันหลบหนีออกขุนรอนอยู่ป่าอยู่
เถื่อน

ฝ่ายเมืองหาง พระยาภูมเทศคีรีขรรค์ อามาคันทา อ้ายปันพอเมืองออนปรึกษา
ให้พอเมืองออนปรึกษาเมืองหาง พระยาภูมเทศกับอามาคันทาหนีไปหาพระยามหาพิริยวงษา
ณ เมืองฝาง เมื่อจะไปทั้ง ๓ ทำสัตย์สัญญากันว่าจะเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน อยู่กันโดยดีไปฉันทิ

จะไม่ละทิ้งกัน อยู่มาภายหลังถึงกับผูกพันคนหนึ่ง (เห็นจะเป็นมิสเตอร์สก็อต) มีทหารเข้ามา
ประมาณ ๓๐ เศษ กำลังเมืองขึ้นประมาณ ๔๐ เศษ ทำเมืองขึ้นกับขุนทิ้งอาร์ ขุนแก่นอง
ทำเมืองขึ้น มาถึงเมืองหางวันขึ้น ๙ คำ เดือนนี้ ปีชวด สัมฤทธิศก ทำเมืองขึ้นเกลี้ยกล่อม
พอเมืองออน ให้เสียภาษีเงินแก่พอเมืองออน ๑๐๐ รูเปียบ กับสิ่งของพอสมควรแล้วตั้งให้ขุน
ขึ้นเป็นพอเมืองหาง อยู่ได้ ๓ วันก็กลับจากเมืองหางไปเมืองทวนข้ามหาคาลาโดยทางมา

ครั้งหลวงศิลปศาสตร์ราชขึ้นไปราชการถึงเมืองฝางได้เรียกตัวพอเมืองออนเมืองหาง
เทิกอนเมืองทวน ขุนมนิรมย์ ขุนชื่อเมืองจวค พระยาพิเศศเมืองทา ไปพร้อมกันรับพระราช-
ทานน้ำพระพิพัฒน์สัตยาที่เมืองฝางอีกครั้ง แลทำหนังสือสัญญาบันแขวงเมืองหางกับเมืองฝาง
เมืองงาย แลพาลงมาเฝ้าทูลละอองพระเจ้านองเชอพระองค์เจ้าโสมนันทิย์ ซึ่งสำเร็จราช-
การกองทัพใหญ่ และทรงจักรราชการหัวเมือง ๓ เมืองนครเชียงใหม่ รับพระราชทานบำเหน็จ
รางวัลแลพระโอบาท แลทูลลาพากันกลับไปบ้านเมือง พอเมืองออนก็อามาตจันทาไปถึง
เมืองหางได้ ๒ วัน พอเมืองออนคุมสมัครพรรคพวกเข้าไล่ทันอามาตจันทา ๆ กับยาว ๙ คน
หนีไปเมืองฝาง (ควยจะวิวาทควยแย่งเงินซึ่งได้รับพระราชทานไป) ยามนั้นพระยาฝาง
ไปราชการ เมืองเชียงแสนกับหลวงศิลปศาสตร์ราช อามาตจันทาอยู่เมืองฝางเป็นที่ขัดสนอก-
อยากลำบากจึงพาพรรคพวกกลับไปตั้งอยู่บ้านโป่งป่าแถม ครั้นพระยาภูมิเทศคีรีขรรค์กลับจาก
เชียงใหม่เข้าไปเมืองหาง พอเมืองออนรักขวาง คอสูรบกัน พอเมืองออนแพจึงหนีไปเมืองจวค
ไปชอกำลังเมืองขึ้น ๆ ให้เทิกสุกัยเหงน้ำทองคุมกำลัง ๒๓๐ คน ยกเข้าปล้นเมืองหาง เฝ้า
บ้านโป่งน้ำใส วันขึ้น ๑๐ คำ เดือนสี่ ปีชวดสัมฤทธิศก วันขึ้น ๑๑ คำเฝ้าบ้านโป่งป่าแถม
อามาตจันทากับพรรคพวกเมืองหาง แสนมนิรมย์เมืองจวค หนีเข้ามาอยู่เมืองนะ แสนอินท-
วิไชยเข้ามาอยู่บ้านนามะเคือยแขวงเมืองงาย ราษฎรกระจัดกระจายหนีไปอยู่เมืองทวนบาง
เมืองฝางบาง คงอยู่เมืองหางแต่พวกพอเมืองออนกับพวกเมืองขึ้นเที่ยวไปเที่ยววามิได้ขาด
อยู่มา ๓ วัน ๆ ๑ คำ ปีมะแม เอกศก ๑๒๕๑ น้อยชิติบะคนของพระยาภูมิเทศคีรีขรรค์
ไปขอยาที่บ้านนาทองมุ ข้างจีกอนคนเมืองขึ้นจับตัวน้อยชิติบะไปฆ่าเสีย

อยู่มา ๓ วัน ๆ ๑ คำ ปีมะแม เอกศก ๑๒๕๑ ขางวี่อ้ายยอก ขางเมิง คนเมืองนะ หาบ
เมียง พลุ ไปขายที่บ้านแมนาลัว ขวดยลามาไปเมืองขึ้นในอ้ายหนุ่มคนเมืองขึ้นพันตายเสียทั้ง

๒ - ๓ คน ตั้งแต่นั้นก็ไม่มีใครอาจใกล้กรายเข้าไปในเขตเมืองหางได้ ได้ความตามคำอำมาต
จันทา แสนอินทวิไชย เมืองหางกล่าวเหตุผลโดยบรรยายดังนี้

หมวด ๔ เรื่องเมืองจวคแลเมืองทา

เรื่องเมืองจวคกับเมืองทาสองเมืองนี้ เดิมเนื้อที่เมืองจวคเมืองเดียว ชื่อเมืองทา
หาได้ปรากฏในพงษาวดารไม่ มีแต่ว่า กก ผาง หาง สาค จวค นอย ยาง มั่น เมืองทา
ที่ปรากฏเมื่อภายหลัง (นามเป็นเมืองทา)

เมืองทาทั้งอยู่ริมน้ำแม่เตาะ ๆ ไหลไปแคคอยกัวกอทิศใต้ไปต่อน้ำจวค ๆ ไหลมา
แคแนวเขาใหญ่ ฟ้าปลิ้นเมืองคองมูลเล็ก ไหลไปทิศตะวันตกต่อน้ำแม่คง แขวางเมืองจวค ฝ่าย
ตะวันออกถึง เขาแม่หลวงมูลเล็ก ทิศเหนือถึงลำน้ำแม่หางตั้งยกลงไปถึงสขางรวมน้ำคง
ทิศตะวันตกมีเขื่อนน้ำคงเป็นแดน ทิศใต้มีลำน้ำแม่จวคถึงห้วยแกมมารแลคอยกัวกอมกัวกอต่อทั้งขวาง
เมืองทาเป็นกำหนด

แขวงเมืองทาทิศตะวันออกเสมอกัวกอมกัวกอก แลคอยกัวก ทิศเหนือเสมอห้วยแกมมาร
แลลำน้ำแม่จวคฟากใต้ ทิศตะวันตกกล้ำน้ำแม่คง ทิศใต้คอยกัวกอต่อแขวงเมืองแห่งเหนือแลเมือง
ใหม่

เมืองจวคเมืองทาเป็นเมืองขึ้นเมืองเชียงใหม่มาแต่โบราณ ทั้งยังเป็นแต่กร้างเมื่อ
พม่ารบกวณลงมร้างใน ๑๐๐ ปีที่ ๑๑ แห่งจุลศักราช ครั้นนั้นพระยาเชียงใหม่กาวิละวชิรปราการ
กวาดครัวอพยพระยามะลาเมืองจวคเขามารวมกันอยู่ในเมืองเชียงใหม่ เมื่อจุลศักราช ๑๑๔๙
เมืองว่างร้างเป็นป่าแต่ครั้งนั้นมา แต่เชียงใหม่ได้กวาดตระเวนรักษาตลอดถึงทาดาง ทาสพ
จวคอยู่เนื่อง ๆ มิได้ขาด พม่าแม่เป็นชาติก็ทำอาจลุลาล่วงเกินเข้ามาไม่ คราวเท่าสืบมาถึง
พระเจ้าเชียงใหม่กาวิโลรสสุริยวงษ (ท่านผู้นี้ไม่สู้มั่นคงเหมือนท่านแตกอน ผอนให้เงี้ยวฝ่ายพม่า
กำเริบลามเข้ามาเป็นปฐม ตั้งแต่บัดนี้เรื่องกับต้นเป็นต้นมา)

ได้ความตามคำพระยามหาพิทวิชชา เจ้าเมืองผาง แสนมะโนรมย ซึ่งจ่าย กรม
การเมืองจวค หมอปานผู้เฒ่าเมืองทา ความตอ้งกันว่า เมื่อครั้งพระเจ้าเชียงใหม่กาวิโลรส-

สุริยวงษ์นั้นได้ให้แกสุริยาออกไปรักษาเมืองท่า ให้สล่า ขุนล่อน ก็น้อยปัญญาไปรักษาเมืองจวค
เป็นปฐมที่เมืองทั้งสองได้ตั้งเป็นบ้านเป็นเมืองมาคราหลังนี้

แกสุริยานั้นเดิมเป็นกนไชของเจ้ากาวิโลรสทำความผิดพระเจ้ากาวิโลรสให้จำไว้
ชานานภายหลังพ้นโทษจึงให้ออกไปรักษาเมืองท่า นายน้อยปัญญานั้นเป็นชาวเมืองขาม แก่ขุนล่อน
เป็นพ่อเมืองแห่งเหนือ เมืองแห่งเหนือเดิมขึ้นให้เจ้าบุญทาบิดาพระยาปาง เจ้าบุญทาให้ฮอยสาม
ขุนล่อน ขางลายอยู่รักษา กนทั้งสามเกิดวิวาทจึงกันเป็นใหญ่เจ้าบุญทาจึงแยกให้ขุนล่อนเป็นพ่อ
เมืองแห่งเหนือ ฮอยสามกับขางลายเป็นพ่อเมืองแห่งใต้ ขางลายเข้ามาเมืองเชียงใหม่เขาหา
หนานยะชันคำคนสนิทของพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงษ์เดิมขอเป็นเจ้าเมืองแห่งแต่ญ่เคียว หนาน-
ยะชันคำนำขางลายเขาเผ่ากราบไหว้พระเจ้ากาวิโลรส พระเจ้ากาวิโลรสรับว่าได้แต่ยังหา
หันตั้งไม่ ขางลายก็รีบกลับออกไปขับไล่ฮอยสามยังเมืองแห่งใต้เกิดวิวาทรบกัน ความทราบถึงพระ-
เจ้ากาวิโลรส พระเจ้ากาวิโลรสใช้ให้นายนอมมหารวงษ(พระยามหามหิทธิวงษา) บุตรนายบุญทา
ออกไประงับ ขางลายหนีกลับเข้ามาหายะชันคำ ณ เมืองเชียงใหม่ หนานยะชันคำนำเผ่าพระเจ้า
กาวิโลรส ขางลายไหว้พระยาเมืองกลาโหมนายบุญทาต่าง ๆ พระเจ้ากาวิโลรสกริ้วให้เอาเจ้าบุญทา
กับภรรยาจำคุกไว้ ครั้นนายนอมมหารวงษพาตัวฮอยสามกลับมาถึงเมืองเชียงใหม่ พระเจ้าเชียงใหม่
ให้เอาตัวฮอยสามไปจำคุกไว้กับเจ้าบุญทา กิตติศัพท์ปรากฏไปถึงเมืองแห่งเหนือ แห่งใต้ แลที่อื่น ๆ
ว่าเจ้าบุญทากับทั้งครอบครัวต้องจำคุก ขุนล่อนพ่อเมืองแห่งเหนือแสร้งบุกรเมืองแห่งใต้แลแห่ง-
เหนืออื่น ๆ อันเป็นข้าขึ้นในเจ้าบุญทาพากันตกใจกลัวก็อพยพครอบครัวข้ามแม่น้ำคงไปอยู่ในแขวง
เมืองขึ้นแควเมืองหมอกไหม เมืองแห่งเหนือ เมืองแห่งใต้วางร้างตั้งแต่นั้นมา อยู่มาประมาณ ๓ - ๔
ปี นายบุญทาและฮอยสามพ้นโทษ ฮอยสามหนีไปอยู่เมืองหมอกไหม ขุนล่อนซึ่งไปอยู่เมืองนั้นกลับมา
หาเจ้าบุญทานายเดิมขอไปตั้งอยู่ห้วยแกมมาร เมืองจวค ทำไรสวนแลคดไผ่บ้าง มีเรือนรวมคัวยกัน
๕ - ๖ หลังเป็นปฐม ภายหลังนายน้อยปัญญาเมืองขามอนุญาตขอเจ้าบุญทาออกไปตั้งอยู่กับขุนล่อน ณ
เมืองจวค ทำทอนอยู่เมืองนั้นรู้ว่าขุนล่อนไปอยู่เมืองจวค จึงเข้ามาเรียกตัวขุนล่อน ขุนล่อนขัดเสีย
ไม่ไป พาเมืองนั้นจึงให้โขนำรินมาจับตัวขุนล่อน ขุนล่อนหลบหนีเสียจับหาได้ไม่ ครั้งที่สองใช้ให้
โขนำมาจับก็จับไม่ได้ ครั้งที่สามใช้ให้โขนำซึ่งจ่าย(ผู้เลาความนี้)คุมกำลัง ๓๐ คน เข้ามาแห่ง-

ขุนลอจนถึงแก่ความตาย แตนอยปัญญาหนีไปเมืองทา ฟ้าเมืองบันใหญ่แห่งใหม่เข้ามาช่วยซึ่งจำ
อยู่รักษาเมืองจวคอยู่ไครประมาณ ๒ ปี ปู่เหงน้ำทองเข้ามาตั้งเกิดวิวาทกับปู่เหงใหม่ ฟ้าเมือง
บันเรียกกลับไปเมืองบันเสียทั้งสองคน

จึงอายบันพอเมืองออนบานอยู่ตำบล มลุก แขวงเมืองจวคไคเป็นแก่เมืองจวคสืบมา
พอเมืองออนคนนั้นบิดาชื่อปู่ตานอย มารดาชื่ออ้อม ปู่ตานอยเป็นน้องพนานชติยะบิดาพระยาภูมิเทศ
ศิริขรรค์เป็นลาวตักดมชาวเชียงแสน แด่ตัวพอเมืองออนไปเกิดที่บ้านทองกายแขวงเมืองบัน
เมื่อยามบิดามารดาไปเที่ยวค้าขายแลกลับมาอยู่กับเจ้าบุญทา ณ เมืองเชียงใหม่ ยามเดี๋ยวกับ
พระยาภูมิเทศศิริขรรค์จนเจริญวัยใหญ่มาขึ้นเพื่อนเจ้าบุญทา ต่อมาอายุบุญ(พระยาภูมิเทศศิริ-
ขรรค์) ออกไปตั้งเมืองหาง จึงไครชักชวนอายบันพอเมืองออนไปด้วย จึงไครตั้งบ้านเรือนอยู่ตำบล
มลุก คนทั้งหลายเรียกอายุบุญพระยาภูมิเทศว่าพอเมืองเทา(เตา) ถ้าพอเมืองหลวง จึงเรียก
อายบันว่าพอเมืองออนๆ หอเมืองนอย ๆ เรียกชื่อเดิมเขาเรียกว่า ชุนบัน (คำว่า "ชุน" นั้น
ตรงกับ "เจ้า" ของลาว "คุด" ของไทย หาไคเป็นตำแหน่งยศจุจ ชุน หลวง อย่างไทยไม)

ฝ่ายทางเมืองทานั้น นอยปัญญาอาจจะตั้งอยู่ไคก็กลับลงไปอยู่เมืองขามแล้วไปป่วย
ถึงแก่กรรมเสียที่เมืองมรวดี ฟ้าเมืองบันจึงใหญ่แห่งมนกับสาแแดงเข้ามาตั้งอยู่เมืองทา

อยู่มานอยมหาวงษ์ (เงี้ยวเรียกสาแแดงมหาวงษ์) ชาวเมืองฝาง ออกไปตั้งบ้านอยู่ตำบล
น้ำขุ่นแขวงเมืองหาง หมอวันละเมืองทวนชักชวนให้ไปอยู่เมืองจวค สาแแดงมหาวงษ์ไปอยู่เมืองจวค
ไค ๒ ปี แล้วไปลอบฆ่าปู่เหงมด เมืองทาถึงแก่ความตาย สาแแดงมหาวงษ์ไคไคดูแลรักษามาทั้งเมือง
จวคเมืองทา จึงเอานอยสุรินทรชาวเมืองพร้าวมาเป็นอำมาตย์ที่ปรึกษา คือแสนมโนรมย์(เป็นคน
ซึ่งขับไล่ของพระเจ้าเชียงใหม่) รักษาเมืองสืบมาจนถึงพระยามหาหมื่นท้าวท้าว เจ้าเมืองฝาง
ไปเรียกหา มารับพระราชทานน้ำพระพิพัฒน์สัตยา ต่อพระเจ้าเชียงใหม่แลพระยามนตรีสุริยวงษ์
ข้าหลวงที่ทุ่งนวนเมืองเชียงแก้ว เมื่อจุลศักราช ๑๒๔๙ ปีระกาสัปตศก แลไครับตำแหน่งที่เป็น
พระยาภูเกศวเนจร เจ้าเมืองจวค นอยสุรินทรเป็นที่แสนมโนรมย์ พออายุเป็นพระยาพิเศก
อาณาเขตร เจ้าเมืองทา

อยู่มาถึงศักราช ๑๒๔๔ พระยาภูเวงนครถึงแก่กรรม เจ้านายเมืองเชียงใหม่ให้
ขุนซ้อ แสนไชย แสนมโนรมย์ ช่วยกันรักษานานเมืองสืบมา
ครั้นเมื่อพระยาภูหมเทกศิริชรรค์ กับขุนมโนเมืองออน เมืองหางวิวาทกัน ขุนซ้อ แสน-
ไชยแตกไป เป็นพวกฝ่ายพ้อเมืองออน แสนมโนรมย์พระยาพิเศก เมืองทา เป็นฝ่ายพระยาภูหมเทก
ศิริชรรค์ แสนมโนรมย์อยู่เมืองจวักไม่ได้ จึงหนีมาอาศัยอยู่เมืองหางเหนืออยู่จนทุกวันนี้

หมวดที่ ๕ เรื่องเมืองสาคร

เมืองสาครนั้น ตามความที่ปรากฏมาในพงษาวดารก็เป็นเขตแคว้นแดนดินของเมือง
เชียงแสนแลเมืองเชียงใหม่แต่โบราณมา คำว่าสาครนั้นตรงกับคำว่า(เสือ) ความหมายแห่ง
นามเมืองสาครนั้น บางวาทชนแต่ก่อนได้เอาตนกกจากข้างเหนือคือเมืองกกแลเอามาसानเสื้อ
บูชาพระพุทธเจ้า จึงมีนามบัญญัติว่าเมืองกกเมืองสาคร บางว่าเป็นส่วยเสื้อส่งเมืองเชียงแสน
บางวาทิลาในที่นั้นคล้ายเหมือนเสื้อสาน

เมืองสาครตั้งอยู่ริมแม่น้ำกก เหนือแก่งเสือเต้นทางวันหนึ่ง แก่งเสือเต้นเป็นเขตรทิศ
ใต้ คอกับแขวงเมืองญวน(คงจะเป็นยวม) ทิศตะวันออกถึงแปดอยทุ่งกับแขวงเมืองพยาก เมือง
ไร ทางวันหนึ่ง ทิศเหนือถึงตำบลหินก้อนเส้าคอแขวงเมืองเทิงทุ่ง จากเมืองสาครไปถึงหินก้อน
เส้า (คงเจ้า) ทางสองคืบจากหินก้อนเส้าไปเชียงตุงทางคืบหนึ่ง ทิศตะวันตกถึงคอกคำคอกกับ
แขวงเมืองปู เมืองควน ทางวันหนึ่ง

ตามคำพระยาภูหมศรีมูเซอ แลแห่งมหาไชเจ้าเมืองยวมเก่าแก่แจ้งความว่า เมืองสาคร
มีที่ราบเป็นทุ่งนาป่าพงมาก บริบูรณ์ข้าวยาพริกแลผักผลไม้ต่าง ๆ พศเมืองจึงกำลังฉกรรจ์ประมาณ
๖๐๐ มีหลังเรือนประมาณ ๑๐๐๐ เศษ โคกระบือมีมาก แต่ชางนั้นหายากจะมีบ้างก็ไม่ถึง ๑๐ ตัว
แม่น้ำเมืองสาครกว้างเท่าแม่น้ำเชียงใหม่ แลน้ำกกใช้เรือแพไคสะดวก แต่จะลองข้ามแก่งเสนเตน
มาไม่ได้

ตามพงษาวดารเมืองเชียงใหม่ ครั้นเมื่อออกจากอำนาจมาแล้วนั้นเมื่อ
จุลศักราช ๑๖๔ จอนักสัตย พมำตั้งราชจอมหงษ์มาอยู่เมืองสาครประกาศตัวเป็นเจ้าสุธรรมหงษ์
จักระวัชรราช เจ้าฟ้าหลวงทองคำเป็นใหญ่แกลลนา ๕๓ เมือง พระยาภาวดีบุตรของเมืองนคร-
เชียงใหม่ จึงเกณฑ์พระยาอุปราช ถือพล ๕๐๐ ยกขึ้นไปรบเข้าปล้น เมืองสาคร จับตัวราชจอม
หงษ์ได้ ได้เมืองสาครในวันศุกร์ เดือน ๙ แรม ๑๓ ค่ำ กวาดครัวพลเมืองลงมาเชียงใหม่เมือง
เป็นป่าร้างว่างอยู่แต่นั้นมาจนถึงศักราช ๑๖๐๐ พมำให้ฟ้าหนานจัน มาตั้งเมืองปู้ ฟ้าหนานจันให้
นายน้อยของภรรยาของมาตั้งเมืองสาคร ความทราบถึงพระยาเชียงใหม่พุทธวงษ์ พระยาเชียงใหม่
พุทธวงษ์จึงเกณฑ์พระยาอุปราช พระยาราชวงษ์ พระยาบุรีรัตน นายหนานไชยลังกา นายแก้ว -
เมืองมา นายน้อยขัตติยะ นายพรหมภูเกียง พระยาสุริยวงษ์(สเชนทอ) เมืองของถือพลเมือง
เชียงใหม่ทัพหนึ่ง พระยาอุปราช นายน้อยคำวงษาเมืองลำพูน ถือพลเมืองลำพูนทัพหนึ่งยกขึ้นไปตี
ได้เมืองปู้ เมืองสาคร เมืองทวน ได้ตัวฟ้าอโกลเมืองทวน นายน้อยพ้อเมืองสาคร แด่ฟ้าหนานจันหนี
ไปได้ จึงกวาดครัวอพยพเมืองปู้ เมืองสาคร เมืองทวนลงมาเมืองนครเชียงใหม่

เมืองปู้ เมืองสาคร เมืองทวน กว้างร้างมาอีก ๑๑ ปี เมืองนายให้ฟ้าคำยอกลงมาตั้ง
เมืองปู้ แล้วเลื่อนลงมาตั้งเมืองสาคร

เมืองเชียงใหม่จึงเกณฑ์กองทัพให้นายพิมพ์สาร นายหนานไชยเทพ นายบุญทา นาย
พรหม ยกขึ้นไปตั้งทัพอยู่เมืองสาคร ฟ้าคำยอกกับบุตร ๓ คน ทั้งเมืองปู้เสียหนีไปเมืองนาย กองทัพ
นายมหาพรหมกวาดขึ้นไปถึงเมืองกก นายพิมพ์สารขึ้นไปทางเมืองภู เมืองเปียง จับได้บุตรเชย
บุตรสาว ฟ้าคำยอก แลกวาดครัวพลเมืองกลับมาเมืองนครเชียงใหม่อยู่ไม่นานเท่าใดฟ้าคำยอก
กลับเข้ามาตั้งเมืองปู้ เมืองสาครอีก ฟ้าคำยอกตายจึงขุนหลวงบุตรโตครองเมืองแทน บิดาได้ประ-
มาณเป็นเศษ กองทัพพมำลงมาตั้งอยู่เมืองสาครจับตัวขุนหลวงส่งไปไว้เมืองมันทะเล

ไค้ความจากอำมาตย์ขอเมืองทวน แลพระยาบุญศรีมูเซอตอบไปว่าครั้งนั้นกองทัพเมือง
เชียงใหม่ได้ขึ้นไปรบพมำ ๆ ถอยไป ครั้นทัพไทยกลับแล้ว จักกลับไปผิว เมืองนายให้มองพูนของ
เขามาอยู่เมืองสาคร อยู่ไค้ ๓ ปี มองพูนกลับไปเมืองนาย จึงทำหนังสือเมืองหนองไถทางช่วยจา
บุตรสาวกับบุตรเชย เขามาตั้งอยู่บ้านนาแสนแขวงเมืองสาครได้ประมาณ ๕ ปี ไปทางโท กับไป

มีชื่อ ๔ คน ทหารของนางช่วยจำ เป็นขบฏรบกับนางช่วยจำ นางช่วยจำกับตัวพากันหนีกลับไปเมืองหนอง ไปทางโทเอาความไปแจ้งต่อจักษายหลวง เมืองนาย จักษายหลวงเมืองนายให้ไปรักษามารักษาเมืองสาครอยู่ได้ประมาณปีหนึ่ง เมืองนายพวกไปรักษาเสียให้มองช่วยตุงมาเป็นเมี้ยวอุกอยู่เมืองสาคร ฝ่ายทางเชียงใหม่แต่งให้ ท้าวขันคำขานทุ่งคินแดงคุมลูกน้องขึ้นไปลาดตระเวนคานแดนหมองช่วยตุงทะเวนลงมาถึงท่าซากงใต้เมืองทวน ไตรบกัณฑ์ท้าวขันคำ ท้าวขันคำแลมองช่วยตุงทางคนทางอุกอาวุธถึงแก่ความตายทั้งสองคน

ขณะนั้นจึงเมี้ยวอุกซึ่งหลวงนรธาแยของ ยกกองทัพมาตั้งอยู่เมืองสาครได้ประมาณถึงปีก็กลับไป อยู่มาแห่งหัวหน้าเมี้ยวอุกเมืองเชียงทองมาอยู่เมืองสาครได้ประมาณ ๒ ปี พอเมืองมกาวหลวงเมืองปู่ มาแย่งแห่งหัวหน้า แห่งหัวหน้าก็กลับไปเมืองเชียงทอง อยู่มาได้ประมาณ ๓ ปี พม่าตั้งเจ้าฟ้าสุยะมาเป็นเจ้าฟ้าเมืองปู่ เมืองสาครรวมกันอยู่ได้ประมาณ ๙ ปี พม่าหาตัวฟ้าสุยะกลับไปจักษายพม่าอยู่รักษาเมืองแทนไค ๒ ปี ฟ้าเมืองนายตั้งพระยากอมเมือง พระยากอมเมืองปู่มาเป็นเมี้ยวอุกเมืองสาคร จักษายพม่ากลับคืนไปพระยากอมเมืองอยู่ได้ ๒ ปี ปุสุมิปัตติมาเปลี่ยนพระยากอมเมืองกลับไป

ปุสุมิปัตติเป็นพ่อเมืองอยู่ได้ ๔ ปี เกิดวิวาทกับพระยาภูมิศรีภูมิเชื้อแลแห่งหัวหน้าปุสุมิปัตติแพ้นีมาอาศัยอยู่เมืองทวน ฟ้าเมืองนายจึงตั้งแสนหม้อฟ้าชาวมานหนองคำ เมืองสาครขึ้นเป็นพ่อเมืองอยู่ได้ประมาณ ๙ - ๔ ปี เกิดวิวาทกับเหงชายขาวแห่งหัวหน้า มารบกับแสนหน่อ แสนหน่อสู้เหงหัวหน้าไม่ไค แสนหน่อหนีมาอยู่เมืองทวน อยู่มาตอนะหลานฟ้าคำบอกเขามาตั้งในเมืองสาคร เกิดวิวาทกับเหงหัวหน้า เหงชายขาว เหงแมสวัน ตอนะแพ้นี้ไปพึ่งเมืองเชียงตุง เมืองเชียงตุงจะยกกองทัพมาตีเมืองสาคร เหงหัวหน้า เหงชายขาว เหงแมสวัน ก็มาอ่อนน้อมต่อหมอวันณะเมืองทวน หมอวันณะจึงตั้งน้อยอริยขอเมืองกางเป็นเมี้ยวถึงไปรักษาเมืองสาคร

เมื่อหมอวันณะลงมาเฝ้าพระเจ้าเชียงใหม่แล้วก็นำพระพิพัฒน์สัตยาที่ทุ่งผวนนั้น เมืองสาครจึงไคติคมาด้วย ครั้นกลับไปหมอวันณะรวบรวมเอาเงินพระราชนันทส่วนที่พ่อเมืองสาครจะไค้นหาไค้ไม่ พ่อเมืองสาครซักใจกลับไปถึงเมืองสาครก็เอาเมืองสาครไปยอมยกให้เมืองเชียงตุงเสียตั้งแต่นั้นมาจนทุกวันนี้

หมวดที่ ๖

ควยอาณาเขตฝ่ายเหนือแห่งเมืองนครเชียงใหม่ตั้งแต่เขนพระยาเชียงใหม่กาวิละ
 แรกออกจากอำนาจมานั้น พระยาอุปราชธัมมะโคปราบปรามบ้านน้อยเมืองใหญ่แผ่ไพศาล
 ราชอาณาจักรไปตลอดถึงเมืองเชียงขวาง เชียงรุ่ง สิบสองปันนา แลไคสถาปนารอยแควน
 บานอ เมืองเชียงขวางเป็นพระยากำแพงเมืองรักษาด่านปลายแดน ฝ่ายเหนือแห่งเมืองนคร
 เชียงใหม่ ตั้งแต่ศักราช ๑๑๖๖ มา ครั้นล่วงถึงศักราช ๑๑๙๑ พม่ายกกองทัพมาตีมหาชนาน ณ
 เมืองยาง มหาชนานแตกหนีไปอยู่เมืองสิง แล้วมีหนังสือบอกมายังเมืองนครเชียงใหม่ เมือง -
 นครเชียงใหม่จึงเกณฑ์กองทัพหัวเมืองแลให้พระยาอุปราช นายจันทราช นายพุทธวงษ์ นายน้อย
 กาวิละ นายหนานมหาวงษ์ นายคำเครื่อง นายบุญทา พระยาเชียงคอง นายเมืองเหล็ก พระยา
 สุริยวงษ์เมืองยาง ยกทัพลงกองทัพ กับควยเครื่องสาตราวุธขึ้นไป ฝ่ายเมืองลำพูนก็แต่งพระยา
 อุปราช นายพิมพิศาล นายน้อยมหาพรหม นายน้อยลังกา นายน้อยวงษ์ นายหนานนารก คู่มือพล
 ไปตีพม่า ณ เมืองยาง พม่าหนีหนีมาเอาชัยชนะหาได้ไม่ ก็พากันถอยลงมาอยู่เมืองยาง มหา-
 ชนากลับหนีไปเซาหาพม่า แต่เจ้าชายพรหมบุตรของมหาชนานอยู่กับเชียงใหม่ มหาชนานเป็นเจ้า-
 เมืองเชียงคอง เจ้าเมืองเชียงคองก็ไม่อาจจวงเกินเขตแดนเมืองเชียงใหม่ พนอายุฉาชาวลงมา
 อยู่มาถึงเขน(คงเป็นสมัย) เจ้าเชียงใหม่หมมโหระประเทศ เจ้าเชียงใหม่หมมโหระประเทศให้เจ้า
 ชายพรหมกับพระยาท้าวแสนมีชื่อขึ้นไปแบ่งเขตแดนกันกับมหาชนาน เมืองเชียงคอง เจ้าชายพรหม
 ขึ้นไปตั้งอยู่ที่เมืองโกหัวโป่งนานได้ ๒ เดือน จึงมหาชนานเจ้าเมืองเชียงคองกับบุตร ๓ คน คือ
 เจ้าแสงเมือง เจ้าเมืองเหล็ก เจ้าเทพมหานินคา ลงมาถึงเมืองไร่ เจ้าชายพรหมก็ขึ้นไปพบ
 กันที่เมืองไร่กระทำสัตย์ญานันเขตแดนกันตกลงกันแล้ว เจ้าชายพรหมจึงปักเสาไม้เป็นจุดคอกบัว
 ไว้ที่ตำบลหัวโป่งปากเหนือเวียง ไปถึงแนวคอกขุดหลวงเป็นสำคัญกันแดนฝ่ายเชียงใหม่ ฝ่ายเชียง
 คองก็เอาศิลาฝังไว้ทางเสาไม้หลักแดนฝ่ายเชียงใหม่ ๕ ศอก เป็นสำคัญด้วยกันทั้งสองฝ่ายแลไว้ไม่
 ปวงไม้โพเป็นที่สำคัญ ฝ่ายกองตะเวรเชียงใหม่ไปตรวจก็เอาปืนยิงกันไม่นาน ฝ่ายเชียงคองมาตรวจ
 ก็เอาหนามมายิงไว้ไม่ล่วงล้ำก้ำเกินกัน แต่ภายในอาณาเขตเชียงใหม่คือเมืองเชียงแสน เมือง
 ผาง ตลอดจนมาถึงเมืองงาย เมืองเชียงดาว ยังเป็นท่าเรือปาร่างวางอยู่ เป็นแต่เจ้านายใน

เมืองเชียงใหม่เหนือฟ้าฟ้าช้าง ป่าช้าง เป็นอาณาประโยชน์ของเจ้านายคนนั้นบ้างนั้นบ้าง แลใช้
 บ่าวไพร่ไปตรวจตรารักษาผลประโยชน์เนื่อง ๆ มา ในสมัยเจ้าเชียงใหม่โครตประเทศนั้น
 นายน้อยมหาพรหมได้เป็นเจ้าของท้องที่แขวงเมืองงาย เมืองเชียงดาว นายน้อยมหาพรหมให้
 นายคำคง ๑ นายหนานอินคำขึ้นไปตั้งเมืองงาย เมืองเชียงดาว ให้นายหนานจินดาเป็นพระยา
 เชื้อนเพชรเจ้าเมืองงาย ให้หนองชายนายคำคงเป็นพระยาเชื้อนขันธเจ้าเมืองเชียงดาว ปันหน้าที่
 ให้เมืองงายตรวจตะเวรรักษาฝ่ายปากตะวันตกหน้าฟ้างถึงเมืองฝาง ให้เมืองเชียงดาวตรวจตะ-
 เวรรักษาฝ่ายปากตะวันตกถึงเมืองทวน เมืองหาง จึงเป็นบ้านเมืองสืบมา

อยู่มาถึงพระเจ้าเชียงใหม่กาวิโลรสสุริยวงษ์ เจ้ายวฝ่ายหมากำเวิบลูกหลาน ส้อยสาม
 เจ้าเมืองแห่งซึ่งท้องโทะจำคุกพร้อมกับเจ้าบุญทานั้น นำเอาโกหลานเมืองมอกลีหมเขามารบจุ
 เผาเมืองงาย เมืองเชียงดาว เสียครั้งหนึ่งชาวเมืองเชียงใหม่ปราบปรามเจ้ายวราชคอบแล้ว
 จึงให้นายหนานไชยเทพ เมืองเชียงใหม่เกณฑ์พลขึ้นไปตั้งลำเวียงเมืองงาย เมืองเชียงดาว
 ถอยทางฝั่งแม่น้ำฟ้างขึ้นมาอยู่ท้องทุ่งที่แจ้งสืบมาจนทุกวันนี้

ราษฎรเมืองงายเชียงดาวนั้น เดิมก็เคยมีธรรมเนียมไปตรวจตะเวรรักษากันทาง
 ภายหลังมาเจ้านายในเมืองนครเชียงใหม่เบียดเบียนเกณฑ์เอาไพร่ไปแรงแลเก็บเอาของส่วยต่าง ๆ
 คือเกณฑ์ตัดเสาเรือน มาดเรือไม้ขา ไม้ไผ่ ไม้กระดานและไม้ใช้การต่าง ๆ เสื่อหวาย หวาย
 เสน่ ชัน น้ำมันยาง ตะคัน เหล็กสน (เหล็กเผาะ) ผักกิด (ผักกูด) ไม้กงเรือ ฟัน ทรัก ยา หอม
 กระเทียม ช้าง ฯลฯ หลายอย่างหลายประการ ต้องเกณฑ์ให้ยวเสาะแสวงหาแลลองแพ่ง หาบ
 ส่งเจ้านายนั้นคนนั้นมากที่หลายรายทั่ว ๆ ไปทุกปี เดือน มิได้ขาด ราษฎรหาว่างเวลาที่จะทำงาน
 ตนแลไปตรวจตะเวรรักษากันทางมิได้ การรักษาเขตแดน บ้านเมืองจึงโรยราไป น้ำใจคนก็
 อ่อนท้อซลาดระอา ความคิดแคบสั้นเข้าทุกที ๆ เจ้ายวฝ่ายหมากำเวิบจึงอรุณกลงเข้ามาเมื่อ ๒๐ ปี
 ล่วงแล้วนี้

ฝ่ายเมืองสาครให้เหมงหาไชยลงมามาตั้งเมืองยอนแขวงเมืองฝาง พวกเหมงหาไชย
 ตั้งแม่แพรหลายลงมาถึงตำบลห้วยม่วงฟากใต้น้ำกก ห่างกำแพงเมืองฝางทาง ๔ ชั่วโมง ฝ่าย
 เมืองเชียงใหม่จึงให้เจ้าราชสัพพันธวงษ์ปัจจุบันนี้ ขึ้นไปแผ้วถางตั้งเมืองฝาง เจ้าราชสัพพันธวงษ์

ตั้งพระยาสุริโยทัยรักษาเมือง แรกตั้งประมาณ ๓๐ - ๔๐ หลังเรือนเป็นแคว้นป่าอยู่ตำบล
หนึ่งคองประมาณ ๑๔ - ๑๕ ปี คอยมีคนเจริญขึ้น

ต่อมาเมื่อ จ.ศ. ๑๒๔๖ พระเจ้านองยาเชอกรมหลวงพิชิตปรีชากร กับพระเจ้าอินท-
วิไชยชนพระเจ้านครเชียงใหม่ ให้นายนอมหวางขมูตรนายบุญทาไปรวบรวมเงี้ยวระมาดตั้ง
เมืองแห่งเหนือ แห่งใต้ เมืองนะ เมืองแกนน้อย บันการูร้างว่างเป็นป่าอยู่เขาเป็นบ้านเมือง
แลเรียกหาพ่อเมืองทวน เมืองหาง เมืองจวด เมืองทา เขามาพึ่งโอวาทอาชญาที่แม่น้ำยูน
เสร์จการแล้วกลับเขามาเฝ้า จึงตั้งนายนอมหวางขมูเป็นพระยามหาหมิทธิวงษา เจ้าเมืองฝาง
แลให้หลวงสิทธิสาแดงรวมเทียมเก็บต่อนเงี้ยวระมาดรวบรวมให้พักากะนะ เป็นพระยาคำรงราช
สีมา ไปรักษาเมืองปาย เมืองใหม่ เมืองสกุณ แต้นั้นมาเงี้ยวที่กระจัดกระจาย จึงรวมกันเข้าเป็น
หมู่เป็นเมือง แลฝ่ายพระยามหาหมิทธิวงษา ผู้ครองเมืองฝางได้เกลี้ยกล่อมเหมงหาไชยแลเงี้ยว
เชียงตุงอื่น ๆ ซึ่งเข้ามาอยู่ในจังหวัดเมืองฝางยอมสามัคคีกับ เขามาท้าวราชการกับพระยามหา-
หมิทธิวงษาสืบมาจนทุกวันนี้

ทางเมืองเชียงแสนนั้น เมื่อครั้งเจ้าพระยาพลเทพแต่ยังเป็นพระยาเทพประทุม
เป็นข้าหลวงใหญ่รักษาราชการอยู่ ณ เมืองนครเชียงใหม่ เงี้ยว เชน เชียงตุง รุกหลวงตั้งลงมา
ในแดนเมืองเชียงแสน ถึงแม้ววกแมส่าย ทาดอกเหล็ก หองถุก ทานชาหลวงกับเจ้านครเชียงใหม่
ได้เกณฑ์เจ้านายบุตรหลาน คือพระยาบุตรการ ๑ เจาราชภาคิกะวงษ ๑ นายนอมหนอเมือง ๑
แลทัพเมืองนครลำปาง แพร่ นาน พร้อมกันไปขับไล่เงี้ยวแตกหนีไปแล้วจึงขึ้นไปตั้งเมือง
เชียงแสนคงคินเป็นบ้านเมืองสืบมา ลวงมาภายหลัง เงี้ยว เชน ก็กลับตั้งอาศัยทำมาหากินรุกร
มาอีกจนถึงแม่คี่ แมค้ำ แลทางตะวันตกถึงทาคอน เวียงแค ผังน้ำแมก

ครั้นเมื่อ จ.ศ. ๑๒๔๖ เมื่อพระเจ้านองยาเธอ ฯ เส็จมาจัดราชการเมืองเชียง-
ใหม่ให้พระยาไชยสงคราม หลวงราษฏรอนอริราชกุมหารแลพลฉัตรจขึ้นไปขับไล่แล้วให้ตั้งป้อม
ค่ายรักษาเขตแดนที่ก๊วปางซาแห่ง ๑ ก๊วหมากเอกแห่ง ๑ ก๊วปางโคนยาแสนแห่ง ๑ แตนายทัพ
นายกองไปทำการหาพันตลอดตามความมุ่งหมายไม่ จึงไปตั้งอายไว (อาย = ป้อม) เพียงห้าสี่หลัก
เวียงทาน แตนั้นหาไชเขตแดนไม่

ทางฝ่ายเมืองขอนแก่น ทาตอน เวียงแค เวียงงาม นั้น ตั้งแต่พระยามหิทธิวงษาไป
ครองเมืองฝางได้มีหนังสือทูลว่าไปถึงพระยาชั้นรสีมาซึ่งเสด็จลงมาอยู่เมืองขอนแก่น พระยา
ฟ้าทาวเวียงแค ใหญ่ว่าเป็นดินแดนแควนแควนเชิงใหม่ ชาวเชียงตุงหากเป็นแต่ญออาศัย พระยา
ฝางได้มีหนังสือตักเตือนไปฉะนี้เอง ๆ

มาบัดนี้ชาวเมืองขอนแก่น ทาตอน เวียงแค เวียงงาม พวกกันคบหาอำเภียงเตชะ
พระยาปราบสงคราม ซึ่งคิดกบฏเข้ามาฆ่าเมืองฝาง หลวงประจักษ์กิจกับพระยามหิทธิ-
วงษา ปรึกษาคกลงกันจัดให้เหมงหาไชย ซึ่งเป็นพ่อเมืองขอนแก่นกับขุนนางผู้หนึ่งเหมงหาไชย
พระยาหนุ พระยาวงษ์ คู่มุ่กำลังเงี้ยวลาวรวม ๒๐๐ ไปขับไล่พวกเชียงตุงซึ่งเป็นผู้ร้ายเสียจาก
เมืองขอนแก่น ทาตอน เวียงแค เวียงงาม แล้วจัดคนผลัดเปลี่ยนกันไปตรวจตระเวนรักษาถึงแก่ง-
เลื่อเต็น กว้างก่อ อันเป็นอาณาเขตเชิงใหม่ภายในพระราชอาณาจักรสยามตามเคยตั้งแต่
ก่อนมา

ภาคผนวก ข.

รายงานหลวงวิจิตรสถำตร์ หลวงราญรอนอริราช

นายน้อยปัดญา เรื่องเขตแดนเมืองนคร-

เชียงใหม่ฝ่ายตะวันตกคือ

เมืองใหม่ แม่สกล เมืองแจ๊ะ

เมืองใหม่

เมืองใหม่นั้นตั้งอยู่ริมห้วยแม่หละทิศตะวันตก นำห้วยแม่หละไหลลงห้วยแม่แจ๊ะ
ห้วยแม่แจ๊ะไหลลงน้ำแม่คงทางคั้นหนึ่ง แม่คงเป็นเขตแดนทิศตะวันตก ตามริมน้ำคั้นนั้นมีไม้ขนลุก
บ้างเล็กน้อย ตะวันออกต่อกับแดนเมืองแม่ฮ่องสอนที่บ้านแม่ระนาทาง ๒ คั้น ทิศใต้ต่อกับแดน
เมืองแม่ฮ่องสอนที่ย่านนามณ ทาง ๒ ชั่วโมง ทิศเหนือต่อกับแดนเมืองจวค มีสันคอยเวียงคั้น
อยู่ทาง ๔ คั้น

ในเมืองใหม่นั้นตั้งเป็นหมู่บ้านอยู่เชิงเขามีบ้านราษฎรตั้งอยู่ประมาณ ๑๐๐ หลัง เรือน
เศษ มีทุ่งนาหน้าเมืองยาวขึ้นไปทางทิศเหนือประมาณ ๓๐๐ เส้นเศษ คานกว้าง ๘ เส้นเศษ
ในทุ่งนาเหล่านี้ไชนำห้วยแม่หละและห้วยน้อยไหลมาจากสันคอย มีบ้านตั้งอยู่เหนือเมืองอีก ๓ หมู่
เรียกตามภูมิที่ เรียกว่าบ้านเหนือ บ้านกลาง บ้านใต้ บ้านใต้มีราษฎรตั้งอยู่ประมาณ ๒๐ หลัง -
เรือนเศษ บ้านกลางมีบ้านราษฎรตั้งอยู่ประมาณ ๓๐ หลัง เรือนเศษ บ้านเหนือมีราษฎรตั้งอยู่ ๑๕
หลัง เรือน ราษฎรในเมืองใหม่นั้นเป็นคนชาติเงี้ยวสักส่วนหนึ่ง ต้องสู้สักสองส่วน ระคนปนกันอยู่
และมีหมู่บ้านซึ่งขึ้นอยู่แก่เมืองใหม่ ทางทิศเหนืออีกบ้านหนึ่งที่เป็นบ้านใหญ่คือบ้านคงหลวงตั้งอยู่ริม-
ห้วยคงหลวง นำไหลมาต่อแม่แจ๊ะทางหางจากเมืองใหม่ ๔ ชั่วโมง มีบ้านราษฎรตั้งอยู่ประมาณ

ก่องบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ วันที่ ๔.๒ ตอนที่ ๖ รายงานข้าหลวง-
สำรวจเขตแดนคานตะวันตกเมืองนครเชียงใหม่

๖๐ หลังเรือนเศษ ราษฎรในที่นั้นได้อาศัยทำไร่รับประทานเป็นประมาณ เพราะนานนั้นน้อยประมาณ
ปลูกข้าวเจ้าสัก ๑๐ ตารางวาได้รับประทานไม่ หิตะวันออกเฉียงเหนืออีก ๔ บ้าน คือบ้านถูกช้าง
ตั้งอยู่บนหลังคันคอบ มีหลังเรือนประมาณ ๕๐ หลัง เรือน บ้านคำตาหลวงมีหลังเรือน ๒๐ หลัง เรือน
บ้านคำตานอย มีหลังเรือน ๑๕ หลัง เรือน บ้านแม่เขมมีหลังเรือน ๓๐ หลัง เรือน ราษฎรในบ้าน
เหล่านี้ได้ทำไร่รับประทานเสมอมา ในเมืองใหม่นั้นหาใช่เป็นบ้านเมืองมาแต่เดิมไม่เป็นแต่ป่าพง
คงชุกเป็นที่พักอาศัยแก่มนุษย์โบราณเขาหมาขี้มูกอยู่ก่อน ว่าความอารามเจดีย์พิหารเการ้างที่เป็นหลัก-
ฐานสิ่งหนึ่งสิ่งใดหาไม่มี ไคความตาม "อุกีสรี" ซึ่งได้รับอนุญาตจากพระเจ้ากาวิโรศสุริยวงษ์
ออกไปตั้งเมืองใหม่ว่า เดิมอุกีสรีอยู่กับฟ้าโกหรณ์ที่เมืองหมอกใหม่ ครั้นอยู่มาฟ้าโกหรณ์มีความ
นับถือในพระเจ้ากาวิโรศสุริยวงษ์พระเจ้านครเชียงใหม่ จึงเอามา ๑ มา มอบให้คนคุมมาถวาย
พระเจ้ากาวิโรศสุริยวงษ์ พระเจ้ากาวิโรศสุริยวงษ์ก็ให้ทางไปกับฟ้าโกหรณ์ช้าง ๑ ฟา เมือง
นายทราบเหตุขึ้นจึงนำความลงไปฟ้องต่อเมืองอังวะว่าฟ้าโกหรณ์เอามา ๑ มาพร้อมทั้งเครื่องไป
ถวายพระเจ้ากาวิโรศสุริยวงษ์ขอเป็นเมืองขึ้นกับนครเชียงใหม่ พระเจ้าอังวะทราบความนี้แล้ว
ก็เรียกเอาตัวฟ้าโกหรณ์ลงไปจำคุกไว้ที่เมืองอังวะ แล้วภายหลังไคข่าวว่าจะมาจับเอาอุกีสรีไปอีก
อุกีสรีทราบความจึงอพยพครอบครัวข้ามคองมาหาพกาหมองพอเมียพระยาสีหนารดคนก่อน เมื่อครั้ง
ยังอยู่ที่บ้านปางหมู แขวงเมืองแม่ฮ่องสอน เมื่อจุลศักราช ๑๒๒๒ พกาหมองไคให้ทรงกณะ นำ
อุกีสรีเข้ามาถวายเป็นข้าอยู่กับพระเจ้ากาวิโรศสุริยวงษ์ ๆ จึงดำริว่าที่เมืองใหม่คงหลวงเป็นที่
รกร้างว่างเปล่าอยู่เป็นที่พักอาศัยแก่มนุษย์ชุกชุมจึงมีหนังสือคำสั่งให้อุกีสรีถือออกไปตั้งพกาหมอง
ให้เพิ่มกำลังให้อุกีสรีออกไปตั้งเมืองใหม่พกาหมองไคทราบคำสั่งแล้วจึงมอบคนให้ ๖ หลัง เรือน
พราเสียม จอบ พรอม อุกีสรีไคคนแล้วจึงไปตั้งเมืองใหม่ขึ้นเมื่อจุลศักราช ๑๒๒๓ ครั้นอุกีสรีไค
ไปตั้งอยู่ไค ๒ ปีเศษ ราษฎรทั้งหลายก็พาบุตรภรรยาไปอยู่ที่เมืองใหม่ ตั้งบ้านไค ๙ - ๘ บ้าน
หลังเรือนมีประมาณ ๙๐ - ๘๐ หลัง เรือน ภายหลังฟ้าโกหรณ์หนีจากคุกเมืองอังวะขึ้นมาไคคุ้ม
กำลังเขารบแก่มุรังเมืองหมอกใหม่ที่เจ้าฟ้าเมืองนายไคมาตั้งอยู่นั้น ผู้รักษาเมืองหมอกใหม่สู้กำลัง
ฟ้าโกหรณ์ไม่ไคก็แตกคืนกลับไปยังเมืองนาย ฟ้าโกหรณ์ก็เลยตามตีไปจนถึงเมืองนาย สู้กำลังเมือง
นายไม่ไค ก็ยกกลับคืนมาพาครอบครัวบุตรภรรยาข้ามน้ำคอง มาอาศัยอยู่ที่เมืองใหม่อุกีสรีหาบอมให้

อยู่ไม่ ค่ายเสบียงอาหารไม่พอเลี้ยง จึงให้ฟ้าโกหรันเข้าไปอยู่เมืองชั้นใน ฟ้าโกหรันก็พา
ครอบครัวบุตรภรรยาเข้ามาอยู่ที่บ้านปางหมูเมืองแม่ทองสอน แล้วจึงมีหนังสือนำตัวขุนหลวง
ซึ่งเป็นบุตรใหญ่ของฟ้าโกหรันเข้ามาถวายตัวกับพระเจ้านครเชียงใหม่ ท้าวแก้ววิโรต
สุริยวงษ์เป็นข้าราชการพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกรุงเทพฯ พระเจ้าเชียงใหม่ท้าววิโรต
สุริยวงษ์ก็นำตัวขุนหลวงบุตรฟ้าโกหรันลงไปเผ่าไทผาลองของสุลู่พระบาท สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ณ กรุงเทพฯ แล้วจึงกลับคืนมาอยู่อยูมาฟ้าโกหรันจะคิดไปรบเมืองนายอีก มาขอกำลังอุกีสรี
๓๐๐ คน อุกีสรีหายอมให้ไม่ ฟ้าโกหรันก็เกิดหุ้มเคืองกับอุกีสรีคิดจะทำร้ายอุกีสรีอยู่เนื่อง ๆ
อุกีสรีรู้ตัวกลัวความตายก็อพยพครอบครัวบุตรภรรยาหนีฟ้าโกหรันเข้าไปอยู่ในเมืองปาย
จองปุเกซึ่งเป็นเถาแก่ในเมืองใหม่กว่าการแทนได้ ๒ ปี ครั้นถึงจุลศักราช ๑๒๒๕ พระเจ้า
เชียงใหม่ท้าววิโรตสุริยวงษ์ให้ฟ้าโกหรันเป็นทูตไปเชิญฟ้าละผ่อมาทำสัตย์ ฟ้าโกหรันกลับ
ไปที่เอาบ้านสีตอแขวงเมืองย่างแคงก็หาได้ชัยชนะไม่ ฟ้าโกหรันมีความกลัวพระเจ้าท้าววิโรต
จึงหากลับมาไม่เลยหนีมาอยู่ฝากตะวันตก พระเจ้าท้าววิโรตจึงกลับเข้ามาในเมืองนครเชียงใหม่
ครั้นเมื่อจุลศักราช ๑๒๒๗ ฟ้าโกหรันกลับข้ามคองมาอยู่ที่แขวงเมืองแม่ทองสอน พระเจ้า
ท้าววิโรตจะหาตัวฟ้าโกหรันเข้ามาไม่กลับคิดขบถที่บ้านเล็กเมืองน้อยตามริมน้ำคอง คือเมืองแม่ทอง-
สอน ปางหมู เมืองใหม่ คองหลวงเป็นต้น พระเจ้าท้าววิโรตสุริยวงษ์จึงให้พระเจ้าอินทร
วิไชยานนท์พระเจ้านครเชียงใหม่ เมื่อครั้งยังเป็นเจ้าบุรีรัตน์ ๑ เจ้าราชบุตรบุทอง ๑
เจ้าอุปราชบุทอง ๑ คุมไพรพล ๑,๐๐๐ เศษ ยกขึ้นไปทางเมืองปาย เกณฑ์เจ้าอุปราชเมือง
เชียงแสนเคียน ๑ เจ้าน้อยปัญญาบาลีเมืองยวม ๑ คุมไพรพล ๓๐๐ คน นำทางไปก่อน
เกณฑ์เจ้านานหนั้นใจ เจ้าหลวงเมืองปาย ๑ เจ้าอินทศ ๑ คุมไพรพล ๕๐๐ คน ยกไปทาง
แพนนาเกล็ดหอย เกณฑ์เจ้าบุรีรัตน์เมื่อยังเป็นเจ้าน้อยมหาอินทร์ ๑ เจ้ามหาวัน ๑ เจ้านาน
ชั้นถึงแกกรรม ๑ คุมไพรพล ๒๐๐ คน ไปทางบ้านคองหลวงเมืองใหม่ เกณฑ์พระยาเคียน ๑
ท้าววารินทร์ ๑ คุมไพรพล ๔๐๐ คน ไปทางเมืองขุนยวม เมืองแจะ ได้นักกองทัตทั้งปวงเหล่านี้
สัญญาให้ถึงพร้อมกันในวัน ๓ ค่ำปี ๑๒๒๗ ครั้นกองทัพยกไปไต่รบกับฟ้าโกหรันเป็นสามารด
ฟ้าโกหรันสู้กำลังไม่ได้ก็แตกหนีข้ามคองไป กองทัตก็ได้เข้าไปตั้งอยู่เมืองใหม่ บ้านคองหลวง

เมืองแม่ฮ่องสอน เมืองขุนยวม เมืองแจะ แลตามริมน้ำคงอีกหลายแห่งหลายตำบล ราษฎร
 ในเมืองแม่ฮ่องสอน เมืองใหม่ คงหลวงที่แตกขึ้นไปนั้นก็กลับเข้ามาอยู่ตามภูมิลำเนา ครั้น
 บานเมืองเรียบรอยแล้ว กองทัพจึงไต่คืบกลับเข้ามายังเมืองนครเชียงใหม่ ครั้นเมื่อจุลศักราช
 ๑๒๓๕ พกามองทราบซึ่งเป็นพระยาสิทธิหารดเคิมอยู่เมืองขุนยวมไคมาเป็นพ่อเมืองแม่ฮ่องสอน
 จึงไคขออนุญาตต่อเมืองนครเชียงใหม่ทั้งไทแก่ทราบสูงเป็นแสนใจนรธาไปว่าการเมืองใหม่
 บานคงหลวง แสนใจนรธาไคไคการมาจนทุกวันนี้ แสนใจนรธาคนนี้ไคไคอยู่กับพระยาสิทธิหารด
 ตั้งแต่ยังอยู่เมืองขุนยวม ครั้นเมื่อจุลศักราช ๑๒๔๔ พระยาสิทธิหารดถึงแก่กรรมไปแล้ว มะนาง
 เมียะภรรยาไคไคการเมืองแม่ฮ่องสอน ยางแคงไคขึ้นไปรบเมืองหมอกใหม่ ฟาขุนมุงเจ้าเมือง
 หมอกใหม่เห็นขามคงมาอาศัยอยู่ที่บานคงหลวง จึงมีหนังสือมาถึงมะนางเมียะฉบับหนึ่งกับขันทอง
 ขันหนึ่งมีใจความว่าจะขออาศัยอยู่ที่บานคงหลวงเมืองใหม่ (แจ้งอยู่ในสำเนาที่ ๑ แล้ว) ครั้น
 ภายหลังไคมีหนังสือเข้ามาถวายพระเจ้าอินทรวชิยานนท์ พระเจ้านครเชียงใหม่อีกฉบับหนึ่ง
 กับคาบความทอง ๑ เล่ม กลองงาช้างแคงเป็นเครือไม้เหลี่ยมทองคำ ๑ กลอง มีใจความใน
 หนังสือตอกลงแจ้งอยู่ในสำเนาที่ ๒ นั้นแล้ว มะนางเมียะผู้ว่าการเมืองแม่ฮ่องสอน ไคทราบ
 หนังสือแล้ว จึงมีหนังสือเรียกตัวฟาขุนมุงเข้ามาในเมืองแม่ฮ่องสอน มะนางเมียะไคตามฟาขุนมุง
 ว่า จะเข้ามาเป็นข้าเจ้าเอการ เมืองเชียงใหม่ถายอมเป็นข้าเจ้าเอการเมืองเชียงใหม่ ก็
 จะพาเขาไปเฝ้าพระเจ้านครเชียงใหม่ ฟาขุนมุงตอบว่า ยังหาเลี้ยงเมืองเภาไคจะขอคืนไปอยู่
 เมืองหมอกใหม่ตามเดิม มะนางเมียะจึงว่า ถ้าเช่นนั้นก็ให้ขามคงไปเสีย จะมาอยู่ในบ้านเมือง
 ไคไคจะทำให้เสียถึงมะนางเมียะควย แล้วฟาขุนมุงก็กลับไปพักอยู่ที่เมืองใหม่ มะนางเมียะจึงไค
 มีหนังสือไปถึงแสนใจนรธา ทอเมืองใหม่ให้ขบไลขุนมุงกลับไปเสียจากบ้านจากเมือง แสนใจนรธา
 จึงขบไลขุนมุงกลับไปเมื่อปีกุนนพศักราช ๑๒๔๔ นั้นเอง

ในเรื่องเมืองใหม่พระเจ้ากาวิโรศตั้งให้อุ๊กศรีไปตั้งเป็นบ้านเมืองนั้น มีพยานอยู่
 ที่เขาตุ๊กหนึ่ง ที่บานคงหลวงเรียกว่า คอยอุ๊ก คือชื่ออุ๊กศรีนี่เอง บัดนี้อุ๊กศรีก็มีตัวอยู่ที่บ้านปาง
 หมู แขวงเมืองแม่ฮ่องสอนแต่เป็นคนชราอายุสมไค ๖๗ ปีเศษ

แม่สกุล

แม่สกุลนั้นตั้งบ้านเป็นหลุม ๆ อยู่ริมน้ำแม่สกุล น้ำแม่สกุลไหลลงสู่ลำคลอง ตามริมน้ำแม่สกุล มีไม้ขนนกสักยางเล็กนอย แทะหนามไต่ถึงรอยถึงพื้นไม้ แม่สกุลนี้เดิมก็เป็นอาณาจักรเมืองนครเชียงใหม่มาช้านาน ยกเป็นเขตแดนขึ้นเมืองแม่ฮ่องสอน แต่เดิมหาไคเป็นบ้านของมาแต่เกากอนไม้ ฟังมาตั้งขึ้นเมื่อแสนยานีพิทักษ์ เดิมชื่อฮอยสาม เดิมเป็นคนเมืองนครเชียงใหม่ตั้งบ้านเรือนอยู่เมืองแห่ง ครั้นเมื่อจุลศักราช ๑๒๒๐ เศษ ฮอยสามคิดประทุษร้ายต่อเมืองนครเชียงใหม่ เจ้านายท้าวพระยาในเมืองนครเชียงใหม่ได้คุมกำลังออกไปจับฮอยสามก็หาไคตัวไม่ ฮอยสามหนีเข้ามาไปอยู่ปากตะวันตกไคประมาณ ๔ - ๕ ปี แล้วก็กลับเข้ามาหาพระยาสีหนารณูรักษาเมืองแม่ฮ่องสอน จะขอไปตั้งบ้านแม่สกุล พระยาสีหนารณูรักษาเมืองแม่ฮ่องสอนก็ยอมให้คนในเมืองแม่ฮ่องสอนออกไปตั้งเมืองจุลศักราช ๑๒๒๕ ครั้นไปตั้งบ้านเมืองอยู่ไคประมาณ ๔ - ๕ ปี พระยาสีหนารณูจึงดำริให้ฮอยสามไปตั้งบ้านที่แม่น้ำอีกตำบลหนึ่ง ฮอยสามก็ยอมยกจากบ้านแม่สกุลไปตั้งบ้านแม่น้ำขึ้น ครั้นต่อมาพระยาสีหนารณูถึงแก่กรรม พระเจ้าอินทวิชยานันทพระเจ้านครเชียงใหม่จึงให้หนอยพรหมซึ่งเป็นพระยาแสนหลวงกับนายน้อยมหาวงษ์ (พระยามหาหมหิทธิวงษา) ออกไปจัดการศพพระยาสีหนารณู ยังเมืองแม่ฮ่องสอน ในขณะนั้นฮอยสามก็มาประชุมที่เมืองแม่ฮ่องสอนด้วย ครั้นจัดการศพพระยาสีหนารณูเสร็จแล้ว ฮอยสามจึงได้พูดอ้อนวอนแก่พระยาแสนหลวงพระยามหาหมหิทธิวงษาเมืองฝางว่า ขอให้ทูลพระเจ้านครเชียงใหม่ให้ไคกลับมาอยู่เมืองแห่งตามเดิม พระยามหาหมหิทธิวงษา จึงได้พาตัวฮอยสาม เข้ามายังเมืองนครเชียงใหม่ ครั้นเมื่อพระยามหาหมหิทธิวงษาได้ไปรักษาเมืองฝาง ไครับสั่งพระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงพิชิตปรีชากรออกไปตั้งเมืองแห่งเหนือ แห่งไค ฮอยสามก็ได้เป็นแสนยานีพิทักษ์มาจนกาลบัดนี้ ครั้นภายหลังมะนาวเมียะ ได้ครอบครองเมืองแม่ฮ่องสอน จึงให้ขุนน้อยจั่ว (พระยาอาณาจักรเขตทิบาล) ผู้น้องออกไปตั้งบ้านเพิ่มเติมขึ้นอีก บ้านแม่สกุลจึงคงเป็นมาอยู่จนท้าวทุกวันนี้ ตำบลบ้านแม่สกุลซึ่งยังคงอยู่ทุกวันนี้ คือบ้านแม่สกุลตั้งอยู่ริมน้ำแม่สกุลมีหลังเรือนประมาณ ๒๐ หลังเศษ บ้านป่าแหมหลวง ตั้งอยู่ริมน้ำแม่สมาคขาว แม่สมาคขาวไหลลงสู่แม่สกุลมีหลังเรือนประมาณ ๑๐ หลังเรือน บ้านหนองปรำ ตั้งอยู่ริมทวยหนองปรำ น้ำไหลลงสู่แม่สมาคขาวมีหลังเรือนประมาณ ๔๐ หลังเรือน

บ้านนาบัว ทั้งอยู่ริมแม่น้ำมากขาว มีหลังเรือนประมาณ ๕๐ หลังเรือน บ้านชายอน ทั้งอยู่บนคอยหิน
 น้ำหวนนอยไหลลงคอแม่สมาคขาว มีหลังเรือนประมาณ ๑๕ หลังเรือน บ้านปางแปกคือบ้านป่าสน
 ทั้งอยู่บนสันคอยหิน น้ำหวนนอยไหลลงสู่ลำน้ำคงมีหลังเรือน ๓๐ หลังเรือน บ้านหวนอุ่มบันคือคานทา
 แม่สิงมีหลังเรือนประมาณ ๖ หลังเรือน

เมืองแจะ

เมืองแจะนั้นตั้งอยู่ริมแม่น้ำแม่แจะ น้ำแม่แจะไหลสู่ลำน้ำคงในเมืองทั้งบ้านอยู่ ๓ บ้าน คือ
 บ้านหลวงบ้านหนึ่งมีหลังเรือนประมาณ ๓๐ หลังเรือน บ้านกลางบ้านหนึ่งมีหลังเรือนประมาณ
 ๑๕ หลังเรือน บ้านน้ำวางบ้านหนึ่ง มีหลังเรือนประมาณ ๓๐ หลังเรือน ทั้งสามบ้านนี้ทุ่งนาตลอดถึง
 กันทั้งสามบ้านเรียกชื่อรวมทั้งสามบ้านว่าเมืองแจะ ระยะบ้านทางกันทางครึ่งชั่วโมง

ในบริเวณเมืองแจะทั่วไปนั้น มีไม้ขนลุกทั้งสี่ทิศ ห้วยใหญ่ที่ไม่ไหลลงสู่แม่คงนั้นคือห้วย
 แม่แจะ ๑ ห้วยน้ำทะ ๑ ห้วยสบเปาะ ๑ ห้วยไชยา ๑ และยังมีห้วยนอยไหลลงคอห้วยใหญ่อีกหลาย
 ห้วย มีไม้ขนลุกทุกห้วย

ในเมืองแจ่นี้แต่เดิมมาก็เป็นที่อาศัยของพวกเกรียงยงขาง คนเมืองนครเชียงใหม่ทั้งสิ้น
 แต่พวกเกรียงยงขางนี้ ถึงจะอยู่ในที่ใดตำบลใดก็ไม่ชอบอยู่เป็นที่ชอบเร่รอนไปในที่ต่าง ๆ เพราะ
 ฉะนั้นจึงไม่สามารถตั้งให้เป็นหลักฐานบ้านเมืองขึ้นได้ ในที่เมืองแจ่นี้แต่เดิมมาผู้ใดใครครองเมือง
 นครเชียงใหม่ก็ได้ให้เจ้านายท้าวพระยาออกไปตรวจตราอยู่เป็นนิจจนได้ทำหนังสือสัญญาเป็นมิตร
 บันเขตแดนกับย้างแดงหลายครั้งหลายคราว เมื่อครั้งพระเจ้าเชียงใหม่กาวิละ ยังเป็นพระยา
 มังรายวิเชียรปราการอยู่นั้นได้ให้น้อยธรรมเจ้าเชียงใหม่ขางเผือกเมื่อยังเป็นพระยาอุปราชออกไป
 ตรวจตราอาณาเขตแดนตะวันตกเมืองเชียงใหม่ตรวจถึงน้ำคง เพราะเห็นว่าย้างแดงอยู่ปากตะวันตก
 หาได้ขึ้นแก่เมืองย้างแดงขอทำสัตย์สัญญา บันเขตแดนแลเป็นมิตรกันไว้หมายใจว่าย้างแดงจะได้ไม่
 เข้ามาเป็นโจรผู้ร้ายในเขตแดนเชียงใหม่ปากตะวันออก ครั้นตกลงกันแล้วจึงตั้งพิธีตามจารีตย้างแดง
 ที่ทาสยาริมน้ำคงปากตะวันออก คือดมกระบือลงตัวหนึ่ง แล้วก็เลี้ยงกันครั้นแล้วจึงเอาเขากระบือ
 ออกเป็น ๒ ซีก ซีกหนึ่งให้เมืองย้างแดงรักษาไว้ อีกซีกหนึ่งให้เมืองเชียงใหม่รักษาไว้ ได้ตั้งสัตย-

ปฏิญาณต่อกันว่าให้เอากลางน้ำแม่คงเป็นเขตแดนแม่สรพหิงโค ๆ ไหลน้ำแม่คงมาปากตะวันออก
ก็ให้เชียงใหม่เอาเป็นอาณาประโยชน์ ถ้าไหลน้ำแม่คงมาทางปากตะวันตกก็ให้ยางแดงเอาเป็น
ประโยชน์ ถ้าไหลมากลางน้ำก็ให้แบ่งฝ่ายละกึ่ง คราวใค่น้ำแม่คงบहाย เจ้าควายบ่ล่อ ถ้าช้าง
เผือกบ่ขุม เมืองเชียงใหม่กับเมืองยางแดงทั้งสองฝ่ายก็มิขาดไมตรีกัน (ถ้าช้างเผือกนั้นมือผู้มี
ฝั่งน้ำคงปากตะวันออก) ครั้นสัญญากันแล้วพระยาอุปราชก็กลับมายังเมืองนครเชียงใหม่ครั้งหนึ่ง
ครั้นต่อมาพระเจ้าเชียงใหม่กวาดล้างถึงแกฬาล้านแล้ว จึงโปรดเกล้าให้เจ้าช้างเผือกพระยาอุปราช
เป็นพระยาวิเชียรปราการเจ้านครเชียงใหม่ เจ้านครเชียงใหม่จึงให้นายหนานมหวางขุมบุตร (คือ
พระเจ้าเชียงใหม่มหิธรประเทศ) ออกไปตรวจอาณาเขตตลอดถึงน้ำคงแลโคทำสัตย์กับภาคเจ้า
เมืองยางแดงที่ตำบลท่าสยาอีกเป็นครั้งที่ ๒ ครั้นต่อมาพระยาวิเชียรปราการเจ้านครเชียงใหม่
(ช้างเผือก) ถึงอนิจกรรมแล้ว เจ้าเชียงใหม่คำผันวาระการเมืองได้ ๓ วัน หาต้นจัดการ
ประการใดไม่ก็ช่วยถึงอนิจกรรม ครั้นแล้วจึงโปรดเกล้าให้เจ้าพุทธวงษ์เป็นพระยามหากากะ
วรรณาธิปราชเจ้านครเชียงใหม่ นายหนานมหวางคือพระเจ้ามหิธรประเทศเป็นที่พระยาอุปราช
พระยามหากากะวรรณาธิปราช จึงให้เจ้าราชวงษ์ ๑ พระยาอาโน ๑ ขุนไพรพลออกไปตรวจอาณา-
เขตถึงน้ำแม่คง แลโคไปทำสัตย์กับเจ้าหนางเจ้าเมืองยางแดงผู้บิดาเจ้าละผ่อเดียนั้น ที่ตำบลท่า-
สบานอง รินน้ำคงปากตะวันออกอีกครั้งหนึ่ง เมื่อจุลศักราช ๑๑๔๔ ได้ปฏิญาณสัญญากันเหมือนครั้ง
ก่อนนั้นเป็นครั้งที่ ๓

ครั้นต่อมาเมื่อจุลศักราช ๑๑๔๔ รัชกาล ผู้เป็นญาติของเจ้าเมืองยางแดงราวฉานกันขึ้น
ระส่ำจึงยกครอบครัวขามน้ำคงมาขออาศัยอยู่ในแขวงเมืองนครเชียงใหม่ที่ตำบลห้วยสมาคแขวง
เมืองแม่ฮ่องสอนเดียนั้น เมื่อเวลานั้นเมืองแม่ฮ่องสอนยังหาได้ตั้งเป็นบ้านเมืองขึ้นไม่ พระยา
กากะวรรณาธิปราชพุทธวงษ์ จึงให้เจ้าอุปราชนำตัวระส่ำลงมาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทสมเด็จพระ
พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ณ กรุงเทพฯ กราบบังคมทูลตามซึ่งระส่ำเขามาอนนอมขมสวามิภักดิ์นั้น
จึงมีพระบรมราชานุญาตให้ระส่ำได้เขามาอาศัยในพระราชอาณาจักรได้ตามใจสมัคร ถ้าระส่ำกับ
เจ้าเมืองยางแดงสมัครสมานสามัคคีกันเมื่อใดแล้ว จะกลับไปอยู่ตามเดิมก็มีไฉนหา เจ้าอุปราชก็
พาระส่ำกราบถวายบังคมลาขึ้นมายังเมืองนครเชียงใหม่ จึงแต่งให้พาพระยานำพวกระส่ำออกไป

ตั้งที่หัวแม่สมาค ในครั้งนั้นมีหลังเรือนอยู่ด้วยกันทั้งสิ้นประมาณ ๒๐ เศษ ครั้นอยู่มาเมื่อ
จุลศักราช ๑๒๐๕ ราษฎรถึงแก่กรรมแล้วยังอยู่แต่ทางเกิดภรรยา พระยามหากษัตริย์จึงให้
นายแก้วเมืองออกไปตรวจบานระสาแล้วจึงไต่ถามว่าชาวบ้านซึ่งมาตั้งอยู่กับระสายกกลับมา
นำคงไปเสียหลายหลังเรือน ยังคงอยู่กับนางเกิดประมาณ ๑๐ หลังเรือนเศษ เมื่อเวลานาย-
แก้วเมืองพักอยู่ที่บ้านระสาทหัวแม่สมาคนั้น นายแก้วเมืองจับช้างออกมาเป็นช้างพังโคเชือกหนึ่ง
มีลูกเกิดเป็นช้างหลาย จึงเอาลูกช้างนั้นเข้าเพียตฝึกสอน ที่ตำบลห้วยเหล็กไหลลงคอนำแม่ปาย
จึงเรียกตำบลนั้นว่า ร่องสอน ถาหองสอนมาจนตราบเทาเป็นเมืองแม่หองสอนทุกวันนี้

ครั้นนายแก้วกลับมาแล้วนางเกิดภรรยาเสกกลับคืนไปบ้านเก่าทั้งสิ้น ครั้นอยู่มา
พระยามหากษัตริย์ถึงแก่อนิจกรรมแล้ว จึงโปรดเกล้าให้นายหนานมทวงษ์ เป็นพระเจ้า
มโหตรประเทศ พระเจ้ามโหตรประเทศเจ้านครเชียงใหม่ จึงให้เจ้าราชวงษานุภาพระเจ้า
อินทวิไชยนาถพระเจ้านครเชียงใหม่เดิมนั้นออกไปตรวจตราอาณาเขตตลอดครั้นนำคง แลให้
ไปหาสัญญาบัตรอย่างแดงด้วย ครั้นเจ้าราชวงษานุภาออกไปถึงเมืองขุนยวมไต่ถามชาวว่าพวกบางแดง
คุมสมัครพรรคพวกเป็นโจรผู้ร้ายเที่ยวที่บ้านเล็กเมืองน้อยตามเขตรแดนเมืองอย่างแดง เจ้าราช-
วงษเห็นว่าเมืองอย่างแดงกำลังจืดการุ่นวายอยู่ จึงโดยกลับเข้ามาเมืองนครเชียงใหม่เสียกณ

อนึ่งที่ตำบลแม่แจ่มนี้ แต่เดิมมาเป็นที่ของเจ้าเชียงใหม่ช่างเผือก เจ้าเชียงใหม่ช่าง-
เผือกไค้มอบให้นายหนานมทวงษบุตรคือเจ้ามโหตรประเทศ เมื่อยังเป็นเจ้าอุปราชอยู่นั้น
ครั้นเจ้าราชวงษานุภาพระเจ้านครเชียงใหม่เดิมนั้น มาขอที่ตำบลแม่แจ่มกับเจ้าอุปราช เจ้า-
อุปราชจึงอนุญาตให้เจ้าราชวงษ ครั้นอยู่มาเมื่อมีเงี้ยวหนึ่งชื่อพกาหมองโคเข้ามาขอทำป่าไม้ที่ตำบล
แม่แจ่มแก่เจ้าราชวงษานุภาพระเจ้านครเชียงใหม่เดิมนั้น พกาหมองจึงยกอายุพันบุตรชายให้เป็น
จ่านำแทนตัวอยู่กับเจ้าราชวงษ พกาหมองก็ออกไปทำป่าไม้ที่ตำบลแม่แจ่มโคหลายปี เงินค่าคอกไม้
ติดอยู่กับพกาหมองมาก พกาหมองจึงเอาแก้วมรกตเม็ดใหญ่เม็ดหนึ่งมาที่ราคาค่าคอกไม้ให้แก่เจ้า
ราชวงษ (แก้วมรกตเม็ดนี้ก็ยังปรากฏอยู่ที่หอนิวเขียมกรุงเทพฯ ทุกวันนี้)

ครั้นอายุพันอยู่กับเจ้าราชวงษ จนเติบโตใหญ่ขึ้นเจ้าราชวงษจึงยกอุปถัมภ์ให้เป็นภรรยา
อายุพันอุปถัมภ์โคอยู่กับเป็นสามีภริยากัน เกิดบุตรชายหนึ่งชื่อคำอ้าย ครั้นอยู่มาพกาหมอง

นายร้อยไม้มะแจะถึงแกกรรม เจ้าราชวงศ์จึงให้อ้ายพันบุตรพาทมองออกไปเป็นนายร้อยไม้มะแจะ บิดา แต่ตัวอ้ายพันบุตรอ้ายพันนั้น เจ้าราชวงศ์เอาไว้ไ้ยังบ้านเรือน ครั้นอ้ายพันออกไปทำไม้ที่ ตำบลเมืองแะไ้ประมาณ ๓ - ๔ ปี เจ้าราชวงศ์ถึงแกกรรม เงินค่าต้นไม้ตำบลแะไ้แม้นั้นก็ ตกอยู่ที่พระเจ้านครเชียงใหม่เดิยวันี้ เมื่อยังเป็นเจ้าอินทนนอยู่ ครั้นอยูมาพระเจ้ามโหตรประเทศ ถึงแกพิลาไลยแล้ว จึงโปรดเกล้าใ้ให้นายหนานสุริยวงษ์ซึ่งเป็นพระยาบุรีรัตนเป็นพระเจ้ากาวิโรศ สุริยวงษ์เจ้านครเชียงใหม่ พระเจ้ากาวิโรศสุริยวงษ์เจ้านครเชียงใหม่ก็ใ้ให้นายท้าวพระยา ออกไปตรวจตราอาณาเขตทิศตะวันตกตั้งแตคงหลวงเมืองใหม่ตลอดถึงเมืองแะไ้ เมืองยวมเสมอมา มิไ้ขาด ถ้ามีโจรผู้ร้ายอยู่ในที่ไ้ตำบลไ้ก็ไ้ยกไพร่พลออกไปจับไ้ล้อยู่เสมอ ครั้นเมื่อปีมเสงอิธิ- สกศักราช ๑๒๑๔ อ้ายพันนายร้อยไม้มะแจะ อ้ายท้าวมะแจะ อ้ายเทพะที่เขยคบคิดกันเป็นโจร ผู้ร้ายเที่ยวปล้นตีบ้านเกรียงยางขาว พระเจ้านครเชียงใหม่กาวิโรศสุริยวงษ์ จึงใ้ให้นายบุญทวงษ์ ซึ่งเป็นเจ้าอุปราชที่ถึงแกกรรมแล้วนั้น กุมไพร่ออกไปจับอ้ายพัน อ้ายท้าวมะแจะ อ้ายเทพะ ครั้นไปถึง ตำบลหนึ่ง หาปรากฏชื่อไ้ไ้กลบ้านแะไ้เป็นชอกเขาทั้งสองฝ่าย พวกอ้ายพัน อ้ายท้าวมะแจะ ลูกที่ กองหนาย้อยตำบลนั้นถูกพระยามงคล เมืองยวมแลไพร่พลจับไปเป็นอันมาก เจ้าบุญทวงษ์จึงถอยทัพ กลับมา อ้ายพัน อ้ายท้าวมะแจะ อ้ายเทพะก็มีใจกำเริบเลยยกเข้ามาตีเมืองยวม เมืองยวมก็แตกตื่น พากันหนีไป ความทราบถึงพระเจ้ากาวิโรศ จึงใ้ให้เจ้าราชวงศ์ซึ่งเป็นเจ้าอุปราชเดิยวันี้คุมไพร่พล ออกไปทางเมืองยวม แล้วเจ้าราชบุตรสุริยวงษ์ที่ถึงแกกรรมไปแล้วนั้น ขออาสาต่อพระเจ้ากาวิโร- ศสุริยวงษ์ยกไปตีทางเมืองแะไ้ ซึ่งเป็นทางไ้ไกลกับแม่แะไ้ทางหนึ่ง ครั้นแล้วพระเจ้ากาวิโรศจึง ใ้ให้พระเจ้าเชียงใหม่เดิยวันี้ ครั้นนั้นยังเป็นเจ้าบุรีรัตนอยู่ออกไปอีกทัพหนึ่ง ทัพเจ้าราชวงศ์ ซึ่งเป็นเจ้าอุปราชเดิยวันี้ ไ้เข้าตีอ้ายพัน อ้ายท้าวมะแจะ อ้ายเทพะ แยกออกจากเมืองยวมไป ทัพเจ้า ราชบุตรแลเจ้าบุรีรัตนจึงไ้เข้าตีซ้ำเติม พวกอ้ายพัน อ้ายท้าวมะแจะ อ้ายเทพะ ทานกำลังไมไ้ก็ ไ้แตกหนีไป กองทัพไ้พักอยู่ที่เมืองแะไ้ ๓ คืน ก็กลับคืนเข้ามายัง เมืองนครเชียงใหม่ บุตรอ้ายพัน ก็ยังคงตกอยู่กับเจ้าราชบุตรมาจนกาลบัดนี้ แต่ที่ตำบลเมืองแะไ้มีหาไ้จัดการป้องกัน รักษาต่อไป ไม้ ที่ตำบลนั้นจึงเป็นที่โจรผู้ร้ายไปมาอาศัยอยู่เนือง ๆ จนพระเจ้ากาวิโรศสุริยวงษ์ถึงแก พิลาไลย จึงโปรดเกล้าใ้ให้เจ้าบุรีรัตนเป็นพระเจ้าอินทรวชิชยานนท์ เจ้านครเชียงใหม่ครั้นเมื่อ

จุลศักราช ๑๒๓๒ นางแบกรรยาเจ้าละด้อเมืองยางแดงกับหลวงอำมาตย์เข้ามาแจ้งความกับพระเจ้านครเชียงใหม่เดิมนั้น ขอให้แต่งเจ้านายท้าวพระยาออกไปทำสัตยสัตย์ญากับเมืองยางแดงตามธรรมเนียมแต่เดิมมา พระเจ้าเชียงใหม่จึงขอผลัดไปปีหน้า จึงจะแต่งเจ้านายท้าวพระยาออกไป

ครั้นถึงจุลศักราช ๑๒๓๓ พระเจ้านครเชียงใหม่จึงจัดให้นายน้อยปัญญา นายโปลิศ เมืองขวม ๑ นายหนานชื่น ๑ นายน้อยมหาวงษ์ ๑ นายหนานมหาวงษ์ ๑ พระยาเกียรติ ๑ พระยาขันธคำ ๑ รวม ๖ นาย ออกไปทำสัตยสัตย์ญากับเมืองยางแดง ครั้นไปถึงนาออน วังแล ๑ ระแหง ๑ หลวงอำมาตย์ ๑ สามนายคนเมืองยางแดงออกมาต้อนรับ แจ้งความว่าขอให้ไปทำสัตยสัตย์ญากับที่บ้านของตามเดิม ทอ ๆ มา ฝ่ายข้างเมืองนครเชียงใหม่ จึงขอให้ยกเข้ามาทำในเมืองขุนขวม เพราะจะได้ทำสัตยกันตามจารีตเมืองนครเชียงใหม่แลยางแดงทั้งสองฝ่าย ครั้นจะทำที่บ้านของนั้นก็หาไม่พระเจ้าที่เป็นที่นับถือของฝ่ายไทยไม่ เรื่องเขตแดนนั้นก็โคกกลางกันเอาแมคงเป็นแดนตามที่ได้ทำสัตยสัตย์ญากันมาแต่ก่อน ๆ มา ฝ่ายยางแดงก็โคกกลางยินยอมพร้อมใจกันทั้งสองฝ่ายแล้วก็พากันกลับเขามายังเมืองขุนขวมจึงได้จัดการตั้งพิธีทำสัตยตามจารีตอย่างไทย คือนิมนต์พระสงฆ์มาตั้งเป็นประธานองค์หนึ่ง และมีน้ำใสขันด้วยกันทั้งสองฝ่ายมีหอก คาม ปืน ฝ่ายละคู่ จึงได้นิมนต์พระสงฆ์มาตั้งเป็นประธานอยู่นั้นเจริญพระพุทธมนต์ ครั้นพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์แล้วจึงอ่านคำแข่งตามภาษาลาว แล้วจึงเอาหอก คาม ปืน แทะน้ำ ครั้นแล้วฝ่ายเมืองนครเชียงใหม่แลเมืองยางแดง จึงได้กินน้ำด้วยกันทั้งสองฝ่าย ความที่ปฏิญาณกันนั้น ก็เหมือนยังครั้งก่อนที่ได้กล่าวมาแล้ว ครั้นรุ่งขึ้นอีกวันหนึ่ง ฝ่ายยางแดงจึงขอให้ไปทำตามจารีตยาง จึงไปตั้งพิธีกันที่ในป่าตะวันตกเมืองขุนขวม วิธีของยางที่นั่น คือมีน้ำฝ่ายละจอก แล้วยกน้าอธิฐานปฏิญาณสัตย์ญากัน แล้วจึงเทน้ำลงในพื้นดินทั้งสองฝ่าย เพื่อจะให้พระนางธรณีเป็นสักขีพยาน ครั้นทำพิธีเช่นนั้นแล้วจึงล้มกระบือลงเลี้ยงกันตัวหนึ่ง ขวนกันรับประทานกระบือนั้นทั้งสองฝ่ายจนสิ้นแล้วจึงพากันกลับเขามายังเมืองนครเชียงใหม่ ฝ่ายยางแดงก็กลับไปยังเมืองยาง เป็นครั้งที่ ๔

ครั้นเมื่อศักราช ๑๒๔๔ พระยาพลเทพา (เมื่อครั้งยังเป็นพระยาเทพประชุล) ขึ้นมาเป็นข้าหลวงเมืองนครเชียงใหม่ พร้อมกับกับพระเจ้านครเชียงใหม่ ให้เจ้าราชสัมพันธ์ทรงงออกไป

ทำหนังสือสัญญาขึ้นเขตแดนกับเมืองยางแดง ครั้นเจ้าราชสัมพันธ์ขบวนออกไปถึงเมืองแม่ฮ่องสอน แล้วจึงให้พระยาสิทธิหารภูริรักษาเมืองแม่ฮ่องสอน ไปปรึกษากับเจ้าละผ่อ เจ้าเมืองยางแดง เจ้าละผ่อจึงแต่งให้ปู่เหงสอ ๑ อายละเฒ ๑ มาแทนตัวเจ้าละผ่อ ปู่เหงสอ อายละเฒจึง มาปรึกษากับเจ้าราชสัมพันธ์ขบวนที่เมืองแม่ฮ่องสอนด้วยการที่จะรักษาเขตแดนริมแม่น้ำแมคงทั้งสอง ฝั่ง ครั้นปรึกษากันตกลงแล้วจึงได้ทำหนังสือสัญญา ยึดไว้ด้วยกันทั้งสองฝ่าย (แจ้งอยู่ในสำเนา หนังสือสัญญาที่ ๓ แล้ว) เจ้าราชสัมพันธ์ขบวนจึงได้กลับเข้ามายังเมืองนครเชียงใหม่ เจ้า - พระยาพลเทพฯ หลวงกับพระเจ้านครเชียงใหม่ จึงคิดจะตั้งตำบลแม่แจะให้เป็นหลักฐานบ้าน เมืองขึ้น จึงให้เจ้าราชสัมพันธ์ขบวน จัดหาผู้หนึ่งผู้ใดซึ่งจะออกไปจัดการตั้งบ้านเมืองให้เป็นหลัก ฐานขึ้นได้ เจ้าราชสัมพันธ์ขบวนจึงมีอาญาหาคว้านายน้อยไชยวันณะซึ่งไปตั้งท่ามาค้าขายอยู่เมือง ฝางนั้น ให้เข้ามายังเมืองนครเชียงใหม่ น้อยไชยวันณะจึงพาครอบครัวบุตรภรรยาเข้ามายัง เมืองนครเชียงใหม่ พระเจ้านครเชียงใหม่จึงตั้งให้นายน้อยไชยวันณะเป็นพระยาชาติณรงค์หาญ ออกไปรักษาเมืองแจะ พระยาชาติณรงค์หาญจึงออกไปแผ้วถางกั้นเมืองแจะให้เป็นบ้านเมืองขึ้น เมื่อจุลศักราช ๑๒๔๕ แล้วพระยาชาติณรงค์หาญก็ได้อยู่ในเมืองแจะได้ประมาณปีเศษ พระยาชาติ - ณรงค์หาญมีความนึก จึงได้พาตัวเข้ามาจำไว้ในเมืองนครเชียงใหม่จนเท่าทุกวันนี้

ภาคผนวก ข.หมายเหตุ*

ตามคำสั่งของฮิสสแอกสแลนซีไวชรอย แลเคาเวินเนอร์ เยเนอราล อินเคีย ได้ประกาศไว้ว่า เมืองพม่าฝ่ายเหนือได้เพิ่มเติมเข้าในแผ่นดินของพระนางเจ้าบรมราชินีราชินีแห่งอินเคียโดยความยุติธรรม ทั้งแต่ต่อไป เมืองพม่าจะได้อยู่ในบังคับของขุนนางอังกฤษ ในเมืองพม่านั้นจะไม่มีเจ้าพม่าขึ้นครอบครองเมืองอีกเป็นอันขาด พระนางเจ้าบรมราชินีราชินีแห่งอินเคียเป็นเจ้าครอบครองเมืองทั้งสิ้น แล้วราษฎรทั่วทั้งเมืองพม่านั้นเดี๋ยวนี้จะต้องขอรองความสุจริตใจของตัวต่อคอเวอนแมนอังกฤษ คือ คอเวอนแมนที่มีอำนาจแข็งแรง การที่ควรจะทำอย่างไรแลการที่ควรยกเว้นอย่างไรกับธรรมเนียมและการปฏิบัติในศาสนาของคนทุก ๆ ตระกูลนั้น คอเวอนแมนจะมีการระบอ และจะจัดการที่จะรักษาชีวิตและทรัพย์สินสมบัติในเมืองนี้ ทั้งที่ได้จัดไว้ในตอน ๆ ซึ่งอยู่ในอาณาเขตของเมืองพม่า บรรดาพระ ข้าราชการ และราษฎรทั้งสิ้น ซึ่งรับกฎหมายอังกฤษ และช่วยขุนนางซึ่งไวชรอยได้ตั้งไว้นั้นโดยความซื่อตรงต่อแล้ว จะได้รับการบำรุงแลความอดทนุ แลการที่ซึ่งได้ทำให้แกคอเวอนแมนอังกฤษนั้นจะได้รับความชอบแลรางวัล เป็นความตั้งใจของคอเวอนแมนโดยแข็งแรงว่าจะเหยียบย่ำการผู้ร้ายปล้นกบฏ แลความที่เป็นมหันตโทษออกเสีย โดยจะต้องเสียเงินมากน้อยเท่าใดก็ไม่ว่า แลความปรารถนาของคอเวอนแมนนั้น จะให้ผู้อื่นซึ่งชั่วได้แนะนำให้ผิดไปนั้น มีโอกาสที่จะละการที่ประพฤติกความชั่วเสีย แล้วกลับเป็นราษฎรที่สงบเรียบร้อยดี บรรดาคนที่ยังขัดขืนคอเวอนแมนอังกฤษอยู่นั้น ให้เข้ามาวางเครื่องสาตราอาวุธลงเสีย แล้วให้กลับเป็นราษฎรที่เรียบร้อย ประพฤติทำมาหากินไปตามอำนาจของฮิสสแอกสแลนซีไวชรอย เป็นความที่จะทำการดี แลความเมตตาโดย-

*กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๑ ตอนที่ ๑ เลขที่ ๖ หมายเหตุ
ประกาศเมืองพม่าฝ่ายเหนือไม่มีเจ้าพม่า พระนางควีนเป็นเจ้าครอบครองเมืองทั้งสิ้น

เฉพาะนั้น บอกไว้ให้เป็นการแน่วแน่ว่าบรรดาคนทั้งหลายซึ่งได้จับเครื่องสาตราวุธต่อสู้ต่อเวอนแมน อังกฤษที่ในเมืองพม่าฝ่ายเหนือ นั้น ถ้าตั้งใจจะมอบยอมต่อขุนนางอังกฤษคนหนึ่งคนใดก่อนวันที่ ๓๐ เดือน ยูน เป็นศักราช ๑๘๘๖ ปีแล้ว ตรงกับวัน ๔๖ ๗ ค่ำ ปีมะเมีย อัฐศก จะปล่อยให้คนเหล่านั้นมีชีวิตสืบไป แต่ในการโทษของคนเหล่านั้น ๆ จะผ่อนผันลงให้เบาตามที่จะทำได้ ที่จะต้องเว้นเสียจากการที่จะให้ยกโทษให้ แต่โดยเฉพาะผู้ที่จะได้ทำการแลเป็นต้นคือข้ามิสเตอร์แอลเลน มิสเตอร์รอมเบ็ค มิสเตอร์มอนเคอร์ ที่มิงเงิน และข้ามิสเตอร์เกรทียิบิน ผู้หนึ่งผู้ใดที่ได้กระทำความผิดต่อแผ่นดิน เมื่อก่อนที่จะออกประกาศนั้น ถ้าตั้งใจมอบยอมลงเสียโดยดีเมื่อก่อนวันที่ได้กำหนดไว้นั้นแล้ว จะยกให้พ้นโทษ เว้นไว้แต่ในกรณีที่ผู้เป็นหัวหน้าผู้ร้ายปล้นตัวสำคัญ ขอเตือนบรรดาพวกกบฏแลพวกผู้ร้ายปล้นทุก ๆ คนให้รู้เป็นการแน่วแน่ว่า ถ้าไม่เห็นแก่ประโยชน์ของตัวที่จะผ่อนผันให้พ้นโทษแล้ว จะได้อาตมาทำโทษตามกฎหมาย บรรดาพวกเพื่อนแลญาติพี่น้องของผู้ที่ตอหนทุกขอยู่ในเรือน เฉพาะโทษผู้ร้ายปล้นแลโทษกบฏนั้น ขอเชิญมาช่วยกับผู้ที่มิอำนาจทำการที่จะให้กลับคืนให้เรียบรอยดีขึ้น เมื่อความวุ่นวายยุติแล้ว พวกผู้ร้ายปล้นแลพวกกบฏซึ่งอยู่ในคุกเดียวกัน จะได้รับการลดหย่อนผ่อนโทษลงบ้าง ถ้าความวุ่นวายยังมีเสมออยู่ตราบใด พวกเหล่านั้นก็จะไม่หลุดจากโทษ

เมืองย่างกุ้ง วันที่ ๓ เดือน มาศ ศักราช ๑๘๘๖ ซีพคอมมิชชันเนอร์เมืองพม่า

เซนซื่อ ชิโนนาต

ภาคผนวก ๗.

คำแปลประกาศใหม่เป็นการถูกต้อง*ตราแผ่นดินอังกฤษ

ตีพิมพ์เป็นอักษรเงี้ยว

เราตนเป็นเจ้ากงสุลใหญ่ ซึ่งสำเร็จราชการในเมืองเงี้ยว มีหนังสือประกาศอาชญา
 ร่องเป่า ใหญ่ทั่วกันทั้งฝ่ายในแลฝ่ายนอก แลพระธรรมสงฆ์เจ้าฟ้าหัวเมืองน้อย หัวเมืองใหญ่
 แลท้าวพระยาแสนราษฎร พอลาพานิชในเมืองเงี้ยวทุกตำบล ใครทั่วกันไป ข้อ ๒. ศักราช
 ๑๒๔๔ คั้วเดือน ๔ เราตนเป็นเจ้ากงสุลไปถึงเมืองนั้นแลก็ได้พร้อมกันด้วยกงสุลอันอยู่ในเมือง
 เชียงใหม่ ขึ้นมากับเจ้าคุณผู้ใหญ่แล เจ้านายเมืองเชียงใหม่ ได้ปรึกษาวาควยรายพระเจ้านคร
 เชียงใหม่ แลเจ้าฟ้าเมืองบันไดลุ ซึ่งกันเอาแผ่นดินเมืองทวน เมืองหาง เมืองทา เมือง
 จวต สี่เมืองนี้ก็ไม่เป็นที่ตกลงกัน จึงพร้อมกันทั้งสองฝ่าย ลงกราบทูลพระมหากษัตริ์เจ้าใน
 เมืองอังกฤษ และพระมหากษัตริ์เจ้าในกรุงเทพฯ สดแล้วแต่กระสักร์เจ้าทั้งสองเป็นที่ -
 เสรีรักษาให้ ข้อ ๑. กระสักร์เจ้าในเมืองอังกฤษได้มีอาชญา แจ้งความว่าในสี่เมืองนี้ ที่
 หลังจะให้เขาเป็นแผ่นดินเมืองนั้น เพราะเคาเดิมก็ไค้ขึ้นในเมืองนั้น ข้อ ๔. กระสักร์อังกฤษ
 มีอาชญามาถึงกงสุลใหญ่อันติราชการอยู่ในเมืองอังวะ ก็ได้บังคับกงสุล อันอยู่ในเมืองนาย กับ
 เจ้าฟ้าเมืองบัน ไดเขามายำเอาคืน เพราะพระมหากษัตริ์เจ้าบางกอกขอไค้ อาชญาให้
 ไค้เอาเมืองสี่เมืองนี้ ข้อ ๕. กงสุลอันอยู่ในเมืองนาย ก็ได้รับอาชญาแล้วปรึกษากับเจ้าฟ้า
 เมืองบันไดเขามาตั้งขุนนางเกาแกไค้ไปถูกแตกอนันขึ้นเหมือนเกาเหมือนหลังแล้ว ข้อ ๖.
 กงสุลอันมีในเมืองเชียงใหม่ก็ได้รับอาชญาแล้วก็ได้ปรึกษากัน กับเจ้าคุณแล เจ้านครเชียงใหม่
 แลไปถอด ท้าวขุนที่เจ้าจอมเมืองเชียงใหม่ไค้ตั้งไว้ในเมืองสี่เมืองนั้น คินมาแล้ว เจ้าฟ้า

เมืองนั้นจะได้เป็นเจ้าแล้ว มาปลูกท้าวขุบ ตามคังปู่ คังมวน มันนั้น แต่ศักราช ๑๘๘๘ ท้าวเคื่อน
 หลีคัปป. ขึ้น ๑๕ วัน ศักราช ๑๒๕๐ ท้าวเคื่อนยี่ ขึ้น ๑๓ ค่ำ เจ้าฟ้าเมืองนั้นจะได้เอาคืนเมือง
 ทวน เมืองหาง เมืองทา เมืองจวค เมืองสาค อันเจ้านครเชียงใหม่มาเป็นแผน -
 เมืองเชียงใหม่ เจ้าคุณอังกฤษก็ได้รักษาอยู่

(ตัวอังกฤษ) เอ. ฮอลเค่อแบรนต์

พระยาคำวงศ์ราชเสนา เจ้าเมืองปลาย (ปาย) ผู้แปล.

ภาคผนวก ญ.

คำสั่งพระเจ้าอนงยาเซอ พระองค์เจ้าโสมบัณฺฑิตย์
เกี่ยวกับราชการหัวเมืองชายแดนตะวันตก

คำสั่งให้หลวงวิจิตรสาคร ข้าหลวงบังคับราชการ พระวิภาควรรณ ข้าหลวงกอง
 ตรวจแผนที่ออกไปราชการปลายพระราชอาณาเขต ทิศตะวันตก

๑. ราชการที่ให้ออกไปครั้งนี้เป็นราชการพิเศษคราวหนึ่ง เมื่อการสำเร็จแล้วก็
 จะกลับเข้ามาได้ไม่ต้องมีทองคำเรียก

๒. ความประสงค์ของราชการครั้งนี้ เพื่อจะได้ทำแผนที่พระราชอาณาเขตให้ชัดเจน
 และเพื่อจะได้จดหมายข้อสำคัญในที่ทั้งปวงซึ่งเป็นพระราชอาณาเขตให้เป็นหลักฐานไว้

๓. หน้าที่ของข้าหลวงหมื่นนี้จะออกไปทางเมืองแม่ฮ่องสอน ขึ้นไปเมืองปาย เมือง
 น้อย ขึ้นบรรจบเมืองจวค แล้วตัดลงริมแม่น้ำสาละวิน ตลอดมาลงทางทิศใต้ทุกแห่ง ทุกตำบล
 จนถึงท่าในเขตเมืองยวม แลจะควรไปที่ใดก่อน ฤจะพักทางใดช้านานเท่าใดโดยจะผิดไป
 กว่าคำสั่งนี้ก็แล้วแต่พระวิภาควรรณ กับ หลวงวิจิตรสาคร จะปรึกษากลางกัน สุดแต่ให้สำเร็จ
 ราชการด้วยกันทั้งสองฝ่ายแล้วเป็นการใช้ได้ ถาราชการฝ่ายหนึ่งฝ่ายใด ยังไม่สำเร็จ ก็ยัง
 ไม่ควรจะแยกกันไป

๔. หน้าที่ของหลวงวิจิตรสาครจะเป็นผู้บังคับบัญชาคนในกองนี้ทั่วไป และ
 สรรพการที่เกี่ยวข้องกับหัวเมืองทั้งปวงโดยที่สุค ในการที่จะทำแผนที่และสืบสวนราชการ
 อันใดซึ่งเกี่ยวข้องจะต้องเป็นการบังคับบัญชาหัวเมืองแล้ว เป็นหน้าที่ของหลวงวิจิตรสาคร
 ที่จะเป็นผู้บังคับบัญชาทั้งสิ้น ส่วนพระวิภาควรรณ จะได้เป็นผู้บังคับบัญชากรมแผนที่ ที่สิทธิ์ขาด
 และในการที่จะทำแผนที่แลจดหมายขอราชการทั้งปวง เป็นหน้าที่ของพระวิภาควรรณทั้งสิ้น ที่
 จัดการแบ่งหน้าที่กันเช่นนี้ เพราะเหตุว่าคนเงี้ยวและยางฝ่ายสยามในที่ทั้งปวงเหล่านั้นยังไม่
 เข้าใจการ ถาจะมอบอำนาจให้พระวิภาควรรณไปสิทธิ์ขาดตลอดถึงโดยวาใจของพระวิภาควรรณ
 เป็นข้าราชการของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโดยชอบตรงก็ดี แต่การที่พระวิภาควรรณ

เป็นชาวยุโรปนี่ เป็นการยากที่คนเงี้ยวและยาง ฝ่ายสยามจะมีความนับถือและเชื่อถือให้แน่นอน เหมือนคนไทยได้ บางทีก็จะคิดความสงสัย กินแหนงไปต่าง ๆ จะเป็นทีเสียราชการ ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ถ้าโดยที่สุดก็คงจะไม่ไ้ขอความเต็มความมุ่งหมายเพราะฉะนั้น จึงจำเป็นต้องให้มีหลวงวิจิตรวาทาทร เป็นข้าหลวงบังคับบัญชาการสิทธิวิชาออกไป เมื่อจะพูดสั้นๆ ก็จะชี้ให้เห็นได้ว่า ความประสงค์เพื่อจะไม่ให้คนเงี้ยวเห็นว่าให้ฝรั่งออกมาบังคับคนฝ่ายสยาม จึงจะพาให้เกิดความกินแหนงระแวงใจไปต่างๆ เท่านั้น เพราะฉะนั้นเมื่อพระวิภาควรรณ และ หลวงวิจิตรวาทาทรได้เข้าใจความประสงค์เราเช่นนี้แล้วขอให้ตั้งใจเห็นแก่ราชการเจ้านายของเรา ออกสำทับพฤติการณ์อันอย่าให้ไปเกิดแก่งแย่งกันให้เป็นทีเสื่อมเสียพระเกียรติยศพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวของเราได้ หลวงวิจิตรวาทาทรเขาก็เคยเป็นผู้รับราชการใกล้ชิดกับที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระเมตตาการุณาไว้วางพระราชหฤทัยเป็นอันมาก ฝ่ายพระวิภาควรรณก็ได้รับราชการฉลองพระเดชพระคุณพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมาช้านาน ราชบรรณนิยมราชการฝ่ายสยามอยู่แล้ว เราจึงมั่นใจว่าคงจะผอนผันปราณีปรานอมกัน ไม่ทำการแก่งแย่งให้เสื่อมเสียพระเกียรติยศพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้

๕. หน้าที่พิเศษของหลวงวิจิตรวาทาทรมีอยู่อีกอย่างหนึ่งที่จะต้องสักรูปร่างและ จก บาดูสีด้ามโนครวัคนเงี้ยว, ยาง ฝ่ายสยามในที่ต่าง ๆ ซึ่งยังมีไ้หัวมีเมืองปาย เป็นต้น จะต้องให้รับทำเสียด้วย

๖. ถ้าไปพบปะข้าหลวงฝ่ายอังกฤษ ฝ่ายอังกฤษจะขอเที่ยวตรวจในพระราชอาณาจักรของเราเห็นว่าไม่ควรจะยอม ถ้าเขามามีกำลัง เขามาควยเป็นยอมให้เขามาไม่ได้เป็นอันขาด ถ้าจะขึ้นหักหาญเขามาก็ต้องสู้กัน แต่คิดว่าอังกฤษคงจะไม่หักหาญเช่นนั้น ถ้าเขาจะเข้ามาตรวจข้าหลวงและพวกहांแผนทีก็ควรจะต้องเข้ามาพูดจาถนุให้เข้าใจเสียที่เสียงใหม่ก่อน เพราะตามที่เขาใจในบัดนี้ ก็ยังไม่ไ้เข้าใจว่าอังกฤษจะลงล้าเขามาตรวจถึงในพระราชอาณาจักรของเรา การที่อังกฤษจะอ้างว่าที่ต่างๆ เหล่านี้มีเมืองแจะ เป็นต้น เคยเป็นที่อาศัยของยางแดงมาแต่ไม่มีเหตุสมควรอันใดเลยที่ถือว่า เป็นแผ่นดินของอังกฤษ เพราะเหตุว่ายางแดงกับเราก็คือเข้าใจกันแต่ก่อนแล้ว ว่าฝั่งตะวันออกแม่น้ำสาละวินนี้เป็นที่เมืองเสียงใหม่ ที่

เมืองแะนั้นตัวเจ้าเมืองแะเดียนี่ก็ยังมีอยู่ แะมีความคิดเข้ามาติดโทษอยู่เชียงใหม่ ยังหา
ไ้ทันตั้งเจ้าเมืองไปเปลี่ยนใหม่ กรั้นเมื่ออังกฤษคิดจะปราบปรามอย่างแะนี้ เติมขอให้เรา
แต่งกองทัพไปช่วยกองทัพของเราก็ได้เข้าประจำรักษาที่แดนดินเหล่านี้นก่อนเวลาที่อังกฤษได้
เมืองอย่างแะ เพราะฉะนั้นอังกฤษจะถือเอาการที่อย่างแะเข้ามาอาศัยทำกินอยู่นี้ว่าเป็นที่
แดนดินของอย่างแะแล้วจะเข้ามาตามอำเภอใจนั้นไม่ได้ ถ้าปรารถนาจะเข้ามาในพระราช
อาณาเขตของเรา ต้องมาพูดกับข้าหลวงใหญ่ที่เมืองเชียงใหม่ให้ตกลงกันก่อน ถ้าเขาจะมา
เมืองเชียงใหม่ต้องจัดสิ่งเสียเข้ามาตามสมควรแก่ทางพระราชไมตรี

๓. ถ้าอังกฤษจะพูดไ้ถามถึงเขตแดนก็ยังไม่ควรจะพูดควยเพราะตัวข้าหลวง
ใหญ่สำหรับการอันนี้มีอยู่ที่เชียงใหม่ ต้องให้เข้ามาพูดกับข้าหลวงใหญ่ที่เมืองเชียงใหม่จึงจะ
ถูกตองควยทางราชการ

๔. ถ้าการเป็นที่ขัดข้องประการใดให้พระวิภาคภูวดล หลวงวิจิตรสรสาตกรปริกษา
หาหรือกันเห็นพร้อมกันแล้วจึงส่งไปหาไป ถ้าไม่เป็นที่ตกลงกัน ต้องหาหรือมาที่เมืองเชียงใหม่
ขอแคอย่าให้ไปหาการข้ามตำแหน่งกันให้เสียทางราชการได้เป็นอันขาด

คำสั่งนี้มอบให้พระวิภาคภูวดล ฉบับ ๑ หลวงวิจิตรสรสาตกรฉบับ ๑ ขอความตอง
กัน ให้ปรองคอง ปริกษาหาหรือกันทำราชการฉลองพระเดชพระคุณพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
สุดแต่สำเร็จราชการเป็นประมาณ

ให้ไปแต่เมืองเชียงใหม่ตั้งแต่วันที่ ๕ มกราคม ร.ศ. ๑๐๔

โสณบัณฑิตย์.

ภาคผนวก ฎ.

รายงานขอราชการที่เจ้านายพระยาท้าวแสนและเจ้าหน้าทีไ้ไปประพฤติปฏิบัติตามขอพระราชบัญญัติของพระเจ้าอนงยาเสอกรมหมื่นพิริยปรีชากรกรมมหาดไทย

เจ้าราชบุตร เป็นผู้ว่าราชการอัมบัตใหญ่ สำหรับบังคับบัญชาเจ้านาย พระยาท้าวแสน
๒ กรมทั่วไปและบังคับบัญชาในหน้าที่มหาดไทย ขอราชการในกรมมหาดไทย

๑. จัดตั้งแคว้น แขวง แก้วงามตามระยะเขตแดนได้ราชการตามข้อบังคับไปบ้างแล้ว
แต่ยังไม่สู้จะเรียบร้อยดี ควายเป็นการหักล้างจึงต้องแก้ไขไปตามเวลา

๒. เมื่อจำนวนปีระกาสัปดาห์ เป็นปีที่ ๑ (พ.ศ. ๒๔๒๔) ที่เจ้าพนักงานได้ตั้งแคว้น
แลเมืองขึ้นให้ตรวจสำมะโนครัวกำลังเมืองทุก ๆ ตำบล ได้มาบัญชีรวบรวมเป็นเคินทุ้งมาบ้างแล้ว
ครั้งหนึ่ง แต่ยังไม่รวบรวมอยู่กรมมหาดไทย กรมอื่น ๆ ยังหาใคร่มาบัญชีตามหน้าที่ไม่

๓. ๔. ปีพุทธศักราชเป็นปีที่ ๓ (พ.ศ. ๒๔๓๐) ครบกำหนดที่จะต้องเรียกตรวจสำมะโน
ครัวตามข้อบังคับอีก ก็การที่กรมทหารจะใคร่มาบัญชีคนจำนวนกรรจ์แลอาวุธเชลยด้วยพร้อมกันใน
คราวนี้

๕. การเมืองชาตนาเจ้าพนักงานกรมมหาดไทย เป็นแต่ผู้ว่ากล่าวจัดตั้งเลื่อนถอก
ให้เรียบรอยพอกราชการ แต่ปัจจุบันนี้หาทำการตามข้อบังคับไม่ เลยมียาอาญาออกไปบังคับเกณฑ์
การต่าง ๆ ขอนี้หลวงมั่งคั่งผิดพระราชบัญญัติกรมทหาร

๕. หนังสือเดินทางเขาออกคานเป็นหน้าที่ของพระยามหาดไทยประทับตราแต่เฉพาะ
อำนาจเปิดแคว้นอย่างเดียวตามข้อบังคับ การส่งอาวุธแลบังคับคานเป็นหน้าที่ของกรมทหาร
ปัจจุบันนี้ กรมมหาดไทยได้ครอบครองหวงกันเอาเป็นเจ้าของหนังสือเดินทางทั้งเขาออก ไม่ได้
ว่าสิ่งใด

ก. กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ม.๔๔/๔๔ รายงานนายแสนมหาดเล็กผู้ช่วยราชการ
หกตำแหน่งเมืองนคร เชียงใหม่ถึงพระยาเพชรพิไชยข้าหลวงผู้รักษาการหัวเมือง ณ เมืองนคร-
เชียงใหม่ ลงวันที่ ๒๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๓๐

๖. ค่าธรรมเนียมต่าง ๆ ซึ่งขึ้นอยู่กับกรมมหาดไทยได้เก็บตามแบบรีโปด * ทุกประการ เมื่อถึงขอบปีงวศคราวเก็บเงินได้มาแล้ว หานำเงินแลบัญชีมาขึ้นชี้แจงให้กรมคลังได้รับตามกฎหมายไม่ ทำการล่าช้าขบถนี้ การกรมคลังเรื่องเงินรับ เงินส่ง ก็พลอยเสียไปคืบเป็นอันมาก

๗. เมื่อครั้งพระเจ้านครเชียงใหม่ลงไปราชการ ณ กรุงเทพฯ ราชการภายหลังได้มอบให้กรมมหาดไทยรักษาราชการบ้านเมืองแทน ฝ่ายพวกราชการน้อย ** นำเงินค่าตอบแทนมาส่งเจ้าพนักงานกรมมหาดไทยรับเงินแทนกรมคลังไว้แล้ว ครั้นพระเจ้านครเชียงใหม่แลเจ้าพนักงานหน้าทักกลับขึ้นมาถึงพร้อมกัน กรมมหาดไทยหามาบัญชี นำเงินมาส่งขึ้นคลังไม่ ชัดขวางไว้ทั้งเงินแผ่นดิน เงินเมืองจนทุกวันนี้ เจ้าพนักงานกรมคลังจะหาวิธีไปคลังกรุงเทพฯ และส่งตัวเงินลงไปก็ยังไม่ส่งไม่ได้ เพราะยังคิดตัวเงินแลบัญชีเคลือบคลุมชัดของอยู่ที่กรมมหาดไทยดังนี้

๘. การขบถกับบัญชาหลวงเจ้าและปิดบังความหนักเบาผิดชอบของกรมต่าง ๆ ที่ควรจจะรักษาการให้เรียบร้อย ได้ตามพระราชบัญญัติก็มาคิดเป็นการมัวหมองอยู่เช่นนี้ทุก ๆ หน้าที่ที่ไม่ควรแกทางราชการที่จะปิดบังชัดขวางให้เสียราชการไป

แต่ขอราชการอื่น ๆ นอกจากนี้เจ้าพนักงานกรมมหาดไทยได้คิดป้องกันรักษาเขตแดน และโต้ตอบตามหนังสือของชาวปัจฉามิตรที่มีไปมาโดยแข็งแรงได้ราชการที่อยู่เสมอ

กรมยุติธรรม

เจ้านายหน่อเมือง เป็นผู้ที่พระยายุติธรรมและได้บังคับบัญชาเจ้านายท้าวพระยาหน้าพนักงานคือ

๑. กรมกองตระเวนโปลิต ได้ออกสืบสวนตรวจโจรผู้ร้ายมิให้กระทำความผิดไ้พระราชฎาทูกแขวง ทุกตำบล ตั้งแต่ในเวียงออกไป จนถึงเมืองคานชั้นในตามข้อบังคับทุกประการ

๒. ถ้าเกิดโจรผู้ร้ายขึ้นในที่ใดตำบลใด ก็ได้ติดตามไล่ตัวมาชำระเป็นอันมากที่สืบได้ ร่องรอยตำหนิรูปพรรณ แต่เกี่ยวเป็นคนของเจ้านายผู้ใหญ่ ครั้นเจ้าพนักงานจะเข้าจับกุม ฝ่าย

* Report

** ผู้ควบคุมการทำไม้ในป่าหนึ่ง ๆ หลังจากได้รับอนุญาตแล้ว

เจ้านายก็ชักขวางแลใช้อุบายให้ผู้ร้ายหลบหนีไปเสียก็มีมาก

๓. การพิจารณาพิพากษากิจคดีของราษฎรในปัจจุบันนี้ ส่วนผู้พิจารณาถือวิธีตั้งแต่รับเรื่องราวแลถามเทียบสืบพยานถึงเสร็จส่วนวนตระลาการไต่เรียกคำฤชา ชุมนเนียม แลบังคับโจทก์ จำเลย ตามพระราชกำหนดกฎหมาย ลักษณะตระลาการทุกอย่างมิได้ทำตามเทศบ้านเมือง

๔. เมื่อเวลาจะตัดสินบางเรื่องที่โจทก์ จำเลย ไม่เป็นข้าหรือพรรคพวกของเจ้านาย ก็ได้ตัดสินตามพระราชกำหนดกฎหมายแดงที่เป็นยุติธรรมไปแล้วไปได้ บางเรื่องถ้าความเรื่องใดตระลาการเห็นเป็นชักขวางเรียกคา ฤชาชุมนุมเนียมแล้วก็ไม่ตัดสินให้ ทั้งความเรื่องนั้นเสียไม่ว่ากล่าวเพราะกลัวอาญาเจ้านาย

๕. ถ้าโจทก์จำเลยฝ่ายหนึ่งฝ่ายใด เป็นคนลูกน้องพาพรรคพวกเจ้านายผู้ใหญ่ เห็นความของบ่าวจะแพ้ในพระราชกำหนดกฎหมาย ก็ชักขวางตระลาการให้เอาตามรักกองบ้านเมือง ถ้าเห็นจะเสียเปรียบในชั้นรักกองก็ให้เอาตามกฎหมายบางอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่พอแก่ความปรารถนา

๖. ฝ่ายโจทก์จำเลยผู้คิดเป็นความอยู่ที่ศาล ถึงเวลาว่าความก็พาเอาพรรคพวกมาช่วยพูดเถียงตระลาการแทนควย (ชาวบ้านเรียกว่ากำลัง) ตระลาการจะห้ามปรามก็เป็นที่ยึดเกรงแกอย่างชุมนุมเนียมบ้านเมืองไป ต้องจำเป็นทนให้เถียงแทนความทุกราย ความของโจทก์จำเลย จึงมีใครจะแล้วกันได้เพราะเป็นดังนี้ (ทุกข์ สุขของราษฎร ค้างโรงศาล อยู่เป็นอันมาก)

๗. การลงโทษผู้ผิด จำแลขัง ปรับใหม่ ตระลาการบังคับลูกความไม่มีประมาณ ถ้าโทษเพียงจำตรวน ซึ่งไม่มีประกันพาทุนทรัพย์เล็กน้อย ก็ส่งคอก โทษจำคุกก็ส่งคอก (มีเครื่องพันธนาการเหมือนกัน) โทษปรับใหม่เป็นบาทเบี้ย บางเรื่องก็บังคับตามกฎหมาย บางเรื่องก็บังคับตามรักกองหนักเบาบางไม่เป็นแบบอย่าง

ฝ่ายผู้ว่าการกรมยุติธรรมและผู้พิจารณาพิพากษาคัดสินรักษาการหน้าที่เมื่อกิจคดีของราษฎรมีมาครั้งคราวใด ก็ได้ขอปรึกษาหาฤา แก่ข้าพเจ้าควยอย่างชุมนุมเนียมแลตามพระราชกำหนดกฎหมายอยู่เนือง ๆ เรื่องความร้ายใดที่ข้าพเจ้าเห็นสมควรว่าจะชี้แจงควยอย่างชุมนุมเนียมกฎหมายใด ข้าพเจ้าก็ได้ชี้แจงให้เป็นแบบอย่างไปตามควร แต่จะถือเป็นผู้ยุติธรรมมิได้ บางเรื่องตนเป็นหมายปลายเป็นรักกองกลับไปกลับมาอยู่เสมอ ๆ แต่เป็นการชักของที่ข้าพเจ้าเห็นว่าเรื่อง

นั้น รายนันจะนิยติธรรมฤาณิตด้วยกฎหมายก็คงไปตองตามริคกองเสีย ข้าพเจ้าได้กราบเรียน
แจ้งอยู่ข้างตนทุกประการ

แต่ข้าพเจ้าได้ไต่ถามเจ้านายท้าวพระยา ถึงกฎหมายริคกองก็กล่าวบทตนเป็นพระ-
ธรรมศาสตร์เหมือนกัน แต่ตอนปลายไม่มีพระราชกฤษฎีกา มีแต่อาญาเจ้ายูครองเมืองไคทำ
เป็นคำเปรียบไว้สืบกันมา เจ้านายท้าวพระยาท้าวแสน ซึ่งอยู่เดี๋ยวนี้ น้อยตัวที่จะทำได้ เพราะ
ไม่มีใครใครสร้างเป็นคัมภีร์ไว้ ทุกวันนี้ใช้เลากันเป็นปากเปล่า ๆ แทบทุกคน เวลาที่เกิดความ
ใหญ่ ๆ ก็ต้องประชุมผู้เขามาพร้อมกัน กล่าวขึ้นตนลงบทสองบทบางแล้วเขียนใส่ในกระดาน
ชนวน คัดสินให้ความเรื่อนั้นเป็นแล้วกัน ครั้นสิ้นธุระในเรื่องคัดสินก็กลับทิ้งเสีย การประชุมนี้
พร้อมกันทั้งแต่พิจารณาไปจนถึงคัดสินเดี๋ยวนี้ถ้าจะโปรดตามธรรมเนียมเดิมก็เป็นการขัดข้อง
อยู่ด้วยพวกท้าวพระยาเหล่านี้มีราชการติดอยู่เสียที่ตำแหน่งนั้น ๆ ทั่วไป

กรมทหาร

เจ้าสุริยจางวางผู้ว่าที่พระยาทหารไคยังคัมภีรษาเจ้านาย พระยา ท้าวแสน หน้าที่
พนักงานคือ

๑. เจ้าพนักงานไคออกไปตรวจแลจัดการตั้งด่าน แยกกำหนดเขตแดนทำแผนที่ใน
หัวเมืองด่านที่บกพร่องให้แข็งแรงตามข้อบังคับแล้วครั้งหนึ่ง

๒. การรวบรวมบัญชีอาวุธ คนฉกรรจ์ กำลังเมือง ตามสำมะโนครัวซึ่งกรมมหาด-
ไทย ได้จัดการบังคับให้ทำส่งตั้งแต่ปี ๑ นั้น เจ้าพนักงานกรมมหาดไทย ทำการยังหาตลอดไม่
ครบ ๑. ปี ๒๐ นพศก นั้นนับเป็นปีที่ ๓ (พ.ศ. ๒๔๓๐) จะต้องจับทำการอันนี้ให้ตลอดไปตามกฎหมาย
ข้อบังคับให้เรียบรอบตามทางราชการ

๓. การตรวจตราระวังรักษาอาวุธที่จะเข้าจะออกคานทางเมืองปัจจามิตร เจ้าพนักงาน
กรมทหารไม่มีอำนาจที่จะห้ามปรามบังคับบัญชานายคานแล เมืองหัวคานได้ตามข้อบังคับดังนี้ จึงมีผู้ถือ
บรรทุกอาวุธไปมาไคอยู่เนื่อง ๆ

๔. เพราะเจ้าพนักงานกรมมหาดไทยหวังกันมิให้รู้ว่าการทหารบังคับกวดขันนายคานได้
เต็มอำนาจ เพื่อเหตุด้วยคนจะต้องขาดผลประโยชน์ในค้ำธรรมเนียมหนังสือเดินทางไปโดยจะมี

ผู้ไปมาเข้าออกก็ยอมมีอาวุธเข้าออกด้วยทุก ๆ เที้ยว ฝ่ายเจ้าพนักงานกรมมหาดไทยก็ทำหนังสือเดินทางอนุญาตให้ไปแต่ลำพัง มิได้ประทับตราทหารอนุญาตก็เข้าออกไปมาได้เสมอ

๕. การเกณฑ์ไพร่พลเมืองหัวค่านี่เป็นการผิดในกฎหมายทหาร ห้ามมิให้ใช้ให้เกณฑ์นอกจากการรักษาด่านทัพศึก ปัจจุบันนี้เจ้าพนักงานกรมมหาดไทยถือเอาเป็นประโยชน์ในตัว มีอาวุธออกไปตกเกณฑ์อยู่เสมอมิได้ขาด พอเมืองแล่นายค่านักไพร่พลที่ต้องถูกเกณฑ์สองแยกฝั่งเสียจนน่าเป็นสองประการดังนี้ การรักษาด่านก็อดโรยเสียราชการไปเป็นอันมาก

๖. การทหารอย่างยุโรปมีตัวคงรับราชการอยู่ ๒๐๐ เศษได้รับประทานเงินเดือนคนหนึ่งเดือนละ ๕ รูเปีย เบี้ยเลี้ยงอีกคนละ ๒ รูเปีย รวมเป็นคนหนึ่งเดือนละ ๗ รูเปีย เลื่อนทางกองเจ้าพนักงานคงจ่ายให้ทางหาก แต่ไม่ทั่วตัวทหารและไม่มีกำหนดที่จะผลัดเปลี่ยนสุดแต่เวลาสมัยที่มีการงานถาวร ๆ จึงจะเปลี่ยนครั้งหนึ่ง ถ้าถึงเวลาฝึกซ้อม นายต้องบังคับให้ทหารผลัดกันใส่-ถุงเองตามการที่ชัก

๗. การบริโภคมื้อเลี้ยงเดือนละ ๒ รูเปีย ไม่พอรับประทาน นายจะคิดจัดเลี้ยงให้เป็นหมู่เป็นกองก็เป็นอันยาก ด้วยได้คิดค่าใส่หุ่ยแล้วไม่พอที่จะตั้งโรงเลี้ยงได้ ก็คงจำเป็นให้ทหารรับประทานเองตามกำลังของทหารที่จะหารับประทานได้ และการที่อยู่คือโรงทหารทุกวันนี้เป็นการอึดคักคั่น เกือบจะไม่เป็นธรรมเนียมทหารโดยถ้าจะมีราชการที่จะต้องการทหารใช้ในเวลาหนึ่งเวลาใดที่เป็นการรีบเร่งแลให้มีกระสุนดินคำทุก ๆ คน พอควรแก่เวลา ราชการก็คงจะต้องเป็นการชักข้อเป็นแน่ ประการหนึ่งการบังคับส่งทหารให้รักษาหน้าที่ไม่มีกำหนด (สุดแต่ผู้ใดจะไหวสาขอไพร่พลแล้วรักษาตัวเดินทางก็ได้)

๘. ผู้ว่าการกรมทหารเต็มสติกำลังที่จะสวามิภักดิ์รักษาราชการฉลองพระเดชพระคุณตรวจตรากำชับคานทาง ห้ามอาวุธและจัดการทหารให้เป็นไปตามกฎหมายข้อบังคับได้จริง ๆ ทุกอย่าง ก็แต่ไปติดด้วยผู้สำเร็จราชการในพระเจ้านครเข็ญใหม่แลเห็นเข้าใจเสียว่า การฝึกหัดทหารไว้มาก ๆ ไม่สู้จะมีประโยชน์อันใดนัก มีทหารไว้มากแต่พอนั่งยามตามรั้วก็พอแล้วมากนักเปลืองเงินเปล่า ๆ ข้าเจ้าราษฎรอุบลราชธานีเองก็ทำกิริยาเกียจคร้าน ยศลาภมิให้ผู้อื่นมีอำนาจเทียบเคียง

เกรงจะลงเลยกระทะเพื่อนผลประโยชน์นั้น ๆ ก็ขาดไป คือ คาชกรรมนิยมหนังสือเดินทาง หวงกันทำใ้ใญ่เดียวเป็นนำขอทรายวิเศษกว่าภาณีอากรอย่างอื่น ๆ บางคราวปะโชคลามพวก นายรอยไม้เขามาหา จะขอเอาอาวุธออกคานไปรักษาป่าไม้ คราวละมาก ๆ แลเลยเป็นสินค้า สำหรับพวกเงี้ยว พม่า ชาย ชื้อไปเข้าแดนอังกฤษ ชายได้มีราคามาก ๆ ผู้ที่จะเอาออกไปก็ต้อง หาของน้ำใจมาให้เสียบ้างก็เป็นตกลงออกได้ สักเท่าใดก็ไม่ห้าม อาวุธที่ออกคานได้ทุกวันนี้เพราะ พวกนายรอยป่าไม้มากกว่าพวกอื่นหลายเท่า ที่ชาวนา ๆ ประกาศรองอยู่ว่ามีผู้เอาอาวุธออกไป ทางคานเมืองเชียงใหม่เนื่อง ๆ ด้วยการเป็นเช่นนี้ เจ้าพนักงานกรมทหารจึงห้ามไม่หยุด

ขอราชการในกรมทหารทุกอย่างที่ข้าพเจ้าได้กราบเรียนแจ้งอยู่ข้างบนนั้นทุกประการ ถ้าผู้ว่าการไม่มีอำนาจของโอกาสที่จะรักษาราชการ รับผิดชอบในการรักษาคานฤกการทหารอย่าง ยุโรปแลราชการอื่น ๆ ซึ่งเป็นหน้าที่ของกรมทหารได้ตามข้อบังคับก็ต้องตกลงเป็นเสียเวลาเปล่า แลคงไม่พินที่จะต้องรับพระราชาณาในระหว่างของการที่จะมีจะเป็นไปในเมื่อเวลานั้น ๆ

กรมคลัง

พระยาศรีอักษรเจ้าพนักงานผู้ว่าที่พระยาคลัง แลได้บังคับบัญชาเจ้านายท้าวพระยา หน้าที่พนักงานคือ

๑. พิกัดภาณีอากรตราตั้งทุกอย่าง พระเจ้าน้องยาเธอใดทรงจัดการไว้ให้ตามควร แก่ทางราชการแลถูกต้องควยหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรี เพื่อจะมีให้มีการวิวาทซึ่งกันและกัน และป้องกันารกคชของราษฎรควย แะชั้นเดิมเจ้าพนักงานก็ได้ประพฤติกตองตามแบบอย่างทุก-ประการ

๒. ครั้นมาภายหลังสิ้นงวศคราวเปลี่ยนตัวเจ้าภาณีนายอากรใหม่ เจ้าพนักงานจัดตั้ง ภาณีอากรในเวลานั้น ๆ ก็หาได้ประชุมเจ้านายพร้อมกันว่าขึ้นประมวลตามข้อบังคับสำหรับคลังไม่ สดุดแต่ผู้ว่าการคลังกับผู้สำเร็จราชการข้างในฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง จะเห็นผู้ใดควยที่มีเงินน้ำใจมากพอ แก่ประโยชน์ จำนวนเงินงวศจะได้มากได้น้อยเท่าใดไม่เป็นประมาณ บางรายเงินน้ำใจเท่ากับ เงินงวศฤาเกณฑ์ถนอยกว่าเงินงวศ สดุดแล้วแต่ทวนบุญนั้นจะเห็นควย ถ้าเห็นควยแล้วก็ต้องตกลง

เอาเป็นใช้ได้แล้วก็นำไหว้สาตกลงเป็นโปรดประทับตราอาญาให้ทำไป

๓. การตั้งภาษีอากรนี้ในข้อบังคับมีว่าให้เจ้าพนักงานอาญาตราตั้งมาประทับตรา
รติไฟ ที่ท่านชาหลวงใหญ่แล้วจึงใช้ได้แต่ภาษีอากร ที่เป็นการพนันต่าง ๆ ห้ามไม่ให้ตั้งเป็น
เค็ดขาด ประการหนึ่งภาษีย่อยชักสามที่จัดตั้งขึ้นใหม่เห็นการผูกขาดไปในครั้งนี้ ผู้ที่รับการไป
ทำเข้าใจผิดไปจากความต้องการของตอเวอนแมนต์ไปแล้วเก็บเป็นภาษีเบ็ดเสร็จ เก็บไม่มี
กำหนด ไม่มีประมาณ ราษฎรสามบ้านสี่เมืองซื้อขายแลบรรทุกสิ่งของไปมาก็เก็บเอาทุกสิ่งทุก-
อย่าง ราษฎรได้รับความเดือดร้อนเป็นอันมากหาตัวแก้ของนา ๆ ประเทศตามหนังสือสัญญาทาง
พระราชไมตรีไม

๔. ออกอาญาตราตั้งภาษีอากรให้ฝ่ายหนึ่งไปทำแล้วครั้นภายหลังฝ่ายหนึ่งมาขอขึ้น
เงินตามแน่วอย่างหนึ่งอย่างใดก็ผู้ว่าการข้างใน ๆ นำไหว้สาให้เลิกคนนั้นเสียกลับคืนอาญา
ถอดให้ผู้มารับใหม่ทำต่อไปแต่ในระหว่างที่คนเดิมยังมีถึงจวคราว ฝ่ายผู้ที่ไต่ลงทุนไปทำการ
ค้างอยู่ ก็ต้องเป็นปากเป็นเสียงต่อไป

๕. เงินที่ได้รับมาแต่ภาษีอากร แลค่าตอไม้แทบราคาซึ่งไต่มาทุก ๆ ผู้ว่าการ กรม-
คลังก็นำส่งเจ้าพนักงานข้างในตามจวคราว แต่ในเวลาจะจ่ายไม่มีสำคัญอันใด สุดแต่ผู้สำเร็จ
ราชการจะให้ไหว้สาจ่ายไปใช้ในการใหญ่เป็นต้น ถ้าจะคิดรวมสารกรมธรรมมีจำนวนหลายแสน
รูเปีย เอาบาญชีแนใจแต่จ่ายเงินเดือนชาหลวง จ่ายเบี้ยหวัดทดค่าแห่ง นอกจากนั้นไม่เป็นแน่ได้
การจ่ายเงินนี้ผิดอัตราสืบสนหาประมาณมิได้

๖. แทบราคาเงินรับเงินจ่าย แลเงินที่กรุงเทพฯตามอัตราที่พระเจ้าอนงยาเซอ ทรง
จัดไว้แต่ก่อนแลพระเจ้านครเชียงใหม่ก็ได้ตกลงมีบอกลงไป ขอพระบรมราชานุญาต เป็นแบบแผน
เรียบรอยแล้ว เจ้าพนักงานก็ได้ตรวจเห็นทุกประมาณเงินได้เงินเสีย เป็นริโปยกออกส่งกรุงเทพฯ
ครั้งหนึ่งแล้ว ครั้นมาปัจจุบันนี้เป็นคราวที่จะต้องส่งตัวเงินพร้อมกับริโปกลงไปกรุงเทพฯ ขาพเจ้า
ได้ตกเตือนให้ตรวจบาญชีทำริโปด ส่งตามข้อบังคับ เจ้าพนักงานคลังก็ร้องอยู่ว่าเงินในศักราช
๑๒๔๙ ๑๒๕๐ สองจำนวนนี้ เจ้าพนักงานกรมคลังจะไปราชการ ณ กรุงเทพฯ ภายหลังเจ้า -
ราชบุตร เป็นผู้ว่าการ เมืองรับเอาเงินไว้ทั้งสิ้น ตัวเงินแลบาญชีรายรับก็ไม่ส่งคลังจนทุกวันนี้

(เป็นการขัดข้องอยู่) เรื่องนี้จะเท็จจริงฉันใดไม่แจ้ง

๓. ถ้าการคลังไม่เป็นการเรียบร้อยได้ตามข้อบังคับ เงินที่จะรับจะจ่ายต่อไป ข้าพเจ้าเห็นว่าเกรงจะเป็นที่เสียราชการอันควยเงินแผ่นดินที่จะใช้ก็ขัดสนนักเข้าทุกเมื่อ ทั้งผลประโยชน์ในราชการก็จะพลอยขาดสูญไปตามเดิม แทนหย ก.ช. พึ่งโปรดเกล้าให้ (นาย) อากกรจิวทอง จัดการตั้งเป็นของทอเวอนแมนต์ เมื่อ ๗. วัน ๕. ค่ำ ปีกุญพศก ๒๐ เงินที่จะเก็บมาได้มากน้อยเท่าใดแมงเป็นเงินงวคสวนหนึ่ง เป็นของผูจักการสวนหนึ่ง

กรมนา

เดิมเจ้าน้อยบรมบุตรเจ้าอุปราชเป็นผู้มีสติปัญญา ชื้อตรงดีได้รับราชการหน้าที่ผู้ว่าการกรมนา ได้ประมาณ ๒ ปีเศษ ช่วยถึงแก่กรรมผู้ว่าการวางแปลาอยู่ เจาราชบุตร จึงได้จัดให้เจ้าน้อยสิงห์คำบุตรเข้ารับเป็นที่ผู้ว่าการแทนต่อมา แต่สติปัญญาความศึกษาแล อายุยังอ่อนแก่การมากอยู่ เป็นไปทั้งนี้ก็เพราะเจาราชบุตรหวงผลประโยชน์ การเก็บเสนา ในหน้าที่กรมนาเป็นทอเวอนแมนต์ควยปีหนึ่งเงินที่เก็บได้ถึง ๕๐,๐๐๐ - ๗๐,๐๐๐ รูเปียบเศษ เดิมเจ้าพนักงานคลังได้จัดให้ทำเสนาทำเป็นผูกขาด เงินที่เก็บได้ก็ไดจ่ายราชการเป็นเบี้ยหวัด ๖ ตำแห่ง แลให้จ่ายราชการตามอัตราครั้นมาภายหลังมีผู้ร้องว่าเก็บเป็นผูกขาด เคื้อครอนัก จึงได้ตกลงเป็นทอเวอนแมนต์ เงินที่เก็บได้ก็ไดจ่ายเป็นเบี้ยหวัด ๖ ตำแห่ง ตามตำแหน่ง แต่เหลือมากน้อยเท่าใดไม่สงคลัง ทั้งเงินแลบาญชีรับจ่าย (ข้อนี้ผิดข้อบังคับ กรมคลัง)

๑. การรักษาบาญชีโค กระบือนั้นเจ้าพนักงานหน้าที่ยังมีได้ทำการตามข้อบังคับ เพราะการสำมะโนครัวเดินทุ่งไม่สำเร็จ จึงยังทำการไปมิได้ตามหน้าที่

๒. เจานาที่ได้พิจารณากิจคดีของราษฎรที่เกี่ยวข้องกันควยการไรรำป่าสวน ตระลาการ พิจารณาพิพากษาใช้วิธีเป็นกฎหมายบาง วิกกองบาง คลายอย่างศาลยุติธรรม ราชการในกรมนา นอกจากนี้ยังเลือน ๆ อยู่หลายอย่าง

กรมวัง

เดิมเจ้าน้อยลานคอกไม้เป็นผู้ว่าที่กรมวัง ต่อมาถึงแก่กรรมก็ให้นายหนานมหายศ
พระบารอง เป็นหน้าที่

๑. รักษาหน้าที่ การทำนาฎย คนต่างเมืองนอกจากคนในบังคับ.

ภาคผนวก ฎ.

ข้อบังคับสำหรับเมืองหน้าด่านของพระเจ้าอนงยาเชอกรมหมื่นพิชิตปรีชากร *

ข้อ ๑. ต้องตรวจกำหนดเขตแดนคานที่ติดต่อกับเมืองปัจจามิตรโดยรอบ ให้รู้ว่ามีสิ่งใดเป็นสำคัญกันเขตที่มันกับเมืองแห่งตน แลต้องรู้ว่าท่า ทาง ช่อง เข้า-ออก ใหญ่่น้อย ยากง่าย มีกทางให้เข้าใจชัดเจน ต้องมีตัวพระยาใหญ่ พระยารอง ฤาพระยาผู้ช่วยผู้หนึ่งผู้ใด ที่ใคร่ได้เคยเห็นทางนั้นด้วย คนหนึ่งคนใด ในทางหนึ่งทางใด ให้ทั่วทุกทาง

ข้อ ๒. ในบรรดาเมืองหน้าด่าน คือเมืองเชียงแสน เมืองเชียงราย เมืองฝาง เมืองงาย เมืองปาย เมืองแม่ฮ่องสอน เมืองแจ้ เมืองยวม ๔ หัวเมืองนี้กองระวังทะนุบำรุงรักษาอย่าให้คนในเมืองนั้นไ้ความเดือดร้อน อย่าให้ต้องเสียภาษีอากรสิ่งใดนอกจากกาตอไม้ แลทางข้าวสำหรับเมือง เพื่อจะรอง* ราชการ สำหรับกองตรวจจะไ้มาตรวจคานทาง แลสำหรับเลี้ยงแขกเมืองแลคนไ้ไปมาเท่านั้น ให้ไ้การแคะเฉพาะ ๒ อย่างคือ ออกไปตั้งรักษาคานอย่างหนึ่ง ออกไปสืบราชการต่างเมืองอย่างหนึ่ง นอกนั้นห้ามมิให้กะเกณฑ์ไ้สอยอย่างหนึ่งอย่างใด ห้ามเป็นอันขาด แลห้ามอย่าให้เจ้าเมือง นายคาน กะเกณฑ์ไพร่ไ้การตนเองไ้เกินคนหนึ่งปีละ ๗ วันเป็นอันขาด

ข้อ ๓. กองระวังรักษาดูตรวจอย่าให้ไพร่เมืองหัวคานน้อยกว่าเมืองละ ๒๐๐ คนได้ ถ้าเมืองใหญ่ให้ตั้งอัตราคนไ้มากขึ้นไป ถ้าคนเมืองใดหนีหายไปอยู่แห่งใด ต้องชำระสืบสวนเอาตัวมาทำโทษให้จงหนักข้อ แต่ไพร่เมืองคานที่มีการน้อยการเบาจะสมัครมาอยู่เมืองคานที่มีการมาก ฤาไพร่คานเมืองใหญ่จะสมัครไปอยู่คานที่มีคนน้อยก็ไ้ตามใจไพร่สมัคร ถ้าเจ้าเมืองนายคานเมืองใดไม่เอาใจไ้รักษาไพร่ไ้จริงดี แลเกียจคร้านไม่ได้ติดตามไพร่ที่หนีหายไปแลเกลี้ยกล่อมคนมาเพิ่มเติมให้เต็มกำหนด ต้องเอาเจ้าเมืองคานผู้นั้นออกเสียจากที่ ตั้งผู้นอื่นไปใหม่ เกณฑ์ชาเชลย ถ้าถนนเขาเจ้าบ่าวท้าวพระยาตีความาก ๆ ตามมากตามน้อย ร้อยละหนึ่งถาร้อยละสองสามตามแต่จะต้องการคนมากแลน้อยออกไปอยู่รักษาหัวคานจงทุกเมื่อ ถ้าเจ้าเมืองคานเกลี้ยกล่อมรวมคนไ้มาก

* กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ม.๒ .๑๒ ก/๔๑ ใบบอกเมืองฝาง เชียงแสน
เชียงราย เชียงใหม่ ร.ศ.๑๐๗-๑๐๘

*สำรวจ

กว่ากำหนดขึ้นไปมากน้อยเท่าใด ให้ปันเป็นสาม เข้าเวรรับราชการสอง เข้าเวรทำการเจ้าเมือง แลการนายหมวดนายกองหนึ่ง แต่อันเวรต้องเสมอกัน อย่าให้ใช้ไพร่ลุ่ม ๆ คอน ๆ ไม่เสมอหน้ากัน ถ้าเมืองค่านเกลี้ยกล่อมไพร่ในเมืองขึ้นในไม่ว่าข้าคนของผู้ใด ถ้าไพร่จะสมัครออกไปเมือง หัวค่านแล้วต้องยอมให้ไป ผู้ใดจะชักชวนไว้มิได้ ที่สุดคนท้าว ถ้านายค่านจะออกเงินช่วยเหลือไป อยู่เมืองค่าน ไพร่สมัครนายเงินต้องรับเงินยอมให้ไป จะชักชวนไว้มิได้เป็นอันขาดทีเดียว เป็นหน้าที่ของพระยาทหารต้องเป็นธุระว่ากล่าวในเรื่องนี้ ถ้าพระยาทหารละเลยให้ราชการ- หัวค่านหรือหยอหยပ်เป็นไปไม่มั่นคงต้องเป็นผิด

ข้อ ๔. แด่บรรดาเมืองค่านทุก ๆ เมือง ต้องซ่อมแซมให้มั่นคง มีค่าย คู ประตู หอรบ ให้แข็งแรง ถ้าที่แห่งใดสลักหักพังต้องให้เจ้าเมืองค่านซ่อมแซมรักษาอย่าให้ทรุดโทรมใด ใน- เวียงนั้นให้มีโรงแลศาลาที่คนจะอาศัยได้มาก ๆ และมียุ้งมีนา และที่รักษาอาวุธให้พร้อมมูลทุก ๆ อย่าง อย่าให้ขาดได้ หนทางใหญ่-น้อยในที่สุดแดนที่คนจะเดินไปมา เข้าออกไปในแดนเมือง ปัจจุบันนี้มีที่แห่งใดถึงค่านหนึ่งทางในที่สุดแดนนั้นจงทุกช่องทุกทางให้มั่นทนมั่นคน ควรจะทำเป็น ป้อมเป็นค่ายใหญ่่น้อยอย่างใดตามแต่ที่สำคัญแลไม่สำคัญ เพื่อจะให้เป็นที่หมายเขตแดนอย่างหนึ่ง เป็นที่มั่นกันคนที่จะไปรักษาค่านอย่างหนึ่ง เป็นที่ตั้งทัพรับข้าศึกในที่ของแดนค่านอย่างหนึ่ง จะได้ เป็นที่ครั้นคร้ามชาวชวาทแก่ข้าศึก กันความกิดอย่าให้มันคิดมาคิดว่าให้มันถูกเราเข้ามาแล้วจึงคิด สู้ศึกไล่ในหนทางตั้งแต่เมืองค่านเข้ามาจะมีที่ใดเป็นที่ค้ำขันมั่นคงเป็นทางที่ดีตั้ง ควรจะก่อป้อม ซ่อมแซมแก้ไขให้เป็นที่มั่นคงยิ่งขึ้นได้อีกอย่างใดต้องคิดสร้างทำขึ้นให้มั่นคง เพื่อจะมีการจะได้ เอาคนออกไปรักษาง่าย ๆ ก็กว่าจะคิดทำขึ้นต่อเมื่อมีเหตุแล้ว อนึ่งตั้งแต่ค่านหนึ่งถึงค่านหนึ่ง ให้คิดเสาะหาทางที่เป็นทางไกลที่สุดที่จะได้เดินไปมาหากันได้ ให้เดินช้างเดินมาได้ ถ้ายากแทะ ก็จะใช้ได้ คอยคิดอ่านกระทำไป เพราะธรรมดาทางคนเดินตามธรรมดานั้นอาศัยแต่ของที่เป็น- เอง เพราะราษฎรมีกำลังน้อย ถ้าเป็นเจ้านายจะช่วยทำประจบประแจงเอาบ้างก็ทำได้ ให้เสาะ แสวงแก้ไขไกลให้เป็นใกล้ ยากให้ง่ายขึ้นก็กว่าจะเสีย จะได้เป็นทางไปมาตรวจตราราชการถึงกัน แลการทั้งปวงที่กล่าวมานี้ นอกจากการตั้งป้อมปลายแดนแล้ว ก็ไม่ต้องเร่งรัด คอยทำคอยไปที่ละเล็ก- ละน้อย เป็นต้นว่า เมื่อเจ้านายคนใดออกตรวจตรารักษาราชการก็อย่าไปอยู่เปล่า เอาคนที่ไปด้วย ช่วยกันก่อสร้างซ่อมแซมไปที่ละเล็กละน้อยทุกปี ไม่ช้าการก็จะสำเร็จได้หมด

ข้อ ๕. คนในอัตราสำหรับเมืองค่านนั้น เปลี่ยนกันเป็น ๑๒ ผลัด เข้าเวร ๑๔ วัน เวรออก ๕ เดือนถึง เปลี่ยนทยอยกันไป คนเวรเข้านั้นให้แบ่งเป็น ๔ ส่วน ให้แยกย้ายกันออกไปตั้งรักษาคานปลายแคน ฤดูแล้ง ๓ ส่วน รักษาของในเมือง ๑ ส่วน ฤดูฝนปลายแคน ๒ ส่วน อยู่เมือง ๒ ส่วน ส่วนเมื่อจะไปจะมาให้มีเครื่องศาสตราวุธครบมือ มีสารวัตนายหมวดกำกับออกไปให้พร้อมกัน พบปะคนหนีหายดาโจรผู้ร้ายข้าศึกศัตรูคนไม่มีหนังสือเดินทางจะไ้จับกุมเอามา การที่จะผลัดเปลี่ยนกันไปรักษาการคั้น ถ้าหมู่ประเทศไปมาง่าย-ง่าย จะตัดผ่อนเวรเข้าออกให้เร็วตามการตามแการ แต่อย่าใช้ไพร่ให้เกินปีละเดือน เป็นต้นว่าจะให้เข้าปีหนึ่ง ออก ๑๑ ปี ถ้าเข้า ๒ เดือน ออก ๕ ปีครั้ง ถ้าเข้า ๓ เดือน ออก ๑๓ เดือน ถ้าน้อยกว่าก็ให้คิดหอนเอง มาตามเกณฑ์สลายแก่ไพร่ตามภูมิประเทศ

ข้อ ๖. เป็นหน้าที่ของพระยาทหารทั้งสามจะต้องสอนแลชี้แจงกฎหมายรักษาคานซึ่งได้ใช้สอนอยู่นั้นให้เจ้าเมืองนาคานทุก ๆ เมืองรู้แลเข้าใจจนละเอียด แล้วส่งสอนนายคานผู้จะไปรักษาคานใหญ่แลเข้าใจ ประพฤติการให้ถูกต้องตามข้อบังคับทุกประการ

ข้อ ๗. แด่บันดาไพร่ซึ่งจะมาอาศัยอยู่ในเมืองคานดาในแคว้นแขวงซึ่งเป็นอาณาเขตเมืองเชียงใหม่ทั้งปวงนั้น ถ้าเป็นคนเงี้ยว จีน พม่า อันไม่ใช่ชาเมืองมหาสมุทรทั้งปวงนั้น ต้องเป็นข้าเจ้าเอการรักษาราชการคานทางด้วย แลต้องให้กลับตัดคมเป็นตามอย่างประเทศบ้านเมือง ถ้าเขาไปรับราชการเป็นข้าเจ้าเอการและตัดคมเป็นไทย ก็ให้ขับไล่เขาออกไปเสียให้พ้นอาณาเขต ถ้าได้ขับไล่แล้วไม่ฟัง ยังขึ้นตั้งอยู่ดาเทียวขอมซ่อนอยู่ในเขตแดน ก็ให้นายคานจับเอาตัวจำไว้ใช้การกว่าจะมีผู้รับรองไปว่าจะเป็นคนข้าเจ้าเอการก็จะกลับออกไปให้พ้นอาณาเขต

ข้อ ๘. เป็นหน้าที่พนักงานของพระยาทหารทั้งสามคน จะต้องเอาใจใส่ระมัด-ละเอียด การงานคานทางใดควรที่จะเพิ่มผู้คนขึ้นไปมากดาจะเพิ่มการงานอย่างใดต้องปรึกษา ต้องคิดอ่านผ่อนผันคานตามการ ถ้าเป็นการหนักแน่นอยู่มิไว้ใจแก่ราชการ ควรจะมีกองทัพออกไปตั้งฝั่ง-เหตุการณ์อยู่แห่งใดแห่งหนึ่ง ต้องเป็นชู้ระตักเตือนกัน ปรึกษาหาดาภิจักร์ให้จัดการรักษากันเมืองตามเคย จะทำการใด ๆ ให้ทหารวังให้มากเกินไปได้ก็กว่าขาด แลต้องนึกแลจำใส่เสมอว่า กันไม่ให้เกิดศึกว่าถึงให้เป็นแล้วจึงแก้ แม้ว่าจะป่วยการในการที่จะกันสักสองเท่า

ก็ยังดีกว่าที่จะแก้ครึ่งเท่าอีก เพราะเป็นแล้ววงเสียเต็มแก้มทันทีจะกลับมาถามก็ได้ จะกลับ
ลงตำราว่า เสียน้อยเสียยากเสียมากเสียง่าย การระวังรักษาแผ่นดินนี้เป็นหน้าที่ของคนอันอยู่
ในแผ่นดินทุก ๆ ไม่เลือกใคร อย่าเกียจกันเกียจกัน ถึงการในเรื่องเอาใจใส่ตรองให้มาก
อย่าประมาทควยไฟไหม้ดับได้ แต่เมื่อแรกไฟติดอย่าทำช้าและ ให้การน้อยเป็นการใหญ่ได้เป็น
อนาคตที่เกี่ยว

ภาคผนวก ๕.

บทสนทนา ระหว่าง มิสเตอร์ เน อีเลียส กับหลวงประจำคดีกิจ

เมื่อวันที่ ๑๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๓๒ บริเวณเมืองทวน*

หลวงประจำคดี สวัสดีครับ

มิสเตอร์ เน. ท่านพูดอังกฤษได้ไหม

หลวงประจำคดี ได้เล็กน้อย

มิสเตอร์ เน. ท่านหรือที่เขียนจดหมายนี้มาถึงฉัน

หลวงประจำคดี ใช่ นี่เป็นลายมือของผมเอง

มิสเตอร์ เน. ท่านเข้าใจจดหมายฉันที่เขียนมาหรือเปล่า เราไม่อนุญาตให้ท่านและคณะ
ของท่านเข้ามาในดินแดนของเจ้าเมืองบ้านเข้าใจไหม ? ว่าอย่างไร
เข้าใจไหม ? ท่านเข้ามามีทหารถืออาวุธเข้ามาโดยมิได้รับอนุญาต
จากรัฐบาลอังกฤษเข้าใจไหม ? ท่านไม่ใช่คนทำแผนที่และได้เข้ามา
ตั้งค่ายอยู่ที่ใดสามอาทิตย์มาแล้ว ท่านเข้ามาตั้งค่ายก่อกวนให้ประชาชน
เป็นกบฏต่อเจ้าเมืองบ้าน ว่าอย่างไร เข้าใจไหม ?

หลวงประจำคดี เป้าผมคิดว่าผมอยู่ในดินแดนสยาม ตามคำสั่งของรัฐบาลสยาม เพื่อ
เข้ามาจัดการให้พวกสำรวจแผนที่ ผมมีคนมาด้วยเพียง ๑๕ คน ไม่ได้
นำกองทหารเข้ามาอย่างว่า

มิสเตอร์อาเชอ ท่านรู้แก่ใจที่ท่านเข้ามาเพื่อก่อการจลาจลและกบฏเท่านั้น

มิสเตอร์ เน. ท่านมีกี่คน ๑๕ คน หรือ

ข้าหลวงไทยอีกคนหนึ่ง ครับ มี ๑๕ คน ไม่ได้มากไปกว่านั้น

ข้าหลวงอังกฤษอีกคนหนึ่ง ท่านใช่ไหมที่เขียนจดหมายไปถึงนายโอเกิล

หลวงประจำคดี ผมไม่ได้เขียนถึงนายโอเกิล ผมเขียนจดหมายตอบให้ Metangwoon

* Manich Jumsai, M.L. History of Anglo-Thai Relations

ทางหาก ผมไม่ทราบว่า Metangwoon นี่คือใคร เข้าใจว่าเป็น
 พม่า หรือจากเมืองหาง
 มิสเตอร์ เน. นายโอเกิลไม่ได้เขียนถึงท่านหรือ ท่านมีจดหมายฉบับนั้นหรือเปล่า
 หลวงประชา ไม่มี ส่งไปเชียงใหม่เสียแล้ว
 มิสเตอร์ เน. ท่านจะรับรองได้ไหมว่าจดหมายนั้นจะไม่หาย
 หลวงประชา ผมเข้าใจว่าจะไม่หาย
 มิสเตอร์อาเซอ จดหมายฉบับนั้นเลวมาก ท่านควรที่จะต้องได้รับโทษ
 มิสเตอร์ เน. พุด กับมิสเตอร์อาเซอ. เขาควรจะต้องได้รับโทษจากรัฐบาลของเขา
 มิสเตอร์ เน. พุด กับหลวงประชา. เข้าใจไหม ฉันขอยืนยันว่าท่านและพวกท่านทั้ง
 หกจะต้องออกจากเมืองทวน มิฉะนั้นฉันจะสั่งยิงและเผาตายของท่าน
 หลวงประชา ผมกำลังรออาหารและให้มิสเตอร์คอลลิน กลับมาก่อน
 มิสเตอร์ เน. ฉันไม่รู้เรื่องมิสเตอร์คอลลิน ขอบอกเถิดว่า ท่านต้องไปจากเมืองทวน
 จะให้ฉันยิงหรือจะออกไปเอง ?
 หลวงประชา ผมจะทำในสิ่งที่เห็นสมควร ถ้ามิสเตอร์คอลลินกับคณะมีอาหารกินและ
 สำราญใจได้สะดวกแล้ว ผมก็ไปได้
 มิสเตอร์ เน. ไม่ถอง ท่านจะวาทอย่างไร เรื่องมิสเตอร์คอลลินฉันไม่ฟัง ในขณะที่ทำ
 การสำรวจในดินแดนของอังกฤษ อังกฤษให้อาหารเขาได้ ท่านจะไป
 เวลาใด ?
 หลวงประชา อาจจะต้องอีกสามวัน
 มิสเตอร์ เน. ไม่ได้ต้องไปภายในเที่ยงวันพรุ่งนี้ ฉันขอออกคำสั่งในนามของฉัน ท่าน
 ต้องออกไปตามกำหนดเวลา มิฉะนั้น ถ้าจำเป็นฉันจะไล่ท่านออก ยิง
 และเผาตายของท่าน.

ภาคผนวก พ.

การประชุมตกลงชี้เขตแดนเมืองฝาง*

วันที่ ๑๒ มกราคม พ.ศ. ๒๔๓๒ เวลาบ่าย ๔ โมง ได้มีการประชุมชี้เขตแดนเมืองฝาง ผู้ประชุมมี มีสเตอร์อาเชอ หลวงสรสิทธิยานุการ นายน้อย มหาไชย พระยาแก้วมณีจักร มีสเตอร์สกอต ข้าหลวงเงี้ยว พนักงานชาวอังกฤษ โดยมีมีสเตอร์อาเชอ ผู้บังคับการสำรวจเขตแดนอังกฤษเป็นผู้ถาม ดังนี้

๑. ถ. ว่าถือหลักฐานแดนเมืองฝางเดิมเป็นอย่างไร
- ค. ว่าที่ในแดนเมืองแลเมืองฝาง เดิมเป็นที่ป่า สำหรับเจ้าผู้ครองเมือง เชียงใหม่เก็บนองาสีผึ้ง แลเป็นที่สำหรับกลองช้างเป็นป่าสำหรับเก็บ ส่วยส่งกรุงเทพฯ
๒. ถ. ว่าได้เก็บแะได้ให้คนผู้ใดรักษาตามมีอยู่ที่ไหน
- ค. ว่าได้เก็บแะให้พรานป่าสำหรับมีพนักงานตรวจเก็บอยู่เสมอ
๓. ถ. ว่าหยุดกลองช้างตั้งแต่เมื่อไรมา
- ค. ว่าตั้งแต่ตั้งเมืองฝางแล้วก็ไม่ได้อะไร
๔. ถ. ว่าตั้งเมืองฝางศักราชเท่าใด
- ค. ว่าตั้งนานหลายปีมาแล้วแจ้งอยู่ในจดหมายเหตุที่เมืองเชียงใหม่ทุกประการ

*กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ. แผ่นที่ ๔.๓ ตอนที่ ๙ หนังสือหลวงสรสิทธิยานุการ นายน้อยมหาไชย กราบเรียนพระยาไกรโกษา ลงวันที่ ๑๔ มกราคม พ.ศ. ๒๔๓๒.

๕. ถ. ว่ามีหนังสือสัญญาเขตแดนต่อเชียงตุงฤาไม
 ท. ว่าหนังสือสัญญาเขตแดนไม่มี เพราะวาเมืองเชียงใหม่กับเมืองเชียงตุง
 ได้สัญญาถือใจไมตรีเป็นบ้านพี่เมืองน้อง ไม่ห้ามคนไปมาอาศัยทำมาหากิน
 เป็นทางเงินทางทอง ค้าขายกันโดยสะดวก แต่เขตแดนนั้นก็คงถือกันอยู่
 ตามเดิม เป็นที่หมายตามโบราณที่สำคัญอยู่ในแผนที่นั้นแล้ว
๖. ถ. ว่าเหตุไรคนเงี้ยวมาตั้งอยู่เมืองฝาง เคี้ยวนี้เชียงตุงอ้างคนเงี้ยวถึงไหน
 แดนถึงนั้น
 ท. ว่าคนไม่เป็นประมาณ บางทีคนเมืองนี้ เมืองโน้นไปมาอาศัยอยู่ในแดน
 คนเหล่านี้ได้เข้าขอตั้งทำมาหากินเป็นข้าเจ้าเอากการสามัคคีเป็นข้าขอบ-
 ขัตติเสมารุงแพฯ อยู่ใ้ความปกครองหัวเมืองฝ่ายสยาม จึงให้ยกยุดลา
 มา บางกนบางพวก ก็แอบแฝงหลีกหนีมาอาศัยก็มีบ้าง
๗. ถ. ว่าคนลาว เคี้ยวนี้มีอยู่ถึงไหน
 ท. ว่าเคี้ยวนี้มีอยู่ที่ห้วยแมสาว แต่คนเงี้ยวที่ตั้งอยู่ในแดนเมืองฝางข้างเหนือ
 ห้วยแมสาวขึ้นไปนั้นเป็นคนสามัคคีปะบอยู่กับเชียงตุงก็มีเหมือนกัน
๘. ถ. ว่าถ้ายันั้น คนเงี้ยวเวลานี้จะถือว่าอยู่ในบังคับฝ่ายไหนไม่ได้
 ท. ว่าชั้นคนเงี้ยวยังอาศัยระคนปนกันอยู่ก็มีบ้าง แต่เขตแดนนั้นก็คงถืออยู่ตาม
 เดิมมา
๙. ถ. ว่ามุเซอ จะถือเอาถวยฤาไม ที่สั่งให้ส่งตัวจะว่าอย่างไร
 ท. ว่าข้าพเจ้าเรียกแล้ว เห็นจะมาไม่ถึงถาอย่างไร แต่มุเซอ นี้เป็นคนชาติ
 ภาษามีเจ้าแผนกหนึ่งต่างหาก เป็นคนเหี้ยวอยู่เป็นหมู่ ๆ เป็นหย่อม ๆ
 อยู่บนเขาบนคอย เป็นคนป่าในเวลาที่บ้านเมืองยังถือกันแต่โบราณไม่มี
 สัญญาถือตามใจสมัครเป็นสำคัญ
๑๐. ถ. ว่าเชียงตุงอ้างว่าพระยาใจแม่หลวง เดิมเป็นคนเมืองทวน ภายหลังรับ
 อาตุมามาแต่เชียงตุงตั้งอยู่บ้านห้วยแมสาว เมื่อศักราช ๑๒๔๐ ห้อมมาเจ้า

ราชสัมพันธ์เมืองเชียงใหม่ขึ้นไปตั้งเมืองฝางศักราช ๑๒๔๒ ที่หลังสองปี
จะว่าอย่างไร

ค. ว่าในชั้นคนไว่ส่วนหนึ่ง คนที่แอบแฝงจะมีบ้างได้อย่างไร ยังไม่ได้ตรวจ
ตลอด

๑๑. ง. ว่าในเวลานั้น พระยาป๋อคำมาน เป็นพ่อเมืองยอน น้องพระยาป๋อคำมาน
ซื่อมหาใจ หนีมาอยู่บ้านแม่สาว มีความผิดบางอย่างไร แต่รู้วักว้าวความ
เมืองยอนมาอยู่บ้านแม่สาวแขวงเมืองฝาง ครั้นศักราช ๑๒๔๕ ไปเข้า
บังคับเมืองฝาง เมืองฝางตั้งเป็นพระยาใจอยู่เดี๋ยวนี้

ค. ว่าในเวลานี้ข้าพเจ้ารับคำสั่งมาแต่เรื่องเขตแดนเท่านั้น ชั้นคนต้องงค
ไว่ก่อน เพราะถือเป็นคนเมืองฝางมาช้านาน

๑๒. ง. มิสเตอร์อาเชอพูดว่าเขียงตุงจะเอาคนทาตอนที่หนีไฟไหม้บ้านครั้งเมื่อ
พระยาปราบนั้น จะกลับมาตั้งอยู่ตามเดิมเมื่อเมืองฝางเอาคนเผาบ้าน
ก็ได้โปรยแตกไว้แล้วเมื่อปีกลาย ขอให้คุณหลวงสั่งอย่าให้เมืองฝางมาห้าม
รบกวนเผาบ้านเขา ถ้าขึ้นรบกวนเกิดวิวาทห้ำหั่นกันไม่ได้

ค. ว่าขอที่เผาบ้านนี้เพราะเมืองฝางถือว่าเป็นแดน เมื่อเวลาพระยาปราบ
สงครามมีความผิดขอให้โทษหนีมาบ้านทาตอน บ้านทาตอนคบเป็นใจไว้ จึง
เผาเสีย ถ้าจะตั้งบ้านใหม่ต้องมีหนังสือขออนุญาตต่อผู้ครองเมืองเชียงใหม่
เสียก่อน

๑๓. มิสเตอร์อาเชอพูดว่าไม่ขอ จะตั้งอยู่ตามเดิมเท่านั้นแต่ต้องสั่งเจ้าเมือง
ฝางอย่าให้รบกวนเขา เขามอบอกจะตั้งถ้ำรบกวนจะวิวาทกัน ฉะนั้นก็อย่า
รบกวนฉะฉิน ฉะฉินก็อย่ารบกวนฉะฉิน จะตั้งอยู่ตามเดิมเท่านั้น

ประชุมโต้ตอบเรื่องเขตแดนที่อ้างเหลื่อมล้ำกันอยู่ทั้งสองฝ่าย กับอ้างคนยังปนะคนกัน
อยู่ จนเวลาพลบค่ำ เลิกประชุม

ภาคผนวก ๗.

การประชุมตกลงชี้เขตแดนเมืองเชียงใหม่ ๑

วันที่ ๔ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๐๘ เวลาบ่าย ๓ โมงเศษ มีศเทอร้อาเชอ เชิญให้ หลวงสรสิทธิยานุการไปประชุม พร้อมชี้เขตน้ำแดนดินที่ตนที่ปัก ตำบลบ้านร่องตก ในเวลาไปประชุม หลวงสรสิทธิยานุการไคสั่งให้นายนอมหาไชยเมืองเชียงใหม่ ๑ พระยาอุปราชมือง เชียงแสน ๑ พระยาราชวงษเชียงแสน ๑ พระยาบุรียเชียงแสน ๑ พระยาแก้วมณีจักร เชียงใหม่ ๑ พระยาเทพเสนาเชียงแสน ๑ ประชุมพร้อมควยเจ้าพนักงานฝ่ายอังกฤษ คือ มีศเทอร้อสกอต ขาหลวงเมืองเงี้ยว ๑ มีศเทอร้อาเชอผู้บังคับการเชอเว ๑. มีศเทอร้อาเชอ เป็นผู้พูดถามเขตแดน

๑. ด. ว่าแดนเชียงแสนถึงไหน
- ค. (หลวงสรสิทธิยานุการชี้ในแผนที่) ว่าเดิมเมืองเชียงแสนเป็นเมืองเอก-
ราชใหญ่ทิศเหนือถึงเขาผาฮ้างเป็นเขต
๒. ด. ว่าแดนที่อ้างถึงเขาผาฮ้างแต่เมื่อเมืองไม่แตกไม่ใช่หรือ
- ค. ว่าเมื่อยังไม่แตก กรันต่อมาเมืองแตกแล้วเชียงใหม่ กำลังกระทำการศึก
สงครามยุทธนาการ มีชัยกวาดครอบครวัคนเชียงตุงและเมืองขึ้นเชียงตุง
มาไว้เชียงใหม่เป็นอันมาก ยังมีอยู่จนทุกวันนี้ในสมัยครั้งคราวนั้น ก็เป็น
เมืองร้างว่างอยู่ ยังไม่ไคจัดการ
๓. ด. ว่าเวลาวางไครรักษา มีคนอยู่ฤาไม
- ค. ว่ามีคนเชียงใหม่กับคนเชียงรายตรวจตระเวณเก็บนองา ช้าง ในเขต
แขวงไตเขาป่ากา เขามังคะไล และ หัวโป่งเมืองโกกัวหว่างเขาวัว
ไปถึงเมืองพยาก เมืองเลน เป็นที่สำคัญจำหมายเวลาที่ตรวจถึงหัวโป่ง
เมืองโกกัวหว่างเขาวัวแล้วยังป็นผาหน้าไม้ตัดไม้แฉั่วทางที่แดนสำคัญแล้วก็

๑ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ ๔.๒ ตอนที่ ๙ หนังสือหลวง -
สรสิทธิยานุการ กราบเรียนพระยาไกรโกษา ลงวันที่ ๙ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๓๒

กลับมามีพนักงานผลัดเปลี่ยนกันหลายพวก

๔. ด. ว่าใครเป็นผู้แบ่งแค้นแตกร้างไหน ศักราชเท่าใด มีหนังสือหรือไม่
 ท. ว่าเจ้าไชยพรม รับเอาเจ้าผู้ครองเชียงใหม่ ขึ้นไปพร้อมกันแบ่งปันเขต
 แค้น ถือเอาสันเขามังคะโลดตัดไปสันเขาป่าคาถึงแก่งตางอ น้ำแม่ของ
 แต่เมื่อศักราช ๑๒๐๘ ตามฉันทันเป็นบ้านที่เมืองน้อง ประนีประนอมปรอง-
 คองกัน ยังมีเครือญาติอยู่ที่เมืองเชียงใหม่เป็นพยาน
๕. ด. ว่าพี่น้องฝ่ายเชียงตุงก็
 ท. ว่าพี่น้องเวลานั้นรวมบิดากันคือ เจ้ากระหม่อมหลวง ๑ เจ้าแสนเมือง ๑
 เจ้าเมืองเหล็ก ๑ เจ้าม กษาน ๑ เจ้าชายสามอยู่เชียงราย ๑
 เจ้าไชยพรมอยู่เชียงใหม่ ๑ เจ้าพี่น้องที่กล่าวมานี้เดิมเชียงใหม่กำลัง
 จะทำยุทธนาการแก่เชียงตุง ฝ่ายเจ้าพี่น้อง ๒ คนนี้เข้ามาขอมยอม
 เป็นข้าเมืองเชียงใหม่ แต่ส่วนตัวเจ้าม กษานมาถึงเมืองเชียงแสน
 แล้วหนีกลับกันไปเชียงตุงผู้เดียว เพราะฉะนั้นเมืองเชียงใหม่กับเชียงตุง
 จึงได้ถือสัญญากันเป็นบ้านพี่เมืองน้องมาจนทุกวันนี้
๖. ด. ว่าเจ้ากระหม่อมหลวงตายที่ไหน
 ท. ว่าตายที่เมืองเชียงใหม่
๗. ด. ว่าเมื่อแบ่งแค้นพร้อมกันเจ้าไชยพรม เจ้าม กษานพักอยู่ที่ไหน
 ท. ว่าเจ้าไชยพรมตั้งพักอยู่ที่ห้วยแมรวก เจ้าม กษานอยู่ที่เมืองไฮ(เมืองไร)
 แล้วเจ้าไชยพรมขึ้นไปแบ่งกันที่เมืองไฮ
๘. ด. ว่าเวลาแบ่งชาหลวงอังวะอยู่ที่ไหน
 ท. ว่าเวลานั้นไม่เห็นชาหลวง ควชกรรมเนียมเมืองฝ่ายเหนือแตกกอง ๆ
 ก็ไม่มีชาหลวง มีแต่ผู้รักษาเมืองตามธรรมดา เมืองใครก็ใช้กันต่างคน
 ต่างอยู่
๙. - พูดว่าเมื่อครั้ง ๕๓ ปีมาแล้ว อังคฤไค้ไปที่อังวะไค้เห็นชาหลวงที่เชียงตุง
 เชียงรุ่งก็ไป

๑๐. ก. ว่าแบ่งแล้วใครไหนอยู่ประจำรักษาหรือไม่
 ค. ว่าเชียงใหม่กับเชียงใหม่รักษา ตรวจตระเวนเก็บผลประโยชน์ส่งเชียงใหม่
 สงครุฑเทพ
๑๑. ก. ว่ารักษาตรวจมาที่ปี
 ค. ว่ารักษาตรวจมาถึงตั้งเมืองเชียงแสน มีคนกำลังประจำอยู่ในคุกกำแพงเมือง
 และนอกกำแพงเมือง รักษาถือเขตแดนตรวจตระเวน เขตแดนตามเดิมที่แบ่ง
 ไว้แล้วเป็นเมืองหน้าด่านเมืองนครเชียงใหม่ เป็นพระราชอาณาเขตฝ่าย
 สยาม
๑๒. ก. ว่าตั้งเชียงแสนใดก็มีมาแล้ว
 ค. ว่าตั้งโคลิมปีเกษ มีจกหมายรายละเอียดยกอยู่เมืองเชียงใหม่แล้ว
๑๓. ก. ว่าเมื่อตั้งเชียงแสน คนเชียงตุงมีอยู่หรือไม่
 ค. ว่าไม่เห็น
๑๔. ก. ว่าเชียงตุงเขาว่าเมื่อตั้งเชียงแสนก็มีคนเงี้ยวตั้งอยู่ก่อน
 ค. ว่า ขอที่เชียงตุงอ้างว่าคนเงี้ยวตั้งก่อนนั้น ผู้รักษาเมืองและเจ้านาย
 เชียงใหม่ คือกำลังขึ้นไปตั้งก็ไม่เห็นเพราะวามานเมือง กำแพงเป็น
 ฝาอิฐ ป่าแซม ไม่มีทาง แยกย้ายหลายทางเหมือนเดิวนั้น ที่ไร่นาใน
 แดนเชียงแสนที่รกร้างอยู่ในหว่างเขาชอกห้วยหว่างป่าก็มีมาก ตำบลที่
 ใกล้เคียงแต่ก่อนตั้งเมืองเชียงแสนนั้นเจ้านายเชียงใหม่รับคำสั่งขึ้นไป
 ไล่ให้หลายครั้งหลายคราวแต่จะแอบแฝงเข้ามาเมื่อเวลาของไล่จับบ้าง
 ฤาอย่างไรไม่ทราบ
๑๕. ก. ว่าคนเงี้ยวก็ตั้งอยู่ที่แม่คำมี ฤาไม่
 ค. ว่าเวลาที่ตั้งเมืองแล้ว ระหว่างครั้งคราวเร็ว ๆ นั้น เชียงตุงกับเชียงใหม่
 มีหนังสือไปมาหัวพันกันถือเป็นบ้านที่เมืองน้อง เป็นทางทอง ทางเงิน
 ไปมาค้าขายและนับถือที่ผูกพันโดยบุตติกรรม มีสันเขาใหญ่ชื่อ มังคะโล

- แล่นว่ายโยยไหลลงทั้งสองฝ่ายเป็นสำคัญ ว่าคนฝ่ายเหนือจะตั้งลงมาฝ่ายใต้
คนฝ่ายใต้จะตั้งขึ้นมาฝ่ายเหนือ ก็ไม่ห้าม อย่าให้เป็นที่ย่ำยีเงินหมายคำ
เศรา ข้างฝ่ายใต้ก็อย่าให้มีศึกเสีย ข้างฝ่ายเหนือก็อย่าให้มีดาบหอกแก่กัน
๑๖. ก. ว่าเชียงตุงเขาวา เมื่อตั้งเชียงแสนคนเงี้ยวก็มีอยู่ที่แม่เป็น
ท. ว่า ไม่เห็นเพราะถือหลักกำแพงเมืองเป็นต้นที่สำคัญ ที่ตำบลใกล้เคียงเป็น
สาขาอาณาเขต คนเงี้ยวจะแอบแฝงชุมนุม อยู่บางถาอย่างใดกำลังตั้งทำ
มาหากินเวลานั้นก็ไม่ใคร่ตรวจทั่ว กล้วยถ่อแคนที่แฉ่งเป็นที่สำคัญ น่ายอยตก
สันเขาใหญ่กันเขตแดนเป็นประมาณและถือว่าเมืองเป็นใหญ่กว่าคนอาศัย
บางทีกองตรวจพบบ้านเงี้ยวก็เห็นว่า เป็นคนตะวันตกกนกอ นมีความผิด
หลบหนีหนีก็มาแต่เมืองอื่น ๆ ก็มีมากไม่ใช่พื้นคนเชียงตุงเป็นหลักฐานทั่วไป
๑๗. ก. ว่าเมื่อพระยาศรีสงครามเชียงตุง พுகกับพระยาอินตะอามาตเชียงใหม่และ
พระยาราชวงษ์เชียงรายวาทอย่างไรกัน
ท. ว่าเวลานั้นเชียงตุงไม่นับถือพม่า มาพม่ายายเป็นอันมาก ฝ่ายเชียงตุงขอ
อาณัติสามพันบอและจะยอมเป็นข้าสามภักดิ์ พุกกันยังไม่ทันตกลงแล้วก็
ต่างคนต่างไป
๑๘. ก. ว่าเชียงใหม่กับเชียงตุงสัญญากันว่า คนฝ่ายใต้จะขึ้นไปลงมาก็ไม่ห้าม
ท. ว่าคนไม่มีที่ทำมาหากินก็ให้ตั้งอยู่ บางทีหลักหนีมาแต่เรือนสอง เรือนก่อน
แล้วก็ชักชวนกันมามากขึ้นบ้าง ส่วนคนที่มาตั้งอยู่ในแดนเชียงแสนนี้ ถ้า
เป็นคนดีก็ให้อยู่ ที่เป็นกนรายก็ขับไล่ที่นั่นไปทีโน่น หลบไปหลักมาอยู่เขิน
นั้น บางคราวเกิดโจรญรายวิวาทลักทรัพย์สิ่งของต่าง ๆ ในแดนเชียง-
แสน ฝ่ายเชียงตุงก็ปฏิเสธไม่เป็นธุระวาทกล่าว พุกเปรียบเทียบว่า ไฟที่
ไหนดูกเอาน้ำที่เขินนั้นกับ รักษาเขตแดนต่อกันดังนี้
๑๙. ก. ว่าถ่อแคนกันเท่านี้ไม่มีหนังสือหรือ
ท. ว่าแขงตามธรรมเนียมกาลสมัยเป็นบ้านที่เมืองนองข้างฝ่ายเหนือแตกอนๆ

ดังนี้ อย่างถือใจจิตรกรรมไม่มีหนังสือแบ่งปันกัน หมายถึงกันว่าเป็นที่สมควร
สำคัญกันเขตแดนที่ไม่มีใครทำแลหลบเลื่อนไต่ เห็นพร้อมคือเข้าใจกันว่า
เขตแดนเมืองเชียงแสนข้างทิศเหนือ เป็นที่สมควรเอาสันเขาป่าคา สัน-
เขามังคะโล น้ำย่อยตกแวงลงน้ำแม่วก เป็นเขตแดนเชียงแสน น้ำย่อย
ตกแวงไหลเขาไหลลงน้ำแม่เจนเป็นแดนฝ่ายเชียงตุง

๒๐. ก. ว่าแดนเชียงแสนตะวันออกถึงไหน
ค. ว่าตั้งแต่แก่งทางออก ตัดไปถึงพระบาทเมืองกาบ มีน้ำย่อยแวงลงมาทาง
ตะวันตก เป็นแดนเชียงแสน น้ำย่อยแวงตกลงเมืองหลวงปู่ศากยวง
เมืองน่านเป็นเขต
๒๑. ก. ว่าแดนเชียงแสนทิศตะวันตกถึงไหน
ค. ว่าถึงกัวงากัวไสต เป็นเขาใหญ่ ขึ้นไปถึงผาตาแหลว ชุนน้ำแม่วกตก
แดนเมืองสาค มีน้ำย่อยแวงไหลเขากัวไสตไปทางตะวันตกเป็นเขตเมือง
ฝาง
๒๒. ก. ว่ามูเซอ ก็อยู่ที่นี้จะถือแดนอย่างไร มูเซอ ก็เป็นคนเชียงตุง
ค. ว่ามูเซอเป็นคนป่าส่วนหนึ่ง เพราะเทศมูเซอที่ตั้งอยู่แถบตอนบนเขาไม่
ประจำเป็นที่นาน ๆ เหมือนคนพื้นบ้านพื้นเมือง ชอบอยู่ที่ไหนปีหนึ่ง สอง
ปีก็ย้ายไป ตามใจสมัครเที่ยวทำมาหากินและที่กินบนเขาก็ไม่มีผู้มีประโยชน์
หวงแหนกันนัก ถ้ากินเขาใดก็ถือนานสักหน่อย
๒๓. ก. ว่าคนเงี้ยวที่ช่วยแม่สายก็มีมาก
ค. ว่าเป็นคนหลบหนีจากเมืองอื่น ๆ ไม่มีที่ทำมาหากิน ก็ตั้งชุมชนอยู่ใน
ป่าเร็ว ๆ นี้ ก็มีระคนปนกันอยู่บาง คนที่ตั้งอยู่นี้ถ้าเป็นผู้ร้ายลักโคกระบือ
เชียงตุงว่าไฟไหม้ลูกเอนำแดนนั้นกับ เพราะดังนี้จึงถือว่าคนไม่ได้อยู่ใน
บังคับควบคุมปกครองของเชียงตุงทั่วไปที่ส่วนคนเล็กใหญ่ ที่เป็นคนร้ายก็ขับ
ไล่เนื่อง ๆ

๒๔. ก. ว่าทางตะวันตกตะวันตกมีคนลาวถึงไหน
ค. ว่ามีที่สบน้ำแม่วกที่ไหลลงน้ำของมีคนลาวทั้งสองฝั่งน้ำของ
๒๕. มีศตวรรษอาเซอวาเซียงตุงมีกำลังอำนาจแดนถึงกัณฑ์บางใต้เมืองเชียงแสน

ภาคผนวก ฉ.

การเจรจาตกลงเขตแดนเมืองน่านตอนเหนือ

ด้วยวันที่ ๒๓ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๐๘ เวลาเที่ยงวัน มีศเทอร้อาเซอเชิญให้หลวงสรสิทธิยานุการไปประชุมพร้อมพวักควยเรื่องเขตแดนหลวงสรสิทธิยานุการจึงสั่งให้นายน้อย - มหาไชยเชียงใหม่ ๑ พระยาบุรีรัตนเมืองเชียงแสน ๑ พระยาราชวงษ์เชียงแสน ๑ พระยาราชบุตรเชียงราย ๑ นายหนานบุญสารเมืองน่าน ๑ พระยาชายเมืองน่าน ๑ พระยาเทพเสนาเชียงแสน ๑ ไปพร้อมในที่ประชุมเจ้าพนักงานอังกฤษมาพร้อมควยคือ มีศเทอร้อากอศข้าหลวงเมืองเงี้ยว ๑ มีศเทอร้อาเซอ ผู้แทนไวซกงสุลอังกฤษ ซึ่งเป็นผู้บังคับการเซอเวฝ่ายอังกฤษ ๑ พนักงาน ๑ นาย พร้อมเวลาประชุม มีศเทอร้อาเซอเป็นผู้ถาม

หลวงสรสิทธิยานุการพูดว่า เวลาประชุมครั้งที่ ๓ นี้ ยังไม่พร้อมควยพนักงานเมือง - น่าน ที่ได้รับคำสั่งการเขตแดนมาเป็นแต่นายบุญสาร รับคำสั่งขึ้นไปช่วยราชการบ้านเมืองเท่านั้น

๑. ก. แคนเมืองน่านถึงไหน
- ค. (หลวงสรสิทธิยานุการชี้ในแผนที่) ว่าเดิมถึงเขตแดนเมืองเชียงแขงเท่านั้น
๒. มีศเทอร้อาเซอพูดว่า ไม่ใช่จะตามเขตแดนเมืองน่านก่อนเท่านั้น
๓. ก. หนักนั้นมิศเทอร้อาเซอถามนายบุญสารว่าแคนถึงไหน มีห้วยทอยอย่างไร
- ค. สันภูษาค(ภูเขามะเขาค) มีน้ำที่ตกสันเขาภูษาค ลงน้ำลงฝั่งใต้เป็นเขตแดนเชียงแขง น้ำแรงที่ไหลค่อนำหารวมน้ำของเป็นแขวงเมืองน่าน
๔. ก. ว่าแนวแคนตลอดถึงไหน
- ค. ว่าตลอดถึงมอแรบขอเกลือ คอแคนเมืองลำแขวงเชียงรุ่งและแคนฮอ

กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แท้มที่ ๔.๓ ตอนที่ ๔ หนังสือหลวงสรสิทธิยานุการ กราบเรียนพระยาไกรโกษา ลงวันที่ ๒๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๓๒

๕. ก. ว่า น้ำที่ตกกับแคน เมืองหลวงพระบางที่ไหน
 ก. ว่า ที่น้ำย่อยตกน้ำท่าเอาสันเขาใหญ่เป็นเขต
๖. ก. ว่า แคนเมืองน่านคอแคนเชียงรุ่งหรือไม่
 ก. ว่า คอแคนเชียงรุ่ง สิบสองปันนา ที่เมืองลำ.
๗. ก. ว่า ท่อที่ไหน คอยเขาอันใด
 ก. ว่า ที่เขามอกลอก คือ มีที่สำคัญน้ำตกน้ำลำเป็นแคน
๘. ก. ว่า เขตเมืองน่านที่คอเชียงแสนเกิวน้ำของที่ไหน จะก่อเอาน้ำของควย
 หรือไม่
 ก. ว่า แคนเมืองน่านต่อกับเชียงแสนนั้น เป็นเขตชั้นใน ยังไม่พร้อมควยพันก-
 งานเมืองคอเมืองหนึ่ง
- ก. ว่า พระบาทเมืองกางอยู่ที่ไหน
 ก. อยู่ตะวันตกเฉียงเหนือเมืองหลวงภูคา
๙. ก. ว่า แคนเชียงแขงถึงไหน
 ก. ว่า เกิมเมื่อศักราช ๑๑๖๖ เจ้าผู้ครองเมืองนครเมืองน่าน จัดการเขต
 แคนทำสงครามยุทธนาการมีชัย จับได้ตัวเจ้าเมืองเชียงแขง ณ ที่บ้านบุญ
 เมืองหลวง ไคกวาคคนครอบครัวลงมาไว้งนครเมืองน่าน บ้านบุญเมือง
 หลวอยู่ฝั่งตะวันตกแม่น้ำของ และได้กวาคคนครอบครัวในหัวเมืองขึ้น
 เชียงแขง กับที่ใกล้เคียง คือเมืองสะ ๑ เมืองหลวง ๑ เมืองวะ ๑
 เมืองขัน ๑ เมืองเชียงขวาง ๑ เมืองสิง ๑ เมืองนัง ๑ เมืองกาง ๑
 เมืองลอง ๑ เมืองลาบ ๑ คนเหล่านี้ก็เอามาไว้งเมืองนครเมืองน่าน
 มีตัวเครื่องงษาที่อยู่จนทุกวันนี้
๑๐. ก. ว่าอย่างนั้นเมืองเชียงแขงก็ร้าง
 ก. ว่าบางคนก็หนีขึ้นไปบาง ที่หลงอยู่ในรอกเขาลำธารบาง

ครั้งศึกราช ๑๒๑๓ เจ้านครเมืองน่านเคียวนี้ ขึ้นไปตรวจเขตแดนตั้ง
พักอยู่บ้านอยู่เมืองหลวง แล้วเจ้านครเมืองน่านก็ยกกำลังขึ้นไปเชียงใหม่
ตรวจแล้วก็กลับมา เมืองเชียงใหม่ก็ร้างเป็นป่าสำหรับเก็บทองคำ ผังผาง
มัน ในเขตฝั่งตะวันออกน้ำของเป็นผลประโยชน์ในแดน

๑๑. ก. ว่าเจ้าเมืองเชียงใหม่คนก่อน ๆ ไม่มีหนังสือไปมาและทองคำหรือไม่ในเวลา
ยังไม่ตาย

ก. ว่ามีหนังสือไปมาเนื่อง ๆ ทองคำไม่มี ครั้นเจ้าเมืองเชียงใหม่ตายแล้ว
เวลานั้นเจ้าเมืองสิงห์เคียวนี้ยังเป็นแหม่มเมืองอุปราชเชียงใหม่มีความคิด
ใจกับเจ้าเมืองสิงห์ เชียงตุง คนใหม่และอำมาตย์ ท้าวพระยาเป็นขอใหญ่
ฝ่ายเจ้าเชียงใหม่ก็ไม่นับไม่ถือเจ้าเมืองเชียงใหม่ เจ้าเมืองเชียงใหม่จึง
จัดให้ทองคำ เป็นสิ่งของเครื่องนอม นำมายังเจ้านครเมืองน่าน ขอยกย้าย
เลื่อนมาตั้งอยู่เมืองสิงห์ ฝ่ายเจ้านครเมืองน่านก็มีความยินดีที่เข้ามาตั้งอยู่
ในที่ดินเขตแดนและเห็นกับวงศ์ญาติที่อยู่เมืองน่าน จึงได้ตอบแทนให้รางวัล
๑ ข้าง เป็นทางไมตรีอยู่จนทุกวันนี้ การบ้านเมืองเขตแดน เมืองเชียงใหม่
เมืองสิงห์ต่อกันในระหว่าง ๒ - ๔ ปีมานี้ ก็วิวาทรบพุ่ง กันแย่ง แ่งชิง
ผลประโยชน์แก่กันทั้งสองฝ่าย ฝ่ายคนเมืองกก เชียงลาบ เมืองลองไป
เข้ากับเชียงใหม่ เชียงตุงก็แพ้อายุไปยังเป็นขอวิวาทคิดใจอยู่จนบัดนี้ ครั้น
เมืองนครเมืองน่าน ไคทราบข่าวว่ามีเหตุรบกันเกี่ยวข้องกับเขตแดน จึง
จัดให้เจ้าสุริยวงษยกกำลัง ๑๐๐๐ คนเศษ ขึ้นไปตรวจเขตแดน แบ่งกอง
ตรวจขึ้นไปยังเมืองสิงห์ ๓๐๐ คน ฝ่ายเจ้าเมืองสิงห์ก็มีความยินดีที่เข้าใจ
ว่า อยู่ในที่ดินเขตแดนมาแต่เดิมแล้ว จึงได้จัดต้นไม้เงิน ต้นไม้ทอง และ
สิ่งของเครื่องราชบรรณาการนอมนำมาทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายแด่พระ-
บาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกรุงเทพพระมหานคร ขอขึ้นเป็นข้าขอบขัณฑสีมา
ฝ่ายสยาม

๑๒. ก. วายกกาลังขึ้นไปเมื่อไหร่ และอ้างจะรบจะพันหรือไม่
 ท. วายกกาลังขึ้นไปแต่เมื่อเดือน ๙ เดือน ศักราช ๑๒๕๑* ถึงเมืองสิง
 เจ้าเมืองสิงมีความยินดีรับถือน้ำพระพิพัฒน์สัจจา จัดเครื่องราชบรรณาการ
 ตามธรรมเนียม ฝ่ายเจ้าผู้ครองเมืองนครเมืองน่านจึงให้เจ้า ปูคา**
 เจ้าเมืองเทิง อยู่ช่วยราชการบ้านเมือง ครั้นเจ้าเมืองเทิง เจ้าเมือง
 ปูคา กลับ พระนายชาย นายหนานบุญสารกับพระนายชายเมืองน่านออกมา
 จนทุกวันนี้ เวลาฤดูฝนก็กลับลงมาบ้านเมือง และตรวจขึ้นลงเสมอมิได้
 ขาด
๑๓. - มิสเตอร์อาเชอพูดว่าอย่างนั้นเมืองสิง คือเมืองเชียงแตงนี้ ก็ต้องเป็น
 เมืองกลางและไกลแล้วไม่ให้มีเครื่องบรรณาการโต้ตอบต่อไป เพราะ
 เป็นเมืองยังไม่ได้ก่อกิน
๑๔. ก. ว่า จากเมืองสิงไปเมืองปูคา ก็คืน
 ท. ว่า เป็นทางป่าคอยเขากำหนดประมาณ ๓ เดือน
๑๕. - มิสเตอร์อาเชอพูดว่า เห็นจะไม่มีอะไรเท่านั้น
 - หลวงสรสิทธิยานุการตอบว่า เขตแดนเมืองนครเมืองน่านนี้ ยังไม่พร้อม
 ค่วยเจ้าพนักงานเมืองน่าน ที่ได้รับคำสั่งเขตแดนแผนที่ นายหนานบุญสาร
 ก็เป็นแก๊ซขึ้นมา ประจำรักษากันเมือง ๓ เมืองสิงเท่านั้น ในการเขตแดน
 นี้ ก็ไม่ทันตรวจเตรียมมาจะเอียงคั่วไป เวลาที่เร็ววันนัก พนักงานที่มีสั่ง-
 ไป ก็ยังไม่มา ขอความยังบกพร่องอยู่
 - มิสเตอร์อาเชอ พูดว่า ก็ใช้ได้
 ประชุมโต้ตอบอยู่จนเวลาบ่าย ๒ โมงเศษ เลิกประชุม

* ตรงกับเดือน มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๓๒

** คือเมืองหลวงภูคา

ภาคผนวก ค.

๑
ร่างตราพระราชสีห์ใหญ่
 ๑

ศาลาลูกขุนในฝ่ายซ้าย

วันที่ ๒๓ ตุลาคม รัตนโกสินทรศก ๒๔๑๑

สารตรา เจ้าพระยาจักรีฯ มาถึง พระยาไกรโกษาข้าหลวงรักษาราชการ
 เมืองลาวเฉียง ณ เมืองนครเชียงใหม่

ควมมีพระบรมราชโองการมา ณ. พระมัตถุสรสุรสิงหนาทคำรัสเหนือเกล้าฯ
 สั่งว่า แนวพระราชอาณาเขตต่อกับเมืองพม่าของอังกฤษซึ่งเป็นข้อโต้เถียงยังไม่ตกลงกันมา
 แรกก่อนนั้นบัดนี้ได้ปรึกษาปรองคองกันกับราชาธิปไตยฝ่ายอังกฤษ ขอมยกเมืองเชียงแขงแล
 หัวเมืองฝ่ายตะวันตกเมืองเชียงแสน ถวายไว้ในพระราชอาณาเขตจึงทรงพระกรุณาโปรด
 เกล้าฯ พระราชทานหัวเมืองงิ้วแลเกาะเหวี่ยงยางแดง คือที่เรียกว่าเมืองแจะ เมืองใหม่
 เมืองท่า เมืองจวด เมืองหาง เมืองทวน เมืองสาคร เมืองยอน เมืองตูม เมืองกวน
 เมืองไฮ บ้านฮ่องลึก เมืองโก ให้เป็นของอังกฤษตกลงกันดังนี้จะได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
 ให้ข้าหลวงแลพนักงานทำแผนที่ขึ้นไปนับจบพร้อมควมข้าหลวงแลพนักงานทำแผนที่ฝ่ายอังกฤษ
 ปักปันแนวพระราชอาณาเขตในเคื่อน _____ ร.ศ. ๑๑๑ นี้ กำหนดแนวพระราชอาณาเขตที่จะปัก
 กราวนี้ต่อจากแนวเดิมที่ได้ปักปันไว้แล้ว ตำบลปากแม่น้ำเมย ต่อกับแม่น้ำคงหรือสาละวินแขวง
 เมืองยวม ต่อขึ้นไปตามลำแม่น้ำคงจนกระทั่งถึงผาจอง ตัดจากแม่น้ำคงมาทางฝั่งตะวันออกตามสันเขา
 ปันน้ำถึงคอยเสาหิน คอยขุนแมแจะ คอยขุนแมสะเปาะ คอยสามงาม มาลงน้ำแม่สลินที่ประตูนา
 ชามแม่น้ำสลินขึ้นไปตามสันเขาคอยผาลำ แยกสันเขามาลงน้ำแม่ปาย ชามน้ำแม่ปายที่ปากห้วยแม
 สะอู ทวนน้ำแม่สะอูขึ้นไปสู่คลำห้วยแมสะอูขึ้นคอยผาตั้ง คอยขุนห้วยตงนี้ คอยสะปือ คอยขุนยอ

๑ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.๕ ม.๔๐/๕ สารตราเจ้าพระยาจักรีฯ มาถึงพระยา
ไกรโกษา ลงวันที่ ๒๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๓๕

คอยขุนแม่ละมู คอยมอใหญ่ ไปตามสันเขาผาบ้านปอกนาง บ้านคาหาร บ้านลูปช้าง คอยขุน
แม่เป็ค คอยสะกอ คอยขุนแม่เกาะ คอยพันลอก คอยถวย คอยอุ้น คอยหวยฮา ตักลงน้ำแมกก
ขามน้ำแมกก ถึงคอยขุนแบก่า คอยคูน คอยขุนห้วยโจก ผาคำมวนจอย คอยขุนแม่สะออง แยก
ไปลงน้ำแม่สาย ลงน้ำแม่สายไปถึงบ้านปอมตาน ทาชีเหล็ก ถึงปากน้ำแม่สาย ตอนน้ำแมฮวก
ลงน้ำแมฮวกจนถึงปากน้ำแมฮวกตอแม่น้ำของ ทวนแม่น้ำของขึ้นไปจนถึงปากน้ำของตอแม่น้ำ
ของ ตักขึ้นเข้าฝั่งตะวันตกแม่น้ำของไปตามสันเขา หวางน้ำยวงแล่นน้ำแม่หลาย ตักลงที่ปากแม่
ไล่ บันจบกับแม่เล็ม ตักขึ้นเข้ามาทางตะวันออกจนตกแม่น้ำของ หมกเขตรแดนเมืองนครเชียงใหม่
ใหม่ เมืองน่าน เมืองเชียงแขงเป็นที่สุด แนวพระราชอาณาเขตที่จะปักปันคราวนี้ ได้ชี้คเส้น
เป็นสำคัญ สงแผนทีขึ้นมารวมควยทองคราวนี้แล้ว

ในศุภอักษรถึงพระเจ้านครเชียงใหม่แลเจ้านายท้าวพระยาเมืองน่าน ใ้สั่งให้
ตระเตรียมกำลังพาหะนะเสบียงอาหารปลุกษากับข้าหลวงจัดหาท้าวพระยาลาวให้ออกไปกับ
ข้าหลวงแผนกงานท่าแผนที่ตามสมควรแก่ราชการ

แลการปักปันเขตแดนคราวนี้กำหนดไว้ว่าจะจัดข้าหลวงเป็น ๓ กอง ส่งขึ้นไปเมือง
นครเชียงใหม่ ๒ กอง

กองที่ ๑ หลวงราชณภักษ์ เป็นข้าหลวงมีพนักงานแผนที่แลพลทหาร ๕๐ ให้ไปปัก
เขตแดนทางเมืองแะ

กองที่ ๒ หลวงกำจัดไทรินทร์เป็นข้าหลวงมีพนักงานแผนที่แลพลทหาร ๕๐ ให้ไปปัก
เขตแดนทางนอกเมืองเชียงแสนเมืองเชียงราย

อีกกองหนึ่งซึ่งนับเป็นกองที่ ๓ นั้นจะให้ขึ้นทางเมืองน่านให้พระยาไกรโกษา สั้ง
หลวงสรสิทธิยานุการเป็นข้าหลวงใช้กำลังพาหะนะเมืองน่านไปปักปันเขตแดนทางเมืองเชียง-
แขง ที่กำหนดปักปันเขตแดนไว้เป็น ๓ กอง ข้าหลวงดังนี้ ทั้งนี้จะนัดหมายเวลาแลประเทศ
ที่จะสมทบกับข้าหลวงฝ่ายอังกฤษ ยังกำลังปลุกษาหารือ กับราชาธิปไตยฝ่ายอังกฤษอยู่ จะตกลง
กันตามที่กะไว้หรือจะแก้ไขประการใด เมื่อใดตกลงกับอังกฤษ อย่างใดเป็นมั่นคง จะมีทองคำ
ที่แจ่งขึ้นมาให้ทราบตอภายหลัง การที่ข้าหลวงจะออกไปปักปันเขตแดนทั้งนี้มีสำคัญที่พระยาไกร-
โกษา จะต้องดำริห์โดยเฉพาะอยู่ ๒ ประการ

ประการที่ ๑ ให้ใคร่ส่วนหาผู้ซึ่งรู้ทองที่ซึ่งจะไปปักปันเขตแดนคราวนี้ ชัดเจนแลเป็นที่ไว้วางใจได้นั้นเป็นผู้นำทางของชาวลวงเพื่อจะใคร่ถามในรูจริงแลชี้ได้ว่า เขายอคนนั้นอยู่ตำบลนั้น เรียกว่าอย่างนั้น เขายอคนนั้นชื่อนั้น แลตำบลนั้นอยู่ตรงนั้นในหลักทองตามที่หมายไปในแผนที่ ถ้าไม่ไค้ดังนี้ ชาวลวงขึ้นไปไม่คุ้นเคยแก่ประเทศที่ตำบลหนทาง บางทีจะไปปักปันเสียเปรียบชาวอังกฤษ

ประการที่ ๒ หัวเมืองซึ่งจะเข้ามาเป็นพระราชอาณาเขตทางด่านต่อเมืองฝ่ายเมืองเชียงแสนแล เชียงรายเหล่านี้เป็นพวญฺเฒ่าแลเงี้ยว ซึ่งไค้เคยมีอิริวาท กับลาวเพราะเหตุต่าง ๆ มาหลายคราว กองชาวลวงจะออกไปปักปันเขตแดนมีพลทหารไปคุ้มเห็นว่าจะไว้วางใจไค้อยู่แล้ว แต่การต่อไปหัวเมืองเหล่านี้ไค้มอบให้ขึ้นเมืองเชียงใหม่แลให้อยู่ในบังคับดูแลของเมืองฝ่าย เมืองเชียงแสน เมืองเชียงรายซึ่งอยู่ใกล้ ตามที่ไค้แจ้งไปในศุภอักษรถึงพระเจ้าเชียงใหม่แล้ว แต่การที่ไค้แยกฝากไว้ในปกครองเมืองต่าง ๆ นี้ เกรงว่าจะไค้สู้มีประโยชน์อันไค้ คุ้มพวกนั้นยังไม่คุ้นเคยกับความบังคับบัญชาของลาว ถ้าท้าวพระยาเมืองฝ่ายเมืองเชียงแสน เชียงราย กวากายเขาไปกะเกณฑ์หรือจู่โจมบ้านเมืองในที่แรก ก็น่าจะมีเหตุต่อกันขึ้นได้ จึงทรงพระราชดำริเห็นว่าในชั้นนี้ควรจะตั้งมุนายซึ่งไค้เคยกล่าวควบคุมกันอยู่แล้วให้มีศัปรรคาศักดิ์ควบคุมกันต่อไป คอยวาคอยบังคับกันไป พวกเหล่านี้จึงคุ้นเคยเขาทุกที แต่การที่จะตั้งแต่งพวกเหล่านั้นนั้น จะให้เจ้านายท้าวพระยา ซึ่งไปกับกองชาวลวง รับอาชญาไปตั้งหรือจะเรียกหาตัวเขาไปตั้งยังเมืองนครเชียงใหม่ได้ ให้พระยาโกโรโกษาคิดอ่านดูและจัดไปในทางซึ่งเห็นสมควร

อนึ่งเมืองเชียงแขงซึ่งเข้ามาเป็นขอบขันฑสีมาครั้งนี้ ทรงพระราชดำริเห็นว่าเมื่อขึ้นอยู่แก่พม่าเคยเป็นประเทศราชแลครั้งนี้เจ้าเมืองเชียงแขงก็ไค้สวามิภักดิ์เข้ามาเป็นข้าขอบขันฑสีมากรุงเพทฯ โดยเต็มใจจะให้เป็นเมืองน้อยขึ้นแก่เมืองไค้ดูไม่สมควรจึงโปรดเกล้าฯ ให้กำหนดเป็นเมืองประเทศราช ในมณฑลชาวลวงลาวเฉียงขึ้นอีกเมืองหนึ่ง ความแจ้งอยู่ในศุภอักษรถึงเจ้าเมืองเชียงแขง ซึ่งไค้ส่งสำเนามาควบนันแล้ว แต่เมืองสิ่ง เมืองนัง ซึ่งเจ้าเมืองเชียงแขงมาตั้งอยู่เดี๋ยวนี โปรคเกล้าฯ ให้คงเป็นเขตแดนเมืองน่านตามเดิม

ถ้าเจ้าเมืองเชียงแขงจะตั้งอยู่ต่อไปในพื้นนี้ ก็ให้อ่อนน้อมฉันเป็นเมืองน้อยของเมืองน่าน อย่าให้
มีอริวิวาทต่อกันควยเขตรแดนเมืองสิง เมืองนังนี้ได้ ให้พระยาไกรโกษาซึ่งแจ่งแก่เจ้านาย ท้าว
พระยาเมืองน่านให้เข้าใจพระราชดำรินี้

ประทับตราพระราชสีห์ให้ดูมาเป็นสำคัญ *

* สารตรานี้เป็นสารตราเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยในขณะนั้น (วันที่ ๒๗ ตุลาคม
พ.ศ. ๒๔๓๕) คือ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าราชูปถัมภ์ เสด็จรับตำแหน่งเสนาบดีกระทรวง-
มหาดไทย เมื่อวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๓๕

ภาคผนวก ท.

หนังสือสัญญาระหว่าง อังกฤษ กับ ฝรั่งเศส กระทำที่กรุงลอนดอน

ณ วันที่ ๑๕ มกราคม ค.ศ. ๑๘๔๕^๑

ด้วยผู้มีชื่อในท้ายหนังสือนี้คือ มาควิสออฟซอสเบอร์ เสนาบดีว่าการต่างประเทศ ของ สมเด็จพระนางเจ้าราชินีอังกฤษ ฝ่ายหนึ่ง กับ บารอน เคอ์ คัวร์เซล เอกอัครราชทูตของ รัฐบาลฝรั่งเศส ณ สำนักกรุงลอนดอน อีกฝ่ายหนึ่ง ซึ่งได้รับอำนาจจากทอเวนแมนต์ ทั้งสองฝ่าย โดยถูกต้องแล้ว จึงได้ลงชื่อไว้ในคำปฏิญญา ดังมีอยู่ต่อไปนี้ คือ.

ข้อ ๑. ทอเวนแมนต์ของสมเด็จพระนางเจ้าราชินีอังกฤษ กับ ทอเวนแมนต์ รัฐบาลฝรั่งเศส สัญญาต่อกันไว้ว่า เมื่อยังไม่ได้นับยอมพร้อมกันแล้วถึงแม้ว่าจะมีการอย่างใด ๆ ก็ดี ใดๆ ก็ดี ฝ่ายหนึ่ง ฝ่ายใดจะไม่ยกกำลังประกอบไปด้วยเครื่องศาสตราวุธลงลำเขาไปในดินแดนทั้งหลายเหล่านี้ คือ พื้นที่น้ำไหลตกแม่น้ำเพอร์มูรี แม่น้ำแมกลอง แม่น้ำหาจีน และ เจ้าพระยา แม่น้ำบางปะกง กับลำน้ำลำคลองทั้งหลายที่ติดต่อกับแม่น้ำทั้งปวงนี้ กับทั้งที่ฝั่งทะเล ตั้งแต่เมืองกำเหนินพคม จนถึงเมืองแกลง แลที่ดินซึ่งน้ำไหลตกลงลำน้ำบางคพานกับลำน้ำพแส ซึ่งเมืองทั้งสองนี้ตั้งอยู่แล้ว ทั้งที่ดินน้ำไหลตกน้ำลำคลองอื่น ๆ ซึ่งไหลลงในทุ่งฉางตามชายทะเล ที่กล่าวมานี้ด้วยกับอีกทั้งที่ดินซึ่งตั้งอยู่ข้างเหนือ ที่น้ำตกแม่น้ำเจ้าพระยา แลตั้งอยู่ในระหว่างพรมแดนฝ่ายอังกฤษ กับฝ่ายไทย ลำแม่น้ำโขงกับที่ดินปากตะวันออก ซึ่งน้ำไหลตก ลำน้ำแมอิงนั้นด้วย อีกประการหนึ่งสัญญากันไว้ว่า จะไม่คิดหาอำนาจและผลประโยชน์พิเศษ ภายในเขตที่ดินนี้ ซึ่งจะไม่เป็นอันไม่ได้รับผลเสมอเหมือนกัน ถ้าซึ่งจะเป็นการที่ไม่ให้ฝ่ายอังกฤษ แล ฝ่ายฝรั่งเศสกับคนชาวเมืองของสองประเทศ แลคนที่พึ่งพาอาศัยในสองประเทศนั้นได้รับผลเท่ากันด้วย แต่ขอสัญญาว่าจะไม่ตีความไปตีถนอนลดหย่อนจากข้อพิเศษทั้งหลาย ซึ่งมีอยู่ตามความในหนังสือสัญญาฝรั่งเศสกับกรุงสยาม ลงวันที่ ๓ ตุลาคม ร.ศ. ๑๑๒ อันว่าด้วยการในแถบพื้นที่ ๒๕ กิโลเมตร ฝั่งตะวันออกน้ำโขง แลว่าด้วยการเดินเรือในลำแม่น้ำนั้นด้วย

ข้อ ๒. ข้อความที่กล่าวไว้ในข้อก่อนนี้ จะไม่เป็นที่ขัดขวางต่อการที่ประเทศทั้งสอง จะยินยอมกันต่อไป อันเป็นการที่ประเทศทั้งสองคิดเห็นว่าจำเป็นจะต้องรักษาความอิสระภาพ ของกรุงสยามไว้ด้วย แต่หาประเทศทั้งสองนี้สัญญากันไว้ว่า จะไม่แยกกันไปทำสัญญาที่ยอมให้ ประเทศอื่น อีกประเทศหนึ่งไปทำการที่ประเทศทั้งสองนี้ ต้องงกเว้นเองตามหนังสือสัญญานี้ด้วย

ข้อ ๓. ตั้งแต่ปากน้ำแม่ฮวก ซึ่งเป็นเขตแดนไทย กับอังกฤษนั้นขึ้นไปข้างเหนือ จนถึงพรมแดนของกรุงจีนนั้น ทางน้ำของแม่น้ำโขง จะต้องเป็นพรมแดนเมืองขึ้นของอังกฤษ แล ฝรั่งเศสเป็นเขตที่ อังกฤษ แล ฝรั่งเศส มีอำนาจต่อกัน ณ ที่นั้น แล เมืองสิ่งนั้นอังกฤษยกให้ ฝรั่งเศสแล้ว

ข้อ ๔. ว่าผลประโยชน์ในการค้าขายในเมืองยูนนานกา โฮนั้น ก็ดี แลในเมือง เสฉวนก็ดี บรรดาที่ได้มาตามสัญญา อังกฤษกับจีน ลงวันที่ ๑ มีนาคม ร.ศ. ๑๑๒ ก็ดี ตามสัญญา ฝรั่งเศสกับจีนลงวันที่ ๒๐ มิถุนายน ร.ศ. ๑๑๔ ก็ดี จะต้องเป็นที่ให้ไต่แก่อองประเทศที่ทำหนังสือสัญญานี้เหมือนกันเสมอไป

ข้อ ๕. ว่าสองประเทศที่ทำสัญญากันอยู่นี้ยอมตกลงกันว่า จะแต่งกองข้าหลวงออกไปพร้อมกัน เพื่อประโยชน์จะไต่ปักปันเขตแดนในแม่น้ำไนล์เลหัวเมืองขึ้นของสองประเทศใน ทวีปอาฟริกัน

ข้อ ๕. ว่าสองประเทศ ไต่ยินยอมตกลงกันว่า จะลงมือทำสัญญาใหม่สำหรับการ ก้าขายในเมืองติวนิส* นั้น

(เซ็น) ซอลสเบอรี

(เซ็น) เคอคว์เซล

*Tunis.